ILLUSTRERET NORSK

LITERATURHISTORIE

Henrik Jæger

ILLUSTRERET NORSK
LITERATURHISTORIE

AF

HENRIK JÆGER

AFSLUTTET AF *OTTO ANDERSSEN*

BIND I

KRISTIANIA
HJALMAR BIGLERS FORLAG

For videnskabernes vedkommende under medvirken af følgende:

Dr. *E. F. B. Horn,* universitetsstipendiat *A. Taranger*, dr. *Hjalmar Falk,* bureauchef *F. Beichmann*, overlærer dr. *Elling Holst,* dr. *Olav Johan-Olsen,* frk. *Kristine Bonnevie,* prof. *I. H. L. Vogt*, kemiker *Arnold Backe,* universitetsstipendiat *Kr. Birkeland,* observator *J. Fr. Schroeter,* assistent *N. J. Nielsen*, prof. *E. Schønberg.*

Aktie-Bogtrykkeriet.
(Forhen: Det Mallingske Bogtrykkeri.)
1896.

FORORD

Da Henrik Jæger den 19de december 1895 afgik ved døden i Kristiania, var det ikke lykkes ham at fuldende sit livs betydeligste verk, «Illustreret norsk literaturhistorie». Trods tiltagende sygelighed havde han dog med en merkelig energi, der ikke forlod ham selv i hans sidste stunder, ført fremstillingen saa langt ned, at han selv nærede sikkert haab om, at det hele verk skulde foreligge afsluttet fra hans haand. Han rak imidlertid ikke længere end til at fuldende skildringen af Claus Fasting. De sidste linjer skrev han et par dage før sin død.

Efter forlagsboghandler Bigler's anmodning og med Jæger's godkjendelse paatog jeg mig at fuldende verket, og to dage før forfatterens død blev jeg i en samtale med denne sat ind i hans ønsker. Det siger sig selv, at det har sine vanskeligheder at gaa ind i en andens arbeide og særlig i et tilfælde som dette. Thi Henrik Jæger's omfattende litteraturkjendskab, opøvede evne til klar karakteristik og lette og gjennemsigtige stilkunst gjorde ham skikket til at løse den store opgave paa en maade som neppe nogen anden for tiden i vort land, og jeg var ikke blind for, at der i det skrevne laa fordringer, som var meget vanskelige at fyldestgjøre. Ønsket om, at dette betydningsfulde og nyttige verk skulde føres til ende, bestemte mig imidlertid til at overvinde mine betænkeligheder, saa meget mere som jeg havde syslet endel med den tids litteratur.

Jeg har forsøgt saavidt muligt at slutte mig til JÆGER's behandlingsform, idet jeg samtidig har arbeidet under nødvendigheden af at give stoffet den begrænsning, som har været paakrævet af hensyn til, at verket er vokset langt udover sin oprindelige plan. Jeg har saaledes maattet opgive tanken om at afslutte dette bind med et længere tilbageblik. Er det lykkes mig at løse min opgave saaledes, at bogen i sin nuværende skikkelse kan siges at danne en helt afsluttet, i alt væsentligt rigtig og udtømmende udsigt over vor litteratur, er jeg dermed tilfreds.

Til slutning maa jeg frembære forlæggerens og min egen tak til de mænd, som paa forskjellig maade har bistaaet ved udgivelsen af dette verk. Særlig vil jeg nævne hr. kgl. fuldm. THV. BOECK, som velvillig har udlaant manuskripter af sin righoldige samling, hr. amanuensis FR. OLSEN, der har bistaaet ved indsamlingen af illustrationsstof, og hr. sekretær cand. jur. ALFRED NICKELSEN, der saa fortrinlig har udført det vanskelige korrekturarbeide.

Jeg ønsker til slutning at gjøre opmerksom paa, at den videnskabelige del har været mig uvedkommende.

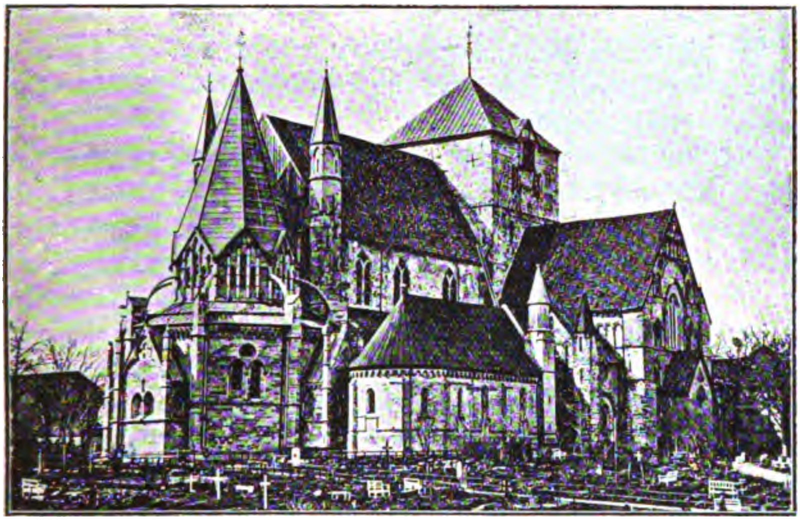
Kristiania, i juli 1896.

Otto Anderssen.

FØRSTE TIDSRUM.

900—1300.

DEN NORRØNE LITERATUR.

Trondhjems domkirke.

STRENGT taget kan der ikke være tale om norsk literatur før fra begyndelsen af det nittende aarhundrede. Først efter adskillelsen fra Danmark flyttede literaturen hjem til Norge og blev helt og holdent en literatur paa hjemlig grund. Der havde nok lige fra middelalderens dage været nordmænd, som skrev bøger og overhovedet interesserede sig for literære sysler; men ikke desto mindre havde den af den norske stamme frembragte literatur ikke havt sit hovedsæde i Norge. Norge havde været et slags literær provins, ikke blot da det ogsaa i politisk og national henseende var en provins under Danmark, men allerede i landets velmagtsdage, dengang da det gamle norske kongedømme stod i sin aller høieste blomstring. Dengang var det den lille fra Norge udflyttede islandske stat, som spillede hovedrollen i literaturen. Det var islænderne, som bevarede traditionerne fra Norge, baade de poetiske og de historiske, og det var dem, som dels optegnede, dels forfattede de ypperste værker,

der har gjort den gamle norrøne literatur til et mærkeligt parti af verdensliteraturen, hvis høie værd alle fremragende literaturhistorikere Europa over anerkjender.

Der har for et snes aar siden eller vel saa det været ført en heftig strid om, hvad denne literatur og det sprog, hvorpaa den var skrevet, egentlig skulde kaldes. Oldnorsk paastodes der fra nordmændenes side, oldnordisk fra danskernes, som ogsaa vilde have sin del i den, og oldislandsk fra den bekjendte tyske historiker og retshistoriker KONRAD MAURER's kant. Striden blev i sin tid ført med megen heftighed. Det var ikke frit for, at der kom en smule sneversynt patriotisme, en smule af det, man paa fransk kalder chauvinisme, med i spillet, og det er en faktor, som det aldrig er godt at regne med, allermindst, naar det gjælder behandlingen af videnskabelige spørgsmaal. ERNST SARS har i sin «Udsigt over den norske Historie» endelig fundet en benævnelse, der for den almindelige læser klinger som et forløsende ord. Han kalder baade sproget og literaturen «norrønt», og dermed vil han have betegnet, at baade sproget og literaturen tilhørte nordmændene og de fra Norge udflyttede nordmænd, islænderne. At nægte Norge en andel i denne literatur gaar ligesaa lidt an som at nægte landet en andel i den dansk-norske fællesliteratur. Paa den anden side gaar det heller ikke an at ville gjøre den til fælles nordisk. Studerer man de faa literære oldtidsmindesmærker fra Sverige og specielt fra Danmark, saa finder man allerede meget tidlig, at sproget er forskjelligt fra det norsk-islandske. Den karakteristiske ombytning af haarde med bløde konsonanter begynder allerede meget tidlig for Danmarks vedkommende, og meget tidlig begynder ogsaa den svækkelse og afskaffelse af bøiningsendelserne, der har ført til det omtrent siden reformationstiden herskende danske — og senere ogsaa norske — skriftsprog. I Norge bevarede de gamle former sig meget længer. Det sprog, hvori SNORRE STURLASON skrev sin «Heimskringla», det var ikke nordisk, heller ikke bare islandsk; det var norsk-islandsk, norrønt.

Og det samme gjælder literaturen. Dens ældste og ypperste frembringelser paa det poetiske omraade er vistnok optegnet paa Island; men de lærde paa dette felt mener at kunne paavise, at det er traditioner, som er bragt med hjemme fra Norge, og som senere har gaaet fra slægt til slægt — selvfølgelig med de om-

kalfatringer, som tiden og udviklingen har ført med sig, indtil de endelig blev optegnede paa det lille stykke udflyttede Norge derude i Atlanterhavet.

Der har ogsaa været en anden strid om denne ældste norrøne literatur, som maa nævnes i denne forbindelse, inden der kan gjøres noget forsøg paa at skildre, hvorledes udviklingen sandsynligvis har gaaet for sig. Da man i nyromantikens dage begyndte at sværme for den gamle «nordiske mythologi», saaledes som den forelaa i den ældre og tildels i den yngre «Edda», da indbildte man sig, at dette var noget helt og holdent originalt nordisk. Det var vokset op af nordisk grund, og intet fremmed frø havde spiret i denne jordbund. Det var vidundere af hjemmelavet poesi og visdom; ingen udenlandsk tankestrømning havde øvet sin indflydelse. Det var den nordiske «folkeaand», som her havde nedlagt sine dybeste og originaleste tanker om gud, livet og verden; og de var saa originale og storslagne, som de var, netop fordi de helt og holdent var vokset paa hjemlig grund. Fremmed kultur havde ikke forstyrret deres oprindelighed. Her oppe i den dybe nordiske ensomhed havde de faaet lov til at gro frit og rigt, og netop derfor var de saa storslagne. Men efter den triumferende romantiks dage kom der en ny aand ind i den historiske og literære opfatning; man hævdede med styrke, at den fremmede kultur ikke var en fiende hverken af national eller literær udvikling; man hævdede, at enhver glansperiode saavel i literatur som i almindelig kultur beroede paa to faktorer: fremmed paavirkning og selvstændig tilegnelsesevne. Havde ikke den græske kultur modtaget sine impulser fra Asien og Ægypten? Havde ikke romerne gaaet i skole hos grækerne? Havde ikke renaissancens store kulturfornyelse havt sine forudsætninger i det gjenvakte kjendskab til oldtiden o. s. v., o. s. v.? Anderledes var det ikke heroppe i Norden heller. Man havde deklameret om de lange norsk-islandske vinteraftener som hovedaarsag til den vækst, literaturen tog heroppe. «Som om der ikke var andre steder i verden, hvor der var lange vinteraftener, og hvor der dog ikke havde udviklet sig nogen literatur,» husker jeg engang, ERNST SARS bemærkede. Nei, det var nok netop forbindelsen med udenverdenen, som var med om at skabe det literære liv, paa samme tid som det var de eiendommelige samfundsforhold,

der gav dette liv sit originale præg. Herpaa beror hele den literære udvikling, som begyndte i Norge og endte paa Island, hvor den havde havt sin blomstring.

Det er ad historisk vei bevist, at der eksisterede en levende forbindelse mellem det vestlige Norge og naboøerne paa vestsiden af Nordsjøen, længe før HARALD HAARFAGRE samlede Norge til ét rige. Fra det vestlige Norge over til Skotland var veien ikke lang, og saa gik det videre mellem øer og skjær, indtil man en skjøn dag satte sin fod paa irsk grund. Det keltiske element har spillet en rolle i den vestlandske kultur for tusind aar siden og vel saa det, og historikerne har paavist, hvor stor betydning denne rolle havde, paavist, hvorledes den har ført til intime slægtskabsforbindelser, og hvorledes den endog har afsat mærker i vestlandske navne.

Men der vest fandt nordmændene allerede en forholdsvis udviklet kultur, og først og fremst fandt de kristendommen, den de foreløbig ikke forstod, men kun optog brudstykkevis og omformede i sine gamle religiøse forestillinger. Det er en bekjendt sag, som vi for fem og tyve aar siden hørte allerede paa skolebænken, at enkelte punkter i «Edda» mindede om kristelige forestillinger. Det var imidlertid kun enkelte punkter, specielt et enkelt punkt, og dette blev da betragtet som en frembringelse af nyere datum, som et ubedrageligt vidnesbyrd om, at Edda-læren allerede var i et slags opløsningstilstand paa dette tidspunkt. Senere er imidlertid forskningen kommen til andre resultater. Det er ikke bare paa et enkelt punkt, at Edda-læren røber fremmed paavirkning; paa mangfoldige punkter røber den indflydelse fra forbindelse med irske munke; dels har denne indflydelse bestaaet i et gjennem forbindelsen erhvervet og meget ofte misforstaaet kjendskab til antik mythologi, dels i kjendskab til kristelige, specielt irske legender. Den mand, der især har taget sigte paa disse forhold, er den geniale sprogforsker professor SOPHUS BUGGE. Han har taget mythe for mythe, heltesagn for heltesagn for sig og med den mest glimrende dybsindighed ført dem tilbage til sit formentlige ophav. I hans fremstilling spiller misforstaaelser af navne o. s. v. en ganske betydelig rolle, og paa et nordisk filologmøde i Kristiania 1881 blev det ogsaa fremhævet, at han maaske tillagde mistydningerne en altfor stor betydning;

men han svarede med en kort oplysning, der paa en slaaende maade beviste, hvor vanvittige misforstaaelserne undertiden kunde være. Han oplyste, at der i norrøn literatur nævntes en latinsk forfatter, som vist ingen af alle de lærde klassiske filologer kjendte under det navn. Han kaldtes Teit den avindsjuka; alle tilhørerne anstrængte sin hjerne for at finde ud, hvad dette kunde være for en romersk forfatter; men jeg tror ikke, der var nogen, som greiede det, før BUGGE endelig under stormende jubel oplyste, at Teit den avindsjuka var hverken mere eller mindre end den berømte romerske historieskriver TITUS LIVIUS. TITUS var bleven til Teit, og navnet LIVIUS var bleven forvekslet med det latinske adjektiv *lividus*, der betyder saa meget som blyfarvet, gul, forgiftet, misundelig, avindsyg. Senere har BUGGE fortsat sine undersøgelser paa dette omraade, og selv om de lærde kan have ret i, at han undertiden har været for dristig og vovet sig for langt ud i sine slutninger, saa har han dog i det store og hele indtil evidens bevist, at der har været en stærk og levende paavirkning specielt fra irsk hold i vikingtiden, og denne hans paavisning har i høi grad støttet de resultater, som samtidige historikere var kommen til, resultater, der paa samme tid hævdede Edda-lærens afhængighed af vikingernes vesteuropæiske forbindelser og dens specielt vestlandske karakter i den form, hvori den foreligger optegnet paa Island.

At denne form i alt væsentligt maa være bleven til, allerede før HARALD HAARFAGRE samlede riget, og før Island blev bebygget, det har ERNST SARS udviklet i sin «Udsigt over den norske Historie». Han siger: «Det mest afgjørende Beviis for, at Eddadigtene ikke ere svenske eller danske, men norske, ligger i det Natursceneri, som de oprulle eller antyde; men dette Beviis fører i Regelen videre; det fører ikke blot dertil, at Digtene ikke kunne være forfattede andensteds end i Norge, men ogsaa dertil, at de ikke kunne være forfattede andensteds end i det vestenfjeldske Norge og de derfra bebyggede Øer.

Naar det i Vøluspaas Skildring af den gjenfødte Jord heder: «Falla forsar, flýgr ørn yfir, sá er á fjalli fiski veiðir» («fosse falde, ørn flyver derover, som fanger fisk paa fjeldet»), da er dette et Naturbillede, som maatte ligge fjernt for en dansk eller en svensk Digter, medens det laa ligetil for en norsk, allerhelst en

Vestlænding eller en Islænding. De Paamindelser, der gives i Haavamaal: «Naar du vil fare over Fjeld eller Fjord, da forsyn dig vel med Niste;» «Mad og Klæder behøver den Mand, som har faret over Fjeldet,» maatte synes alt andet end vel anbragte, saafremt Talen havde været om at spadsere op og ned af en dansk Bakke eller at fare over en af de lave Aasrygge i Gautland eller Svealand; derimod ville de den Dag i Dag erkjendes at være meget fornuftige, naar det gjelder at rejse over Fjord eller Fjeld i det vestenfjeldske Norge eller paa Island. I Haavamaal sammenlignes den venneløse Mand med Furuen, der maa dø ud, fordi den staar alene i Gaardsrummet, ubeskyttet mod Vejr og Vind; «hrørnar þøll sú er stendr þorpi à, hlyrat henni børkr né barr.» Dette passer kun paa det vestenfjeldske Norge; i det søndenfjeldske, hvor der ikke er saa vejrhaardt, kan nemlig Furuen meget vel trives, om den end staar alene. «De vaade Fjelde», «de rimede Fjelde», «de bratte Fjeldskorter», «de mørke Lier», «de bratte Brauter», «de glymmende Jøkler», «Jagt efter Rensdyr paa glatte Tøfjeld» o. s. v. ere charakteristiske Naturbilleder, der forekomme rundt omkring i Eddadigtene, og hvorved de udelukkes ikke blot fra Sverige og Danmark, men tildeels ogsaa fra det søndenfjeldske Norge, og da det nu ialfald gjelder om enkelte blandt dem (som Haavamaal, Rigsmaal*), at de ifølge sit Indhold ikke kunne være forfattede paa Island, ere vi henviste til at tænke paa det vestenfjeldske Norge som deres oprindelige Hjemstavn.

De her anførte Træk tjene unegtelig til at støtte Formodningen om de skotsk-irske Forbindelsers Betydning for Aandslivet i de til Gulathingslagen hørende Fylker. De fremkalde en bestemt Forestilling om, at disse Fylker i Tiden nærmest forud for vor sikkre Historie vare Skaldekunstens rette Hjem, som de vare Søkongernes og Vikingernes. Og naar vi nu erindre, at det var dem, der stillede den skarpeste og sejgeste Modstand mod Rigsstifteren, at Kampen i Hafrsfjorden og de derpaa følgende talrige Udflytninger næsten synes at have affolket dem for deres Høvdingklasse, at det

* «Haavamaal» ved sine Raad til «þjodans barn», sin Thingforsamling, hvor Kongen taler; «Rigsmaal» (der plejer at regnes med blandt Eddadigtene) ved sin Betragtning af Kongedømets Udvikling og overhovedet af Samfundsforhold, der passe paa Norge før Harald Haarfagres Tid.

overhovedet var det norske Aristokrati, mod hvem Fylkernes Samerobring var rettet, faa vi et sterkt Indtryk af, hvormeget denne Samerobring har kostet det norske Folk. Den var maaskee nødvendig for at hevde Folkets nationale og politiske Selvstændighed; saafremt HARALD HAARFAGRE ikke havde opstillet et norsk Kongedøme ved Siden af det danske og svenske, vilde maaskee de norske Fylker, det ene efter det andet, være komne i et Afhængighedsforhold til Danmark eller Sverige. Men Kongedømet kunde alene finde Plads paa Bekostning af den Høvdingklasse, der havde været den nationale Kulturs Bærer. Landets bedste Kræfter maatte flytte ud, forat Resten kunde indordnes under en Statseenhed og hevde sin politiske Selvstændighed. Her var det nu det store Held, at Island netop var bleven opdaget ved den samme Tid, da de store Kampe fandt Sted, der førte det norske Folk ind paa en ny Udviklingsbane, saa at disse Kræfter ikke gik tabt for Folkets Historie, om de end udvortes skiltes fra det. Paa Island bleve de gamle Høvdingætter, der havde maattet fly sin Odel i Norge for HARALD's «ofrîki», efterhaanden for en god Deel atter samlede; her fandt de et Tilflugtssted, hvor de kunde hevde sin Uafhængighed uden at opgive sin Nationalitet, og her kunde den gamle Stammekultur, som var repræsenteret af dem, fortsætte og fuldende sin Udvikling under de heldigste Betingelser, idet den var bragt i Sikkerhed for de forstyrrende Indflydelser, for hvilke den blev udsat i sit oprindelige Hjem, uden dog at være afskaaret fra den nationale og historiske Sammenhæng, hvorpaa dens Trivsel beroede.»

Ogsaa mod disse resultater og specielt mod den keltiske paavirknings store betydning har der imidlertid reist sig kraftige røster. En keltisk indflydelse kan vistnok ikke benægtes; men den har langtfra spillet en saa fremtrædende rolle, som enkelte norske videnskabsmænd har villet tillægge den. Forbindelsen med de kristne kelter har vistnok bidraget sit til den gamle nationale religions forfald, til at frembringe ligegyldighed og «fritænkeri» blandt de gamle nordmænd; men i literær henseende har den spillet en forsvindende rolle, og man har endog ment at kunne konstatere, at adskillige af Eddakvadene er bleven til som udslag af en reaktion mod dette forfald, som forsøg paa at hævde, fastholde og styrke de gamle forestillinger.

Den islandske literaturhistoriker FINNUR JÓNSSON har i det nys udkomne første bind af sin «Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie» hævdet dette med megen styrke, paa samme tid som han hævder, at størsteparten af Eddakvadene maa være bleven digtede i Norge og kun nogle faa paa Grønland og Island. Han søger at udlede Eddadigtningen af givne norske historiske forhold, og han gjør det paa en maade, der synes særdeles tiltalende.

Efterat HARALD HAARFAGRE havde erobret Norge, fulgte der en ca. 40-aarig periode (ca. 880—ca. 920) af en udpræget fredelig karakter. «Denne tid har man efter min mening en særlig berettigelse til at fremhæve og nøje lægge mærke til. Den har en meget stor litterær betydning. Ligeledes synes årene 935—50 at have en vis betydning i så henseende.» Som bekjendt blev kristendommen indført paa Island uden nogen kamp; modsætningerne mellem den gamle og den nye tro var der ingenlunde udprægede. I Norge kostede kristendommens indførelse derimod langvarige kampe og meget blod. Den gamle tro havde her ivrige tilhængere, paa samme tid som ligegyldigheden og den nye lære ogsaa her dukkede hovedet op. Det nye kongedømme forholdt sig fra første færd af ligegyldig. HARALD HAARFAGRE synes at have været ligegyldig. ERIK BLODØKSE gik over til kristendommen efter at være kommet over til England; HAAKON DEN GODE var bleven opdraget i den kristne tro hos kong ADELSTEN, og efter at have opgivet sit mislykkede forsøg paa at indføre kristendommen i sit rige vedblev han i sindet at være kristen, selv om han i skindet var nødt til at optræde som asadyrker. Erikssønnerne blandede sig ikke i de religiøse tvistigheder med synderlig iver. Kun HAAKON JARL var en ivrig asadyrker, der forsøgte at bringe den gamle tro til ære og værdighed paany. «Men HÅKON JARL'S forsøg var kun forbigående og blev uden væsentlige følger. Det var hedenskabets sidste forsøg på at hævde sig, dets sidste kraftanstrængelse — lige før dødskampen begyndte. — Det er klart, at det eksempel, som således udgik fra landets øverste styrere, kongerne, ikke kunde undlade at bestyrke og fremme den ligegyldighed, som allerede var vågnet hos mange, og vække den hos andre. Frafaldet fra den gamle tro måtte stadig udbrede sig i stedse videre kredse, med en stadig voksende hurtighed, eftersom tiden gik. — På den anden

side var det ganske naturligt, at modsætningen til denne ligegyldighed, trosfanatismen, kom til at træde frem — ligeså stærkt ..... Forargelsen over sædernes slappelse, forargelsen over troens samtidige forfald, over at Odin og Tor, Freyr og Freyja o. s. v. ikke mere skulde betragtes som kraftige, velsignelsesrige guddomme ligesom i de gode gamle tider, måtte hos de «gammeldags» folk hurtig vågne og derpå tage til i styrke. Trosfanatisme og ugudelighed blev her lige stærke, parallele strømninger.»

Det er disse forhold, der har fremkaldt Eddakvadene som et slags poetisk kraftanstrængelse af det hendøende hedenskab, mener FINNUR JÓNSSON. Alt fører, efter hans opfattelse, til den antagelse, at tidligere end i den HARALD HAARFAGRE'ske fredsperiode (ca. 850) kan de ikke være bleven affattede. Og omvendt kan de ikke være opstaaede efter OLAF DEN HELLIGE's død (1030). Efter den tid var kristendommen absolut den seirende magt. «Efter denne tid må så godt som ethvert spor af hedenskabet, forsåvidt som det ikke allerede tidligere var forsvundet, være blevet betragtet som utilbørligt, som noget, der ikke kunde tåles. Den følgende tid synes således ingenlunde at kunne have plads for rent hedenske kvad.»

Paa grundlag af denne opfatning og efter indre kriterier inddeler da forfatteren Eddakvadenes tilblivelsestid i tre perioder. Første periode (fra ca. 875—935) er gudekvadenes periode. Den falder paa det nærmeste sammen med den HARALD HAARFAGRE'ske fredsperiode, som før er omtalt. «Den store anseelse, skjaldene nød hos kong HARALD, samt det opsving i det hele samfundsliv, som HARALD's prægtige hofliv må have affødt, har også været frugtbringende for de gamle myter og de dermed nærbeslægtede, ja derfra uadskillelige heltesagn, med andre ord, ført til den storartede og udbredte digtning af sådanne skaldekvad, som nutildags kaldes Eddakvad.»

Den anden periode er heltedigtenes (925—50). De synes væsentlig at tilhøre fredsperioden under HAAKON DEN GODE.

Og endelig har man en tredie, «efterklassisk» periode (975—1050), hvori de sidste norske kvad bliver til, og hvortil ogsaa en række grønlandske kvad maa henføres. Et par kvad af islandsk oprindelse antages at være af endnu senere datum. Ifølge denne fremstilling bliver altsaa alt det væsentligste af Eddadigtningen at

opfatte som opstaaet paa norsk grund. Hvad der frembringes paa Grønland og Island, er kun et slags efterslæt, dels — for Islands vedkommende — et slags literær efterdigtning, der først er bleven til, da den historisk-antikvariske interesse for den gamle poesi og historie var vaagnet.

Finnur Jónsson fremstilling er endnu saa ny, at den ikke er bleven tilstrækkelig diskuteret, og den vil vistnok opleve at blive imødegaaet paa mange enkelte punkter, men dels er den støttet af mange grundige forarbeider fra andre videnskabsmænds haand, dels er den belagt med et solid bevismateriale, der bevirker, at man vistnok tør stemple den som det sandsynligste resultat, forskningen paa dette omraade til dato er kommen til.

Men denne ældste norske digtning vilde ikke have naaet ned til os, hvis ikke íslænderne havde været. Som vi senere skal se, udviklede der sig paa Island en levende sans for historiske og genealogiske studier, og for disse studier var den gamle digtekunst en vigtig kilde, ligesom den i sig selv havde interesse som en betydningsfuld overlevering fra fortiden. Hvad der i Norge havde levet som mundtlig tradition og tilslut døde ud som saadan, det blev optegnet og samlet paa Island, og disse optegnelser er dét, som er komne efterslægten tilgode.

Det betydeligste manuskript, som haves, er den saakaldte *codex regius,* der findes paa det kgl. bibliothek i Kjøbenhavn. Det er desværre bare et brudstykke; men de 45 blade, som er bevarede, gjør det til et haandskrift af uvurderlig værdi. Man antager, at det er bleven skrevet omkring midten af det 13de aarhundrede. Vort hovedkjendskab til Eddadigtningen skriver sig fra dette haandskrift; det andet opbevarede haandskrift, der tilhører den Arna-Magnæanske samling i Kjøbenhavns universitetsbibliothek, er baade senere skrevet og langt ufuldstændigere. *Codex regius* indeholder næsten alt, hvad der er opbevaret af Eddadigtningen. Enkelte kvad er dog komne til os fra andre kanter.

Codex regius er bedst kjendt under det populære navn «Den ældre Edda» eller «Sæmundar Edda». Dette navn har samlingen faaet af den mand, der omkring midten af det 17de aarhundrede (1645) opdagede manuskriptet, nemlig den islandske biskop Brynjulf Sveinsson. Han lod tage en afskrift, som han forsynede med

titelen *Edda Sæmundii multiscii.* Og senere beholdt det titelen «Sæmundar Edda» lige ned mod vore dage. Men titelen er bare et løst indfald af den islandske biskop. SÆMUND FRODE, som han tillagde samlingen, levede i det tolvte aarhundredes begyndelse, altsaa over et hundrede aar, før samlingen blev til, og navnet *Edda* beror ogsaa paa en misforstaaelse. Tidligere har man stillet navnet *Edda* i forbindelse med et ligelydende oldnorsk ord, der betyder oldemoder. Hvorfor man kaldte en samling kvad for en oldemoder — ja, se det var der ingen, som vidste, og ingen, som kunde forklare. Nyere undersøgelser har imidlertid bragt paa det rene, at ordet edda i denne forbindelse stammer fra *óðr,* et digt, og betyder saameget som læren om digtekunsten, poetik, som det heder i kunstsproget. Dette navn satte SNORRE STURLASON paa sit bekjendte arbeide, den senere saakaldte yngre Edda, og her er det paa sin plads, forsaavidt som hans arbeide virkelig er et slags veiledning i den gamle digtekunst indviklede teknik; men «Den ældre Edda» er jo slet ikke nogen saadan veiledning; det er simpelthen en samling kvad. Den islandske biskop har da begaaet den feil at anvende navnet Edda paa den gamle samling i kraft af en falsk og misforstaaet analogi, og saaledes er den kommen til at bære et falsk navn, der imidlertid har faaet hævdens berettigelse paa sig.

— Efter sit indhold kan Eddakvadene deles i fire grupper: 1) rent mythiske kvad, 2) mythisk-heroiske, 3) didaktiske og 4) rent heroiske.

Blandt de første indtager «Vøluspá'» (d. e. Vølvens spaadom) den mærkeligste plads. Det er ikke noget enkelt afsnit af den gamle gudelære, som her behandles; det er de gamle nordmænds kosmogoni, deres opfatning af verdensaltet, baade af guders og menneskers tilværelse og skjæbne, som her er fremstillet i sine hovedtræk.

Digtet begynder med, at den gamle spaakvinde (vølven) æsker til lyd; hun har vigtige ting at meddele. Saa fortæller hun om, hvorledes verden er bleven skabt:

«I dagenes ophav
der intet var,
ei sand, ei sø,
eller svale bølger;

jord fandtes ei,
eller himmel der oppe,
kun gabende tomhed;
græs ei voksed.

Før end Bors sønner*
jorden hæved,
de som Midgaard
den herlige skabte.
Sol skinned sydfra,
paa stenet grund.
Da grode paa jord
grønne urter.» **

Bors sønner lever et herligt og lykkeligt liv, indtil guldet i seidkvinden Gollveigs skikkelse begynder at øve sin magt. Aserne dræber Gollveig; men hun har sine hævnere i et andet slags væsener, vanerne, guldets, flidens og handelens repræsentanter. Der bliver krig mellem aser og vaner; aserne taber, og deres borg bliver tilintetgjort. Ved store løfter formaar de en jætte til at bygge sig en ny borg, men slaar bygmesteren ihjel, saasnart løfterne skal indfries:

«Eder blev brudte,
aftale, løfter,
kraftig aftale,
som truffen var.»

Verden er kommet «af lave»; Odin indser det, og han drager til Mimers brønd for at søge raad hos den vise Mimer, raad, som han maa betale med sit ene øie. Paa hjemveien møder han vølven og opfordrer hende til at forudsige fremtiden, og dermed er digtets indledning ude. Vølvens spaadom begynder.

Vølven fortæller om kamp og ufred, om Balders død, Lokes straf og alle de onde menneskers straf efter døden. Mørkets magter

* Det er Odin og hans brødre Vile og Vee.
** Dette og de følgende citater efter Jónssons Literaturhistorie.

reiser sig mod guderne; det nærmer sig mod ragnarøk. Saa skildres den store sidste kamp mellem guder og jætter, hvis detailler enhver norsk læser kjender fra sine skoledage.

> «Sol formørkes,
> jord synker i hav,
> fra himlen forsvinder
> de tindrende stjærner.
> Ild og damp
> hæftig raser.
> Høit spiller flammen
> mod himlen selv.»

Men efter ragnarøk følger gimle, efter verdens undergang kommer verdens gjenfødelse. Ogsaa her er detaillerne almindelig kjendte.

I dette mærkelige digt har man særlig villet paavise indflydelse fra kristelige forestillinger, medens det fra andre hold er bleven fremholdt, at det i sin hele tankegang er et ægte udslag af nordisk, særlig norsk, aand. At skifte sol og vind mellem disse stridende opfatninger er jeg ikke kompetent til, og en saadan undersøgelse hører desuden heller ikke hjemme i et arbeide som dette, hvis nærmeste opgave er at referere og karakterisere. —

Af de øvrige kvad i Edda handler fire om Odin og tre om Tor. I Odinskvadene forherliges Odin som det ypperste af alle væsener, seirende over jætter *(Vafþruðnismál)*, mennesker *(Grimnismál)*, vølver *(Baldrs draumar)*, ja selv over den mægtige gud Tor *(Hárbarðsljóð)*. Flere af disse kvad har den karakteristiske egenskab, at de bestaar i et slags tvekamp i form af spørgsmaal og svar. Den, som tilslut kan maalbinde sin modstander, staar som seierherre, og Odin beholder altid seiren; han svarer paa alle spørgsmaal, og han har tilslut et spørgsmaal at gjøre, som modparten ikke kan svare paa. Denne spørgsmaalskamp synes at have været meget populær, og den har faaet et slags eftervirkning lige ned i vore folkeeventyr. Man skulde ved første øieblik tro, at naar kongen i eventyret «Præsten og klokkeren» fremsætter sine vrange spørgsmaal, saa var det «spørgsmaalsbogen», religionsundervisningens hjælpemiddel, som gik igjen; men det har uden tvivl en langt ældre oprindelse.

[illegible] form, der ogsaa fremtræder allerede i Eddas [illegible] kvad, var den senere saakaldte mandjævning, hvis mest [illegible] udslag vi har i mandjævningen mellem SIGURD [illegible] og [illegible]. *Hárbarðsljóð* er en saadan mandjævning [illegible] og Tor, holdt i en halvt spøgende tone. Det er en [illegible] at Tor trækker det korteste straa i denne kamp.

[illegible] Torskvadene er *Þrymskviða* det mest berømte. Enhver [illegible] historien om, «hvorledes Tor henter sin hammer». Det er [illegible] som behandles i dette fortræffelige kvad, der ogsaa udmærker [illegible] ved at være et af de bedst bevarede kvad i den hele «Edda». [illegible] er nemlig kvadene ikke komne til os i sin oprindelige [illegible]. Dels er der gaaet partier tabt; dels vrimler der af ind-[illegible] steder, dels indskud fra andre gamle digte, dels tilføielser, [illegible] afskriveren har anbragt for egen regning. Filologerne har her [illegible] arbeide med at rense og oprydde; men i *Þrymskviða* har [illegible] været lidet eller intet at gjøre i saa henseende. Det er bevaret [illegible] uforvansket

Et af de vakreste kvad i den hele ældre Edda er det saakaldte [illegible] eller «Skirners reise». Det handler om Freys elskov til den fagre jættemø Gerd og om hans skosvend Skirners reise paa [illegible] for sin herre. En dag Frey sidder paa Hlidskjalf og ser «ud over hele verden», vender han sit blik mod Jotunheim og faar der [illegible] paa en fager mø, som hun gik fra sin faders hus til jomfru-buret. Han blev øieblikkelig greben af den stærkeste kjærlighed, og den volder ham stor hjertesorg. Hans fader Njørd og hans moder Skade sender saa Skirner afsted for at udfritte grunden til hans sorg. Frey meddeler ham den:

«I Gymes gaarde
der saa jeg gange
en mø, som jeg elsker;
hendes arme lyste,
saa at alt gav gjenskin
høit i luft og paa hav.

Aldrig elsked
nogen yngling
mere en mø;
men ingen mand,
hverken as eller alf,
vil, at vi to mødes.»

Skirnir beder om Freys hest, som kan ride gjennem troldilden, og om hans sværd, som svinger sig selv mod fienderne, — og udstyret med disse to klenodier drager han saa afsted til Jotunheim. Skirnir kommer til Gerd; først med løfter, siden med trudsler søger han at bevæge hende til at blive Freys hustru, men alt forgjæves. Da truer han med at dræbe hende; men dermed skræmmer han hende ikke. Først ved hjælp af trylleruner lykkes det ham at bevæge hende til at møde Frey om ni nætter, og med denne efterretning rider han hjem til sin herre. Frey staar ude og venter ham; han er saa utaalmodig, at han ikke lader Skirnir faa tid at stige af hesten, før han har fortalt ham, hvorledes det er gaaet. Og da han saa har faaet udfaldet at vide, giver hans utaalmodige længsel sig følgende udtryk:

«Lang er nat,
lange er to;
hvor kan jeg vente i tre?
Ofte en maaned mig
kortere tyktes
end halv en nat, naar jeg længes.»

Dermed slutter det lille vakre kvad, der er ligesaa fortræffeligt, naar det gjælder at finde udtryk for den nyvakte kjærligheds stormende længsel, som i karakteristiken af de tre talende personer.

Et af de mest bekjendte digte i samlingen er endvidere *Lokasenna* eller Lokes ordstrid. Det handler om den berømte scene ved Ægirs gilde og om Lokes straf. At give nogen redegjørelse for dets indhold er overflødigt.

Endvidere kan nævnes:

1) *Rigsþula* eller *Rigsmál,* en fortælling om trælestandens, bondestandens, jarledømmets og kongedømmets oprindelse og væsen. Det er en forherligelse af kongedømmet, som uden tvivl har sin forudsætning i det nyskabte norske kongedømme.

2) *Vølundarkviða*, et mytisk-heroisk kvad, der fremstiller Vølunds liv og skjæbne.

En enestaaende plads i samlingen indtager Hávamál, d. e. «Den høies sang». Med «den høie» menes Odin, den ypperste blandt guder og mennesker. I *codex regius* fremtræder alt, hvad

der gaar under navnet Hávamál, i en fortløbende rækkefølge, altsaa som en enkelt frembringelse; men den filologisk-literære kritik har opløst det i to selvstændige dele, og de nyeste undersøgelser er endog komne til det resultat, at man her staar overfor ikke blot to, men hele fem selvstændige frembringelser, der ikke har andet tilfælles, end at de alle er «den høies tale».

I denne samling digte er den norrøne livs- og verdensvisdom nedlagt i form af fyndige tankesprog, og «denne visdoms ophav henførtes naturligvis til den viseste gud, til Odin selv. Han betragtedes som dens fader og giver; fra ham havde menneskeheden fået den. Odin antoges at være i besiddelse af alle kunster og idrætter: «Af ham lærte de alle idrætterne [åndelige som legemlige], ti han var den første, der kunde dem alle og flere end nogen anden . . . Han forstod at omskabe sig til alle skikkelser. Han talte så kraftig og flydende, at alle, som hørte derpå, syntes, at kun hvad han sagde, var sandt. Hans ord var alle rimede, ligesom det vi nu kalder for skjaldskab» (Snorre: Heimskringla). Han kunde alleslags runer og galdre og var den første lovgiver. Han var saaledes vismanden fremfor alle andre, den eneste virkelige over alle andre stående og alle jordiske vismænd beskyttende og visdomsgivende gud» (FINNUR JÓNSSON).

Det første digt i samlingen er baade det omfangsrigeste og det betydeligste; det udgjør næsten halvparten af den hele samling. Odin optræder her — og ofte ellers — som en reisende mand, der kommer til en gaard for at søge gjæstevenskab. Han bliver vel modtaget, og saa begynder han til tak at fremsætte sine leveregler. Det er naturligt, at han tager sit udgangspunkt i gjæstevenskabet. Hvad der bør ydes gjæsten, og hvad der kan fordres af gjæsten, er først og fremst gjenstand for «den høies tale». Det bedste, en gjæst kan føre med sig, er beskedenhed (tilbageholdenhed) og klogskab.

«Bedre byrde
bærer ei mand paa vei
end meget mandevid.
Bedre end rigdom
det tykkes paa fremmed sted.
Det er den fattiges frelse.»

Det værste, en gjæst kan føre med, er taabelighed og umaadelighed. Maadehold i nydelsen af mad og drikke prises som en af de ypperligste egenskaber:

«Ei skal man hænge ved kruset,
men drikke mjød til maade,
tale tilpas eller tie.
Ingen lægger dig
det tillast,
at du gaar snart at sove.

Graadig mand,
som maal ei ændser,
æder sig ulykker til.
Ofte volder maven,
at taaben udles,
naar han mødes med vise mænd.

Hjorden ved,
naar den hjem skal gaa,
græsgangen saa den forlader;
men uklog mand
aldrig kjender
sin maves maal.»

Det er mærkeligt at høre slige leveregler forkyndt blandt de gamle nordboere, der jo er berygtede for sin umaadelighed baade i madfadet, ølbollen og mjødhornet.

Fra gjæstevenskabet gaar Odin over til venskabet mand og mand imellem. Hvor høit dette sattes hos de gamle nordmænd, er bekjendt nok, og her finder man da ogsaa enkelte af digtets mest verdenserfarne vers:

«Afsides bor
den slette ven,
om end ved veien han bygger;
men til en god ven
gjenveie fører,
om end langt borte han bor.

— — — — — — — —

Eget bo
er bedre end at tigge,
enhver er mand i sit hus;

hvis to gjeder man har
og en vidjetækt hytte,
det er dog bedre end bøn.

Eget bo
er bedre end at tigge,
enhver er mand i sit hus.
Blodigt er hjertet,
naar bede man skal
om mad til hvert maaltid.

— — — — — — — —

Ung var jeg fordum;
ene jeg reiste;
da blev jeg vild paa veien
Rig jeg mig tyktes,
da en anden jeg traf.
Mand er mands gammen.

— — — — — — — —

Granen visner,
som gror ene paa tunet,
den varmes ei af bark eller blad.
Slig er den mand,
som mænd ei ynder.
Hvi skal han længe leve?»

I tredie afsnit «udvider taleren atter synskredsen; et større område åbner sig for hans åndelige blik. Han går over til at behandle forskellige livsforhold af en mere praktisk art. Navnlig er det samfundslivet, han nu mindes. Det er menneskets individuelle betydning og virksomhed, det gjælder. — Man skal være rask til at skaffe sig livets underhold, man skal fremtræde på tinge på en anstændig måde. Den mægtige skal bruge sin magt med mådehold; han vil nemlig måske også finde sin overmand, og så er hævnen over ham. Det er bedre at leve end at være død, heder der morsomt nok, ti mens man lever, kan man bruge sit gods; efter døden har den rige eier ingen glæde deraf; enhver levende kan udfylde en eller anden plads i livet: den halte rider, den håndløse driver hjorden, den døve kjæmper duelig; den blinde er bedre end den, som er brændt. Ingen nytte er et lig til. Herpå omtales, hvor godt det er og nyttigt at efterlade sig en søn:

«En søn er bedre,
skønt sildig født
først efter faderens død,

bautastene
stå aldrig ved veien,
hvis søn ei den reiser for fader.»

— I de foregaaende vers er taleren med umærkelige og fine overgange efterhånden kommen til livets yderste synskreds, døden, og han slutter sin hele betragtning med de to berømte vers:

«Fæ dør,
frænder dør,
selv dør man ligervis;
men dens rygte
vil aldrig dø,
som sig det godt erhverver.

Fæ dør,
frænder dør,
selv dør man ligervis,
jeg ved en, som aldrig dør:
dommen over enhver død.»

Således slutter digtet med døden og peger hen på livet efter døden, det vil sige på det liv, som består i evigt minde, opbevaret af efterkommere og efterslægt. — Således er da dette digt en betragtning af det borgerlige liv i alle dets vigtigste forhold, udgået fra et særligt forhold (gæstens) og fremsat i korte, træffende ordsprogsagtige, logisk til hinanden knyttede sætninger» (Finnur Jónsson).

I formel henseende har denne afdeling af Hávamál stor interesse ved sin fyndige ordsprogagtige stil; mange af dets vers har gyldighed for alle tider, og fra tid til anden ser man dem derfor ogsaa citerede i forbindelse med moderne foreteelser; men sin største interesse har det dog som kulturhistorisk aktstykke. Som man i Vøluspá havde de gamle nordmænds verdensopfatning gjengivet i sammentrængt form, saa har man her deres praktiske livsfilosofi, saaledes som en eiendommelig kulturtilstand havde grundlagt og udviklet den.

Egentlig høitflyvende er denne livsfilosofi ikke; den savner næsten gjennemgaaende et idealistisk præg seet fra et moder
nt standpunkt; men den udmærker sig ved en solid kløgt, der har en

udpræget realistisk karakter. Disse leveregler holder sig til jorden, og mange af dem synes at være af en temmelig materialistisk beskaffenhed; men saaledes tænkte nu engang de gamle nordboere; moderne idealister var de ikke. Klogskaben, venskabet, hæderligheden, sansen for et godt eftermæle er grundpillerne i den bygning, hvorpaa denne livsfilosofi er opført, og ingen kan nægte, at det er en smuk og tiltalende bygning — selv om senere slægter har bygget høiere og rigere. Den dag idag gives der mange iblandt os, hvis «livsfilosofi» ikke er naaet saa høit som den, den gamle digter har nedlagt i det første kvad i Hávamál.

Det andet digt, man har ment at finde i Hávamálsamlingen, er ganske kort; det bestaar ikke af mere end 10 vers. Det er et slags erotisk læredigt, der handler om kvindernes falskhed. En kvindes ord skal man ikke stole paa, mener Odin, og saa fortæller han et eksempel fra sin egen erfaring i den retning. Engang har han forelsket sig i en jættes vakre datter; men hun tager ham grundig ved næsen, og da han endelig tror at skulle opnaa et stævnemøde, møder han bare hendes store hund.

Det tredie digt i Hávamál handler om, hvorledes Odin fik tag i Suttungs mjød. Denne samme historie fortælles, som bekjendt, ogsaa i Snorre-Edda, om end paa en forskjellig maade. Fremstillingen i Hávamál er baade smukkere og oprindeligere.

Fjerde kvad bestaar af en række raad, som Odin giver til en person ved navn Loddfáfnir. Disse raad dreier sig nærmest om rent praktiske livsforhold.

Det femte afsnit er en samling brudstykker, der dreier sig om runerne, deres oprindelse og deres brug, og det sjette afsnit handler om forskjellige arter tryllesange og deres virkninger.

Den sidste halvdel af Edda bestaar udelukkende af heltekvad, og de fleste af disse dreier sig om Vølsungerne og Sigurd Fávnesbane. Der er her utvivlsomt indflydelse fra tyske sagnkredse, som har gjort sig gjældende. Disse kvad og andre af samme kreds, der senere er gaaet tabt, er bleven benyttede som stof til en saga, den bekjendte Vølsungasaga. — En mindre kreds heltekvad handler om Helge Hundingsbane.

Den bedste kritiske udgave af den ældre Edda er besørget af professor SOPHUS BUGGE under titelen: Norroen Fornkvæði. Islandsk Samling af folkelige Oldtidsdigte om Nordens Guder og Heroer, almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða» (Kr.a 1867). Paa grundlag af dette værk besørgede SVEND GRUNDTVIG en haandudgave (Kjøbenhavn 1868). En for sin tid fortræffelig oversættelse leverede den danske professor FINN MAGNUSEN i begyndelsen af tyveaarene. Den udgjør fire bind og var rigt forsynet med kommentarer og oplysende anmærkninger. En nyere dansk oversættelse er H. G. MØLLER's (Kbh. 1870), og den aller nyeste udgives fortiden af den danske digter KARL GJELLERUP. Ogsaa paa svensk haves der oversættelser — for ikke at tale om oversættelser til fremmede sprog.

Bibliografi.

Samtidig med Eddadigtningen tog skaldepoesien sin begyndelse. Den havde ogsaa sin oprindelige hjemstavn i Norge, særlig i det vestenfjeldske og netop i de egne, hvorfra Island blev befolket. Skaldskab nød allerede paa HARALD HAARFAGRE's tid stor anseelse; det nye kongedømme satte pris paa at blive forherliget af digterne og omgivet med en poetisk glorie. Det senere saa foragtede og spottede folkefærd, som gaar under navnet «hofpoeter», indtog dengang en meget æret og fremskudt plads i kongens nærmeste omgivelser. Og det blev ikke anderledes under de følgende konger. Sansen for skaldskab vedblev at være lige levende; om flere af kongerne ved man, at de selv dyrkede kunsten med fremragende dygtighed paa samme tid, som de med aabne arme modtog skalde, der kom til deres hof.

Skaldepoesien.

Der skede imidlertid temmelig tidlig den forandring, at nordmændene selv trak sig tilbage fra udøvelsen af skaldekunsten og overlod den saagodtsom helt og holdent til islænderne. Kun de ældste skalde er derfor nordmænd; alle de senere, der har krav paa at nævnes, er islændere.

Grunden til denne kjendsgjerning er det ikke saa let at forklare paa en fyldestgjørende maade. Den vigtigste aarsag maa vel være det store folketab, som udflytningen til Island bevirkede netop i de landsdele, hvor skaldskabet havde sit egentlige hjem. Det var i gamle dage med skaldskab som med saa mange andre

kunster og færdigheder: de gik i arv indenfor bestemte slægter, overleveredes inden familjen fra fader til søn. De islandske landnámsmænd førte traditionen med sig fra sit hjem i det vestlige Norge, og de bevarede den og udviklede den. Flere af de ypperste islandske skalde nedstammede direkte fra sine gamle norske forgjængere.

En anden omstændighed gjorde sig vistnok ogsaa gjældende. Skaldekunsten var for islænderne et slags adkomstbevis til det norske hof. Nordmændene selv behøvede ikke et saadant adgangsbevis; de var kongens mænd paa andre fundamenter end skaldskab. Islænderne derimod kom som fremmede, som gjæster; i regelen drog de videre eller vendte tilbage til Island efter kortere eller længere tids forløb. Kun yderst sjelden slog de sig ned i Norge for alvor. Det var frie trækfugle, der kom og drog, som de vilde, og for at faa en plads, saalænge de rastede, greb de til digtningen, til forherligelsen af den fyrste, hvis gunst de vilde vinde, og hvis brød de midlertidig agtede at nyde. Saaledes blev skaldedigtningen et slags «national næringsvei» for islænderne, som Ernst Sars har bemærket. Den blev det middel, hvorved de hjalp sig frem, naar de fra sin fattige, ensomme ø derude i Atlanterhavet drog ud i verden for at lære større og rigere forhold at kjende.

Tilsidst blev det vel ogsaa et slags fastslaaet kjendsgjerning, at en skald helst skulde være en islænder. Der havde kunsten været dyrket og udviklet i lange tider; mod denne udviklede færdighed nyttede det ikke en nordmand at hamle op, selv om han aldrig saa gjerne havde villet. Faktum er, at skaldepoesien dør langsomt ud i Norge omtrent samtidig med, at den begynder at blomstre paa Island, og at den ene af disse kjendsgjerninger staar i et afhængighedsforhold til den anden, er utvivlsomt.

Den omstændighed, at skaldepoesien væsentlig var et slags hofpoesi, har præget dens indhold i fremtrædende grad. Det er ikke digterens personlige stemninger, som kommer tilorde i disse frembringelser. Om lyrik i ordets almindelige betydning kan der saa godt som slet ikke være tale. Det uopslidelige digtertema, kjærligheden, spiller en rent underordnet rolle i den norrøne skaldedigtning. Dette havde nu vistnok sin specielle aarsag i den strenghed, hvormed de gamle nordboere værnede om kvindens rygte.

Det var vanærende for en kvinde at blive gjort kur til, og det var ligefrem strafbart at skrive et kjærlighedsdigt til hende. I den islandske lovbog *Grágás* findes der en mærkelig paragraf, hvis begyndelse lyder saaledes: «Hvis en mand digter et kjærlighedsdigt om en kvinde, straffes han med fredløshed.» En saadan bestemmelse skulde jo ikke netop virke befordrende paa den erotiske digtning. Alligevel har nu kjærlighed og lyrik aldrig ladet sig separere af nogen lovbestemmelse, og der har vel utvivlsomt været digtet kjærlighedsdigte dengang som til alle tider; men det har maattet ske i stilhed, i hemmelighed, og derfor er det vel, at lidet eller saagodtsom intet af denne digtning er bevaret.

En langt større rolle spiller den satiriske digtning, nidviserne. Her har den norrøne poesi rigtig tumlet sig af hjertens lyst. Men hvad der er bevaret af denne digtart er ogsaa lidet og ubetydeligt. Hovedmassen af den bevarede skaldepoesi er, hvad jeg ovenfor har kaldt hofpoesi, d. v. s. digterisk forherligelse af fyrster og stormænd, hvis gunst digteren ønskede at vinde eller beholde.

Oprindelig var disse digte ikke en forherligelse af vedkommende konges person og bedrifter. Det var, hvad man har kaldt skjoldsange, d. v. s. digteriske beskrivelser af de scener, som var afbildede paa et bestemt skjold, paa en vis maade i slægt med den, som vi kjender allerede fra gamle fader HOMER. Kongen forærede skalden et skjold, og et skjold ansaaes mindst for en ligesaa kongelig gave som en orden eller et diamantsmykke i vore dage. Til tak for gaven havde saa skalden at digte et kvad om de scener, der var fremstillet paa skjoldet. Da det var mythologiske emner, som fremstilledes paa skjoldene, blev disse digte et slags mythiske fortællinger. Meget har man ikke bevaret af dem; men noget af det, man har, tillægges en af de ældste norske skalde, BRAGE DEN GAMLE, sandsynligvis en vestlandsk skald, der skal have levet i det niende aarhundrede og efter al sandsynlighed er død, før HARALD HAARFAGRE samlede Norge til ét rige. Det digt, han skal have forfattet i denne genre, gaar under navnet Ragnarsdrápa og stilles i forbindelse med Ragnar Lodbrok. En anden norsk skald, THJODOLF FRA HVIN, har ogsaa forfattet en slig skjoldsang, og endelig har EGIL SKALLAGRIMSON optraadt som forfatter af skjoldsange.

Men snart blev skjoldsangene afløst af forherligelser af kongens person og hans bedrifter. Skaldene blev et slags kongelige historiografer, og da de var samtidige med de begivenheder og personer, de forherligede, har deres vers stor historisk betydning, selv om man i regelen ikke tør tage dem altfor bogstaveligt som historie. Skaldene var sagaskrivernes forløbere, og sagaskriverne benyttede dem i stor udstrækning; derfor vrimler sagaerne af vers-citater, og det blev tilslut en ren modesag at indstrø vers i sagaerne. De maatte findes, endog om sagaskriveren selv skulde forfatte dem.

En egen plads blandt disse digte indtager de, som har et genealogisk indhold. De hører til de ældste kongskvad. Her var der endnu ikke tale om at forherlige kongens egen person, men kun om at give hans stamtavle i metrisk form, og denne stamtavle gjaldt det at føre saa langt tilbage og til et saa glimrende udgangspunkt som muligt. Stamfaderen maatte være en gud, helst Odin, og saa gjaldt det for skalden at følge slægten nedover led for led i direkte nedadstigende linje med korte oplysninger om hvert led. Myther, sagn og virkelige begivenheder følger her efter hinanden i en af stoffets art betinget jævn rækkefølge. Til de ældste skaldekvad hører ogsaa de saakaldte arvekvad, hvori skalden forherligede en afdød konge ved at skildre, hvorledes han blev modtaget i Valhal og hans liv blandt guderne der. Et saadant kvad er det bekjendte *Håkonarmál.*

Efter disse kvad kom saa de egentlige kongskvad. De tog sin begyndelse allerede i det tiende aarhundrede og blev i de følgende aarhundreder eneraadende. Hvad disse kvad særlig handler om, er «fyrstens legemsdygtighed og idrætter, gavmildhed og retfærdighed, strænghed med hensyn til overholdelsen af lands lov og ret, undertrykkelse af tyve og røvere, kortsagt bevarelsen af den indenlandske fred og ro, hans prægtige og muntre hofliv, og endelig hans krigerliv, mindeværdige tog til lands og til sjøs, hvor navnlig det oprørte hav spiller en stor rolle og ofte beskrives smukt, kraftig og malende, fremdeles hans mod og uforfærdethed i kamp og farer, kampen selv, det store mandefald og sejren. De forskjellige kampe opregnes i kronologisk orden. Digtet bliver da delt i forskjellige partier, der så får deres bestemte begrænsning og afslutning ved hjælp af det saakaldte omkvæd *(stef).* Disse digte handler således

mest om kampe og krige, hvor våbnene klirrer og blodet strømmer; uadskillelig herfra er omtalen af ulve, ørne, ravne, som slider i ligene og læsker sig i blodpølene; det var en lyst og fryd for dem, ligesom sejren var frydefuld for fyrsten» (FINNUR JÓNSSON). Her er megen smiger og mange store ord, som ikke har bundet i en tilsvarende stor følelse. Men undertiden støder man da ogsaa paa udbrud af virkelig varm hengivenhed og beundring for den besungne.

Det hændte imidlertid ogsaa, at der fra først af var et alt andet end venskabeligt forhold mellem kongen og skalden. Han kunde have vakt kongens vrede ved sin optræden paa en eller anden maade; han kunde for eksempel have været for skarp i sine udtalelser, saaledes at kongen følte sig fornærmet; han kunde have dræbt en af kongens mænd o. s. v. I disse og lignende tilfælde resikerer han at miste livet, og han havde da intet andet at gjøre for at redde sig end at kvæde et kvad til kongens pris. Det synes at have været fast skik i den ældre tid, at et saadant kvad lønnedes med, at kongen skjænkede skalden livet. Man har i alle fald flere eksempler paa, at saa har fundet sted, medens man derimod ikke har noget paa, at kongen trods kvadet har straffet skalden. Dette slags digte, der blev skrevne for at redde hovedet, gik under navnet *høfuðlausn* (hovedløsningen). Det mest bekjendte af dem er forfattet af EGIL SKALLAGRIMSON, der i anledning af en arvetvist var kommen paa kant med ERIK BLODØKSE og hans dronning GUNHILD. Arvetvisten havde han med en af kong ERIK's mænd, og da dronningen tog dennes parti, saa EGIL ikke kom til sin ret paa Gulathinget, slog han sin modpart ihjel, reiste nidstang for kongeparret og dræbte en af deres sønner. Efterat ERIK var forjaget fra Norge og var bleven jarl i Northumberland, blev EGIL's skib af storm drevet til denne egn og led skibbrud paa kysten. Han var nu i sine gamle fienders vold, og hans liv var fortabt, hvis han ikke kunde forsone sig med ERIK. Han traadte dristig frem for kongen og sagde, at han var kommen for at søge forsoning. Men ERIK lod ham kaste i fængsel for at dræbe ham næste dag. En af hans venner blandt ERIK's mænd raadede ham til at digte et kvad til kong ERIK's pris for at redde livet. «Jeg skal prøve at gjøre, hvad du ønsker,» svarede EGIL; «men det havde jeg ikke tænkt, at jeg skulde komme til at digte et lovkvad om kong

ERIK.» Det gaar i begyndelsen traat med kvadet; men endelig faar han det da istand, og saa traadte han og vennen, den sidste ledsaget af alle sine folk, frem for ERIK. ARINBJØRN — det var vennens navn — gik først frem og bad ERIK skjænke EGIL livet; men GUNHILD svarede, at en saadan bøn kunde han gjerne spare sig. Den var frugtesløs. Da opsagde ARINBJØRN ERIK huldskab og troskab, idet han erklærede, at hvis ERIK vilde tage EGIL's liv, saa maatte han først vove en kamp med ham og alle hans mænd. Og i dette dramatisk bevægede øieblik traadte EGIL pludselig frem og fremsagde sit kvad. Der blev dødsstilhed i hallen; alles øine var fæstede paa EGIL, men han fremsagde sit lange kvad med høi og rolig røst. Da han var færdig, sagde ERIK: «Smukt er kvadet fremsagt, og nu har jeg taget min bestemmelse. For dine ord, ARINBJØRN, skal jeg skjænke EGIL livet; men naar du, EGIL, er kommen ud af denne stue, skal du aldrig mere komme for mine eller mine sønners øine. Denne gang skjænker jeg dig livet; da du frivillig kom i min magt, vil jeg ikke udøve en nidingsdaad paa dig; men det skal du vide, at dette er intet forlig med dig, hverken paa mine sønners eller de af mine frænders vegne, som vil fastholde sin ret.» Intet viser tydeligere end denne scene af EGIL's saga, hvor høit i kurs skaldepoesien stod. Baade ARINBJØRN og EGIL synes at have været sikre paa, at ERIK ikke kunde undlade at benaade drabsmanden, saasnart han blot fik fremsagt sit kvad, og resultatet viste, at de havde regnet rigtig. Man faar indtryk af, at ERIK, saa nødig han vilde, var nødt til at skjænke EGIL livet, hvis han vilde gjælde for en ædel og høimodig fyrste.

En gave maatte fyrsten give skalden, naar han havde digtet et kvad til hans ære. Det var anseet for gnieragtig at lade ham gaa ulønnet. Et sværd, en armring af guld var almindelige gaver. Ofte fik ogsaa skalden en plads i hirden, saalænge han vilde opholde sig ved hoffet. —

— En diametral modsætning til disse æreskvad dannede de ovenfor nævnte nidvers. Her var det ikke for at vinde gunst, men i regelen for at hævne sig, at digteren sporede sin Pegasus. Der var to sorter nidvers, en lettere og mere uskyldig art, der i regelen havde karakteren af en drøi spøg, og de egentlige nidvers, der var skrevet i den hensigt at tilføie digtets «helt» en saa grov fornærmelse

som muligt. De sidste var, hvad man fra et nutidsstandpunkt vilde betegne som versificerede injurier, og den gamle lovgivning opfattede dem ogsaa saaledes, idet den satte strenge straffe (fredløshed, landsforvisning) for at digte niddigte. De uskyldigste niddigte spottede over personens ydre, de grovere angreb ogsaa hans karakter og tillagde ham allehaande slette og foragtelige egenskaber. Almindeligt var det at sammenligne ham med et eller andet dyr, der var gjenstand for foragt eller modbydelighed i den almindelige opfatning; men aller værst var det at sammenligne ham med en kvinde. Hos de gamle nordboere, hvor tapperhed, mod og styrke regnedes blandt de ypperste egenskaber, var en saadan sammenligning med «det svagere kjøn» en af de groveste fornærmelser, som kunde tænkes. Selv guderne gik ikke fri for at blive behandlede i nidvers; saaledes digtede Hjalte Skeggjason et digt om Freya, hvori den ugudelige krop sammenlignede gudinden med en ganske ordinær — tispe. Men loven beskyttede gudinden, som den beskyttede menneskene, og følgen var, at han blev dømt fredløs for sine blasfemiske vers.

I det hele taget stod den skik at «ærte» og spotte høit i kurs hos det gamle Norrønafolk, en skik, som har holdt sig ned gjennem tiderne, og som ikke er uddød den dag i dag. De saakaldte stevkampe, som vi kjender fra folkepoesien, har sin oprindelse fra de ældste tider. Naar kjæmperne sad ved drikkebordet om kvælden, da gjaldt det at finde paa midler at korte tiden med, og blandt saadanne midler var skjæmtevers et af de mest yndede. Man greb sit drikkehorn og drak en eller anden af de langs bordet siddende til, idet man fremsagde et vers, der paa den drøieste og mest burleske maade drev gjøn med ham. Saa blev der naturligvis rungende latter i hallen; men den angrebne blev ikke svar skyldig; det gjaldt for ham at overbyde angriberen og faa latteren paa sin side. Og dermed var kampen i gang — en komplet versturnering, hvor modstanderne i al gemytlighed og bare for moro dængte hinanden til af hjertens lyst med de allersaftigste grovheder. I regelen løb det af i al venskabelighed; men det var en farlig leg, især naar man tager hensyn til, at det var ved drikkebordet, den legtes, og man har da ogsaa eksempler paa, at spøgen blev til alvor og endte med blodig kamp og mandefald.

Stilen. Den norrøne skaldedigtnings stil og form fortjener særlig omtale. Den er som bekjendt yderst forskjellig fra den poesi, et modernt publikum er vant til. En almindelig nutidslæser vil forstaa lidet eller intet af denne digtning, selv om den er oversat paa det sprog, han selv taler. Stilen er nemlig i den grad kunstig og forudsætter et saa intimt kjendskab til de gamle nordboeres mythiske forestillinger, at forstaaelsen nu for tiden kræver et grundig videnskabeligt forstudium, og for den, som ikke har dette, bliver det hele hebraisk, saafremt han ikke vil stave sig møisommelig frem ved hjælp af kommentarer og oplysende anmærkninger.

Skaldepoesien er nemlig saa langt som vel muligt fra at være et umiddelbart udbrud af en poetisk stemning, saaledes som folkepoesien. Den er ikke blot kunstdigtning, men endog en yderst kunstig eller kunstlet digtning. Man har i romansk literatur noget, som heder gongorisme, *estilo culte*. Det var en affekteret stilistisk overlæsselse, der aldrig kunde nævne en ting med dens rette navn, men altid betjente sig af omskrivninger, jo mere søgte og langt bortliggende, desto bedre. I Frankrig, hvor denne unatur blev indført fra Spanien og Italien, blev den grundig latterliggjort af MOLIÈRE, hvis sunde komiske sans fandt det hele væsen yderst latterligt og derfor ogsaa drev gjøn med det af hjertens lyst. Den norrøne skaldepoesi kunde ogsaa have trængt en MOLIÈRE; thi den havde ogsaa sin g o n g o r i s m e, sin *estilo culte*, og det i en saa udpræget grad, at den er enestaaende i verdensliteraturens historie. MOLIÈRE's «Latterlige snerper» udtrykker sig vistnok morsommere, men ikke mere kunstig end de gamle norske og islandske skalde.

De fleste læsere kjender fra sine skoledage noget, som «norsklæreren» kaldte metaforer. Det var billedlige omskrivninger, der erstattede tingens rette navn med andre betegnelser, som, hvis de var rigtig træffende, malede sin gjenstand saa levende, at læseren eller tilhøreren saa dem for sig, medens den virkelige benævnelse ofte bare gav ham et abstrakt begreb. Et berømt eksempel fra skoledagene var «ørkenens skib» som benævnelse paa kamelen. Og det var et godt eksempel, forsaavidt som det paa samme tid røbede baade styrken og svagheden ved metaforerne. Hvem kunde nu umiddelbart forstaa, at «ørkenens skib» skulde være ensbetydende med et firføddet pattedyr, der ikke havde nogetsomhelst andet til-

fælles med et skib, end at det tjente som befordringsmiddel, altsaa bragte mennesker og varer fra et sted til et andet, langt bortliggende? Men naar man saa vidste, at «ørkenens skib» skulde betyde kamelen, saa blev der med en gang liv i benævnelsen, og man syntes, at man saa for sig de lange, tungt belæssede karavaner dragende gjennem de endeløse sandbølger mod fjerne maal, mens vinden hvirvlede sandet op, som om det var havets fraade.

Slige billedlige benævnelser vrimler den norrøne digtning af; der er en rigdom af dem, en overlæsselsens mangfoldighed, der gaar over alle grænser. I den ældste tid var dette endnu ikke tilfældet; da var endnu skaldesproget simpelt og naturligt. De før citerede vers af Edda kan tjene som oplysende eksempler i saa henseende; men saa følger der en periode, hvori omskrivningerne triumferer. De bidrog i høi grad til at udvikle og berige skaldesproget; men netop den større lethed i beherskelsen af den digteriske form førte for en tid til et omslag. Omskrivningerne, hvoraf der havde været en eller to i hvert vers, blev atter sjeldnere; stilen blev i det hele taget enklere og naturligere. Dette fandt sted i det 11te aarhundrede; da naaede skaldepoesien sin høieste blomstring; men allerede i det 12te aarhundrede indtraadte forfaldet, og det rige forraad af omskrivninger blev atter misbrugt værre end nogensinde.

Paa oldnorsk gik disse digterstilens prydelser under navnet «kenningar», et ord, der afledes af verbet «kenna», det betyder at gjøre noget kjendeligt, at anskueliggjøre. For en modern læser klinger dette navn i mange tilfælde som den skjæreste ironi. Saa langt fra at klargjøre, anskueliggjøre, virker «kenningarne» tvertimod i den stik modsatte retning; men paa samtiden kan disse omskrivninger ikke have havt en lignende virkning; — ellers kunde skaldepoesien umulig have opnaaet den anseelse og yndest, som den opnaaede. Sagen var den, at ikke bare skaldene var fortrolig med denne poetiske billedskrift. Ogsaa deres tilhørere var vel bevandrede i den, saa vel bevandrede, at de forstod at vurdere den stilistiske kunstfærdighed og kombinationsevne, hvormed skalden paa grundlag af en kjendt omskrivning forstod at danne en ny ved atter at omskrive begge dens led. Stilistisk kunstfærdighed stod høiere i kurs end naturlig følelse.

Moderne forskere har med styrke søgt at hævde disse «kennin-

gars» værdi fra et alment poetisk-stilistisk synspunkt, og der er selvfølgelig ikke tvivl om, at mange af dem giver baade kraftige, levende og anskuelige billeder; men i det store og hele taget maa de siges at være for kunstige. FINNUR JÓNSSON anfører et eksempel, der vækker hans udelte beundring og bringer ham i et slags æsthetisk ekstase, der ellers sjelden overkommer den lærde og nøgterne forfatter. Det er et vers af ULFR UYGASON'S Husdrápa og lyder i hans prosaoversættelse saaledes: «Gudernes frygtelige vens pandes ind-måne skinnede; den ry-rige gud skød rædselsstråler mod jordens ring; men jordens stiv-bælte stirrede skarpt-skuende paa jætternes prøver foran bådkanten og spyede gift.» Han finder, at digteren her har frembragt et «storslået billede» ved «ringe midler». At billedet er «storslaaet», kan man til nød blive enig om; men at midlerne er «ringe», — det vil en normalt udviklet stilistisk sans aldrig gaa med paa. I de oversatte linjer er der ikke mindre end fem omskrivninger. Her er to omskrivninger for Tor («gudernes frygtelige ven» og «jætternes prøver»), to for midgaardsormen («jordens ring» og «jordens stiv-bælte») og endelig en for Tors øie (hans «pandes ind-maane»). De to mest kunstlede af disse omskrivninger er netop dem, som har vakt størst beundring hos den islandske literaturhistoriker. Han indrømmer, at benævnelsen stiv ikke er synderlig rammende, «når der tages hensyn til en slanges almindelige beskaffenhed.» «Men det er netop digteren om at gøre — ikke at give midgårdsormen et almindeligt epitet, men — at give et øjebliksbillede af den, som den hang på krogen, strittende af alle kræfter imod og da selvfølgelig udspændt i hele sin udstrakte længde. Dette fortrinlige billede fremtryller skjalden ved det ene lille ord stirð.» Ja, naar det nu bare var klart for os almindelige dødelige, at ormer og slanger pleiede at være «udspændt i hele sin udstrakte længde», naar man gjorde forsøg paa at trække dem op af vandet. De fleste mennesker vil nu nærmest være tilbøielig til at tro, at en «orm» spræller og ikke gjør sig stiv «i hele sin udstrakte længde», naar den vil gjøre modstand mod at blive halet op af vandet. Og saa den anden omskrivning: «pandens ind-maane». JÓNSSON er ogsaa begeistret over den. Han skriver: «Endnu må vi gøre opmærksom på den smukke omskrivning for Tors øje: «pandens ind-måne; atter her er det lille sammen-

sætningsled i n d- (ↄ: inde, dybt inde liggende), der gør billedet så levende og anskueligt.» For mig er det umuligt at finde noget særligt beundringsværdigt hverken ved pandens maane eller pandens indmaane. Pandens indmaane fremkalder med logisk nødvendighed tanken paa pandens «udmaane», og hvad det nødvendigvis maa være for noget, det behøver jeg vel ikke at sige. —

Kort og klart har FINNUR JÓNSSON karakteriseret de hyppigst forekommende omskrivninger og derigjennem leveret et bidrag til forstaaelsen af omskrivningernes hele væsen, som selv i en populær literaturhistorie ikke kan gjøres tilgjængeligere. Jeg anfører hans udvikling i uddrag: «Genstand for omskrivning kunde så godt som alle ting blive, ligegyldigt af hvad art de var og til hvilken kreds de hørte, såvel som også mennesker paa alle trin. — — De allerhyppigst omskrevne væsner er mand og kvinde og fyrste (konge). En m a n d omskrives ved hjælp af g u l d e t, og han betegnes da som «rigdommens gud», «guldets træ» osv.; ved hjælp af k a m p e n («kampguden, kampforstærkeren, kamptræet»), v å b e n og r u s t n i n g (dens gud, bærer osv.), r o v d y r og r o v f u g l e (deres føder osv.), skibe (deres styrer, eier osv.) og hans forskellige virksomhed.» K v i n d e n kaldes paa en lignende maade efter sine guldsmykker, sin dragt, sin virksomhed, og kongen eller fyrsten «har til dels forskellige fra krigen hæntede omskrivninger fælles med en mand (kriger).» «Kampens is» og «kampens ild» er begge to omskrivninger paa det samme, nemlig sværdet, medens «kampens jættekvinde» er omskrivning paa stridsøksen; pilene kaldes blandt andet «kampens sild», og jætterne heder «stenmarkens hvaler». «Dyrenes sjø» skal betyde jorden, og omvendt betyder «fiskenes jord» havet. Blandt sjeldnere og besynderligere omskrivninger skal endnu nævnes følgende: «sengens skib» (= huset), «grøftens bukke» (= aalene!), «hørelsens spand» (= øret), «sjælens sten» (= hjertet), «knæets master» (= benene) o. s. v., o. s. v. Og endnu mere indviklede bliver disse omskrivninger derved, at hvert led i omskrivningen atter kunde omskrives paa en hel række maader. Der blev saaledes en hel mangfoldighed af omskrivninger paa hver enkelt gjenstand. —

Enderim og bogstavrim

— Ogsaa med hensyn til d e n y d r e form adskiller den norrøne digtning sig i meget fra modern poesi. Det, som vi nu forstaar

ved rim (enderim eller stavelserim), stammer som bekjendt fra araberne og er først i middelalderen indført til Europa. Hverken den græske eller den latinske digtning anvendte dem, og i den germaniske poesi spillede de heller ingen rolle. Rent blottet for stavelserim er den norrøne poesi dog ikke.

Stavelserimet er to arter: helrim, naar to stavelser har samme vokal og ender paa samme konsonant eller konsonanter; halvrim, naar vokalerne er forskjellige. I Eddakvadene forekommer saadanne rim kun sporadisk; i det drotkvædne versemaal er de fast lov: i ulige linjer staar halvrim, i lige helrim; den anden rimstavelse er overalt den næstsidste i linjen. Et digt med enderim kaldes paa oldnorsk *rúnhenda*. —

En ganske anderledes fremtrædende og karakteristisk rolle spiller det saakaldte bogstavrim i den norrøne digtning. Bogstavrimet eller alliterationen findes i alle germaniske folkeslags oldtidsdigtning; men hos intet af dem har den havt den fremtrædende betydning som i den gammelnordiske. Det norrøne bogstavrim bestod som bekjendt i, at to eller tre ord i samme eller to paa hinanden følgende linjer begyndte med samme konsonant eller konsonantforbindelse eller med (helst forskjellig) vokal. Det ene af disse bogstavrim skal have sin plads i det første betonede ord i anden linje; det kaldes hovedstaven (høfuðstafr). Det andet — og det tredie — skal aabne betonede ord i første linje og gaar under navnet støttestave eller bistave (stuðlar). Der behøver ikke altid at være to bistave; i kortlinjede vers er én nok. Er der to bistave, maa de ikke staa for nær hinanden. Et særdeles godt eksempel har Jakob Løkke i sin tid anført efter Gjessing's oversættelse af Vøluspá:

«*S*ol mon *s*ortne,
i **s**ø synker jord,
fra himlen *s*traalende
stjerner svinde.
Flamme *r*aser
og **r**ygende brand,
*h*øi slaar luen
mod **h**imlen selv.»

Her er alle bogstavrimets regler iagttagne. I regelen har oversætterne ikke gjort sig den umage. I. H. G. Møller's oversættelse lyder f. eks. det samme vers saaledes:

«Solen sortner;
land synker i sø;
de lyse stjerner
fra himlen svinde.
Ild monne rase
og lue hvirvle;
den høie flamme
mod himlen spiller.» —

Bogstavrimet anvendtes ikke blot i poesi; det blev ogsaa benyttet i lovsproget, ordsprog og talemaader, kort overalt, hvor det gjaldt at finde en sententiøs eller sammentrængt form. N. M. PETERSEN anfører eksempler baade fra Vestgötalagen og fra Jydske lov, og hvis man vil blade igjennem IVAR AASEN'S «Norske Ordsprog», kan man finde fuldt op af eksempler paa, hvor almindelig bogstavrimet har været anvendt i ordsprogene. Jeg anfører bare et par, valgte rent i flæng: «Viste fuglen, kor fattig han er, so song han ikkje so fagert.» «Den, som slepp fyre slarv, kann heita heppen», «Alder skifter haari, men ikkje alltid hugen», «Smaa straa tola stormen best» o. s. v., o. s. v. Endnu haves ogsaa som bekjendt en hel del staaende talemaader, hvori bogstavrimet spiller en rolle. Saaledes udtryk som «frank og fri», «over stok og sten», «med mand og mus», «i by og bygd», «at bygge og bo», «til odel og eie», «i et og alt» o. s. v. —

Versemaal og strofer.

— Ogsaa med hensyn til versemaal og strofer indtager den norrøne poesi en særegen stilling.

I Eddakvadene anvendes overveiende det saakaldte *fornyrðislag;* allerede navnet antyder, at det er den ældste og oprindeligste strofeform. Ordet er nemlig dannet af forn (gammel) og orð, der her bruges i betydningen vers. Fornyrðislag betyder altsaa det gamle versemaal. Hver strofe bestaar af otte linjer, og der er fire stavelser i hver linje. Med hensyn til betonede og ubetonede stavelser antog man tidligere, at forholdet ikke var saa strængt som i et modernt versemaal.

Men en tysk sprogforsker (E. SIEVERS) har for en del aar tilbage bevist, at hele den norrøne verskunst hviler paa den regelmæssige afveksling af betonede og ubetonede stavelser og paa stavelsetælling. Versrytmen maa altid dække sig med satsrytmen eller den naturlige betoning. Fornyrðislaglinjer paa fire stavelser

bestaar hver af to fødder eller takter, og der er ifølge SIEVERS fem grundtyper for disse linjer, tre ligefodede og to uligefodede.

Fornyrðislag er anvendt i de fleste Eddadigte; men der forekommer ogsaa to andre strofeformer. En af dem kaldes *málaháttr* og har ogsaa otte linjer; men der er fem stavelser i hver linje, medens der kun er fire i fornyrðislag. Det er i málaháttr, IVAR AASEN har skrevet sit digt om Haraldshaugen, tiltrods for at lærde skolemænd har anført strofer af det, som om de var ægte fornyrðislagstrofer. Jeg anfører her den første strofe, der i alle dele er et udmærket og karakteristisk eksempel paa denne variant til Eddadigtenes egentlige hovedstrofe.

> «Her sér eg Haralds
> haug fyre augom;
> lenge var eg lystað
> å lýðast til honom.
> Botnað på berget
> berrsýnt mun han standa
> millom haug og hamar
> på hauga-landet.»

Endelig er der ogsaa en tredie strofeform, den saakaldte *ljoðaháttr*. Den bestaar af seks linjer, og stavelsernes antal er temmelig uregelmæssigt; det er i saa henseende den frieste og mindst regelmæssige af de gamle strofer. I denne form er enkelte af de berømteste Eddadigte skrevne, saaledes f. eks. Hávamál, Skírnismál, Lokasenna og adskillige af heltedigtene.

Fornyrðislag, den oprindelige strofeform, blev ikke anvendt af skaldene i deres kvad til konger og stormænd; i den ældste tid anvendte de en variant, det saakaldte *kviðuháttr*. Málaháttr og ljoðaháttr blev ogsaa anvendt i den ældste tid; men snart udviklede der sig en ny form, der hurtig blev den eneherskende, naar det gjaldt skaldekvad til kongens ære. Det var det saakaldte *dróttkvæðr háttr*. «Dette ord kan kun betyde: «det versemål, som bruges for drótt ɔ: en fyrstes krigerfølge», altså de kvad, som fremsagdes om (og for) fyrsten i hans hirdskares påhør. — — — Drotkvædet versemål blev dannet af det oprindelige, fornyrðislaget, derved, at to stavelser, en lang betonet og en ubetonet, der sammen altid udgjorde ét ord (en trokhæ), føjedes til enhver linje.» I drotkvædede digte var det altid nødvendigt, at der var to bistave.

Men en drápa havde ogsaa andre specielle eiendommeligheder end de her for den hele norrøne poesi fremhævede. Det skulde være langt, ikke under tyve strofer, jo længer desto bedre, og desuden skulde det være delt i flere skarpt afgrændsede afdelinger. Det skulde have en indledning og en afslutning, der sondredes bestemt ud fra midtpartiet, det egentlige hovedparti. Baade begyndelsen og slutningen er i regelen af en almindelig karakter; skalden omtaler, hvad der har foranlediget ham til at digte, fremhæver i almindelighed kongens fortræffelige egenskaber, berører ogsaa ofte sit personlige forhold til digtets gjenstand. Midtpartiet, der baade fra omfangets og indholdets side er det betydeligste, deles igjen i enkelte afdelinger ved det saakaldte *stev;* hver afdeling indeholdt fremstilling af en enkelt af den berømte konges gjerninger, hvad enten det var fredens eller krigens. Afdelingerne kunde være lange eller korte, alt efter skaldens forgodtbefindende. Hver afdelings slutning og en ny afdelings begyndelse markeredes, som antydet, ved stevet, et slags omkvæd, der endte et vers og bestod af to eller fire linjer, som enten fulgte umiddelbart paa hinanden eller var adskilte af mellemliggende vers. I det sidste tilfælde kaldtes de klofastef eller rekstef. Stevet var af en mere almindelig karakter end det øvrige digt; det fremhævede kongens (den besungne helts) fortjenester i sin almindelighed, men dog i regelen paa en saadan maade, at det ligesom dannede en sammenfatning af, hvad der var fremstillet i den foregaaende versafdeling, samt en naturlig indledning til den følgende.

De enkelte skalde.

Hvem, der har forfattet hvert enkelt kvad i Edda, ved vi ikke, omendskjøndt deres digte er forholdsvis godt bevaret. Skaldekvadene er mindre godt bevaret; de fleste af dem er kun kommen til os i form af stumper og brudstykker, som en eller anden senere norrøn forfatter har citeret og derigjennem reddet fra at gaa til grunde. Paa deres forfattere har vi derimod forholdsvis god greie, og paa grundlag af den kundskab, vi har, lod der sig uden vanskelighed skrive en række skaldebiografier.

Her skal kun de betydeligste omtales i al korthed.

Brage den gamle.

Skáldatal i SNORRE's Edda opregner ikke mindre end tretten skalde, der har tilhørt tiden før HARALD HAARFAGRE. Den betydeligste af dem var **Brage den gamle.** Forskningen har længe været af den mening, at BRAGE ikke har været andet end en sagnfigur, og at de ham tillagte vers skyldes senere forfattere; men dette er modbevist, og man tør nu antage som givet, at der virkelig har eksisteret en norsk skald af dette navn i den første halvdel af det niende aarhundrede. Herom er de ypperste kjendere af den norrøne literatur enige. Efter forskjellige kjendsgjerninger at dømme synes han at have havt sit hjem i det vestlige Norge. Han skal have besunget flere smaakonger; men intet af disse hans digte er bevaret. Hvad der haves af ham tillagte vers — det findes altsammen anført i Snorre-Edda — angives væsentlig at tilhøre et skjolddigt, som han har digtet for RAGNAR LODBROK. Skjoldet har været inddelt i forskjellige felter, hvorpaa der har været afbildet mythiske og sagnhistoriske scener, og det er om forskjellige af disse scener, de bevarede brudstykker handler. Forøvrigt haves kun et par smaa versstumper, som ikke har synderlig værd, og om hvis ægthed der desuden har været reist tvivl. BRAGE har været en fremragende skald for sin tid. Baade med hensyn til stilen (omskrivningerne) og formen (versemaalet) viser han sig at staa paa et saa fremskredet standpunkt, at det forudsætter en lang udvikling før hans tid, og naar man har kaldt ham «skaldepoesiens fader», er dette derfor neppe rigtigt.

Efterat ovenstaaende baade var skrevet og sat, udkommer SOPHUS BUGGE's «Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Historie». Over halvdelen af dette arbeide handler om BRAGE DEN GAMLE's digtning, som BUGGE stiller i en ny belysning. Han er enig med FINNUR JÓNSSON i, at BRAGE virkelig har eksisteret; men derimod vil han slet ikke gaa med paa, at de vers, der tillægges den gamle skald, virkelig er forfattet af ham. BUGGE's afhandling gaar ud paa at godtgjøre, at disse vers er af et senere datum, ikke ældre end anden halvdel af det 10de aarhundrede. Han paaviser, at de røber indflydelse fra Britannien, og han kommer til det resultat, at de maa være forfattede derover af en nordmand eller snarere af en islænding, der har opholdt sig hos en norskfødt britisk konge, hvis slægt var bleven bragt i forbindelse med RAGNAR LODBROK. For

Bugge har Brage's digte været som «en stængende Stendynge», der har hindret «en fri og alsidig Undersøgelse af de Forudsætninger, under hvilke Nordmændenes Gude- og Heltesagn har faaet det eiendommelige Præg, som vi kjender navnlig fra den ældre og den yngre Edda». Denne «stængende Stendynge» er det, han vil rydde afveien med sin afhandling.

— At skaldepoesien tog et stort opsving med Harald Haarfagre's nye kongedømme, er før bemærket. Ligesom flere af sine efterfølgere paa den norske trone dyrkede Harald selv digtekunsten; man tillægger ham et kjærlighedskvad, det saakaldte *Snæfriðardrápa*, der handler om hans kjærlighed til finnepigen Snefrid. Kun et eneste vers er bevaret. Desuden tillægges der ham et andet brudstykke af et digt, hvori han klager over, at gjæsterne er for talrige og deres tørst for stærk. Det er klodset og naivt i formen og røber derigjennem sin ælde. —

— Blandt Harald's skalde er Thjodolv fra Hvin og Thorbjørn Hornklove de mærkeligste.

Thjodolv fra Hvin.

Thjodolv fra Hvin stammede fra gaarden Hvin paa Agder og var af fornem slægt. Paa sin gaard opfostrede han en af kongens sønner med Snefrid og bragte efter hendes død et forlig istand mellem kongen og Snefrid-sønnerne. Han er ophavsmanden til det saakaldte *Ynglingatal,* et af de før nævnte versificerede slægtregistre med korte oplysninger om de forskjellige forfædre. G. Vigfusson har hævdet, at det er til Harald Haarfagre's pris, digtet er forfattet; men de fleste forskere antager, at det er til en af hans slægtninge, kong Ragnvald. Et udførligt uddrag af digtet er bevaret hos Snorre, der har bygget sin Ynglingasaga paa dette grundlag og udstyret den rigelig med citater af sin kilde. Ogsaa et mærkeligt skjolddigt, hvoraf en hel del er bevaret, tillægges Thjodolv.

At denne Thjodolv fra Hvin virkelig er forfatter af *Ynglingatal*, har hidtil været anseet for en ubestridelig sandhed; men i sine netop nævnte «Bidrag» kommer Bugge til andet resultat. I afhandlingen «Naar og hvor er Ynglingatal forfattet?» søger han at bevise, at digtet ikke kan være blevet til før i midten af det tiende aarhundrede. Vistnok maa det være digtet af en nordmand fra det sydvestlige Norge, «men i Britanien og om en norsk Konge i

Britanien», sandsynligvis for en konge af den kongestamme, som i 10de aarhundrede optraadte baade i Dublin og i Northumberland. Her som i BRAGE'S vers finder han utvivlsom indflydelse fra irsk digtning.

Thorbjørn Hornklove.

— **Thorbjørn Hornklove's** skaldevirksomhed er knyttet nærmere til HARALD'S person end THJODOLV FRA HVIN'S. Man ved lidet eller intet om hans livsførelse; ikke engang hans fødeegn kjendes. Om kong HARALD'S kampe for at erobre Norge har han digtet sit *Glymdrápa* (stridslarmens drápa). Kun lidet af digtet er bevaret; men det lille, som haves, har sin literaturhistoriske interesse derved, at det er det ældste drotkvæde, som handler om selve kongen. Ogsaa et andet af HORNKLOVE'S digte handler om kong HARALD'S kampe. Det har ingen titel fra den gamle tid; nogle moderne forskere har kaldt det Haraldsmál; men herimod har der været gjort indvendinger fra flere andre hold, og andre titler er bleven foreslaaede. De lærde om den sag; «den blomst, vi kalder rose, den dufter lige sødt, hvad end den kaldes,» heder det hos SHAKESPEARE. Digtet en en samtale, som digteren har hørt, mellem en lyshaaret mø (en valkyrie) og en ravn. Hun spørger, hvorfor dens klør og næb er blodige, og ravnen svarer, at den har fulgt kong HARALD paa hans krigstog og hakket i hans faldne fienders lig. Saa beskrives slaget i Hafrsfjorden, en beskrivelse, der anerkjendes som et af de ypperste slagmalerier i den norrøne digtning. Siden følger en almindelig forherligelse af HARALD, specielt i hans forhold til de mænd, der har fulgt ham i kampen, og som danner hans omgivelser. Det er dette digt, som IBSEN hentyder til i sit bekjendte digt ved Tusindaarsfesten, hvori HORNKLOVE'S navn udtrykkelig nævnes.

HORNKLOVE synes at have været HARALD HAARFAGRE'S ypperste skald og nød stor anseelse hos kongen, i hvis hal han sad i høisædet ved siden af den gamle skald **Audun illskælda,** der ogsaa havde været skald hos kongens fader, HALVDAN SVARTE. En fjerde af HARALD'S skalde hed **Ølvir hnúfa**, det vil efter al sandsynlighed sige ØLVIR NÆSELØS. Om ham fortælles der, at han forelskede sig i ATLE JARL'S datter SOLVEIG; men da han friede til hende, gav jarlen ham afslag, idet han fandt, at skalden, tiltrods for, at han var en rig høvdingesøn fra øen Bremanger i Firðafylke, ikke var

godt nok parti for en jarledatter. Nu digtede ØLVIR en hel del elskovskvad om SOLVEIG; men herover blev hendes brødre rasende og overfaldt skalden i hans hjem; han undslap med nød og neppe og flygtede til kong HARALD. Hos ham blev han, og han kjæmpede med i slaget ved Hafrsfjord, hvor han var stavnskjæmpe.

Blandt HARALD HAARFAGRE'S skalde skal endelig **Guttorm sindre** nævnes. Han er bekjendt for den løn, han engang krævede af HARALD og hans søn HALVDAN. Han havde digtet kvad til begges pris og afslaaet at modtage løn derfor; men da der var opstaaet uenighed mellem fader og søn, bad han dem begge om at forliges; det skulde være hans løn. Og saa stor hæder viste kongerne ham, at de paa grund af hans bøn indgik forlig med hinanden. Senere digtede han et drápa til HAAKON DEN GODE'S forherligelse, det saakaldte Hákonardrápa, hvoraf nogle faa vers er bevaret. Det omhandler flere af HAAKON DEN GODE'S krigerske bedrifter, som hans tog til Danmark, hans kampe med HARALD GRAAFELD og hans brødre o. s. v. Det bevarede viser, at han i formel henseende har staaet paa høide med de bedste blandt samtidens skalde, om end indholdet ikke er af særlig betydning.

Ogsaa kvinder optraadte som skalde. Den mest bekjendte af dem er **Jorunn skaldmær** (ↄ: skaldmø). Hun digtede om striden mellem HARALD HAARFAGRE og hans søn HALVDAN og om GUTTORM SINDRES mægling. Hendes digt kaldes Sendibítr, og kun nogle brudstykker af det er bevaret.

Om ERIK BLODØKSE handler Eiriksmál, som dronning GUNHILD lod forfatte umiddelbart efter, at ERIK var falden (950). Det handler om Eriks modtagelse i Valhal. Kun et brudstykke er bevaret.

Ogsaa HAAKON DEN GODE var skald; men man har kun et improviseret halvvers bevaret af ham.

Eyvind skaldaspillir.

Under HAAKON levede den mest fremragende norske skald **Eyvind skaldaspillir.** Paa spindesiden nedstammede han fra HARALD HAARFAGRE; paa sværdsiden havde han en skald som ØLVIR HNUFA blandt sine slægtninge, om han end ikke nedstammede fra denne. Man antager, at han er født i det tiende aarhundredes første fjerdedel. Han omtales først i forbindelse med slaget ved Stord (961), og da var han HAAKON DEN GODE'S skald. Under HARALD GRAAFELD indtog han en oppositionel stilling og skrev flere

vers, der i den grad bragte HARALD i harnisk, at han besluttede at lade skalden dræbe. Men det kom til en forsoning. EYVIND kvad et kvad til HARALD's ære; han blev kongens hirdskald; men modsætningen mellem HAAKON's tid og Erikssønnernes regimente gjorde den gamle skald bitter, og han lod atter sin bitterhed komme tilorde i nogle skarpe vers, hvori han beskyldte Erikssønnerne for gjerrighed. HARALD bebreidede ham dette og beskyldte ham for utroskab. «Det sømmer sig ilde,» sagde HARALD, «at vise mig utroskab, da du dog tilforn har givet dig i min tjeneste.» Men da kvad EYVIND:

»En drot jeg haver aat
før dig, o gjæve konge;
mig, konge, aldren trykker;
jeg ønsker ei den tredje.
Dyre konge, tro jeg var,
leged aldrig med to skjolde.*
Nu jeg fylder kun din flok,
paa haand mig aldren falder.»

(Jacob Aalls oversættelse af Snorre.)

Kongen tilgav ham; men som bod maatte han udlevere en kostelig jordfundet guldring, han eiede. «Derpaa fór EYVIND hjem, og det er ikke omtalt, at han siden indfandt sig hos kongen.» Efter HARALD GRAAFELD's død sluttede han sig til HAAKON JARL, til hvis pris han skrev et kvad. Han levede paa Thjotta, og hans søn var den fra historien bekjendte HÁREK AF THJOTTA. EYVIND skal have levet i mindre gode kaar, og der fortælles, at han under et uaar maatte sælge baade sine pile og en kostelig sølvspænde, han havde faaet i skaldegave, for at skaffe føde til sig og sine folk. Han antages afgaaet ved døden i slutningen af det tiende aarhundrede.

Hans mest berømte digt er Hákonarmál, digtet efter kong HAAKON DEN GODE's fald. Det handler om HAAKON's sidste kamp, om hans død, og om, hvorledes han blev modtaget i Valhal. Dets begyndelse er bekjendt nok:

«Gøndul ok Skøgul
sendi gautatýr
at kjósa óf konunga,

* Det betyder: jeg tjente ikke to herrer.

hverr Yngva ættar
skyldi med Óðni fara
ok i Vølhøllu vera.»

(ɔ: Odin (= Gautatýr) sendte (valkyrierne) Gøndul og Skøgul for at udvælge blandt konger, hvem der af Yngves æt skulde fare med Odin og være i Valhal.)

De to valkyrier træffer Haakon, netop som han ruster sig til kampen; de hjælper ham til at drive fienderne paa flugt, men selv bliver han saaret, og valkyrierne rider hjem til Valhal for at forkynde, at han kommer. Odin sender Hermod og Brage ud for at møde kongen. Han tror, at Odin er ildesindet, og frygter hans vrede; men Brage trøster ham, og han bliver vel modtaget:

«Kundbart det blev,
at de hellige templer
var fredet af kongen,
da gudernes raad
kong Haakon bød
velkommen være.

I gode dag blev født
den gjæve kongsmand,
som sligen yndest vinder;
hans alder
evig vorder
mindet med ære.

Fenrisulven
før ubunden
skal fare til mandekreds,
end en kongemand,
saa god som han,
paa øde sæde kommer.

Frænder dø,
rigdom ødes,
land og jord forgaa;
Haakon sidder
hos milde guder,
folk i trældom sukke.»

(Jacob Aalls oversættelse.)

Det er tydeligt, at Hákonarmál er skrevet af en gammel rettroende asadyrker, der gjerne vilde have slaaet en streg over

kongens kristelige vantro og søgte at finde frem det, som kunde siges til hans ros ligeoverfor de gamle guder. Han havde skjærmet gudernes helligdomme, det anføres til hans ros, og derfor bliver han vel modtaget af guderne. Hákonarmál har «en bestemt tendens,» siger FINNUR JÓNSSON, og «denne tendens er at fremstille HAKON som en i hedensk forstand rettroende fyrste, og hensigten er at bibringe samtiden denne opfattelse af ham, og således stille ham i modsætning til de tempelbrydende, kristne Erikssønner.» — «I de hedenske Nordmænds øjne havde HAKON i virkeligheden haft én fejl, den, at han var opdragen i kristelig tro og at han ikke vilde fornægte denne; i deres øjne måtte da dette være en plet på hans minde. Det er denne plet, som EYVINDR ved sit kvad vil fjærne, og vi kan næppe frakende ham politiske grunde dertil. For så vidt må det siges, at digtets tendens er i strid med den historiske fremstilling af HAKON og søger at give et urigtigt billede af ham; i stedet for f. ex. at sige, at HAKON ikke har nedbrudt og ødelagt de hedenske templer, hvad han bevislig heller ikke gjorde, lader digteren ham skærme dem, men det er ikke just det samme. Hvorvidt det er lykkedes digteren at bibringe sine landsmænd en anden opfattelse af HAKON, end de allerede havde dannet sig, vides ikke, men det er ikke rimeligt, at han har udrettet meget. Dertil var kongens tilbøjeligheder altfor velkendte, foruden at den hedenske tro selv var altfor svækket.»

Ved siden af den vakre slutning, der viser, hvor stor pris skalden har sat paa kongen, er skildringen af slaget ved Stord særlig at fremhæve som et ypperligt slagbillede, hvori kongen som den fremdjærve kjæmpe indtager den forreste plads:

«Saa bed sværdet
i kongens hænder
Odins maskevæv,*
som om i vand det sloges.
Spydene klinge,
skjoldene springe,
panserringe klirre
paa gøters hjerne.

---

* ɔ: ringbrynjerne.

Nordmænds skjolde
saa og isser traadtes
med haarde fødder
af sværdeklinge.
Larm der blir paa øen,
da kongen farved
blanke skjoldborg
rød med krigsmænds blod.»

(Efter Jacob Aall.)

Eyvind skaldaspillir's andet kjendte kvad er det før nævnte til Haakon jarl's pris. Det kaldes *Háleygjatal* og er et af de før nævnte versificerede slægtregistre, idet det opregner Haakon jarl's forfædre og meddeler oplysninger om hovedbegivenhederne i deres liv, hvorledes de døde, og hvor de blev begravne. Der er kun nogle stumper bevarede af dette digt. Det synes at have været et slags sidestykke til *Ynglingatal*, ligesom *Hákonarmál* var et sidestykke til *Eiriksmál*. Desuden skal Eyvind have forfattet et drápa om islændingerne. Snorre fortæller herom i «Heimskringla»: «Eyvind digtede et drápa om alle islændere, hvorfor de lønnede ham saa, at hver bonde gav ham en skatpenge, som stod i tre sølvpenge efter vægt og af hvidt brud. Men da sølvet kom paa Altinget, besluttede folket at faa smede til at rense dét og deraf gjøre en rad af kappehægter, og efterat arbeidslønnen af sølvet var betalt, stod hægteborden i femti mark. Denne sendte de Eyvind; men Eyvind lod den skille fra hverandre og kjøbte slagt derfor til sin husholdning.» Det er denne skaldegave, hvortil der blev sigtet i det foregaaende. Digtet er gaaet fuldstændig tabt. Derimod har man adskillige smaavers af Eyvind, der udmærker sig ved de samme egenskaber, som man finder i Hákonarmál og brudstykkerne af Háleygjatal.

Eyvind var en ypperlig skald; men helt ud original var han ikke; han brugte ældre frembringelser som udgangspunkt for sine egne. Saaledes var Hákonarmál, som allerede antydet, et slags sidestykke til Eiriksmaal, og Háleygjatal havde sit sidestykke i *Ynglingatal*. Hans politiske modstandere i samtiden opfattede dette, lukkede, som sædvanligt ved slige leiligheder, øinene for hans fremragende skaldeegenskaber og gav ham øgenavnet *skáldaspillir*, d. e. skaldefordærveren. Pudsigt nok har en senere tid

brugt dette øgenavn til en forherligelse af den gamle skald. Man har nemlig oversat skáldaspillir med skaldefordunkleren, ɔ: den, som (ved sin dygtighed) fordunkler alle andre skalde; men den nyere filologi er kommet til det resultat, at dette er en misforstaaelse. Skáldaspillir er nok et øgenavn, ikke et hædersnavn; men det vilde utvivlsomt have moret den gamle digter, om han havde vidst, at dette øgenavn, der maaske har voldt ham saa mange ubehagelige timer i levende live, engang, mange hundrede aar efter hans død, skulde blive misforstaaet i den grad, at det blev et hædersnavn, som selv skolebørnene lærte i min skoletid; kanske lærer de det endnu.

Olaf Trygvason og Olaf den hellige skal ogsaa have været skalde; den første tillægger man vers, som den filologiske kritik ikke har villet anerkjende, og der er tvivl om, hvorvidt han i det hele taget har optraadt som digter. Olaf den hellige har derimod virkelig været skald; man har vers af ham, og der skal ikke være nogen grund til at tvivle om deres ægthed. Ogsaa Magnus den gode tillægger man enkelte vers; men den ypperste skald blandt kongerne var uden sammenligning **Harald Haardraade.**

Harald Haardraade.

Han var en virkelig digternatur, fra hvis læber versene flød let og tvangløst, en improvisator, der aldrig stod fast, naar det gjaldt at klæde øieblikkets situation i versets klædebond. Da Olaf den hellige nægtede ham at deltage i slaget ved Stiklestad paa grund af hans ungdom, havde han straks et vers paa rede haand, hvorved han erobrede sig en plads i de kjæmpendes rækker, og da han efter slaget som saaret flygtede, holdt han modet oppe ved at digte. Selv regner han — i et digt — skaldekunsten op som den første af de idrætter, han roser sig af at kunne. Han var af naturen freidig og livsglad, og digtekunsten blev da ogsaa en kilde til glæde. Høitidelig poesi var ikke hans sag; det var den glade digtekunst, han med forkjærlighed dyrkede.

Som alle ved, drog han efter Olaf den hellige's fald til Gardarike, hvor han opholdt sig i flere aar og trolovede sig med kong Jarisleif's datter Elisif. Siden drog han til Miklagard, hvor han blev Væringernes høvding og som saadan udførte en række glimrende bedrifter. Tiltrods for at der bev gjort alt for at holde ham fast dernede, ikke mindst fra forelskede kvinder side, brød han

dog tilslut op, lagde hjemveien over Rusland, hvor han ægtede sin Elisif, og drog derpaa hjem til Norge.

Om hans bedrifter paa denne reise handler hans *gamanvisur*. Han roser sig af sine idrætter, fortæller om sine bedrifter, og hvert vers slutter med et skøieragtigt omkvæd, der uden omskrivninger siger: «Og dog vil Elisif ikke have mig.» Der aander op af det hele et forelsket skjelmeri, en smilende, tryg lykke, der saa inderlig godt ved, at omkvædet er «modsat virkeligheden».

Efter at være bleven konge i Norge vedblev han at interessere sig for og selv dyrke skaldekunsten; han var en skarp kritiker ligeoverfor andre skalde; men hans kritik synes aldrig at have været ubeføiet.

Der er flere anekdoter i sagaerne, der viser, hvorledes skaldekunsten fulgte kong Harald i hans hverdagsfærd og stadig var ham til gammen og glæde. Engang, fortælles der, kom han forbi et hus, hvor en garver og en smed skjændtes og sloges. Herom maa du digte en vise, siger han til skalden Thjodolv; Thjodolv synes, at emnet er for ubetydeligt. Men Harald beder ham gaa ud fra den forudsætning, at smeden og garveren var Thor og Geirrød, og saa kvad Thjodolf en vise; men da han var færdig, bad kongen ham, at han skulde digte en vise til om samme situation, men denne gang under den forudsætning, at det var Sigurd og Fávner, som trættede. En anden gang seiler han forbi en fisker. Han raaber til fiskeren, at han skal lave et vers til ham; fiskeren, der er en af Olaf den hellige's gamle stridsmænd, lover at kvæde et vers, hvis kongen vil svare ham, og kongen gaar ind paa det. Fiskeren fremsiger sit vers; kongen svarer; saa kommer turen til Thjodolf; men han, «storskalden», som Harald kalder ham, gjør en formel feil, og den bliver skarpt kriticeret af kongen. Det hele ender som en komplet versturnering til stor glæde for kongen. Harald havde ogsaa stor interesse for de gamle kvad, og det fortælles, at han bad en skald sidde hos sig en nat og kvæde alle de gamle digte, han kunde. Og det var mange. —

Endelig haves der en del digte og vers, hvis forfattere man ikke kjender. Det berømteste blandt dem er det gamle *Bjarkemál*. Begyndelsen, der er en opfordring til at vaagne op og begynde kampen, blev som bekjendt benyttet af Thormod kolbrunarskald

før slaget ved Stiklestad. Ogsaa et par af de senere vers haves. Man antager, at Bjarkemál er digtet af Bødvar-Bjarke til kong Adil's stridsmænd (i det tiende aarhundrede).

Et andet anonymt digt er det saakaldte *Liðsmannaflokkr;* det antages digtet af krigerne (liðsmenn) under Knud den store's beleiring af London. Enkelte af versene tillægges Olaf den hellige, hvem tidligere det hele digt har været tillagt.

Islandske skalde.

Blandt de til Island udvandrede nordmænd var der flere skalde, og enkelte af deres vers haves. Blandt disse nævnes Kveldulv, Myramændenes stamfader, og hans søn Skallagrim, fader til den ypperlige islandske skald Egil Skallagrimson. Af begge haves enkelte vers.

Egil Skallagrimson var Skallagrim's yngste søn; han blev født paa Island antagelig omkring aar 900. Han beskrives i sagaen som styg og af et kjæmpemæssigt ydre, og han var da ogsaa en kjæmpe i den gode gamle stil, stærk, uforfærdet, stridbar og paastaaelig. Frygt kjendte han ikke og eftergivenhed ligesaa lidt. Havde han ret, saa veg han ikke en tomme fra den; men ve den, som gjorde ham uret; da opgav han heller ikke en tomme af hævnen. I det hele taget fremtræder han som en ægte vikingskikkelse, en typisk personlighed fra en bestemt historisk periode, og det er dette, som i sin tid har gjort ham til en saa berømt skikkelse. Som bekjendt er der en stor saga, den saakaldte Egilssaga, der beskjæftigede sig med hans liv og bedrifter. Ogsaa i vort aarhundrede er han bleven behandlet i literaturen; det er nemlig væsentlig i hans billede, Henrik Ibsen har skabt sin Ørnulf fra Fjordene i «Hærmændene paa Helgeland», og Ørnulfs kvad over sine tabte sønner har sit sidestykke i Egil's berømte kvad «Sønnetabet».

Syv aar gammel dræbte Egil en af sine legekammerater, der havde gjort ham fortræd, og tolv aar gammel hævnede han sig paa en voksen mand ved at slaa ham ihjel. Det kunde ikke nytte at lade en slig vildstyring gaa ledig hjemme. Han blev sendt ud paa vikingtog sammen med en ældre broder. Først gik turen til Norge, og her blev der voldsomt fiendskab mellem ham og Erik

Blodøkse. Der havde fra gammel tid været uvenskab mellem kongehuset og Egil's æt. Nu blussede striden op paany. Fra Norge drog brødrene ud paa vikingetog og fór viden om. De kom ogsaa til kong Adelsten i England og blev hans mænd. I et af Adelsten's slag faldt den ældste broder, hvis enke, Asgerd, Egil senere giftede sig med. Hun tilhørte en stormandsfamilje fra Firðafylke. Med hende vendte Egil endelig hjem til Island efter mange aars omflakken. Han var dengang endnu ikke ældre end omkring fem og tyve aar. Kong Adelsten havde givet ham to kister sølvpenge, som han skulde dele med sin fader; det skulde være et slags erstatning for broderens fald. Efter hjemkomsten beholdt Egil pengene selv; han var altfor glad i gods og guld til at ville dele med nogen. Efter nogle aars ophold hjemme drog han atter over til Norge for at kræve arv efter sin svigerfader, hvis død han havde erfaret. Da arveparten blev ham nægtet af hans svoger, slog han denne ihjel, dræbte en af kong Erik's sønner og «reiste nidstang» mod kongen og dronning Gunhild, der havde vakt hans vrede ved at støtte svogeren under arvetvisten. Om hans senere forhold til kong Erik og de omstændigheder, hvor under hans hovedløsningsdigt blev til, er der ovenfor fortalt. Efter endnu at have slaaet en af sin hustrus skyldfolk ihjel fik han endelig sin arv og drog derpaa hjem til Island. En ny arvetvist bragte ham imidlertid atter over til Norge, og derfra foretog han sin berømte Vermelandsfærd for paa en af sine norske venners vegne at kræve skat til Norges konge. Om hans bedrifter paa dette tog henviser jeg til sagaen, der giver et levende billede af tidens vilde sæder.

En del aar efterat han var vendt hjem fra denne reise, var det, han mistede sin kjæreste søn Bødvar, der omkom ved drukning. Det var i den anledning, «Sønnetabet» blev digtet. —

Da han var bleven meget gammel og næsten blind, saa han ikke længer selv duede som stridsmand, udklækkede han den karakteristiske plan at drage til althinget med nogle kister sølvpenge for at kaste dem ud blandt den forsamlede thingalmue og more sig over de vilde slagsmaal, som i den anledning vilde opstaa. Denne anvendelse af pengene blev dog opgivet. Istedetfor sænkede han dem ned i en myr og dræbte de trælle, som havde hjulpet ham dermed,

forat ingen skulde faa vide, hvor han havde skjult pengene. Den dag i dag er der ingen, som ved det. Hemmeligheden døde med ham.

Egil digtede sit første digt, medens han opholdt sig hos kong Adelsten i England. Det var et drápa til kongens pris. I Egil's saga anføres nogle faa linjer af det; mere kjendes ikke. Fra hans andet Englandsophold skrev sig Høfuðlausn, om hvis tilblivelse der før er fortalt. Det bestaar af tyve vers, der alle er bevarede. Digtet begynder med en liden løgn, idet Egil fortæller, at han er reist hjemmefra for at opsøge kong Erik og fremsige et digt, som han havde digtet til hans ære. Derpaa skildres Erik's kampe i en hel række vers, og endelig følger der en almindelig forherligelse af Erik som kriger og høvding. Det er et digt, hvori der baade er kraft og flugt. Det er en kamppoesi, som har fundet et fortræffeligt udtryk for stridens vildhed og larm.

Egil's berømteste digt er det før nævnte «Sønnetabet» (*«Sonatorrek»*). Det er, som sagt, digtet, efterat hans søn Bødvar var druknet. Egil fandt selv det ilanddrevne lig, som han tog i sine arme, og førte det ud til sin faders gravhøi, hvor han begravede det. Da han var kommen hjem, lukkede han sig inde og vilde hverken spise eller drikke. Det lykkedes dog hans datter Thorgerg ved list at faa ham til at tage næring til sig og digte et kvad om sin tabte søn. Det meste af digtet — hele fem og tyve vers — er bevaret.

«Tungt er mig nu
tungen at røre,»

heder det i begyndelsen. «Glad er ei den, som maa bære sin søns lig til graven.» Havde det endda været anledning til at hævne den døde; men med Ægir, havets gud, nytter det ikke at binde an for en dødelig. Saa skildres alle sønnens ypperlige egenskaber, hvor lydig, hvor kjærlig, hvor trofast han var. Nu er den ulykkelige fader ensom og forladt, dobbelt ensom, fordi han kort tid i forveien ogsaa har mistet en anden af sine sønner, der døde paa sotteseng. Han har staaet sig godt med Odin tidligere; men nu har gudernes fyrste sønderflænget deres venskab; derfor vil han ikke længer blote med glæde. Digtet slutter saaledes:

«Jeg har det ei godt;
jeg ser ulvens søster,
dødens norne,
paa næsset hist.
Dog skal jeg glad
og uden sorg
med villigt sind
vente døden.»

«Sønnetabet» er maaske det mest personlig følte digt i hele den norrøne poesi. Det udmærker sig ved et ligesaa enkelt som gribende udtryk for faderkjærlighed og fadersorg.

Endelig har man et digt af EGIL, det saakaldte Arinbjarnarkviða, digtet til ære for den ven, der hjalp ham ligeoverfor kong ERIK. Det er digtet, efterat ARINBJØRN under HARALD GRAAFELD var vendt tilbage til Norge og atter var bleven en mægtig mand i sit hjemland. En del af digtet er bevaret; men da meget tyder paa, at det har været temmelig langt, udgjør det bevarede neppe mere end en trediepart eller saa omtrent. Det er en forherligelse af det trofaste venskab, en af de følelser, der var stærkest udviklede hos de gamle nordboere.

Endelig haves endel smaavers, der tillægges EGIL.

Kormak.

Ogsaa om skalden **Kormak** haves der en islandsk saga. Den udmærker sig ved den eiendommelighed, at KORMAK's egne digte er det vigtigste. Selve sagaen er kun et slags ramme om dem.

KORMAK nedstammede fra en høvdingeslægt i Viken. Hans fader udvandrede til Island efter HARALD HAARFAGRE's død, og der blev KORMAK født. Da han var bleven voksen, forelskede han sig i den vakre STEINGERD, og trods familjens modstand blev bryllupet berammet; men KORMAK mødte ikke. Dette, fortæller sagaen, skal have havt sin grund i trolddom, som hendes familje havde ladet en seidkvinde udøve. STEINGERG blev gift med en anden; men dette ægteskab varede ikke længe. Atter friede KORMAK, og atter giftede familjen hende bort til — en anden mand. KORMAK drog til Norge for at glemme sin kjærlighed; men det lykkedes ikke. Han drog hjem igjen til Island, opsøgte STEINGERD og traf ofte sammen med hende, hvad der førte til tvekamp mellem ham og hendes mand. Siden drog han atter udenlands, først til Norge og siden til England, hvor han døde efter en kamp med en rise. Han

har skrevet fyrstekvad, satiriske vers, men fremfor alt erotiske vers til STEINGERG. Efter de sidste vers, hvoraf mange er bevarede i sagaen, er KORMAK bleven karakteriseret som «erotikeren i den gamle poesi». «Ingen har som han udtalt sin fyrige kjærligheds lidenskab i saa stærke og glødende ord, og ingen har som han givet et saa veltalende og storslaaet billede af sin elskede.» I et af hans vers heder det, at «før skal alle floder løbe op over landet, før jeg glemmer dig»; og han glemte hende ikke, saalænge han levede. Dog bør det tilføies, at han døde i en ung alder. —

Halfred Vandrædaskald.

— **Halfred Vandrædaskald** var den ypperste blandt OLAF TRYGVASON's skalde. Ogsaa hans liv er bleven behandlet i en egen saga. Hans fader var en til Island udflyttet nordmand, og sønnen HALFRED var født nogle faa aar efter udflytningen. En ulykkelig ungdomskjærlighed drev ham ud paa reiser, akkurat som KORMAK; han drog først til Norge, til HAAKON JARL, hvem han forherligede i et kvad, og siden fór han med sit skib fra land til land, indtil han i aaret 996 mod sin vilje blev ført til OLAF TRYGVASON. HALFRED vilde ikke have noget med kongen at bestille paa grund af den nye tro, han vilde indføre; men da han paa en af sine farter var nødt til at søge ind til Lade, hvor kongen netop opholdt sig, kaldte OLAF ham og flere andre islændere til sig og opfordrede dem til at lade sig døbe. Stærkere var ikke HALFRED i sit forhold til den gamle tro, end at han gik ind paa at modtage daaben, saafremt kongen vilde være hans gudfader og love ham aldrig at slaa haanden af ham, hvad der end maatte hænde. Kongen gik ind paa dette, og HALFRED blev døbt og undervist i kristendommen. En tid efter vilde han fremsige et digt for kongen; men OLAF vilde ikke høre paa det. Da erklærede HALFRED, at i saa fald vilde han glemme de nye lærdomme; der var ikke mere poesi i dem end i hans digte. «Du kan i sandhed kaldes en vanskelig skald (vandrædaskald),» sagde kongen og lod ham fremsige digtet. Siden kom det ogsaa til rivninger mellem kongen og HALFRED; det synes af en enkelt ytring, som om han har havt en følelse af, at hans digtning havde mistet sit udgangspunkt og sin forudsætning fra det øieblik af, da de gamle guder ikke længer «var ham huld»; han sagde det aabenlyst og vakte derved kongens forargelse; men der kom atter forsoning istand, og lidt efter lidt lærte HALFRED at sætte pris paa

kongen, saa at han var ham mere hengiven end nogen anden mand. Da OLAF var falden, digtede han et arvekvad til hans ære, og deri fremhæver han alle den faldne konges store egenskaber, og hvor meget hans mænd har mistet med ham, paa en saadan maade, at man føler, hvor stor pris han har sat paa OLAF TRYGVASON. Han var vendt tilbage til Island, da han erfarede kongens død; han drog øieblikkelig til Norge for at erfare de nærmere omstændigheder, og her var det, han digtede sit arvekvad over OLAF. Siden fór HALFRED rastløst om; han døde paa havet, og hans lig blev sænket i sjøen.

Af hans Hákonardrápa haves enkelte vers, der handler om, hvilken mægtig mand HAAKON JARL var. Ogsaa af hans Olafsdrápa haves kun brudstykker; af det andet Olafsdrápa, det nys nævnte arvekvæde, haves derimod adskilligt bevaret, og det er disse brudstykker, der giver HALFRED et navn blandt de ypperste skalde. Det handler om kongens fald ved Svolder, giver en ligesaa levende som detailleret skildring af slaget og finder endelig det mest følte udtryk for sorgen over den faldne.

HALFRED danner afslutningen af den gamle periode og indledningen til en ny. Stilen bliver enklere, omskrivningerne færre; kristendommen har vistnok allerede begyndt at øve sin indflydelse paa de gamle hedenske omskrivninger.

Blandt OLAF DEN HELLIGE'S skalde skal nævnes SIGHVAT og THORMOD KOLBRUNARSKALD.

Sighvat antages født i et af de aller sidste aar af det tiende aarhundrede, og han var i alle fald ganske ung, da han opsøgte sin fader, der dengang opholdt sig i Norge hos OLAF DEN HELLIGE. Efter nogen vægring fra kongens side fik han lov til at fremsige et kvad, hvorved han i høi grad vandt kongens yndest. Til løn modtog han en guldring, der veiede en halv mark, og fik plads i hirden. Siden hørte han til OLAF'S nærmeste omgivelser, hørte til hans mest betroede mænd og øvede ikke ringe indflydelse paa ham. Før SIGHVAT havde fyldt sit tredivte aar, var han bleven kongens stallar. Ved MAGNUS DEN GODE'S daab var det ham, der gav gutten navn. Da OLAF faldt ved Stiklestad, var SIGHVAT i Rom paa en pilgrimsfærd; han var dybt bedrøvet over, at han ikke ved den leilighed havde kjæmpet ved sin kongelige vens side. OLAF'S danske efterfølger bød ham efter hjemkomsten en plads i sin hird; men han

afslog det og levede i tilbagetrukkenhed, indtil Magnus blev konge. Da indtog han atter sin plads som en af dem, der stod kongen allernærmest. Han døde i *anno* tusind og nogle og firti, henved femti aar gammel.

Den lethed og enkelhed i formen, som allerede mærkedes hos Halfred, præger i endnu høiere grad Sighvat's frembringelser. «Derimod,» siger C. Rosenberg, «skorter det ham paa Tankedybde, og er han end ofte heldig i sin Stræben efter at give den øjeblikkelige Situation et livligt malende Udtryk, saa bliver han paa den anden Side ikke sjelden hverdagslig og ubetydelig. Udtryk for, hvad der dybere rører sig i Tiden, maa man ikke søge hos Sighvat, naar Hirdmandstroskaben undtages.»

Hermed stemmer ogsaa det indtryk, man forøvrigt faar af Sighvat skald. Han var hofmand og diplomat i datidens stil, en fin og snarraadig intelligens, der altid vidste at klare en vanskelig situation paa en heldig maade. Men han var paa samme tid en hædersmand, ærlig og sandhedskjærlig som faa. Hans vers var ikke tilfals for gunst og gave; det viste han baade ligeoverfor kong Knut i Danmark og kong Svend i Norge, og han var ikke bange for at sige sine kronede venner og velyndere sandheden. Det viste han ligeoverfor kong Magnus ved sine berømte *Bersøglisvisur* (frisprogsviser).

Hans vigtigste digte er følgende: *Vikingarvisur,* antageligvis det første digt, han fremsagde for kong Olaf. Navnet har det først faaet i vor tid. Det handler om Olaf's ungdomsbedrifter, før han kom hjem til Norge og bemægtigede sig riget. En hel del af digtet er bevaret. Nogen poetisk værdi har det ikke; det er en temmelig tør versificeret opregning af en række begivenheder i Olaf's tid og har som saadan langt mere historisk end literær interesse. Men allerede i dette ungdômsforsøg er versene letflydende, og omskrivningerne spiller en forholdsvis underordnet rolle.

Efter slaget ved Nesjar digtede Sighvat sit digt *Nesjavisur.* Selv havde han deltaget i kampen, og han giver en ganske livlig skildring af den. Ogsaa dette er et ungdomsdigt (skrevet 1016), hvoraf adskilligt haves bevaret.

Hans *Austrfararvisur* er skrevne under og efter en reise, som han i kongens ærinde foretog til Ragnvald Jarl i Vestgötland.

Det er en række smaavers, som han siden har samlet til et hele, et slags reiseberetning, der baade skildrer alvorlige og komiske reiseoplevelser.

Et slags pendant til dette digt er hans *Vestrfararvisur,* der forholder sig til det foregaaende digt som hans Englands-reise til hans Sveriges-reise. Af dette digt er dog det meste gaaet tabt.

Han har ogsaa digtet i alle fald et digt om ERLING SKJALGSSØN, et arvedigt over kong KNUT og flere andre digte, hvoraf ikke meget er bevaret.

Hans berømteste digt er de før nævnte Bersøglisvisur, om hvis oprindelse der fortælles følgende: Da MAGNUS DEN GODE var bleven konge, begyndte han at fare haardt frem mod sin faders gamle modstandere. Dette vakte stærk uvilje i befolkningen, og det havde vistnok endt med en ny borgerkrig, hvis ikke kongens bedste mænd havde indseet faren og besluttet at advare ham. Men hvem af dem skulde gjøre det? For at komme til et resultat med hensyn til dette yderst kildne spørgsmaal blev man enig om at trække lod. Men under lodtrækningen blev det stelt slig, at loddet traf SIGHVAT. Han greb da til den gamle udvei for en skald at fremstille sin mening i digterisk form. Det blev *Bersøglisvisurne.* Digtet bærer sit navn med rette; det fører virkelig et frisprog; men det føres paa en fin og forsigtig maade i stil med SIGHVAT SKALD'S hele optræden. Han siger ikke sandheden djærvt og ligetil; han forstaar at indhylle den i en diplomatisk dragt, saa at den ikke støder og dog faar udrettet sin hensigt. Han underretter kongen om, hvorledes forholdene er, og han skjuler ikke for ham, at der er ufred i vente, hvis han farer frem, som han har begyndt. Saa glad som befolkningen var i ham, da han vendte hjem til sin faders rige, saa misfornøiet er den nu; thi den synes ikke, at han holder de love, som HAAKON DEN GODE havde givet, og som begge OLAF'er havde holdt. Selv rolige, ældre folk holder paa at tage parti imod ham; han bør være forsigtig og lytte til folkets røst, som den forkyndes ham gjennem en oprigtig vens advarsler, en ven, der sætter saa meget større pris paa ham, som han i alle andre stykker er den ypperlige konge, han er. Saaledes forstaar SIGHVAT paa en meget fin maade at sige kongen komplimenter paa samme tid, som han meddeler ham sandheden, og tilslut siger han,

at det er paa grund af sin hengivenhed for kongen, at han har taget bladet fra munden. Han har ikke villet vente med at tale, fordi han ønsker OLAF's søn alt godt, fordi der er et helligt baand mellem ham og hans kongelige gudsøn, og fordi han helst vil leve og dø med ham. «Slige formaningsord var der i visen til kongen,» heder det hos SNORRE, «at han skulde holde de love, som hans fader havde indsat, og denne paamindelse virkede godt paa kongen, da mange andre førte den samme tale for ham. Saaledes kom det dertil, at kongen raadførte sig med de forstandigste mænd, der læmpede alt efter lovene. Derpaa lod MAGNUS konge skriftligen forfatte den lovbog, som endnu er i Throndhjem og kaldes «Graagaasen». Kong MAGNUS blev siden vennesæl og elsket af alt landsfolket; thi blev han derfor kaldet MAGNUS DEN GODE.»

Sighvats sidste digt.

SIGHVAT's sidste kvad var hans arvekvad over OLAF DEN HELLIGE. Det skal være digtet kort tid, før skalden døde. Det meste af, hvad der er bevaret, handler om kong OLAF's senere aar, om hans rigsstyre, om hans fald ved Stiklestad og endelig om hans mirakler og andre «begivenheder», der senere gjorde ham til Norges hovedhelgen. Det hele er et nyt bevis paa den inderlige hengivenhed, hvormed SIGHVAT havde sluttet sig til OLAF HARALDSON.

Thormod Kolbrunarskald.

Thormod Kolbrunarskald synes at have været omtrent jævngammel med SIGHVAT. Som ung optraadte han meget voldsomt og øvede mangen en vild daad, der bidrog til at gjøre ham mere frygtet end afholdt. Ogsaa flere af hans kjærlighedshistorier vakte opsigt. En af dem bevirkede, at han ikke kunde bruge sin høire haand resten af sit liv, men maatte hjælpe sig med den venstre; en anden skaffede ham tilnavnet «Kolbrunarskald». Det første gik til paa følgende maade: Væsentlig for at fordrive tiden begyndte han at besøge en ung kvinde ved navn THORDIS. Hendes mor, der var enke, likte ikke disse besøg og vilde, at han skulde gifte sig med datteren; men det havde ikke THORMOD nogen lyst til. Saa lod enken en af sine trælle passe THORMOD op næste gang, han indfandt sig, og det var denne træl, som ødelagde skaldens høire arm. Senere lærte han THORBJØRG KOLBRÚN at kjende. Hun kaldtes «kolbrún», fordi hun havde mørke øienbryn. Til hende skrev han flere elskovskvad, og for et af dem skjænkede THORBJØRG's moder ham en guldring og gav ham det tilnavn, han endnu er kjendt

under. Dette skede langt borte fra hans hjem og langt borte fra det sted, hvor THORDIS levede. Efter hjemkomsten opsøgte han atter THORDIS; men denne var alt andet end blid paa ham, fordi han havde digtet vers til en anden kvinde. THORMOD erklærede freidig, at det hele var løgn; det var til THORDIS, ikke til THORBJØRG KOLBRÚN, han havde digtet, og som bevis forandrede han i hast et af sine kolbrúnardigte, saa det kunde passe paa THORDIS, og fremsagde det for hende. Siden angrede han imidlertid dette bedrageri og sagde THORDIS sandheden.

Hans fostbroder THORGEIR, der havde været anføreren for deres vilde ungdomsfærd, var imidlertid bleven fældet af en grønlandsk høvding, og det var THORMOD's sag at hævne ham. Han drog afsted saa fort som muligt, kom til Norge, hvor han blev vinteren over hos OLAF DEN HELLIGE, og drog saa til Grønland, hvor han opholdt sig i tre aar, inden det lykkedes ham at fuldbyrde hævnen. Da det var besørget, vendte han tilbage til kong OLAF, hvem han siden trofast fulgte baade i gode og onde dage. Han var, som enhver ved, med ved Stiklestad, hvor han opflammede hæren ved at fremsige det gamle Bjarkemál. Efterat kongen var falden, styrtede han sig ind i den vildeste kamptummel og fandt døden, idet en pil gjennemborede hans hjerte. Efter alt at dømme synes han at have været en krigerskikkelse i den gamle stil, uvorren og kampglad, trofast i venskab og ustadig i kjærlighed. Mærkelig nok skal han paa samme tid have været en oprigtig kristen, skjøndt han ikke tog det saa nøie hverken med fastedage eller andre religiøse ceremonier.

Hvad han har digtet om kong OLAF, er gaaet fuldstændig tabt. Derimod haves ikke saa ganske lidet af hans Thorgeirsdrápa, digtet over den før nævnte fostbroder. Det er en forherligelse af venskabet mellem dem og af THORGEIR's heltemod og bedrifter. Forøvrig haves der kun endel «løse vers» af ham; selv hans digte til THORBJØRG KOLBRÚN er gaaet fuldstændig tabt. Det, der er bevaret af hans digtning, røber ikke nogen udpræget selvstændighed, men stor formel lethed og evne til at benytte ældre skaldes udtryk og vendinger.

Arnorr jarleskald.

Som den mest fremragende skald under MAGNUS DEN GODE og HARALD HAARDRAADE nævnes i almindelighed **Arnorr jarleskald**. Han var i én henseende THORMOD KOLBRUNARSKALD's absolute mod-

sætning, idet han var ligesaa fredsæl, som THORMOD var krigersk. Ogsaa han drog i en ung alder ud paa reiser; men han reiste som en fredelig farmand, der foretrak handel for kamp. Til de to Orknøjarler RAGNVALD og THORFIN kom han i et meget fortroligt venskabsforhold og blev gjennem sin hustru beslægtet med dem. I 1046 opholdt han sig hos kongerne MAGNUS og HARALD. Hans senere liv kjender man saa godt som intet til. Hans sidste kvad er digtet 1073 over en islandsk høvding, og der er da adskillig sandsynlighed for, at han har tilbragt den sidste del af sit liv hjemme paa Island; men heller ikke dette er sikkert.

Er hans biografi fattig, saa er til gjengjæld hans efterladte digte saa meget rigere. Han har skrevet et drápa og et arvekvad over MAGNUS DEN GODE, et arvekvad over HARALD HAARDRAADE o. s. v., o. s. v. Da han kom til MAGNUS og HARALD, «optraadte han først med et Lovkvad til hver af Kongerne. Da de var fremsagte, yttrede HARALD, at det til hans Ære snart vilde glemmes, men at det om MAGNUS vilde mindes, saa længe Nordens Lande bygges. Dette er ogsaa gaaet i Opfyldelse, forsaavidt man af hint Kvad kun kender Navnet («Blágagladrápa» ɔ: Sortfugledrapa), medens dog nogle Vers af det andet er levnede. — — Da HARALD, hvem Skjalden havde krænket ved sin overvættes Lovprisning af Medkongen, opfordrede ham til at have en ny Drápa færdig til ham, naar han næste Gang besøgte Norge, svarede ARNORR djærvt, at han skulde kvæde Arvedrapa over Kongen, hvis han overlevede ham. Dette Løfte holdt han, og saavel af dette som andre Kvad haves en hel Del Vers, som alle vidne om stor Skaldegave» (C. ROSENBERG).

— Efter HARALD HAARDRAADE's dage var det forbi med skaldepoesiens glansperiode. Skaldekunsten blev vistnok dyrket baade paa Island og i Norge; men ingen af disse skalde naaede op i række med de ypperste af de gamle, skjøndt mange af dem nød stor anseelse i sin samtid. Gjennem hele det tolvte aarhundrede og et langt stykke ind i det trettende blev skaldekunsten dyrket som før; men alt eftersom kristendommen fortrængte de gamle forestillinger, blev dens omskrivninger mere og mere et stivt og

sjæleløst billedsprog, der ikke længer havde nogen rod i den aandelige jordbund, og som derfor lidt efter lidt tabte al saft og kraft, tørkede hen og døde ud. Skaldekunsten blev mere og mere et studium, der krævede lærdom. De sidste fremragende skalde var SNORRE STURLASON samt hans to brodersønner OLAF HVITASKALD og STURLA THORDSON. STURLA digtede drápaer baade om HAAKON HAAKONSEN og MAGNUS LAGABØTER. Det var de sidste drápaer, som blev digtet. En liden efterslæt af religiøs digtning i gammel stil fulgte; men allerede i det fjortende aarhundrede begyndte en ny digtning at dukke op, de saakaldte *rimur*. Det var forløberne for de senere folkeviser.

Saga-literaturen.

Enkelte af kvadene i den ældre Edda udmærker sig ved, at ikke alt fremtræder i bunden stil. Mellem versene er der indskudt kortere eller længere prosastykker. Denne form har vistnok ogsaa fundet anvendelse i skaldenes frembringelser, om end neppe i den udstrækning, som enkelte har været tilbøielige til at antage. Sikkert er det, at af en god hirdskald krævedes der ikke bare, at han kunde forherlige samtidens bedrifter i poetisk form. Han maatte ogsaa kunne fortælle om fortidens paa god prosa.

At ogsaa den ypperlige norrøne prosafortælling har sine ældste rødder i Norge, tør vel ansees for utvivlsom; men ikke desto mindre blev det yderst fattigt og ubetydeligt, hvad Norge frembragte paa dette omraade. Islænderne blev her saa godt som alene; de uddannede lidt efter lidt en fortællekunst af høi rang, der er ligesaa simpel og naturlig, som skaldekunsten var kunstig og indviklet. Selv om sagaliteraturen har sine rødder i Norge, er dog hele dens rige vækst, hele dens blomstring knyttet til Island.

Den islandske stormand indtog en særegen stilling, hvori grunden til denne eiendommelige literære blomstring maa søges. I middelalderen var det overalt ellers præstestanden, som drev literære og lærde sysler; men præstestanden var et internationalt broderskab, der havde sit aandelige midtpunkt i Rom. Derfor blev den dannelse, dens medlemmer repræsenterede, ikke national, men kosmopolitisk, og det sprog, de benyttede i sine literære frembringelser, blev ikke landets, men kirkens sprog, ikke modersmaalet, men

latinen. Paa Island var det derimod anderledes. Fra den gamle hedenske tid af havde høvdingen tillige været præst, og der indtraadte ikke synderlig forandring i dette efter kristendommens indførelse. Adskillige medlemmer af stormandsætterne var præsteviede, og ikke saa faa af dem virkede ogsaa i kirkens tjeneste. Herved opstod den for datiden enestaaende kombination af et aristokrati, der havde sans for boglig lærdom, og et præsteskab, der var nationalt. Som følge heraf blev ogsaa literaturen national og livskraftig.

Som bekjendt gives der en hel mængde sagaer. Man pleier efter indholdet at dele dem i tre hovedgrupper: historiske sagaer, mythisk-heroiske sagaer og romantiske sagaer. De historiske sagaer kan igjen deles i to afdelinger: norske kongesagaer og islandske ættesagaer.

Den historiske saga havde havt en lang udvikling at gjennemløbe, inden den naaede sin klassiske form i SNORRE STURLUSON'S «Heimskringla». Der er ingen tvivl om, at den er begyndt som mundtlig overlevering; fra slægt til slægt har der gaaet mundtlige beretninger om mærkelige begivenheder, som har tildraget sig i gamle dage. Nogen sikker form kunde selvfølgelig ikke disse beretninger faa, saa længe de kun var bygget paa mundtlig overlevering; men dog maa man ikke overse, at den mundtlige overlevering var ganske anderledes paalidelig i gamle dage; hukommelsen spillede dengang en ganske anderledes fremtrædende rolle end i nyere tider, da pen, blæk og papir altid staar til folks raadighed. Sikkert er det, at der allerede i de ældste skrevne sagaer møder os en temmelig udviklet fortællekunst, som umulig kan være bleven til med en gang, men forudsætter en lang mundtlig tradition, en fra slægt til slægt arvet og øget færdighed, der har antaget skikkelsen af en karakteristisk stil, som kun havde nogle faa udviklingstrin tilbage at passere for at naa sit høidepunkt.

Med hensyn til indholdet har selvfølgelig den mundtlige tradition været løs og ukritisk. Inden den kunde fortjene navnet af historisk fremstilling, maatte den først og fremst bygge sig et solid grundlag med hensyn til personernes og begivenhedernes rækkefølge i tid. Dette blev besørget af islænderen ARE FRODE, som derfor med rette kan kaldes den norrøne historieskrivnings fader.

Are Thorgilsson med tilnavnet **Frode** (ɔ: den lærde, den kundskabsrige, «historikeren», som VIGFUSSON kalder ham) var født paa Island i 1067 i en høiættet familje. Den tilhørte det vestlige Island, og i sit hjem havde han rig anledning til at høre beretninger om alt, hvad der var passeret paa Vestlandet i gamle dage. Han blev opdraget paa Haukadal i nærheden af Geysir, og hans opdrager, den gamle HALL THORARENSON, meddelte ham sin rige skat af minder om, hvad der var hændt paa andre kanter af øen, og end mere fik han vide af HALL'S fostersøn, der senere blev hans lærer. Denne hans anden lærer var søn af en biskop og sønnesøn af en af de mænd, der havde spillet hovedrollen ved kristendommens indførelse paa Island. Ogsaa øens kirkelige historie havde han saaledes rig anledning til at lære at kjende ad traditionens vei, og forfatningshistorien fik han ogsaa god greie paa — kortsagt: paa hans haand samledes saa at sige alt, hvad der var opbevaret af erindringer om øens historie fra landnámstiden af.

Are Frode.

ARE FRODE'S «Islendingabók» er ikke noget omfangsrigt værk; det bestaar bare af ti kapitler, og hvert kapitel er ikke større end et par almindelige tryksider. Fremstillingen er tør og meget knap; det har øiensynlig ikke været forfatterens hensigt at levere en fængslende og underholdende fortælling; han har kun i en saa sammentrængt form som muligt villet meddele de kjendsgjerninger, som han efter den omhyggeligste prøvelse var kommen til at anse for historisk sandhed. Ligeledes har han som ovenfor antydet lagt meget vind paa at faa de historiske aarstal fastslaaede. Han citerer stadig sine hjemmelsmænd og er meget samvittighedsfuld, naar det gjælder at prøve deres troværdighed. I al sin knaphed kan «Islendingabók» «endnu tjene til Mønster paa, hvordan en historisk Oversigt skal skrives,» siger C. ROSENBERG. «Intet nordisk Kildeskrift indeholder i Forhold til sit Omfang saa mange og saa vigtige Oplysninger, og har end senere Tiders Forskning kunnet paavise mangen Fejltagelse, især med Hensyn til Tidsregningen, endnu den Dag idag bygger dog vor Historiegranskning paa den Grundvold, ARE har lagt.» Naar dette kan siges med sandhed, er det, fordi forfatteren ikke nøier sig med at omtale islandske begivenheder, men stiller dem i kronologisk forhold til andre samtidige begiven-

heder, især norske. Han skal ogsaa have skrevet om de norske kongers histories kronologi.

Are døde i 1148.

Sæmund Frode.

Ogsaa hans ven **Sæmund Frode** tillægger man historiske arbeider, og umuligt er det ikke, at han har forfattet et arbeide om de norske kongers historie; men det er gaaet tabt, hvis det overhovedet har eksisteret.

Før Are Frode's tid havde man bare anvendt runealfabetet til skriftlige optegnelser i det norrøne sprog; paa Are's tid blev imidlertid det latinske alfabet bragt til anvendelse; Are skal selv have været med at tillempe det efter sit modersmaals lydforhold. Først herved blev en udførligere skriftlig meddelelse mulig. Fra dette øieblik varede det ikke længe, før den skriftlige sagafremstilling begyndte at afløse den mundtlige. Et mærkeligt vidnesbyrd herom har man allerede fra midten af det 12te aarhundrede i Erik Oddsson's «Hryggjarstykki», en sagamæssig fremstilling af Harald Gille's, Magnus den blinde's og Sigurd Slembe's historie. Erik Oddsson's arbeide haves ikke længer som selvstændigt værk; men en del af det er optaget i «Morkinskinna», en samling norske kongesagaer, hvorom mere nedenfor. I sit fortræffelige værk om «Snorre Sturlasons historieskrivning» siger G. Storm, at med «Hryggjarstykki» har den norrøne historieskrivning gjort et skridt fremad fra Are, og naar ordet historieskrivning — ikke historisk forskning — betones, har han vistnok helt ret, al den stund der altid er et betydningsfuldt fremskridt fra en kort opregning af begivenhederne til et forsøg paa at give en udførligere fremstilling af dem.

Ikke mindre interessant er et andet af den norrøne literaturs ældste værker, nemlig *Sverres saga.* Ogsaa den tilhører det 12te aarhundrede. Sverre havde jo selv faaet geistlig uddannelse i sin ungdom og var altsaa en boglærd mand; hans taler viser, at han sad inde med adskillig boglig lærdom, og han optraadte selv som forfatter — med sit stridsskrift mod geistligheden, et arbeide, der er inspireret af hans aand, selv om det ikke er ført i pennen af hans haand —. Saa høist forskjellig bedømt som han var af sin samtid, var det rimeligt nok, at han besluttede at sørge for sit eget eftermæle, og til den ende overdrog han den islandske abbed Karl Jónsson at skrive hans livshistorie efter hans egne meddelelser

«Uagtet nu altsaa SVERRE's saga er forfattet af en Geistlig under Tilsyn af den præstlærde, latinsk dannede Konge selv,» heder det i ERNST SARS's «Udsigt over den norske Historie», «er dog dens Stil helt igjennem national og ejendomelig og har ingen Overensstemmelse med den i Middelalderen gjængse Chronist- eller Annalist-Maner. Vi møde allerede her alle de Fortrin, hvorved den norrøne Saga paa sin Højde er charakteriseret: dramatisk Liv og Anskuelighed i Skildringen af de store Optrin, en vel vedligeholdt Objektivitet, skarpt tegnede Billeder af de vigtigste handlende Personer, — Fortrin, som et Studium af Samtidens literære Forbilleder ikke skulde kunne give.»

Blandt de ældste historiske forsøg maa ogsaa et par norske arbeider nævnes, nemlig THJODREK MUNK's norske historie, en paa latin skrevet krønike, forfattet af en munk i Thrøndelagen, og den saakaldte «Historia Norvegiæ», der er fundet i Skotland, men efter al sandsynlighed skrevet af en nordmand. STORM henfører den til det 12te aarhundrede; S. BUGGE mener dog, at den først skriver sig fra det 13de.

Et meget omtalt værk er «Ågrip» (ɔ: et udtog), det første i norrønt maal skrevne forsøg paa at give en sammenhængende fremstilling af de norske kongers historie. Der har været strid om, hvorvidt forfatteren var nordmand eller islænder. Ogsaa dette arbeide — hvoraf brudstykker er bevaret — nærmer sig paa enkelte punkter den senere sagastil; især spiller dialogen undertiden en rolle, der minder om sagaen.

Endvidere maa nævnes:

Islænderen ODD MUNK's Olaf Trygvasons saga, oprindelig skrevet paa latin, men ogsaa oversat paa norrønt maal og kun bevaret i oversat skikkelse. Ikke mindre end tre oversættelser haves, og de er saa indbyrdes forskjellige, at man antager, de hidrører fra tre forskjellige oversættere. I dette arbeide er der endnu en vaklen mellem legendestil og sagastil. Det samme er tilfældet med den saakaldte legendariske Olaf den helliges saga, der antages forfattet af en islandsk præst i begyndelsen af det trettende aarhundrede.

Fra omtrent samme tidspunkt haves to udførlige samlinger af norske kongesagaer, der begge er bevarede i haandskrift. Efter pergamentets tilstand gav THOMAS TORFÆUS dem navnene «Morkin-

skinna »og «Fagrskinna», d. v. s. «bogen med det mørke pergament» og «bogen med det vakre pergament». «Morkinskinna» opbevares endnu i det store kongelige bibliothek i Kjøbenhavn, «Fagrskinna» gik tilgrunde ved den store brand i Kjøbenhavn 1728, men eksisterer i yngre haandskrifter; begge er udgivne i Kristiania, den første af UNGER, den anden af MUNCH og UNGER i forening.

«Morkinskinna» antages at være forfattet omkring 1220 — det bevarede haandskrift er omtrent en menneskealder yngre —. Den begynder med MAGNUS DEN GODE's saga og gaar til 1157, men den har gaaet længer; slutningen mangler nemlig. Det er en livlig skrevet fremstilling, der skildrer de norske kongeskikkelser med stor anskuelighed og i en frisk og tiltalende stil. Eiendommeligt er det, at den sammenhængende fremstilling, ret som det er, afbrydes af fortællinger om islandske skalde, der besøgte de norske konger. Det virker undertiden en smule forstyrrende paa værkets enhed, selv om man end vil give dem ret, som har hævdet, at de saaledes indskudte smaafortællinger altid indeholder et eller andet for vedkommende konge karakteristisk træk.

«Fagrskinna» omfatter et længere tidsrum; den begynder med HALFDAN SVARTE og gaar til slaget paa Re (1177), altsaa akkurat ligesaa langt som SNORRE's «Heimskringla». Grunden til, at begge bøger slutter paa dette tidspunkt, antages at være den, at man allerede havde en udførlig SVERRE's saga, saaledes at en ny behandling her var overflødig. Usandsynligt er det ikke, at ogsaa Morkinskinna har været ført frem til det samme tidspunkt og afsluttet der.

«Fagrskinna» er ganske anderledes helstøbt i sin komposition end «Morkinskinna», og den udmærker sig ogsaa ved en langt mere aarvaagen kritik ligeoverfor traditionen og de ældre skrevne kilder end noget tidligere arbeide af lignende art. Forfatteren «vil nemlig have det Væsentlige og Virkelige frem i hver Konges, i hele Kongeættens Levnetsløb,» siger C. ROSENBERG. «Men til det Væsentlige hører for ham ikke saadanne Smaahistorier, som vel kunne tjene til at kaste Lys over en Konges Personlighed, men som ikke ere Led i hans Historie som Hersker: alt Sligt udelades derfor. Og til det Virkelige hører ikke Fortællinger om hedenske Vætter og Trolddom, ja end ikke Helgen- og Jærtegns-Legender. Sligt har Forf. ikke Plads til, saa det næsten er som «for Skams

Skyld» (STORM's træffende Ord), naar han i Almindelighed siger, at der skete mange Jærtegn ved HELLIG OLAF's Blod og Legeme, samt fortæller, hvorledes Helgenen hjalp sin Søn paa Sydskovshede og sin Broder i Miklagard.» Med hensyn til den kritiske sigtning af stoffet er der altsaa her en iøinefaldende rationalisme, paa samme tid som stilen er livlig og malende, idet den i raske, anskuelige træk baade tegner personligheder og begivenheder. Forfatteren har dog ikke helt gjennemført sin plan; saasnart som han naar ned til det tidspunkt, som «Morkinskinna» behandler, indskrænker han sig i alt væsentligt til at bearbeide denne samling, som han undertiden afskriver ordret, idet han dog konsekvent udelader alle indskudte smaahistorier. «Fagrskinna» er i det hele taget et betydeligt arbeide, der røber, at sagaskrivningen ikke var langt fra at naa sit høidepunkt. Den danner den nærmeste forløber for SNORRE's «Heimskringla», sagaliteraturens ypperste frembringelse.

Snorre.

Snorre Sturluson var ikke blot Islands betydeligste forfatter; han var ogsaa øens mægtigste høvding. I hans person kulminerer den eiendommelige islandske forbindelse af magt og kundskab; han er paa samme tid et toppunkt og et vendepunkt.

Før hans tid havde Islands historie udmærket sig ved en fredelig udvikling; med ham begyndte den voldsomme kamptid, der gaar under navnet «Sturlungatiden». Det var dog selvfølgelig ikke den ene mand, der fremkaldte omslaget. Det var begrundet i de historiske forhold.

Under øens historiske udvikling var stormandsætterne stadig bleven færre og mægtigere. Enkelte ætter var uddøde, andre var sunket ned i bondestanden, og nogen ny tilførsel af elementer fra de lavere lag var der ikke. Tilslut var situationen bleven den, at nogle faa stormandsætter stod mod hinanden, skinsyge paa hinanden og søgende at faa overtaget over hinanden ved at tilrive sig saa meget gods, saa megen anseelse og saa megen magt, som det paa nogen maade var dem muligt. Det begyndte med kloge, diplomatiske forhandlinger, og da de ikke længer hjalp, endte det i vilde feider.

SNORRE's fader, STURLA THORDSSON, havde paa forskjellige maade hævet sig op til at blive den mægtigste mand i det vestlige Island. Det var efter ham, familjen fik navnet Sturlungerne, og

forsaavidt er det ham, hvis navn er bleven foreviget i den saakaldte «Sturlungeperiode».

Helt ufortjent er denne «forevigelse» ikke; thi allerede i hans dage begyndte stridighederne mellem storætterne, om end i en mild form. Han kom i strid med den mægtigste æt i det sydlige Island, Oddeætten, i anledning af et arvespørgsmaal. Striden saa et øieblik ud til at skulle antage en meget voldsom og tilspidset karakter; men den endte med et forlig. Oddeætten var endnu den mægtigste, og STURLA maatte give sig. JON LOPTSØN, Oddeættens lærde overhoved, var imidlertid saa høimodig at tilbyde STURLA en plads for hans yngste søn SNORRE ved den udmærkede opdragelsesanstalt paa Odde. SNORRE, der var født i 1178, var ikke mere end tre à fire aar gammel, da han kom til Odde, og her nød han en efter datidens forhold udmærket opdragelse, til han var henved tyve aar gammel. «Det er en Selvfølge,» siger ROSENBERG, «og SNORRE røber det oftere i sine Værker, at han i dette gamle Lærdomssæde indviedes i Tidens kirkelige Dannelse, særlig at han lærte Latin. Ej heller kan man tvivle om, at en Yngling af hans Byrd tidlig blev gjort fortrolig med Landets Love — hvorvel Lovkløgt aabenbart nu gjaldt mindre end før. Vigtigere er det dog, at man paa Odde levede i historisk Granskning og Erindring. — — — Ogsaa var der god Forstaaelse og livlig Forbindelse mellem Odde og de nærliggende Lærdomssæder Haukadal og Skálholt. — — — Dog kan det ikke noksom fremhæves, at netop Odde var Sædet for en mere hjemlig Dannelse, hvorimod Haukdølerne øjensynligt særlig havde Smag for at fremme latinsk og kirkelig Lærdom; det er ikke sagt, at SNORRE's Forfatterskab var blevet saa rent nationalt, som det blev, hvis han var fostret paa Haukadal istedetfor paa Odde.»

Udrustet med et grundigt kjendskab til den tidligere sagaskrivning og til den gamle skaldepoesi drog han ud i livet for at bryde sig en bane. Hvad det først og fremst gjaldt for ham, var at opnaa rigdom, magt og anseelse, og med det maal for øie giftede han sig med en rig arving; med hende fik han Skallagrimsslægtens gamle gaard Borg, og her tog han bolig. Ægteskabet var ikke lykkeligt; han var sin hustru utro — hvad der senere kom ham dyrt at staa, da hans uægte søn URÆKJA voldte ham meget bryderi.

Med at være herre paa Borg var imidlertid SNORRE's ærgjærrighed ikke tilfredsstillet. Ved en fordelagtig handel kom han i besiddelse af gaarden Reykjaholt, og her levede han nu som en mægtig høvding med en glans og en pragt, der spurgtes baade vidt og bredt. Ved flere leiligheder fortælles det, at han mødte op paa Althinget med et følge paa 8 à 900 mand. Rigtignok var det neppe for det gode, at han mødte saa mandstærk; det var for at tvinge sin vilje igjennem med magt, hvis han ikke fik den gjennemført med det gode. Et træk som dette viser klart nok, hvor lovløse tilstandene holdt paa at blive. Endnu klarere bliver dette, naar man lægger mærke til, at en af disse truende demonstrationer fandt sted, medens han selv var lovsigemand, Althingets øverste autoritet.

Lovsigemanden valgtes paa tre aar, og SNORRE beklædte stillingen fra sit 37te til sit 40de aar. Tidligere havde han, mærkelig nok, ikke været udenfor Island. Nu drog han ud paa reiser. Som sædvanlig gik veien først og fremst til Norge, og stort længer kom han ikke. Efter en liden afstikker til Vestergötland i Sverige vendte han atter tilbage til Norge og derfra hjem.

Det blev en skjæbnesvanger reise for SNORRE. Han kom til Norge, aaret efterat den unge HAAKON HAAKONSSØN var bleven taget til konge, medens SKULE JARL styrede hæren for ham og havde en trediedel af riget. SNORRE blev vel modtagen baade hos SKULE og hos kongen; han digtede kvad til begges ære og fik plads i begges hird; men SKULE var paa dette tidspunkt endnu den mægtigste, og SNORRE sluttede sig nærmest til ham. Da han i 1220 kom tilbage fra Vestergötland, var forholdet mellem nordmænd og islændere bleven meget spændt. Islænderne havde nemlig faret haardt frem mod nordmænd, der opholdt sig paa øen som kjøbmænd, og dette havde ført til, at der var stor forargelse i Norge mod islænderne, og SKULE JARL lod endog ruste et tog mod Island for at hævne og forsvare nordmændene. SNORRE henvendte sig nu gjennem DAGFINN BONDE til kongen og bad ham forhindre dette tog. Kongen gik ind paa det, og de ord, han i den anledning henvendte til jarlen, viser tydelig, hvor levende følelsen af slægtskab endnu var mellem nordmænd og islændere. Kongen sagde nemlig, at planen til et tog mod Island ikke var klogt; «thi baade synes Island at være

vanskeligt at angribe, og tillige er Landet herfra bleven bebygget. Desuden have vore Frænder og Forfædre christnet Landet og paa mange Maader understøttet dets Indbyggere.» Han fandt, at det vilde være til skade for alle, om landet blev hærjet, og da mange støttede denne udtalelse, maatte SKULE opgive sin plan; men han forlangte af SNORRE, at han efter sin hjemkomst skulde sørge for, at Island frivillig gav sig under Norge, og SNORRE, der var bleven overøst med nye æresbevisninger, maatte love dette. Løftet skadede ham blandt islænderne, og den omstændighed, at han ikke gjorde noget for at holde det, skadede ham ved det norske hof, der havde forbindelser paa Island og benyttede sig af øens indre stridigheder for at opnaa sin hensigt.

I 1220 vendte han tilbage til Island og fandt der en vild feide mellem de to gamle stormandsætter paa Odde og Haukadal. Han sluttede sig til Oddeslægten; hos den var han jo opdraget, og desuden havde han haab om at opnaa fordel der. Han vilde skilles fra sin første hustru, og i Oddeslægten haabede han at finde et nyt ægteskab, der vilde være meget fordelagtigt. Den vakre unge kvinde, han havde udseet til sin anden hustru, skaffede han den bedste part som den af hende og hendes søskende udkaarede deler af hendes faders gods; men før han var naaet saa langt, at han var bleven skilt med sin første hustru, var en af hans brodersønner ude og beilede til pigen. Han fik ja af hendes brødre, og siden var der uvenskab fra SNORRE's side baade med ham og hans svogre. SNORRE vendte sig nu mod Haukadalsætten, og her blev han modtaget med aabne arme. Han fik ikke blot selv et rigt gifte; men han fik ogsaa en af sine døtre fordelagtig indgiftet i slægten. En anden datter blev omtrent samtidig gift med en anden islandsk høvding. Nu var SNORRE den rigeste og mægtigste mand paa Island, og der var ingen, som kunde byde ham stangen. Selv hans uvenner inden hans egen familje maatte falde til føie og støtte ham paa Althinget ved en arvetvist. Ved denne leilighed var det, at han fik sin uægte søn URÆKJA indgiftet i en mægtig familje. Men URÆKJA voldte sin fader mange vanskeligheder, idet han optraadte saa voldsomt, at det vakte forargelse selv i disse lovløse tider.

Den af SNORRE's brodersønner, der gjennem sit giftermaal havde bragt ham i et fiendtlig forhold til Oddeslægten, havde imid-

lertid været paa et pilgrimstog til Rom og lagde hjemveien om Norge. Dengang var kampen mellem HAAKON og SKULE i fuld gang, og islænderen fandt det klogest at holde sig til kongen. HAAKON var alt andet end blid paa SNORRE, dels fordi han havde været og var SKULE's ven, dels fordi han aldrig havde gjort et skridt for at holde sit løfte om at bringe Island under Norge. Han fik da brodersønnen til at gjøre det samme løfte, som SNORRE i sin tid havde gjort, og han lovede ham, at han skulde blive jarl paa Island, saafremt det lykkedes ham at indfrie løftet.

Efter hjemkomsten fik han sin fader med paa et tog mod SNORRE. SNORRE maatte flygte fra sin gaard, hans søn URÆKJA blev mishandlet, og efterpaa førtes der den vildeste feide mellem de to partier af Sturlungernes slægt; men da blandede HAAKON HAAKONSSØN sig i striden, idet han stævnede de to kjæmpende partier til at møde i Norge for at faa sine tvistigheder op- og afgjort der.

SNORRE mødte personlig; hans brodersøn mødte ved stedfortrædere. Hjemme paa Island søgte han imidlertid at tage styret, men blev heri hindret af SNORRE's slægtninge, Haukadølerne, og baade han og hans fader mistede livet.

I Norge havde SNORRE imidlertid fremdeles holdt sig til SKULE, og dette gavnede ham ikke; thi nu havde kongen overtaget. SNORRE synes ved denne leilighed ikke at have været saa beregnende som ellers; det synes, som om hans sympathi for SKULE har været paa vei til at løbe af med ham, og han begik endog den uforsigtighed at digte spottekvad mod HAAKON til moro for SKULE og hans hird. Kongen blev, som rimeligt var, opbragt, og da det rygtedes, at SNORRE's brodersøn, kongens hemmelige agent paa Island, var dræbt, og SNORRE i den anledning øieblikkelig vilde vende tilbage til sin fædreneø, udstedte HAAKON et forbud til alle islændinger mod at forlade Norge. Trods dette forbud reiste SNORRE, og dermed var der bleven aabenlyst brud mellem ham og kongen. Fra nu af opfattede kongen SNORRE som den værste hindring for gjennemførelsen af sine planer ligeoverfor Island, og han lagde alle aarer ud for at faa denne hindring fjernet.

Efter hjemkomsten fik SNORRE hele sin gamle magt og rigdom tilbage, ja mere end det; men snart kom han atter i strid, denne gang med en af sine svigersønner, GISSUR THORVALDSSON af Haukadals-

ætten, og denne strid benyttede kong HAAKON sig af. Han henvendte sig til GISSUR og gjorde ham det samme tilbud, som han i sin tid havde gjort SNORRE's brodersøn STURLA: GISSUR skulde blive jarl paa Island, saafremt det kunne lykkes ham at faa befolkningen til at give sig under Norge. Den værste hindring for planens gjennemførelse var, som sagt, SNORRE; denne hindring maatte fjernes. Et paaskud var let fundet. Da SNORRE forlod Norge trods kongens forbud, havde han nemlig forbrudt sig som kongens lendermand; i denne egenskab havde han nemlig at vise ubetinget lydighed. Til straf for hans forseelse skulde GISSUR enten dræbe ham eller tage ham til fange og sende ham over til Norge. GISSUR var øieblikkelig villig til at udføre kongens ordre, og han fandt det klogest at rydde den gamle høvding og sagaskriver helt af veien, saa var han sikker paa, at han ikke vilde volde mere uleilighed. En mørk høstnat drog GISSUR med stort følge til SNORRE's gaard, hvor SNORRE og hans folk laa i dyb søvn. De vaagnede ved vaabenlarmen, og da var det for sent at flygte. SNORRE skjulte sig i en kjælder; men her blev han opsøgt og dræbt af et par af GISSUR's folk, hvoriblandt var en leiet morder, der gav ham det egentlige dødshug.

Dette tildrog sig den 22de september 1241 i SNORRE's tre og sekstiende aar. —

Snorres forfattervirksomhed.

Billedet af forfatteren SNORRE er ganske anderledes tiltalende og harmonisk end billedet af høvdingen. Høvdingens tid er opfyldt af stridigheder og tvistigheder, af intriger og beregninger, af magtbegjær og havesyge. Forfatterens liv synes at have været et stille, uegennyttigt studium gjennem mange aar, indtil det endelig bar sin frugt i «Den yngre Edda» og sin anden og ypperste i «Heimskringla». For et nutidsmenneske er det ikke let at bringe disse to billeder til at smelte sammen i personlighedens enhed. Det lykkes først, naar man tager *milieuet* — omgivelserne — tilhjælp. Denne blanding af lærd og høvding bundede jo i de islandske forhold. Den var almindelig, og den naaede kun sit toppunkt i SNORRE's mægtige personlighed.

Det første træk, som springer i øinene, naar man betragter SNORRE som literær personlighed, det er, at baade hans forfattervirksomhed og dens forudsætninger er udpræget nationale. Ovenfor er det fremhævet som en eiendommelighed ved hele den islandske literatur i middelalderen, at den var national og ikke kosmopolitisk. SNORRE danner ogsaa i denne henseende høidepunktet; hans forgjængere havde fra først af maattet gaa i fremmed skole, maattet søge støtte i fremmede forbilleder. Men da SNORRE fremtraadte, var der allerede oparbeidet en hjemlig stil; han behøvede ikke at «uddanne sig efter fremmede mønstre»; han havde blot at studere de hjemlige og tilegne sig deres bedste egenskaber.

Han behøver ikke, som de tidligere islandske skalde, at drage ud i verden for at lære og udvikles; han bliver hjemme; først som moden mand forlader han sin fødeø, og da drager han ikke længer end over til Norge. Han gjør et kort besøg i Sverige — længer kommer han ikke; andre lande kjender han ikke af selvsyn.

Men denne hans første reise til Norge, den synes for en væsentlig del at have været en studiereise, foretaget med et bestemt maal for øie. Inden han tiltraadte den, havde han opnaaet den høieste værdighed, som overhovedet kunde opnaaes paa Island; han havde grundfæstet sin rigdom og sin anseelse. Nu vilde han, synes det, i større udstrækning end tidligere vie sig til sine literære interesser. Om han allerede dengang havde fattet den plan at skrive «Heimskringla», ved man ikke; men sikkert er det, at han beskjæftigede sig med historiske studier under sit ophold i Norge; han besøgte historisk bekjendte steder og foretog der et slags kritiske aastedsbefaringer, der gav ham anledning til at berigtige feiltagelser i de tidligere beretninger. Han søgte ogsaa paa andre maader at samle nye oplysninger om, hvad der havde tildraget sig i Norge i gamle dage.

Endnu mere betydningsfuldt var SNORRE's studium af den gamle skaldekunst. Som bekjendt havde de gamle hirdskalde i regelen levet omtrent samtidig med de begivenheder, de digtede om i sine kvad. Disse kvad var da et slags autentiske historiske aktstykker, de kunde bruges som kilder, naar man anvendte en smule kritik ligeoverfor de overdrivelser, som skalden havde tilladt sig for at behage den lovpriste stormand. Saaledes var de allerede bleven

brugt af SNORRE's forgjængere paa sagaskrivningens omraade, og han brugte dem ogsaa i stor udstrækning.

Det var imidlertid ikke bare af historisk interesse, at han studerede de gamle skaldekvad. Det var ogsaa for skaldekvadenes egen skyld. Paa hans tid var skaldekunsten i forfald. Kristendommen havde gjort det gamle, paa de mythiske forestillinger byggede, indviklede skaldesprog til et slags dødt sprog, som mange ikke forstod, og som faa kunde tale. Gjennem sine udstrakte studier af den gamle gudelære og digtning havde SNORRE drevet det til at beherske dette vanskelige sprog til fuldkommenhed; han tumlede med lethed de aller kunstigste omskrivninger, og hans kvad til kongers og jarlers pris blev modtaget med stor begeistring; men det var en lærd, arkæologisk digtning, der havde endnu mindre med poesien at bestille end de gamle, ægte skaldekvad.

SNORRE's interesse for denne arkaistiske poesi var imidlertid saa levende, at han besluttede at bidrage sit til at gjenoplive den. Havde han været digter, vilde han have skabt en ny stil; nu var han imidlertid først og fremst historiker, og derfor gjorde han et forsøg paa at forynge den gamle. Dette var hensigten med hans «Edda». Om betydningen af denne titel er der før talt; den har, som før bemærket, ikke noget med «oldemoder» at gjøre, men svarer til det moderne udtryk «poetik», altsaa et slags veiledning til skaldskab.

Snorre-Edda. Snorre-Edda, den yngre Edda, den posaiske Edda — altsammen benævnelser, der har været brugt i flæng for at adskille denne samling fra den urettelig saakaldte ældre Edda — er ikke noget sammenhængende værk, forfattet af SNORRE, men en af ham paabegyndt samling, der bestaar af en række selvstændige partier, dels forfattede af ham, dels af andre.

De fire vigtigste afsnit af samlingen er:

1) *Gylfaginning* (Gylves skuffelse). Det er en oversigt over den gamle mythologi. Kong Gylve drager til Aasgaard for at spørge guderne ud; som svar paa sine spørgsmaal faar han et kursus i den gamle gudelære, og dette kursus har den specielle hensigt at sætte læseren ind i de mythologiske forudsætninger for de gamle skalde-omskrivninger. Det er en meget fint anlagt og godt gjennemført oversigt over den gamle gudelære, rigt besaaet med citater af

de gamle gudekvad. De lærde paastaar, at Gylfaginning ikke kan være forfattet af SNORRE, men kun er et manuskript, som han har føiet ind i sin samling. Som lægmand paa dette felt tør jeg ikke have nogen bestemt mening; men det forekommer mig dog, at de grunde, som anføres, ikke er helt ud overbevisende.

2) *Bragaræður* — Brages fortællinger —, ogsaa en række myther, der her lægges i Brages mund. Det hele er et slags fortsættelse af eller et slags supplement til *Gylfaginning*.

3) *Skaldskaparmál*. Her meddeles der forklaring af de poetiske omskrivningers oprindelse og betydning, og der citeres en hel mængde prøver af gamle skaldekvad. Da der findes prøver af mere end 60 forskjellige skaldes frembringelser, er dette afsnit af stor betydning for den norrøne literaturs historie.

4) *Háttatal,* en liste over de forskjellige versarter. SNORRE anfører de kvæder, han havde digtet til HAAKON HAAKONSSØN og hertug SKULE, og disse var saa kunstig skrevne, at hver strofe havde sit eget versemaal. Det hele er altsaa et slags norrøn metrik eller verslære, ledsaget af oplysende eksempler.

Disse fire afsnit udgjør den egentlige Snorre-Edda; men i et af de vigtigste haandskrifter er der tilføiet fire grammatikalske afhandlinger, der pleier at blive taget med, skjøndt det er utvivlsomt, at de intet har med SNORRE at skaffe. En af dem har man antaget at skrive sig fra SNORRE's brodersøn OLAV HVITASKALD.

«Det er åbenbart,» siger N. M. PETERSEN, «at den såkaldte Snorra Edda med alle sine tillæg ikke er eller kan være forfattet af én mand. Når den kaldes Snorra Edda, fordi den var tildels forfattet, tildels samlet af SNORRE STURLUSON, så kan meningen kun være, at han har forfattet noget deraf og begyndt samlingen. Det hele kan umulig tillægges ham; thi han kan jo hverken have forfattet eller samlet, hvad der først er blevet til efter hans død. Hans forbindelse med Edda har imidlertid flere vidnesbyrd for sig, og den er bestandig holdt for vis lige til vore dage, såvel hos Islænderne som hos fremmede.»

Snorre-Edda skal være bleven afsluttet omkring 1223. Først nogle aar senere synes SNORRE at have begyndt paa sine norske kongesagaer.

Heims-kringla.

Navnet «Heimskringla» har denne sagasamling faaet efter de ord, hvormed den begynder: *«Kringla heimsins»* ɔ: jordkloden. Det ældste manuskript — skrevet omkring midten af det trettende aarhundrede, senere kommen til Norge og herfra til Kjøbenhavn, hvor det som saa mange andre kostelige literære skatte blev ødelagt ved den store brand i 1728, efter dog heldigvis at være bleven kopieret af afskrivere — dette ældste manuskript var kjendt under navnet «Kringla», og derfra stammer navnet paa den hele samling. Ikke mindre end to andre manuskripter fra det trettende aarhundrede gik op i luer ved branden i 1728; men ogsaa de var afskrevne tidligere. Af manuskripter fra SNORRE's eget aarhundrede haves kun to, begge i den Arnæ-Magnæanske samling i Kjøbenhavn; men de er kun brudstykker og uddrag. Den ældste trykte udgave udkom 1697 i Stockholm, den næst yngste 1868 i Kristiania, besørget ved prof. C. R. UNGER. Den nyeste udgave af «Heimskringla» udgives for tiden heftevis af FINNUR JÓNSSON.

SNORRE er ikke forfatter i ordets moderne betydning; han benytter sine forgjængere i stor udstrækning, skriver dem ofte ordret eller næsten ordret af, kortsagt behandler dem med en suveræn vilkaarlighed, der ikke stemmer med moderne begreber om selvstændig historisk forfattervirksomhed. Flere ældre forfattere har været tilbøielige til at stemple ham som samler, ikke som selvstændig skribent; men derom kan der ikke længer være tale, efterat G. STORM i sit værk «Snorre Sturlassons historieskrivning» har foretaget en indgaaende undersøgelse af SNORRE's forhold til sine kilder og forgjængere.

SNORRE's enestaaende kjendskab til den gamle skaldedigtning giver ham anledning til at fremstille meget paa en anden maade, end det var gjort af hans forgjængere; han er ogsaa omhyggeligere med hensyn til kronologien, end forgjængerne havde været; hans besøg i Norge havde skaffet ham nye oplysninger baade med hensyn til personer, begivenheder og lokaliteter, og endelig havde han baade som historiker og som stilist erhvervet sig et standpunkt, der bevirkede, at selv hvor han fulgte sine forgjængere, der fulgte han dem ikke slavisk, men satte sin egen aands stempel paa dem.

Det mærkes overalt, i en rettelse, i en tilføielse, i en stilistisk forandring, ja selv i en udeladelse. Han har taget det rige materiale, hvor han fandt det, gjort det flydende paany og endelig støbt det i en for ham eiendommelig form, en form, der helt igjennem — selv i «laanene» — bærer præget af hans personlighed og af hans standpunkt som historisk forfatter.

Snorre Sturluson indtager i egenskab af norrøn historiker en stilling, der ikke er ulig William Shakespeare's som engelsk dramatisk forfatter. Han støtter sig til en hel skare af ypperlige forgjængere, og han stiller dem i skyggen ved at være den ypperligste af de ypperlige.

Snorre er for det første kritiker; han fortæller ikke noget, uden han tror, at han har historisk hjemmel for det. Hans opgave er ikke at fortælle, hvad der siges at have hændt; han stræber af al magt efter at gjøre rede for, hvad der virkelig har hændt. Den nyere historieforskning har paavist, at han har gjort sig skyldig i feiltagelser; men disse feiltagelser var uundgaaelige dengang, og de kan ikke lægges Snorre til last. Tvertimod maa man beundre den sagkyndige kritik, hvormed han har benyttet sine forgjængere. Hans «Norske Kongers Saga» er i historisk henseende det solideste og bedste arbeide, man har fra den gamle tid, og det er et kildeskrift for historikerne af større værdi, end Titi Livii romerske historie er for dem, som beskjæftiger sig med det gamle Latiums historiske forhold. Snorre er mere af en rationalist end Livius; enhver, der paa skolebænken har læst sin Livius, vil erindre, hvilken rolle jertegn og andre underlige begivenheder spiller hos den latinske historiker. Naar noget vigtigt skal ske, meddeles der altid en hel del mærkelige ting, som at et stykke af muren faldt ned omkring den og den by, eller at der var bleven født nogle halvmænd — *semimares* —, eller at der var kommen til verden en kalv med to hoveder, o. s. v., o. s. v. Alt dette gjaldt for Titus Livius som ubedragelige vidnesbyrd om, at store historiske begivenheder var forestaaende. Romerne var gudernes udkaarede folk; derfor maatte guderne varsle dem, naar en ulykke forestod. Snorre derimod er mere af en modern historiker, end nogen kunde vente. Han tager alt, som heder jertegn, med en vis overlegen ro, og dem, som han finder, at han ikke kan undgaa at fortælle, dem fortæller han paa

en saadan maade, at han ikke synes at staa inde for, hvad han fortæller. Han gaar i sin rationalisme ingenlunde saa langt som forfatteren af «Fagrskinna»; men han er dog inde paa den samme retning, og han forstaar paa dette punkt at træffe en lykkelig middelvei, der tager med, hvad der er karakteristisk for den skildrede tids tænkemaade, og hvad der har indflydelse paa den historiske udvikling, uden at henfalde til legendarisk snak. Hans «rationalisme» mærkes allerede klart i begyndelsen af hans bog, hans Ynglingasaga. Odin og de andre guder er ikke i hans øine mythiske forestillinger, dannede af folkets religiøse trang, men gamle konger og høvdinger, som sagnene i tidens løb har forstørret og udsmykket. Han har her visse berøringspunkter med det attende aarhundredes opfatning af myther og sagn, en opfatning, som vort aarhundredes storartede forskning paa dette felt har stemplet som flad og uvidenskabelig, men som dog i sin tid havde en vis berettigelse, idet den paa grundlag af det tarvelige materiale, som dengang stod til raadighed, søgte at bringe et slags fornuftig mening ud af de gamle overleveringer. —

— Et andet karakteristisk træk hos Snorre som historiker er hans levende sans for de historiske begivenheders aarsagsforbindelse. Der har været opstillet det paradoks, at for at blive en fremragende historiker maa vedkommende forfatter selv have deltaget i sin samtids offentlige liv. Som alle aandrigheder er det en forhastet generalisation — en almensætning, bygget paa et antal kjendsgjerninger med tilsidesættelse af mindst ligesaa mange. Men noget sandt er der i den, og Snorre er et eksempel, som hører til de bedre, man kan anføre. Selv var han høvding, og selv havde han deltaget i de politiske og diplomatiske kampe, som hans tid havde havt at opvise. Han forstod sig paa datidens politiske liv; han havde fuld greie paa alle aarsager og virkninger, som i almindelighed kunde indtræffe, og han forstod at se dem i sin sammenhæng, se dem saaledes, at han kunde forklare dem kort og greit og objektivt. I denne henseende er hans norske kongesagaer et mærkelig overlegent værk, og man føler paa mange punkter, at det er skrevet af en høvding, ikke af en stuelærd.

Ikke mindst fremragende er Snorre's værk ved sin komposition. Storm fremhæver paa en fortræffelig maade, hvor høit Snorre i

denne henseende staar over sine forgjængere blandt sagaskriverne. Han er en mester i den kunst at gruppere perspektivisk. I de tidligere sagaer stod alle personerne omtrent i samme plan; bipersonerne blev ofret næsten ligesaa megen opmærksomhed som hovedpersonen. SNORRE derimod forstaar at gruppere bipersonerne om hovedpersonen saaledes, at denne stadig bliver midtpunktet, medens de medspillende i den historiske handling kun faar betydning i sit forhold til ham. Ikke desto mindre er disse bifigurer skildrede med et liv og en anskuelighed, der overalt fængsler og interesserer.

I det hele taget er SNORRE's «Heimskringla» ikke blot sagaliteraturens ypperste værk; men det er en frembringelse, der er enestaaende i hele middelalderens literatur, en frembringelse, som intet andet folk kan opvise mage til.

Sturla Thordsson.

Islands sidste fremragende forfatter af norske kongesagaer var **Sturla Thordsson** (født 1217 — død 1284), en brodersøn af SNORRE. Han var ogsaa den sidste hirdskald af betydning, og det var som saadan, han først vandt yndest, da han i moden alder kom over til Norge. Kong MAGNUS LAGABØTER, der dengang herskede, var oprindelig alt andet end gunstig stemt mod ham, fortæller STURLA selv i den store «Sturlungasaga», han har forfattet om sin slægts oplevelser og bedrifter. Han fik anvist en meget underordnet plads ombord i kongens skib; men engang fik han anledning til at fortælle for kongen, og dette førte til, at han fik lov til at fremsige et kvad til hans ære. Endnu stod skaldekunsten saa høit i anseelse, at kongen efter dette optog STURLA i sin nærmeste kreds. Ogsaa et kvad om kongens fader, HAAKON HAAKONSSON, fremsagde han ved samme leilighed.

Senere opfordrede MAGNUS ham til at skrive HAAKON HAAKONSSON's saga, og STURLA THORDSSON fulgte opfordringen. Den er naaet ned til vor tid i forskjellige mere eller mindre udførlige redaktioner, udførligst i den saakaldte «Flatøbog» — hvorom mere nedenfor. Senere skrev STURLA ogsaa MAGNUS LAGABØTER's saga; men den er gaaet tabt; kun et par brudstykker haves.

Den aandrigste karakteristik af STURLA THORDSSON som sagaskriver leverer ERNST SARS i indledningen til sin «Udsigt over den

norske Historie». Han siger: «Den norske Kongesaga fortsætter sig, som bekjendt, til MAGNUS LAGABØTER i sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede og bevarer den samme Charakteer, holder sig paa Højden til det Sidste. STURLA THORDSSØN, HAAKON HAAKONSSØN'S og MAGNUS LAGABØTER'S Biograf, var opdraget i den islandske Sagaskole og repræsenterede dennes fulde Modenhed. Man kunde sige, at han var Sagaskrivningens Virtuos, ligesom hans Farbroder SNORRE STURLASSØN var dens Mester. Det Stof, der forelaa STURLA til Behandling, var heelt forskjelligt fra det, der havde foreligget SNORRE. STURLA skrev efter Brevskaber og Øjenvidners Beretning; det er actmæssig, fuldt authentisk Historie, — medens SNORRE byggede paa Legender, mundtlige gjennem Aarhundreder forplantede, poetisk udsmykkede Sagn og gamle Skaldekvad. Stoffet er forskjelligt, som HAAKON HAAKONSSØN'S Tidsalder var forskjellig fra OLAF DEN HELLIGE'S; men Stilen, hvori begge Kongers Historie er fortalt, er ialfald i en udvortes Forstand ganske den samme; det er en engang for alle oparbejdet Maneer. Denne af den mundtlige Tradition prægede, ved Erindringerne fra det store Sagaold (Christendommens og Hedenskabets Kamptid) væsentlig uddannede Maneer, som STURLA THORDSSØN gjennemfører med stort Mesterskab, breder ud over det af ham skildrede Tidsrum et Skjær af en Storhed, som det i sig selv neppe kan have besiddet. Fortællingen i HAAKON HAAKONSSØN'S Saga har det samme Liv, den samme Fylde og Anskuelighed som i Heimskringla eller andre af de bedste Sagaverker: Personerne indføres jævnlig talende i første Person; charakteristiske, anecdotmæssige Smaatræk indstrøes osv. Endog Citaterne af Skaldekvad mangle ikke. De kunne vistnok her, hvor samtidige Begivenheder skildres, ikke have den samme Betydning som hos SNORRE, den nemlig at tjene som historiske «pièces justificatives»; — det er fordetmeste sig selv, STURLA citerer, og denne saa temmelig meningsløse Indfletten af Skaldekvad, der hverken tjene til at støtte eller oplyse den prosaiske Fortælling, er et Vidnesbyrd om en noget mechanisk Efterligning af et engang opstillet Mønster; men den bidrager sit til at fremkalde hos Læseren en skuffende Forestilling om Sagatidens eensartede Charakteer. Det synes, som om denne til det Sidste har bevaret den samme Kraft og Ejendomelighed; Sagaen taber ikke lidt efter lidt sin Friskhed

og Fylde eller gaar over i stedse magrere Optegnelser, lignende til Middelalderens almindelige latinske Krøniker; den standser afbrudt, idet den har naaet sin fulde Højde, saa at vi med eengang styrtes fra det Lys, som den udbreder over sin Tid og dens fremtrædende Mænd, ned i et prosaisk Mørke.»

Foruden den norske kongesaga syslede ogsaa STURLA THORDSSON med sin fødeøs historie; han redigerede og afsluttede den store sagasamling, der gaar under navnet «Islændingasaga» eller «Sturlungasaga». Dens sidste, omfangsrigeste og betydeligste del er forfattet af STURLA selv. Den skildrer med liv og anskuelighed «Sturlungatidens» voldsomme kampe og intriger. «Intet giver maaske en højere Forestilling om Saga-Aandens Vælde, end at den selv i sin Dalen kunde frembringe sligt et Storværk,» siger ROSENBERG.

Ogsaa i den saakaldte «Landnámabok» har STURLA havt andel. Man antager almindelig, at den i sine grundtræk skriver sig fra ARE FRODE; men senere er den bleven udvidet af flere, og blandt dem nævnes netop STURLA som en af de betydeligste. Landnámaboken er et enestaaende værk af genealogisk og topografisk natur. Det opregner de forskjellige mænd, der først bebyggede Island, deres efterkommere og de steder paa øen, hvortil de forskjellige ætter har været knyttet. Man har regnet ud, at ikke mindre end 3000 personer og 1400 steder omtales i dette mærkelige kjæmpearbeide.

Den islandske ættesaga.

Landnámaboken danner et bekvemt overgangsled til den egentlige islandske ættesaga, en talrig gruppe af sagaer, hvoraf de bedste hører til sagaliteraturens ypperste frembringelser. Her er mesterværker af fortællekunst, der ikke giver SNORRE's Heimskringla noget efter.

Af disse ættesagaer er der en hel del; her kan der kun blive plads for en kort omtale af nogle af de berømteste.

Høiest blandt dem alle staar *Njálssaga*, ved siden af Heimskringla den i nutiden bedst kjendte frembringelse i den norrøne literatur. Som bekjendt er GUNNAR PAA HLIDARENDE den egentlige hovedperson i begyndelsen af sagaen, en enestaaende smuk og tiltalende figur, en af de ypperste og vakreste karakterskildringer, som den norrøne literatur har frembragt. Ved siden af ham staar NJÁL, den kloge og lovkyndige ældre ven, der hjælper GUNNAR i

alle de vanskeligheder og tvistigheder, han uforskyldt kommer op i. Sagaen giver et ligesaa levende som detailleret billede af islandske retsforhold, et billede, der for en almindelig modern læser maaske er noget for detailleret, saa det ikke er ganske frit for, at det paa enkelte punkter virker en smule trættende. Den egentlige drivfjær i sagaen er imidlertid hverken GUNNAR eller NJÁL, men GUNNAR'S hustru, den ligesaa fagre som onde HALGERD, en mærkelig, men ingenlunde enestaaende skikkelse i sagaliteraturen, der viser, at de gamle nordboere var tilbøielige til i kvinden at se et ondt væsen, der bare pønsede paa at vække strid og fiendskab selv mellem de bedste venner. Den spanske konge KARL DEN TREDIE'S spørgsmaal, naar noget galt var paa færde, et spørgsmaal, der siden er bleven verdensberømt i sin franske skikkelse: «*Où est la femme?*» synes i sin tankegang at have svaret fuldstændig til den opfatning, som forfatteren af Njálssaga og mange andre nordboere havde af kvinden. Hun var mandens fryd og mandens fortvivlelse, mandens lykke og mandens tragiske skjæbne, mandens engel og mandens djævel i én person. Der har været sagt, at det er «skjæbnen», som er den egentlige drivfjær i Njálssaga akkurat som i de græske tragedier; men det antike skjæbnebegreb med sit fint afveiede forhold mellem skyld og straf var et begreb, som laa nordboerne fjernt og var dem fremmed. Skjæbnen i NJÁL'S saga, det er HALGERD, ene og alene HALGERD, og GUNNAR'S eneste brøde er den, at han elsker denne kvinde og af sin følelse for hende lader sig drive til handlinger, som han ellers aldrig vilde have indladt sig paa.

I den sidste del af sagaen er NJÁL og hans sønner centrum; her repræsenteres «det onde princip», ophavet til al strid og ulykke, af Njálssønnerne med den ældste søn SKARPHEDIN i spidsen.

Sagaen savner paa en vis maade indre enhed; den spænder over et for langt tidsrum, og som kunstværk betragtet falder den i flere partier, der ikke har lige krav paa interesse; men man bør nærmest opfatte den som en fremstilling af begivenheder, der i alle fald for det væsentliges vedkommende virkelig er passeret. Deraf betinges dens uro i kompositionen; forøvrigt er den et mesterværk baade fra sprogets, stilens og karakteristikens side.

Blandt de mest berømte islandske ættesagaer er ogsaa EGIL'S saga. Den før nævnte skald EGIL SKALLAGRIMSSON er hoved-

personen i denne saga, og den maa karakteriseres som en levnetstegning af denne mærkelige personlighed. Helten her er langt fra saa tiltalende som GUNNAR PAA HLIDARENDE eller NJÁL; man mærker overalt, at han tilhører en ældre, mere barbarisk tid, slutningen af vikingetiden med dens vildskab og dens stridbarhed. Men netop som et billede af denne tid er EGIL's saga ypperlig. Den giver hele tidens væsen i en type og gjør det paa en saadan maade, at man kunde skrive en kulturhistorisk afhandling bare paa grundlag af denne ene saga. Det er til dato ikke gjort i afhandlingens form; men som bekjendt har vor største moderne forfatter, HENRIK IBSEN, i sit «Hærmændene paa Helgeland» benyttet baade EGIL's saga og NJÁL's saga paa en maade, der røber en overlegen forstaaelse af, at der her stod to forskjellige generationer, to forskjellige kulturstandpunkter mod hinanden. Han har afdæmpet dem, menneskeliggjort dem i modern forstand; men han har alligevel markeret afstanden. Mellem EGIL og GUNNAR PAA HLIDARENDE er der den samme afstand som mellem ØRNULF FRA FJORDENE og GUNNAR HERSE.

NJÁL's saga maa være af yngre datum end EGIL's saga; den betegner nemlig et meget mere udviklet stadium af sagaskrivning. EGIL's saga er i grunden et slags biografi, hvor begivenhederne følger efter hinanden i kronologisk række uden anden forbindende traad end EGIL's egen person. Løst og fast, vigtigt og mindre vigtigt er taget med, uden forsøg paa at øve nogen kritik. NJÁL's saga staar i saa henseende langt høiere; dens opgave er at fremstille en gruppe begivenheder, der staar i indre sammenhæng med hinanden. Begivenhedernes masse har imidlertid været for stor og for broget — en sluttet komposition har det ikke lykkedes sagaforfatteren at frembringe. Værst er det, at sagaen, som før antydet, ved GUNNAR's død har faaet ligesom en knæk paa midten, et lignende brud som det, CÆSAR's mord volder i tredie akt af SHAKESPEARE's «Julius Cæsar». Men bruddet er ikke fuldstændigt; det er bare en brist, ikke en spaltning.

Et helstøbt værk, ogsaa fra kompositionens side, er imidlertid «Gunlaug Ormstunges saga». Den er ganske liden, og den begivenhedsrække, den fremstiller, er ikke særlig indviklet. Derfor har det lykkedes fortælleren at skabe et afrundet hele, hvori hver enkelthed staar fast og sikkert paa sin plads. ROSENBERG kalder denne lille

kjærlighedshistorie med den tragiske udvikling «en af Verdens skjønneste Elskovshistorier», og den, som har læst den, vil ikke være utilbøielig til at give ham ret.

Islænderne selv — saaledes f. eks. G. VIGFUSSON — vil gjerne stille den omfangsrige «Grettes saga» fuldt paa høide med de to sidst nævnte, ja endog vel saa høit; den skal være den mest islandske baade i form og i sin opfatning. Ingen anden saga skal give et saa levende billede af livet paa den ensomme ø. Helten i denne saga er en fredløs mand; men hans liv fortælles ikke nøgternt og ligefrem som i de bedste blandt de øvrige ættesagaer; fortællingen er udsmykket med en hel del spøgelseshistorier og troldomshistorier, ligesom der er fuldt op af overdrivelser. Dette har skadet den i ikke islandske øine. N. M. PETERSEN erklærer ligefrem: «Mig er den ulidelig formedelst sine overdrivelser, der vidne om en senere fordærvet smag.» Den danner overgangen til de eventyrlige og romantiske sagaer.

Blandt de mest kjendte ættesagaer kan endelig nævnes: *Laxdølasaga*, hvori KJARTAN og GUDRUN's historie danner et led, *Vatnsdølasaga*, *Eyrbyggjasaga*, GISLE SURSSØN's saga — ogsaa en fredløs mands historie —, VIGA-GLUM's saga, HØNSETHORE's saga o. s. v., o. s. v.

Alle disse ættesagaer har kun en meget betinget historisk værdi; den ene modsiger ofte den anden i fremstillingen af, hvad der har tildraget sig, og desforuden synes begivenhederne ofte at være bleven udsmykkede under sagaens vandring i den mundtlige overlevering. I kulturhistorisk henseende har de derimod adskillig interesse, idet de gjennem sin fremstilling giver et klart indblik i de islandske forhold, baade det offentlige livs og privatlivets -- Men heller ikke denne kulturhistoriske værdi er deres væsentlige. Sin største betydning har de i poetisk henseende paa grund af den sjeldne og eiendommelige kunst, hvormed de er fortalt. «Så skarp en karakterskildring, så levende og dog i alle sine omgivelser historisk tro skildringer, som disse, findes der ikke mange af i nogen literatur. Det er fuldendte historiske romaner. Hele deres anlæg viser, at de først har været fortalte i mindre stykker, og at de enkelte dele senere ved kunst ere forbundne til et afrundet helt» (N. M. PETERSEN). Og den, som har givet dem denne afrunding,

har i de bedste tilfælde arbeidet efter en poetisk grundplan. Det har ikke været historie, men digteriske livsbilleder fra historien, sagamændene har villet frembringe, og denne sin hensigt har de opnaaet paa en maade, der endnu efter mange hundredaars forløb giver de bedste af denne literaturs frembringelser livskraft og fængslende magt.

Bibliografi.

Endel af de islandske ættesagaer er udgivne paa tryk i samlingen «Islendingasøgur»; andre er udkomne i særskilte udgaver. Af oversættelser er den mest bekjendte N. M. PETERSEN's «Historiske Fortællinger om Islændernes Færd ude og hjemme». Den bestaar af fire bind og indeholder de vigtigste større sagaer samt en række oplysende smaaafhandlinger om islandske forhold i den gamle tid. Af nyere datum er FR. WINKEL-HORN's «Billeder af Livet paa Island». Et udvalg af de bedste og mest karakteristiske partier udkom for nogle aar siden i Bergen under titelen: «Vore Fædres Liv. Karakterer og Skildringer fra Sagatiden. Samlede og udgivne af NORDAHL ROLFSEN. Oversættelsen ved GERHARD GRAN». Enkelte sagaer er udkomne i norsk oversættelse ved P. A. MUNCH, FR. BRANDT, O. RYGH (GUNLAUG ORMSTUNGE's saga) og K. SOMMERFELDT (NJÁL's saga). MUNCH's oversættelser synes at have været planlagt som en hel sagasamling i norsk gjengivelse; de har nemlig fællestitelen «Sagáer eller Fortællinger om Nordmænds og Islænderes Bedrifter i Oldtiden»; men der udkom kun to smaa hefter af samlingen. Det første hefte indeholder GISLE SURSSØN's saga, det andet HØNSE-THORES saga.

De mythisk-heroiske sagaer.

Er ættesagaen, som der er bleven sagt, en karakteristik blanding af «Dichtung und Wahrheit», saa er den saakaldte mythisk-heroiske saga digtning helt og holdent. Dens frembringelser tilhører et forholdsvis sent tidsrum, da man holdt paa at glemme de gamle mythiske og heroiske kvad og derfor omsatte dem i prosaisk form.

Størst interesse for et norsk publikum har *Fridthjof hin frøknes saga*, der maaske er bygget paa grundlag af et gammelt norsk sagn. Der eksisterer to bearbeidelser, hvoraf den ene er kortere end den anden. Sagaen røber en i al sin enkelhed udviklet kunst baade fra formens og kompositionens side, og man antager derfor, at den maa

roman, som dengang var paa mode ude i verden. Forat nordmændene skulde blive delagtige i denne hendes yndlingslæsning, lod hun flere af disse bøger oversætte, saaledes fortællingen om *hertug Fredrik af Normandi* og den før nævnte fortælling om *Flores* og *Blanzeflur*. Disse oversættelser gaar endnu den dag idag under navn af Eufemia-viserne. —

Religiøs literatur.

I nær slægt med de romantiske sagaer er legenderne, der i de fleste tilfælde ogsaa bare er oversættelser. Ligesom de romantiske sagaer tilhører de væsentlig Norge, og de er ligesaa talrige som vidtløftige. *Mariu saga, Postula søgur* og *Barlaams* og *Josafats saga* hører til de mest bekjendte. Desuden haves en række biskopsagaer; de er originale norrøne frembringelser, og deres indhold er i regelen mere af historisk end legendarisk natur. Ogsaa en hel masse prækener (homilier) haves, og endelig maa i denne forbindelse nævnes en stor bibelhistorie, der blev oversat og bearbeidet efter HAAKON MAGNUSSØN's foranstaltning. Den er kjendt under navnet «Stjórn» og præsenterer sig selv i fortalen som en oversættelse af den latinske bog, som heder «Hellige Mænds Blomster», «hvilken bog fortæller om de forskjellige helgener, deres høitider og messedage» og om de store begivenheder, «som har givet anledning til høitideligholdelsen af søndagene og andre de tider, paa hvilke gudstjenesten ikke holdes til ære for visse helgener, men til ære for gud selv.» Kongen vilde, at der i hans hal skulde læses op af denne bog for hans mænd. Derfor lod han den oversætte. Her har man atter et vidnesbyrd om, at den gamle aand var forsvundet, og at en ny havde taget magten. I gamle dage havde det været fortællinger og kvad om strid og heltebedrifter, der havde kortet tiden for mændene i kongens hal. Nu blev det et slags sidestykke til, hvad man paa modernt sprog kalder «bibellæsninger». Atter faar man et levende indtryk af, at den gamle nordiske aand holdt paa at dø ud, og at middelalderens og katholicismens magter endelig havde udstrakt sine lange kjæmpearme op til det yderste Norden, saa de kvalte det gamle. Det gamle var saa affældigt, at kvælningsprocessen var let.

«Kongespeilet».

Et høist eiendommeligt værk i den norrøne literatur er det saakaldte *Konungsskuggsjá (Kongespeilet)*. Der er ingen tvivl om, at det er forfattet i Norge og af en nordmand; men hvem forfatteren

Religi
literat

Ko
pei

har været, er der ingen, som kan oplyse, og naar skriftet er bleven til, hersker der forskjellige meninger om. Der har i sin tid været paastaaet, at ingen ringere end kong SVERRE er forfatteren; men denne paastand har vist sig at mangle hjemmel. Alt tyder paa, at det er en af SVERRE's eller hans nærmeste efterfølgeres fremragende mænd, der har forfattet skriftet. Forfatteren har boet i det nordlige Norge, har sandsynligvis været en mand fra Nord-Trøndelagen og senere holdt til oppe i Helgeland. Han taler om disse dele af landet med en lokalkundskab, der ikke kan miskjendes. At hans navn er ukjendt, beror for en del derpaa, at han har villet være anonym. I fortalen siger han nemlig: «Hvis nogen ønsker at høre eller læse denne bog, saa er det ikke nødvendigt at spørge eller fritte efter hans navn, som skrev bogen, forat det ei skulde hænde, at nogen skulde forskyde det, som der kan være til nytte, enten for ringeagt eller for avinds skyld eller formedelst noget andet fiendskab mod den, som forfattede den.» Foruden kong SVERRE har ogsaa andre været nævnt som forfattere af «Kongespeilet», men altsammen er kun løse gisninger, og ingen af dem staar sin prøve. Forfatteren har, som sagt, villet være anonym, og han har bevaret sin anonymitet saa godt, at han er anonym den dag idag og vil vedblive at være det til dagenes ende.

Om det tidspunkt, paa hvilket «Kongespeilet» er affattet, har der ogsaa været megen strid mellem de lærde. I indledningen til den udmærkede udgave, som P. A. MUNCH og C. R. UNGER besørgede i 1848, søges tilblivelsestiden bestemt temmelig nøie. De to udgivere mener af forskjellige grunde at kunne paastaa, at «Kongespeilet» maa være affattet i kong SVERRE's sidste tid, mellem 1196 og 1202. Men herimod har senere forfattere gjort adskillige indvendinger, og man har ment at kunne begrunde den antagelse, at skriftet tilhører HAAKON HAAKONSSØN's tid og maa være forfattet i det trettende aarhundredes første halvdel, omkring tolv hundrede og nogle og tredive. Nogen større betydning kan jo alle disse gisninger ikke have, al den stund der ikke er en eneste sikker kjendsgjerning at holde sig til. Man staar i virkeligheden her ligeoverfor et eksempel paa det lærde pindehuggeri, der søger at fastslaa et resultat paa fundamenter, som ingen fundamenter er.

Det betydningsfulde ved «Kongespeilet» er bogen selv. Ikke

blot ved sin klassiske form, men ogsaa ved sit indhold er den et høist mærkeligt skrift. Forfatteren har havt den hensigt at nedlægge hele sin verdenserfaring i sit værk, og det har været en efter omstændighederne rig og mangeartet verdenserfaring. Sandsynligvis har det ikke lykkedes ham at fuldføre sin plan; kun en del af værket er naaet til os, og der er meget, som taler for, at der aldrig har eksisteret mere; men i fortalen bebudes partier, som ikke findes i værket, og som sandsynligvis aldrig er bleven fuldført.

«Kongespeilet» er affattet i dialogisk form. Det er en række samtaler mellem en fader og hans søn. Sønnen er klog og videbegjærlig, faderen vis og meddelsom. Den dialogiske form er fortræffelig holdt, selv om det end kan være at tage munden vel fuld, naar Rosenberg etsteds sammenligner den med Platon's dialoger. Sønnen spørger, faderen svarer, og i regelen resumerer sønnen tilslut resultatet af faderens meddelelser, hvad der saa danner udgangspunktet for et nyt spørgsmaal.

Forfatterens hensigt er at «veilede Menneskene til et dygtigt og sædeligt Liv; til den Ende granskes dels de for hver Samfundsstilling særegne Livsopgaver («Idrætter»), dels de sædelige Krav («Sæder»), som udspringe af hver Slags Livsopgaver; for at forstaa «Idrætterne» maa man endvidere kende de Naturforhold, som betinge hver især, og for at give «Sæderne» Rodfæste maa man gaa tilbage til Religionen som al Sædeligheds Grundvold; «Visdom» er Forstaaelsen af det Heles indre Sammenhæng i Gud» (Rosenberg).

Først tales der om kjøbmænds idrætter og sæder, og herunder meddeles der en hel del geografiske oplysninger. Dernæst kommer turen til hirdmændene, og der leveres saa en lang redegjørelse for, hvad en mand, der hører til kongens omgivelser, bør vide og kunne. Endelig kommer turen til kongen selv, og hans opgaver bliver da karakteriseret. Tilslut omhandles kongens forhold til geistligheden, et afsnit, der peger hen paa, at det i alle fald ikke kan have været længe, siden forholdet mellem geistlig og verdslig magt var af en spændt karakter. Hermed slutter «Kongespeilet»; men ifølge fortalen skulde det endnu have havt to afsnit, et om lærde mænd og

et om bønder. Disse to afsnit er som sagt efter al sandsynlighed aldrig bleven skrevne.

«Kongespeilet» er, som sagt, et høist mærkværdigt værk, som man ikke kan finde noget forbillede til i nogen fremmed literatur. Ved begyndelsen af den norrøne literatur mødte vi enkelte frembringelser blandt kvadene i «Den ældre Edda», hvori datidens nordboer havde nedlagt sin livs- og verdensvisdom. Her, ved literaturudviklingens slutning, møder vi atter et saadant forsøg paa at meddele tidens bedste tanker og anskuelser i en samlet form. Det er den samme plan, der har affødt begge arter frembringelser; men afstanden er ikke desto mindre overmaade stor. Der er ligesaa lang vei mellem *Hávamál* og «Kongespeilet» som mellem vikingetiden og HAAKON HAAKONSSØN's tidsalder. I begge tilfælde befinder vi os ved afslutningen af en karakteristisk periode i landets udvikling. Hist var det hedenskabet, der stod ved randen af sin undergang; her er det det nationale kongedømme, som har gjennemløbet sin udvikling, og som allerede bærer de skjulte spirer til sin opløsning i sig. I begge tilfælde er det, som om den tilbagelagte udvikling samler sine resultater, inden den stanser og giver plads for nye kræfter, nye kulturelementer. I kulturhistorisk henseende er derfor disse frembringelser af den allerstørste betydning, og dette gjælder især «Kongespeilet», der som prosafremstilling baade er mere jævn og mere omstændelig.

Endnu har vi en gruppe literære mindesmærker af sproglig, historisk og kulturhistorisk interesse, som maa nævnes, skjøndt de strengt taget ikke tilhører det, man i almindelighed forstaar ved national literatur. Det er lovene.

Lovene.

I den første tid efter landets bebyggelse har der ikke eksisteret nogen fælles lov. Hvert enkelt bygdelag har havt sine særskilte vedtægter. Den næste fase i udviklingen repræsenteres af de saakaldte landskabslove. Den ældste af disse var Eidsivjalagen, der tillægges HALVDAN SVARTE. Her var naturligvis endnu ikke tale om en skreven samling love, men kun om en række i hukommelsen bevarede retsregler, der skulde gjælde for de dele af landet, der

havde sin retspleie paa Eidsivjathing. Af yngre datum er Gulathingslagen — for det vestlige Norge —. Den tillægges i sagaen HAAKON ADELSTENSFOSTRE; men retshistorikerne har paavist, at den har været til før hans tid; sandsynligvis har han kun udvidet det omraade, inden hvilket loven gjaldt, og forbedret dens bestemmelser. Frostathingslagen er man derimod tilbøielig til at anse HAAKON ADELSTENSFOSTRE som ophavsmanden til. Yngst af landskabslovene er Borgarthingslagen. Frostathingsloven gjaldt for det nordenfjeldske Norge og havde sit thingsted paa øen Frosten i Trondhjemsfjorden; Gulathingsloven gjaldt for det vestenfjeldske fra Romsdal til Kristiansand. Thingstedet var paa Gulen ved mundingen af Sognefjorden. Resten af kystdistrikterne rundt Skagerak og Kristianiafjorden til og med Bohuslen hørte under Borgarthingsloven med Borg (ɔ: Sarpsborg) som thingsted. Og endelig gjaldt Eidsivjaloven for Oplandene. Thingstedet var i Eidsvold, omtrent en halv mils vei fra det sted, hvor rigsforsamlingen holdtes i 1814.

Den tidligst nedskrevne af disse landskabslove var ifølge SNORRE Frostathingsloven. Ifølge samme kilde skyldes nedskrivningen MAGNUS DEN GODE; den lovbog, han skal have faaet istand, var kjendt under navnet «Grágás» — graagaasen — og var endnu gjældende lov for det nordlige Norge paa SNORRE's tid. Det skulde altsaa være skeet allerede i den første halvdel af det 11te aarhundrede. Med sikkerhed ved man imidlertid bare, at enkelte landskabslove blev optegnede et hundredaar senere. Lidt efter lidt blev de alle optegnede. Bevarede til nutiden er imidlertid kun brudstykker af disse ældste lovbøger. Eidsivjaloven er næsten fuldstændig forsvunden. Det sidste, man ved om et eksemplar af den, er, at det i det 17de aarhundrede blev anvendt som bind paa regnskabsbøger af en foged paa Søndmør. Disse regnskabsbøger havnede i rigsarkivet, og her har en af vore historikere opdaget et par levninger af loven for et halvt hundredaar siden. Gulathingsloven er derimod bevaret temmelig fuldstændig, og det samme gjælder Frostathingsloven. Disse opskrifter er en underlig blanding af gammelt og nyt, af ældgamle retsregler og af nyere bestemmelser, der slaar de gamle ihjel.

Dette maatte i tidens løb blive en følelig mangel ved disse love. En anden mangel, der ogsaa blev mere og mere følelig, var,

at de bare var landskabslove, ikke landslove, at de altsaa bare gjaldt for en enkelt del af landet, ikke var fælles for det hele land. Herpaa raadede endelig MAGNUS LAGABØTER bod. Han lod udarbeide en ny lovbog, som han i fire i alt væsentligt overensstemmende redaktioner forelagde for de fire thing, hvor de blev vedtaget i 1274. Herved var landskabslovene faktisk bleven afløst at en landslov. Noget egentlig nyt lovværk var det ikke, der paa denne maade fremkom. Det var kun en ordning og sammenarbeiden af de gamle bestemmelser, der allerede længe havde været gjældende ret. Ogsaa for bylovenes vedkommende søgte MAGNUS saavidt muligt at gjennemføre en lignende enhed — selvfølgelig med de afvigelser, tilføielser og udeladelser, som forholdenes forskjelligartethed krævede.

Ogsaa for Islands vedkommende spillede MAGNUS LAGABØTER en rolle paa lovgivningens omraade. Her havde man i øens selvstændighedsperiode havt en lovbog, der gik under navnet «Grágás», opkaldt efter den norske lov af samme navn. Da landet kom under Norge, gav HAAKON HAAKONSSØN det en ny lovbog. Den er kjendt under navnet *Hákonarbok* eller endnu bedre under øgenavnet *Járnsida*, en benævnelse, som den fik paa grund af sine drakoniske bestemmelser. MAGNUS LAGABØTER søgte imidlertid ogsaa at bringe enhed i lovgivningen for denne fjerne del af sit rige, idet han gav Island en ny lovbog, saavidt muligt lig den norske. Den er kjendt under navnet *Jónsbók* og var gjældende lov for Island fra aaret 1281 af. Med denne lovbog som udgangspunkt har Islands senere retsvæsen udviklet sig, fortæller juristerne. Ogsaa i Norge viste MAGNUS LAGABØTER'S lovværk sig at have lang levedygtighed. Vistnok blev den suppleret ved nye enkeltlove af hans nærmeste efterfølgere; men i det store og hele blev den gjældende aarhundrede efter aarhundrede, selv længe efter, at det sprog, hvori den var forfattet, ikke længer var det herskende lovsprog. Dansketidens dommere, der ikke forstod dette sprog, var nødsagede til at ty til haandskrevne oversættelser, og stort andet end en trykt oversættelse er KRISTIAN DEN FJERDE'S norske lov (1604) ikke. Først KRISTIAN DEN FEMTE'S norske lov (1688) satte MAGNUS LAGABØTER'S landslov ud af kraft ved at indføre nye, tildels paa danske retsforhold byggede bestemmelser.

Ogsaa ved MAGNUS LAGABØTER's landslov staar man altsaa ligeoverfor et af de værker, der gjennem lange tider har sat dybe og varige mærker i den norrøne stammes aandsliv.

Bibliografi. Den norrøne literatur har i tidernes løb været gjort til gjenstand for en hel række historiske fremstillinger. Allerede fra forrige aarhundrede har man, om end ganske korte, oversigter. Omfangsrigere var den flittige danske literaturhistoriker RASMUS NYERUP's «Udsigt over vort Fædrenelands Literatur i Middelalderen» (Kbhv. 1804). Derefter fulgte svensken A. O. LINDFORS med sin «Inledning till Isländska Litteraturen och dess Historia under Medeltiden» (Lund 1824) samt tyskeren C. F. KÆPPEN med sin «Literarische Einleitung in die nordische Mythologie» (Berlin 1837). Begge disse arbeider er bygget paa NYERUP's værk og roses som godt udarbeidede fremstillinger for sin tid. Det samme gjælder ogsaa C. ROSSELET's «Isländische Literatur und Sprache» (1835) i ERSCH und GRUBER's «Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste». Et vigtigt bidrag til literaturhistorien for denne periodes vedkommende havde P. E. MÜLLER kort iforveien leveret i sit «Sagabibliothek», tre bind, rigt forsynede med indledninger og anmærkninger (Kbhv. 1817—28). Det er naturligvis heller ikke længer at stole paa for enkelthedernes vedkommende, ligesom dets grundopfatning i mange henseender er omstyrtet af nyere forskere; men det hævder dog endnu en fremskudt plads blandt de ældre bidrag til den norrøne literaturs historie. — I sekstiaarene udkom der to værker, der endnu maa regnes blandt den norrøne literaturhistories aller betydeligste frembringelser, tiltrods for, at «tidens tand» har gnavet ikke saa faa huller i dem. Det ene er N. M. PETERSEN's «Bidrag til den oldnordiske literaturs historie», et omfangsrigt værk paa over 300 sider og endnu mere indholdsrigt end omfangsrigt, idet forfatteren paa mange punkter har givet den sproglige og stilistiske udarbeidelse en god dag og dynget sammen en rigdom af notiser og bemærkninger i komplet telegramstil. PETERSEN's værk blev trykt i «Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie» for 1861; men bindet udkom først i 1865.

Aaret efter udkom RUDOLF KEYSER's «Efterladte Skrifter», hvis første bind handlede om «Nordmændenes Videnskabelighed og Literatur i Middelalderen». KEYSER's værk er udarbeidet med fin stilistisk kunst, og det er en nydelse at læse det, selv om man ikke nu længer kan goutere dets ensidigheder, overdrivelser og misforstaaelser, den saakaldte norske historiske skoles sædvanlige. Det var dette værk, der fremkaldte den i begyndelsen af dette afsnit omtalte strid om, hvorvidt den gamle literatur skulde kaldes oldnorsk, oldnordisk eller oldislandsk, og det kan ikke nægtes, at KEYSER's fremstilling havde været som et slags udfordring til denne strid, der forresten som foran udviklet ikke var uden betydning. De forskjellige mere eller mindre vægtige indlæg er der her ikke plads til at nævne. — Et interessant og høist lærerigt bidrag til den norrøne literaturs historie begyndte at udkomme i 1878. Det var C. ROSENBERG's «Nordboernes Aandsliv fra Oldtiden til vore Dage». Som titelen antyder, er det ikke egentlig en literaturhistorie, forfatteren har villet skrive, men en kulturhistorie. Dog spiller literaturhistorien en fremtrædende rolle i hans skrift, og det er nærmest som literaturhistorisk værk, det har interesse. Levende kjærlighed til den gamle literatur gaar som en rød traad gjennem hans bog, og forfatteren, der egentlig var «literat», ikke videnskabsmand, viser sig i besiddelse af en viden, der sjelden træffes hos folk af den kategori. Hans omfattende værk blev ikke afsluttet; han havde netop fuldendt første del af reformationstidens kulturhistorie, da døden tog ham. For den norrøne literaturhistories vedkommende er arbeidet dog fuldstændigt. Det udkom i Kjøbenhavn i aarene mellem 1878—85. — For den historiske sagaskrivnings literære historie er GUSTAV STORM's prisskrift «Snorre Sturlassøns Historieskrivning» af uvurderlig betydning. En god oversigt over den hele sagaliteratur har GUDBRAND VIGFUSSON leveret i første bind af sin «Sturlunga saga» (Oxford 1878). Det nyeste værk paa den norrøne literaturhistories omraade og tillige det værk, der indtager det mest tidsmæssige standpunkt, er FINNUR JÓNSSON's «Den oldnorske og oldislandske literaturs historie», hvis første bind udkom i begyndelsen af 1894. Det er et bind af format som denne literaturhistorie og behandler paa 650 sider bare Eddakvadene og

skaldepoesien. Mod et par punkter i dette værk er det, SOPHUS BUGGE har skrevet sine «Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Historie», idet han trods sin uenighed paa disse punkter forøvrigt yder værket den høieste grad af anerkjendelse. — En ganske kort og meget instruktiv oversigt er adjunkt B. HOFF's «Hovedpunkter af den oldislandske literaturhistorie» (Kbhv. 1873).

ANDET TIDSRUM.

Ca. 1300—ca. 1500.

FRA NORRØN LITERATUR TIL NORSK FOLKEDIGTNING.

I NORSKE LITERATURHISTORIER til skolebrug vil man finde den for Danmark gjængse og heldige inddeling af literaturens tidsrum anvendt ogsaa for Norges vedkommende. Man taler om «reformationstiden», om «det lærde tidsrum», som om der virkelig eksisterede noget literært stof fra disse tider, der lod sig ordne i slige rubriker. Men det gjør der ikke for Norges vedkommende. Det lille, der findes, er i alle fald saa fattigt, at det ikke er umagen værd at sætte et saa stort apparat i bevægelse i den anledning. Lad os ligesaa godt sige det først som sidst: tiden fra det fjortende til det syttende aarhundrede er et tomt hul i den norske literaturs historie. Det er saa fattigt, saa blottet for frembringelser af interesse, at det bedste navn, man kunde give det, var «det døde tidsrum». Det er som at vandre gjennem en ørken, hvori der næsten ikke findes spor af tegn til liv. Kun nogle uanseelige, nøisomme sandplanter frister en kummerlig tilværelse langs veien. Den skrevne literatur har mistet al saft og al kraft, al originalitet og alt initiativ. Istedetfor forfattere har man faaet afskrivere.

Men en frisk, blomstrende oase findes der dog i denne ørken. Det er folkedigtningen, disse barnlige, ukunstlede og dog saa poesirige frembringelser, der synes at være bleven til ligesaa uvilkaarlig som maaltrostens sang. Deres liv er ikke afsluttet med denne periode; den folkelige digtning har fortsat sig ned gjennem tiderne, lige ned imod vor tid; men man pleier dog i almindelighed at hen-

føre den til dette tidsrum, dels fordi den dengang har havt sin rigeste blomstring, dels vel ogsaa for at have noget at fylde i det store, gabende hul, som disse aarhundreder danner. Denne literatur blev ikke nedskrevet; den gik fra mund til mund, fra slægt til slægt, «levede paa folkets læber» og holdt — for Norges vedkommende — paa at dø en langsom død der, da den endelig blev optegnet. At skrive var i det hele taget en altfor besværlig og høitidelig handling, til at det kunde falde nogen ind at spendere skrivematerialier paa slige øieblikkets børn som folkepoesiens frembringelser. Dels var skrivekunsten ikke hver mands kunst, og dels var skrivematerialierne alt andet end let tilgjængelige. Til vigtige breve og dokumenter brugte man endnu langt ned gjennem tiden pergament; men det var kostbart. Ikke desto mindre har man en hel mængde saadanne skindbreve, hvoraf en stor samling er udgivet i «*Diplomatarium norvegicum*». De ældste og sjeldneste er lange og smale, de nyere er af en mere regulær kvadratform. Af de sidste eksisterer der en hel mængde, hvoraf adskillige er helt fra slutningen af det 17de aarhundrede. Til mindre vigtige skriftlige meddelelser brugte man never, de yderste hvide lag af birkebarken. Dette var dog bare «oppe i landet», fortæller provst Peder Claussen Friis. Et sligt brev af birkenever blev forseglet paa den maade, at afsenderen tyggede paa yderkanterne saa længe, til neveren blev blød og klæbrig som gummi, «oc,» siger samme forfatter, hvorfra denne visdom overhovedet er hentet, «er det det sterckeste limb, som vere kand, fordi det løsner eller bløtner aldrig udj vand, men bindes dis haardere, naar det ligger lenge i vand.» Paa samme maade limede ogsaa skytterne fjærene paa sine pile. Ved tilberedning af blæk brugte man ogsaa birkenever; man lagde never under en kjedel og tændte fyr paa. Soden, som afsatte sig paa kjedelens bund, blev skrabet af, «oc er den bedste kjønrøg; den bruges til blek blandet med gummi oc til at farve vox sort.» Det høres jo frygtelig primitivt ud; men vi skal i grunden ikke hovmode os; endnu levende bogtrykkere kan fortælle om den tid, da de som bogtrykkerlærlinger havde det hverv at koge bogtrykkersværte nede paa Akershus fæstning. Selv Norges banks seddeltrykkeri lavede dengang sin sværte paa denne maade.

At der under saadanne primitive omstændigheder virkelig blev skrevet saa meget, som der blev, er næsten forbausende. Interessen for den gamle literatur var ikke død; selv om den originale produktionstid var forbi, saa var der dog endnu mænd, der anvendte baade tid og omkostninger paa at vedligeholde denne literatur. I vore dage er det en forholdsvis let sag at skaffe sig et literært værk, som man sætter pris paa; man gaar til en boghandler og kjøber det, og selv om det er en antikvitet, der ikke længer er i boghandelen, vil man dog i regelen uden altfor voldsomme anstrengelser og uden altfor store økonomiske opofrelser kunne skaffe sig det; men i de gamle tider, da maatte man skrive det af, eller lade det skrive af, og det betød selvfølgelig — især i den tid — noget ganske andet.

Intet viser derfor tydeligere, hvor levende interessen for den gamle norrøne literatur har været, end at der langt ind i «det døde tidsrum» blev taget afskrifter af dens frembringelser, især af sagaerne. Flere nyere literaturforskere, hvoriblandt først og fremst FINNUR JÓNSSON, vil endog have en egen slutningsperiode af det norrøne literaturtidsrum, som de vil kalde afskrivnings- og samlingsperioden. Den skulde gaa fra 1300 til ca. 1450. Fra denne tid haves adskillige meget vigtige sagahaandskrifter, saaledes *Hrokkinskinna* (den rynkede skindbog), som THOMAS TORFÆUS døbte manuskriptet, der findes i det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn, og den sammesteds opbevarede *Flateyarbok*, en ligesaa omfangsrig som ukritisk sagasamling, foranstaltet af to islandske præster i slutningen af det fjortende aarhundrede. Afskriverne fortæller selv, at de har brugt otte aar til at fuldføre manuskriptet (1387—1395). Det blev erhvervet — eller annekteret — af den islandske biskop BRYNJULF SVEINSSON for kong FREDRIK DEN TREDIE's bibliothek hos en islandsk bonde paa øen Flatø i Breidefjord. Deraf har det faaet navnet «Flatøbogen». Paa tryk udkom denne sagasamling i tre bind i Kristiania i sekstiaarene, besørget af prof. C. R. UNGER.

Folkedigtningen.

De norske folkeviser er os ikke overleveret paa det gamle norrøne sprog. Det er vistnok et gammelt sprog, der staar det

nationale skriftsprog nær i mange henseender; men det tilhører dog en senere tid, tiden, da den gamle sprogenhed havde opløst sig i dialekter. Der har af moderne optegnere været gjort forsøg paa at give dette sprog et saa arkaistisk ydre præg som muligt ved at gjenoptage gamle ordformer og nærme retskrivningen saa meget som muligt til den gamle norrøne; men herved kommer man let til at glide nedad de antikvariske snurrepiberiers skraaplan, og den vei er ikke heldig.

En kjendsgjerning er det altsaa, at disse viser er kommen til os paa bygdemaal, maal, der er ældre end de i vort aarhundrede forekommende bygdemaal, idet de tildels har baade ord og former, som ikke længer bruges, uden dog at være saa gamle, at de tilhører den norrøne periode. Folkeeventyrene og sagnene er derimod naaet ned til os i en nyere sprogdragt. Som mundtlig prosafortælling har deres form været bevægeligere og mere modtagelig for tidens indflydelse end de af rim, versemaal og melodi bundne viser. —

— Noget brud mellem den gamle norrøne literatur og folkedigtningen er der ikke; det er en ny smag, nye former, som dukker frem; men emnerne, som behandles, er i mange tilfælde de gamle. Den nye tidsaand har støbt den gamle malm om paa sin maade, forvansket og misforstaaet, udeladt og tildigtet; men helt ukjendeligt er det gamle ikke blevet. Betragter man det lidt nærmere, vil man hurtig være orienteret. Paa folkesagnets omraade har Norge i saa henseende interessante eksempler at opvise i den række sagn, der knytter sig til Olaf den hellige's person. Det er noget, som enhver kan se, at der ligger minder fra hedenskabets dage bag disse sagn. Alle de gamle historier om guden Thors kampe med jotunfolket er overført paa den norske helgen, der detroniserede Thor og de andre guder i folkets bevidsthed. Ligesom Thor kjæmper han stadig seirrig mod trolde og jætter; korset spiller i disse kampe en lignende, om end mere overnaturlig rolle som hammeren Mjølner; selv Hellig Olaf's ydre har i folketraditionen antaget eiendommelige træk, der minder om Thor. Andre sagn har ikke engang omklædt de gamle forestillinger i kristelig dragt. De har levet som overtro ned gjennem tiderne, naturligvis i nye former, men i former, der tydeligvis røber sin ældgamle oprindelse. Jeg skal anføre et par eksempler, som jeg selv har hørt. Billedhugger

M. Skeibrok har engang fortalt mig, at borte i hans fødebygd paa Lister troede befolkningen paa et slags væsener, som blev kaldt «elvetrold» (vistnok en misforstaaelse af alver). De puslede langsmed elvene, var smaa tuslinger i graa klæder, og naar de var ude og ruslede, saa var det saa sikkert som laas, at der blev tordenveir; for lynilden slog altid ned efter dem, og de havde i regelen svært vanskelig for at klare sig. At det er minder om den gamle tordengud og hans fiendtlige forhold til troldene, der her gaar igjen som sagn, er tydeligt nok. Et andet, ganske drastisk eksempel har jeg engang oppe i Hiterdal hørt en telemarksjente fortælle. «En mand, som fiskede aal i Hiterdalsvandet,» fortalte hun, «fik engang en, som var saa stor, at alt det han drog og drog, saa blev der ikke ende paa aalen. Da hele prammen var bleven fuld af den ene aal, uden at han endnu havde faaet den helt ind i baaden, saa roede han tillands, gik op og hentede hesten sin, som han spændte for aalen, og dermed til at kjøre aalen i land; tre gange kjørte han rundt stuen sin, idet han vandt aalen op om stuen, som en vinder en traad om et vinsel; men endnu var ikke aalens hale oppe af vandskorpen. Da tog han en øks og huggede den tvers af nede ved strandkanten, og den var saa fælende fed, at fedtet fossed af den og lagde sig ud over hele Hiterdalsvandet, og saa tykt var flottet, at en ræv, som kom diltende ned til stranden, gik over til det andre landet paa det, uden at blive vaad paa labberne.» Jeg skulde være tilbøielig til at tro, at der bag dette gigantiske udslag af folkehumorens overdrivelse skjuler sig ældgamle forestillinger om Midtgardsormen. I Telemarken anser man endnu den dag idag aalen for en orm, ikke for en fisk, og spiser den af den grund ikke.

Staar en del af folkesagnene i forbindelse med gamle mythiske forestillinger, saa staar eventyrene i en vis rapport til sagaskrivningen. Den mythisk-heroiske og den romantiske saga førte, som før antydet, mere og mere bort fra den jævne sagafremstilling over mod det vildt-eventyrlige. Mere end én af de yngre romantiske sagaer er rene eventyr og intet andet. Her kom nu indflydelse fra udenlandske fortællinger til og bidrog sit til at skabe den rige samling af folkeeventyr, der for Norges vedkommende udgjør folkedigtningens ypperste skat, medens vi baade paa sagnets og folkevisens omraade maa nøie os med en forholdsvis beskeden stilling.

At ogsaa folkeviserne staar i forbindelse med den gamle literatur, er bekjendt nok. Saaledes gives der adskillige viser, der i det væsentlige er frie omdigtninger af den ældre Eddas heroiske kvad om Vølsungerne. Fra den gamle metriske form var de bleven overført til prosa; fra prosaformen er de atter bleven overført til en ny metrisk form, stemmende med tidens smag og behov. Men ikke blot de heroiske kvad i den ældre Edda er bleven benyttet som stof for folkeviser fra middelalderens slutning. Selv enkelte af de mythiske har oplevet en lignende skjæbne. Det berømteste og interessanteste eksempel er den vise, der aabner første del af SVEND GRUNDTVIG's store værk «Danmarks gamle Folkeviser», en vise, der ogsaa har været udbredt i Norge — og Sverige —, og som har særlig interesse for os nordmænd, forsaavidt den er en af de ældste viser, som er bleven optegnet hos os. Medens de fleste af vore viser først er bleven overført paa papiret i vort aarhundrede, har denne vise allerede været opskrevet i det syttende aarhundrede. PEDER SYV omtaler den og citerer den i sin danske visesamling. Der er visen om «Thor af Havsgaard», som den heder paa dansk, eller «Thor af Asgaalen», som den ifølge PEDER SYV hed paa norsk. Havsgaard og Asgaalen (tyk l forvekslet med tyk r) er hverken mere eller mindre end Thor af Asgaard, og visen er i sin helhed en omskrivning af *Þrymskviða* eller *Hamarsheimt,* som dette Eddakvad ogsaa kaldes. Det er imidlertid ligesaa interessant som pudsigt at lægge mærke til, hvorledes en ny tidsopfatning har gjort sig gjældende. Det er ikke længer mægtige guder og vilde jotuner, som staar imod hinanden. Det er onde og gode riddersmænd. Men hammeren Mjølner er der, og den danner kjærnepunktet i handlingen akkurat som i oldkvadet. Det første vers af den norske form for visen citeres af PEDER SYV saaledes:

> «Torekal kom af Skogie heim,
> Trætte var han og mode:
> Tjuvan har stole børt hammeren hans,
> Han viste eike, hvem det gjorde.
> Torekal tømmaa føelen sin med toumaa.»

Paa dansk er de gamle navne bleven meget mishandlet. Loke er bleven til Lokke Løiemand, Freia til jomfru Frøienborg, og

thursen Thrym er bleven til «Tossegreven af Nørrefjeld». I Norge har de vistnok givet Loke navnet Lagesøn, en benævnelse, der forresten ikke er uden forbindelse med det gamle navn; men thursen Thrym har de dog ikke gjort til en «tossegreve»; han kaldes simpelthen «jotulen», et navn, der paa det tydeligste røber, at kjendskabet til de gamle forestillinger var mere levende i Norge ènd i Danmark. —

— Enkelte ældre forskere har ogsaa villet konstatere et formelt forhold mellem den gamle norrøne digtning og folkevisen, idet de har prøvet at udlede den sidstes strofeformer af den førstes; men herimod er der — vistnok med god grund — gjort indsigelser, først af den danske digter Ernst v. d. Recke i hans omfangsrige doktordisputats «Principerne for dansk Verskunst» og siden af hans landsmand, historikeren Johannes Steenstrup i hans lærerige bog «Vore Folkeviser fra Middelalderen». I slutningen af denne bog sammenfatter han den opfatning, han er kommet til angaaende folkevisernes forhold til oldtidsdigtningen, paa følgende maade: «Et Maal for disse Undersøgelser har endelig været at løse Folkevisen fra Forbindelsen med Oldtidsdigtningen. Det er ikke muligt at tegne et Stamtræ eller at bygge en Bro, som fører fra den ene til den anden; thi de ere i alt Væsentligt grundforskjellige. Det islandske Kvad bygger, hvad Formen angaar, paa Ordaccenten, medens det i Visen er Ordet i sin Forbindelse, altsaa Sætnings- eller Meningsaccenten, hvorover Verset dannes. Kvadet har en langsom Gang, en taktfast Lyd; man ser ligesom Pendulets Sving for sit Øie, medens Visen risler melodisk eller springer efter sin Lyst, og som den bedst formaar. I Oldkvadene staa Ordene Skulder ved Skulder, Appositioner findes i Overmaal, medens Viserne ingensinde fremtræde som saa tæt sluttede og faamælte. Og naar Kvadet tillader sig de voldsomste Inversjoner og ombytter efter Forgodtbefindende den naturlige Plads for Subjekt, Objekt og Prædikat, vover Visen aldrig en paafaldende Ordomsætning. — Dens Udstyrsmaade passer da ogsaa fuldkommen til den naturlige og simple Fortælling, som er saa vidt forskjellig fra Kvadenes ofte saa tankevægtige, belærende Indhold. Kvadene anvende Bogstavrim og reciteres, medens Viserne have Enderim, synges og ledsages af Dans, hvilken de Gamle knap nok kjendte. Naar nu endelig hertil

føies, at Kvadene med deres Kenninger benytte et vanskeligt Sprog eller dog et Sprog, som udelukkende tilhørte Poesien, medens Viserne ikke have disse Omskrivninger og Forstandsbilleder Behov og i det Hele ikke anvende et Sprog, der er forskjelligt fra den daglige Tales, da tror jeg nok, at man tør sige, at vi staa ved to forskjellige Digtarter, mellem hvilke man vanskelig skal kunne finde et aandeligt Sammenhæng. Noget helt Andet er, at Oldtidens Forestillingskreds paa mange Maader lever igjen i Digtningen i Middelalderen, at Hedenskabets Sagn og Myther her kunne optræde under nye Former, ja at enkelte Udtryk og Billeder fra de hedenske Kvad dukke op i den christelige Tids Folkedigtning.» —

— Det var imidlertid kun til en vis grad, at folkedigtningen hentede sine emner fra gamle nordiske sagn og myther. Et andet og stærkere benyttet stofomraade havde den i den nationale historie. Begivenheder og personligheder, der havde gjort indtryk paa forfædrene i en ikke altfor fjern fortid, var fremdeles levende i befolkningens erindring og forplantedes saa i udsmykket og romantiseret skikkelse fra slægt til slægt, snart i form af sagn, snart i form af viser. Om folkeeventyrene er der i denne forbindelse ikke tale; paa grund af sin hele karakter tilhører de en anden verden end den historiske virkelighed, og selv om denne virkelighed i tidens løb fik en stærk tilsætning af fantastiske elementer, var den dog for tung for den lette fantasisfære, hvori eventyrets aand svæver omkring paa sine lyse vinger. — Men folkesagnet var som skabt til at bevare denne slags «historiske» traditioner, der selvfølgelig blev mindre og mindre historiske og mere og mere fantastiske, jo flere slægtled de passerede. Af saadanne historiske sagn kan Norge opvise adskillige. Fattigere er vi paa historiske viser, omendskjøndt ogsaa saadanne forekommer. I denne retning er den danske literatur langt rigere. Det vældigste bind i Svend Grundtvig's samling — et bind paa ca. 950 kvartsider — optages af historiske viser, medens Landstad i vor norske folkevisesamling ikke engang har fundet at burde skabe et eget afsnit for de historiske viser. Visen om Mindre Alf f. eks. meddeler han under afdelingen «Kjæmpeviser», idet han i sin lange anmærkning gjør opmærksom paa, at «denne Vise er en af de faa, der kan henføres til en bestemt historisk Person; den er derfor af megen Interesse,» og han behandler den derfor ogsaa med

en vis courtoisie, idet han optager «en heel Deel tilsyneladende uvæsentlige Varianter.»

Selv viser om norske personligheder er bevaret i Danmark, uden at Norge har noget sidestykke til dem.

Udenlandsk indflydelse paa folkedigtningens stof.

Men det nationale stof var ikke det væsentligste, som folkedigtningen optog i sin kreds af emner. Det væsentligste var udenlandske motiver, fremmede historier og eventyr, der tildels i hundreder af aar havde løbet fra land til land, havde fulgt den indoeuropæiske race fra dens hjemstavn, havde antaget kunstnerisk form hos grækere og romere under den store klassiske kulturblomstring for saa endelig efter at have passeret gjennem barbarernes lande at havne oppe i det yderste Norden — i «ultima Thule» eller vel saa nordlig — som friske nationale eventyr. I den lange og interessante indledning til den saakaldte «anden forøgede Udgave» af «Norske Folkeeventyr, samlede og fortalte af P. Chr. Asbjørnsen og Jørgen Moe» (Christiania 1852), har den sidste af udgiverne leveret en efter datidens standpunkt udtømmende redegjørelse for enkelte eventyrs forhold til fremmede traditioner af lignende eller beslægtet art. Med det forholdsvis rige materiale, som allerede dengang stod til raadighed, har han f. eks. paa en meget interessant maade vist, hvorledes eventyret «Østenfor sol og vestenfor maane» har vandret fra Indien og siden Europa rundt, indtil det kom her op til Norge; hvorledes det f. eks. har afsat sig i den verdensberømte fortælling om «Amor og Psyche» i den romerske forfatter APULEIUS's roman «Det gyldne æsel». Men ikke destomindre hævder JØRGEN MOE her for de norske folkeeventyrs vedkommende den samme frihed og selvstændighed ligeoverfor fremmed paavirkning, som STEENSTRUP hævdede, da talen var om den norrøne digtnings indflydelse paa folkeviserne.

Efter under et at have angivet folkedigtningens stofomraade i almindelighed gaar jeg over til en nærmere omtale af de forskjellige arter folkedigtning.

Jeg begynder med folkeviserne.

Folkeviserne. Deres oprindelse.

At folkeviserne i gamle dage har været sungne, er noget, som enhver ved. Der eksisterer jo fuldt op af skjønne og karakteristiske melodier til dem, og selv de længste og i sin karakter mest episke

viser har aldrig været fremsagt, som en skald fremsagde et kvad, eller som en modern oplæser «deklamerer» et digt. Der har altid i gamle dage været en forsanger, og paa bestemte steder har tilhørerne faldt ind som kor. Men sangen var kun til for dansens skyld; middelalderens folkevise var sin tids dansemusik, og det var dansen, som var foranledningen til visernes tilblivelse. I den gamle tid synes dansen mærkelig nok ikke at have spillet nogen rolle blandt nordboerne; først i den sidste halvdel af middelalderen bliver der tale om dans, og benævnelsen paa denne forlystelse var paa samme tid benævnelse paa dansen og paa den vise, der ledsagede den, akkurat som benævnelserne vals, mazurka, polka i vor tid baade er benævnelse paa danse og paa kompositioner, der har til opgave at ledsage disse danse.

Begreberne om dans var imidlertid paa den tid meget forskjellige fra vor tids begreber. «Den Maade at danse paa, som vi nu sædvanligvis anvende, og hvor Herre og Dame parvis bevæge sig fremover Gulvet, idet de hvirvle sig mere eller mindre hastigt rundt om hinanden, tilhører en langt senere Tid. Vi kunne faa nogen Oplysning om det Tidspunkt, paa hvilket den nye Dansemaade trænger sig frem, ved at se hen til Forholdene i Tyskland; men jeg vil især henvise til et Skrift af Præsten KØSTER, kaldet Neocorus, fra Tiden 1598 «Chronik des Landes Dithmarschen». Han omtaler, at Dithmarskerne tidligere havde danset paa to Maader, dels nemlig Trymmeke-Dans med bestemt Træden og med mimiske Gebærder («Trymmeke» betyder en zirlig Person), dels en Springdans eller hoppende Dans. Men endelig var der paa Dithmarskerkrigens Tid (1559) fra fremmede Steder bleven indført «eine sonderlike Manere», hvorefter der dansedes parvis. Noget tidligere end til Dithmarsken er denne Dansemaade sydfra trængt ind i andre Lande» (STEENSTRUP).

Det er imidlertid den ældre dansemaade, som har været knyttet til folkevisen. Hvorledes trinnene og sligt har været i denne dans, er det nu umuligt at faa rede paa; saa meget er imidlertid sikkert, at plastik og mimik har spillet en fremtrædende rolle, at der har været en forsanger og en fordanser, maaske undertiden to forsangere, og at dansen har foregaaet i det fri, snart paa en aaben

plads i skoven, snart paa en græsvold. Endnu den dag i dag foretrækker bønderne paa enkelte steder i landet at danse i det fri. Jeg har selv for en del aar siden havt anledning til at overvære et saadant «skovbal» en sankthansnat oppe i Hallingdal. Det blev holdt paa en liden aaben slette et godt stykke fra alfarvei. — I den gamle tid synes undertiden alle de dansende, baade mænd og kvinder, at have baaret en blomsterkost i haanden under dansen. Var det mørkt, bar mændene fakler foruden blomsterne. Men i regelen bar dog mændene andre gjenstande i haanden end blomster, oftest et drikkekar, undertiden ogsaa en stav eller en ring. Enkelte afbildninger fra middelalderen giver os et primitivt begreb om, hvorledes der har været danset. Her meddeles en gjengivelse af et saadant billede fra Ørslev kirke ved Skjelskør (Danmark). Paa Færøerne benytter man endnu viserne ved dans, om end selve dansen vistnok i tidens løb har antaget en ny karakter. —

Middelalderlig dans.

— Den hele akt begyndte med et slags indledning, akkurat som vore moderne valse begynder med en introduktion. Forsangeren traadte frem, sang et vers eller to, som de tilstedeværende gjentog; saa begyndte dansen. Efter hvad Steenstrup har paavist, har denne skik øvet sin indflydelse paa visernes begyndelse. En del af dem aabnes af en almindelig indledning paa en eller to

strofer; saa begynder først den egentlige fortælling. Som eksempel anfører jeg her begyndelsen af brudstykket «Herr Nilaus» i LANDSTAD's samling:

«No gere deð báde snjógar og blæs
og vet'en den gerest kall,
hori skal me fer hon Signeliti
slá konses * skjollen tjall?.**
Dei leikar ein leik,
og den leiken stend alt útaf vreiðe.

No gere deð báde snjógar og blæs
og vet'en den gerest kall,
sá vil me reise paa Freðarlandi
og slá konses skjollen tjall.
Dei leikar o. s. v.

Saaledes kommer visen lidt efter lidt ind paa sin beretning om, hvad der hændte «paa Freðarlandi».

STEENSTRUP mener at kunne paavise en saadan indledning for et snes danske visers vedkommende; der vil vistnok kunne paavises færre for de norskes. Mange af vore viser hugger djærvt lige løs paa fortællingen med en eneste gang; men der er meget, som taler for, at i mange tilfælde er den oprindelige indledning bleven glemt under visernes lange vandring fra mund til mund. Havde ikke visen en indledning, saa er den samme forfatter tilbøielig til at tro, at forsangeren begyndte med omkvædet, en antagelse, der bestyrkes af enkelte gamle optegnelser og af den paa Færøerne endnu brugelige maade at foredrage viserne paa.

Imidlertid var det ikke bare ved dansen, at viserne fandt anvendelse. Ogsaa under ridning og roning blev de sungne for at angive takten paa samme maade, som stenbryterne synger sine viser og matroserne sine opsange. De bergenske havstriler ledsager endnu sine rappe og taktfaste aaretag med sange paa mange vers. Nogen forbindelse med de gamle folkeviser har disse sange dog

* *konses*, vort.
** *skjollen tjall*, brogede telt.

ikke. De stammer fra viser «trykt i dette aar» og er tildels af et temmelig drøit indhold.

I hvilket samfundslag er disse viser opstaaet? Det er et spørgsmaal, som har været ivrig diskuteret i Danmark. For Norges vedkommende har det mindre betydning, eftersom landet allerede tidlig blev saa stærkt demokratiseret, at skarpe standsmodsætninger ikke gjorde sig gjældende. Uden betydning er spørgsmaalet dog ikke, og det maa derfor berøres.

Ned til vor tid har disse viser bevaret sit liv blandt bønderne. Det er i Telemarkens afdale og paa de jydske heder, at den rigeste høst er høstet i vort aarhundrede. Men deraf at ville slutte, at disse viser er bleven til i de samme samfundslag, hvor de i vor tid er bleven fundne, vilde selvfølgelig være en meget forhastet slutning. Det er gaaet med dem, som det er gaaet med en del af middelalderens romaner, de saakaldte folkebøger, «Karl Magnus», «Den skjønne Melusine», «Vigoleis med guldhjulet» o. s. v. Oprindelig har de været læste og beundrede i de samfundslag, der repræsenterede tidens høieste kultur. Fine dronningefingre har vendt deres blade, adelige fruer og stolte riddersmænd har fordrevet mangen ledig stund i deres selskab. Men en skjøn dag skiftede smagen i disse kredse; nye literaturfrembringelser lagde beslag paa opmærksomheden, og de gamle fortællinger blev glemt som andet gammelt skrab, man var bleven kjed af. Men «folkebøgerne» var ikke dermed ude af sagaen; de havde fundet et nyt publikum i samfundslag, der havde staaet udenfor, saalænge denne literatur var fornem og paa moden. Nu var disse lag naaet til det standpunkt, at de fandt smag i disse fortællinger, og ned gjennem samfundslagene har de fortsat sin tilværelse, indtil de havnede hos forstads- og baggaardspublikumet, i hytterne og drengestuerne, der, hvor toskillingsviserne og de berygtede «kolportageromaner» søger sin læsekreds.

En lignende, om end ikke ganske den samme vei har folkeviserne tilbagelagt. Fra slotte og herregaarde har de vandret til

bondestuerne og husmandshytterne. De har vist et slags aristokratisk tendens til at trække sig tilbage fra det larmende kulturliv, til de stille fjeldbygder, hvor de nyere tider endnu ikke havde trængt frem, og dette var ikke den af deres egenskaber, der bidrog mindst til deres popularitet hos romantikerne i den første halvdel af dette aarhundrede. De var imidlertid ikke tilbøielige til at anerkjende, at viserne havde sin oprindelse i andre samfundslag end de, hvori de fandtes i vor tid. De havde alle sine dage ført dette stille, ubemærkede liv fjernt fra kulturen. De var et udslag af den poetiske evne hos folket, «fordelt over hele Massen af Folket, endnu ikke individualiseret, og heller ikke trængende dertil». Det er hverken mere eller mindre end J. L. HEIBERG, et af Danmarks klareste kritiske hoveder, som har udtalt de citerede ord. De røber, at hans æsthetiske og filosofiske anskuelser har bragt ham til at stirre sig blind paa denne gren af literaturen. Hvis der skal være nogen mening i at tale om en poetisk evne, som ikke er individualiseret, saa maa det enten være den, at visens tilblivelse ikke skyldes nogen enkelt individ, eller at dette individ har været en saadan poetisk landeveistraver, at det er en ren tilfældighed, naar han er visens ophavsmand. Hundreder, tusinder, «hele Massen af Folket» kunde ligesaa godt have været fader til den. Den ufrivillige parodi paa denne paastand blev i virkeligheden ogsaa gjort, idet der blev paastaaet, at viserne ikke skyldte enkelte forfattere sin tilblivelse; de var frembragt af «hele det syngende Folk». Hvorledes «hele det syngende Folk» kan slaa sig sammen om at lave en vise, det overlader jeg læserens sunde sans at finde ud af. Der er her gjort til alvorlig theori, hvad der i et af vore nyere stev paa skøi siges om stevjingen:

> «Aa denne visa tek aller ende,
> fer hon er komin otor ei renne;
> og denne visa hev gjort seg sjøl,
> ho kom no flytandes paa ei fjøl.»

Saadanne mirakuløse viser kjender desværre literaturhistorien ikke noget til, og den kan ikke anerkjende dem, saalænge den vil gjøre fordring paa at være literaturhistorie, altsaa ikke vil nøie sig med at være romantisk æsthetiseren.

En nyere tid har paa det bestemteste afvist disse theorier. Man har med overbevisende grunde hævdet, at det ikke er «hele det syngende Folk», men en bestemt stand, der har dannet det oprindelige arnested for disse viser. Det er i de øverste lag af samfundet, de har havt sin vugge, og det er disse samfundslags livsforhold og opfatning, der afspeiler sig i viserne. Et enkelt og meget populært argument til støtte for denne opfatning er vistnok bleven slaaet af marken. I en dansk vise «Eline af Vildenskov» tales der om «den uselig Bonde». Dette skulde da være et bevis paa den ringeagt, hvormed bonden i sin almindelighed opfattes i den kreds, hvor viserne hørte hjemme; men i en liden afhandling i et dansk blad har STEENSTRUP for en del aar siden, som det forekommer mig, paa en slaaende maade gjendrevet dette argument. Visens «bonde» er ikke ussel i den forstand, som man har antaget; han er en solid og velbjerget jorddrot, og naar han i visen faar det ikke foragtelige, men medlidende prædikat, saa er det paa grund af den ulykkelige situation, hvori han kommer, idet troldene gjæster hans gaard og vil bortføre hans hustru.

Men tiltrods for, at dette stadig citerede vidnesbyrd maa ansees for at være tilintetgjort, er der dog ingen tvivl om, at det er i de adelige kredse, disse viser er opstaaet for Danmarks vedkommende og i de tilsvarende samfundslag for Norges. Viserne røber nemlig et saa fortroligt kjendskab til borgenes og herregaardenes indredning og til det liv, som levedes der, at det umuligt kan være udenforstaaende, der har forfattet dem. Saa fortroligt er dette kjendskab, at en dansk forfatter i vort aarhundrede har kunnet skrive en hel afhandling om livet i de høiere stænder ved middelalderens slutning ene og alene paa basis af de træk og oplysninger, som kan hentes fra folkeviserne. For Norges vedkommende vilde en slig undersøgelse give et forskjelligt og mindre rigt udbytte. Der er imidlertid hidtil ikke gjort noget forsøg i den retning. Det er en af de mange uløste opgaver i vor saa lidet bearbeidede literære historie.

Visernes arter.

Alle viserne gaar nu, som bekjendt, under fællesbenævnelsen folkeviser, et navn, der ikke tager hensyn til, hvorfra viserne stam-

mer, men udelukkende til, hvor de nu findes. Navnet er altsaa ikke helt ud betegnende; men det er dog det bedste, man har. Tidligere kaldte man alle disse viser kjæmpeviser, og den ældste trykte danske samling af dem — ANDERS SØRENSEN VEDEL'S «It Hundrede vduaalde Danske Viser» (1591) — har længe gaaet under det populære navn «Kjæmpebogen». Med denne titel nævner Eline den i IBSEN'S «Fru Inger til Østråt». Nu er imidlertid benævnelsen «kjæmpeviser» bleven indskrænket til kun at gjælde en enkelt gruppe af dem.

Den maade, man har inddelt folkeviserne paa, er ikke rigtig klar og bindende. Man har valgt indholdets karakter som inddelingsgrund; men grænserne mellem de forskjellige grupper, der fremkommer paa denne maade, er saa ubestemte, saa lidet karakteristiske, at man i en mængde enkelte tilfælde vil være i tvivl om, til hvilken gruppe visen egentlig bør henføres. LANDSTAD'S inddeling er ingen inddeling; han opfører ikke mindre end syv forskjellige grupper viser — foruden to grupper stev og en gruppe lege og bønnevers —. Han har «Eventyrlige Viser», «Kjæmpeviser», «Skjæmtende Viser» og «Nyere Viser af blandet Indhold»; desuden har han en gruppe (IV), bestaaende af «Ridderviser og Romancer». Efter den følger saa de gamle stev, og saa kommer der atter en gruppe romancer. Her er, som man ser, ingen orden, ingen fast plan, hvorefter viserne er lagt tilrette. Heller ikke SVEND GRUNDTVIG'S inddeling af viserne er helt ud fyldestgjørende; i sit populære udvalg af «Danmarks Folkeviser» (Kbhv. 1882) meddeler han viserne under fire rubriker: «Kjæmpeviser — Trylleviser — Legendeviser — Historiske Viser». Selvfølgelig gjør ikke denne populære inddeling fordring paa at være fuldstændig; men den har dog selv i egenskab af populær inddeling den mangel, at den udelukker eller tilsidesætter en hel del viser, hvori hverken troldommen, det legendariske eller det historiske spiller nogen rolle af betydning.

Den inddeling, som tiltaler mig mest, er den, som FR. WINKEL HORN giver i «Den danske Literaturs Historie». I stedet for at omskrive den citerer jeg den, da den passer lige godt for Norges som for Danmarks vedkommende: «Med Hensyn til Indholdet falde

Folkeviserne i to store Hovedgrupper: 1) mythiske og heroiske Viser samt Trylle- og Vidunderviser og 2) Ridderviser, hvortil slutte sig saadanne Viser, som uden at have nogen egentlig historisk Kjærne, give Billeder af Ridderlivet, samt Skjemteviser o. l. — Under den første af de nævnte Grupper indbefatte vi saadanne Viser, som mere eller mindre bestemt vise den direkte Tilknytning til den gamle Gude- og Heltedigtning. Enkelte ere ligefrem Omdannelser af Oldkvad, der kjendes i deres oprindelige Skikkelse.» (Her følger en allerede i det foregaaende foretaget paavisning af dette forhold til oldkvadene m. m.) — «Foruden de mythiske og heroiske Viser have vi en hel Gruppe endnu, der ligeledes hviler paa Forestillinger, som have deres Rødder i Hedenold. Det er Trylle- og Vidunderviserne, i hvilke vi vel ikke træffe direkte Minder om Oldtidsdigtningen, men føres ind i hele den Dæmonologi, der under Kristendommens Indvirkning dannede sig paa Grundlag af Hedenskabets religiøse Forestillinger.» Jeg springer atter over forfatterens bemærkninger om disse viser og stanser ved det næste punkt i hans inddeling: «Den anden Gruppe, de historiske Viser og de, der nærmest slutte sig til dem, have nærmest Betydning ved den Række livlige og farverige Billeder af Middelalderens Liv og Tankesæt, de oprulle for os, saaledes som dette tog sig ud udadtil, og give os et levende Indtryk af, hvorledes forskjellige Begivenheder af stærkt fremtrædende Betydning dømtes og omformedes i den almindelige Bevidsthed. — — — Ved Siden af Viserne om historiske Personer have vi i de saakaldte Ridderviser, som mer eller mindre skyldes fri Opfindelse, en Mangfoldighed af Digte til Dels af stor Skjønhed, der føre os ind i forskjellige Sider af Middelalderens Liv og give os Billeder af dette af stor Interesse. Det er nävnlig gjennem disse Viser, vi lære Middelalderens Menneskers daglige Liv og Færden at kjende.»

For Norge gjælder denne inddeling ligesaa vel som for Danmark. Kun maa der atter gjøres opmærksom paa, at den historiske vise ikke synes at have spillet nogen rolle i Norge, medens den i den danske visedigtning er af den aller største betydning. Af de mythiske viser har Norge derimod interessante levninger, hvad begyndelsen af Landstad's samling tilfulde afgiver vidnesbyrd om. Blandt disse vidnesbyrd indtager *Draumekvæði* en mærkelig plads.

Det er et slags romantiseret bearbeidelse af Eddakvadet *Solárljoð*, og det er paa mange punkter interessant at lægge mærke til, hvorledes den nye tidsaand har omformet det gamle kvad. LANDSTAD antager, at det er saa gammelt, at «dets Alder upaatvivlelig naar op til Kristendommens første Aarhundreder i Norden». Men denne antagelse er selvfølgelig ikke holdbar. *Draumekvæði* skriver sig fra den senere middelalder som alle de andre gamle folkeviser. De mythiske og de heroiske viser er vistnok overhovedet den interessanteste del af den norske folkeviseskat, som er bevaret. Ridderviserne og romancerne giver ikke et saa rent kulturbillede som de danske. Landets rustificering har gjort sig gjældende i disse viser akkurat som i eventyrene, om end i mindre grad. Kongen er bleven til et slags storbonde, og alle andre forhold er passede ind i den samme ramme. Man mærker paa alt, at visernes stof var kommet til et bondefolk, hvor alting antog en ny skikkelse, afpasset efter forholdene. Naar ERIK WERENSKIOLD i en af sine tegninger til norske folkeeventyr lader kongen og prinsesserne gaa og rusle ude i kjøkkenet, der er et ægte Telemarks-kjøkken med kokker og peis og gryder og alting, som man kan se det den dag i dag oppe i Telemarken, da har han med genialt blik leveret en illustreret forklaring af, hvorledes baade folkeviser og folkeeventyr formede sig i Norge. Trods alle romantiske og fantastiske elementer blev baade folkeviserne og eventyrene realistisk præget — det vil sige: de blev delvis omformet i tidens eget billede; men denne tid, den var for Norges vedkommende ikke nogen riddertid. Det var storbønderne, som indtog de mægtige herrers plads, og droster og marsker og riddere maatte nøie sig med at give de beskednere roller som husbondskarle og svende.

Omkvædet. En høist eiendommelig og interessant rolle spiller omkvædet i folkeviserne. I regelen bestaar det af en linje, der stadig gjentages ved slutningen af hvert vers; men der kan ogsaa være to saadanne tilbagevendende omkvæd-linjer. Eksempler paa énlinjede slutningsomkvæd har man i den bekjendte bruderovsvise om Dalebu-Jonson: «Kenner du Dalebu-Jonson» og i visen om Hermod Ille: «Men enno er inki fagraste liljo vunnið». Et eksempel paa to-

linjede omkvæd har man i visen om Haugebonden: «Snillan du! Det lýðest ut pá Bonar, kor haugebonden dansar og rimar.»

Men der kan ogsaa være to forskjellige omkvæd i visen, saaledes f. eks. i visen om «Herre Per og stolt Margit». Første vers lyder saaledes:

«Herre Per saðlar út gangaren grá
under liðe,
sá riðer han seg till stolt Margits gárð,
med sóli skine sá viðe.»

De to udhævede linjer gjentages ved hvert vers. Et eksempel paa et lignende dobbeltomkvæd, hvor den sidste del bestaar af hele tre linjer, har man i «Liti Kersti»:

«Liti Kersti hon var seg sá litið eit viv,
brónfolen rinder lett,
hon kunnað 'ki ráðe sit unge liv.
Með deð regner, og deð blæs,
for norðan under fjøllo
der leika di Norðmenn.»

Ja, en variant har endog fire linjer i slutningsomkvædet. Det lyder saaledes:

«Hú! deð regner, og deð blæs,
for langt norð i fjøllo,
djúpt under hello
der leikar deð.»

Der forekommer endogsaa eksempler paa viser med hele tre omkvæd.

Alt dette vidner om, hvilken fremtrædende rolle omkvædet har spillet i viserne. Vistnok forekommer der ogsaa viser, hvor omkvæd ikke findes; men det er, i alle fald i adskillige saadanne tilfælde ikke usandsynligt, at oprindelig har der været et omkvæd, som i tidens løb er gaaet tabt.

Omkvædet er i regelen stereotypt. Ord til andet gjentages det fra strofe til strofe, selv om visen er aldrig saa lang. Vistnok forekommer der ogsaa i enkelte viser vekslende omkvæd, saaledes f. eks. i visen om «Rámund den unge», hvor hver strofe slutter med

Rámunds lakonisk-humoristiske bemærkninger til de foregaaende fire verslinjer; men dette tilhører utvivlsomt en senere tid; man har endog i sin tid været tilbøielig til at antage denne vise som en parodi paa de egentlige kjæmpeviser, en antagelse, som vistnok LANDSTAD med rette protesterer mod, uden dog at levere noget bevis for, at visen er af de gamle ægte folkeviser. Et andet eksempel paa et saadant skiftende omkvæd — med en stereotyp slutningslinje — har man i den velkjendte skjemtevise om «Han Mass og han Lasse». Om dens sene oprindelse kan der selvfølgelig ikke herske spor af tvivl. I parenthes maa det forresten bemærkes, at dette skiftende omkvæd egner sig fortræffelig til humoristisk digtning. BAGGESEN's bekjendte humoristiske fortælling om ridder Ro og ridder Rap afgiver i saa henseende et udmærket eksempel, og i vor egen literatur har vi et andet, der af norske læsere er endnu bedre kjendt, nemlig WELHAVEN's «Dyre Vaa», hvor omkvædet vistnok har et stereotypt indhold — nemlig denne stadig tilbagevendende mindelse om, at det er mørkt —, men hvor formen stadig skifter i tilknytning til de forskjellige strofers indhold.

Det skiftende omkvæd tør saaledes med omtrent absolut sikkerhed betragtes som en sen opfindelse, som noget, der først er kommet frem, da omkvædets egentlige betydning allerede var bleven glemt.

Hvorpaa beroede da egentlig denne betydning? Ja, derom har der været skrevet mange og lange baade æsthetiske og poetiske udviklinger. Man har villet finde dybsindighedernes dybsindigste dybsindighed i disse omkvæd, villet forklare dem som visens egentlige kjærne o. s. v., o. s. v. Men omkvædet har uden tvivl oprindelig havt en rent musikalsk — eller rettere koreografisk — opgave at løse. Intet taler tydeligere for, at viserne i sin tid har været ledsaget af dans, end netop omkvædet. I sang vil denne evindelige gjentagelse af de samme linjer bestandig virke trættende; men naar man tænker sig, at det er her, koret falder ind, at det er her, dansen begynder, da bliver der et liv og en glæde over omkvædet, som man ellers ikke kunde forstaa.

Om omkvædets forhold til visen har der, som før sagt, været udtalt meget og mangt. Undertiden røber det ligefrem sit forhold til dansen ved at opfordre til at tage del i den; i mange tilfælde

er det meningsløst; men det skyldes «tidens tand», der har gnavet her, som den gnaver alle andre steder. I regelen staar omkvædene i et inderligt forhold til visen. Ofte antyder de dens titel; mangen gang søger de at samle dens grundstemning i et enkelt udbrud.

Folkeviserne falder ind under den digtgruppe, som gaar under benævnelsen romancer eller ballader. De er episke i sit indhold, men bevæget lyriske i sin form. De fortæller, men ikke som HOMER, ikke som sagaen fortalte; foredraget er langt mere uroligt, antager i langt høiere grad skiftende farve efter stemningen. Ofte bliver foredraget rent dramatisk, idet visen antager dialogisk form, uden at der, som i en episk beretning, gjøres rede for, hvem det er, som taler. Det er noget, som følger af situationen, og som læseren eller tilhøreren selv maa finde ud af. Lyriske udbrud forekommer imidlertid sjelden eller aldrig i selve viserne; digterens jeg spiller ikke nogen rolle. En ofte forekommende «jeg»-linje er den bekjendte: «Det vil jeg for sandingen sige»; men den er vistnok, som STEENSTRUP har paavist, en senere tilkommen hjælpelinje, som sangeren har grebet til, fordi han ikke længer erindrede versets egentlige form. Det er et letkjøbt nødvers, som var godt at gribe til, naar det kneb for hukommelsen. Det mest lyriske element i visen er omkvædet. Det er stemning, og kun stemning. —

Folke-visernes karakter.

— Med hensyn til fremstillingen af ydre forhold og omstændigheder udmærker ikke viserne sig ved episk bredde. Naturomgivelserne udmales ikke med en rigdom af detailler. Stedet, hvor handlingen foregaar — eller hvor dansen trædes —, angives med to-tre ord; blomster spiller en fremtrædende rolle; der tales kun om liljer og hyppigst om roser; men rose var en fællesbenævnelse paa alle blomster; endnu den dag i dag kalder de norske bønder alle blomster for roser — dog ikke de vildtvoksende, som de selv ser paa sine marker hver vaar og sommer; dem har de navne paa. Fuglesangen spiller ogsaa en rolle i viserne; men de fugle, som synger, er sangfugle saadan i al almindelighed. — «Ogsaa i Farverne viser sig liden Naturalisme,» bemærker STEENSTRUP; «de staaende Udtryk komme igjen. Jomfruens Arme er liljehvide, stundom kan Gangeren

være murehvid, men især skinner Sølvet det hvide som Guldet det røde.» I enkelte viser forekommer der vistnok en bredere naturudmaling, saaledes i no. 56 hos LANDSTAD: Jomfruga Ingebjørg. Den begynder saaledes:

«Eg veit meg eino ædeli skógi
sunna og vesta fer fjór,
der vexe sá mange dei ædeli tré,
dei venast pá jorði, som grór.
Men hori skal sveinen finne jomfruga?

Der vexe sá mange dei ædeli tré
ja bjørke og sá linde,
der spelar sá mange dei ædeli dýr,
hjorten og sá hinde.
Men hori o. s. v.

Der spelar sá mange dei ædeli dýr,
ikonn og sá dúva,
hon er ættað af aurum* lando,
den rike, stolte jomfruga.
Men hori o. s. v.»

En beslægtet form forekommer i en dansk afskrift af visen, men STEENSTRUP vil ikke anerkjende dens ægthed; han mener, at den er bleven indført fra Tyskland, og finder et vidnesbyrd herfor i den omstændighed, at nattergalen, der nævnes i den danske indledning, har beholdt sit tyske navn. Han har vistnok ret i sin opfatning. Kun i omkvædene kommer glæden over naturen frem, men ogsaa der i korte og fyndige ord; nogen bred dvælen ved naturens enkeltheder mærker man ikke.

Visernes stil.

Naar det gjælder at gjøre rede for folkevisernes stil, vælger jeg et dansk eksempel, dels fordi det i det sidste snes aar har været anvendt paa skolen i de norske læsebøger, hvor de norske folkeviser ikke tidligere har fundet plads, dels fordi det i og for sig

* Aurum for oldn. oðrum, dat. af annar, n. annat: andet.

er saa instruktivt, at man gjennem denne ene vise kan faa rede paa hele folkevisens eiendommelige form. VICTOR CHERBULIEZ har skrevet en afhandling om en hest, modelleret af PHIDIAS, og paa dette grundlag givet en oversigt over hele den antike billedhuggerkunsts historie. Paa samme maade kunde man skrive en afhandling om visen. Det er berettiget at tage denne vise som grundlag for en gjennemgaaelse af visestilen, da den ogsaa har været sunget i Norge og er bleven optegnet her ligesaavel som i Sverige, hvor der haves baade gamle og nye optegnelser. Det er visen «Elvehøi», jeg sigter til. Ved første betragtning har den en egenskab, som adskiller den fra de fleste øvrige viser. Den er nemlig en «jeg»-vise. «Her foreligger virkelig en lyrisk, subjektiv Vise,» erkjender STEENSTRUP. «Af Handling har den meget lidt; Ungersvenden fristes af Elverpigernes Dans og er ved at lokkes ind i Høien, da Hanen lykkeligvis slaar sin Vinge, og Elverpigerne maa flygte med den gryende Dag. Kun i Formen A er et yderligere Moment kommen til, nemlig at Sangeren gjenkjender sin Søster som Elverpige, og at hun raader ham til at lade den Drik, som Pigerne byde ham, rinde ned ad Brystet istedetfor at drikke den. Men i denne Form, som i alle andre Former, er Hovedsagen dog Udmalingen af Situationen, Skildringen af Sangens Virkning paa Naturen, paa Strømmen, paa Fiskene og Fuglene.» STEENSTRUP indrømmer, at visen er ypperlig, og han anerkjender dens stil for at være ægte. Det eneste, han synes at have imod den, er, at «jeg»'et spiller en saa stor rolle, og derfor vil han være tilbøielig til at sætte den til en sen tid — «vistnok det 16de Aarhundrede» —. Og selv om dette ikke skulde holde stik, saa udgjør den «i hvert Fald en Undtagelse indenfor den store Viseskare». En undtagelse danner den vistnok ved sin gjennemførte jeg-form; men forøvrigt er dens stil saa karakteristisk og ægte, at den kan tjene som et typisk eksemplar af de gamle folkeviser. Jeg gjengiver visen i den lettilgjængelige form, den har faaet i SVEND GRUNDTVIG'S udvalg.

«Jeg var mig en fattig Ungersvend,
jeg skulde at gilje ride:
saa red jeg mig ud i Rosenlund,
mig lystede der at hvile.
Siden jeg hende først saa!

Jeg lagde mit Hoved til Elvehøj,
mine Øjne de finge en Dvale;
der kom tre Jomfruer gangendes ud,
de vilde gjerne med mig tale.
Siden jeg hende først saa!»

Den ene klapper ham «ved hviden Kind», den anden hvisker til ham, at han skal vaagne og danse; men den tredie er den, som er den mægtigste. Hun vil selv danse med den fagre ungersvend, og hendes jomfru skal kvæde en vise for ham, den deiligste, han ønsker at høre. Saa begynder sangen, og den beskrives saaledes:

«Hun bar op, en Vise hun kvad,
saa herlig da monne hun synge;
de stride Strømme de stilledes derved,
som førre var van at rinde.
Siden jeg hende først saa.

De stride Strømme de stilledes derved,
som førre var van at rinde;
den liden smaa Fisk i den salte Flod,
han stilledes alt med sin Finne.
Siden jeg hende først saa.

Den liden smaa Fisk i den salte Flod,
han stilledes alt med sine Finne;
og de vildene Dyr, i Skoven vare,
de glemte deres Spring at springe.
Siden jeg hende først saa.

De vildene Dyr, i Skoven vare,
de glemte deres Spring at springe;
de lille smaa Fugle paa Kviste sade,
de fældte deres Sang for hende.
Siden jeg hende først saa.»

I de sidst citerede fire vers staar vi ansigt til ansigt med en af folkevisens mest karakteristiske eiendommeligheder: gjentagelsen. Den er visens mest malende parti; saasnart der skal dvæles ved en situation, griber viserne til denne fremstillingsmaade. Den sidste halvstrofe i den ene strofe danner den første i den næste o. s. v. — akkurat som i de nys citerede strofer. Gjentagelsen kan undertiden

være af stor poetisk virkning; men i regelen virker den en smule trættende paa nutidslæsere. —

Dansen og sangen fortsættes i de følgende vers af visen. Som sædvanlig i trylleviserne lokker først de overnaturlige væsener mennesket med store løfter, og da disse ikke hjælper, griber de til trudsler. I dette tilfælde afbrydes trudslerne af en ny person, der kommer ud af bjerget:

«End kom en Jomfru gangendes ud
med hvide Sølvkar paa Hænde;
hun spildte Drikken alt for sin Fod,
saa gjørlig* monne hun mig kjende.»

Hvem er nu denne nye person? Derom meddeles der ingen direkte oplysning. Man erfarer det derimod indirekte af det næste vers gjennem jeg'ets tiltale til denne person. Han siger nemlig:

«Hør du det, kjære Søster min!
du vilt ikke svige mig:
og skal jeg drikke med dig i Dag?
saa sandelig sige du mig!»

Det er altsaa hans søster, som kommer at byde ham drikken. Hvorledes hun er kommen i elverhøien, oplyser visen ikke om. At det ikke er med hendes gode vilje, røber hendes ord, idet hun siger:

«det er saa ledt i Bjærget at være
alt hos de Elverkvinder.»

Og at hun ikke kan komme bort fra bjerget længer, det oplyser hun ogsaa om. Da broderen vil føre hende bort fra elverhøien, fri hende fra elverfolkets magt, da svarer hun:

«Du føre mig aldrig saa langt af Led,
vaare det end til Verdens Ende:

---

* ɔ: tydelig.

jeg maa jo dog komme hid igjen,
førend Solen hun monne rende.»

Visen slutter med en «moral», noget, der forøvrigt er usædvanligt i folkeviserne, og som maaske mere end noget andet taler for dens sene oprindelse. Et af dens slutningsvers lyder nemlig saaledes:

«Thi raader jeg nu hver Ungersvend,
som ride vil i Skove:
han ride sig ikke til Elvehøi
og lægge sig der at sove.»

Visen er i sin hele stil, om ikke netop ved sit indhold, særdeles karakteristisk. Den afgiver en glimrende illustration til folkevisens foredrag; den oplyser baade dette foredrags ro og uro, baade dets springende og dets dvælende karakter. Den række gjentagelser, der forekommer her, hører til de mest karakteristiske i folkeviseliteraturen; i adskillige andre tilfælde har vistnok gjentagelserne, som STEENSTRUP er tilbøielig til at tro, ikke været andet end nyere fyldekalk, akkurat som linjen «det vil jeg for sandingen sige». —

— Visernes stil er i det hele taget enkel og naiv. Foredraget er ikke paa nogen maade sat paa skruer. Sætningerne følger efter hinanden i den naturligste form; først kommer subjektet, saa prædikatet o. s. v.. Stilistiske kunststykker som inversjon og sligt hører til sjeldenhederne. Hver strofe danner ogsaa i regelen et afsluttet hele for sig; der er ikke tale om, at en mening begynder i en strofe og fortsætter i næste, hvad jo ogsaa omkvædet vilde have gjort unaturligt. Perioden og strofen falder sammen, og hvor der følger sideordnede led gjennem flere strofer, der griber visen i regelen til den nys omtalte, hyppig forekommende gjentagelse. I sin stil røber i det hele taget folkevisen sin naive herkomst paa en maade, der er ligesaa eiendommelig som tiltalende. —

Folkevisernes metriske form.

Folkevisens strofe bestaar enten af to eller fire verslinjer, og hver linje bestaar igjen som regel af fire versfødder. Jamben er folkeviseversets egentlige grundform; men den anvendes med stor

frihed; anapæsten bruges, ret som det er, og tidt varieres verset ogsaa paa andre maader. I det hele taget er folkevisens versemaal i rythmisk henseende saa bevægeligt og frit, at det har givet de ældre forfattere, der har skrevet om det, en rig anledning til misforstaaelser. Den bedste redegjørelse er leveret af ERNST V. D. RECKE i hans «Principerne for den danske Verskunst», til hvilket værk jeg henviser dem, der maatte ønske at sætte sig nærmere ind i dette thema. Et uddrag af de resultater, forfatteren er kommen til, findes i hans «Dansk Verslære». — Den tolinjede strofe er uden tvivl den ældste; den firlinjede er vistnok senere indført sydfra; i alle fald er der meget, som taler for denne af RECKE og flere hævdede anskuelse. —

Stevene.

En stor gruppe af den norske folkedigtning i metrisk form danner de saakaldte stev. LANDSTAD har delt dem i to slags: gamle og nye stev, og disse to grupper adskiller sig skarpt fra hinanden.

«At stevjast har været og er tildeels endnu en almindelig Selskabsskik,» siger LANDSTAD i sin indledning til de gamle stev. «Naar Maden er taget af Bordet, bæres der frem Ølboller af indtil en Skjeppes Rum, hvoraf to eller tre sættes paa det langs Stuens Væg løbende Bord.* Gjæsterne sætte sig da omkring dette, især de Gamle, medens Ungdommen danser, Kvinderne ved den nederste og Mændene ved den øvre Ende. I enhver af de store med Indskriptioner og brogede Farver malede Ølboller svømmer en And, der er udhulet og dannet til et Slags Øsekop. Skjænkesvenden øser nu op det stærke, skummende Øl i smaa, malede Træskaaler, af Størrelse som en Kontorkop, «einskjelskoppar»; disse skal enhver drikke ud. Dette kaldes at drikke einskjells (einskilds, Een for Een), og nu gaar det løst med *drykkjestev*. Enhver giver sit Bidrag til den almindelige Lystighed, og Kvinderne ved den nedre Bordende drages ofte med ind i Stevkampen, idet de besvare de af Mændene dem tilkastede Stev. Ved denne Anledning benyttes helst de gamle Stev, som ogsaa ansees for at være af en ædlere Art end de nyere, der som oftest paa en vittig og saarende Maade berører bekjendte

* Læseren maa erindre, at dette er skrevet for mere end firti aar siden.

Personer og Forhold, og derfor med et foragteligt Navn kaldes *rennestev*, en Benævnelse, der desuden antyder baade, den Lethed, hvormed de blive til, og den Uendelighed, hvormed denne Poesi, der har sin Livskilde i Folket selv, daglig udstrømmer.» — Som læseren vistnok allerede vil have været opmærksom paa, er denne stevkamp en levning eller rettere sagt en gjenganger fra den gamle norrøne tid. Allerede i de gamle norske kongers tid var det jo, som vi har seet, skik og brug at veksle improviserede vers ved drikkebordet, og det turde være, at netop det, som gaar eller gik under navnet rennestev, har de ældste aner. De vittige og person-

Gamle ølboller.

lige udfald havde i den gamle tid spillet en fremtrædende rolle i disse improviserede versdueller, og det er vistnok et vidnesbyrd om nyere tiders mildere sæder, naar dette slags vers senere er kommen i miskredit og bleven stemplet med et ringeagtende navn.

— Men ikke alle stev knytter sig til den saakaldte stevkamp. En mængde af dem er «eenslige Stev», som Landstad kalder dem, «eensomme poetiske Hjertesuk — lyriske Udbrud, der mangen Gang, især i de nyere Stev, have megen Sandhed og Dybde.»

De gamle stev staar folkeviserne meget nær i flere henseender; de har tildels et indhold, der er beslægtet med folkevisernes, og de er af en episk karakter ligesom folkeviserne, ikke af en lyrisk som de nyere stev. Landstad mener, vistnok med rette, at de for en

del er brudstykker af gamle viser, som ikke længer erindres i sin helhed, og han anfører som et bevis herpaa, at mangt og meget af de viser, der er bevaret, gaar igjen som stev. «Den flinke Stevjer veed at gribe ud af et Kvæde, hvad der passer for de givne Forhold; og passer det ikke, veed han som oftest at give Stevet en Endring, hvorved de Strenge anslaaes, som for Øieblikket give bedst Klang. Mange af disse Stev have upaatvivlelig en meget høi Alder.»

Den første række af de gamle stev, LANDSTAD meddeler, synes efter alt at dømme at være et brudstykke af en gammel vise. Den aabnes af en indledning i ægte folkevisestil, der blandt andet har to omkvæd; saa følger der en gaadekamp, der ogsaa har to omkvæd. At der her ikke egentlig kan være tale om stev, men at det hele er et visebrudstykke, synes temmelig sandsynligt. Saadanne gaadekampe forekommer baade i svenske og danske viser, og vi kjender dem jo, som før anført, allerede fra «Den ældre Edda». Den anden række, som LANDSTAD meddeler, er derimod utvivlsomt en stevkamp. Den melder sig som saadan allerede i det første vers:

«Der stend ei bjørk i Bjálands tóni,
er runni up með róto,
og den, som tøre stevjast með meg,
má spenne imóte með fóto.»

Forøvrigt frembyder ikke denne række noget særligt af interesse. Den tredie række er en dialog mellem en «riddersøn» og en fattig bondepige, som han beiler til — vistnok ogsaa et brudstykke af en ældre vise. De følgende gamle stev har LANDSTAD ordnet i «tylvter», «første tylvt», anden tylvt», tredie tylvt» o. s. v. Det er en ordning, som ingen ordning er, og han har da ogsaa selv indirekte indrømmet det ved at afdele de forskjellige «tyllfters» uensartede afdelinger med streger. Det havde været mere orienterende, om dette tylvtesystem slet ikke havde været anvendt.

Det er drabelige gjerninger, som besynges i mange af disse stev; men en stor del af dem er nærmest i slægt med trylleviserne, saaledes de to prægtige strofer, der hver i al sin knaphed siger ligesaa meget som en hel vise:

«Eg fór vilt i veðuskógin
kringum ein elvesteine,
jutuldottri narrað meg
eg fann inki vegin heim.

Eg fór vilt i veðuskógin
kringum ein elve-runne,
jutuldottri narrað meg
eg hev inki vegin funnið.»*

Der er ogsaa blandt disse stev adskillige af en firskaaren humoristisk karakter. En grandios beskrivelse af kulden indeholder f. eks. følgende to strofer:

«Der er sá kalt i Island,
Guð veit deires nauð,
kalven klakar i kvike kýra
og grýta nær hon saud.

Det er sá kalt i Island,
Guð veit no deires plaga,
kalven klakar i kvike kýra
og bánið i móire maga.»**

Skøieragtige vers, der har sat mærker i nyere folkedigtning, er blandt andet følgende:

«Eg var meg ei gáng norðanfjølls,
eg kom i sá stor ein fari,
der kom imot meg tvo stygge dýr —
eit ikonn og ein hare.***

Eg var ei gáng norðanfjølls,
der kom sá stor ein snjór,
rjúpa lánte meg øyro sine
til lappe mine skór.

Eg var meg ei gáng norðanfjølls,
der kom sá stor ein blote,***
rjúpa lánte meg vengjo sine,
eg gjorðe deraf ein flote.

---

* Elvestein, en sten, hvori alver bor. Elverunn, et krat, hvori alverne færdes = alvelund.

** Klaka, fryse, stivne af kulde; kvik, levende, sauð af sjoða, koge; bánið, barnet; móire, for moðir.

*** Landstad bruger den telemarkske glose hjase; men rimet kræver den mange andre steder brugte benævnelse hare. — blote, regnskyl.

Eg var meg ei gáng norðanfjølls,
eg sille kaupa rug,
kaupte eg meg femten fante-keringar,
eg kom 'ki rugin ihug.»

— Ovenfor blev der sagt, at de gamle stev væsentlig var episke; men der forekommer dog ogsaa enkelte af en udpræget lyrisk karakter — saaledes den i al sin folkelige simpelhed rørende stevrække, der danner slutningen af sjette tylvt hos LANDSTAD. Det er en unggut, som klager over, at hans kjærlighed forsmaaes:

«Ifjór dá eg fór heimantil
var eg rauðleitt som sóli,
men no heve sorgi tvingað meg,
no er eg svarte som jóri.

Eg hev sá vont i hovuðið,
eg veit inki kven deð veld,
um notti den er aldri sá lang,
só fær eg 'ki sova hell.»

Og efterat hans moder har forsøgt at indgyde ham mod og haab, følger den i sit slags grandiose strofe:

«Eg sill' geva till sprettan rauðen,
fagrast i stallen stend,
om genta var sá glað i meg,
som login i lauvi brenn.»

I de nyere stev er det lyriske element det alt overvældende. Nye stev. De falder i to hovedgrupper: skjæmtende stev og alvorlige stev. De alvorlige er de talrigste, og de fleste af dem dreier sig om kjærlighed, især om ulykkelig kjærlighed. Ogsaa her finder man rørende følelsesudbrud, saa enkle og inderlige, at den ypperste kunstdigter ikke kunde frembringe noget, der var mere mættet med stemning. Det er især jenterne, som har kvædet og bevaret disse smaadigte, hvoraf hver strofe i regelen udgjør et hele for sig, selv om man som LANDSTAD kan samle grupper af stev sammen til rækker, der tilsyneladende er sammenhørende og fortløbende. De

skjemtende stev er bleven til under stevkampen og er senere bleven bevaret i hukommelsen for at tages frem og anvendes ved nye stevkampe. Det gjaldt for den stevjende at huske saa mange stev som muligt og at kunne anvende dem med slagfærdighed der, hvor de i øieblikket passede. Nogen fast rækkefølge mellem dem gives altsaa ikke; en saadan vilde have gjort stevkampen stereotyp og kjedsommelig. Dens tiltrækning beroede for en del netop paa den aandsnærværelse og slagfærdighed, hvormed de kjæmpende forstod at hente frem af sit forraad vers, som passede. Af nyere stev gives der en mængde; LANDSTAD anfører flere hundrede, og det er bare et udvalg af det materiale, der har staaet til hans raadighed. — Til stevene er der to melodier, en dyster, der nærmest blev anvendt ved de gamle stev, og en lysere, der tilhørte de nyere. — I stevtonen har A. O. VINJE skrevet sit deilige kjærlighedsdigt: «Den dag kjem aldri, at eg deg gløymar». Det er ikke blot stevenes tone, men ogsaa deres aand, der her med den fineste poetiske følelse er bleven vakt til live igjen af en modern digter. — Endnu er imidlertid denne digtning ikke uddød i de mere afsidesliggende egne af vort land. Om kjærlighedssorg og kval digtes der endnu af elskende hjerter; det sidste landskjendte eksempel er vistnok allerede over en menneskealder gammelt. Det er sangen «Sjá sóli pá Anaripigg», skrevet og komponeret af en ung skolelærer som et sidste farvel til hans hjembygd og til den elskede, der ikke fik tilladelse af sin familje til at blive hans. I metrisk henseende er det vistnok mere kunstigt end de simple stev; men følelsen er i slægt med stevene og finder paa flere punkter et ligesaa gribende enkelt udtryk. Forfatteren, den i Gudbrandsdalen fødte skolelærer IMBERT HOUGEN, døde først for et par aar siden som skolebestyrer i Tønsberg. I sine senere digte opgav han den folkelige stil, han med saa stort held havde anslaaet i sine ungdomsdage, og det meste af de digte og sange, han har efterladt, er skrevet paa almindeligt bogsprog og i almindelig nutidsstil. Selv de bondedigtere, der har holdt paa sit hjembygdssprog, har dog forladt de gamle spor; det er ikke længer folkelige sangere, der synger sine stemninger ud; det er moderne dialektdigtere eller maalstræverpoeter, der laver vers ved hjælp af pen, blæk og papir, og det er ikke længer folke-

traditionen, men bogtrykkersværten, der sørger for, at de bliver bevaret ud over nuet.

Skjemtende viser.

Endvidere har vi inden folkedigtningen adskillige humoristiske viser, hvoraf flere vistnok er af temmelig høi alder. Den mest bekjendte blandt dem er «Ravnabryllaup i Krákelund»; i dette som i adskillige andre skjemteviser er det skogens dyr og fugle, der optræder som handlende personer. Blandt de andre kan nævnes «Thor Brynjulf og fluga». Thor Brynjulf er et ikke ualmindeligt navn paa tordivelen *(scarabæus stercorarius)*, paa dansk skarnbasse, torbist. Det handler om tordivelens frieri til fluen — akkurat som den danske digter POUL MØLLER's bekjendte, paa folketraditionen byggede digt «Torbisten og Fluen». — En anden gruppe af disse skjemtende viser handler om to venners eller to brødres bedrifter og underlige gjerninger. Blandt dem skal først og fremst «Han Lage og han Jon» nævnes, dels fordi den vistnok er forholdsvis gammel, dels fordi sidestykker til den findes baade i Danmark og Sverige, og dels fordi den — i sin danske skikkelse — har dannet grundlaget for JENS BAGGESEN's førnævnte «Ridder Ro og Ridder Rap». «Han Mass og han Lass» hører til samme gruppe.

Endelig har LANDSTAD en afdeling, som han kalder «Nyere Viser af blandet Indhold». De af disse, der er af folkelig oprindelse, falder for en væsentlig del ind under de før nævnte afdelinger. Her er trylleviser og skjemteviser om hinanden. LANDSTAD har ikke gjort noget forsøg paa at lade gruppen blive righoldig. Der hører til denne gruppe vakre kjærlighedsviser som «Ifjol jet e Jeiten ti djupaste Dalom», spottende viser som «Je teente paa Kjølsta i Fjor», viser om dyr, i den gamle stil som «Den bakvendte visa» og glade sange som «Og kjøyre vatten og kjøyre ved». Det er altsammen et slags efterslæt af den gamle, ægte folkevisedigtning. Desuden findes der ogsaa adskillige digte, skrevne paa dialekt af navngivne forfattere, der stod udenfor bondestanden. Om enkelte af disse frembringelser vil der i det følgende blive anledning til at tale.

Folkevisernes literære historie.

De norske folkeviser har havt en sørgelig skjæbne; de er først bleven optegnede i en tid, da folkevisernes glansperiode forlængst var forbi, da de kun som mere eller mindre forvanskede rester levede igjen i folkets erindring. Vistnok er det beundringsværdigt, hvad folkets hukommelse har kunnet bevare; men en ting er dog sikker, at selv den bedste hukommelse undertiden har slaaet feil, at misforstaaelser har sneget sig ind, at det gamle sprogs degeneration har forandret ord og ordformer, saaledes at de tildels ikke er til at kjende igjen.

De danske visers historie.

Hvor ganske anderledes heldig har ikke Danmark været stillet i denne henseende! Allerede i det 16de og 17de aarhundrede blev en hel del danske viser optegnede. Viserne var dengang vistnok allerede flere hundrede aar gamle, og det var i borgestuen, at de nu levede sit kraftigste liv; men selv i «høienloftsalen» var interessen for dem ikke uddød, og i fruerstuen var den saa levende, at indsamlingen og optegnelsen af gamle viser fra middelalderen en tid synes at have været en modebeskjæftigelse blandt de danske adelsdamer saavel som blandt andre boglærde personer. Den betydeligste af disse visesamlinger er KAREN BRAHE's foliohaandskrift, bevaret den dag idag i KAREN BRAHE's bibliothek i Odense; det indeholder hele to hundrede gamle viser. Flere af disse haandskrifter benyttede ANDERS SØRENSEN VEDEL til sin i 1591 i trykken udgivne folkeviseudgave. Den bestaar af «It Hundrede vduaalde Danske Viser». Da dette er den ældste trykte visesamling i Norden, ja overhovedet i hele den del af Europa, hvori disse viser har havt sin hjemstavn, lader jeg P. HANSEN's poetiske pen fortælle lidt udførlig om dens tilblivelse, hvad der har saa meget større berettigelse, som samlingen ogsaa er af stor betydning for Norge.

«VEDEL's Udgave af Viserne,» skriver P. HANSEN i første bind af sin «Illustreret dansk Literaturhistorie», «er knyttet til en af vor Renaissancetids mest tiltalende Episoder, omstraalet af en mediceisk Glands, som gjør den litteraire Begivenhed end mere mindeværdig, en Situation, som kunde fortjene at fastholdes og forherliges i et Historiemaleri, der blev Nationalejendom. VEDEL begav sig en af de første Sommerdage 1586 paa Rejse for at indsamle Oplysninger til sin Danmarkshistorie. Fra sit Hjem i Ribe tog han over Fyen og Sjælland og kom en Dag i Juni til Hveen for at gjæste sin Myndling og Rejsefælle fra fordums Tid, TYGE BRAHE, der levede her som en Fyrste paa det stolte Uranienborg, omgiven af sine Disciple, af den Medhjælperskare, der syslede i hans Laboratorier og drev hans

Møller og Værksteder, af de Fremmede, der strømmede til allevegnefra, for at beundre den navnkundige Mand og hans Underværker. Medens VEDEL opholdt sig paa Uranienborg som dens Ejers velkomne Gjæst, stævnede en af de sidste Junidage en liden Flaade over Sundet, og Enkedronning SOPHIE med Følge steg iland paa Hveen for at aflægge Besøg hos TYGE. Indtræffende Uvejr forlængede Opholdet indtil paa tredie Dag, saa der blev god Lejlighed til allehaande Samtaler. Ved Taflet henledede TYGE BRAHE Dronningens Opmærksomhed paa sin gode Ven og Gjæst. «Mester ANDERS,» tilføjede han, «haver ogsaa samlet en Del af disse gamle danske Viser, som Eders Naade plejer at have synderlig Lyst og Behagelighed at læse.» Dronningen bad da VEDEL lade hende se de Folkesange, han havde med sig. «Jeg skal adlyde Eders fyrstelige Naade,» svarede VEDEL, «som tilbørligt er; dog beder jeg ydmygeligen, at Eders Naade vilde paa en kort Tid have Taalmodighed med mig, at jeg kunde udvælge de fornemste og tilskikke Eders Naade en Renskrift deraf.» Med Opfyldelsen af dette Løfte trak det imidlertid i Langdrag; VEDEL's andre Arbejder optog hans Tid, og først efter gjentagne Paamindelser af Dronningens Hofmesterinde, BEATE BILDE, tog han fat paa denne Sag, men besluttede nu tillige at føre den til Ende paa en fyldigere Maade end den oprindelige paatænkte, idet han vilde sende Dronningen ikke en Renskrift, men en trykt Bog. Han udvalgte da af sit store Forraad et Antal af hundrede Viser, som han inddelte i tre Klasser: sexogtyve Kæmpeviser om Helte, hvis Tidsalder, Opholdssted og øvrige Forhold ikke med nogen Vished lod sig bestemme, femoghalvtredsindstyve historiske Viser om danske Kongers og Dronningers Levnet og Bedrifter samt nitten Viser om danske Riddersmænd. Texten er temmelig frit behandlet ved Sammenarbejdelse af flere Viser til een, ved Tilføjelse eller Udeladelse af enkelte Strofer og ved Tildigtning af moralske Slutningsstrofer.»

Saavidt professor PETER HANSEN. Det lille velkjendte kulturhistoriske billede fra Hveen, som han skildrer, er vistnok tegnet lidt for meget paa guldgrund, naar han dypper sin pen i «mediceisk Glands» o. s. v.; men alligevel straaler billedet kraftig og lysende, naar vi holder det op mod den baggrund, som de norske literaturforhold dengang dannede. I Norge var der ingen, som brød sig om de gamle viser, undtagen dem, som endnu sang dem, og som havde gammen og glæde af dem. Der var ingen adelige damer til at skrive dem op, ingen dronning til at interessere sig for dem, ingen historiker til at samle og udgive dem; de maatte endnu i flere hundredaar leve et slags vildmandsliv paa folkets tunger, indtil der kom mænd, som havde forstaaelse af deres poetiske og nationale værdi og tog det som en opgave at samle resterne.

I det syttende aarhundrede udkom ikke mindre end to nye visesamlinger i Danmark. I 1657 udgav nemlig METTE GJØE «Tragica, den første Part», væsentlig bestaaende af en ny samling, som VEDEL havde paabegyndt, og i 1695 udgav PEDER SYV «Tohundrede Viser

om Konger, Kæmper og Andre». Halvparten af dem er VEDEL's oprindelige samling. PEDER SYV nævner og anfører ogsaa optegnelser fra Norge, skjøndt i meget ringe udstrækning. Den næste folkeviseudgave blev paabegyndt i slutningen af forrige aarhundrede, men aldrig fuldendt. Derimod udgav H. W. F. ABRAHAMSON, R. NYERUP og K. L. RAHBEK en anselig samling «Udvalgte danske Viser fra Middelalderen». Den udgjør hele fem oktavbind, udkom i aarene 1812—14 og var for sin tid et betydeligt arbeide. Men det varede dog ikke mange tiaar, før den filologiske kritik begyndte at stille større fordringer til en udgave af viserne. Det er disse fordringer, som har affødt SVEND GRUNDTVIG's kjæmpeværk «Danmarks gamle Folkeviser». Her meddeles ikke blot viserne med minutiøs nøiagtighed i sine forskjellige opbevarede hovedformer; men der gjøres paa det omstændeligste rede for varianter og læsemaader i det enkelte. Ogsaa fra Norge forekommer der her en hel del vægtige bidrag til visernes literaturhistorie, fornemmelig meddelt udgiveren af professor SOPHUS BUGGE. I mere end en menneskealder syslede SVEND GRUNDTVIG med dette arbeide; det første bind udkom allerede i 1853, og arbeidet var endnu ikke afsluttet, da han tredive aar senere afgik ved døden. Ingen har paataget sig at fortsætte og fuldende det; men selv som torso er det et enestaaende bidrag til de nordiske literaturers historie, et hovedværk, som der neppe vil komme noget sidestykke til hverken fra Norges eller Sveriges side. — Kort før sin død udgav endelig GRUNDTVIG et populært udvalg af «Danmarks Folkeviser». Det er en let tilgjængelig bog, som kan anbefales enhver, der har lyst til at lære folkeviserne at kjende, uden at have mod eller kundskab nok til at give sig i kast med de tungere anlagte samlinger.

De norske folkeviser.

— I Norge er, som før sagt, den trykte viseliteratur forholdsvis fattig. Sverige staar betydelig over os, om end langt fra saa høit som Danmark. I bygdebeskrivelser og beslægtede værker fra slutningen af forrige aarhundrede forekommer der hist og her viseoptegnelser; men det er ikke mange, og de optræder rent tilfældig; vedkommende nedskriver synes mere tilbøielig til at opfatte dem som lokale kuriositeter end som udslag af en stor og eiendommelig poetisk retning, der var fælles for hele Norden. — I 1840 udkom den første norske folkevisesamling, besørget af JØRGEN MOE.

Den er et interessant literaturhistorisk aktstykke i mere end én henseende. Den lille fortale, hvormed udgiveren har forsynet den, er et karakteristisk udslag af interesser og stemninger, som paa udgivelsestidspunktet var begyndt at gjøre sig gjældende inden de literære kredse i Norge. Forfatteren hævder med stor styrke folkepoesiens betydning for kunstpoesien; det er fra folkepoesien, hans samtids norske digtere skal hente kraft og nationalt præg. Derfor er ethvert bidrag fra folket af stor betydning, og et saadant bidrag er det da, han leverer. Men lidet er det, det er sikkert, og JØRGEN MOE er den første til at indrømme det. Af virkelige gamle folkeviser indeholder hans samling saa godt som intet. Han har væsentlig samlet, hvad der allerede var kjendt gjennem tryk. Nyere frembringelser af navngivne forfattere som HEYBERG's «Bonden i bryllaupsgarden», STOCKFLETH's «Heimatkomsten», EDVARD STORM's sange i gudbrandsdølsk dialekt, ja selv noget saa nyt som «Aagots Fjeldsang» af BJERREGAARD's «Fjeldeventyret», for ikke at tale om nyere og tildels temmelig ubetydelige dialektforfatteres frembringelser, optager en væsentlig del af samlingen. Af ældre, ægte folkepoesi har han taget «Rabna-Brydlup uti Kraakelund» fra HALLAGER's opskrift og et par andre optegnelser fra KLÜVER's «Norges Mindesmærker», deriblandt den før nævnte «Lage aa Jo», som visen heder i den KLÜVER-MOE'ske gjengivelse. Om hele den rige gamle viseskat, som LANDSTAD senere drog frem, har MOE i 1840 ingen anelse. Derfor sætter han ogsaa stevene som den ypperste og bedste del af den folkelige poesi. «Især er det Stevene, der, ved deres eiendommelige Tilblivelsesmaade og Brug, maaske endnu mere end ved deres Indhold, have Krav paa Opmærksomhed,» siger han i sin indledning. Men endnu høiere sætter han de prosaiske overleveringer, sagnene og navnlig eventyrene. For vort lands vedkommende har han ubetinget ret, naar det gjælder eventyrene. — Den lille samling gjorde en vis lykke; i 1848 kunde forlæggeren udgive en ny udgave. Den besørgedes af professor P. A. MUNCH. «Forandringerne bestaa dels deri, at enkelte mindre egte, og overhoved som Folkeviser mindre passende Stykker ere ombyttede med andre og mere passende,» siger MUNCH i sit forord, «dels ogsaa deri, at man har søgt at forme Retskrivningen mere efter Sprogets Aand, og saavidt muligt gjøre den fælles for alle eller for de fleste Stykker.» I 1869 udkom endelig en tredie,

forandret og forøget udgave, besørget ved HANS ROSS og med ændret titel. Allerede MUNCH havde forandret titelen til «Norske Viser og Stev i Folkesproget». Maalstræveren Ross kaldte samlingen bare «Norske Viser og Stev», unægtelig en altfor omfattende og derfor misvisende titel.

Samme aar, som anden udgave af den netop nævnte samling udkom, afsluttede M. B. LANDSTAD sin store samling. Den blev trykt i de følgende aar paa TØNSBERG's forlag og forelaa fuldt færdig ved udgangen af 1852. Dens store fortjeneste er, at den fremdrog en mængde hidtil ukjendte viser og det virkelig ægte gamle viser. Samleren havde tilbragt sin barndom i Telemarken, han var saa at sige vokset op i de gamle visers selskab. Som præst vendte han tilbage til de gamle tomter, og nu havde han faaet øiet aabent for visernes betydning. Han saa tillige, at traditionen holdt paa at dø, og da var det, han fattede det udmærkede forsæt at redde, hvad reddes kunde. Hvorledes han udførte dette forsæt, er allerede nærmere omtalt i det foregaaende. — I 1858 udkom endelig den sidste betydelige samling af norske folkeviser, som vi har at notere. Det var «Gamle norske Folkeviser, samlede og udgivne af SOPHUS BUGGE». Udgiveren begyndte sin rige videnskabelige forfattervirksomhed med dette arbeide, som han havde indsamlet materialierne til under stipendiereiser i Telemarken. Desværre er det aldrig bleven fortsat; men at BUGGE ikke har opgivet sine studier paa dette omraade fremgaar blandt andet paa det klareste af hans talrige værdifulde meddelelser til SVEND GRUNDTVIG.

Af melodierne til vore folkeviser eksisterer der en ypperlig samling, besørget af L. M. LINDEMAN. Den udkom i aarene 1853—67 under titelen «Ældre og nyere norske Fjeldmelodier, samlede og bearbeidede for Pianoforte». En ny revideret udgave udkom i 1874. Ogsaa den danske musiker BERGGREEN har udgivet et bind norske folkemelodier, der danner et afsnit af hans «Europas Folkemelodier».

Folke-eventyrene.

Staar vi adskillig tilbage baade for dansker og svensker paa folkevisens omraade, saa er vi til gjengjæld ubetinget nummer 1 paa folkeeventyrets. Vore folkeeventyr indtager en anerkjendt plads blandt de ypperste, som verdensliteraturen eier. Holder vi os inden-

for Nordens grænser, saa er vore eventyr langt livligere i foredraget end de svenske og danske. De svenske er i mange tilfælde altfor stærkt paavirkede af den gamle krønikestil; de danske har et altfor jævnt, altfor lidet tilspidset foredrag. Sammenlignet med vore virker de mange gange en smule slæbende. Betegnende er det, at en bekjendt dansk literaturkjender, der for en række aar siden anmeldte en udgave af Asbjørsen's eventyr i et dansk tidsskrift, udtalte den mening, at den norske udgiver havde en «egen humoristisk Maade, paa hvilken han dramatiserer Eventyret og derved gjør Personerne levende». Han troede, at det var Asbjørnsen, der havde bearbeidet eventyrstoffet frit, akkurat som H. C. Andersen undertiden har gjort med danske folkeeventyr. Men Asbjørnsen var ingen H. C. Andersen og lagde heller ikke an paa at være det. Baade han og hans medarbeider, Jørgen Moe, stræbte at gjengive eventyrene i alt væsentligt, som de lød fra landbefolkningens læber. Det humoristisk-dramatiske foredrag var ikke udgivernes, men de oprindelige eventyrfortælleres. «De gode fortælleres foredrag,» har jeg engang skrevet, «er udpræget dramatisk; de fortæller ikke, de spiller eventyret. Ikke blot dialogerne, men selve fortællingen, ja endog skildringen af natur og personer foredrages med den rigeste afvexling i tonefald, mimik og gestus» (Henrik Jæger: «Norske forfattere»). Om det karakteristiske ved den norske eventyrstil har Jørgen Moe i sin udmærkede indledning til den store eventyrsamling gjort følgende bemærkninger: I modsætning til de germaniske landes eventyr «kunne vore betegnes, idet man siger, at deres Fortællemaade er en Fortsættelse og Udvikling af Sagaforedraget. Det er hermed ikke min Mening at ville udtrykke, at Fortællingen er den samme som i Sagaerne — langt fra. Paastanden gjælder Foredragets inderste Charakteer, ikke Vendingerne og det Ydre. Uagtet man i vore Eventyr ikke møder en eneste Levning af den Krønikestil, som er saa hyppig i de svenske, troer jeg dog, at vore staae i en inderligere og mere organisk Forbindelse med Sagaernes Fortællemaade. Vi gjenfinde saaledes overalt den sagamæssige ligefremme og hensynsløse Betegnelse af enhver Gjenstand, en Udtryksmaade, der har sit Udspring ikke af Raahed, men af Naivitet og Eenfoldighed; vi gjenfinde den samme uforfærdede, storartede Humor, der — ligesom Helten i et tydsk Eventyr —

synes at være «dragen ud for at lære Frygt at kjende»; vi gjenfinde overhoved hint reenepiske Foredrag, hvis Maal alene er Beskuelsens Glæde, som derfor med lige Deeltagelse dvæler ved det Sørgelige og Frygtelige som ved det Lyse og Muntre, men som sjelden eller aldrig forraader Beretterens Stemning ved Begivenhedernes Gang. Vore Eventyr kan altid sige som Gutten, der sad og græd: «jeg er lige glad,» sagde han. Hvor en Stemning alligevel nu og da fornemmes af det opmærksomme Øre, bliver dette snarere muligt paa negativ end paa positiv Maade. Det er nemlig ingenlunde saa sjælden, at Fortællingen ligesom vil holde sig en blødere Stemning fra Livet eller dog, ligesom af Undseelse, vil skjule den ved at give det Gribende i Humorets Indklædning, og hvor denne er tilstede, vil man derfor ofte under det muntre Foredrag høre en Deeltagelsens Grundtone. Det norske Eventyr er, naar man sammenligner det med det tyske, fortalt med en mandlig Mund.» Paa en endnu kraftigere maade har Jørgnn Moe gjentaget denne karakteristik i sin lille polemiske skitse «En Vandring og et Eventyr, slig det er». (Se hans «Samlede Skrifter», andet bind.) —

— Eventyrenes stof er ikke ligesaa originalt og nationalt som eventyrstilen. Der er allerede tidligere bleven antydet, at mange fremmede indflydelser har gjort sig gjældende. Størsteparten af disse eventyrmotiver er fælleseie for hele den indoeuropæiske folkestamme, ja endel af dem gjenfindes endog blandt folkeslag af anden race; Jørgen Moe har, som før nævnt, leveret en udførlig paavisning af dette forhold for enkelte eventyrs vedkommende. Men det er kun ved hjælp af abstraktion, man naar til dette resultat. Eventyrenes skelet kan i større eller mindre grad være fælleseie for en hel del nationer. Deres kjød og blod, alt det, som giver dem liv og eiendommelighed, er de forskjellige folkeslags nationaleiendom. Dette internationale fælleseie kan forklares paa to maader, og i nogle tilfælde maa vistnok den ene forklaring fastholdes som den rigtige, i andre den anden; i enkelte tilfælde maa man gribe til en kombination af begge.

Efter at have paavist overensstemmelsen mellem en hel række forskjellige folkeslags eventyr drager Jørgen Moe følgende slutning: «Man bliver da tvungen til, i denne Folkedigtningens Overensstem-

melse i det Store at see et Henpeg til Folkenes Urfællesskab i en længst forleden Tid, som Historiens Aarstal ei har Ziffre til at betegne. Kun paa denne Maade lader saavel de store Ligheders som Uligheders Art sig forklare, og man vil i denne Betragtning have et nyt og fast Baand, der sammenknytter først mindre Grupper af Folkene og siden større og større Masser af Menneskenes Slægt, som udgaaer fra eet Blod.» Denne Forklaring slutter sig til den sammenlignende sprogvidenskabs og den sammenlignende mythologis resultater, to videnskaber, der endnu var temmelig nye, da Moe skrev sin indledning. — Men denne forklaring er ikke udtømmende. Folkeslagenes berøring med hinanden var jo ikke afsluttet med det store urfællesskab. Selv for religionernes vedkommende har videnskaben paavist senere forbindelser og paavirkninger. Husk bare paa Sophus Bugge's ovenfor nævnte studier over den norrøne gudelære. Og hvad der gjælder religionerne, gjælder selvfølgelig i endnu høiere grad eventyrene. Mange af dem er uden tvivl af et langt yngre datum end «Folkenes Urfællesskab». Handelsforbindelser, vikingetog, korstog, pilegrimsfarter o. s. v., o. s. v. har bragt dem fra land til land, og i tidernes løb har saa nationerne assimileret dem med sig selv, gjort dem til kjød af sit kjød og blod af sit blod, «lokaliseret» dem, for at bruge en banal modern betegnelse. Her kunde der være interessante studier over vore eventyrs historie at gjøre. For udlandets vedkommende foreligger der allerede et rigt materiale, som i en kyndig og literært fintfølende mands hænder kunde føre til smukke resultater. Det er ogsaa en af de mange opgaver, som endnu ikke er løst paa grund af den askepotagtige stilling, hvori det nationale literaturstudium befinder sig herhjemme. Jørgen Moe har i indledningen, der den dag i dag er det bedste, der er skrevet om vore eventyr, paa en aandrig maade fremstillet forholdet mellem vore eventyr og de fremmede; han viser, hvorledes forskjellige beslægtede figurer findes i de forskjellige landes eventyr, og paaviser paa samme tid den forvandling, som disse figurer har undergaaet, idet de blev omplantede i norsk jordbund. Jeg skal her ikke følge hans udvikling, men indskrænke mig til i al korthed at karakterisere de norske eventyr i deres eiendommelighed. —

— Naar folkeeventyrene er bleven til, er det selvfølgelig umuligt at afgjøre med bestemthed. Jørgen Moe mener, at de har

synes at være «dragen ud for at lære Frygt at kjende»; vi gjenfinde overhoved hint reenepiske Foredrag, hvis Maal alene er Beskuelsens Glæde, som derfor med lige Deeltagelse dvæler ved det Sørgelige og Frygtelige som ved det Lyse og Muntre, men som sjelden eller aldrig forraader Beretterens Stemning ved Begivenhedernes Gang. Vore Eventyr kan altid sige som Gutten, der sad og græd: «jeg er lige glad,» sagde han. Hvor en Stemning alligevel nu og da fornemmes af det opmærksomme Øre, bliver dette snarere muligt paa negativ end paa positiv Maade. Det er nemlig ingenlunde saa sjælden, at Fortællingen ligesom vil holde sig en blødere Stemning fra Livet eller dog, ligesom af Undseelse, vil skjule den ved at give det Gribende i Humorets Indklædning, og hvor denne er tilstede, vil man derfor ofte under det muntre Foredrag høre en Deeltagelsens Grundtone. Det norske Eventyr er, naar man sammenligner det med det tyske, fortalt med en mandlig Mund.» Paa en endnu kraftigere maade har Jørgnn Moe gjentaget denne karakteristik i sin lille polemiske skitse «En Vandring og et Eventyr, slig det er». (Se hans «Samlede Skrifter», andet bind.) —

— Eventyrenes stof er ikke ligesaa originalt og nationalt som eventyrstilen. Der er allerede tidligere bleven antydet, at mange fremmede indflydelser har gjort sig gjældende. Størsteparten af disse eventyrmotiver er fælleseie for hele den indoeuropæiske folkestamme, ja endel af dem gjenfindes endog blandt folkeslag af anden race; Jørgen Moe har, som før nævnt, leveret en udførlig paavisning af dette forhold for enkelte eventyrs vedkommende. Men det er kun ved hjælp af abstraktion, man naar til dette resultat. Eventyrenes skelet kan i større eller mindre grad være fælleseie for en hel del nationer. Deres kjød og blod, alt det, som giver dem liv og eiendommelighed, er de forskjellige folkeslags nationaleiendom. Dette internationale fælleseie kan forklares paa to maader, og i nogle tilfælde maa vistnok den ene forklaring fastholdes som den rigtige, i andre den anden; i enkelte tilfælde maa man gribe til en kombination af begge.

Efter at have paavist overensstemmelsen mellem en hel række forskjellige folkeslags eventyr drager Jørgen Moe følgende slutning: «Man bliver da tvungen til, i denne Folkedigtningens Overensstem-

melse i det Store at see et Henpeg til Folkenes Urfællesskab i en længst forleden Tid, som Historiens Aarstal ei har Ziffre til at betegne. Kun paa denne Maade lader saavel de store Ligheders som Uligheders Art sig forklare, og man vil i denne Betragtning have et nyt og fast Baand, der sammenknytter først mindre Grupper af Folkene og siden større og større Masser af Menneskenes Slægt, som udgaaer fra eet Blod.» Denne Forklaring slutter sig til den sammenlignende sprogvidenskabs og den sammenlignende mythologis resultater, to videnskaber, der endnu var temmelig nye, da Moe skrev sin indledning. — Men denne forklaring er ikke udtømmende. Folkeslagenes berøring med hinanden var jo ikke afsluttet med det store urfællesskab. Selv for religionernes vedkommende har videnskaben paavist senere forbindelser og paavirkninger. Husk bare paa Sophus Bugge's ovenfor nævnte studier over den norrøne gudelære. Og hvad der gjælder religionerne, gjælder selvfølgelig i endnu høiere grad eventyrene. Mange af dem er uden tvivl af et langt yngre datum end «Folkenes Urfællesskab». Handelsforbindelser, vikingetog, korstog, pilegrimsfarter o. s. v., o. s. v. har bragt dem fra land til land, og i tidernes løb har saa nationerne assimileret dem med sig selv, gjort dem til kjød af sit kjød og blod af sit blod, «lokaliseret» dem, for at bruge en banal modern betegnelse. Her kunde der være interessante studier over vore eventyrs historie at gjøre. For udlandets vedkommende foreligger der allerede et rigt materiale, som i en kyndig og literært fintfølende mands hænder kunde føre til smukke resultater. Det er ogsaa en af de mange opgaver, som endnu ikke er løst paa grund af den askepotagtige stilling, hvori det nationale literaturstudium befinder sig herhjemme. Jørgen Moe har i indledningen, der den dag i dag er det bedste, der er skrevet om vore eventyr, paa en aandrig maade fremstillet forholdet mellem vore eventyr og de fremmede; han viser, hvorledes forskjellige beslægtede figurer findes i de forskjellige landes eventyr, og paaviser paa samme tid den forvandling, som disse figurer har undergaaet, idet de blev omplantede i norsk jordbund. Jeg skal her ikke følge hans udvikling, men indskrænke mig til i al korthed at karakterisere de norske eventyr i deres eiendommelighed. —

— Naar folkeeventyrene er bleven til, er det selvfølgelig umuligt at afgjøre med bestemthed. Jørgen Moe mener, at de har

synes at være «dragen ud for at lære Frygt at kjende»; vi gjenfinde overhoved hint reenepiske Foredrag, hvis Maal alene er Beskuelsens Glæde, som derfor med lige Deeltagelse dvæler ved det Sørgelige og Frygtelige som ved det Lyse og Muntre, men som sjelden eller aldrig forraader Beretterens Stemning ved Begivenhedernes Gang. Vore Eventyr kan altid sige som Gutten, der sad og græd: «jeg er lige glad,» sagde han. Hvor en Stemning alligevel nu og da fornemmes af det opmærksomme Øre, bliver dette snarere muligt paa negativ end paa positiv Maade. Det er nemlig ingenlunde saa sjælden, at Fortællingen ligesom vil holde sig en blødere Stemning fra Livet eller dog, ligesom af Undseelse, vil skjule den ved at give det Gribende i Humorets Indklædning, og hvor denne er tilstede, vil man derfor ofte under det muntre Foredrag høre en Deeltagelsens Grundtone. Det norske Eventyr er, naar man sammenligner det med det tyske, fortalt med en mandlig Mund.» Paa en endnu kraftigere maade har Jørgnn Moe gjentaget denne karakteristik i sin lille polemiske skitse «En Vandring og et Eventyr, slig det er». (Se hans «Samlede Skrifter», andet bind.) —

— Eventyrenes stof er ikke ligesaa originalt og nationalt som eventyrstilen. Der er allerede tidligere bleven antydet, at mange fremmede indflydelser har gjort sig gjældende. Størsteparten af disse eventyrmotiver er fælleseie for hele den indoeuropæiske folkestamme, ja endel af dem gjenfindes endog blandt folkeslag af anden race; Jørgen Moe har, som før nævnt, leveret en udførlig paavisning af dette forhold for enkelte eventyrs vedkommende. Men det er kun ved hjælp af abstraktion, man naar til dette resultat. Eventyrenes skelet kan i større eller mindre grad være fælleseie for en hel del nationer. Deres kjød og blod, alt det, som giver dem liv og eiendommelighed, er de forskjellige folkeslags nationaleiendom. Dette internationale fælleseie kan forklares paa to maader, og i nogle tilfælde maa vistnok den ene forklaring fastholdes som den rigtige, i andre den anden; i enkelte tilfælde maa man gribe til en kombination af begge.

Efter at have paavist overensstemmelsen mellem en hel række forskjellige folkeslags eventyr drager Jørgen Moe følgende slutning: «Man bliver da tvungen til, i denne Folkedigtningens Overensstem-

melse i det Store at see et Henpeg til Folkenes Urfællesskab i en længst forleden Tid, som Historiens Aarstal ei har Ziffre til at betegne. Kun paa denne Maade lader saavel de store Ligheders som Uligheders Art sig forklare, og man vil i denne Betragtning have et nyt og fast Baand, der sammenknytter først mindre Grupper af Folkene og siden større og større Masser af Menneskenes Slægt, som udgaaer fra eet Blod.» Denne Forklaring slutter sig til den sammenlignende sprogvidenskabs og den sammenlignende mythologis resultater, to videnskaber, der endnu var temmelig nye, da Moe skrev sin indledning. — Men denne forklaring er ikke udtømmende. Folkeslagenes berøring med hinanden var jo ikke afsluttet med det store urfællesskab. Selv for religionernes vedkommende har videnskaben paavist senere forbindelser og paavirkninger. Husk bare paa Sophus Bugge's ovenfor nævnte studier over den norrøne gudelære. Og hvad der gjælder religionerne, gjælder selvfølgelig i endnu høiere grad eventyrene. Mange af dem er uden tvivl af et langt yngre datum end «Folkenes Urfællesskab». Handelsforbindelser, vikingetog, korstog, pilegrimsfarter o. s. v., o. s. v. har bragt dem fra land til land, og i tidernes løb har saa nationerne assimileret dem med sig selv, gjort dem til kjød af sit kjød og blod af sit blod, «lokaliseret» dem, for at bruge en banal modern betegnelse. Her kunde der være interessante studier over vore eventyrs historie at gjøre. For udlandets vedkommende foreligger der allerede et rigt materiale, som i en kyndig og literært fintfølende mands hænder kunde føre til smukke resultater. Det er ogsaa en af de mange opgaver, som endnu ikke er løst paa grund af den askepotagtige stilling, hvori det nationale literaturstudium befinder sig herhjemme. Jørgen Moe har i indledningen, der den dag i dag er det bedste, der er skrevet om vore eventyr, paa en aandrig maade fremstillet forholdet mellem vore eventyr og de fremmede; han viser, hvorledes forskjellige beslægtede figurer findes i de forskjellige landes eventyr, og paaviser paa samme tid den forvandling, som disse figurer har undergaaet, idet de blev omplantede i norsk jordbund. Jeg skal her ikke følge hans udvikling, men indskrænke mig til i al korthed at karakterisere de norske eventyr i deres eiendommelighed. —

— Naar folkeeventyrene er bleven til, er det selvfølgelig umuligt at afgjøre med bestemthed. Jørgen Moe mener, at de har

synes at være «dragen ud for at lære Frygt at kjende»; vi gjenfinde overhoved hint reenepiske Foredrag, hvis Maal alene er Beskuelsens Glæde, som derfor med lige Deeltagelse dvæler ved det Sørgelige og Frygtelige som ved det Lyse og Muntre, men som sjelden eller aldrig forraader Beretterens Stemning ved Begivenhedernes Gang. Vore Eventyr kan altid sige som Gutten, der sad og græd: «jeg er lige glad,» sagde han. Hvor en Stemning alligevel nu og da fornemmes af det opmærksomme Øre, bliver dette snarere muligt paa negativ end paa positiv Maade. Det er nemlig ingenlunde saa sjælden, at Fortællingen ligesom vil holde sig en blødere Stemning fra Livet eller dog, ligesom af Undseelse, vil skjule den ved at give det Gribende i Humorets Indklædning, og hvor denne er tilstede, vil man derfor ofte under det muntre Foredrag høre en Deeltagelsens Grundtone. Det norske Eventyr er, naar man sammenligner det med det tyske, fortalt med en mandlig Mund.» Paa én endnu kraftigere maade har Jørgnn Moe gjentaget denne karakteristik i sin lille polemiske skitse «En Vandring og et Eventyr, slig det er». (Se hans «Samlede Skrifter», andet bind.) —

— Eventyrenes stof er ikke ligesaa originalt og nationalt som eventyrstilen. Der er allerede tidligere bleven antydet, at mange fremmede indflydelser har gjort sig gjældende. Størsteparten af disse eventyrmotiver er fælleseie for hele den indoeuropæiske folkestamme, ja endel af dem gjenfindes endog blandt folkeslag af anden race; Jørgen Moe har, som før nævnt, leveret en udførlig paavisning af dette forhold for enkelte eventyrs vedkommende. Men det er kun ved hjælp af abstraktion, man naar til dette resultat. Eventyrenes skelet kan i større eller mindre grad være fælleseie for en hel del nationer. Deres kjød og blod, alt det, som giver dem liv og eiendommelighed, er de forskjellige folkeslags nationaleiendom. Dette internationale fælleseie kan forklares paa to maader, og i nogle tilfælde maa vistnok den ene forklaring fastholdes som den rigtige, i andre den anden; i enkelte tilfælde maa man gribe til en kombination af begge.

Efter at have paavist overensstemmelsen mellem en hel række forskjellige folkeslags eventyr drager Jørgen Moe følgende slutning: «Man bliver da tvungen til, i denne Folkedigtningens Overensstem-

melse i det Store at see et Henpeg til Folkenes Urfællesskab i en længst forleden Tid, som Historiens Aarstal ei har Ziffre til at betegne. Kun paa denne Maade lader saavel de store Ligheders som Uligheders Art sig forklare, og man vil i denne Betragtning have et nyt og fast Baand, der sammenknytter først mindre Grupper af Folkene og siden større og større Masser af Menneskenes Slægt, som udgaaer fra eet Blod.» Denne Forklaring slutter sig til den sammenlignende sprogvidenskabs og den sammenlignende mythologis resultater, to videnskaber, der endnu var temmelig nye, da Moe skrev sin indledning. — Men denne forklaring er ikke udtømmende. Folkeslagenes berøring med hinanden var jo ikke afsluttet med det store urfællesskab. Selv for religionernes vedkommende har videnskaben paavist senere forbindelser og paavirkninger. Husk bare paa Sophus Bugge's ovenfor nævnte studier over den norrøne gudelære. Og hvad der gjælder religionerne, gjælder selvfølgelig i endnu høiere grad eventyrene. Mange af dem er uden tvivl af et langt yngre datum end «Folkenes Urfællesskab». Handelsforbindelser, vikingetog, korstog, pilegrimsfarter o. s. v., o. s. v. har bragt dem fra land til land, og i tidernes løb har saa nationerne assimileret dem med sig selv, gjort dem til kjød af sit kjød og blod af sit blod, «lokaliseret» dem, for at bruge en banal modern betegnelse. Her kunde der være interessante studier over vore eventyrs historie at gjøre. For udlandets vedkommende foreligger der allerede et rigt materiale, som i en kyndig og literært fintfølende mands hænder kunde føre til smukke resultater. Det er ogsaa en af de mange opgaver, som endnu ikke er løst paa grund af den askepotagtige stilling, hvori det nationale literaturstudium befinder sig herhjemme. Jørgen Moe har i indledningen, der den dag i dag er det bedste, der er skrevet om vore eventyr, paa en aandrig maade fremstillet forholdet mellem vore eventyr og de fremmede; han viser, hvorledes forskjellige beslægtede figurer findes i de forskjellige landes eventyr, og paaviser paa samme tid den forvandling, som disse figurer har undergaaet, idet de blev omplantede i norsk jordbund. Jeg skal her ikke følge hans udvikling, men indskrænke mig til i al korthed at karakterisere de norske eventyr i deres eiendommelighed. —

— Naar folkeeventyrene er bleven til, er det selvfølgelig umuligt at afgjøre med bestemthed. Jørgen Moe mener, at de har

eksisteret allerede i sagatiden, ja endog helt tilbage i hedenskabets dage. Han støtter denne sin paastand paa flere grunde. Blandt andet henviser han til, at fortællingen om den onde stedmoder nævnes allerede i ODD MUNK's «Olaf Trygvasons saga» og senere i SVERRE's saga. Men dette beviser jo kun, at dette gamle stof har været kjendt paa den tid. Det har selvfølgelig ikke været JØRGEN MOE's mening, at eventyret om «Manddatteren og Kjærringdatteren» har været til paa den tid. Større vægt lægger han paa, at en hel del forestillinger fra den gamle gude- og sagnverden gaar igjen i eventyrene; men saadanne forestillinger har jo ført en frodig tilværelse som sagn og overtro lige ned i vort aarhundrede og lever den dag i dag — saa deraf er intet sikkert at slutte med hensyn til eventyrenes tilblivelsestid. Den rimeligste antagelse turde vel være den, at deres tilblivelsestid tager sin begyndelse i slutningen af middelalderen og strækker sig nedover gjennem aarhundrederne lige ned imod vore dage. Der er nemlig den væsentlige forskjel mellem folkeviserne og eventyrene, at de første absolut maa tænkes digtede af et enkelt individ, de sidste derimod ikke. Der har været en hel række fortællere, som har bidraget sit til hvert enkelt eventyrs udvikling, inden det endelig har faaet den forholdsvis faste skikkelse, hvori det er naaet ned til os. Det fremgaar med tydelighed af selve eventyrene, idet man uden vanskelighed kan paavise, hvorledes forskjellige tidsaldre har lagt sit arbeide paa dem baade med hensyn til de fortalte begivenheder og med hensyn til opfatningen af personer.

Først og fremst gaar som sagt hedenske forestillinger igjen; de har levet i folket ned gjennem tiderne, har været gjenstand for frygt og rædsel, efterat de havde ophørt at være gjenstand for tro, og er endelig bleven stof til moro og underholdning. Først paa det sidste stadium er det, eventyrene har grebet og benyttet dem. At eventyret om «Kværnen, som staar og maler paa Havsens Bund», har hentet sit emne fra «Den ældre Edda», er utvivlsomt; men det er ikke længer taget alvorlig; det er gjort om til ren moro. Ja, selv de lettere og mere groteske partier af de gamle gudesagn er bleven endnu lettere og endnu mere groteske, inden de er bleven optaget i eventyret. Thors reise til Utgardeloke er i og for sig

grotesk nok; men eventyret har «travesteret» den i «Gutten, som kapaad med Troldet».

Ogsaa katholicismens tid har afsat sine mærker i eventyrene. St. Peder spiller som bekjendt en vis rolle i adskillige af dem. Ligeoverfor disse forestillinger er tonen allerede en anden; de tages ganske anderledes alvorlig. Enkelte af disse eventyr har endog et rent legendeagtigt præg — saaledes f. eks. «Gjertrudsfuglen» og «Jomfru Maria og Svalen», det sidste eventyr, som ASBJØRNSEN gjenfortalte (i anden samling af hans «Eventyrbog for Børn»).

Men den tidsalder, der har sat de fleste og kraftigste mærker i vore eventyr, er tiden efter reformationens indførelse. To staaende eventyrfigurer har ikke kunnet formes før den tid. Det er præsten og kongen.

Det er jo en bekjendt sag, at der i Danmark, i Tyskland og flere steder dreves gjøn med præsterne — eller rettere sagt med munkene — i tiden nærmest før reformationen. Den vaagnende tvivl ligeoverfor de katholske lærdomme og munkenes moralske fordærvelse var aarsag hertil; men i Norge var der endnu ikke vaagnet nogen tvivl. Befolkningen holdt sig til den gamle tro uden kritik hverken af dogmer eller personer, og det er ikke usandsynligt, at personerne netop af denne grund har staaet paa et høiere moralsk standpunkt end flerheden af sine samtidige kolleger i andre lande. Det er et karakteristisk træk, at i de norske folketraditioner drives der ikke gjøn med munkene. Presterne derimod faar gaa ordentlig igjennem. Men disse præster er ikke katholicismens præster; det er reformationstidens.

Der er her to historiske kjendsgjerninger at fremhæve. Reformationen vakte folkets uvilje i Norge; det saa med had og foragt paa repræsentanterne for den nye lære, fordi det endnu helt og holdent elskede og sluttede sig til den gamle. — Og dernæst var jo flertallet af disse første norske lutherske præster af en mildest talt tvivlsom kaliber. Der stod jo selvfølgelig ikke nogen ny geistlighed færdig til at overtage den nye kirkevirksomhed, og derfor var man i begyndelsen ikke saa nøie med, hvem man sendte op paa de norske prækestole. Det var meget skrap af forskjellig art, som paa den maade havnede i Norge. Og bønderne, der havde sin gløgge

opfatning og «mistroens skjærpede blik» — paa grund af sine katholske sympathier — saa ynkeligheden hos disse nye præster og gjorde nar af dem. Det gaar igjen i eventyrene. Den «bredflabbede» storsnudethed hos præsten i «Præsten og Klokkeren», den letvindte maade, hvorpaa klokkeren i dette eventyr faar «kappe og krave», kulbrænderens pastorale meriter, der i en fart gjør ham fra daarlig og doven kulbrænder til præst og provst og tilslut til den, som er «nærmest ved kongen», — alt dette skriver sig vistnok fra sidste halvdel af det sextende og hele det syttende aarhundrede. Det attende aarhundredes præster kan vistnok i mange henseender have bidraget til at holde traditionen vedlige; men noget nyt bidrag til eventyrenes opfatning af præsterne har de vel neppe givet. I saa fald vilde det vistnok være bleven mere bittert og ondskabsfuldt, mere blasfemisk og aggressivt — som det forresten ogsaa er i enkelte opskrevne, men hidtil utrykte eventyr, der sandsynligvis er af en forholdsvis ung alder.

Dette om eventyrpræsten. Eventyrkongens skikkelse peger, saavidt jeg kan skjønne, i samme retning, naar det gjælder afgjørelsen af det vanskelige spørgsmaal, paa hvilket tidspunkt vore eventyr har faaet sit præg. Eventyrenes konge er ægte norsk, og dog er han ikke norsk. Den glans, som omgav det gamle norske kongedømme, som i en forholdsvis sen tid knyttede sig til Haakon Haakonssøn's periode, den glans maa ikke blot være blegnet, men sluknet og død, da eventyrenes konge blev til. Samtiden havde ikke været uden kjendskab til denne glans; rundt land og strand havde den kastet sine straaler, og saa stærke var disse straaler, at mindet om dem umulig kan være død før lang tid, efterat selve glansen var sluknet. En anden sag var det med dansketiden. Kongen var en fjern og fremmed person, der levede langt borte i et andet land. Yderst faa af de norske bønder havde anledning til at se ham og gjøre sig bekjendt med, hvorledes en konge havde det. Bonden skabte sig saa en konge i sit eget billede — det er eventyrkongen. Gildt havde han det, guld og sølv og alle andre herligheder havde han naturligvis fuldt op af; her tumlede fantasien sig af hjertens lyst, den fraadsede i guldfade og sølvskaaler og udstyrede kongens ydre menneske ved høitidelige anledninger slig, at han blev «saa gild, at det lyste og lavet af ham». Men bort-

seet fra denne rent udvortes pragt er der intetsomhelst kongeligt ved eventyrkongen. Ingen kan falde paa at finde noget majestætisk ved denne majestæt. Det er ikke en konge, men en storbonde, mægtigere, rigere end andre bønder, men alligevel en mand af bøndernes egen midte. Det er ikke en drot, bare en jorddrot. Han kan dømme slette mennesker til at rulles i spigertønde, lade flaa skindet af ryggen paa prinsessens uheldige beilere og har i det hele taget en suveræn magt over sine undersaatters gods, liv og lemmer. Men i regelen gaar han og rusler hjemme akkurat som en anden storbonde; han bor ikke paa et slot, ikke i en «kongehal», bare paa en kongsgaard, og kongsgaarden adskiller sig ikke fra andre gaarde paa anden vis end derved, at alt er mere storstilet. Han gaar ud og ind i sit eget kjøkken, hvor han oplever en saa mærkelig begivenhed som den, at Herreper forærer ham et rensdyr; han staar ude paa trammen, da Askeladden kommer tilgaards, og giver hønsene mad: «Tippe, tippe, tippe!»; han har fuld greie paa jordbrug, skoghugst og hesteavl, fører selv overtilsynet med alt, hvad der foregaar paa gaarden, og standsforskjellen mellem ham og husmandsgutten er ikke større, end at denne kan blive hans svigersøn, hvis han gjør sig fortjent til en saadan udmærkelse. En saadan kongeskikkelse kan umulig være bleven til paa en tid, da der i landet virkelig eksisterede en national kongemagt; dens oprindelse kan kun forklares, naar man tænker sig en tidsalder, da kongen var noget fjernt og fremmed. — Der eksisterede som bekjendt i dansketiden inden den norske bondestand en meget velvillig og gemytlig opfatning af landsfaderen i Kjøbenhavn. Ingen tvivlte paa, at han var en god og velmenende mand, der vilde gjøre alle ret og ingen ilde. Led nogen uret, saa behøvede han bare at drage ned og klage sin nød for kongen; at alting da vilde blive ordnet paa den bedste maade, var en afgjort sag. Men denne opfatning falder fuldstændig sammen med eventyrenes opfatning af kongen. Naar eventyrkongen først faar rede paa, hvorledes sagerne egentlig hænger sammen, saa er han straks rede til at gjøre ret og skjel. Han er det godes ven og det ondes fiende, modets og uforfærdethedens beundrer, feighedens og snigveienes foragter, geniets belønner og stympernes forfølger; han lader baade Per og Paal miste skind af sine rygstykker; men Askeladden vinder i regelen temmelig fort

hans sympathi, og ham belønner han med sin datter. Naar undtages Askeladden, er der ingen af de i vore eventyr hyppigere forekommende figurer, der er fremstillet i et saa tiltalende lys som kongen. Han repræsenterer moralen, den sunde sans, bonhomien, — selv naar han, som unægtelig en gang imellem hænder, er lidt tarvelig møbleret i «øverste etage». —

Men der er ogsaa andre vidnesbyrd om, at senere tider har afsat sine mærker i eventyrene. Foged og lensmand og klokker spiller undertiden en fremtrædende rolle og det i eventyr, som slet ikke er de daarligste — tvertimod. «Veslefrik med Felen» har lensmandsfiguren fuldt udviklet; den repræsenterer landbefolkningens had til lovens saakaldte «opretholdere».

— Er der i det ovenfor anførte allerede mere end ét træk, som røber eventyrets tilblivelse paa hjemlig grund, saa vil dette blive aldeles hævet over enhver tvivl, naar man lægger mærke til de natur- og kulturomgivelser, hvori eventyrets handling foregaar. De er norske i enhver henseende. «Den dybe Skov med de «smaa grønne Flekker», hvor man kan hvile efter Færden, — den ene «Blaane», man drager henover efter den anden, — Heien, hvor Grimsborken opales, — den store, sorte Fjeldkold, som skygger for Kongsgaarden, — den bratte, speilglatte Bjergvæg, Askeladden rider opover, — den lune Bjergskorte, hvor den gamle Kjærring sidder og lokker den trætte Gjæter, — disse og tusinde andre Smaatræk sige os, at vi ere hjemme, hvor forunderlig end den Begivenhed er, hvori vi deeltage. Det samme gjælder om den af hiin Natur betingede Leveviis. Stuen og dens Grue, hvor Askeladden sidder, Stellet og Livet derinde — Alt, fra Barhytten, hvor Haakon Borkenskjæg gaaer i sin Skindkjole, til Kongsgaarden, hvor Kongen staaer paa Trappen og selv steder sine Tjenestefolk, minder os om hine yderst simple, naive Sæder, der ikke tillade Fortælleren at tænke sig Noget anderledes, end det findes i hans stille, aflukkede Fjeldbygd» (Jørgen Moe).

«Og dog,» fortsætter samme forfatter, «er denne Art af Eiendommelighed, hvor inderlig den end er indvævet i vore Eventyr, en mere udvortes; den dybeste og lønligste, derfor ogsaa vanskeligste at demonstrere, skjønt letteste at føle, er den, der ligger i Charakteertyperne, som her optræde, og som, hvor meget de end

have tilfælles med de nærbeslægtede Folks, dog afspeile eiendommelige Sider i den norske Folkecharakter.»

Den ypperste og populæreste af disse nationale karaktertyper er Askeladden. Han kaldes ogsaa Askefisen, Tyrihans o. s. v.; men alle disse navne betegner hans intime forhold til gruen, arnestedet, hvor han graver i asken og holder ilden vedlige. Han er i regelen den yngste af tre brødre, og i sit hjem indtager han en lidet anseet plads; han gjælder for at være baade doven, dum og uduelig, og han har til en begyndelse altid skinnet imod sig; men saasnart han kommer ud fra hjemmets snevre forhold, viser det sig, hvad der bor i ham. Han har baade hjertet og hovedet paa det rette sted, og han er geniet, lykkebarnet, der uden vanskelighed udfører de bedrifter, som hverken hans kloge brødre eller andre har kunnet klare. Der findes beslægtede figurer i andre landes folketradition; Jørgen Moe minder om Uffe hin spage og Hamlet, ligesom han paaviser baade lighederne og forskjellighederne mellem Askeladden og «Der Dumling» i de tyske eventyr. Selv med Aladdin i «Tusind og en nat» har Askeladden ikke saa lidet tilfælles; men paa norsk grund er ikke desto mindre figuren udformet paa en ganske selvstændig maade. Selvtilliden, uforfærdetheden og et vist lakonisk humor, som aldrig fornægter sig, er hovedtræk hos Askeladden, der saaledes, som de fremtræder i eventyrene, gjør ham til en national figur. Aldrig bliver han forknyt, aldrig taber han hverken modet eller hodet, han gaar sin lune gang og naar altid maalet, hvor mange vanskeligheder der end taarner sig op paa hans vei. Baade hans ladhed og hans flegma, hans selvtillid og hans mod, hans sunde sans og hans humor er egenskaber, der har gjort ham til eventyrenes yndlingsfigur. Ingen anden af vore eventyrfigurer er udstyret med saa rige og friske farver. I slægt med ham er en række andre eventyrfigurer, hvor galgenhumoret er mere fremtrædende — saaledes f. eks. «Veslefrik med Felen», «Smeden, som de ikke turde slippe ind i Helvede», «Mestertyven» o. s. v. De er allesammen udslag af et straalende humor, der rigtig slaar sig løs, og røber en ublandet sympathi for alt, som er djærvt, dristigt og kvikt, selv om djærvheden, dristigheden og kvikheden ikke er fri for at gaa en smule over stregen. — I det hele taget spiller det humoristiske element en fremtrædende rolle i vore eventyr, ogsaa i

eventyr, som synes at være af en forholdsvis sen oprindelse. Jeg minder bare i denne forbindelse om «Gudbrand i Lien», et af de mest gemytlige humoristiske eventyr, som vor literatur eier.

I dette eventyr spiller hustruen en elskværdig rolle; om end elskværdigheden er sat lidt paa spidsen, virker den saa frisk og fornøielig, at kjærringen bliver en eiendommelig figur, hvis medgjørlighed og godmodighed staar i det mest absolute modsætningsforhold til sagaliteraturens kvindeskikkelser. I sagaliteraturen dæmonisk ondskab — her bare godt hjertelag, i sagaliteraturen had og hævntørst, her bare overbærenhed, lige til grænsen af det godtjottede. — Men ikke alle eventyrets kvinder udmærker sig ved sin elskværdighed. Tvertimod er eventyret, ret som det er, tilbøieligt til at skildre kvinderne med mørke farver. Paastaaeligheden hos kjærringen mod strømmen er bleven til et ordsprog, og baade i «Somme Kjærringer er slige» og i «Dumme Mænd og Trold til Kjærringer» findes der kvindfolktyper, der er skildret med drastisk ringeagt for det svage kjøn. Selv prinsesserne er just ikke altid vorherres bedste børn; de kan baade være krye, storsnudede og nysgjerrige; men heldigvis giver det sig mod slutningen. En saadan prinsesse finder man i «Haakon Borkenskjæg». Hun begynder som et rigtigt trold, saa knibsk og stolt og ondskabsfuld, som det er muligt; men kjærlighed og modgang fjerner i forening den haarde skal om hendes sande væsen, og hun staar tilslut som en af eventyrets fineste og yndigste kvindeskikkelser. — En gjentagne gange forekommende kvindelig figur, ved hvis fremstilling eventyret har anvendt sine blødeste farver, er steddatteren (se eventyr som «Manddatteren og Kjærringdatteren», «Buskebruden» o. fl.). I rent udvortes forstand har hendes skjæbne en vis lighed med Askeladdens. I sit hjem er de begge ringeagtede og tilsidesatte, hun endog i langt høiere grad end ham, idet hun ligefrem lider ondt under den haarde stedmoders behandling; men efterat hun er kommen ud i verden, sker der et omslag i hendes skjæbne, og hun ender med at vinde prinsen, som Askeladden ender med at erobre prinsessen og det halve kongerige. Men medens han seirer ved sin uforfærdethed og sin urokkelige selvtillid, er det den bløde kvindelige finfølelse, hjertensgodheden, der er hendes talisman. «Manddatteren er lys og deilig som Dagen og saa god, som hun er

smuk. Stedmoderens og Stedsøsterens Had og Haardhed avle ikke Bitterhed, kun resigneret Bedrøvelse i hendes Sind. Naar hun hungrig og slet klædt jages til Skoven at gjæte, klapper og kjæler hun sine Kreaturer; naar hun er styrtet i Brønden, fordi hendes Stry ei kan holde Traaden, saa længe som Søsterens Hør, træder hun let og vaersomt paa Riisgjærdet, at dets Kviste ei skal brækkes, plukker forsigtig Frugten af Æbletræet, saa dets Grene kan rette sig o. s. v.; naar hun med Skjænd og onde Ord er drevet til Brønden at hente Vand, børster, klapper og kysser hun de fæle Hoveder, der kommer op over Vandspeilet; hendes egen Sorg og Nød har ikke lukket, men aabnet hendes Hjerte, givet det Fiinhed og Blødhed, og hun tænker mere paa alle Andre end paa sig selv. Fremdeles er det langt fra, at den blodige Uret, hun har maattet lide, har gjort hende mistroisk mod dem, som byde hende Raad og Hjælp: med barnlig Tillid gjør hun, hvad Fuglene synge for hende, eller hvad Stedmoderen siger, at hendes Broder har befalet hende, selv da, naar Budet gaaer ud paa, at hun skal kaste sin kjære lille Hund eller endog sig selv i Søen. For ret at vække vor inderlige Deeltagelse bevæger hendes Skjæbne sig længe frem gjennem Sorg og Nød, ligetil vi ganske ere blevne overbeviste om hendes milde Kraft; men da omskiftes den ogsaa til de Herligheder af Løn, som kun Eventyret har at byde over. Og for at hendes ydre og indre Elskværdighed saa meget klarere skal fremtræde, er den onde, fæle Stedsøster stillet hende ved Siden — denne er i Alt hendes Modsætning, i Udvortes og i Sind, i Handling og i Skjebne» (Jørgen Moe).

Vore folkeeventyr hører i det hele taget blandt de ypperste frembringelser i vor lille norske literaturskat. Mange indbilder sig at være vokset fra denne skat, fordi de allerede i barnedagene har taget den i besiddelse; de mener at være vokset fra den som fra tinsoldaterne og dukkerne; men hvis de saa engang drager den støvede skat frem af bogreolen, saa vil de hurtig mærke, at den er bleven ny for dem. I barnedagene var det kun de mere udvortes egenskaber, der fængslede; nu faar man med en gang øie paa et

helt lag af dybere egenskaber. En livlig og koncis stil, der især er fortrinlig i dialogerne, en sikkerhed i karaktertegningen, der aldrig svigter, et sprudlende lune og sidst, men ikke mindst en barnlig friskhed og freidighed i livsopfatningen — det er altsammen egenskaber, som først den voksne læser forstaar at sætte pris paa.

Om stilen og de andre nævnte egenskaber er der talt ovenfor. Her blot et par ord om eventyrets livsopfatning. I et fint lidet forsvar for eventyrets berettigelse som barnelæsning har Jørgen Moe karakteriseret denne livsopfatning som en barnlig from optimisme; «i de gode Eventyr gaar det altid den fromme og forstandige vel, den onde, taabelige og daarlige ilde; det er ikke Fødsel, Stand og udvortes Kaar, som gjør Udslaget. Ofte gaar det hel underlig til, saa at de uanseligste Ting, de stakkels Dyr, som den medlidende Gut hjælper, et ubetydeligt Træ, som den deltagende Pige tager sig af, eller andet lignende siden frelser og bringer Lykke.» For mig staar det saaledes, at eventyrenes optimisme i regelen mindre har karakteren af barnlig fromhed end af ung, spræk freidighed; det er et lyst, primitivt livsmod, der svulmer os imøde fra disse eventyr. Askeladden, eventyrenes hovedfigur, er slet ikke altid saa from og saa forstandig; men han har andre egenskaber, der gjør ham til en sympathisk skikkelse: sin freidighed, sin uforfærdethed, sit lyse, glade sind, der aldrig slukner i resignation, fortvivlelse og selvopgivelse, selv om situationen synes fuldstændig haabløs. Livsmodet, livsglæden, den uryggelige tro paa livets evne til ved egen kraft at udvikle alt paa den bedste maade — det forekommer mig at være kjærnen i eventyrets livsopfatning. Der er lys og glæde over denne livsopfatning; den er saa langt borte fra pessimisme og «weltschmertz» som vel muligt; sentimenalitet, melankoli, tristhed, bitterhed, det er altsammen følelser, som eventyret ikke kjender, og netop derfor har det saa let for at le over alt det, som er vrangt og daarligt i verden. Eventyret har spist af kundskabens træ; saa barnlig uerfarent er det ikke, at det ikke kjender forskjel paa godt og ondt, ja, det ved endog, at det onde eller i alle fald det slette spiller en ganske fremtrædende rolle i verden; men det ordner sig nok med tiden — bare udholdenhed og taalmodighed! Derfor har eventyret saa let for at le over alt det, som er vrangt og daarligt. Der er ikke et fnug af bitterhed i denne latter; den

er freidig og lys og frisk, saa det er en lyst at høre den. En saa lys livsopfatning behøver ikke at moralisere; den ler bare, og naar det kommer til stykket, er en saadan latter kanske tusind gange sundere end alle moralske sentenser tilsammen. Undertiden kan denne latter gaa lige til overgivenhed, ja til grænsen af kaadhed; men selv da gaar den sjelden over stregen, og naar den gjør det, saa gjør den det i alle fald paa en saa umiddelbar og smittende maade, at kaadhedens nøgenhed fuldstændig dækkes af humorets guldindvirkede kaabe. Jeg henviser til de saakaldte «*narrationes lubricæ*», hvoraf ASBJØRNSEN i tysk oversættelse har offentliggjort et udvalg i samlingen «Kryptadia». Det er drøie sager; men humøret er saa straalende, at en fordomsfri og dannet læser næsten glemmer drøiheden. Men, gudbevars, det skal villig indrømmes: læsning for børn og barnlig fromme sjæle er det ikke.

En mørkere, pessimistisk farvet livsopfatning forekommer, saa vidt jeg ved, kun i et eneste eventyr, og selv der kun som indledning. Det er i «Gutten med Øldunken», et eventyr, der findes i den anden samling af norske folkeeventyr, den, som ASBJØRNSEN besørgede alene. Det indtager en høist eiendommelig plads blandt vore eventyr og har derfor krav paa en særlig omtale. Tjenestegutten har som løn for sin lange og tro tjeneste faaet en dunk af husbondens deilige juleøl, og med den drager han da fra gaarden. Da han har gaaet langt og længe, synes han, at dunken bliver ham for tung, «og saa begyndte han at se sig omkring, om der kom Nogen, som han kunde drikke med, saa Ølet kunde minke og Dunken letne». Langt om længe træffer han en gammel mand med et stort skjæg, og da manden faar høre, at gutten gjerne vil faa letnet dunken sin, tilbyder han sig straks at hjælpe ham. Jo, der er intet iveien fra guttens side; men først vil han have greie paa, hvor den fremmede kommer fra, og hvad han er for en mand. — ««Jeg er Vorherre, og jeg kommer fra Himmerige jeg,» sagde Manden. — «Dig vil jeg ikke drikke med,» sagde Gutten; «for Du gjør saa stor Forskjel paa Folk her i Verden og skifter Retten saa uligt, saa Nogle blive saa rige og Nogle saa ringe; nej, Dig vil jeg ikke drikke med,» sagde han og labbede afsted igjen med Dunken sin.» — En stund efter træffer han en styg skranglet mand, og han er ogsaa straks villig til at hjælpe ham med at letne dunken. Men

gutten vil atter vide, hvem manden er, og hvor han kommer fra. — «Jeg? jeg er kjendt nok, jeg er Fanden og kommer fra Helvede jeg,» sagde Manden. — «Nej,» sagde Gutten; «Du bare piner og plager Folk, og der, der er nogen Ulykke paa Færde, der sige de altid, det er din Skyld. Dig vil jeg ikke drikke med,» sagde Gutten. — Saa gik han langt og længer end langt igjen med Øl-dunken sin, til han syntes, den blev saa tung, at han ikke orkede at bære den længer. Han begyndte at se sig omkring igjen, om der ikke kom Nogen, han kunde drikke med, saa Dunken kunde letne. Jo, langt om længe saa kom der en Mand igjen, og han var saa tør og skranglet, at det var et Vidunder, at han kunde hænge sammen. — «God Dag,» sagde Manden. — «God Dag igjen,» sagde Gutten. — «Hvor skal du hen?» sagde han til Gutten. — «Jeg skulde se, om jeg kunde finde En at drikke med, saa Dunken min kunde letne lidt, den bliver saa tung at bære,» sagde Gutten. — «Kan Du ikke drikke med mig ligesaa godt som med en Anden?» sagde Manden. — «Jo, kan jeg saa,» sagde Gutten. «Hvad er Du for En, Du da?» sagde han. — «De kalder mig for Døden,» sagde Manden. — «Dig vil jeg drikke med,» sagde Gutten, og lagde ned Kaggen sin og gav sig til at tappe Øl i Skaalen. «Du er en fagna Mand, for Du gjør alle lige, baade Fattige og Rige».» Siden antager eventyret en almindelig karakter; men denne indledning er saa mærkelig i og for sig, at den danner et slag i ansigtet paa hele eventyropfatningen. Den er nærmere i slægt med SCHOPENHAUER's og EDUARD VON HARTMANN's pessimistiske filosofi end med eventyrets optimistiske freidighed.

Men dette eventyr er som sagt enestaaende, og det repræsenterer et rent undtagelsestilfælde inden eventyrliteraturen, enten en abnormitet inden den egentlige eventyrmasse eller en «sildefødning», som danskerne siger, en frembringelse fra en tid, da den ægte eventyraand allerede maa have befundet sig i et slags selvopløsning. Men «én svale gjør ingen sommer», selv om dens vinger er aldrig saa sorte, og svalens fætter, «natteravnen», gjør heller ingen nat. Eventyrets grundtone er trods en saadan trist undtagelse saa lys, saa freidig og saa livsfrisk, at den udgjør den mest skinnende farve i den farveharmoni, som vor literatur danner.

Interessen for eventyrene vaagnede ikke saa tidlig i de nordiske lande som interessen for folkeviserne. De danske folkevisers literære historie afgiver et enestaaende eksempel paa tidlig interesse for denne gamle digtning, medens de danske eventyr først i vort aarhundrede er bleven paaagtet. Ogsaa i Sverige vaagnede interessen for eventyrene langt senere end interessen for folkeviserne. I Norge derimod vaagnede disse interesser omtrent samtidig, ja eventyrene havde endog et lidet forsprang. Bibliografi.

Peter Christen Asbjørnsen og Jørgen Ingebrektsen Moe var de mænd, der først fik øie paa vore eventyrs værdi. Begge havde havt rig anledning til at høre eventyr i sin barndom, og da de som voksne lærte udenlandske eventyrsamlinger, specielt brødrene Grimm's fortrinlige «Kinder- und Hausmärchen», at kjende, gik det op for dem, at herhjemme laa der en skat begraven, hvis værd ingen havde anelse om. Deres ældste optegnelser skriver sig fra den første halvdel af trediveaarene. Aldeles uafhængig af hinanden begyndte de at skrive ned eventyr, som de fik høre, og længe varede det ikke, før de blev enige om i fællesskab at besørge en slig samling for Norges vedkommende som den, brødrene Grimm havde skjænket Tyskland. Hvem af dem, der er fader til idéen, er ikke rigtig opklaret og bliver det neppe nogensinde. Kun saa meget er sikkert, at det første forslag om at foranstalte en samling norske eventyr kom fra Moe, medens Asbjørnsen paastod, at det oprindelig var hans fortjeneste, at de to samlere kom til at slutte sig til brødrene Grimm's principer for gjengivelsen istedetfor friere og mere vilkaarlige gjengivelsesmaader. — Begge gik til sit arbeide med en levende følelse af dets store betydning, og de foretog baade mange og lange forberedelser, inden de fremlagde resultatet for offentligheden. I 1838 sendte Asbjørnsen et par prøver ud i «Nor, en Billedbog for Børn»; men endnu følte hverken han eller hans medarbeider sig modne til at tage fat paa offentliggjørelsen af den store samling, og først efter endnu i fire aar at have samlet materiale og studeret fortællemaaden under reiser i forskjellige egne af landet udsendte de endelig det første hefte af sin samling. Det udkom i 1842 under titelen: «Norske Folkeeventyr, samlede ved P. Chr. Asbjørnsen og Jørgen Moe». To nye hefter fulgte inden udgangen af 1843; dermed var samlingens første bind afsluttet; andet binds

første hefte udkom i 1844; men da var allerede første bind udsolgt i boghandelen, og udgiverne besluttede derfor at stanse udgivelsen og foranstalte en fuldstændig ny, omarbeidet udgave. Sagen var, at jo længer arbeidet skred frem, desto mindre tilfredse blev de med sine første forsøg, specielt i sproglig henseende. De havde nemlig valgt at gjengive eventyrene ikke i det sprog — den dialekt —, hvori de blev fortalt, men i det dansk-norske skriftsprog med benyttelse af særlig norske ord og vendinger der, hvor disse krævedes, saafremt eventyret skulde bevare sit karakteristiske præg. Men hvad dette sidste punkt angaar, havde de fra først af været yderst forsigtige og ængstelige. Datidens «almindelige Skyhed for norske Benævnelser» i skriftsproget havde de troet at burde tage hensyn til, saavidt de fandt det gjørlig. De havde saaledes ikke vovet at kalde Askefisen med hans gjængse norske navn; ikke engang benævnelsen Askeladden havde de vovet at bruge. De havde brugt — det danske Askepot, saa nødig de end vilde. Og dog havde de faaet høre ilde for sine norske «provinsialismer» af hovedstadens danskskrivende literære kredse. Men dette havde ikke skræmt dem; den lykke, samlingen gjorde, havde tvertimod forøget deres mod, og jo længer de syslede med eventyrets stil og sprog, desto sikrere blev deres følelse af, at den vei, de saa forsigtig havde slaaet ind paa, var den rette og burde følges videre. I anden udgave, den egentlige hovedudgave, der udkom i 1852, er der ikke længer tale om Askepot. Nu heder figuren Askeladden, og dette navn er senere bleven figurens klassiske navn inden det dannede publikum. Det fremgaar imidlertid af JØRGEN MOE's indledning, at han heller ikke er rigtig tilfreds med denne benævnelse, der slet ikke var den almindelige inden den verden, hvori eventyrene havde sit hjem. Der hed han næsten overalt Askefisen eller Espen Askefis. De ord i indledningen, som jeg her sigter til, er et pudsigt lidet bidrag til norsk sproghistorie i det nittende aarhundrede, og de fortjener derfor at anføres: «Skjønt vi selv i denne Udgave kun har vovet at benytte et af hans Tilnavne, kan jeg dog nok i denne Indledning driste mig til at nævne ham ved hans rette Navn. Navnet er desuden ikke nær saa farligt, som det synes; det betyder: den, som blæser paa Gløderne for at faae Ilden til at lue op. Det betegner altsaa denne Figurs ydmyge, for-

agtede Stilling i Familien» o. s. v. — Ogsaa et andet sted i indledningen kommer JØRGEN MOE ind paa den sproglige side af eventyrgjengivelsen. Han skriver nemlig: «Ikke saa sjelden privat og et Par Gange offentlig har man dadlet de af os fortalte Folkeeventyr, fordi de skulde være holdte for lavt nede mod Folkets Udtryksmaade; man har fundet denne plump og raa, og man har ønsket Eventyrene hævede til en større Lethed og Fiinhed i Fremstillingen. Hos den, der i disse Digtninger alene eller hovedsagelig søger æsthetisk Nydelse, og hvis Smag er mere kræsen end alsidig, er et saadant Ønske naturligt. Jeg er dog overbeviist om, at min Medarbeider og jeg, ved i høiere Grad, end skeet er i denne Udgave, at følge hine Vink, vilde slaaet ind paa en urigtig Vei. Lægger man Mærke til, at det netop er i Fortællemaade og Foredrag, at det Eiendommelige ved hvert Lands Eventyr kommer tilsyne, medens Fabel og Indhold ofte er noget Almindeligt, saa vil man indsee, at Fortællingen, ved at hæves over Folkets Synskreds i Udtryk og Tone, saare let, ja næsten uundgaaelig var bleven afstreifet Alt, der gjør den norsk. Det er just for Folkeeventyrets videnskabelige Betydning, at det er saa saare vigtigt først og fremst at fortælle det folkeligt; kan Fremstillingen tillige blive fiin og smuk, er det vel, men dette tør aldrig skee paa Eiendommelighedens Bekostning: æsthetisk berettiget er kun den Form, der fuldkommen lader sit Indhold komme tilsyne. Man pleier her som i mange lignende Tilfælde gjøre den Indvending, at det Charakteristiske ligger i Tanken, ikke i Udtrykket. Men man glemmer, at i al poetisk Fremstilling Tanken netop konkreterer sig i Betegnelsen og bliver med en anden Betegnelse en anden, eller dog en anderledes nuanceret.» Det sprog, hvori disse eventyr er fortalte, gjælder nu med rette for at være klassisk norsk; allerede i mine guttedage citeredes det i vor norske skolegrammatik som eksempler, akkurat som vi i latin proppedes med eksempler hentede fra VERGIL og CICERO. Og dog er der ikke mere end et par og firti aar, siden det var nødvendigt at forsvare det mod beskyldningen for raahed — saa rask har sprogudviklingen været.

— Kort tid efterat denne hovedudgave af eventyrene var udkommen (1852), trak JØRGEN MOE sig tilbage fra sin virksomhed som eventyrsamler. ASBJØRNSEN overtog fortsættelsen af arbeidet

alene, idet MOE overlod ham alt det stof, han havde samlet. Efter i en række af aar at have forøget, beriget og sigtet det rige materiale udgav ASBJØRNSEN endelig i 1871 en eventyrsamling under titelen «Norske Folkeeventyr, fortalte af P. Chr. Asbjørnsen. Ny Samling. (Med Bidrag fra Jørgen Moe's Reiser og Optegnelser.).» Her har ASBJØRNSEN i sproglig henseende gaaet endnu et skridt videre henimod norskhed i eventyrene. — I 1879 besørgede han et udvalg «Norske Folke- og Huldre-Eventyr», illustreret af en række af vore betydeligste malere. Ypperst blandt disse illustratorer stod TH. KITTELSEN paa grund af den barokke fantasi, hvormed han gjengav troldene, og ERIK WERENSKIOLD ved sine mesterlige gjengivelser af eventyrets mennesker og dyr. Disse to har da saa godt som udelukkende illustreret de tre smaa bind «Eventyrbog for Børn», der udkom i løbet af ottiaarene. Den sidste af disse samlinger blev udgivet i 1887 — efter ASBJØRNSEN's død — og besørgedes af JØRGEN MOE's søn, professor MOLTKE MOE, der har overtaget arven efter de to fortrinlige eventyrfortællere og nu er den, i hvis hænder eventyrskatten er betroet.

Folkesagnet.

Om vore folkesagn skal jeg fatte mig i korthed. Her, som i andre lande, forbinder man under benævnelsen folkesagn traditioner af høist uensartet beskaffenhed. I grunden er benævnelsen folkesagn et slags pulterkammer, hvori man anbringer flertallet af de folketraditioner, som hverken er viser eller eventyr. Her er historiske sagn, knyttede til bestemte steder, her er heroiske sagn, romantiske sagn og naturmythiske sagn, kortsagt en broget mangfoldighed. Til de her nævnte grupper turde dog de fleste folkesagn lade sig henføre. ANDREAS FAYE, som har fortjenesten af at være den første, der paa omfattende maade beskjæftigede sig med vore sagn, har ikke forsøgt nogen systematisk inddeling af dem. Han har opstillet ikke mindre end seks afdelinger, og som historiker har han delt de historiske sagn, for ham de vigtigste, i forskjellige grupper, der er fuldstændig sideordnede med sagngrupper af en helt forskjellig og langt mere omfattende karakter. Første afdeling dreier sig om overnaturlige væsener; den indtager en trediepart af samlingen. Saa kommer der en liden afdeling paa et snes sider

«om Kjæmper og Konger»; det er tildels et slags historiske sagn, som FAYE ikke vil godkjende som historiske; saa har han i sin tredie afdeling nitten sagn om OLAF DEN HELLIGE; i fjerde afdeling er der tolv sagn «om den sorte Død»; derefter følger en omfangsrig afdeling, som han kalder «historiske Sagn», og endelig har han en slutningsafdeling — den sjette — bestaaende af «forskjellige Sagn». Inddelingen er, som man let vil forstaa, rent vilkaarlig og uden spor af systematik.

Hovedmassen af vore sagn falder egentlig i to afdelinger, naturmythiske sagn og historiske sagn. Om de historiske sagn gjælder det samme som om de historiske viser: med historien har de lidet eller intet at gjøre; men ikke desto mindre repræsenterer de en interessant opfatning af historiske begivenheder og personligheder, der gjennem disse sagn viser sig afspeilede i folkebevidstheden paa en saadan maade, at studiet af dem er ligesaa interessant i historisk som i literær henseende. At hedenske fortællinger om Thor gaar igjen i sagnene om OLAF DEN HELLIGE, er før bleven bemærket. FAYE mener, at der her foreligger et bevidst falsum fra den katholske geistligheds side: «Hvad Hedenskabet tilskrev Valhals Guder og den understærke Thor, overførte uden Tvivl de kloge katholske Geistlige og med dem de første Christne til Asalærens vældige Betvinger ST. OLAF, hvis Øxe erstattede Thors Mjølner, og hvis i Sagnene berømte Ganger Thors Bukke.» Men denne sætning er vistnok ligesaa uholdbar fra indholdets side, som den er mangelfuld fra formens. Om noget fromt præstebedrag er der her ikke tale; tvertimod ved man fra andre omraader, at geistligheden med stor iver forfulgte alt, der mindede om hedenskabet. Jeg behøver bare at minde om den energi, hvormed den udryddede nydelsen af hestekjød. Det er i det hele taget ikke nogen bevidst overføring, som her er foregaaet; man staar overfor folkefantasiens langsomme og ubevidste overføringsprocesser, der lidt efter lidt fører træk over fra en gammel yndlingsfigur, som holder paa at gaa i forglemmelse, til en ny, der er i skuddet. — Sagnene om den sorte død har tildels et mere historisk indhold. De, som fortæller om selve «Pesta», der i skikkelse af en gammel gusten kvinde drog fra gaard til gaard, er et ganske almindeligt udslag af den folkelige fantasis trang til at personificere; men der er ogsaa sagn, der handler om tiden efter

pesten, og disse sagn tør vel tildels gjøre krav paa et slags historisk troværdighed. «Mangên Dal uddøde,» skriver FAYE, «og først efter Aarhundreder gjenfandt man de tilgroede forglemte Strækninger, hvor man stundom traf paa de gamle Huse, stundom kun paa Tomter af Bygninger og andre Spor af fordums Beboelse. Saadanne gjenfundne Dale kaldte man siden Finddale, gjenfundne Huse Fundarhuse og gjenfundne Gaarde Findland, Findaas o. s. v.» Af sagn om saadanne fund findes der adskillige, og for flertallet af dem ligger der uden tvivl noget faktisk til grund. — Om de øvrige historiske sagn bemærker FAYE træffende: «Uagtet vi nok neppe feile synderlig i at antage, at der ligger noget Factisk til Grund for de fleste historiske Sagn, saa er dette dog i Tidernes Løb, og ved vilkaarlig Udtolkning, bleven saa forandret og udpyntet, at det ofte bliver vanskeligt at skille det Sande fra det Falske. At Sagn om sildigere Tildragelser, hvori Almuen selv tog virksom Deel (som om SINKLAR's Tog, om ANNA COLBJØRNSDATTER og de Svenske paa Norderhaug o. s. v.), endnu kunne forplantes uden at støtte sig til historiske Beretninger, med hvilke de stundom ikke ganske stemme, stundom oplyse, trænger vel neppe til videre Beviis. Et andet Spørgsmaal bliver det, om en Begivenhed fra Oldtiden kan med Rimelighed antages for blot gjennem mundtlige Sagn at være bleven opbevaret. Muligheden deraf kan dog ei med Grund benægtes. Naar en Tildragelse enten ved dens Sjeldenhed, de handlende Personers mærkelige Egenskaber, besynderlige Skjebne, sørgelige Død o. s. v. vakte almindelig Opsigt og greb Sindet i den Grad, at Fortællingen om samme stedse maatte interessere den Egn, hvor den indtraf, saa er det ikke umuligt, at en saadan Daad gjennem Aarhundreder kunde erindres.» Men han taler ogsaa om andre «historiske» sagn, hvis oprindelse har andre aarsager end en paa stedet forefalden begivenhed. Ofte har et stedsnavn fremkaldt sagnet, der da er et naivt forsøg paa at forklare stedsnavnets oprindelse. Man staar her paa tærskelen til folkeetymologiens interessante omraade. — Og endelig er der sagn, som har sin oprindelse fra gamle yndede fortællinger, som er bleven «lokaliseret». «Lysten til at gjøre sin Egn til Skueplads for en almeenyndet Begivenhed, der kun har en Vise eller et mundtligt Sagn til Hjemmel, har vel foraarsaget, at samme Begivenhed har localiseret sig paa flere

Steder, hvilket er Tilfældet med St. Olaf, Habar og Signe, og Axel og Valborg. Steders og Personers Navnelighed var nok til at gjøre flere Steder til Balladens Skueplads» (Faye). —

En stor og interessant sagngruppe er de saakaldte naturmythiske sagn. Faye har, som før nævnt, kaldt dem sagn «om overnaturlige Væsener», en benævnelse, der ingenlunde er uheldig. Asbjørnsen fandt paa den mindre vellykkede benævnelse «Huldreeventyr»; den er mindre vellykket af to grunde, først — og mindst — fordi disse sagn ingenlunde udelukkende handler om huldren, ihvorvel hun er deres hyppigst forekommende figur, sidst — men ikke mindst — fordi disse traditioner ikke er «eventyr». De har intetsomhelst med eventyret at skaffe; de er i regelen smaa løsrevne vidnesbyrd om gammel national overtro, der har ført en gjengangeragtig tilværelse lige ned mod vor tid. Eventyrene er digtninger, disse sagn er det ikke. De er baade fra formens og indholdets side et slags referater af, hvad der ved en given leilighed har passeret overtroiske personer. Af saadanne «sagn» gives der tusinder paa tusinder; hvert eneste bygdelag har en mangfoldighed af dem; hver eneste bondegut eller bondejente har en hel liden samling at fortælle, i regelen om personer, som tilhører deres bekjendtskabs- eller familjekreds. Og disse historier er ikke døde den dag i dag; de lever et stille, dulgt liv oppe i de mere afsides bygder, markstukne af modern tvivl, men opretholdte af en vis tro paa fædrenes autoritet. Tvivlen skriver sig fra nutidens folkeskoledannelse; troen fra den tillid, som enhver barnlig sjæl har til det, som far og mor — og bedstefar og bedstemor — fortæller, at de selv eller deres nærmeste samtidige har oplevet.

Nogle af de ældste af disse sagn har bevaret direkte minder om den gamle gudelære, saaledes det af Faye efter digteren S. O. Wolff's opskrift meddelte om «Thor og Urebø-Urden». Her forekommer ogsaa rent arkaistiske sprogformer — som «*Tungum-Hamri*» for «*Tungje Hammaren*», om Thors hammer —. Men i regelen har de mythiske forestillinger undergaaet betydelige forandringer, inden de naaede ned til vort aarhundrede. Og en ting gjælder om de fleste af dem: det er ikke guderne, men deres gamle fiender jætterne og troldene, som gaar igjen i dem. I middelalderen gjorde tyskerne oldtidens gudinde for skjønhed og kjærlig-

hed til et dæmonisk væsen, der lokkede mænd ind i Venusbjerget (Tannhäuser-sagnet); noget tilsvarende har jeg ikke fundet i vore sagn; det, som var skjønt i den gamle gudelære, det er bleven behandlet med en vis pietet, indtil det er gaaet i glemmebogen; men troldene, de underjordiske, alle mørkets, uhyggens og rædselens magter, de har bevaret sit liv i folkebevidstheden, og fantasien har tumlet med dem ned gjennem aarhundrederne, inden den har omformet dem mere og mere i overensstemmelse med de forhold, som herskede inden den kreds af mennesker, hvori disse sagn blev fortalte og troede. «Idet forestillingerne saaledes holder skridt med menneskets udvikling, bliver de mere og mere betegnende for dem, der nærer dem. Paa det fremskredne stadium, hvorpaa sagnene staar, er denne udvikling bleven saa fuldstændig, at hver landsdel har sine eiendommelige og karakteristiske forestillinger, hver stand sine, ja hvert individ sine, forsaavidt det tror at have oplevet noget overnaturligt. Oplandsbonden indbilder sig, at han har underjordiske naboer, der driver agerbrug og fædrift akkurat som ham selv, og ude ved havet ved man at fortælle om hemmelighedsfulde øer, hvis overnaturlige beboere driver fiskeri og reiser tll kjøbstaden for at sælge sit udbytte og gjøre indkjøb, akkurat som fortællerne selv gjør. I sæterjentens og gjæterguttens forestillingskreds indtager huldren og hendes kjør en fremtrædende plads, medens tjenestejentens og gaardsguttens overtro fornemmelig dreier sig om nissen, der rumsterer i kjøkkenet og passer hestene i stalden. Fiskeren tror paa huldrefisk og huldretjern og vande med dobbelt bund, og jægeren paa troldharer og troldfugl og overnaturlige jagtmarker, overfyldte af vildt, som man gjør rettest i ikke at skyde. Den fattige omstreifer drømmer om hemmelighedsfulde sølvaarer, der blinker den begunstigede vandrer imøde, om skjulte skatte, som der brænder blaa lys over, og om forvovne skattegravere, der snart med, snart uden held forsøger at bemægtige sig dem, trodsende alle de farer og rædsler, hvormed de overnaturlige væsener værger sin eiendom — overalt overfører folket sine egne tilbøieligheder, sine egne ønsker og længsler, sine egne livsvaner, sin egen virksomhed paa de overnaturlige væsener, deres fantasi danner. De skaber dem i sit eget billede. Deres overtroiske forestillinger er i grunden speilbilleder af dem selv. — I overtroen karakteriserer da folket sig

selv uden at vide det, og denne ubevidste selvkarakteristik er af stor værdi som aktmæssigt bidrag til folkets psykologi. Dets værdi forøges end mere derved, at det er det bedste bidrag, idet intet er saa dybt rodfæstet, saa eiendommeligt og saa karakteristisk i folkets forestillingskreds som dets overtro. «Blandt de aandelige Magter, som bevæger og behersker Folkelivet,» har ASBJØRNSEN skrevet, «er Overtroen en af de stærkeste og mest betydelige; i mange Kredse er den en større Magt end Religionen, og ikke sjelden træder den i Stedet for denne. Stik modsat baade Religion og Videnskab er den bleven bekjæmpet paa Liv og Død af begge, men den er saa seig i sin Vedvaren, den viser en saa uforgjængelig Livskraft, at den flytter med overalt, hvor Mennesket fæster Bo»» (HENRIK JÆGER: «Norske forfattere»). —

— De vigtigste af disse folketroens overnaturlige væsener er — efter FAYE's inddeling —: 1) jutulen eller bergrisen. Han er mindst paavirket af «forvandlingens lov». Han er kolossal, kjæmpemæssig overnaturlig i alt, hvad han foretager sig. Naar han er ude paa vandring, sætter hans fod mærker i fjeld og sten, som om det var i sne, han traadte; som kastevaaben bruger han stene saa store som hus, og han kjører gjennem luften fortere end det forteste iltog; vantefingeren hans maaler fire skjæpper, og naar han ler, saa revner fjeldene. Men trods al sin styrke og størrelse har han et svagt punkt: han taaler ikke at se solen. Blot et lidet solgløt over horisonten — straks er det ude med ham. Da sprækker — revner — han, eller han bliver til sten. Jutulen har allerede for lang tid siden ophørt at være en skikkelse, der var gjenstand for tro. Trods hans kolossale dimensioner er der ingen sagnfortæller, som har havt rædsel for ham; han er en fortidsfigur, en figur, der har grasseret i gamle dage, og som i vort aarhundrede spiller samme uskadelige rolle mellem de overnaturlige væsener som mastodonten mellem pattedyrene. —

Anderledes er det med hans slægtninge: 2) de underjordiske. De nedstammer vistnok nærmest fra dværgene i den gamle mythologi, og de har beholdt sin magt, baade magten til at gjøre godt og magten til at gjøre ondt. I regelen er de slet ikke saa umedgjørlige, naar man bare ikke forstyrrer dem; men gjør man det, kan de være slemme nok. Den, som gjør dem tjenester, kan være

sikker paa sin belønning; ham gaar det godt i alle maader; hans kvæg trives, hans velstand øges; men den, som fornærmer dem, han er ligesaa sikker paa ulykke og modgang i et og alt. En egen plads mellem de underjordiske indtager huldren og nissen. De optræder i regelen alene, huldren undertiden i selskab med sin moder, nissen derimod aldrig uden paa egen haand. — Navnet huldre skriver sig fra det oldnorske ord *hul*, der betyder et dække, og huldre betyder da egentlig den, som er skjult. Troen paa huldren er gammel; allerede i enkelte sagaer nævnes et overnaturligt væsen af dette navn. I regelen udmærker hun sig ved sin store skjønhed, og mangen unggut, der har mødt hende i skov og udmark, er bleven aldeles betagen af hendes deilighed. Søljer og anden sølvstas har hun fuldt op af, og endnu den dag i dag fortælles der om rigtig ældgamle nationale smykker, at de oprindelig har tilhørt en huldre. Hun gaar i en stak, der som oftest er grøn, men undertiden blaa eller hvid, og nedenunder stakken stikker den lange kohale frem, der udgjør det eneste ydre mærke paa hendes overnaturlige væsen. Paa nogle steder fortælles der dog ogsaa, at hun skal være hul i ryggen som et traug, i lighed med, hvad der i Danmark fortælles om elverpigerne. Hun holder til i heier og udmark; paa saadanne steder er det, at «huldregaardene» ligger. Ofte bor hun dog ikke paa en saadan gaard, men inde i selve fjeldet. Men skjønt hendes bolig ligger paa saadanne ensomme steder, er hun ingenlunde menneskesky; tvertimod er hun meget glad i at træffe folk; hun vil gjerne danse med unggutterne og sætter megen pris paa at blive elsket af dem. Hvis en gut, paa hvem hun har kastet sin elsk, ikke lader sig skræmme af kohalen, men vil have hende, da er der intet iveien for giftermaal mellem dem. Naar præsten har viet dem, er hun bleven som en almindelig dødelig at se til; thi foran alteret mister hun halen. Saalænge hendes mand er god mod hende, trives alt udmærket for dem; bliver han slem, viser hun ham sin styrke, og da maa han nok falde tilføie. At vride en jernstang, som om det var en vidjekvist, eller bære en mastefuru paa skulderen, som om det var en almindelig garstaur, — det er smaating for huldren. — Det er imidlertid ikke altid, at hun følger med til bygden; ofte lokker hun gutten over paa sit omraade, idet hun bedaarer ham ved sin skjønhed

eller med sit spil, saa han følger hende ind i fjeldet, og da kan han ikke slippe ud igjen, uden han husker paa at nævne Jesu navn. Det sidste tyder paa, at hun staar i et fiendtligt forhold til kristendommen; men dermed er det ingenlunde sagt, at hun er hedning. I virkeligheden har «huldrefolket» præst og kirke akkurat som menneskene, og man har endog sagn om, at huldrepræsten har disputeret med bygdens præst og forklaret ham huldrefolkets oprindelse ved hjælp af bibelen. I første Mosebogs første kapitel staar der nemlig, at gud i begyndelsen skabte en mand og en kvinde. Men da «verden havde staaet til det andet kapitel», da byggede gud en kvinde af Adams ribben. Da sagde Adam: «Denne gang er det kjød af mit kjød» o. s. v. Hvorfor sagde Adam «denne gang»? Jo, fordi den kvinde, som var skabt i begyndelsen, hun var Adams lige i et og alt. Hun ansaa sig for at være en ligesaa gjæv skabning som han og vilde aldrig være ham undergiven i nogen ting. Men gud saa, at det ikke var godt, at mand og kone var lige. Da stødte han hende og hendes afkom «i haugen». Ingen ser dem, naar de ikke selv vil vise sig. De er «skjulte», fordi de er uden synd; den anden kvinde syndede, og hendes afkom maa have det nye testamente. Huldrefolket trænger ikke til andet end det gamle. — Det er imidlertid ikke blot i at have præst og kirke, at huldrefolket ligner menneskene; de har gaardsstel og driver jordbrug, akkurat som sine menneskelige grander, og ligesom datteren paa den virkelige gaard drager ogsaa huldren tilsæters med sin buskap, forat den kan beite sig fed og blank paa de kraftige fjeldbeiter. Undertiden ligger hun tilsæters samtidig med bygdens sæterjenter; men som oftest venter hun, til høsten kommer, og drager saa ind i de tomme sæterhytter, som bygdens folk har forladt. Den, som da har noget at bestille tilfjelds, kan let træffe til at faa se hende drage over myrene i spidsen for sit kvæg, eller han kan træffe til at faa høre hende blæse paa lur eller spille paa langelek eller mundharpe, tre instrumenter, som hun behandler med mesterskab. Hendes buskap er næsten ligesaa berømt som hun selv. Den er ualmindelig trivelig og velstelt; kjørene er saa blanke og fede, at det skinner lang vei af dem; de melker udmærket; de er som oftest brandede eller røde af farve,

medens gjederne er skinnende hvide; men grisen hendes er en bjørn eller et andet udyr. —

— Naar jeg har givet en saavidt udførlig skildring af huldren, har det sin grund i, at hun er den mest centrale figur blandt vor folketros overnaturlige væsener. Naar der tales om huldrefolk, er dette, som FAYE bemærker, i virkeligheden «kun en appellativ Benævnelse paa de Underjordiske». Den mest fremtrædende figur har givet hele gruppen sit navn, og mange af de ovenfor anførte træk passer derfor ogsaa paa de underjordiske i almindelighed. Huldren adskiller sig hovedsagelig fra dem derved, at hun er rigere udstyret med individuelle træk; de øvrige underjordiske ligner alle hinanden mere eller mindre; hun er derimod en figur for sig selv, der foruden de almindelige fællesegenskaber ogsaa har sine særegne.

Det samme gjælder forresten ogsaa om nissen, der er folketroens mandlige hovedfigur. Hvoraf dette hans navn kommer, ved jeg ikke; men han har adskillige andre navne, der staar i nær forbindelse med hans væsen. Han kaldes tufte, tuftekall, tuftvette (af tuft = tomt, grund), endvidere tunkall (tun = en bebygget plads) og tomte, tomtebonde, navne, hvis oprindelse ikke behøver at forklares. I Valders, hvor ordet tølt svarer til det andre steder brugelige tuft, heder han tøltebonde. Overalt viser hans navn saaledes, at det er en figur, der er knyttet til gaarden. Han har forresten ogsaa maattet afstaa sit navn til hele den store slægt af underjordiske. Ligesom der tales om huldrefolk, tales der nemlig ogsaa om tuftefolk, og ligesom man en sjelden gang faar høre tale om huldremænd, saaledes kan man ogsaa træffe til at faa høre benævnelsen tuftekjærring.

Nissen er gaardens specielle genius. Bliver han godt behandlet, saa er han elskværdigheden og tjenstvilligheden i egen person. Han skurer kjørelerne for kokken og bærer vand for hende; han hjælper budeien i fjøset og gaardsgutten i stalden. Han staar i den grad paa gaardens bedste, at han stjæler foder og andre gjenstande fra nabogaarden; men hvis denne gaards nisse griber ham paa fersk gjerning, bliver der slagsmaal mellem dem. I stalden har han ofte en yndlingshest, som han favoriserer paa de andres bekostning, idet han tager hø og havre fra deres krybber og putter til den

begunstigede. Hestenes saakaldte nisseflette staar i forbindelse med denne tro. — Men ved siden af sin tjenstvillighed har han ogsaa andre egenskaber; han er f. eks. i høi grad skøieragtig og drillevorren, en stor spasmager, hvis spilopper ikke altid er ganske harmløse. Han blæser lygten ud for budeierne, spænder benene under gaardsgutten, løser kjørene i fjøset og ærter gaardshunden, saa den holder leven hele natten, som om der var tyve paa gaarden — altsammen bare for moros skyld. Men han kan ogsaa være ondskabsfuld og hævngjærrig. Han er en stor lækkermund, og sættes der ikke rigelig og god mad til ham paa laavebroen hver torsdagskvæld og hver julekvæld, saa bliver han vred og hævner sig. Ve den, som fornærmer ham! Bekjendt er historien om jenten, som selv spiste op hans julegrød og bare satte den tomme skaal frem for ham. Næste morgen fandt man hende død paa laaven; nissen havde danset hende ihjel. Han er ganske liden af vækst, men ser alligevel ikke ud som en dværg — dertil er han for vel proportioneret; han er graaklædt, og paa hovedet bærer han den berømte røde toplue. —

Ogsaa vandet har sine overnaturlige væsener. Nøkken og fossegrimmen holder til i fossene, kværnkallen i kværnhuset, havmanden, havfruen og draugen i sjøen. Foruden disse er der ogsaa adskillige andre overnaturlige væsener af høist forskjellig art. Mest bekjendt blandt dem er den saakaldte «Aasgaardsrei» eller «Oskoreien», som den rettelig bør hede. «Denne Færd,» heder det hos Faye, «bestaar af Aander, der ei have gjort saa meget Godt, at de kunne fortjene Himmelen og ikke saa meget Ondt, at de kunne komme til Helvede. I den træffer man Drukkenbolte, Slagsbrødre, Nidvise-Qvædere, fine Bedragere og saadanne Folk, som for en eller anden Fordeels Skyld have forsvoret sig til Fanden. Deres Straf er derfor at ride om indtil Verdens Ende.» Det er især ved juletid, at dette vilde tog er ude at færdes, og da gjæster det de steder, hvor der er drukkenskab og slagsmaal. Derfor kaldes det ogsaa paa adskillige steder for «Julereien». Den, som da ikke har rent mel i posen, er udsat for at blive taget med i det vilde tog, ja selv uskyldige vandrere bliver ført med, hvis de ikke skyndsomt kaster sig ned paa jorden med armene ret udstrakte til begge sider, saaledes at deres legeme danner formen af et kors. En vis lydlighed i navnet har

bragt ældre forfattere — f. eks. FAYE, LANDSTAD o. fl. — til at stille denne færd i forbindelse med Aasgaard, gudernes gamle borg, og dette har endog i sin tid bragt WELHAVEN til — i det berømte digt «Aasgaardsreien» — at gjøre selve guden Thor til togets anfører; men dette er en misforstaaelse. Traditionen opstiller aldrig Thor som togets anfører. Det er en kvinde, Guro Rysserova, der rider i spidsen for toget, og hendes lange hale er det, som drager det vilde følge efter sig. Guro Rysserova betyder Gudrun med hestehalen, som, ifølge HJALMAR FALK, «er den samme person som Gudrun Gjukedatter i vore oldsagn. Af en gammel islandsk saga kjender vi den egentlige mening med hendes hestehale: bunden til den slæber hun den døde til dødsriget langt i nord. Da det nu i den ældste tid er selve dødsgudinden Hel, som paa sin hest kommer og henter den døde, saa kan der ingen tvil herske om, at navnet Guro eller Gudrun er senere indkommet fra sagnene om Vølsunger og Nivlunger, fra den tid af nemlig, da denne Gudrun i folketroen gik over til at blive en troldkvinde, en rigtig heksedronning. Sammen med denne Gudrun, som altsaa er traadt istedenfor den gamle dødsgudinde, er ogsaa Sigurd Faavnesbane (i Telemarken kaldet Sigurd svein) kommen ind i færden.» — Selve færdens navn har da neppe nogen forbindelse med Aasgaard, trods de sindrige forsøg, FAYE gjør paa at forklare en saadan forbindelse. Det er sandsynligere, at det stammer fra det gammelnorske adjektiv *oskurligr,* der betyder skrækkelig. Oskoreien skulde da betyde det skrækkelige ridt = dødningeridtet, en forklaring, som allerede IVAR AASEN har antydet i sin norske ordbog uden helt at turde hævde den. Helt sikker er den vel heller ikke, og dèt kan godt hænde, at AASEN er kommen sandheden nærmest, naar han udtaler, at «formodentlig er det flere forskjellige Begreber, som her ere sammenblandede.» FALK synes derimod at være sikker paa, at den i literaturen gjængse benævnelse helt og holdent er et literært produkt, der hører til «sprogets visne blomster».

Fylgjer og vardøgre hører ogsaa til de gjængse forestillinger inden folketroens kreds. De opfattes i regelen som et slags dobbeltgjængere, der gaar foran visse mennesker og varsler deres ankomst, undertiden ved at vise sig i vedkommendes skikkelse, undertiden bare ved at banke paa dør eller vindu; ofte er det bare

vedkommendes længsel, der melder sig paa denne maade; men endnu oftere varsler vardøgret om en ulykke. Denne tro er, som bekjendt, endnu levende, selv blandt meget oplyste folk. HENRIK IBSEN har benyttet den i «Fruen fra havet», og enhver, der har færdedes lidt blandt menneskenes børn, vil hyppig have stødt paa den. Man kan møde den hos en høilærd professor saavelsom hos en tarvelig uddannet Telemarks-bonde, og i begge tilfælde er der ikke nogen udpræget forskjel. I denne tro har vistnok den moderne spiritisme et af sine udgangspunkter, og den vilde neppe have antaget en saa urimelig form, hvis den ikke her havde fundet støtte i gammel indbarket folketro.

Troen paa gjengangere har naturligvis ogsaa spillet en rolle. — Gjengangeren faar ikke ro i sin grav paa grund af en eller anden forbrydelse. Enten har han selv udøvet den, eller andre har øvet den mod ham. I sidste tilfælde er det hævn eller straf over ugjerningsmanden, han søger. Berømte eksempler fra verdenslitteraturen paa den sidste sort gjengangere er faderen i «Hamlet» og Banquos gjenfærd i «Macbeth». Henrettede ugjerningsmænd viser sig ofte vandrende omkring paa retterstedet, blodige og fæle, med hovedet under armen. En egen gruppe blandt dem, der gaar igjen paa grund af, hvad de har forbrudt i levende live, danner de saakaldte *deildegaster*. Det er folk, som i levende live har flyttet *deilde* eller mærkestenen mellem to eiendomme til egen fordel, og som ikke faar ro i graven, før mærkestenen er flyttet tilbage paa sin gamle plads. Selv kan de ikke udføre denne flytning; men træffer de et menneske, som paatager sig at hjælpe dem dermed, da er hans lykke gjort. Alt trives for ham; han bliver rig og mægtig; men han maa ikke snakke om oprindelsen til sin rigdom; gjør han det, er det slut med hele herligheden. Deildegasten er specielt knyttet til vore skogbygder; den hele tro er bygget paa respekten for eiendomsretten og afskyen for dens krænkelse paa en saa lumsk maade som den at flytte mærkestenen mellem to eiendomme.

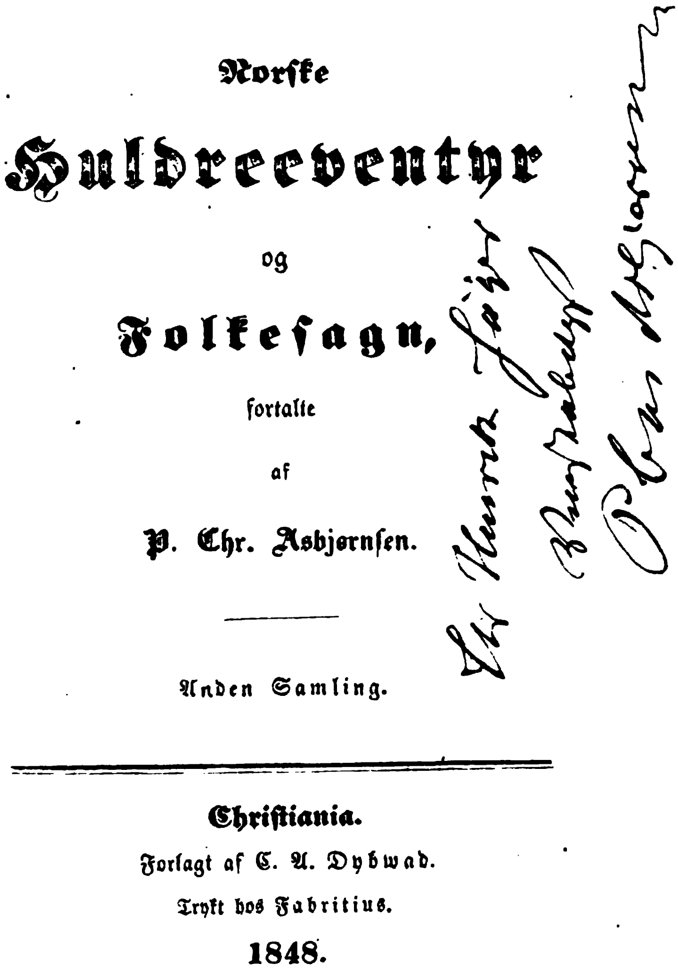
Der gives ogsaa adskillige andre overnaturlige væsener, som hører ind under sagngruppen; men dette faar være nok til belysning af dette eiendommelige udslag af folkefantasien.

Bibliografi. I vore bygdebeskrivelser forekommer der hist og her optegnelser af gamle sagn. Men den første, som foranstaltede en hel samling af «Norske Folkesagn», var præsten ANDREAS FAYE. Hans samling udkom i 1833. Ti aar senere udgav han den paany i forøget og betydelig forbedret udgave. Det er et nøgternt referat af sagnenes indhold; i regelen tages der ikke spor af hensyn til den form, hvori de lever — eller levede — paa folkets læber. Gode og omhyggelig udarbeidede indledninger og anmærkninger forøger samlingens værd i videnskabelig henseende. I rent literær henseende er dens værdi derimod ikke fuldt saa stor. FAYE er referent, ikke fortæller; foredraget er den lærde meddelers, ikke det folkelige. Literært har ikke destomindre samlingen været af stor betydning. Fra den har flere af samtidens digtere — især WELHAVEN — hentet motiver til nationale romancer. Blandt WELHAVEN's digte, der har FAYE's «Norske Folkesagn» til kilde, kan især nævnes: «Dyre Vaa», «I Kivledal» og «Aasgaardsreien». —

— Blandt dem, der havde ydet bidrag til den anden udgave af FAYE's «Norske Folkesagn», var ogsaa de to unge eventyrfortællere JØRGEN MOE og P. CHR. ASBJØRNSEN. I sin fortale erklærede FAYE, at han trak sig tilbage fra sit arbeide paa dette omraade og overlod det til ASBJØRNSEN at fortsætte. «Jeg ved,» skriver han, «at Hr. ASBJØRNSEN sysler med en Udgave af Sagn, der fra hans Haand vil udgaae fortrinligere end fra min, da jeg desuden i de senere Aar baade har savnet Tid og Anledning til at sysle med Sagn.»

Den samling, FAYE her sigter til, udkom i 1845 under titelen «Norske Huldreeventyr og Folkesagn, fortalte af P. Chr. Asbjørnsen. Første Samling». I 1848 fulgte anden samling, hvis titelblad gjengives her med udgiverens en menneskealder senere skrevne dedikation til forfatteren af dette værk.

Om disse samlinger og deres literære betydning vil man finde udførlige oplysninger i andet bind af denne literaturhistorie, der, hvor ASBJØRNSEN's forfattervirksomhed specielt behandles. Her maa jeg imidlertid for en ordens skyld karakterisere den maade, hvorpaa ASBJØRNSEN har gjengivet sagnene. Den er bygget paa ganske andre grundsætninger end dem, der havde været de ledende for FAYE. ASBJØRNSEN opfatter ikke sagnene som realiteter, der er gjen-

Norske

Huldreeventyr

og

Folkesagn,

fortalte

af

P. Chr. Asbjørnsen.

Anden Samling.

Christiania.

Forlagt af C. A. Dybwad.

Trykt hos Fabritius.

1848.

Titelblad af «Norske Huldreeventyr og Folkesagn».

stand for videnskabelig behandling. Han er selvfølgelig helt og holdent paa det rene med, at de ogsaa har denne side; men han fandt, at dette thema maatte være gjenstand for videnskabelig behandling, og han holdt i mange aar paa at forberede en afhandling om dette emne, en afhandling, som af forskjellige aarsager aldrig blev skrevet. Men selve sagnene saa han i et andet lys. Han havde lidt efter lidt lært at indse, at de var karakteristiske psykologiske aktstykker til belysning af de mennesker, der troede paa dem, og saa fandt han, at disse mennesker burde tages med, skildres og karakteriseres i sin personlige eiendommelighed og i sine omgivelser. «Kværnsagn» burde ikke fortælles af en forfatter, uden han samtidig forklarede, i hvilke omgivelser saadanne sagn opstod, og hvad slags folk det var, som troede paa dem og fortalte dem. Fiskerskrønerne fra Nordmarkens sjøer og elve fik først sin rette baggrund, naar man karakteriserede de fiskere, som troede paa dem og fortalte dem. Renjægere, plankekjørere og signekjærringer maatte ogsaa skildres og karakteriseres, hvis deres historier skulde faa den rette farve. Og i kraft af denne opfatning blev Asbjørnsen digter. Han komponerede en ramme om de sagn, han havde samlet. De historiske sagn lod han ud af betragtning. Det var væsentlig sagnene om de overnaturlige væsener, han beskjæftigede sig med, og dem flettede han ind i en straalende ramme af naturskildringer og folkelivsskildringer — slig, at disse to smaa bind blev et af de ypperste værker i vor literatur. Ikke netop paa grund af selve sagnene, men paa grund af den maade, Asbjørnsen har fremført dem paa. Men ogsaa om selve sagnene maa det siges, at Asbjørnsen — i modsætning til Faye — var fortæller, ikke referent. Han gjenfortalte dem saa troværdig og ligetil, som folket selv fortæller dem i sin barnlige tro paa deres sandhed. Og han viste sig her som en mester i gjenfremstillingskunst. —

— Senere er der ogsaa kommet andre samlinger af norske sagn. Blandt dem fortjener især at nævnes Ludv. Daae's «Norske Bygdesagn» og Hallvard Bergh's «Segnir fraa Valdris». Forøvrigt er der fra forskjellige steder fortalt saa mange af vore sagn, at det vilde føre for vidt her at opregne dem.

TREDIE TIDSRUM.

Ca. 1500—1700.

FRA REFORMATIONSTIDEN TIL HOLBERG.

I det femtende aarhundrede har den norske literaturs dvaletilstand naaet sit aller dybeste punkt. Der er næsten ikke et livstegn at mærke. De literære interesser synes ikke længer at eksistere paa noget hold; den gamle norrøne literatur er bleven en død skat, hvis værd ingen længer fatter; den før saa livlige afskrivervirksomhed stanser, og de gamle haandskrifter ophører at være en kjær læsning saavel for læg som for lærd. I domkapitlernes bibliotheker samles de som et unyttigt liggendefæ, og ingen behøvede at lænke dem til væggen af frygt for, at de skulde blive bortstjaalne, saaledes som der faktisk senere blev gjort med enkelte værdifulde skrifter. Her var der ingen fare forhaanden.

Efterhaanden begyndte det gamle sprog at gaa i glemme. Det havde ophørt at være literatursprog; kirkesprog havde det aldrig været, at den stund katholicismens sprog var latinen; lovsprog var det dog endnu, idet landsloven var affattet paa dette sprog. Men dommerne, der for en stor del var danske, forstod ikke dette sprog, og skjønt det officielt fremdeles var lovens sprog, ophørte det dog faktisk at være det, idet man maatte ty til danske oversættelser. At landets egen lovbog maatte oversættes paa et fremmed sprog for at kunne bruges, er et af de mest veltalende vidnesbyrd om det dybe nationale forfald. En saadan oversættelse besørgedes af

lagmanden i Oslo, ANDERS SÆBJØRNSEN, og hvor tidsmæssig dette hans foretagende var, fremgaar af, at det forholdsvis hurtig blev spredt ud over landet i en mængde afskrifter. Ikke mindre end otti saadanne afskrifter skal endnu være bevarede, og at der har eksisteret mange flere, tør man trygt antage. Disse afskrifter skriver sig fra den sidste halvdel af det 16de aarhundrede. ANDERS SÆBJØRNSEN's egen oversættelse er fra aarhundredets første halvdel. —

— Som bekjendt spillede reformationen ikke nogen væsentlig rolle i folket ved sin indførelse. Men i literær henseende var den dog alligevel ikke uden betydning. Den førte nemlig til, at den lærde dannelse atter begyndte at finde et hjemsted i landet.

I landets stiftstæder havde der allerede tidligere tildels været skoler til uddannelse af geistlige; men disse skoler var i den sidste tid komne rent i forfald. Nu blev de gjenoprettede, og nye kom til. Endel af det gamle kirkegods — eller præstegods — blev tillagt dem, og der gjordes efter omstændighederne ikke saa lidet for at udvikle dem til gode læreanstalter efter datidens begreber og fordringer. Det var begyndelsen til vore endnu eksisterende «lærde skoler», «kathedralskoler», som de endnu for stiftstædernes vedkommende kaldes som følge af sin oprindelige intime forbindelse med stiftstædernes domkirker. —

— Det eneste sted i Norge, hvor reformationen havde vakt en smule liv, var Bergens by. Dette var ganske naturligt; thi byen var jo dengang mere gjennemsyret af nordtysk end af norsk nationalitet, og de nordtyske elementer stod selvfølgelig reformationen nærmere end Norges endnu helt uberørte befolkning. Men denne stemning har bredt sig i videre kredse, og den lettede arbeidet for Bergens stifts første protestantiske biskop, den intelligente og energiske GEBLE PEDERSSØN. Han drev skolen op til et forholdsvis høit standpunkt, og fra denne skole udgik det sekstende aarhundredes interessanteste norske forfatter, ABSALON PEDERSSØN BEYER.

Men forat man skal forstaa denne personlighed, er det nødvendigt at gjøre opmærksom paa, at ogsaa et slags national følelse begyndte at gjøre sig gjældende i Bergen paa den tid. Det var rigtignok paa det mindst høitliggende af alle nationale omraader, paa det økonomiske, at denne følelse ytrede sig. Det var Hanse-

aternes voldsherredømme paa handelens omraade, som havde vakt den bergenske borgerbefolknings oppositionslyst, og paa samme tid havde deres øvrige overgreb ophidset befolkningen. De bar sig ad som herrer i et erobret land, og den kamp, som lensherren paa Bergenhus optog med dem, fandt en sympathi, der bidrog sit til at vække den nationale følelse.

Intet under, at det var fra Bergen, «den første literære Fornyelse» — GUSTAV STORM's ord — udgik.

Den bergenske lagmand MATTIS STØRSSØN († 1569) «oversatte første Gang den norske Krønike (efter Haandskrifterne *Kringla* og *Codex Frisianus)* og skildrede deri de «fremfarne Konger, Herrer og Fyrster, som have veldigen regjeret og styret Norges Rige» til et Speil for sin Samtid, og han skrev til Brug for Lensherren i Bergen ca. 1555 «en kort Beretning om Kjøbmændene ved Bryggen», en Række af Klagemaal over disses Overgreb; han fremsatte ogsaa praktiske Forslag til at hæve Landet i rent økonomiske Henseende, idet han mente, at Grønland i ældre Tid havde været en lignende Guldgrube for det gamle Norge, som «Indien» var for det spanske Monarchi, og vi tage derfor neppe Feil ved at tro, at det er ham, som har oversat den gamle «Grønlands Beskrivelse» og sammenarbeidet den med ERIK VALKENDORF's Efterretninger om Grønland til Brug for de Opdagelsesreiser, der ogsaa kort efter foretoges fra Bergen» (GUSTAV STORM, i indledningen til «Samlede Skrifter af Peder Claussøn Friis»). — En anden for den gamle nationale literatur interesseret mand var LAURENTS HANSSØN, der boede i nærheden af Bergen og oversatte sagaer og bearbeidede kristenretterne. Ogsaa andre oversættelser har man fra Bergenskanten fra den sidste halvdel af det 16de aarhundrede foruden flere glossarier til de gamle love. —

Hele denne nyvakte interesse, som det gamle nationale liv, som humanismen, renaissancen og reformationen havde vakt, fik altsaa sit kraftigste udslag i Bergen, dengang ikke blot Norges, men Nordens største og mest kosmopolitisk sammensatte by. Men sin eiendommeligste literære form fandt den i ABSALON PEDERSSØN's forfatterskab.

ABSALON PEDERSSØN BEYER fødtes i Sogn omkring 1530. Hans

farbroder sendte ham ind til Bergen, hvor han besøgte den af biskop GEBLE PEDERSSØN grundlagte latinskole. Den dygtige biskop sparede ingen opofrelser, naar det gjaldt skolens trivsel. Paa egen bekostning byggede han nye skolebygninger, og fremragende elever havde i ham en udmærket støtte. Specielt nød ABSALON godt af denne støtte, idet biskopen tog ham til sig som pleiesøn og lod en privatlærer føre tilsyn med hans hjemmearbeide til skolen. Allerede i 1544 drog han til Kjøbenhavns universitet, og her studerede han i fem aar, underholdt af sin pleiefader, hvis indflydelse det vistnok ogsaa skyldes, at han blev optaget i den lærde theolog PETRUS PALLADIUS's hus. Fra Kjøbenhavn sendte biskop GEBLE ham til Wittenberg, ved hvis universitet han studerede i tre aar og tilslut tog magistergraden. Efter otte aars fravær vendte ABSALON PEDERSSØN tilbage til Bergen som en særdeles velstuderet ung mand. Det viste sig snart, hvilke planer biskopen havde havt med ham; thi allerede aaret efter hjemkomsten blev han ansat som lærer i theologi ved Bergens skole.

Stiftskolerne var dengang udelukkende et slags præsteskole. Derfor var den stilling, magister ABSALON indtog, af særdeles vigtighed. Han holdt ikke sine forelæsninger paa skolen, men i domkirkens sakristi, hvor han hver dag samlede latinskolens ældre elever om sin lærestol. «Hvilke emner hans forelæsninger omfattede, derom ved man ikke andet, end at han den 12te januar 1562 begyndte at udlægge MELANCHTONS «Loci», og at han den 18de februar samme aar endte sine forelæsninger over HEMMINGSSØN's bog om prædikemethoderne» (A. CHR. BANG: «Den norske kirkes historie i det 16de aarhundrede»). Begge disse oplysninger findes i hans nedenfor nævnte dagbog, den saakaldte «Bergens Kapitelsbog». Af samme dagbog erfarer man ogsaa, at han gjentagne gange var konstitueret som skolens rektor. I egenskab af theologisk lektor var han medlem af Bergens domkapitel og nød som saadan renterne af to præbender; i hans sidste dage blev denne løn forøget med renterne af en tredie præbende. Præbenderne var indtægterne af det gamle katholske kirkegods, hvoraf endel i reformationstiden blev udlagt til de nye geistliges underhold. — I 1566 blev han slotspræst paa Bergenhus. Under 16de juni 1566 meddeler han dette i sin dagbog

i følgende form: «16 Junij. Vart ieg m. ABSALON PETREIUS med ENGELBERTO PETRÆO, min frende, ordenerit til prestmend, jeg at vere ERIK ROSENKRANTZIS predicanter paa Bergenhus och ENGELBERTUS at vere her PEDER til Fanes capellan.» I denne dobbeltstilling som læsemester og slotspræst forblev han til sin død, der indtraf i 1574.

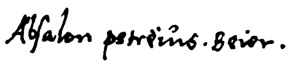
Allerede før sin hjemkomst til Bergen havde han indgaaet ægteskab. Efter hans død blev hans hustru anklaget for troldom og brændt. Det var jo hekseprocessernes tid, og især var præsteenker, der i regelen «kunde lidt mer end sit fadervor», udsat for at blive mistænkt for at drive djævelske kunster.

ABSALON PEDERSSØN BEYER maa efter sin lange studietid og efter den intelligens, han var i besiddelse af, ansees for en mand, der stod paa høiden af sin tids dannelse. Han var lærd theolog, men datidens theologi stod i forbindelse med humanismen, og en af dennes sider var interesse for den historiske fortid. Det var denne interesse, som i Italien førte til et saa storartet resultat under renaissancen.

ABSALON PEDERSSØN er en af hovedrepræsentanterne for denne bevægelse paa norsk grund; men han er det fattig og blegt, som en mat efterdønning af den store bevægelse, der omtrent samtidig havde fremkaldt en hel omvæltning i tankesættet ude i Europa. Han lærer i sine studieaar den nye bevægelse at kjende; men han kjender den kun paa anden haand, fra universiteterne i Wittenberg og Kjøbenhavn. Luthersk-theologiske briller har staaet foran hans øine, naar det gjaldt opfatningen af den humanistiske bevægelse. Men paa ét omraade saa han frit og selvstændig; det var, naar det gjaldt opfattelsen af Norges fortid. Interessen for de gamle dage havde han modtaget i sin studietid, og dertil kom saa de omgivelser, hvori han levede efter sin hjemkomst. Jeg har herom i en tidligere bog («Bergen og bergenserne») skrevet følgende:

«I Bergen, landets største by, var alting i forfald og tilbagegang. Selv handelen var det, efterat VALKENDORF's kraftige optræden havde givet Hanseaternes herredømme et knæk. Bergen var ikke stort andet end et lig af en fordums by. «Der man tilforn haver kunnet holde 27 kirker ved magt, der kan man nu neppelig holde 4,»

klager Absalon Pederssøn i sin «Norges Beskrivelse». Hvor man vendte sig hen, saa man bygninger, der dels allerede var sunkne i grus, dels holdt paa at gjøre det. — Og intet monumentalt bygværk reiste sig af ruinerne. Alle de ærværdige stenmasser blev spredt for alle vinde, til brolægning af gader, til bygning af privatboliger, til danske slotte og norske fæstningsværker, forsaavidt de ikke blev liggende paa den gamle tomt for lidt efter lidt at blive dækket af jorden. Den eneste bygning, som bærer minder om hin tid, er det gamle taarn paa Bergenhus, som slotsherren Erik Rosenkrantz lod udbedre og bygge paa, saa det fik det vakre borgmæssige udseende, som det siden har bevaret. Forøvrigt fik hensmuldringen gaa sin egen uforstyrrede gang over den hele by. Bergen maa have udmærket sig ved en storartet romantisk skjøn-

Absalon Pederssøn Beyers haandskrift.

(I en theologisk bog, der har tilhørt ham og som nu eies af universitetsbiblioteket. Bogen er helt gjennem forsynet med haandskrevne anmærkninger, saa der vistnok er adgang for en theolog at undersøge arten og dybden af Absalon Pederssøn's lærdom.)

hed i hin tid med alle sine forfaldne murlevninger af prægtige taarne og stolte bygninger; men det maa have været en sørgelig skjønhed, sørgelig som landets tilstand, den byens udseende illustrerede. En by i ruiner passer i et land, som er et vrag. Paa flertallet af datidens bergensere har imidlertid synet af byens forfald ikke gjort noget indtryk. De fleste gik sløve og blinde forbi alt, der mindede om svunden herlighed. Det var jo netop et af de mange vidnesbyrd om landets dybe fornedrelse, at de flestes tanker ikke hævede sig ud over det daglige stræv. Men tænker man sig, at der blandt datidens bergensere har eksisteret en eller anden, hvis tankegang har hævet sig til almene ideer og forestillinger, da maa man

antage, at det har været med ganske eiendommelige stemninger og tanker, han har vandret omkring mellem alle disse ruiner. Som de laa der rundt omkring paa alle kanter af byen, maatte de tale et kraftigt sprog til ham om Norges fordums storhed; han maatte uvilkaarlig komme til at interessere sig for og begeistres over denne storhed, og samtidig maatte modsætningen mellem de svundne dage og hans egen tid blive saa meget føleligere for ham. Hans fædrelandskjærlighed maatte vækkes i disse omgivelser; men den kunde ikke blive lys og haabefuld; den maatte blive haabløs melankolsk og tungsindig. Hans tanker maatte kredse om fædrelandet med den samme sørgmodige kjærlighed, hvormed man dvæler ved en grav, der gjemmer en, man har elsket.

Af denne art var Absalon Pederssøn's fædrelandskjærlighed.

I sit skrift «En sann beskrivelse om Norige» skildrer han landets historiske udvikling fra de ældste tider, saaledes som han kjendte den. Kongesagaerne og adskillige andre gamle skrifter og aktstykker har han øiensynlig kjendt, og han maa overhovedet siges at være en velbevandret mand paa dette omraade — efter tidens leilighed selvfølgelig. Han opfatter landets historie som en afsluttet udvikling, hvis forskjellige dele svarer til de forskjellige hovedafsnit i et menneskeliv: «Noriges riges stat kan man skifte udi hendes alder, hvilket, ligervis som et menneske, haver haft sin udspring, fremgang og ende. Saa haver Noriges riges barndom været den tid hun stod øde, full af skov, mark, bjerge og dale, og saa skarpt og surt ud og var ligervis som hun var nyfødt og baaren, da folk begynte at forsamles og bo derudi. Dernæst begynte hendes Adolescentia, det er, hun begynte at voxe og formere sig dag fra dag, aar for aar, indtil hun blev høj og stor. Derefter begyntes hennes Juventus, det er hennes allerbedste ungdoms alder, at hun kunde nu gjøre gavn, hjelpe baade sig selv og andre fremmede, som komme herind udi landet, fik og gjorde sig selv konger og øvrigheder, førte krig baade indenlands og udenlands. Derefter begyntes hendes manddoms alder, som er, at hun bortkastede de mange tyranners aag, og fik et hoved og en regenter og monarchum; da begynte hun at faa øjen og saa sig vide om; da var hun udi agt og ære; da havde hun en guldkrone paa sit hoved og en forgylt

løve med en blodøx; da begynte mange fremmede herrer at gjøre venskab og svogerskab med Norige, de Danske, Svenske, Skotter, Fransoser, Engelske; da udbrede Norge sin magt og vinge.» Saa følger der en næsten veltalende skildring af nordmændenes bedrifter udenlands ligefra Normannernes vikingetog til SIGURD JORSALFAR'S korstog. Og derefter heder det videre: «Se vi til Noriges manddom og styrke, rigdom, visdom, forstand, kunster, gudfrygtighed, retfærdighed, da finner man der herlige exempler.» Og han viser dette paa de forskjellige nævnte omraader. Han taler i høie toner om Trondhjems domkirke, hvis skjønhed og herlighed han af selvsyn er begeistret over. De gamle bergenske kirker, som han tildels ogsaa selv havde seet, inden de blev nedrevne, taler han ogsaa om med stor sympathi. Han roser de gamle nordmænds gudfrygtighed, deres store «nidkjærhed til at forfremme religionen», anfører i den anledning de norske kongers arbeide for kristendommens indførelse, deres kirkebygninger, deres kamp for kristendommens indførelse udenfor Norge. Han roser den gamle norske lovgivning som mild og retfærdig; de gamle norske kongers krige har været «nødtørftige og nyttige». Og saa konkluderer han denne udvikling med følgende ord: «Af disse historier, bygning og krig og lov kan man vel forfare, at Noriges rige haver standet udi sin blomster og været et sterkt og mandeligt rige blandt andre kongeriger, bevist sin manddoms styrke, fra kong HARALD HAARFAGER hin store og indtil den sidste som giftedes med dronning MARGRETHA.» Men: «Fra den dag Norige kom under Danmark og miste sin egen herre og koning, saa haver det og mist sin manddoms styrke og magt og begynner at blive gammel og graahært og saa tung, at det ej kan bære sin egen ull. Derfor begynner nu Noriges alderdom, fordi hun blev saa gammel kold og ufrugtsommelig, at hun nu ikke selv kunde føde kongebørn, som skulle være hennes regentere, og hennes odel, gode kjæmper og stridsmænd fallt henne fra, en part ved sverd, en part ved pestilense udi den store mandedød.» Et andet vidnesbyrd om, at Norge er bleven gammel, er, at «de land, som vore forfædre haver opsøgt med stor livsfare og bekostninger, og med stor møie bygget, og aarligen ladet besøgt, og opbaaret af dennem skat og landskyld, dennem vide vi nu plat intet

af, hvor de ere udi verden. Ingen vil dennem nu besøge, dog de have der odel; kanske og Russer eller andre have der gavn af. En part, som er frakomne med brudeskat, kunne vi eller ville ej igjenløse, Svenske eller andre, som her indfulde i fejdes tid, vil man neppelig fordrive, men ere lade, uvillige og dovne til at hjelpe vore brødre, systre og landsmænd, som overfalles med herreskjold og vold. Ja, de klostere og kirker, som vore forfædre haver opbygget, og vi bryde dem ned; og der, som man tilforn haver kunnet holde 27 kirker ved magt (saa mange kirker, smaa og store, af sten og træ, haver været udi Bergen) med tag og anden ornament, der kan man nu neppeligen holde fire.» Ogsaa krigsstyrkens formindskelse er et tegn paa rigets sørgelige tilbagegang, og søfartens nedgang peger i samme retning: «Fremdeles giver og Noriges alder og svaghed med tilkjenne, at hun, som tilforn haver været megtig til søs og paa seilads udi andre land, røvet, plustret, skjendt og brent paa dennem; brugt handel og vandel med allehaande vare, som her faller, at hun nu er saa gammel, at hun tør neppeligen drage indenlands efter sin næring og bjering; i det at hun nu er vorden træt og gammel af sejlads og formaar ikke mere at drage udenlands, haver hun i sin rasende alderdom, i hvilken hun bliver til barn paa det ny igjen, tilbudet en stor hob af Hansestæderne, at de maa ikke alene sejle her i riget, men ogsaa garpe plante sig fast blandt disse klipper, hvilke som have faaet det Norske sand i deres sko, at de ville ikke gjerne herud igjen» o. s. v.

Men saa gammel og affældig, som Norge er, saa er det dog ikke helt ude med landet. Endnu har det adskillige herligheder, som det kan være stolt af, og saa følger den egentlige beskrivelse af landet. Han opregner en hel række af aarsager til at prise baade landet og folket. Baade landets naturprodukter og folkets karakteregenskaber er gjenstand for hans beundrende omtale. Han roser nordmændene for deres stærke retfærdighedsfølelse og for deres elskværdighed og gjæstfrihed. «Sannelig en from, gudfrygtig og tugtig person kan vel drage fra Baahus og til Vardøhus, hvilken reise er længere end tre hundrede mile, og skal ikke fortære en daler, ja de ere glade at dennem sker den ære, at man vil æde og drikke med dennem, og end giver dennem gaver og skjænk til, at de vil gjøre sig glade med dennem.» Endvidere roses Norges

indbyggere for sin «stridbarhed», og forfatteren giver til bevis en oversigt over deres krigerske bedrifter o. s. v., o. s. v.

ABSALON PEDERSSØN's skrift er i det hele taget gjennemstrømmet af den varmeste fædrelandskjærlighed, en fædrelandskjærlighed, der, naar det gjælder Norges glanstid, klinger i høie toner, men, naar det gjælder samtiden, er fuld af melankoli og haabløshed. Det var en patriotisme, der levede paa minder om svunden herlighed, men ikke glædedes af glæde over samtiden og ikke næredes af haab om fremtiden. Her var lidet at glædes over og intet at haabe; vilde man glædes, saa maatte man skue tilbage, ikke frem. Der langt borte bag mange blaaner laa der endnu noget af den synkende sols aftenrødmende glans; foran var der bare nat og mørke.

ABSALON PEDERSSØN's «Noriges Beskrivelse» er et særdeles mærkeligt værk for sin tid. Det viser, at den længe slumrende nationalfølelse holdt paa at vaagne. Skriftets egen stemning og grundopfatning er selv et levende vidnesbyrd om, at natten ikke var evig. Uden selv at vide det eller ville det er forfatteren den første bebuder af en ny morgen for nationen.

Det lille skrift, der er skrevet i forfatterens senere leveaar, maa i den skikkelse, hvori det foreligger, karakteriseres som et brudstykke. Forfatteren bebuder nemlig partier, som ikke findes, og det hele slutter saa braat, at læseren studser og venter mere. Enten har ABSALON PEDERSSØN ikke fuldendt sit arbeide, eller slutningen er gaaet tabt under afskrivernes hænder. Den første antagelse har stor, den sidste liden sandsynlighed for sig. Tilblivelsestiden maa sættes omkring 1570, altsaa nogle faa aar før forfatterens død. Muligens har han opgivet tanken paa at fuldende det; muligens har hindringer traadt iveien. Derom vides intet. Originalmanuskriptet er gaaet tabt; man kjender kun en række afskrifter, og deraf er de fleste «afskrifters afskrifter», for at citere N. NICOLAYSEN's ord i hans fortale til den af ham besørgede udgave af skriftet. I formel henseende gjør skriftet heller ikke indtryk af at være færdigt fra forfatterens haand. Det har ikke nogen fast plan, men svæver ligesom hid og did, og sætnings- og periodebygning lader ogsaa paa mange punkter meget tilbage at ønske i henseende til klarhed og gjennemførthed. Det sidste beviser nu egentlig talt ikke stort; thi sproget var reformationstidens nyskabte danske skriftsprog, og selv danske

stilister af langt høiere rang end ABSALON PEDERSSØN — CHRISTJERN PEDERSSØN f. eks. — behandlede ikke altid dette sprog med den grammatikalske — specielt syntaktiske — gjennemførthed, som en mere fremskreden sprogperiode vilde være tilbøielig til at forlange af en forfatter. Mere betyder i mine øine planens løshed: en humanist, der havde taget magistergraden ved Wittenbergs universitet, vilde uden tvivl ikke have afsluttet sit arbeide uden at have faaet det fastere og solidere i sine sammenføininger. For mig staar derfor det hele som et ufuldført udkast. —

— I de sidste fjorten aar af sit liv førte ABSALON PEDERSSØN et slags dagbog, hvoraf det meste er bevaret. Den gaar under navnet «*Liber capituli bergensis*» (ɔ: Bergens kapitelsbog). Skjøndt titelen skriver sig fra forfatteren selv, er den ikke særdeles betegnende. Bogen har intet med Bergens domkapitel at gjøre, uden for saa vidt den er ført af et af dets medlemmer, til hvis gjerning deltagelse i domkapitlets virksomhed blandt andet hørte. I virkeligheden er det en ret og slet dagbog over, hvad forfatteren har oplevet, seet og hørt i de aar, han har ført den, og skjøndt han paa et par steder udtaler, at han skriver «paa det, at vore efterkommere kunne vide» det, har optegnelserne dog bevaret de personlige dagbogsnotisers hele skjødesløse og tilfældige karakter, fulde som de er af ufuldstændigheder, udeladelser, afbrydelser og forglemmelser. Men dette i momentet grebne, der udmærker deres form, giver dem noget friskt, umiddelbart og tilforladeligt som kulturbillede. Det hele er et øiebliksfotografi af Bergen i sidste halvdel af det 16de aarhundrede, og som saadant giver bogen, i alle fald paa en del omraader, et saa levende billede af liv og forhold i datiden, at den indtager en fremragende plads blandt mindesmærkerne fra Bergens fortid. ABSALON PEDERSSØN noterer alt, hvad han iagttager paa sin vei, selv ting, som de fleste af hans samtid vilde have fundet altfor hverdagslige til at fortjene opmærksomhed. At slotsherren sender ham dyrekjød eller en tønde øl til foræring, at en nordlænding falder overbord og drukner paa Vaagen, at et par latinskoleelever gaar paa vinkjælderen en søndagseftermiddag istedetfor at gaa i kirke, at Erik Rosenkrantz's barselgilde varede i tre dage, at Peder skrædders hustru har ladet sig forføre af en hollænder, medens hendes mand var i Nordland «paa sin rette

reise» — slige smaating noterer han stadig væk, og netop deres mængde og forskjelligartethed er det, som giver bogen det liv og den anskuelighed, der udmærker den. Man læse f. eks. følgende notis om et afskedsgilde, som en præst holdt:

«1563, 6 January gjorde her Mattz Skytte, som siden drog til Lærdal och havde verit medtienere thil Domkirken udi thu aar, mig Absaloni, her Jørgen, hans hustru, Jørgen skreddere och hans hustru it runt gestebud. Der havde han diskanterne *, och gaff nog vin och øl, och hafde spellemanden Karl harpere, hvilken och legte paa sin skalmeie, der kom och julevachten ind, de finge nog.».

Eller følgende om to fogder, der mødtes i Bergen:

«De drucke tilsammen paa Bryggen oc ginge siden i mester Hansis bardskers bod nest hos her Eske Billis gaardt, der drucke de valete i en ond maade, di de vilde drage af by same dag oc hafde deris støfler paa. Der fal Christofer Falwatter och Lars Sjurdsen nogle ord imellem, saa at de bleffue fortørnede. Manede da Lasse Christofer ud; i det han vilde icke komme ud, da drog Lasse sin daggert oc gick hastig ind i barskerboden; der Christofer det saag, at han kom mod sig som han sad ved bordet, med en dragen daggert, drog han sin daggert; saa stack Lasse sin daggert i Christofers bryst oc Christofer sin daggert i Lasses hjerte, Christofer sette sig strax i een stol oc døde; som Lasse vende sig oc vilde gaa ud aff døren, falt han oc talede ingen aff dem aldrig mere. De blefve baade lagde udi en graft i Domkirken hart hos alteret ved den høgre side.»

Slige smaanotiser er der fuldt op af i dagbogen, og hver eneste af dem maler med liv og anskuelighed karakteristiske scener og situationer fra datiden. At slige billeder fra en saadan tid ikke kan være synderlig tiltalende, siger sig selv; de bidrager kun til at forstærke det indtryk, man allerede paa forhaand har modtaget af tidsalderen.

Uvidenheden var stor og raaheden ikke mindre. Overtroen trivedes som frodigt ugræs. Troldom og troldskab troede hver eneste mand paa, og hekse og troldkarle fik denne tro at føle i form af strenge straffe. Selv en saa velstuderet mand som magister Absalon er opfyldt af den barnagtigste overtro; han kan ikke engang se et stærkt nordlys, uden at han tillægger det stor betydning som varsel om forestaaende ulykker og skriver en lang remse i den anledning. Rettergangen var mangelfuld og straffene barbariske.

* Latinskoleelever, der gik om og musicerede for betaling.

For tyveri, ja selv for underslæb var der dødsstraf, og dette var faktisk en mildere straf end fængsel; thi galgen eller øksen gjorde pinen kort, medens datidens fængsler pinte fangen langsomt og sikkert tildøde, forsaavidt han ikke var saa heldig at blive opspist af rotter eller faa en dræbende febersygdom paa grund af atmosfærens fugtighed og usundhed.

Datidens menneske var ikke mere end et halvtæmmet dyr. Fantasien var vild og løb løbsk ved den ubetydeligste anledning. Saasnart magister Absalon faar øie paa en underlig formet sky, antager den for hans blik de aller mærkværdigste skikkelser; snart er det uhyrer, som kjæmper, snart flammeris, som truer, snart ildregn, som drysser ned. — Og blodet var hedt og lidenskaberne tøilesløse. Fra først til sidst faar man et overvældende indtryk af de moralske tilstandes lave niveau. Den umaadeligste drukkenskab var udbredt i alle samfundslag, og under vinens og øllets indflydelse forsvandt det minimum af civilisation, mennesket havde modtaget, og vilddyret stod ubundet tilbage. Man kjender historien om Kristian den fjerde's optræden i et gilde under hans besøg i Bergen mod aarhundredets slutning. «Der sad kongen med sin broder hele natten indtil morgenen og drak vin og klaret, og da de havde drukket meget og igjen vilde fare ombord, da slog kongen af stor lystighed alle vinduerne ind for Klaus de Freund (i hvis hus gildet holdtes) og slog hans bagerovn itu.» — Naar kongen bar sig ad som en drukken matros, kunde man ikke vente bedre af smaafolk. Paa ølstuer og vinkjældere, hvor folk sad og drak, opstod der let uenighed, og da der ikke var langt dengang fra ord til handling, det vil i dette tilfælde sige fra mundhuggeri til haandgribeligheder, endte det i regelen med blodige slagsmaal og meget ofte med drab. Om slige blodige slagsmaal fortæller Absalon Pederssøn paa 18 forskjellige steder i sin dagbog, og paa ikke mindre end 38 steder beretter han om drab. At folk blev slaaet ihjel, hændte ret som det var; alene i aaret 1562 noterer Absalon Pederssøn ikke mindre end seks drab i Bergen. Det var en saa hverdagslig ting, at han som oftest kun spenderer et par linjer paa sagen, og naar han ofrer mere, har det sine specielle grunde, som f. eks. at en af angjældende har været elev af den lærde skole eller paa anden maade har interesseret ham. — Sædelighedstilstanden

var ikke et haar bedre. Paa grund af tyskernes tvungne ungkarlestand var byen fuld af løsagtige kvinder, der drev sin trafik med stor frækhed og optraadte med megen suffisance baade for retten og andre steder. Voldtægt nævnes ved flere leiligheder; leiermaal forekom, ret som det var, og ABSALON PEDERSSØN noterer med megen indignation, at den ene brud efter den anden bærer krone uden at have den traditionelle berettigelse til at bære den. Kapitelsretten har, ret som det er, nok at bestille med at dømme i ægteskabssager, idet snart den ene, snart den anden ægtemand anklager sin hustru for utroskab. I regelen synes klagerne at have været vel begrundede; kun i et par tilfælde synes det hele at skyldes onde tungers sladderagtighed. Sladder synes nemlig at have havt en ligesaa frodig trivsel i datidens Bergen som de andre laster. «O Bergen, Bergen,» udbryder ABSALON PEDERSSØN, «naar viltu een sinne lade aff at bruge hord, skøerleffnit, druckenskab, mandslecht; jeg frøchter dette høge fiel, som fløien paa staar, lucker dine øgen til, saa at mand skal sige om dig: *Ecce rudere, ubi Berginum fuit. Item fuit Berginum. Magna calamitas tibi impendet, ni resipueris.* (Her er de tomter, hvor Bergen laa. Eller Bergen har været. En stor ødelæggelse er dig beskaaret, hvis du ikke omvender dig.) — Og for at give billedet de sidste afsluttende penselstrøg, saa herjer pesten under alt dette rundt om i byen; hver dag har ABSALON en notis om mennesker, som er døde, og lig, som er begravne, medens krigen samtidig raser ved grænsen, den blodige syvaarskrig, hvis frugtesløse blodbad og ødelæggelser var ligesaa skadelige for det afkræftede Norge som en aareladning for en tæringspatient.

De interiører, som ABSALON PEDERSSØN's dagbog giver, viser saaledes, at det daglige liv i Bergen paa hin tid har været præget af den samme sørgelige elendighed, som udmærkede byens ydre og landets almindelige tilstand. «*Liber capituli bergensis*» danner derfor et betydningsfuldt supplement til ABSALON PEDERSSØN'S «Noriges Beskrivelse». Paa en maade kan man sige, at den første bog indeholder præmisserne til den sidste, saaledes som forfatterens iagttagelse har opsamlet dem fra dag til dag.

Bibliografi. Foruden de to nævnte værker har ABSALON PEDERSSØN skrevet en lovtale over sin velgjører, biskop GJEBLE (*Oratio de vita Gabeli*, 1571). Den er gaaet tabt; men man antager, at det meste af den

er bevaret i den af HOLBERG nævnte bergenske kathedralskolelærer EDVARDSSØN's Bergens beskrivelse, hvoraf et uddrag er trykt i «Norske Samlinger, udgivne af et historisk Samfund i Christiania, første Bind. Chr.a (1848—52)».

Af ABSALON PEDERSSØN's «Noriges Beskrivelse» eksisterer ikke originalmanuskriptet længer, kun en samling afskrifter. Efter en af disse besørgede den danske literaturforsker SANDVIG et aftryk i andet bind af SUHM's «Samlinger til den danske Historie» (1781). Aftrykket lod imidlertid meget tilbage at ønske med hensyn til nøiagtighed, og derfor foranstaltede antikvar N. NICOLAYSEN i 1858 en ny udgave, bygget paa omhyggelige studier af de bedste haandskrifter. Den er optaget i første bind af hans «Norske Magazin. Skrifter og Optegnelser angaaende Norge og forfattede efter Reformationen». Som man af de ovenfor gjengivne citater vil have seet, er retskrivningen i denne udgave adskillig moderniseret; det har selvfølgelig sin grund i, at originalmanuskriptet er gaaet tabt, og at afskrifternes retskrivning er meget forskjellig. Anderledes forholder det sig med «*Liber capituli bergensis*». Her er originalmanuskriptet bevaret — selvfølgelig ikke i Norge, men i det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn, hvorhen saa mange af vore gamle norske manuskripter under dansketiden har taget veien. Et uddrag blev trykt i «Samlinger til den danske Historie», «men med saadan korthed og saa ufuldstændigt, at skriftet i mange og væsentlige stykker hidtil har været aldeles ukjendt,» skrev N. NICOLAYSEN, da han foranstaltede en fuldstændig udgave af bogen i det nys nævnte første bind af «Norske Magazin». Oplysninger om ABSALON PEDERSSØN's liv og forfattervirksomhed findes i indledninger, anmærkninger og efterskrifter til NICOLAYSEN's nævnte udgaver samt i indledningen til den af samme forsker i «Norske Samlinger» meddelte række breve, indeholdende «Oplysninger angaaende Magister Absalon Pederssøns Enke m. m. 1590».

Peder Claussøn Friis.

Absalon Pederssøn Beyer er en af de fineste og nobleste norske præstetyper fra reformationstiden. Han sidder inde med sin lærde dannelse og forholder sig i kraft af sit vegetative naturel mere betragtende end handlende. Et ganske anderledes robust indtryk gjør hans yngre kollega **Peder Claussøn Friis,** hans kollega baade som præst og forfatter. Absalon Pederssøn's portræt er ikke bevaret; havde det været til, vilde det — derom er jeg overbevist — have dannet en slaaende kontrast til Peder Claussøn's udmærkede portræt, der endnu hænger i Undals kirke, og hvoraf vort universitet eier en god kopi. Jeg føler mig overbevist om, at Absalon Pederssøn har været en blond mand med fin hud og tyndt, lyst skjæg, hvis han overhovedet havde noget, medens Peder Claussøn paa portrætet fremtræder som den mørke, stærkt graasprængte, kjæmpestærke kirkehyrde med det frodige, i spadeform klippede skjæg, som var paa mode blandt præster og lærde i Kristian den fjerde's dage.

Peder Claussøn Friis tilhører Stavanger stift eller Kristiansands stift, som det nu vistnok med urette heder. Her blev reformationen sent gjennemført, senere end paa mange andre kanter af landet, og Peder Claussøn blev derfor et slags reformator, han ogsaa, skjøndt han tilhørte et langt senere tidsrum. Peder Claussøn Friis er en præstetype fra det syttende aarhundrede, der repræsenterer et helt stykke kulturhistorie. Han er en personlighed og en repræsentativ personlighed, i stort som i smaat, i ondt som i godt.

Peder Claussøn var præstesøn; hans fader, Claus Friis, var sognepræst til Undal, og sønnen «succederede» ham i embedet, som dengang almindelig skik og brug var. Han blev født i Egersunds præstegjæld den 1ste april 1545. Det meste af sin barndom tilbragte han i Undal; derfra kom han efter al sandsynlighed ind paa Stavanger skole, hvor han nød en god skolegang. Men hans studier blev tidlig afbrudte; thi allerede i enogtyveaars-alderen blev han kaldt til sognepræst i Undal og provst i Lister len. Det var en sjelden betroet stilling, der saaledes blev lagt i hænderne paa den unge mand. Som provst var han hele lenets præsters nærmeste foresatte, og dog havde han endnu ikke naaet fuld modenhed som menneske. «Som Provst havde han at lede Almuens Præstevalg og gjøre Indstilling derom til Biskop og Lensherre, havde tillige den

almindelige Opsigt med Præsternes «Liv og Lære», navnlig paa de aarlige Visitatser, og at gribe ind i de saa almindelige Stridigheder mellem disse; men det besværligste og ubehageligste Arbeide var Opsigten over Kirke- og Prestetiendens Ydelse, og alt dette bragte ham mange Gange i vanskelige Forhold» (G. STORM). Men PEDER CLAUSSØN viste sig snart stillingen voksen og vandt sin biskops tillid, saa han blev en meget anseet og betroet mand. I sin netop citerede biografi af PEDER CLAUSSØN omtaler GUSTAV STORM endel af de vanskeligheder, som den anseede provst havde at gjennemgaa med sit provstis præster, og jeg skal nedenfor berøre dem; men først er det nødvendigt at forudskikke nogle ord om reformationstidens præstestand i almindelighed.

Fordringerne til en præst var dengang langt ubetydeligere end nu. Hans virksomhed var dengang meget simplere og lettere. Han skrev ikke prækenen selv, men læste den op af en postil. Derimod var det hans pligt at undervise ungdommen i «barnelærdommens» hovedpunkter, saafremt der ikke var beskikket en degn til dette arbeide. Undervisningen var udelukkende mundtlig, og den kundskabsmeddelelse, som fordredes, var forsvindende liden. I selve kirkeordinantsen bruges det karakteristiske udtryk «at prædike en Bog». «Ei heller skulle andre Bøger prædikes end de, som ere lette og nyttelige,» heder det (H. RØRDAM: «Danske Kirkelove»). I midten af det sekstende aarhundrede udstedtes vistnok et almindeligt forbud mod at læse op af bog fra præstestolen. Præsten skulde lære bogens ord udenad og saa fremsige det som en lært lekse; men det hjalp ikke; forgjæves blev forbudet gjentaget gang efter gang; selv ikke gjentagne trudsler om afsked førte til det forønskede maal. Undervisningen i barnelærdommen blev altsaa den vigtigste del af præstens virksomhed. Paa landet skulde den ene halvdel af prækentimen anvendes til katekismusforklaring. Dette var altsaa en vigtig del af selve høimessegudstjenesten paa landsbygden. I byerne blev denne undervisning henlagt til «aftensangen». — Ofte kunde præsten ikke stort af det, han skulde undervise i. Som før nævnt er kulsvierpræsten i eventyret ikke en saa uvirkelig figur, som man i vor tid skulde være tilbøielig til at tro. Man har ikke saa faa eksempler paa, at studenter blev præster; i enkelte tilfælde fortsatte de sine studier efter at have «faaet kald»; i mange blev

der ikke tale om at fortsætte — saaledes som vi ovenfor har seet med PEDER CLAUSSØN FRIIS. Kulsvierpræsten har i alle fald i Danmark en saa nær beslægtet prototyp, at han ikke kan være stort nærmere beslægtet. Det er en præst i Ribe; vistnok var han ikke kulbrænder; men han var i alle fald smed, og det kan vistnok komme ud paa ét. I Bergen blev der i 1569 ordineret en præst, hvis væsentlige kvalifikation var den, at han havde været tjenestegut hos biskoppen. Det heder herom kort og lakonisk i ABSALON PEDERSSØN's «Kapitelsbog»: «28 Augustj. Vart Niels Hielt, bispens dreng, ordinerit til prest oc kallit at vere her Peders capellan til Fane.»

Men paa den anden side maa det ogsaa fremhæves, at reformationstidens præster havde store vanskeligheder at kjæmpe med. Allerede tienden voldte dem stort besvær. Den saakaldte tiende skriver sig fra SIGURD JORSALFAR's regjeringstid. Før havde præsternes lønning været bestemt paa en mere vaklende maade; en del af den havde i alle fald været gjenstand for mindelig overenskomst mellem præst og menighed, for ikke at tale om sligt som offer og andre frivillige ydelser. Tiendens indførelse søgte at regulere disse forhold. Tienden blev delt i fire dele, der skulde tilfalde: 1) sognets kirke, 2) sognets præst, 3) stiftets biskop, 4) sognets fattige. Tienden var først og fremst korntiende — 1/10 del af aarets kornafkastning —, fisketiende — hver tiende fisk, som i tørket tilstand blev bjerget af fiskerne i fiskedistrikterne —, kvægtiende, en ydelse af, hvad gaardens besætning bragte til verden. Dertil kom «hovedtienden», der fra gammel tid var en frivillig sjælegave af en tiendepart af giverens hele løse formue. Siden var den gaaet over til at blive en skyldighed, som hver mand var pligtig til at yde en gang i sit liv. Denne ophørte som skyldighed, hvor erhverstienden blev indført. Ved reformationen blev den gamle tiende delt i tre dele: kongetiende, kirketiende og præstetiende; men efter saa mange aarhundreders praksis holdt folket fast paa den gamle deling i fire parter. De delte fremdeles i fire dele — og beholdt nu den fjerde del selv. Det førte til mange og langvarige stridigheder, ikke mindst i Stavanger stift, hvad G. STORM gjør nærmere rede for i sin biografi af PEDER CLAUSSØN.

Men ogsaa paa andre omraader havde reformationstidens præster store vanskeligheder at kjæmpe med. Reformationens ind-

førelse i Norge var et statskup, hvorved kongemagten — og adelen – tilranede sig en hel del af kirkens og geistlighedens gods. De ledende mænd var ivrigere efter at «grave til sig» end efter at skabe en ny ordning af de kirkelige forhold. Derfor kan tiden betegnes som en ren opløsningstilstand. Kongens fogder indkvarterede sine folk paa præstegaardene, holdt ting der og lod de stakkels, ikke meget rundelig aflagte præster betale omkostningerne; de tog kirkerne i brug til verdslige øiemed, bemægtigede sig deres indtægter, udhuggede deres skoge o. s. v., o. s. v. Hvis der skulde være tale om at bringe geistlighedens anseelse paa fode igjen, saa maatte dette forhold blive ændret, og det blev ændret baade i Stavanger og andre stifter. Geistligheden holdt store kapitelsmøder og andre prælatsammenkomster, klagede baade til den geistlige og verdslige overøvrighed i Kjøbenhavn, og sagerne blev ordnet, om ikke netop i første øieblik saa dog i tidens løb.

Men præsterne havde ogsaa andre vanskeligheder at kjæmpe med, og den værste af dem var selve «kirkealmuen», som det heder med et gammelt ord. Almuen hang fremdeles ved mange af de gamle kirkeskikke. Den gik bare til alters paaskedag; den drev paa med den gamle anvendelse af tændte lys ved høitidelige familjebegivenheder, der paa en eller anden maade stod i forbindelse med kirkelige handlinger, som begravelse, barnedaab, barselskvinders kirkegang. Selv saa sent som for nogle aar siden har jeg været indbudt til en begravelse af et lidet barn borte i en afsides vestlandsk fjordbygd, hvor ceremonier og alting — indtil lysbrændingen paa kistelaaget — var saa katholsk, at de tilstedeværende «kulturmennesker» frydede sig ved at opleve et lyslevende stykke middelalder. Naar saadanne skikke har holdt sig saa længe som helt ned i nutiden, hvor præsten selv sidder tilstede og respekterer skikkene — som han gjorde ved denne leilighed —, saa er det intet underligt i, at præsterne i reformationstiden blev ugleseet af «almuen». Dels stod de i «almuens» øine som repræsentanter for et nyt system, et system, der var forhadt, netop fordi det var nyt; dels var de selv (d. v. s. de bedste af dem) bestandig paa vagt mod alle levninger af gammel «papistisk» overtro. Og som følge af alt dette opstod der et fiendtligt forhold mellem «almuen» og deres nye præster. Bønderne behandlede sine præster, som om de

var deres værste fiender. Nogle slog de ihjel, andre mishandlede de paa mange maader. I et norsk præstegjæld var der ingen præst i tre aar, da ingen turde overtage præstekaldet der. I Omlid dræbte de en præst, den anden huggedes og droges de med, den tredie hug de to fingre af, den fjerde jog de i badstuen, hver gang de drak, og den femte blev julen 1576 med sin dreng jaget ud i en udlade, hvor han var nær ved at fryse ihjel om natten. Men saa var presterne heller ikke vorherres bedste børn; de var alt andet. Bare fra PEDER CLAUSSØN's eget provsti har man adskillige karakteristiske eksempler, der viser, hvor lavt præstestanden dengang stod. Præsten i Vanse, provstiets største præstegjæld, JØRGEN STORK, havde havt et barn med sin hustru, før de blev gift. Præsten i Lyngdal, MADS MIKKELSSØN, foreslog ham, at de skulde bytte kald, og da JØRGEN STORK, som rimeligt var, ikke vilde gaa ind paa dette, anklagede han ham for hor og førte falske vidner. Skjøndt dette blev oplyst paa det aller utvivlsomste, blev dog anklageren fri for straf. Den anklagede viste sig forøvrigt siden paa andre hold at være værre og ikke bedre. Han nægtede en bonde sakramentet, fordi de var uvenner og laa i proces med hinanden; han skrev falske breve og maatte betale bøder derfor; han havde sprunget efter sin provst med en øks for at hugge til ham, og senere havde han villet overfalde ham ved kirken under gudstjenesten; en søndag, han stod for alteret i messeklæder, havde han faaet øie paa et kvindemenneske ude paa kirkegaarden; hende var han sint paa — og vips fór han fra alteret og ud paa kirkegaarden for at dænge hende. Trods alt dette fik han beholde sit kald. Efter JØRGEN STORK's død overtog sønnen kaldet. Svigersønnen, der havde været JØRGEN STORK's kapellan, mente, at han havde ret til det. Og saa stævnede de hinanden for retten. Kapellanen beskyldte da sin svoger for dovenskab og drikfældighed. Da provsten vilde mægle fred, blev han udskjældt og undsagt. Sognepræsten gik undertiden i gjæstebud om søndagen istedetfor i kirken, blev der oplyst; en gang havde han været fjorten dage borte fra sit sogn; han havde været paa rangel i al den tid. Svogeren blev overbevist om at have faret med løgn og bagtalelse. Midt under forhøret begyndte disse to — i provstens og hele menighedens paahør — at skjælde hinanden ud med de gemeneste skjældsord. De kaldte hinanden

for løgnere og lovede at gjøre hinanden æreløse. Da de senere traffes hos provsten, røg de i haarene paa hinanden.

Selv en mand som PEDER CLAUSSØN FRIIS var flere gange oppe i slagsmaal. I et gilde — omkring 1585 — kom han i strid med lensmanden TORKEL HAGE; de sloges, og provsten stak lensmanden med en kniv i armen. Siden maatte provsten betale bod efter landsloven for knivstikket. I et julegilde 1589 kom han i slagsmaal med en bonde og blev saaret. Man ser, at han var et barn af sin tid.

Forøvrigt er kjendskabet til PEDER CLAUSSØN's privatliv temmelig tarveligt. Med sin hustru, hvis navn man ikke kjender, havde han en søn og «mindst to Døtre». Sønnen blev præst, døtrene blev gifte med velstaaende bønder. Familjetradition og bygdesagn der vestfra vil imidlertid ogsaa tillægge PEDER CLAUSSØN et par andre døtre, fra hvem endnu levende bondeslægter skal nedstamme; men det er ikke muligt at skaffe visnesbyrd for disse sagns paalidelighed.

Den mest dramatiske episode i PEDER CLAUSSØN's liv er hans strid med lensherren paa Nedenæs, PEDER GRUBBE, under hvis myndighed Lister stod. Lensherren var kommen i strid med bønderne i anledning af skatter og andre tyngsler; begge parter besluttede at klage til herredagen i Bergen; men samtidig klagede PEDER GRUBBE ogsaa over PEDER CLAUSSØN, idet han paastod, at provsten havde taget bøndernes parti og i det hele taget sat dem op imod lensherren. Han havde ogsaa sanket sammen adskillige andre klagepunkter mod herr PEDER, i det hele seks, tildels af en temmelig graverende natur. Han skulde paa egen haand have tilladt et ægtepar at skilles og hver paa sin kant indgaa nyt ægteskab — uden at bringe sagen ind for kapitelsretten. Han havde ligeledes paa egen haand ophævet en trolovelse og tilladt den trolovede mand at gifte sig med sin første trolovedes søster; ogsaa i en anden trolovelsessag havde han baaret sig egenmægtig og ulovlig ad. Herr PEDERS slagsmaal med lensmanden fremstilledes som et slags drab, idet der blev paastaaet, at lensmanden var død af det saar, som herr PEDER havde tilføiet ham. Han havde heller ikke betalt bod for saaret. Endvidere havde han «altid med sin oprøriske Gjerning og Bøndernes Medholdelse opsat sig med dem mod Kongens Fogder og gjort Almuen opspænstig mod hans Ombudsmænd».

Og endelig havde han ilagt de skyldige ulovlige bøder til Stavangers hospital for mindre kirkelige forseelser. — Det var altsaa et temmelig vidtløftigt synderegister, PEDER CLAUSSØN havde at stande til rette for, da han ved midtsommertid 1604 drog til herredagen i Bergen. «Her var en usædvanlig stor Forsamling tilstede; Rigets Biskoper havde siddet sammen her siden 22de April for at udarbeide den nye Ordinans, og de overvar tillige Herredagen for sammen med Adelen og Lagmændene at gjennemgaa Udkastet til den oversatte Landslov» (G. STORM). Kong CHRISTIAN DEN FJERDE var selv tilstede ved herredagen og med ham baade den danske og norske kansler, den norske statholder o. fl. For denne forsamling havde PEDER CLAUSSØN at forsvare sig; men han mødte frem vel rustet, og det lykkedes ham at bevise klagernes urimelighed saa grundig, at han blev frifunden. Det viste sig gjennemgaaende, at klageren havde gjort smaa fluer til store elefanter, og skjønt PEDER CLAUSSØN paa enkelte punkter fik en liden advarsel i anledning af de smaa fluer, stod han dog tilslut med palmer i hænderne ligeoverfor sin modstander, der allerede aaret efter maatte forlade sine len.

PEDER CLAUSSØN var en mand paa henved seksti aar, da han mødte for herredagen i Bergen; han levede endnu i ti aar agtet og anseet saavel af sine embedsbrødre som af sine sognebørn. Allerede tidligere havde han — for en væsentlig del paa egen bekostning — bygget en ny kirke i sit præstegjæld. Og denne kirke synes han senere at have omfattet med særlig interesse; han forsynede den med kor i 1591, og baade kor og kirke var «tre gange saa stort som det gamle». Senere sørgede han for kirkens indre prydelse; han skaffede den kalk, disk og altertavle — «dog alt uroset for Gud», som det hed i en indskrift, han lod ophænge i den for ca. 100 aar siden nedrevne kirke. Til kirken forærede han ogsaa sit fortræffelig malede portræt, der endnu hænger i Valle nuværende kirke, og hvoraf som før nævnt en kopi eies af universitetet i Kristiania. Det er senere reproduceret i lithografi foran JACOB AALL's oversættelse af de norske kongesagaer. Hvem der er mester for billedet, vides ikke. Man skulde nærmest være tilbøielig til med G. STORM at antage, at det er malet af den samme kunstner, der udførte altertavlen, — PETER REYMERS kalder PEDER CLAUSSØN ham i den førnævnte indskrift; men professor

L. Dietrichson har i et foredrag i Kristiania videnskabsselskab henledet opmærksomheden paa, at ogsaa en anden maler i Peder Claussøn's dage malede i Valle kirke. Denne maler hed Lydke Diriksen, og professoren helder til den tro, at denne er billedets ophavsmand, samtidig som han medgiver, at paa sagens nuværende standpunkt kan spørgsmaalet ikke bestemt afgjøres.

Peder Claussøn havde paa sine gamle dage megen sorg. Det var en af hans dattersønner, som voldte ham den. Han havde taget sig af den unge mand med ægte bedstefaderlig interesse. Han havde holdt ham baade paa skole og ved universitetet; men dattersønnen lønnede disse velgjerninger paa en daarlig maade. Han fik uægte børn, forødede penge, som andre havde betroet ham, og som bedstefaderen siden maatte betale for at redde ham. Det dreiede sig om hele 52 rigsdaler, et efter datidens forhold ingenlunde ubetydeligt beløb. Han blev dog alligevel præst før Peder Claussøn's død, og senere «synes han at have forbedret sig»; men da var bedstefaderen allerede ude af sagaen. Den gamle Lister-præst døde nemlig den 15de oktober 1614. —

Peder Claussøn Friis var en hjemmeføding og en autodidakt. Han havde ikke Absalon Pederssøn's lærde dannelse; men søn af en landspræst, opvokset blandt bønder og selv landspræst, levende blandt bønder, blev hans syn i mange stykker bondens eller rettere sagt bondehøvdingens. De gamle høvdingers tid var længst forbi; men de faa populære hjemlige præster indtog paa en vis maade deres plads. Fogder og lensherrer var upopulære, fordi de trykkede bønderne med skatter og paalæg, som føltes tunge og uretfærdige. Præsten stod derimod i mange stykker som en af deres egne, saafremt han i det hele taget forstod at vinde deres sympathi. En saadan præst, udgaaet af folket, selv sympathiserende med folket og sympathisk opfattet af folket var netop Peder Claussøn Friis. Endnu den dag i dag lever hans navn blandt befolkningen, og folkesagnet har ranket sig frodig og broget op om det. Det er en hel mangfoldighed af fabelagtige begivenheder og handlinger, der flettes ind i hans livshistorie, og alle bæres af en vis bred humoristisk sympathi for den brave Undals-præsts store og gode

handlinger. Hans forgjængere i embedet som Undals sognepræster er glemte, hans nærmeste efterfølgere ligeledes; men hans navn lever blandt befolkningen, og ham tillægger man ikke blot meriter, som de andre muligens har udført, men ogsaa saadanne, som aldrig har været udført hverken af ham eller hans kaldsbrødre. Det store portræt, der blev hængende i Valle kirke, har vistnok havt en væsentlig andel i denne popularitet; men hans eget liv og virksomhed har dog ogsaa havt sin del; den var nemlig helt igjennem af den art, at befolkningens sunde sans i ham saa en fremragende personlighed, og saa blev han for Lister, hvad PETTER DASS blev for Nordland: sagnhelten, legendepræsten, den, som kunde mere end sit fadervor, og som traditionen samlede sig om. Fra sit nære forhold til bønderne havde PEDER CLAUSSØN uden tvivl en væsentlig del af sin sans for de nationale sager. At denne sans udviklede sig i den retning, som den gjorde, og naaede til de resultater, vi kjender, skyldes derimod vistnok hans lærde forbindelser. G. STORM har leveret en udførlig redegjørelse for hans «studier». «Hans lærde Opdragelse, hans Deltagelse i de offentlige Anliggender inden Stiftet, hans Virksomhed som Canonicus i Stavanger,» skriver STORM, «maatte paa mange Maader berige hans Aand og bringe ham i mangeartet Forbindelse med Tidens ledende Mænd.» Derved har hans nationale syn faaet en videre horisont; han har lært at se baade længere udover og bagover. Som ABSALON PEDERSSØN ser han ikke med videre sympathi paa sin samtid; begge har en levende følelse af landets forfald, om end PEDER CLAUSSØN's følelse paa dette punkt synes mindre dyb og mørk end ABSALON PEDERSSØN's. Den norske bonde roser han for mod og styrke, og hans ros er paa dette punkt ikke langt fra at antage et Bjerkebæksk anstrøg; men paa samme tid har han udtryk for den stærkeste dadel, naar det gjælder bøndernes feil. Det er «et haardt, modvilligt, ulydigt, selvraadigt, overdaadigt, uroligt, oprørisk og blodgjerrigt Folk». Alligevel har han, som antydet, en levende interesse for dette folk og det land, som det bebor. Det norrøne sprog havde han i sin ungdom studeret under en gammel, i Helgeland født lagmands veiledning. Denne mand — JON SIMONSSØN hed han — har overladt PEDER CLAUSSØN «sin udmærkede Lovcodex til Afskrivning og hyppigt fortalt ham om Throndhjem (specielt

Domkirken), om Nordland (specielt om Næringsveie og Naturprodukter) og vel ogsaa om Island.» STORM bygger denne udtalelse paa, at PEDER CLAUSSØN, der var en saa lidet bereist mand; alligevel havde saa forholdsvis god greie paa disse landsdele, som han ikke kjendte af selvsyn. — Gamle haandskrifter har han ogsaa havt anledning til at studere i temmeligt stort antal. Ikke mindre end syv haandskrifter af den gamle sagaliteratur maa han ifølge STORM's undersøgelser have kjendt, og af lovhaandskrifter maa han have kjendt seks. Blandt trykte bøger har han ikke havt et ringe kjendskab til det sekstende og syttende aarhundredes geografiske og historiske literatur. Udrustet med disse forudsætninger blev han den ypperste blandt den række oversættere af norrøn literatur, som han tilhørte, ligesom han overhovedet blev sin tidsalders betydeligste prosaforfatter paa norsk. Hans, stil er kraftig og djærv og røber et betydeligt fremskridt i stilistisk sikkerhed fra ABSALON PEDERSSØN's dage. Men denne øgede sikkerhed har ikke øvet nogen skadelig indflydelse paa stilens umiddelbarhed. Frisk og troværdig, mandig og malmfuldt klinger denne simple røst; det er omtrent, som om en hvidskjægget, gammel fjeldbonde førte ordet. Derfor er det intet under, at hans oversættelse blev en saa kjær læsning blandt de norske bønder. Jeg anfører som en prøve paa hans stil et stykke af hans bemærkninger om Trondhjems domkirke. Efter at have omtalt kirkens herligheder siger han:

«Men fordi at ald denne Herlighed vaar icke funderet paa nogen god Grund, hafuer den oc faaet en underlig Ende, thi Domkircken hafuer tre Gange brent ved Tordenild, som der hafuer i slaget. Oc den sidste Gang, som hun brende, da slog Ilden skinbarligen fra Domkirken oc en gantske Vge Siøes nord over Fiorden til Holmskloster oc afbrende det, huilcket vaar et klart Vidnisbyrd, at saadant skede icke aff en Hendelse, men ved Guds Bestilling, som icke kunde lenger fordrage oc tilstede deris Afguderii oc grofue Vildfarelse, som de fore frem udi med Guds hellige Naffns store Bespottelse oc Menniskens Forførelse. Saa hafuer oc de Geistligis verdslige Pract oc Praal, Mact oc Myndighed met ald saadan Pafuelig Vildfarelse, som deris Rige var bygt paa, faaet en Undergang ved den rette oc rene Evangeliske Lærdom, som Gud haffuer opliust disse Lands Indbyggere met. Men dette er at beklage oc ingenlunde at lofue, at mand i den Reformerede Evangeliske Lærdoms Begyndelse icke alleniste borttog aff Kircker oc Kloster, hues Guld oc Sølff oc andre Klenodier, som brugede vare til den Pafuelige Religions-Brug, met Klæder oc andet saadant, men oc saa slemmelige ødelagde det, som de hafde ingen Gafn aff, oc nedsloge skiøne Bygninger, unødtørftelig opbrende nyttige

Bøger oc Brefue, oc ødelagde Kirckens ornamenter oc Prydelser, oc giorde Guds Huse saa meget blotte oc bare, huilcket mand vel kunde værit foruden, oc de hafde deraff heller ey nogit Gafn.»

PEDER CLAUSSØN FRIIS har været en temmelig produktiv forfatter. Hans forfattervirksomhed var saagodtsom udelukkende af geografisk og historisk art; men han har ogsaa med en vis forkjærlighed behandlet naturhistoriske emner. De sidste har han imidlertid behandlet «populært»; hans beskrivelser af dyr og planter, forekommende i Norge, har fra zoologisk og botanisk standpunkt helt og holdent lægmandspræget, og de har ubetinget større værdi som bidrag til folkets opfatning af naturen end som paalidelige skildringer af den.

Blandt hans literære arbeider maa først og fremst hans oversættelser fra gammelnorsk nævnes. Øverst blandt disse staar hans sagaoversættelse «Norske Kongers Chronica», som den heder i den af den lærde danske læge og oldforsker OLE WORM besørgede udgave. Som den foreligger, er den ikke et arbeide, der er frembragt i én støbning. Først synes PEDER CLAUSSØN at have oversat SNORRE, uden at kjende de senere kongesagaer. Bagefter har han tilføiet disse og udfyldt det hul, som der, for slutningen af det tolvte aarhundredes vedkommende, var i hans kjendskab til den gamle literatur, med et uddrag af SVERRE's saga af en nyere forfatter. En ordret oversættelse har PEDER CLAUSSØN ikke leveret. Det maa nærmest betragtes som et slags bearbeidelse, idet han nemlig paa flere punkter har indflettet partier af forskjellige hinanden delvis uafhængige haandskrifter.

Selvfølgelig er hans oversættelse af den norske lov af en anden art. Den er korrekt eller rettere sagt saa korrekt, som hans sproglige kundskaber strak. Den eksisterer endnu i flere originalhaandskrifter. Dens titel er «Norriges Lov, udset paa Danske oc Norsken herhos, wed Peder Claussøn, Sogneprest i Undal, Anno Christi 1600». Den, som vil have nærmere greie paa disse forskjellige haandskrifter, henviser jeg til STORM's oftere anførte fortale til hans udgave af PEDER CLAUSSØN's «Samlede Skrifter». I en populær literaturhistorie hører det selvfølgelig ikke hjemme at gjøre rede for den slags specialistiske detailler; man faar nøie sig med at henvise til kilderne. —

Snorre Sturlesøns

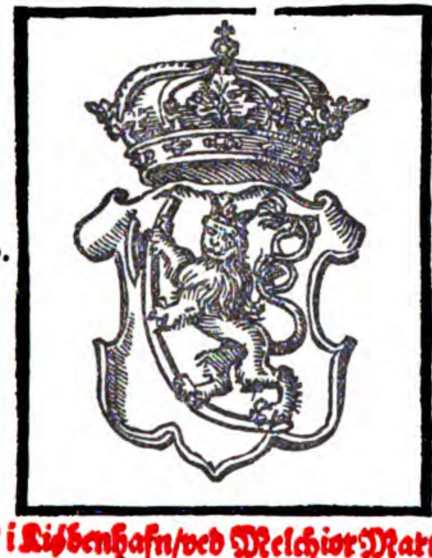
Norske Kongers CHRONICA.

Vdsat paa Danske/ aff

H. Peder Claussøn/

fordum Sognepreſt i Vndal.

Nu nyligen menige mand til gaffn/ igien-
nemſeet/ continuerit oc til Trycken
forferdiget.

Cum Priv. Reg. M.

Prentet i Kiøbenhafn/ ved Melchior Martzan/ Paa
Joachim Moltken Bogførers Bekostning.

M.DC.XXXIII.

Titelblad af Peder Claussøn Friis's oversættelse af Snorre.

(Udgivet af professor Ole Worm 1633.)

— I nær forbindelse med Peder Claussøn's oversættelser staar hans «En kort Extract af Norges Krønike». For den ældre tids vedkommende er denne «Extract» bygget paa hans egen saga-bearbeidelse; for det trettende og følgende aarhundreders vedkommende er det en kompilation. «I Indledningen omtaler han rosende Islændingernes og specielt Snorre Sturlasson's Fortjenester af Norges Historie og benytter Leiligheden til under store Komplimenter at være spydig mod Saxo's storartede Kongerække» (Storm). Det er et meget karakteristisk sted hos Peder Claussøn, Storm her sigter til, og derfor citeres det her. Det viser nemlig, hvor langt Peder Claussøn var naaet i det, som man kalder historisk kritik. For ham stod Snorre som historikeren, dog med et spørgetegn for den gamle tids vedkommende, Saxo som den løse person, der leverede gamle skrøner og udgav dem for god historie. Han skriver: «Oc haffuer Snore Sturlesøn, Lagmand paa Island udj sin Crønicke om Norge begyndt Konge-tallet udj Suerigh fraa Oden, oc langt omsider vdfører hand nogle dj Norske Konger aff Suerigs Konge-Stamme alt ligesom een Drømb epter dj gamle Skaald oc Visser oc den Forsagen oc historiske Beretning, som [hand] altid findes at følge med samme Visser oc Taller, ellers ved hand indtedt aff de rette indføde Norgis Konger, som midler-tid haffuer været her vdj Rigett. — Men den Danske Her Saxo haffuer med bedre Beskeden for sin synderlige Lærdomb møget konsteliger och artiger opreignet oc beskreffuit dj danske Kongers Idret fraa Kong Dan, som skall haffue regierett langt for Christi Fødsell, oc till Kong Valdemar's Seiers Tid oc mesterlige kommen der hen med, end dog at det er troeligt, att mange aff de Konger, som hand opreigner oc neffner, aldrig haffuer verrett till [i] Verden.» Der ligger heri en vis sund rationalisme paa det historiske omraade, en rationalisme, der først og fremst stiller sig fremmed ligeoverfor Saxo's sagnhistorie, men dernæst ogsaa «tager afstand» fra Snorre's quasirealistiske forsøg paa at omskrive denne sagnhistorie til virkelig historie. Det viser mere end noget andet, at Peder Claussøn Friis har besiddet en klar og gløg hjerne, som har havt en vaagen følelse af forskjellen mellem, hvad der var historie og digterisk folketradition, selv om han paa mange andre punkter viser sig at være bunden af folke-traditioner og overtro saa grundig som nogen anden i samtiden.

Der er i det hele det mærkelige ved ham, at saasnart det gjælder historien, viser han sig som en efter tidens leilighed forholdsvis rationel aand. Kommer han ind paa religiøse materier, er han derimod fanatisk «protestant», og naar det gjælder naturhistoriske o. l.

Peder Claussøn.

(Efter kopien paa universitetet.)

spørgsmaal, da er han folkelig — d. v. s. norsk bondsk efter datidens forhold —. Det viser i det hele taget en saa i høi grad blandet og sammensat intelligens, at han allerede af den grund er et fænomen, der fortjener opmærksomhed, selv om han ikke havde fortjent den ved den fremragende rolle, han spiller i sin tids fattige norske literatur.

Dett [illegible]
Westfalen[illegible]
Danske [illegible]
Ilanderne,
andre Lande[illegible]
Nogen Krigsfo[illegible]
Mer Jeffiere g[illegible]
Folcke Kiri[illegible]

Endvidere har PEDER CLAUSSØN samlet og oversat en hel del rettebøder. Haandskriftet opbevares i den Arnæmagnæanske samling i Kjøbenhavn og er «den fuldstændigste Samling af Rettebøder, som nu haves». —

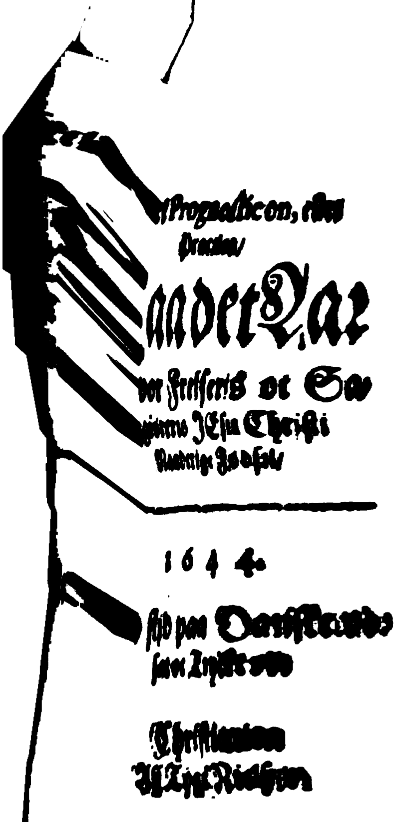
— Som geografisk forfatter har PEDER CLAUSSØN udfoldet en betydelig virksomhed. Hans hovedværk paa dette omraade er «Norriges Beskriffuelse». STORM antager, at dette er et af hans allersidste arbeider, hvis endelige afslutning først har fundet sted aaret før hans død. Selv havde han jo ikke seet stort af landet; men han havde været en flittig samler, der ikke glemte, hvad han hørte af troværdige mænd, som havde kjendskab til ham ukjendte egne. Og gjennem sine historiske studier havde han ogsaa erhvervet sig et betydeligt kjendskab til landets geografiske forhold. Hans «Norriges Beskriffuelse» er derfor et for sin tid betydeligt værk. Det giver et livligt billede af, hvad man dengang heroppe vidste om sit eget land. Paa mange punkter er selvfølgelig denne viden temmelig mangelfuld og ufuldstændig; men der er ogsaa mange punkter, hvor en nutidslæser overraskes af en kundskab, som man paa forhaand ikke skulde have tiltroet en mand, der skrev i begyndelsen af det syttende aarhundrede. I geografisk henseende har vel arbeidet nu ikke stor værdi; saa meget større betydning har det i egenskab af literært og kulturhistorisk aktstykke.

Endvidere har PEDER CLAUSSØN forfattet en beskrivelse af Stavanger stift, som der kun findes brudstykker af. «Forf. synes trods sit betydelige Kjendskab til Stoffet endnu ikke fuldstændig at have behersket sit emne; han fortaber sig navnlig i Begyndelsen i etymologiske Funderinger, og han behandler langtfra de forskjellige Dele i samme Udstrækning; man ser nemlig, at dette Skrift fortrinsvis hviler paa Selvstudium fra Forfatterens Reiser inden Stiftet og saaledes var betinget af disses Hyppighed og Udstrækning.» — Desuden har PEDER CLAUSSØN skrevet om Island og Grønland og «Om nogle Læns og Landes Bygning, som ligge under Norriges Krone» (ɔ: Jemtland, Herjedalen, Orknøerne og Færøerne). Dette sidste værk er efter al sandsynlighed herr PEDER's sidste arbeide. —

Endelig maa nævnes «Om Diur, Fiske, Fugle og Træer udi Norrige». Det bestaar af fire selvstændige afdelinger og er et af forfatterens tidligste arbeider. STORM antager med god grund, at

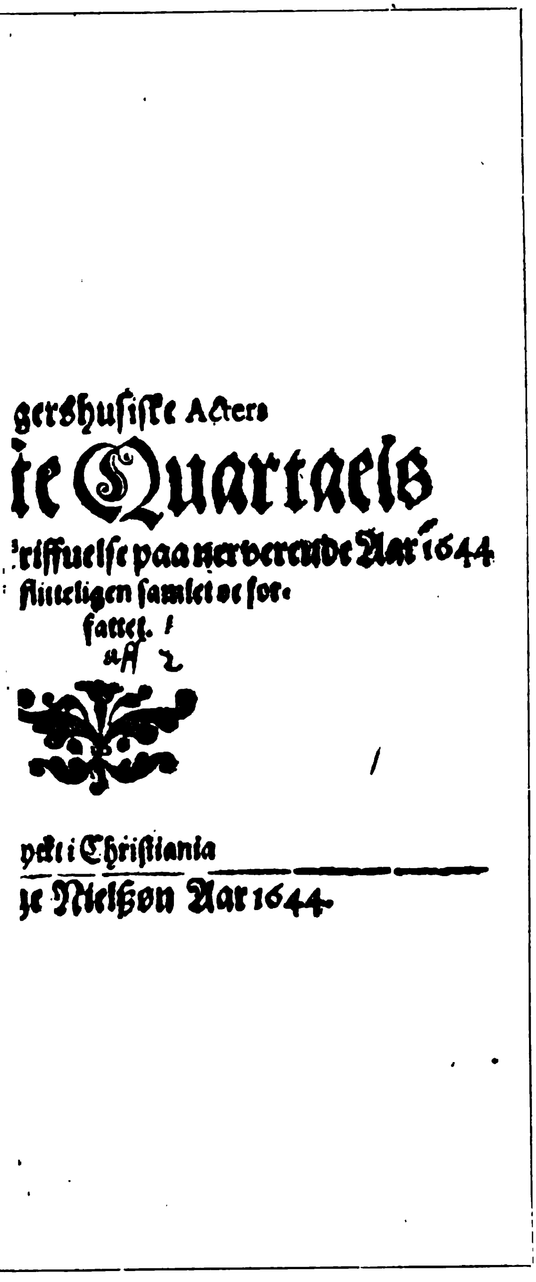
der har været en femte afdeling «om Urter og Blomster». Et saadant arbeide af PEDEE CLAUSSØN har nemlig eksisteret; men det er gaaet tabt.

Bibliografi. Ingen af PEDER CLAUSSØN's bøger blev trykt, medens han levede. Der fandtes ikke noget bogtrykkeri i Norge dengang. Den første bog, som blev trykt hertillands, var en almanak fra 1644, altsaa næsten en menneskealder efter PEDER CLAUSSØN's død. Den skyld en omreisende dansk bogtrykker TYGE NIELSEN, der meget hur opgav sin virksomhed i Kristiania og forlod landet. Imidlertid hav han ogsaa udgivet et værk, som han kaldte «Aggershusiske Acte Dette er de to ældste bøger, som er trykt i Norge. Og der følger her en faksimileret gjengivelse af deres titelblade m. m. D var heller ikke nogen boghandel i Norge den gang, da PEDER CLA SØN levede. Den første norske boghandel begyndte sin virksomh otte aar efter hans død. Dog havde der været omreisende bo sælgere før den tid. Den første fastboende bogtrykker i Norge sl sig ned i Kristiania 1680. Det var VALENTIN KUHN, der var in kaldt fra Tyskland af den lærde og literært yderst produktive præ CHR. S. BANG for at besørge hans bøger trykte. I PEDER CLAU SØN's dage maatte en forfatter ty til Kjøbenhavn eller til Tysklan hvis han vilde have sit arbeide mangfoldiggjort ved hjælp af bo trykkerkunsten. Herr PEDER synes ikke et øieblik at have tæn sig muligheden af at faa sine arbeider trykte. Kun gjennem a skrifter søgte han at udbrede dem. Disse afskrifter besørgede ha dels selv, dels lod han andre besørge dem under hans eget tilsy Naar de var færdige, sendte han dem som foræringer til sine ve ner og velyndere. Det var ham altsaa ikke nogen indbringend virksomhed at være forfatter. Efter hans død kom imidlertid ekser plarer af hans haandskrifter til Danmark. Fra biskopen i Stavang modtog kansleren JØRGEN FRIIS tillaans de haandskrifter, PEDI CLAUSSØN i sin tid havde skjænket hans formand paa bispestolen, og kansleren besluttede da at lade «Norgesbeskrivelsen» trykke. Han overlod til OLE WORM at gjennemse og bearbeide manuskriptet, og i 1632 udkom det under titelen «Norriges og Omliggende Øers sandfærdige Bescriffuelse, Indholdendis huis vært er at vide, baade

...Prognosticon, eller
Practica/
...andet Aar
...Frelseris oc Sa...
...Jesu Christi
...
1644.
...paa Christiania...
...
Christiania
Aff Tyge Nielssøn

...n første norske almanak
(for aar 1644),
...i Christiania af Thyge Nielssøn 1643.

...gershusiske Acters
...te Quartaels
...riffuelse paa nerverende Aar 1644
...flitteligen samlet oc for-
fattet.
Aff
...ryckt i Christiania
...ge Nielssøn Aar 1644.

Titelblad af «Aggershusiske Acter».

om Landsens oc Indbyggernes Leilighed oc vilkor, saa vel i fordum tid, som nu i vore Dage; Korteligen tilsammen fattit Aff H. Peder Claussøn Sognepræst i Undal». Udgiverens navn staar ikke paa titelbladet, og grunden hertil, oplyser STORM, var den, at trykningen var foretaget, uden at man havde indhentet eierens, den stavangerske biskops samtykke. Bogen er ikke et ordret aftryk af PEDER CLAUSSØNS's haandskrift. OLE WORM har baade tilføiet og omskrevet enkelte partier, tildels paa en maade, der efter nyere tiders mere skjærpede begreber ikke vilde være stemmende med god literær praksis. Men begreberne var nu i saa henseende ikke meget udviklede dengang. Baade at udgaven blev trykt og den maade, hvorpaa den blev trykt, vilde i vore dage blive rammet af lovens straf; dengang eksisterede der imidlertid ikke den svageste antydning til et begreb, som heder «literær eiendomsret». Vi vil senere under omtalen af LUDVIG HOLBERG møde eksempler, der gaar i samme retning.

Medens OLE WORM var beskjæftiget med udgivelsen af Norgesbeskrivelsen, havde han faaet tag i en afskrift af herr PEDER's sagaoversættelse. Ogsaa den besørgede han trykt. Den udkom 1633 under titelen «Snorre Sturlessøns Norske Kongers Chronica. Udsat paa Danske, aff H. Peder Claussøn, fordum Sognepræst i Vndal. Nu nyligen menige mand til gaffn, igjennemseet, *continuerit* oc til Trycken forfærdiget». I alt væsentligt er denne udgave en langt hensynsfuldere gjengivelse af haandskriftet end den forrige. Dog er der ogsaa her foretaget enkelte forandringer, hvad STORM paaviser i sin indledning.

Begge de af WORM besørgede udgaver kom til at spille en stor rolle. Norgesbeskrivelsen blev udgangspunktet og grundlaget for adskillige senere Norgesbeskrivelser; den blev oversat og bearbeidet paa fremmede sprog, og i Norge blev den folkelæsning, især paa den kant af landet, hvor PEDER CLAUSSØN havde tilbragt sit liv. — «Endnu større Betydning fik Sagaoversættelsen,» skriver STORM. «Den s k a b t e SNORRE STURLESSØN'S Navn som historisk Forfatter; thi ikke engang ARNGRIM JONSSON * kjendte ham hidtil som saadan og kalder ham i et Brev til WORM «udgravet af Glemselens

* Lærd islandsk præst, yngre samtidig af PEDER CLAUSSØN (død 1648).

EFter at den onde w-formodelige Tiende om
de Svenskis Indfald vdi Holstein/ strax paa det Ny
Aar 1644. bleff her vdi Norge ryctbar/ da w-anseet
det var aff mesten w-troligt/ saa haffuer dog hans Excellentie
Her Stadtholder Hannibal Sehestedt lettelige giffuet det
mact/ effterſom hans Excell: all den tijd hand vdi Norge Regerit
haffuer/ naar det til Leylighed er bleffuen giffuet/ aff det Romm-
ske Rigis oc det Spanske Husis met deris Confœderereedis til-
stand sampt aff de førige Svenskis acters / oc deris gamle w-roli-
ge Vanis oc Naturs betractelse/ haffuer nocksom aabenbare sagt/
at det vel icke skulle bliffue saa lenge bestaaende imellem Oß oc
dennem/ Men de vdi dette Lyckens Medhold vel skulle søge Aar-
sag/ Ja vel oc vden all funden Aarsag selff giffue eller tage forset-
lig oc twungen Aarsag til voris nu offuer 30. Aar imellem væren-
de goed Eenighed oc Fred at bryde/ effterſom intet andet vdaff et
særdeelis Opblæst/ Styrtiske/ Bult oc Groff-Vøllende Regie-
ringens Hoffvids Acter oc Tale/ naar den ellers ret conside-
reredis, var at slutte/ end at all Tro/ Loffue/ Pacht/ Forbund/
Eed oc Ære skal bliffue aff hannem vel til side sat oc saa lenge for-
glet/ naar den ickun ellers kunde synis sig god Leilighed at haffue
til sin indgroede Arrighed/ gammel Skalckhets villie oc egen nyt-
te/ ved sit Fædernelands/ sin rette Arffilige Princeßis oc Vnder-
saatters Eventyr/ oc sine Naboers/ voris saa vel som de andris Ex-
emplige w-atvaret Offuerfald/ at kunde søge: Huorfaare hans
Excellentzis første Omsorrig haffuer værit icke allene den tilfor-
ne neppelig eller nylige opretrede Rigens Defension met Folck oc
Munition, ved lige at holde oc at forbedre/ oc vel at forbyage/ at-
ke vdi hans Vnderhaffuende Lehn/ som ellers andensteds land

voss

Første side af ‹Aggershusiske Acter› (1644).

sorte Nat», og den gav med en Gang Norge, hvad Danmark længe havde savnet og endnu i lange Tider skulde savne, en sammenhængende, læseværdig Fremstilling af dets Oldtids og Middelalders Historie. Denne blev gjennem hele det 17de Aarhundrede det egentlige Kildeskrift for Norges Historie, og selv efterat TORFÆUS havde bearbeidet alle de originale Kildeskrifter i sin latinske Fremstilling (1719), og efterat PERINGSKIÖLD havde publiceret den islandske Text (1697), beholdt den sin Rang; den blev optrykt paany (Kbh. 1757) og har maaske i denne nye Udgave vundet end større Udbredelse i Norge, hvor efter JAC. AALL's Vidnesbyrd «mod den sidste Slutning af forrige Aarhundrede og Begyndelsen af dette CLAUSSØN's Oversættelse af SNORRE var i de anseeligste Bønders Hænder og udgjorde deres mest yndede Læsning». Den er vistnok nu som saadan fortrængt af nyere (JAC. AALL's og P. A. MUNCH's), men endnu beholder Hr. PEDER's Oversættelse for et enkelt Afsnit (1202—1217, hvor den har fulgt den tabte vidtløftigere Recension) Rang som et Kildeskrift, og den nyeste Oversættelse (RYGH's) har derfor med Rette her optaget dennes Oversættelse i sin Text.» En islænder har endog forsøgt at oversætte dette parti tilbage paa islandsk.

PEDER CLAUSSØN's norske naturhistorie kom ogsaa i OLE WORM's besiddelse, men blev ikke udgivet af ham. Haandskriftet ansaaes længe for tabt, indtil GUSTAV STORM i Kjøbenhavns kgl. bibliothek opdagede en hel samling afskrifter af PEDER CLAUSSØN's arbeider, hvoriblandt ogsaa hans naturhistorie. Denne opdagelse foranledigede den norske historiske forening til at anmode STORM om at besørge en udgave af PEDER CLAUSSØN's skrifter, og denne udkom da som tillæg til «Norsk historisk Tidsskrift» i aarene 1877—81. Den indeholder en lang og omhyggelig redegjørelse for PEDER CLAUSSØN's liv og forfattervirksomhed og bringer derpaa i den korrektest mulige gjengivelse alle hans selvstændige skrifter, som er bevaret til vor tid. Som udgaven foreligger, er den en af hovedkilderne til hin dunkle tidsalders literære og sproglige historie.

Digtekunsten.

Det ældste paa det nye sprog i Norge forfattede versificerede arbeide er, saavidt vides, Bergens rimkrønike eller «Bergens Stads Chronica, gjort anno domini 1560», som titelen lyder paa manu-

skriptet i den Thottske samling paa det kgl. bibliothek i Kjøbenhavn. Det er ikke det originale haandskrift, men en temmelig sjusket afskrift. Som titelen angiver, er digtet et slags bergensk historie, sat paa vers. Af hvad kaliber disse vers er, giver allerede indledningen en god forestilling om. Den lyder saaledes:

> Bergen med pris og ære
> monne med skrig en krone bære
> for alle stæder i Norges land,
> det siger besynderlig den fremmed kjøbmand,
> endog de til Bergen hverken saa eller pløje,
> da monne gud dennom sin benedidelse tilføje
> rigelig over alle maade
> af sin barmhjertighed og naade
> med alskens fiskeri og besynderlig sildt
> og alskens kræ og besynderlig vildt.
> Derfor bør al Bergen med æren
> prise, takke og love herren
> for den pløjning, der ligger ved dere port,
> og bede, at den maatte stande evindeligen fort,
> hvilken som mangen mand kommer til brøds
> og kommer vide mangen til føds.
> Derfor Bergen vide navnkundig er
> og af udlendiske en krone bær.
> Dette er en indgang i denne min digt,
> men hører nu paa mere berigt.»
> o. s. v.
>
> (Efter Nicolaysens udgave.)

Det er, som læseren vil se, vers, der ikke er stort bedre end dem, Holberg i «De Usynlige» lægger i Harlekins mund som en parodi paa den ældre tids versemageri. At rimkrøniken er skrevet i Bergen, anser Nicolaysen utvivlsomt, og han henviser i den anledning til et vers, der lyder saaledes: «De satte hid til Bergen deres stevne.» Afgjørende er jo dette bevis ikke, al den stund det kan skyldes afskriveren; men hele krønikens levende interesse for den gamle hansestad, dens lidt brautende «bergensiske» selvfølelse, hvorpaa den nys citerede indledning allerede afgiver en prøve — slige indre kriterier taler stærkt for, at den er forfattet af en bergenser og sandsynligvis i Bergen. Hvem denne bergenser var — det ved man ikke. Den danske literaturhistoriker Rasmus Nyerup var imidlertid i sin tid tilbøielig til at anse en bergenser ved navn Henrik Christensen som krønikens forfatter, og rimkrønikens norske

udgiver benægtede ikke sandsynligheden af denne antagelse. Den samme HENRIK CHRISTENSEN er kjendt som oversætter af den i datiden populære folkebog «Persenober». Mellem denne oversættelse og rimkrøniken er der en umiskjendelig «indbyrdes lighed», og paa denne lighed er det, NYERUP har bygget sin antagelse. Forøvrigt ved man absolut intet om manden; umuligt er det ikke, at han er identisk med den omreisende bogsælger *Henricus bibliopola*, hvis død ABSALON PEDERSSØN anfører i sin kapitelsbog under anno 1560; men meget sandsynligt er det ikke. — Paa universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn findes der en anden bergensk rimkrønike, der har adskillige partier tilfælles med den nysnævnte og rimeligvis er en bearbeidelse af en fælles tabt original.

Bergens rimkrønike er udgivet af N. NICOLAYSEN i første bind af «Norske Magazin». Sammesteds findes ogsaa uddrag af den sidstnævnte bearbeidelse.

Anders Arrebo.

Den første virkelige digter paa norsk grund var ikke nordmand, men dansk. Imidlertid tilbragte han et betydningsfuldt afsnit af sit liv i Norge, og dette afsnit har afsat udprægede mærker i hans produktion. Han maa derfor tages med i en norsk literaturhistorie — hvad forresten allerede L. DIETRICHSON har gjort —. Om han end ikke er det frodigste poetiske talent, der i det syttende aarhundrede boede under vore breddegrader, saa er han i alle fald det interessanteste, og han har vidtrækkende betydning for den dansk-norske fællesliteratur derigjennem, at han repræsenterer en europæisk kultur- og literaturbevægelse, der først gjennem ham naaede op til vore nordlige egne. Denne bevægelse var efterrenaissancen, specielt i den form, som den havde faaet i Tyskland.

Anders Arrebos historie er interessant og karakteristisk for tidsalderen, og dens mest dramatiske del spiller i Norge.

Anders Christensen Arrebo var søn af præsten CHRISTEN ANDERSSEN og blev født i Ærøskjøbing paa den lille danske ø Ærø den 2den januar 1587. Navnet ARREBO har han hentet fra sin fødeø. Om hans barndomsliv og skoledage ved man intet. Hans biograf HOLGER RØRDAM antager, at han har faaet sin forberedelse til universitetet i en af de fyenske latinskoler. Paa Ærø fandtes der

nemlig ikke en eneste skole dengang. — Naar han blev student, ved man heller ikke; kun saa meget er sikkert, at han er kommen til universitetet i en temmelig ung alder, især efter datidens forhold, da de lærde skolers disciple ofte var oppe i trediveaarsalderen, før de blev studenter. Hans ældre samtidige, den for sin lærdom europaberømte theolog NILS HEMMINGSEN, var saaledes 24 aar gammel, inden han forlod skolebænken. ANDERS CHRISTENSEN maa være kommen til universitetet, før han havde naaet sit tyvende aar. Heller ikke om hans studieaar har vi nogen oplysninger. RØRDAM har med sin bekjendte lærdom draget sammen materiale til en skildring af, hvorledes en student i datiden — det vil sige i begyndelsen af det syttende aarhundrede — havde det med hensyn til studier, idet han væsentlig bygger sin fremstilling paa den bekjendte theologiske professor HANS POVLSEN RESEN's tale om de kjøbenhavnske studenters pligter. Det er en almindelig skildring af datidens studenterforhold, karakteristisk og interessant i og for sig, men uden spor af individuelle oplysninger for ANDERS ARREBO's vedkommende. Betydningsfuldere er RØRDAM's paavisning af ARREBO's studier, saaledes som disse fremgaar af hans skrifter. Han fremhæver, at ARREBO maa have været en lærd mand paa det theologiske omraade, idet han ikke blot har havt fortroligt kjendskab til reformationstidens theologiske forfattere — specielt MARTIN LUTHER —, men ogsaa til kirkefædrene, ja selv til den katholske middelalders mange lærde theologiske frembringelser. Af disse kundskaber skulde være erhvervede i hans senere aar, synes lidet sandsynligt. Det er i alle fald studier, grundlagte i ungdomsaarene, dengang ANDERS ARREBO endnu var den unge haabefulde mand med den lange lysende fremtid i perspektiv, i tiden, før den lille, uskyldige tue væltede det store lærde læs, der havde kjørt saa fort fremover, at stillingens værdighed og alderens livslyst passede til hinanden som knyttet næve til blaat øie. ANDERS ARREBO gjorde en *carrière*, der maa stemples som storartet. Allerede i sit en og tyvende aar udnævnte nemlig KRISTIAN DEN FJERDE ham til slotsprædikant paa Kjøbenhavns slot. RØRDAM skriver flere sider fulde af gisninger om, hvad der kan have været grunden til denne mærkelige udnævnelse. Forklares kan den hverken ved formaaende slægtningers hjælp eller ved mægtige velynderes; det maa helt og holdent til-

skrives en velvillig stemning ligeoverfor den unge theolog af den enevældige konge. Et rygte om, at han skulde have faaet sit embede som belønning, fordi han tog en af kongens elskerinder tilægte, synes at bero paa en forveksling med en anden geistlig. —

Kort tid efter sin udnævnelse til slotspræst tog Arrebo magistergraden ved Kjøbenhavns universitet, og nogle faa maaneder senere ægtede han sin trolovede, Else Jørgensdatter, «formodentlig en Borgerdatter fra Malmø». Omtrent paa dette tidspunkt offentliggjorde han ogsaa sit første digt. Det var Kristian den fjerde's seire over svenskerne, der inspirerede ham.

Aaret efter døde Kristian den fjerde's dronning; Arrebo stemte atter sin lyre og udgav «En Sørgelig Ny Dict, Om Høiborne Førstindes Salig oc Høylofflig ihukommelse, Dronning *Annae Catharinae*» o. s. v., o. s. v. Begge disse frembringelser gjorde lykke og forøgede i betydelig grad den velvilje, som kongen nærede for Arrebo, og allerede 1616 blev han befordret til sognepræst for Nicolai menighed i Kjøbenhavn, en efter tidens forhold meget indbringende stilling. Men heller ikke i dette embede forblev Arrebo længe. I 1618 blev han udnævnt til biskop i Trondhjems stift — en biskop paa tredive aar! «Eftertiden og formodentlig ogsaa Samtiden har i denne Arrebo's Kaldelse til en Bispestol, som vistnok mange andre kunde have været ligesaa værdige til at beklæde, set et Bevis paa Kong Christian's særdeles Yndest for ham; rimeligvis var det saa; men Skylden falder da ogsaa paa Kongen, om Digteren, Prædikanten eller Selskabsmanden Arrebo (vi vide ikke, hvilken af disse Egenskaber, der især har gjort ham yndet paa de høie Steder) saaledes kom til at indtage en Stilling, hvis Værdighed det efter hans muntre og skjemtsomme Karakter maatte være ham vanskeligt at overholde. At Kongen gjorde sit Fejlgreb godt igjen ved siden at afsætte sin fordums Yndling, kan neppe siges» (Rørdam).

Saa drog da Arrebo med sin familje til Trondhjem i 1618. Byen var ikke stor; men stiftet var saa meget større. Foruden det nuværende Trondhjems stift omfattede det ogsaa den nordligste del af det nuværende Bergens stift og hele Tromsø stift. Og ikke nok med dette, men ogsaa de gamle norske landsdele Jemteland og Herjedalen hørte endnu dengang under Trondhjems stift.

Arrebo tog fat paa sin nye virksomhed med kraft og dygtig-

hed; han havde ikke mere end saavidt faaet ordnet sig paa det nye opholdssted, før han drog ud paa en lang visitatsreise. Paa denne reise besøgte han blandt andre steder ogsaa Nordland og Finmarken og modtog her en hel række naturindtryk, der mange aar senere har afsat sig i hans digtning.

Hans aabne, livsglade væsen synes med et slag at have gjort ham populær blandt stiftets geistlighed, paa samme tid som han forstod at sætte sig i respekt, naar det gjaldt embedsanliggender. Udenfor forretningerne var han den glade sjæl og den lystige selskabsmand, der synes at have kastet bispeværdigheden samtidig med kappen og kraven, og han tillod sig ting i selskaber og bryllupper, der siden kom ham dyrt at staa.

I 1619 feirede præsten til Hitterens præstegjæld sit bryllup i sin præstegaard i annekset Hevne. Der var en mængde gjæster tilstede, og blandt dem var ogsaa biskopen. «Det var dengang Skik, at det ved en saadan Lejlighed maatte gaa lystigt til med «Velfarts-Øl», «Slotte- og Skjære-Dune» Aftenen før Brylluppet; dette stod om Søndagen; om anden Dags Aften var der Dans og Lystighed, og først den tredie Dag skiltes Gjæsterne fra hinanden efter endnu engang at være bleven rigeligt beværtede. Dansen ledsagedes efter gammel nordisk Skik af Sang af Kjæmpeviser, medens hver «legede paa sin Symfoni» eller paa sit Langspil, som han kunde bedst. Som rimeligt er, kunde det af og til ved slige Lejligheder gaa temmelig muntert til; en og anden drak vel noget over Tørsten, og den strængeste Sømmeligheds Regler bevaredes undertiden ikke saa nøje,» siger Rørdam. Han kunde godt have brugt langt stærkere ord i sin karakteristik af, hvorledes det gik til ved en saadan leilighed. Sæderne var raa, følelserne vilde og ustyrlige; det lag kulturfernis, som dækkede datidens menneske, var saa tyndt, at der ikke skulde meget til, før naturen gik over optugtelsen. Vi saa eksempler paa det under skildringen af Peder Claussøn's levnet. Der kunde anføres fuldt op af sidestykker. Dette maa fastholdes, hvis man ikke skal komme til at dømme for strængt om Arrebo's optræden. Efter nyere tiders opfatning var hans opførsel lidet præstelig, end sige bispelig; men dengang var der ikke synderlig at sige paa den, og den vilde aldrig have faaet slige følger, hvis ikke Arrebo under sit korte ophold nordenfjelds havde skaffet sig fiender. — «Ved

Andendagsgildet, da Lystigheden var paa det højeste, tog ogsaa Bispen Del i en Jægerdans, i hvilken «en Hoben Personer af begge Kjøn posterede sig paa Gulvet i to Rader lige imod hinanden, i den ene Rad Mands-, i den anden Kvindespersoner, da der dansede først et Par, slippende først og tagende siden fat paa hinanden igjen, og derefter de andre Turen igjennem.» Det synes at have været Skik i denne Dans, at naar de to Personer, der udgjorde et Par, og som under Dansen skiltes ad, atter fik fat paa hinanden, skulde de kysse hinanden, en Skik, som ARREBO maaske ogsaa har fulgt, idet han «godt Folk til Vilje var lystig i Leg og Samkvem, dansede med de andre og vel undertiden sang med» (ARREBO's egne Ord). Under den muntre Samtale, som til samme Tid faldt mellem Gjæsterne, synes Bispen paa en eller anden Maade ved en spøgefuld Vittighed at have foraarsaget», at PEDER LAURITSEN, Trondhjems byfoged, blev skive for latteren. Det var mere, end den hævngjerrige byfoged kunde taale. I øieblikket holdt han gode miner til slet spil; men han svor hævn, og den hævn, han valgte, var alle usle sjæles sædvanlige: bagvaskelser. Om denne PEDER LAURITSEN ved man forøvrigt intet; hans navn er kun bleven bevaret, fordi han nød den tvivlsomme ære at udføre skumlerens og slyngelens rolle i det ARREBO'ske drama.

Der var mange gjæster i bryllupet paa Hevne præstegaard, og der var selvfølgelig trangt om soveplads, som det endnu den dag i dag er paa landet ved slige anledninger. For at faa anbragt alle maatte man stuve saa mange af gjæsterne som muligt sammen i ét soverum. Sengene blev stillet paa rad, akkurat som i en kaserne eller paa et hospital, og man fandt det ikke nødvendigt at sondre mænd og kvinder i særskilte rum. Velanstændighedens krav var skeet fyldest, naar der blot var sørget for, at de laa i særskilte senge. Bispen laa paa en stor sal, hvor der var en hel række senge. Han laa øverst; nederst laa to kvinder. Den tredie dags morgen, medens folk holdt paa at klæde sig, gik bispen halvpaaklædt nedover gulvet, satte sig paa sengkanten hos de to kvinder og gav sig i passiar med dem. I det samme kom PEDER LAURITSEN ind i rummet, og efter at have tilkastet ARREBO en spottende replik fór han paa dør og fortalte rundt i de andre soverum, at han havde fundet bispen og den ene af kvinderne «i seng sammen». Samme

dag reiste ARREBO uden at have hørt, hvad byfogden fortalte, og altsaa uden at have faaet anledning til at kvæle det hadefulde rygte i fødselen. Men PEDER LAURITSEN gjentog senere sine beskyldninger vidt og bredt, og de vokste og udbredte sig, som sligt ukrud pleier.

Ulykkeligvis varede det ikke længe, inden bispen gav dem næring ved nye uforsigtigheder, rigtignok af en delvis forskjellig art. Det var atter i et bryllup hos en præst, denne gang i Indherred. Under dansen den anden dags aften trak ARREBO præstekjolen af og deltog i «Jægerdansen», dansende og syngende af hjertens lyst, ja, han var endog i den grad ivrig, at da trommeslageren ikke slog ordentlig takt til dansen, greb han trommen og gav sig til at slaa, som der efter hans mening skulde slaaes. Bryllupet antog efterhaanden en yderst løssluppen karakter, og ARREBO synes ikke at have taget tilstrækkelig afstand fra løssluppenheden. Tilslut udartede det til slagsmaal; men det holdt han sig dog fuldstændig udenfor. Endelig deltog han kort tid efter i et barsel paa gaarden Østraat, hvor ogsaa PEDER LAURITSEN var blandt de indbudne. «Over Bordet klagede Biskoppen over, at Modvinden ej vilde lægge sig, saa han kunde komme hjem, da han havde meget, han endelig skulde skrive om til Danmark, hvorfor Værten, for at opmuntre ham og de andre Gjæster, lod sig høre med dette Rim:

«Bispens Baad ligger for Lande,
til Trondhjem monne han traa;
det siger jeg for sande:
inden Torsdag kommer han ej ifraa.»

Denne Maade at tage Sagen paa var ret efter ARREBO's Smag, og han begyndte at skjemte med Værten og sige, at han vist havde været i Lære hos Finnerne, siden han saaledes kunde gjøre Modvind; men saadan Lærdom kunde dog være godt for noget; thi kunde han vende Vind, saa kunde han vel ogsaa vende lybsk Øl til Rostokkerøl. Efterat Talen var falden saaledes en Stund, og da Maaltidet var tilende, «takkede de Gud for Mad, hvorpaa Bispen strax stod op fra Bordet og vilde se, om Vinden vilde sig noget vende, og de ginge allesammen med ham»; men da de kom udenfor, og ARREBO mærkede, at det blæste endnu lige stærkt, gik han tilligemed sin Kone op paa sit Kammer. Siden kom han paa Værtens Begjæring atter ned i Stuen, hvor han spøgefuld sagde til

denne, om det virkelig var hans Alvor, at han vilde drikke mere den Dag; derpaa begyndte han at skjemte med ham og Hr. Anders Christensen Bull, Præsten paa Ørelandet, og dutte dem paa, at de vel flittigt besøgte hinanden, eftersom der ikke var langt mellem Østraad og Øreland, og der ikke kunde siges om dem, som der staar i Kjæmpevisen:

«Spanieland og Myklegaard
de ligge saa langt af Led.
De Herre sendte hinanden Bud,
deraf saa yppes deres Vrede.»

«Thi,» lagde han til, «mellem disse to Dannemænd yppes der ikke stor Vrede, snarere blive de fede, Fogeden kommer til Præsten og Præsten til Fogeden, og saaledes holde de ved tre, fire Dage med hinanden.» Derpaa gik han hen til Bordet, hvor der var Papir og Blæk, og satte sig paa Stedet til at skrive nogle Vers, som han siden sang for hele Forsamlingen, idet han bad, «at ingen vilde fortænke sig, for han skjemtede», hvilket da og, som den Præst, der senere fortalte det, bemærkede, ingen den Tid forstod, som om det skulde være nogen til Foragt, eftersom det skete i Lystighed.» — De første af versene lød saaledes:

«Skam faa saa den ledige Fin,
Christoffer monne afrette.
Christ give Hr. Anders et bedre Sind,
han Troldom mon forgjette.
De ædelige Præster og de rige.

Forbandet være den slemme Fin,
Christoffer monne afrette,
at forhefte saaledes Guds Veder og Vind,
og for Segl og Aarer Pind sætte.
De ædelige Fogder og de rige.

Der er stor Trang paa Øreland
for Gran og Furemaste,
dog ville vi vel fange det Baal i Brand,
vi dennem kunne paakaste.
De ædelige Præster og de rige.»

Blandt de følgende vers var der ogsaa et, der handlede om Peder Lauritsen, og hvori denne fremstilledes som en dranker.

Det bidrog naturligvis ikke til at gjøre forholdet mellem bispen og fogden mindre tilspidset.

De citerede vers er i mere end én henseende af interesse. For det første viser deres ydre skikkelse — ligesom de foregaaende citater —, at folkevisen endnu ikke var bleven «en saga blot». Dens tone var endnu levende, og i et lystigt lag kunde man adsprede gjæsterne ved at anslaa dens strenge; men det var dog ikke frit for, at disse strenge skurrede en smule. Det var ikke længer den gamle naive folkevisetone; det var en lystig selskabelig skjæmt, der forklædte sig i folkevisens klædning for at drive gjøn. Røsten var Jakobs, men hænderne var Esaus. — Dernæst er der ogsaa en anden side ved disse vers, som det er værd at lægge mærke til. Det er deres høist usædvanlige forhold til datidens overtro. Læseren maa erindre, at vi endnu befinder os i hekseprocessernes tid, en tid, da troldskab og andet djævelskab var ting, man ikke spøgede med, men korsede sig for, en tid, da en slig spøgefuld anvendelse af troen paa finnernes troldomsevne i flertallets øine var ligesaa letsindig og forargelig som at «tage guds navn forfængelig». Arrebo har øiensynlig ikke været nogen troende mand, naar det gjaldt slige fænomener som ganfinner. Heraf at slutte, at han i det hele taget ligeoverfor overtroen har indtaget et mere fremskredet standpunkt end sine samtidige, vilde imidlertid være meget forhastet. Han var i saa henseende et barn af sin tid; men han var tillige et barn af sit land, og denne specielt norske overtro, som det her dreiede sig om, den var ham selvfølgelig fjern og fremmed; den havde ikke nogen magt over hans følelses- og tankeliv, saaledes som den havde det i de omgivelser, hvori han som biskop færdedes; den kunde han i et uoverlagt øieblik drive gjøn med, uden derfor hverken at være en fritænker ligeoverfor overtroen i almindelighed eller en gudsforgaaen galgenfugl, der spottede med de aller alvorligste materier. Det hele digt er saaledes hverken at rose som udslag af intellektuel overlegenhed eller at dadle som forvorpen letsindighed. Det er nærmest en tankeløshed, et udslag af mangel paa den diplomatiske klogskab, der stikker fingeren i jorden og lugter, hvad land den er i. Hans hustru har i denne henseende været klogere end han; da han havde sunget sine vers for de forsamlede, udtalte hun sin misfornøielse med dem, og Arrebo, der øieblikkelig var villig

til at erkjende, at han atter havde begaaet en dumhed, puttede papiret i ovnen. Værtens tjenestegut saa imidlertid sit snit til at kapre det. ARREBO klagede til værten; gutten blev taget i forhør og undersøgt; men papiret var og blev forsvunden. I den anledning fik gutten en ordentlig portion juling af sin husbond, «noget, der vakte en Del Forstyrrelse og gjorde alle opmærksomme paa Sagen». Det var noget for PEDER LAURITSEN.

Hvad der ikke gjorde ANDERS ARREBO's stilling gunstigere, var den omstændighed, at han i den nye lensmand over Trondhjems len, TAGE ANDERSEN THOTT, havde faaet en avindsmand nummer to, der var farligere end nummer en, idet hans ord havde større vægt. RØRDAM karakteriserer den nye lensherre som «en Mand af en meget voldsom og herskesyg Karakter, som ikke vilde indrømme nogen anden nogen Magt og Myndighed ved Siden af sig; han var en Mand, der ikke glemte nogen Fornærmelse, men trolig søgte at gjengjælde den med Renter, hvortil han havde god Lejlighed, da han besad formaaende Forbindelser, og hans Stemme synes at have haft nogen Vægt hos Kong KRISTIAN DEN FJERDE. Hans Hustru, Fru KLARA SPARRE, lignede vistnok sin Mand, og det er neppe uden Grund, at Sagnet har tillagt hende Æren for først at have sat Fjendskab mellem denne og Biskop ARREBO. — I den første Tid, TAGE THOTT var Lensmand i Trondhjem, synes Forholdet dog at have været godt saavel mellem Mændene som mellem deres Hustruer, men det varede ikke længe. Der fortælles, at TAGE THOTT, eller vel egentlig hans Frue, ideligt havde Bud i Bispegaarden for at laane snart det ene og snart det andet, især Fødevarer, uden at det laante tilbageleveredes eller erstattedes, indtil der tilsidst blev sagt nej til disse paatrængende Forlangender.* Fra den Tid var det gode Forhold forbi, og THOTT var ARREBO's Fjende, der med Glæde lyttede til Bagvaskerens Stemme, ja vel endogsaa bragte Rygtet videre» (RØRDAM). Rygtet var nemlig vokset, som kun laviner og rygter vokser. Af den ene lille fjær fra Hevne præstegaard var der bleven fem digre høns. Det hed nu ikke længer, at

* TAGE THOTT's frue nævnes ikke af traditionen i denne forbindelse; men RØRDAM har draget hendes navn ind med, idet han slutter som saa, at «da det er Laanet af Fødevarer, der handles om, vilde vi vistnok gaa Fruen for nær, om vi frakjendte hende Kjøkkendepartementet».

Arrebo havde siddet paa kanten af de to kvinders seng næsten paaklædt, men at han havde ligget «under lukt Dække» sammen med den ene af dem, baade han og hun i det bare linned. Rygterne naaede helt ned til Kjøbenhavn, og Arrebo fik selv høre dem fra forskjellige kanter. Han sendte da i april 1621 to beskikkelsesmænd til Peder Lauritsen for at kræve ham til regnskab i anledning af rygterne; men fogden var en ful ræv, der ikke lod sig fange i en saa aabenlyst stillet snare. Han erklærede, at han for sit personlige vedkommende ikke vidste noget ufordelagtigt om biskoppen. Men, tilføiede han, om hvad der i lystighed havde passeret i bryllupet paa Hevne præstegaard, agtede han ikke at udtale sig paa sagens daværende standpunkt. Skulde det derimod mod hans formodning komme til proces eller rettergang, da skulde han, som hans pligt var, forklare sig overensstemmende med sandheden. Som man ser, indeholdt hans erklæring intet andet end et udspekuleret forsøg paa foreløbig at holde det hele svævende. Tiden var ikke rigtig kommen endnu; men den nærmede sig med stærke skridt. Saavel paa høiere steder i Kjøbenhavn som i sit stift kom Arrebo mere og mere i miskredit paa grund af de udspredte rygter. Tilsidst fandt han det raadeligst at drage ned til Kjøbenhavn for at faa sagen opklaret, efterat han havde gjort et nyt forsøg paa at faa Peder Lauritsen til at udtale sig bestemt, et forsøg, der viste sig ligesaa frugtesløst som det første. «Vi kunne langt fra følge ham allesteder paa hans Vej i Hovedstaden, men vi kunne ikke tvivle om, at han har bestræbet sig for at stille Sagen i det rette Lys for sine Venner, og det lader til, at det fuldstændigt er lykkedes ham at overbevise dem.» En af hans mægtigste velyndere gav ham det raad, at han skulde kræve lovens og rettens hjælp for at faa sat en stopper for rygterne. Arrebo fulgte raadet og forlangte undersøgelse i sagen, idet han angav Peder Lauritsen som rygtets ophavsmand. Af let forklarlige grunde vilde Arrebo ikke have sin sag behandlet af Tage Thott; han bad i sin skrivelse om, at lensmændene og bisperne i Bergen og Oslo maatte være dommere; men denne begjæring blev ham nægtet; Tage Thott blev den, der skulde tage sagen i sin haand, og dermed var selvfølgelig dens skjæbne afgjort. Fra den kant var der ikke andet end ondt at vente. Hele sagen kom ind i et falsk spor; istedetfor at optræde

som den indstævnte bar fogden sig ad, som om han var et vidne, og retten gjorde ingen indvendinger herimod. Den hele retsforhandling gjør indtryk dels af udspekuleret lovtrækkeri, dels af en yderst dristig sætten sig ud over den gjældende lov. Intet under, at den varmblodige biskop blev ærgerlig og forløb sig ved at bruge vrede ord; dem tog TAGE THOTT øieblikkelig vidner paa. Da sagen under forhandlingerne tog den vending, at det fik udseende af, at ARREBO stod som den anklagede, forlod han retten. Som biskop kunde han nemlig ikke indkaldes for en «raadstueret»; lensherren lod ikke desto mindre sagen have sin gang; de vidner, PEDER LAURITSEN førte, blev afhørte; men ingen bragte noget for bispen graverende nyt, undtagen en tjenestepige, der senere viste sig at være bestukket af PEDER LAURITSEN. Nogen dom faldt ikke i sagen; men lensherren indberettede vidnernes udsagn til Kjøbenhavn og modtog derfra befaling til ny og omhyggeligere undersøgelse. Dette var netop, hvad TAGE THOTT ønskede; thi nu drog han frem alle de andre ubesindigheder, ARREBO havde gjort sig skyldig i ved forskjellige leiligheder. Det blev et helt synderegister, og ARREBO, der havde erhvervet sig flere uvenner end de to nævnte, mærkede, at grunden begyndte at gynge under hans fødder. Han var kommen paa det sorte bræt, og ingen turde indlade sig med ham, ikke engang hans egne præster. Stillingen blev ham mere og mere utaalelig, og han ønskede en afgjørelse. Det var ham derfor ikke imod, da TAGE THOTT fik sagen indstævnet for den herredag, som holdtes i Bergen i slutningen af juli 1622.

Blandt de klagepunkter, TAGE THOTT havde samlet sammen, var det en række, som angik ARREBO's embedsførsel. Af denne del i klagen havde lensherren ikke nogen glæde; dels blev ARREBO fuldstændig frifundet, dels slap han med en let reprimande, som efter datidens forhold ikke paa nogen maade kunde være ham til forkleinelse. Men da hans optræden som selskabsmand og privatperson kom under behandling, da fik piben en anden lyd. Her blev han dømt i det ene punkt efter det andet.

Læseren maa erindre, paa hvilken tid det var, dette foregik. Det var den strænge lutherske rettroenheds triumferende glansperiode. Den mindste afvigelse fra den anerkjendte lære blev straffet paa det haardeste; den mindste slaphed eller ligegyldighed

ligeoverfor de kirkelige sager fik ligeledes sin straf; det var en forbrydelse ikke at gaa i kirken hver søndag, og hvis de lange, søvndyssende prækener førte til det for tilhøreren ganske naturlige resultat: søvn, da fik han et slag i hovedet af en lang hvid stok, som en kirkebetjent gik omkring og holdt justits med under gudstjenesten. Menneskene behandledes i forhold til religionen ikke som mennesker, men som umyndige skolebørn. Hekseri og troldom forfulgtes med en energi, der var en bedre sag værdig; at spotte med sligt var at spotte med det hellige. Al dans, al lystighed, alt udslag af sindets frihed og glæde var fortabt og fordømt til den evige død, som det havde været i den dybeste middelalder, før menneskenaturen endnu under renaissancen havde reist sig i sin vælde til protest mod denne krænkelse af dens evige rettigheder. «Sedelighedsforbrydelser» og anden letfærdighed straffedes dengang paa en saadan maade, at ikke den værste forbryder i vor tid vilde resikere en saadan behandling. Det var inkvisitionens tid, og inkvisitionen havde sit sidestykke paa protestantisk grund. Der blev brugt baal og brand og voldsomme straffe her i den nordligste del af Europa ligesaavel som i den sydligste, og naar de lærebøger i historien, som vi brugte i skoledagene, tiede om Nordens terrorisme og havde veltalende udgydelser om Sydens, da var det ikke historie, der serveredes os, men velmente forsøg paa at faa os til at se sagerne i det ene saliggjørende lys.

Arrebo afsættes.

Under saadanne forhold var det ikke underligt, at ARREBO'S færd blev opfattet med strænge blikke; han synes ikke at have hørt til den verden af mænd i kapper og kraver, der dømte saa strængt og var saa sorte i sin tankegang som den dragt, de bar. Han bar de lærde kjøbenhavnske herrers dragt; men den synes ham mere i klæderne skaaren end i kjødet baaren. Som personlighed var han en udløber af renaissancens glade verdslighed, og det var derfor et underligt sammenstød dette ved herredagen i Bergen i slutningen af juli 1622. KRISTIAN DEN FJERDE, der selv var tilstede i retten, tilhørte som privatmand og som bygherre den lyse, livsfriske og smukke efterrenaissance. Men som konge synes han at have været fanget af det orthodokse væsen, der dengang grasserede, og saa lidet korrekt hans eget private liv var, fandt han dog at burde holde paa «*decorum*» og tog paa herredagen i Bergen parti

mod sin gamle yndling og slotspræst, der sandsynligvis har lært sine gale streger i den tid, han holdt til paa den danske konges slotte. Dommen faldt den sidste juli, og den lød saaledes:

«Da efter Tiltale, Gjensvar og denne Sags Lejlighed, og efterdi forbemeldte M. Anders Arrebo selv en stor Del haver bekjendt og ikke *salvæ conscientia* haver kunnet benægte af de Letfærdigheds Bedrifter udi Ord og anden Gebærd, hannem af vor Befalingsmand paa Trondhjemsgaard os elskelige Tage Thott haver været tillagt og til denne Herredag ført Bevis paa, saasom med letfærdig Sang at synge, unødelig Dans at danse, St. Bents Minde at drikke udi Aftenlag og Værtskab (som nemlig i det Bryllup til Hevne og Stod), Tromme at slaa paa til Dans (som og der sammesteds), og saadanne Rim at digte, som stor Turbation medfulgte (saasom paa den Gaard Østraad); men og det, som mere er, med at holde sig i Enrum og paa fordægtige Steder til fremmede Kvindespersoner og paa Sengen hos dennem, endogsaa ikke udi alle sine Klæder, saasom udi fornævnte Hevne og paa Stod, hvilke Fagter og Gebærder allesammen ere imod den Høviskhed og Ærbarhed, som en Superintendent og Biskop bør at følge, og aldeles intet med hans Kald gemæs; item eftersom han end herforuden haver udi sin Sags Forhandling for Retten i Trondhjem, efter hans egen underdanigst Anmodning anstillet, undvigt Retten der sammestedes den 13de Novembris 1621, forbemeldte vor Befalingsmand Tage Thotts Admonition uagtet, og paa samme Tid skjældet paa samme Bys Ret uden nogen dertil given Aarsag med anden adskillig Trodsighed, som iligemaade sig ikke vel rimer med hans fortroede høje Kald og Embede, men baade stræber imod Guds Ord, hvilket han højest burde at agte og haver svoret paa, som præskriberer i *Tim. 3. v. 2 et in Epistola ad Titum Cap. 1. v. 7., ac Capite 2. v. 7.*, hvad en Biskop udi sit *Officio* bør og fly, samt og stræber imod Ordinansen Fol. 84, hvilken han sig og *immediate* haver astringeret til; findes og af en Præst, Hr. Jørgen Marstrand, hidstevnt for hans Fæstemø, han havde tillagt udi et Lag at gaa med to trinde Sider, og det ikke haver bevist, og sig derfor imod Præsten her skriftligen maatte undskylde, saa er det derfor af forberørte Aarsager saaledes herom decerneret, at han for samme sine begangne Forseelser bør fra sit bispelige Kald og Embede at være afsat og det ikke videre at betjene.»

Det var en haard dom, og dens haardhed mildnedes ikke derved, at den blev trykt og offentliggjort baade i Norge og Danmark som et advarende eksempel.

Oversættelse af Davids salmer.

I første øieblik var Arrebo aldeles som lamslaaet af det ligesaa voldsomme som uventede slag; han havde i værste fald ventet at faa en alvorlig skrabe, og nu stod han der berøvet sit gode rygte, sin stilling og uden nogen udsigt til at erhverve brødet til sig og sine. Han synes at være bleven i Bergen en tid, inden han traf nogen bestemmelse for fremtiden. Endelig besluttede han sig til at drage til Malmø, hvor hans hustru havde sin slægt. Her

førte han i flere aar en kummerlig tilværelse, idet den smule, han kunde tjene ved literært arbeide, var hans eneste indtægtskilde.

En frodig salmedigtning var vokset op i Danmark efter reformationens indførelse. Det gjaldt at erstatte romerkirkens latinske salmer med salmer paa modersmaalet, og det blev da ogsaa gjort i stor udstrækning. Baade præster og lægfolk, mænd og kvinder kappedes om at digte nye salmer eller at oversætte og bearbeide gamle. Adskillige af de gamle latinske kirkesalmer blev omplantede paa dansk grund efter det eksempel, som var givet af det protestantiske Tyskland. Men specielt var DAVID's salmer populære blandt oversætterne og bearbeiderne — atter efter tysk forbillede. RØRDAM omtaler ikke mindre end seks fuldstændige danske omskrivninger af DAVID's salmer, besørgede før 1622, og desuden gives der en hel del oversættelser og bearbeidelser af enkelte blandt salmerne. Blandt dem, der havde leveret nogle saadanne bearbeidelser, var ogsaa ANDERS ARREBO. Nu tog han sig for at omplante hele den hebraiske salmesamling, der tillægges kong DAVID. Han udførte dette arbeide den første vinter, han opholdt sig i Malmø, og allerede tidlig paa vaaren var han færdig. Bogen udkom om høsten 1623 og bar følgende titel: «K. Davids Psalter sangvis udsat under hundrede og nogle Melodier og Toner, som i vore danske Kirker og christelige Huse brugelige og velbekante ere». Skjøndt der paa titelbladet tales om d a n s k e kirker, var værket tilegnet den n o r s k e geistlighed med følgende ord: «Hæderlige, Høy oc Vellærde Mænd, Superintendenter, Prælater, Cannicker, Probster, Præster oc menige Cleresi udi Norriges Rige, Ønskis Naade oc Fred, fryd oc glæde i den hellig Aand, aff Gud vor Fader, ved vor Herre Jesum Christum». Det blev ogsaa i Norge, at dette arbeide fandt sin største udbredelse. Om dets gehalt udtalte i sin tid den udmærkede danske salmekjender RUDELBACH: «Hvad man end kan sige om det Haarde i enkelte Ordføininger og den vitterlige Kamp overhovedet, ARREBO havde at bestaa med et endnu ej fuldelig uddannet Sprog — unægtelig bliver det dog, at troere og herligere har Ingen udtrykt de oprindelige Psalmetoner, dybere er Ingen paa vort Tungemaal trængt ind i DAVID's Aand. Netop det, at ARREBO forsmaaede den egentlige «Parafrases» Karakter og stræbte at udtrykke hver Aandens Tanke og Ord og hver enkelt Salmes Grundstemning, giver

hans Arbeide det største Værd, saa vi vel kunne sige, at med Undtagelse af LUTHER's Psalmeoversættelser og Lempninger har Ingen blandt noget andet Folk, der søgte at tilegne sig DAVID's og ASAF's Ord og Mening, naaet ARREBO's Rang.» RUDELBACH's ord skriver sig fra 1854, og det falder ikke i mange digteres lod at faa sit værk omtalt paa en saadan maade i det tredie hundredaar efter dets offentliggjørelse. Som en prøve paa, hvor kraftig og frisk ARREBO kan anslaa salmetoner, hidsættes første vers af den 23de salme:

«HERren han er min Hyrde god,
Min Væcter oc min Nærer;
Thi falder alting mig til Fod,
Alt hvad hand mig beskærer:
Mig skal ey fattis Sjælens Fød',
Ey heller mangle daglig Brød,
Vel mig for saadan HERre.»

Men der forekommer unægtelig ogsaa partier, der for en modern smag klinger krasse og platte — saaledes f. eks. tredie salmes sidste vers, der begynder saaledes:

«Op, op, min mæctig HERRE,
Frelsz mig min stærke GVD,
S l a F i n d e r, mig besuere,
P a a K i e f f t e n, lee dem vd,
B r y d v d d e r ' s T a n d»
o. s. v.

Baade RAHBEK, N. M. PETERSEN, RØRDAM og nyere danske literaturforskere har forøvrigt været enige om at bedømme ARREBO's værk paa den gunstigste maade. Dets betydningsfulde egenskaber i henseende til verskunst bliver der senere anledning til at tale om

Flere af ARREBO's bearbeidelser af DAVID's salmer gik over i det syttende hundredaars salmebøger, og tre af dem havnede tilslut i KINGO's. De samme tre findes i PONTOPPIDAN's, og de to første af dem i GULDBERG's salmebog. I LANDSTAD's salmebog findes der to, nemlig no. 365 (aftensangssalme anden paaskedag) og no. 374 (høimessesalme anden søndag efter paaske). Den sidste har været

optaget i alle salmebøger i de sidste to hundrede aar. Det er den ovenfor citerede: «Herren han er min Hyrde god». Linjerne;

> «Mig skal ey fattis Sjælens Fød',
> Ey heller mangle daglig Brød»

synes at have smagt LANDSTAD for meget af spisekammeret. Han har derfor rettet det til:

> «Mig skal ei fattes Sjælens Mad,
> Og hvad der gjør mit Hjerte glad.»

— ARREBO's salmer gjorde lykke; det første oplag blev udsolgt i løbet af nogle faa aar, og han fik kongeligt privilegium paa at udgive en ny udgave, der i ti aar skulde være beskyttet mod eftertryk. Dette var vistnok det første vidnesbyrd om, at det sorte bræt, hvorpaa han som Trondhjems biskop var kommen, holdt paa at antage en mindre sort farve. Men nogen ny ansættelse i geistligt embede var der foreløbig ikke tale om. Han søgte et ledigt sognekald i Kjøbenhavn og havde adskillig stemning for sig; men først maatte han — som domfældt og afsat mand — erhverve kongelig tilladelse til at overtage nyt geistligt embede, og inden denne var erhvervet, var embedet bleven besat. ARREBO havde fundet det rigtigst at trække sig tilbage. KRISTIAN DEN FJERDE deltog dengang i den religionskrig, som senere har faaet navn af trediveaarskrigen, og opholdt sig som følge deraf i Tyskland. Herfra sendte han endelig — august 1625 — et aabent brev, der tilgav ARREBO hans «forseelse», paa samme tid som det blev «bevilget og tilladt, at han igjen til et Bondekald, hvor han lovligen kan blive kaldet, maa admitteres og kaldes». For ARREBO, der holdt paa at sulte ihjel i Malmø, var allerede denne for en forhenværende biskop meget beskedne udsigt særdeles glædelig. Dette med bondekaldet tog ARREBO ikke bogstavelig; han søgte straks efter et nyt ledigt præsteembede i Kjøbenhavn; ARREBO fik ikke embedet; han blev forbigaaet for en mere retlinjet kollega. Saa søgte ANDERS ARREBO kort tid efter et ledigt præsteembede i Malmø — pesten grasserede dengang, og præster som andre døde som fluer —; men ogsaa her blev han forbigaaet. Malmøborgerne vilde have ham; men kongen

modsatte sig det paa det bestemteste; han havde givet den afsatte biskop bevilling paa «et Bondekald»; at der ikke desto mindre nu var tale om at gjøre ham til præst i en by som Malmø, var en «extraordinaire Dristighed», som kongen var meget fortørnet over. Det høieste, som kongen «formedelst adskillig Forbøns Skyld» vilde indrømme, var, «at samme M. Anders maa kaldes til en af de gemene Kjøbstæder». I henhold til denne fra Tyskland sendte skrivelse blev sognepræsten i Vordingborg forflyttet til Malmø, medens Arrebo blev udnævnt til hans eftermand i den lille sjællandske by. Her virkede Arrebo i elleve aar, det vil sige fra 1626 til sin død, der indtraf den 12te marts 1637. Her afsluttede han den grundige og omhyggelige bearbeidelse af sin oversættelse af «Davids salmer», hvis anden udgave i formel henseende stod betydelig over den første, og her udarbeidede han ogsaa sit hovedværk, «*Hexaemeron rhythmico-Danicum.* Det er Verdens første Vges Sex Dages præctige og mægtige Gjerninger».

Præst i Vordingborg.

«Hexaemeron».

Den for literaturen og videnskaberne varmt interesserede kansler Christen Friis, der altid havde været Arrebo's velynder, baade i gode og onde dage, var den, der gav stødet til, at «*Hexaemeron*» blev skrevet. I Tyskland var der i 1617 stiftet et literært selskab, der kaldte sig med det gyselige navn «det frugtbringende selskab». Formaalet var bedre end navnet. Det stillede sig den opgave at bidrage til det tyske sprogs rensning og forbedring, en opgave, der stadig kommer frem baade i det syttende og attende aarhundrede. Nogen selvstændig forfattervirksomhed aabnede ikke selskabet sit arbeide med. Det begyndte med oversættelser. Den mest fremtrædende af disse oversættelser var en oversættelse af Guillaume de Suluste du Bartas's digt om skabelsen, «*La première Semaine ou Création du monde*». Kansleren kjendte baade det originale digt og oversættelsen paa tysk. Efter hvad der i datiden ikke sjelden forekom, var baade den franske tekst og den tyske oversættelse aftrykt ved siden af hinanden i en af de tyske udgaver (Hübner's fra 1631), og denne udgave sendte Friis foruden andre literære hjælpemidler til Anders Arrebo med anmodning om, at han skulde skaffe en lignende oversættelse for Danmarks vedkommende som den, Tyskland allerede eiede. Arrebo har neppe været synderlig stiv i fransk, og den tyske oversættelse har derfor utvivlsomt været

Anders Arrebos portræt og haandskrift.

(Originalportrættet tilhører Vordingborg kirke og er malet 1633 i Arrebos 47de aar.)

ham til god hjælp under overførelsen paa dansk grund af det for sin tid mærkelige værk.

Det lykkedes ikke ARREBO at afslutte sit arbeide, inden døden tog ham; slutningen mangler, og først mange aar efter hans død gjorde bogtrykkerpressen hans arbeide tilgjængeligt for læseverdenen. Men det, han havde faaet færdig, blev alligevel i mere end én henseende epokegjørende i dansk-norsk digtekunsts historie.

Skulde man i en formel betegne ARREBO's plads i den literaturhistoriske udvikling, da kunde man sige, at han betegner overgangen fra middelalderens naive folkedigtning til renaissancens lærde kunstdigtning. Hvor nær han stod folkedigtningen, det har vi allerede seet. Hans første trykte frembringelser har ogsaa væsentlig et folkeligt præg.' Selv hans oversættelser af «Davids salmer» har fra først af ikke saa lidet af dette præg. Allerede medens han holdt paa med dette arbeide, var han imidlertid begyndt at slutte sig til den nye verskunst, som MARTIN OPITZ havde gjort gjældende for Tysklands vedkommende. Tidligere havde ordenes naturlige betoning ikke spillet nogen rolle i den metriske literatur. Man talte stavelserne; man veiede dem ikke. Et karakteristisk eksempel paa den gamle maade at skrive vers paa er det lille epigram, som HOLBERG i «Erasmus Montanus» lægger bondegutten Jakob i munden:

> «Herunder Christen Nielsen staar,
> som for at træde i sine Forfædres Fodspor,
> der døde paa Havet som Fiskere,
> sig udi Brændevin druknede.»

Saadanne vers skrev selv de bedste før ARREBO's tid, og langt senere, lige ned til HOLBERG's tidsalder, var der fuldt op af dem, som ikke var naaet høiere i verskunst. Men ARREBO betegnede her et gjennembrud paa dansk grund, akkurat som MARTIN OPITZ og «det frugtbringende selskab» betegnede det paa tysk. OPITZ's bog om tysk digtekunst søgte at give verslæren sikkerhed og fasthed, og her var «det frugtbringende selskab» med. Det franske digt ønskede nu FRIIS omplantet paa dansk grund, og den mand, som var bedst skikket til at gjøre det, var ANDERS ARREBO. ARREBO modtog bogen og endel andre literære materialier fra FRIIS's biblio-

HEXAEMERON RHYTHMICO-DANICUM.

Det er:

Verdens Første Uges

Sex Dages prœctige oc mœctige Gierninger/ med den allerhøjeste Skaberes alting-formuende Finger paa det allermesterligste skabte oc beredde; Hans ubegribelige Viisdom/ oc u-beskrifvelige Godhed/ til høiforskyldte Hæder oc Ære/ oc hans ædeligste Creature Mennisket/ til et ret Sursum corda, Siel-oc Ansict-opløftelse/ oc Skaberens hellige oc herlige Beskuelse;

Paa Heroiske Riim-maade/ af Mose første oc andet Capitel/ udsatte oc uddragne

Af

M. Anders Christenson Arreboe/ fordum Sognepræst i Oringborg.

Psalm CXI.

Store ere dine Gierninger ô HErre/ hvo dennem acter/ seer sin Hiertens Lyst der paa.

Kiøbenhafn/ tryckt hos Hendrick Gøde/ K. M. oc Univ. Bogt.
ANNO M DC LXI.

Titelblad af ‹Hexaemerons› første udgave.

thek, og han gav sig ufortrøden i kast med løsningen af den store opgave.

Saluste du Bartas var en fransk adelig huguenot, der stod Henrik den fjerde temmelig nær og benyttedes flere gange af ham til vigtige diplomatiske sendelser. Ældre literaturhistorikere har paastaaet, at en af disse sendelser gjaldt Danmark, og herved mente de at have forklaret, hvorfor Friis havde fæstet sin opmærksomhed netop paa dette digt; men dette er lidet sandsynligt, og i alle fald har man her ikke aarsagen til, at digtet havde tildraget sig opmærksomhed i Danmark. Aarsagen maa søges i selve digtet, der vakte opmærksomhed i hele den protestantiske verden. Forfatteren var født 1544 og døde 1590. «*La première Semaine*» udkom første gang 1578. Senere fulgte oplag paa oplag og oversættelse paa oversættelse. Det var netop en bog, der faldt i datidens protestantiske verdens smag. Den maade, hvorpaa forfatteren skrev, røbede paa det klareste hans religiøse standpunkt; selve themaet var meget populært i datiden, og den maade, det var behandlet paa, var netop slig, som man dengang vilde have det. Forfatteren moraliserte, belærte, beskrev, prædikede; her var alt muligt samlet paa ét bret lige fra naturhistorie til dogmatik — slig skulde netop et «lærd» digterværk dengang være. Det var læredigtets gyldne tid, som holdt paa at begynde. Her var tilknytningspunkter nok.

«Paa den anden Side,» bemærker den lærde danske literaturforsker J. Paludan, «maatte Arrebos Gjengivelse af et Renaissanceværk fremtræde som noget ukjendt og overraskende. Den havde alle Kunstdigtningens ejendommelige Mærker: Emnet gav i Modsætning til Fortidens gudelige eller Lejlighedsrimerier et Begreb om, hvilke store Opgaver den sande Poesi burde sætte sig; Indholdets mythologiske og klassiske Lærdom aabnede Udsigt til helt nye Aandsomraader, medens Stilens rhetoriske Sving, dristige Billeder, kunstige Tillægsord og Vendinger, contrasterede med den gamle folkelige Simpelhed, der var bleven til Prosa, efterhaanden som digterisk Inspiration og Følelse var uddød.»

Mærkeligt og epokegjørende i dansk-norsk literatur var digtet først og fremst i metrisk henseende. Den ældre digtning havde ikke taget det saa nøie paa dette punkt; naar der blot var det reglementerede antal stavelser i verset, var det ligegyldigt, om disse

var betonede eller ubetonede. Ord-aksenten og versaksenten gik i regelen hver sin vei, og forfatterne havde ikke nogen følelse af, at dette var galt. De lod det gaa sin skjæve gang, selv om denne var aldrig saa skjæv. ARREBO var begyndt paa samme vis som alle de andre; hans første digteriske frembringelser — de før nævnte leilighedsdigte — udmærker sig gjennemgaaende ved et temmelig frit og folkeligt præg. Denne «bundne» stil er paa mange punkter temmelig ubunden. Men da han oversatte DAVID's salmer, slog han ind paa en ny vei. Han stillede sig den opgave at faa tekstens og melodiens betoninger til at falde sammen. Han fremhævede denne sin fremgangsmaade i fortalen, men bad paa samme tid om undskyldning for forsøgets mangler. «Anseendis saadant at være det allerbesuerligste i dette ringe Arbeide, besynderlig nu Jissen [ɔ: isen], i slig maade, første gang brydis.» For at naa dette maal er han nødt til at tage sig temmelig store friheder med ordene; ret som det er, sammendrager han f. eks. trestavelsesord til tostavelses eller sløifer endestavelsen, idet «den Bogstaff E (besynderlig) i enden borttagis». I første udgave af salmerne var dette tildels temmelig klodset gjort; men mellem første og anden udgave foretog ARREBO en omfattende gjennemarbeidelse og fik derved mange af de værste pletter fjernede.

Med *Hexaemeron* gjorde ARREBO et skridt videre paa den vei, han havde betraadt. Han brugte ikke længer de gamle naive salmestrofer, men indførte den høitidelige poesis lærdeste og mest yndede versemaal: hexametret og aleksandrinen. Skabelsens «første dag» oversatte han paa dobbeltrimede hexametre — d. e. med rim baade i midten og slutningen af hver linje —, en versform, der paa grund af sin vanskelighed dengang var særlig paa moden blandt de lærde digtere. Jeg anfører nogle linjer til eksempel paa, hvorledes disse kunstige vers tog sig ud:

«O, du ædele Nat (o Nattens Skabere kiere)
Nyttelig est du sat, skøn mon din Virkelse være.
Vare du icke til, ret Usle skulde vi skriide,
Dagen, med eget Spil, gaf ej at brænde samt biide.
Men som Vinteren tær, hves Somren alleene beskærer,
Natten saa gifver hver, hves-siden Dagen fortærer,
Være sig Græs oc eng, Korn, Fruct, og være sig kierne,
Være sig roo i Seng, oc være sig hviilen i hjerne,

Natten det bytter u d sin viise Skaber til ære,
Natten er derfor g o o d, som Dagen sagdis at være,
Begge bør liige P r i i s, de begg' oc ære fortiene,
Dog meest Skaberen v i i s, Gud, Sønnen oc hellig Aand reene.»

Men dette versemaal opgav Arrebo, efterat han havde bearbeidet «den første dag», og slog nu ind paa det af Du Bartas benyttede franske heroiske versemaal, aleksandrinen. Den franske aleksandrin er et smukt versemaal, der udmærker sig ved sin frie og afvekslende form. Den berømte tyske literaturkjender Martin Opitz havde imidlertid ikke forstaaet det, idet han vilde overføre det paa tysk grund. Med vanlig tysk lærdom havde han systematiseret og steriliseret det, og resultatet var den ensformige seksføddede jambe med et fast ophold *(cæsur)* i midten, som vi kjender saa inderlig vel fra det attende aarhundredes digtere, baade fra Holberg's «Peder Paars» og fra Wessel's «Kjærlighed uden Strømper».

Arrebo har øiensynlig anvendt stor omhu paa at overføre dette vers paa dansk. Skjøndt man ogsaa her træffer paa de friheder, som han i saa stor udstrækning havde tilladt sig i «Davids salmer», er dog deres antal bleven betydelig begrænset. Verset er strengt i sin bygning; stramt og taktfast som en gammel soldat marscherer det frem fra linje til linje, og dog gjør det i regelen ikke noget tungt og tvunget indtryk. I det hele taget var Arrebo en epokegjørende forfatter paa verskunstens omraade, og det varede en god stund, inden efterslægtens digtere naaede op i høide med ham, naar det gjaldt at støbe velformede vers.

Arrebo's *«Hexaemeron»* er ligesom sit forbillede et ægte renaissanceværk fra stilens side; det er en indviklet og kunstig stil med usædvanlige ordsammensætninger, med billeder, hentede fra alle verdens hjørner, med lærde digressioner og med anvendelse af hele antikens mythologiske apparat selv i digtets strængt kristelige partier — hvad der undertiden gjør et noget besynderligt indtryk. Det er en kristendom, der har draperet sig i en græciserende maskeradedragt. I denne henseende følger Arrebo trofast Du Bartas.

Hvad selve indholdet angaar, følger han ham derimod langt fra saa nøie. Det er ikke en oversættelse, men en temmelig fri

bearbeidelse, og paa mange punkter har ARREBO indflettet partier, der helt og holdent er hans egen aandelige eiendom. Dette gjælder især, hvor han omtaler naturfænomener eller naturgjenstande, der er karakteristiske for den nordiske natur. Disse partier er det, som giver hans værk dets betydning i norsk literaturhistorie. De har ikke blot værd som de første forsøg paa at skildre de nordenfjeldske naturforhold i digterisk form; men de fortjener ogsaa at lægges mærke til, fordi de ikke blev uden indflydelse paa senere frembringelser i samme retning. Paa dette felt er ANDERS ARREBO PETTER DASS's forløber. Hvor han taler om luften, giver han saaledes en omstændelig skildring af lemænene og deres herjinger i det nordenfjeldske; han anbringer dem i forbindelse med luftfænomenerne, fordi han gaar ud fra den i gamle dage almindelige tro, at lemænene — regnede ned fra luften. Der var jo saa mange andre mærkelige ting, som efter datidens begreber regnede ned fra luften:

«Men naar der regner ned, Mælk, Blod, af Luft hin kolde,
Jern, beg, Svovl, Aske, Steen oc Lemmend mangefolde,
Orm, krud, kriid, tudse, kiød, fisk, oc sligt tingest mere,
At det naturligt skeer, vil ej min Musa lære.»

Blandt vindene skildrer han de to norske vinde «Hafgul» og «Hombacke Vind». — Moskenæsstrømmen, de norske elve, forskjellen mellem temperaturforholdene i Norge og Danmark, — dette og meget mere af beslægtet art dvæler han ved. Han skildrer hvalernes liv i havet dernord og hele fiskeverdenens brogede mangfoldighed; den norske fugleverden faar sin selvstændige skildring, og det samme er tilfældet med renen og de norske vilddyr. Som en prøve paa disse norske naturskildringer anfører jeg et stykke af, hvad ARREBO skriver om lemæn:

«For Norden daarefield, da Vintren er for Døre,
Det i Octobri skeer, at taag oc fuct nedføre,
I stoor mangfoldighed, et Diur de Lemmend kalde,
Som største marke-muus (dog de er' u-liig alle)
Med fire korte Been, end Muusens noget breder,
Paa Rumpen stub oc kort, liig Biørnen paa de Steder;
Men Kieften lang oc spits, med to par skarpe Tænder,
Som egern-tænder gridsk; naar du dem Kæppen vender,

De icke giøre Been, men fast paa Tanden liide,
Den rumpe mod en Steen, saa fast i Kæppen biide,
At du dem hviiste kand: de Hunden saare kunde,
Oc naar hand biider en, da sankes samme Stunde
Saa mange der nær er', oc fast ad Hunden snerre,
Oc skriige gresseligt, som egerne, ja verre,
De er' at føle paa som geesling ung oc liiden,
Men Farfven brand-gul er, soort-pletted Ryg oc Siden.
Om det saa hender sig, den falder ned paa Vandet,
Kand den som anden Grijs sig svømme strax til Landet» —
o. s. v., o. s. v.

— Anders Arrebo oplevede ikke at se sit hovedværk fremlagt for offentligheden. Det udkom først 1661, 24 aar efter forfatterens død, udgivet af hans søn Christen Andersen Arrebo, præst paa Laaland. Det blev modtaget med stor anerkjendelse af samtiden, hvad de talrige æresvers foran udgaven allerede tyder paa. Dets literære betydning blev med en gang forstaaet og fastslaaet. Og blandt literaturkyndige mænd har opfatningen af dets fremragende egenskaber senere ikke undergaaet nogen væsentlig forandring. Endnu den dag i dag kan man neppe tage en literaturhistorie i haanden, den være stor eller liden, uden at se Arrebo karakteriseret som «den danske digtekunsts fader». At han ogsaa har øvet indflydelse paa den specielt norske poesi, er ovenfor antydet og vil nærmere blive omtalt i det følgende. —

— Opmuntret af den modtagelse, «*Hexaemeron*» havde fundet, udgav Arrebo's søn endelig to samlinger af faderens efterladte prækener. I 1670 udkom «*Torcular Christi* eller Jesu Christi Pjnis, Døds oc Begraffvelsis Historia, befattet udi femten Prædickener» o. s. v. Og 1681 udkom endelig et lignende antal prækener under titelen «*Ossa rediviva*. Det er Den underbarlige, høytrøstelige oc aandrige Siun om de tørre døde Been, som Propheten Ezechiel paa een aaben Marck hafver seet liggende, oc ved Guds Søns Ord tilhaabe samlet oc lefvendegiort» o. s. v.

Bibliografi.

— Et omhyggeligt udvalg af Arrebo's skrifter besørgedes 1857 af Holger Fr. Rørdam. Det danner anden del af hans værk: «Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter»; første del er en vidtløftig biografi af digteren, det omfangsrigeste og mest indgaaende værk, der hidtil har seet lyset om hans liv og virksomhed. — En grundig redegjørelse for hans forhold til Du Bartas og

til den tyske efterrenaissance vil man finde i J. PALUDAN's «Fremmed Indflydelse paa den danske Nationalliteratur i det 17. og 18. Aarhundrede. En literaturhistorisk Undersøgelse. 1ste Bind: Renaissancebevægelsen i Danmarks Literatur, især i det 17. Aarhundrede» (Kbhv. 1887).

Om de poetiske frembringelser, som udfylder tiden mellem ANDERS ARREBO og PETTER DASS, kan man fatte sig i den størst mulige korthed. Der er ikke mange forfattere og ikke mange værker, og de, som er, har ikke krav paa synderlig opmærksomhed. En eneste af disse digtere er endnu ikke helt glemt; det er den bergenske salmedigterinde DOROTHEA ENGELBRETSDATTER; et par af hendes salmer har nemlig endnu plads i de norske og danske kirkesalmebøger. —

— Salmer, gudelige betragtninger paa vers og versificerede naturbeskrivelser dannede, som vi saa, hovedindholdet af ARREBO's digtning. Salmer, gudelige betragtninger og naturbeskrivelser er det ogsaa, de øvrige versfrembringende mennesker i datiden væsentlig beskjæftigede sig med.

Salme-digtere.

Af salmedigtere var der flere — saaledes PEDER MATTHIESEN OFVID fra midten af hundredaaret og RASMUS ROSING fra dets slutning, begge bosatte i Trøndelagen. Den mest populære blandt tidens salmedigtere var dog Kragerø-præsten SAMUEL OLSSØN BRUN. Han udgav 1695 «Den Sjungende Tidsfordriv Eller Korsets Frugt», en samling salmer, der i løbet af et halvt hundredaar oplevede en hel række oplag. Det er en blanding af gudelige betragtninger paa prosa og af salmer, og salmerne er undertiden hverken blottet for digterisk flugt eller religiøs inderlighed, ligesom den metriske form efter tidens leilighed i regelen flyder ganske let. Forfatteren var dansk, sandsynligvis jyde af fødsel, blev student fra Aalborg skole 1677 og kom siden til Kragerø, hvor han først var residerende kapellan og siden sognepræst. En af hans salmer er bearbeidet af LANDSTAD og optaget i hans salmebog (no. 595). Det er «En Reyse-Psalme for de Søefarende», og den begynder saa friskt og barnsligt, at et par af dens første strofer fortjener at citeres:

Titelbillede af Christen Stephensøn Bangs «Postilla Catechetica»

eller forklaring til Luthers katekismus, trykt i Kristiania 1650. I hjørnerne sees billeder af de fire evangelister. Midtfigurerne er portrætter af Luther og forfatteren. Over teksten sees Gud fader og jomfru Maria, under den Kristus paa korset.

«I JEsu Navn Fra Hieme-havn
Paa Reysen vi os give,
Vor Ancker op Vor Seyl i Top
For Vinden vi hendriver.

Gud følge med Og ald Fortræd
I Naade fra os vende,
Byd Vind og Vær, De med os er,
Gif Reysen en god Ende.

Vi seyler fort Fra Landet bort
Og ud ad Søen sætter,
Ah at vi maa den Sted opnaa,
Hvortil vi Kursen sætter.

Et Træ saa svagt Har os nu bragt
Ud paa de stolte Bølger.
Det grumme Hav Bliir vist vor Grav
Om du ey med os følger.

O JEsu vær Os derfor nær
Med din allmægtig Naade,
Din Engleskar Og os bevar
I fra Hafsnød og Vaade»
o. s. v.

Naturskildrende digtning.

I Kragerø levede samtidig en anden af tidsalderens poeter, nemlig stedets byfoged Roland Knudssøn, der forfattede en «Jomfrulands Beskrivelse udi slette Bonderiim». Det er et slags topografisk beskrivelse, der i det store og hele taget ikke har andet med digtekunst at bestille end den udvortes omstændighed, at den er skrevet paa vers. —

— En eiendommelig blanding af naturskildring og moraliserende betragtninger fremstod i den saakaldte dyresatire. Den nedstammede fra den gamle dyrefabel og havde saaledes et rigt slægtregister at falde tilbage paa. Men ogsaa den havde med tiden faaet et nyt præg. Den gamle folkelig-gemytlige humor, der endnu gik igjen i folkelige viser som «Den bagvendte vise» og «Ravnebryllupet i Kraakelunden», var forsvunden, og istedetfor var der kommen tørre moralske betragtninger. Paa norsk grund har vi ogsaa en forfatter i denne genre, nemlig præsten til Eids præstegjæld i Nordfjords provsti Samuel Bugge (1605—1663). Kort før sin død udgav

han nemlig «*Ethices christianæ*» bestaaende af tre «Parter». Den første part behandlede «adskillige Fugles Natur oc Egenskab udi Danske Viser oc Rijm med Aandelige Betænckninger». Anden part handlede om «Diure Jagt» og tredie om «Fiske Fang». Den første part var væsentlig et optryk af den danske dramatiker HIERONIMUS JUSTESØN RANCK's bekjendte fuglevise med et tillæg om de norske fugle af udgiveren. — Bogen nævnes og citeres baade af N. M. PETERSEN og L. DIETRICHSON; men pudsig nok er, som J. PALUDAN har oplyst, de anførte citater slet ikke hentede fra dette, men fra et ældre værk, nemlig «Lycke-Bogen, som er En lystig Selskabs-Bog». Den indeholder afbildninger af dyr og fugle med et firlinjet vers til hver afbildning. Den er skrevet før BUGGE's tid og synes, som titelen viser, nærmest at have været bestemt til selskabelig underholdning omtrent som «lykkesedlerne» og konditordeviserne i senere tider. —

«Klagesangene».

Ved siden af den egentlige opbyggelsesdigtning var der ingen art poesi, der dyrkedes saa ivrig som klagesangene. Havde en ildebrand hjemsøgt en by, havde et stenskred hærjet en bygd, eller havde en storm faret haardt frem mod menneskeliv og eiendom paa vor veirhaarde kyst, straks stod der en eller anden poet færdig til at stemme sin lyre og besynge den sørgelige begivenhed i begrædelige vers.

Allerede ANDERS ARREBO havde under sit ophold i Trondhjem været inde paa denne genre. Da «pesten» i 1618 rasede i Bergen og derfra havde udbredt sig til det trondhjemske, skrev han sit «Pest-Pulver eller Pestilentz-Forgifft»; det er dog ikke nogen egentlig klagesang, men en bøn — baade paa prosa og vers — i anledning af pesten. Nogle faa aar senere (1625) indtraf der en stor sjøulykke i Namdalen, hvorved en mængde af fiskerbefolkningen omkom. Præsten til Nærø i Namdalen, den lærde magister MIKEL MOGENSSØN (1590—1654), besang denne begivenhed i et klagedigt, der i mere end én henseende er karakteristisk. Det bærer titelen «*Threnologia Numdalensis* eller Numdal Tenck derpaa. Det er It sørgeligt Klagemaal om den Store Haffsnød oc Søskade, Som skeede i Numdals Lehn udi Thrundhjems Stifft» o. s. v. (Kbhv. 1627). Forfatteren, der havde været rektor i Trondhjem, før han blev præst til Nærø, har forsynet sit digt med lærde latinske anmærk-

ninger. Sin literære hovedinteresse har digtet som den ældste skildring af nordenfjeldske forhold. Da det blev skrevet, havde ARREBO endnu ikke tænkt paa sin «*Hexaemeron*», og PETTER DASS var endnu ikke født. Henved en menneskealder senere tilbragte han imidlertid nogle aar af sin barndom i Nærø præstegjæld, hvor en af hans slægtninge var bleven MIKEL MOGENSSØN'S efterfølger i embedet. Under disse omstændigheder er det meget sandsynligt, at DASS allerede i guttedagene har lært at kjende dette digt af sin «Forløber som Nordlandsbedriftens Sanger». «Det aandelige Frændskab», som man har villet finde imellem dem, er vel imidlertid væsentlig udtømt ved dette fællesskab i det behandlede stof. PETTER DASS var digter, MOGENSSØN var det ikke — det er den væsentlige forskjel. Ikke desto mindre har den store ulykke undertiden lagt en vis stemning over digtet; den bryder igjennem den tunge beskrivende form og skaffer sig et i sin gammeldagse troværdighed naivt udtryk. Et par af digtets første strofer skal citeres som en prøve:

«Waag op i disse dage,
Som boer i Numdals Lehn,
Waag op med suck oc klage,
Begræd din' Synder slem,
    Waag op igjen!
Gud er dig vred forsande
Med omliggend' Lehn andre
Sin Bue har han spendt.

Sex hundred fem oc tiue,
Der Blidemaaned vaar.
Begynte at snee oc fyge
Med Storm oc uvær suaar,
    Norvest vind haar,
Da blegned mange kinder
Oc vred fuldtet sin Hender
Som offuer Haffuet foer.

Folden den kempe stercke
Fnyste med bølger blaa,
Eolus lod sig mercke
Di Baader at omslaa
    Stor ynk vaar daa
Faa kunde Seigel føre
Faa kunde Styret røre
Saa slog di Bølger paa.»

Skildringen gaar paa sine steder temmelig vidt i naiv «naturalisme». Saaledes lyder et vers:

«Somme slebte saa lenge,
At di Spøttede blod,
Halffdød til Landet trengde,
Blod gjennem Naflen stod,
Di styrt' for Fod
Lagdis i mulden sorte,
Blef med de Andre borte.
Der hjalp ingen helsebod.» —

— Om Trondhjems domkirkes forfald skrev en bergensk præst et klagedigt og forsynede det med et kobberstik af kirken, som han selv havde stukket. Det blev trykt i Kristiania 1661. Forfatteren hed HANS MORTENSEN MASCHIUS, og digtet bar titelen: «*Norvegia religiosa in Dei Montem sive Templum Nidarosianum* ɔ: Norrig gudelig tildreven beklager sit Herrens Huus, den forladne Domkirke i Tronhjem, i danske og latinske Vers». Forfatteren, der en tid var præst til Jølster, har væsentlig gjort sig fortjent til at mindes i egenskab af kobberstikker. Foruden af Trondhjems domkirke har han nemlig ogsaa leveret andre kobberstik, hvoriblandt et prospekt af Trondhjem.

En præst paa Søndmør ved navn CLAUS HANSEN GANTZIUS (GAAS) skrev i 1679 et klagedigt over et forfærdeligt sneskred, som havde hjemsøgt hans menighed, og i anledning af store ildebrande i Bergen stemte baade DOROTHEA ENGELBRETSDATTER, PETTER DASS o. fl. op klagesange. Det var i det hele taget en begrædelig tid for landet baade i aandelig og materiel henseende. Derfor blev klagesangen ganske naturlig den gren af literaturen, som poeterne dyrkede med størst forkjærlighed.

Dorothea Engelbretsdatter.

Blandt disse sørgmodige versemagere, der græder over denne jammerdals byrder og plager og stadig vender sit taarefyldte blik mod himlen for at søge trøst og opmuntring, indtager **Dorothea Engelbretsdatter** den mest fremtrædende plads. Hun gjaldt virkelig for samtiden som det store poetiske lys paa det mørke norske Parnas; hendes værker vandt en udbredelse og hendes navn en popularitet, der var uden sidestykke.

Dorothea Engelbretsdatters portræt.

(Efter maleri i Bergens musæum.)

DOROTHEA ENGELBRETSDATTER (1635—1716) var bergensk præstedatter og blev i en ung alder bergensk præstekone. Hun var nemlig datter af sognepræsten til domkirken, magister ENGELBRET JØRGENSEN, og blev 17 aar gammel gift med magister AMBROSIUS HARDENBECH, der blev hendes fars eftermand i embedet. I sit ægteskab havde hun ikke mindre end ni børn, og hun synes i det hele taget at have været en ferm præstekone, der ikke forsømte sine huslige pligter over sin omgang med blæk og papir. Hun overlevede baade sin mand og alle sine ni børn. I sit sidste digt «Et Christeligt Valet fra Verden Og Længsel efter Himlen» dvæler hun selv ved denne sin sørgelige skjæbne:

«Du veedst, den blege død har med sin morder-gnaven
Kuldkasted Mand og Børn, til alle faldt i graven;
Her sidder jeg igjen, bedrøvet og forladt;
Angst, uroe, suk og graad gaar for sig dag og nat.
O! skilsmis qvæler mig, jeg er oprykt med roden,
Knust møør af haarde stød, fra hovedet til foden,
Min sidste dydig Søn i fremmed land faldt om;
Det gode vented jeg, men see, det onde kom.»

— Hun var et par og firti aar gammel, da hun (1678) udgav sit første og betydeligste arbeide, «Sjælens Sang-Offer, Indeholdende Endeel Gudelige Psalmer Tillige med Morgen- og Aften-Sukke Til hver Dag i Ugen». Hendes mand var vistnok født i Bergen, men af tysk afstamning, og han havde faaet sin uddannelse i Tyskland. Gjennem ham har hun vistnok stiftet bekjendtskab med den tyske salmedigtning fra den sidste halvdel af det 17de hundredaar. Det er denne, der har inspireret hende i formel henseende. Selve grundtonen i hendes salmer udmærker sig gjennemgaaende ved sin verdenstræthed. Det var, som ovenfor antydet, dels tidens herskende tone, dels var det fremkaldt af begivenheder i hendes eget liv. Allerede før hun udgav sit «Sang-Offer», havde hun nemlig mistet syv af sine børn, og der er meget, som taler for SKAAR's antagelse, at adskillige af disse salmer er bleven til i anledning af en nys tilkastet barnegrav.

Noget gribende udtryk for sin følelse har hun imidlertid sjelden fundet. Hendes vers flyder let, ofte altfor let; hun er ikke helt fri for bergensernes — og specielt bergenserindernes — skjødesynd at

bruge mange ord, og da hendes smag ikke staar paa høide med hendes ordrigdom, indløber der, ret som det er, platheder, der virker afkjølende paa læseren. Men dette gjælder — vel at mærke — en modern læser — ikke hendes samtidige, der var fulde af beundring, selv om der ogsaa blandt dem fandtes mænd — THØGER REENBERG f. eks. —, der klandrede hende for hendes «selvgjorte danske Gloser». «Selvgjorte» var nu disse gloser i regelen ikke. Det var ord, hentede fra det sprog, som DOROTHEA ENGELBRETSDATTER hele sit liv havde talt og hørt tale rundt omkring sig — det dengang og endnu den dag i dag karakteristiske bergenske bysprog. — «Intetsteds har hun hævet sig saa højt som i Psalmen: ‹Dagen viger og gaar bort›,» bemærker L. DIETRICHSON, «men selv der drukner Stemningen ofte i Ordenes Masse. Hvor smuk vilde ikke denne Psalme være, hvis den indskrænkede sig til de følgende fem Kjernestrofer, som vi anføre til Beviis for, hvor smukt hun kunde synge:

«Dagen viger og gaar bort,
Luften bliver tyk og sort,
Solen har alt dalet plat,
Det gaar ad den mørke nat.

Tiden sagte lister sig,
Glasset rinder hastelig,
Døden os i Hælen gaar,
Evigheden forestaar.»

Efter at have citeret disse to første vers af salmen springer DIETRICHSON over hele femten vers og citerer de tre sidste saaledes:

«(Ja) — det er saaledis fat,
Jeg engang den lange Nat
Skal iblant de Dødis Tal
Sove i den mørke Dal.

Fire Fiele er min Pragt,
Hvor udi jeg bliver lagt
Med et Lagen og lit meer,
Eyer ikke saa en Feer.

Alle verdslig Ting forgaar,
Jeg til Herlighed opstaar,
Naar GUD ved Bassunens Lyd
Kalder mig til ævig Fryd.»

Hvad DIETRICHSON her har sprunget over er unægtelig fra selve salmens synspunkt kjærnen i det hele. Kun indledningen og slutningen har værd i hans øine. En langt haardere dom fældte N. M. PETERSEN over DOROTHEA ENGELBRETSDATTER's salmer. Det var en herlighed, der forlængst var visnet; «hendes jæyne bibelske Sange ere uden Begejstring og hendes Lejlighedsvers, der skulle være muntre eller endog satiriske, ere smagløse.» Gunstigere er ikke den dom, PALUDAN og andre nyere literaturhistorikere fælder over hendes produktion. Kun i salmehistorikernes øine staar hun i et fordelagtigere lys. SKAAR omtaler hende med megen sympathi i sin «Norsk Salmehistorie», og LANDSTAD, der har optaget hele fire af hendes salmer i sin salmebog (no. 239, 243, 472, 612), giver hende i sin redegjørelse «Om Salmebogen» følgende skudsmaal: «Hun har ikke før faaet Lov at være med i vore Kirke-Salmebøger, men har alligevel fundet en Indgang i Huse og Hjerter blandt vort Folk, som er mærkelig, og som giver hende Ret til at synge med ogsaa i Kirken. Hun vil ikke skjemmc Sangen ud, og ikke være Kirkefolket uvelkommen.» —

Nogle faa aar efterat DOROTHEA ENGELBRETSDATTER havde udgivet «Sjælens Sang-Offer», døde hendes mand, og hun afsluttede kort tid efter et nyt oplag af sin bog med et «Klage-Suk», hvori hun erklærer, at efter dette haarde stød «aarker» hun ikke mere at «sjunge». Ikke desto mindre har hun allerede i 1684 et nyt religiøst digt færdig til trykken. Det er hendes «Andægtige Taare-Offer for bodfærdige Syndere». Digtet, der var tilegnet dronning CHARLOTTA AMALIA og forsynet med et indledningsdigt til hende, blev af samtiden opfattet som et nyt vidnesbyrd om hendes store poetiske gaver. Der var fuldt op af panegyriske æresvers fra bekjendte mænd foran digtet, og blandt dem, som priste forfatterinden i de stærkeste ord, var ingen ringere end selve THOMAS KINGO. Hans digt er saa karakteristisk for tidens aand og tone, at jeg maa citere noget af det. Det begynder saaledes:

«Gaar nu, gaar hen, I Ni berømteste Gudinder,
At bukke Eder dybt for een af Nordens Qvinder,
En Dorothea, som det Navn og Naade bær,
At Mesterinde hun blant Skjaldre kaldet er!
Al Eders store Priis er idel Veir og Vinde

> Og Hedensk Phantasi, her skal i andet finde!
> Her skal I see, hvordan hun blant de norske Field
> Har hit (trods Helicon) en Himmel-Aares Veld!
> It Veld, som hendis Siæl og Hierte overgyder,
> Og giennem hendis Pen med livsom Fald udflyder,
> Saa hendis Skialdre-Stiil er flydendis og læt,
> U-tvungen, pyntelig og meer end Qvinde-næt!
> Vi Mandfolk hid indtil, maa skee, har haft i Tanke,
> At ingen uden vi den Nysling kunde banke,
> Hvori den Skialdre-kraft oc Kierne propped laa,
> Men pyt! See nu kun, hvad en Qvinde hitter paa!»

Og efter i et snes vers at have omtalt selve digtets bibelske stof og Dorothea Engelbretsdatter's behandling slutter Kingo saaledes:

> «Hun skal blant Skialdrer faa sit navn og ære-sæde
> Og til et evigt Navn ved Skialdre-Pen optræde:
> Vi hende give vil den Sted, hun har fortient,
> Som sig saa vel har gjort navnkundig og bekient.
> Gaar, tager hendis Rok, I Karle-Drøsse-Pinde,
> Som ey studere vil, begynder I at spinde,
> Gaar, setter Eder ned at hegle Hamp og Hør!
> Mens hun sig priselig med Pen og Hierne giør.»

Læser man saa digtet efter denne Kingo's storartede anbefaling, saa bliver man uvilkaarlig skuffet, selv om man paa forhaand har havt sine tvivl om anbefalingens værdi paa grund af den yderst trivielle form, hvori den er affattet. Noget saa smagløst og banalt som dette «Taare-Offer» skal man lede efter, selv i datidens literatur, notabene i den del af de skrevne og trykte frembringelser, som kunde gjøre fordring paa at regnes med blandt literaturens værker. Det er «Taare-Persen» i en ny skikkelse, og der er en indtil det modbydelige gjennemført dvælen ved «synderindens» taarer og deres anvendelse. Digtet er bygget over følgende sted i Lucas evangelium: «Og se, der var en kvinde i staden, som var en synderinde; der hun fornam, at han sad til bords i farisæerens hus, hented hun en alabasterkrukke med salve, og hun stod bagved hos hans fødder, græd og begyndte at væde hans fødder med taarer og aftørred dem med sit hovedhaar og kyssed hans fødder og salved dem med salve.» Dette sted har Dorothea Engelbretsdatter trivialiseret i et langt digt bestaaende af tre afdelinger. Allerede

titlerne paa disse afdelinger karakteriserer digtets præg. Første afdeling handler om «Den Taare-gydende Synderinde», anden om «Den Food-tørrende Synderinde» og tredie om «Den Kyssende Synderinde». Hver afdeling ledsages af et kobberstik, der trods en vis teknisk dygtighed ikke lader teksten noget tilbage i retning af trivialitet. Den mest træffende karakteristik af digtet har NORDAHL ROLFSEN leveret. Han skriver blandt andet: «Der svæver over dette taarehav aldrig et poetisk oljcblad. «I Encke-Standen,» siger biskopen [d. e. Bergens daværende biskop NIELS RANDULFF] i sin erklæring, «er Graad deris Mad Dag og Nat. Icke Taarer i Draabetal, men hele Maader fulde af Taarer.» Læseren er saaledes forberedt, men han befinder sig dog bestandig i en slags druknefærdig tilstand, og gisper efter luft under den evindelige overskyllen af alle de udtryk for graad og taarer, som tænkes og som ikke tænkes kan. — — Hendes pen er «i graad poleret», og det er hendes overbevisning, at

Den Food-tørrende Synderinde.
(Af Dorothea Engelbretsdatters «Taare-Offer».)

«den Bøn har kraftigst Fynd, som drenckis i Vandfarfve».

Derfor drypper det uafladelig for læserens ører med «taarestribede kinder», «hovedkilde», «taareret», «graadspise», «taarebækken», «taaresæd», «hoveddam», «grædaadere», «hovedregn», «taareregn», «taaresluse» etc. Der er stadig opfordringer til ikke at «sætte prop for taareregnet», til «at lægge øinene i blød». Gud samler nemlig «hver angergiven taar i sin flaske».»

En anekdote om et møde mellem Dorothea Engelbretsdatter og Thomas Kingo refereres i de fleste literaturhistorier, og for fuldstændigheds skyld gaar det vel ikke an at forbigaa den her heller. Kort før eller kort efter sin mands død maa Dorothea Engelbretsdatter have gjort et besøg i Kjøbenhavn, sandsynligvis i anledning af den under forberedelse værende nye udgave af «Sjælens Sang-Offer». Hun blev meget feteret dernede, og i et selskab, hvortil hun var indbuden, var ogsaa Fyens biskop, den ved sit «Aandelige Sjunge-kor» allerede berømte salmedigter Thomas Kingo, tilstede. Det var tidens ypperste norske og danske salmedigtning, hvis repræsentanter her mødtes ved selskabsbordet. Her maatte der veksles vers, det var klart som dagen. Kingo begyndte med følgende impromptu:

> «Jeg havde rimet selv, men vidste ikke hvad,
> Før Digterinden mig saa nær paa Armen sad.»

Men Dorothea var straks færdig til at gjengjælde komplimenten. Hun svarede:

> «O mageløs Poet! du kald mig ikke saa,
> At du min Mester est, al Verden skjønner paa.»

Hvor ganske anderledes friske var ikke Arrebo's improvisationer oppe fra Trøndelagen! Og dog blev disse trivielle rimerier i lang tid opbevarede af den mundtlige tradition som vidundere af poetisk kunst og slagfærdighed.

Bibliografi.

«Sjælens Sang-Offer» blev første gang trykt 1678 i Kristiania. Andet oplag udkom i Kjøbenhavn allerede tre aar senere, og som et vidnesbyrd om bogens popularitet kan anføres, at der hurtig udkom flere eftertryk. Den tredie forøgede udgave udkom 1685; her havde ogsaa «Taare-Offeret» faaet plads. Den fuldstændigste udgave er udgaven fra 1699, hvori der findes flere nye salmer. Udgaven er forsynet med et billede af forfatterinden siddende i eftertænksom stilling ved sit skrivebord med en opslagen bog foran sig og pen i haanden. Paa bordet staar et timeglas og et dødningehoved. Ovenover billedet staar et vers af hende selv, og nedenunder nogle linjer af den utrættelige Thomas Kingo, der erklærer, at hendes «Skialdre-Pen

fortjener Laurbær-greene» og slutter med følgende haarreisende aandrighed:

> «Hun Dorothea er: det er Guds egen Gave,
> Just paa et Englebret: hvad kand mand bedre have?»

Senere udkom der en hel del bogtrykkeroplag, yderst mangelfulde baade fra tekstens og udstyrets side; og selv i vore dage har bogspekulanter og boghøkere fundet det fordelagtigt at optrykke slige udgaver. Det viser, at DOROTHEA ENGELBRETSDATTER — trods alt, hvad der fra literært synspunkt kan indvendes mod hendes frembringelser — er bleven et slags norsk folkedigterinde, der har anslaaet strenge, som efter to hundredaars kulturudvikling ikke har ophørt at give gjenklang. Om dette er et glædeligt eller sørgeligt tegn, derom faar hver opgjøre sin mening efter sine forudsætninger. —

Rimbreve og andre leilighedsvers af hende er trykt i forskjellige samlinger, saaledes i SCHØNAU'S «Lærde Fruentimmer», «Samlinger af danske Vers», «Historisk Tidsskrift» o. s. v. —

— De udførligste skildringer af DOROTHEA ENGELBRETSDATTER'S liv og forfattervirksomhed vil man finde i andet bind af biskop SKAAR'S «Norsk Salmehistorie», i første bind af L. DIETRICHSON'S «Den norske Poesis Historie» og i NORDAHL ROLFSEN'S «Norske Digtere».

Petter Dass.

Det første portræt af en virkelig digter, som en norsk literaturhistoriker har at tegne, er portrættet af DOROTHEA ENGELBRETSDATTER'S samtidige, nordlandspræsten, «digteren fra Alstadhaug» **Petter Dass**. Det er den første norske sangfugl, der slaar sine triller af fuldt bryst, og trillerne klinger den dag i dag saa friske og naturlige, at intet for poesi modtageligt øre kan lade være at lytte til dem med glæde. Efter at have vandret gjennem alt det tørre ørkensand er det, som man kommer til et frisk opsprudlende kildevæld, naar man kommer til PETTER DASS'S digtning. —

— Ligesom THOMAS KINGO nedstammede PETTER DASS fra skotske forfædre. Hans fader PETER DON DASS (DUNDAS) var en til Bergen indvandret skotte, der senere bosatte sig i Helgeland og

blev gift der. Da han efter sex-syv aars ægteskab døde, efterlod han sin unge hustru fem børn, hvoraf PETTER DASS var det ældste. Moderen var datter af fogden i Helgeland PETER FALCH, og paa dennes gaard Nord-Herø blev PETTER DASS født i 1647. Efter faderens død blev børnene sat ud til slægtninge af familjen; den ældste søn kom til en tante, der var gift med NILS MIKELSSØN ARCTANDER, MIKEL MOGENSSØN'S fornævnte eftermand som sognepræst til Nærø i Namdalen. Her var PETTER i en del aar og nød undervisning af sin onkel. Senere kom han til en anden onkel, der ligeledes tog sig af hans skoledannelse, indtil han i aaret 1660 blev sendt til Bergens lærde skole. Fem aar senere blev han student i Kjøbenhavn og opholdt sig nu to aar ved universitetet. Længer tid havde han ikke raad til at være dernede. Han drog hjem til Nordland og blev huslærer hos præsten WIRTHMAND i Vefsen; præstefruen havde været gift med begge WIRTHMAND'S nærmeste formænd i embedet. I sit første ægteskab havde hun havt tre børn, hvoriblandt datteren MARGRETA, der senere blev PETTER DASS'S hustru, og i sit tredie ægteskab havde hun en søn STEN WIRTHMAND, der blev DASS'S elev og senere hans kapellan. I 1672 blev PETTER DASS personelkapellan hos præsten i Nesne. «Dette var dog en saare ringe Befordring,» bemærker A. E. ERICHSEN. «En saadan Kapellans Stilling var dengang ligesaa usel som en Almueskolelærers i senere Tider. De sædvanlige Vilkaar var, at Kapellanen skulde bo i Prestens Hus, hvor han foruden Mad og Drikke i Almindelighed nød en aarlig Indtægt af 12 Rigsdaler og — en Støvlehud.» Ikke desto mindre hjemførte han sin fæstemø som sin brud efter at være kommet i denne stilling, og han kjæmpede nu i otte-ni aar en haard kamp for livet, indtil han efter sin overordnedes død i 1681 blev hans eftermand som residerende kapellan i Nesne. Nesne saavel som Vefsen, hvor DASS før havde opholdt sig som huslærer, var kapellanier under Alstadhaug store sognekald. I 1689 døde sognepræsten, og PETTER DASS søgte og fik kaldet efter ham. Dermed var han kommen paa den grønne gren; thi Alstadhaug var dengang det største og rigeste sognekald i hele det nordenfjeldske Norge. Nu er dette ene præstegjæld delt i ikke mindre end otte selvstændige præstegjæld. — En stor del af de nordlandske præsters indtægter bestod i fisk, og præsterne maatte

derfor drive handel paa Bergen med sine varer akkurat som de andre nordlændinger. PETTER DASS drev trafikken i stor stil; han skal have eiet flere store jægter. Paa denne maade blev han snart en holden mand.

Men paa samme tid var han ogsaa en alvorlig og arbeidsom mand, hvem de gode dage ikke gjorde efterladende, men som vedblev at røgte sit kald med usvækket energi. At være præst oppe blandt disse spredte øer ude i det barske hav er en virksomhed, der baade er besværlig og farefuld; men PETTER DASS var ikke den mand, som skyede farer og besværligheder. I disse egne var han født; her følte han sig hjemme; her havde han en hel del af sin slægt omkring sig — at længes bort mod blidere egne faldt ham ikke ind. Han levede og døde som præst paa Alstadhaug. Den eneste afveksling i hans liv var hans besøg i Bergen. Der stiftede han bekjendtskab med DOROTHEA ENGELBRETSDATTER, hvorom vidnesbyrd er bevaret i en række rimbreve. I et af disse omtaler han DOROTHEA's digtning med ligesaa stærk ros som datidens andre forfattere og erklærer, at han vil nedlægge sin pen efter at have lært hendes at kjende. Det var dog selvfølgelig bare en af det slags gjængse komplimenter, som ikke skulde tages bogstavelig. Ogsaa med flere andre af sine samtidige har han vekslet rimbreve, saaledes med nabopræsten, den lærde PEDER BREDAL, til hvem han har sendt en række latinske rimbreve, der endnu opbevares i digterens egen haandskrift i det norske rigsarkiv. —

Af ydre var PETTER DASS en firskaaren, kraftig bygget mand, rigtig som skabt til at udholde de strabadser, hans embedsgjerning medførte. Men strabadserne blev dog i længden stærkere end han, og allerede i femtiaarsalderen begynder han at klage over svækket helbred. Øinene begyndte at svigte ham, rheumatisme eller gigt gjorde ham saa stiv i kroppen, at han, som han selv siger, ikke formaaede at trække sine strømper af. Dertil kom saa i hans sidste leveaar et voldsomt tilfælde af stensmerter, der ikke lod ham ro hverken nat eller dag. Han klager sin svare nød i et af sine selvbiografiske digte. Han skriver:

«Jeg har hos mig befundet det,
Jeg er af Pinen træt og mæt,

Jeg ønsker tidt al Verdens Vei,
Jeg ønsker Døden, dør dog ei.

Hvad Byrde mig er forespændt,
Er den alvidend GUD bekjendt;
En anden til og fra kan gaa,
Men jeg er den, der pines maa.

Et Best, hver Dag for Ploven staar,
Har tusind Gange bedre Kaar;
Udstaar det Dagens Slid og Sved,
Saa har det dog om Natten Fred.

Men jeg maa pines Dag og Stund,
Om Natten faar jeg ei én Blund,
Mit Liv maa revne midt i to,
Hvorledes skal jeg nyde Ro?»

Det var hans inderlige ønske at faa dø, og endelig i august 1708 gik hans bøn i opfyldelse. «Han blev bisat i Alstadhaug Kirke. For nogle Aar tilbage,» skrev Erichsen i 1874, «da Kirken blev restaureret, fandtes og borttoges Petter Dass's Ligkiste, tilligemed andre af hans Familie. Hvor der er bleven af dem, vides ikke.»

Den sidste oplysning staar i et paafaldende modsætningsforhold til den begeistring, hvormed nordlændingerne ned gjennem tiderne har bevaret mindet om sin Petter Dass. Ikke blot hans folkelige nordlandske digtning, men ogsaa hans djærve og freidige personlighed har gjort ham til et slags nordlandsk nationalheros, hvortil man faktisk savner noget fuldgodt sidestykke fra andre kanter af landet. Peder Claussøn spillede en beslægtet rolle for sin landsdel; men den var dog underordnet i sammenligning med den rolle, som Petter Dass har spillet ikke blot i Nordland, men vidt udover Norges land. Naar «Nordfarjægterne» i min barndom ved sommertid kom seilende ind til Bergen med sit store raaseil og med tørfisken stablet som vedtræer høit op paa masten, da kunde det dengang — mere end halvtredje hundredaar efter Petter Dass's død — hænde, at et af disse fartøier øverst oppe i sit hvide seil havde to sorte firkanter indfældt. Spurgte en videbegjærlig gut, hvad disse sorte firkanter skulde betyde, saa fik han det svar, at dem havde

nordlændingen sat ind i sine seil som et synligt udtryk for sin sorg over PETTER DASS. I gamle dage havde der i stevnetiden seilet mange slige sorte lapper ind paa Bergens vaag; men selv for tredive aar siden var det dog ikke nogen sjeldenhed at faa se dem. Jeg erindrer saaledes at have seet flere af dem i mine guttedage.

Et mindre rørende, men derfor ikke mindre kraftigt vidnesbyrd om, hvor afholdt PETTER DASS var, afgiver de talrige sagn, som fortælles om ham. Naturligvis fortælles der, at han havde gaaet i den sorte skole i Wittenberg, og der havde han naturligvis faaet fat i selve «Svartebokeŋ». Derfor var herr PETTER en saa svare karl, som han var. Han skyede hverken troldkjærringer eller ganfinner, ja ikke engang fanden selv, naar de kom i hans vei, og han viste sig altid at være den stærkeste. Med fanden drev han sit spil, saa den stakkels djævel havde al grund til at ønske PETTER DASS pokker ivold. Hans infernalske majestæt maatte udføre det groveste og tungeste arbeide for den mægtige præst; en hel høst maatte han ro fisket sammen med præstens andre folk, og det ene og alene af den grund, at herr PETTER den høst ikke havde mandskab nok. Ja, i en snever vending brugte han endog fanden som befordringsmiddel. Det var den bekjendte gang, da herr PETTER skulde præke for kongen i Kjøbenhavn og ikke fik bud om det nord til Alstadhaug før paa julekvælden. Da var der jo ingen anden raad end at lade selve fanden drage til Kjøbenhavn i præsteskyds. — Men PETTER DASS brugte ifølge sagnene ikke bare sin magt til at tøile og overvinde de onde væsener; han brugte den ogsaa direkte i det godes tjeneste. Et fint lidet sagn fortæller om en af hans bedrifter i den retning. En vaar var hans præstegjæld hjemsøgt af en ren oversvømmelse af larver, der med graadighed fortærede hver eneste grøn spire, som fandtes. Da kaldte herr PETTER hele menigheden til kirke og holdt bøn med den. Og da gudstjenesten var slut, og kirkefolket vandrede hjem, da var luften sort af tusindvis af smaafugle, der fortærede larverne, saa der ikke var en eneste af dem tilbage, da kvælden kom.

PETTER DASS's digteriske virksomhed tilhører væsentlig de sidste tredive aar af hans liv; før havde han havt andet at anvende sin

Petter Dass's portræt.

tid til; først da han i økonomisk henseende var begyndt at se lysere dage, tillod han sig den luksus at anvende sit otium til at skrive digte. Han begyndte som leilighedsdigter og var meget frugtbar paa dette omraade. «Igjennem tredive Aar forfattede han en utrolig Mængde «Ligstøtter», «Liglagen», «Blæksalver», som det hed med Datidens smagfulde Udtryk, foruden Bryllupsdigte, Rimbreve, satiriske Leilighedsvers o. m. Begravelses-Rimene er i Antal de overveiende og staar i indre Værd over de øvrige. Stundom kunde Digtet ogsaa gjælde et Mord eller en anden usædvanlig Forbrydelse, snart dreiede det sig om ulykkelige Hændelser eller «Kometen, som lod sig telsiune 1680» eller «den urolige Krigs-Tilstand», ofte var det andægtige Betragtninger og Følelser, som Leiligheden opvakte hos Poeten, der satte hans Pen i Virksomhed.» En hel del af disse frembringelser er gaaet tabt, og derved er neppe nogen skade skeet. Det, som er bevaret, viser nemlig PETTER DASS som en ganske ordinær leilighedspoet i tidens sædvanlige smag. ERICHSEN meddeler en i begyndelsen af forrige aarhundrede forfattet fortegnelse over PETTER DASS's leilighedsvers. Den anfører hele 127 stykker, og deraf er næsten halvparten sørgevers. ERICHSEN antager vistnok med god grund, at dette golde versmageri har optaget et ligesaa stort omfang i PETTER DASS's produktion som alle hans øvrige værker tilsammen. Men det er, som antydet, ikke her, man maa søge «digteren fra Alstadhaug», hvis man vil finde ham hjemme. Kun i de naturbeskrivende og de gudelige digte har hans digterevne fundet anledning til at udfolde sig i sin eiendommelighed; her er det, han har vundet sin popularitet blandt menigmand og sit digternavn blandt den literært forstaaende efterslægt.

«Nordlands Trompet».

Først og fremst knytter PETTER DASS's navn sig til «Nordlands Trompet». Der er vel den dag idag faa mennesker i Norge, som ikke har hørt denne titel og dette navn nævnt i forbindelse med hinanden. PETTER DASS har her anslaaet en tone, der har gjort ham til folkets digter gjennem flere hundredaar. Han kjendte tidens lærde poesi, optraadte jo ogsaa selv ved given leilighed som lærd latinsk poet, og hele den gamle mythologi, som renaissancen havde vakt til nyt liv, og som ARREBO havde anvendt med saa stor iver, var ingenlunde en lukket bog for PETTER DASS. Helt fri for at anraabe sin musa o. s. v. er han ikke; men da han giver sig i kast

Beskrivelse
over
Nordlands Amt
i
Tronhiems Stift:
Først udgivet under Titel
Nordlands Trompet,

i Vers forfattet
af
Peter Dass,
Fordum Sogne-Præst til Alstahoug Menigheder i Nordlandene.

Oplagt paa nye,
og med Anmerkninger.
opløset og forøget
af
Albert Christian Dass.

Kiøbenhavn, 1763.
Trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche, som første Forlegger,
og findes hos hannem tilkiøbs.

Titelblad af «Nordlands Trompet».

med at skildre den kjære, hjemlige nordlandske natur, da kaster han alt dette lærde væsen overbord som en unyttig ballast, og han skriver naturlig og ligetil, som det falder ham i pennen. I sin indledning siger han:

«Imidlertid burde min skrøbelig' Pen
Den romerske Musam at søge til Ven,
Om Hjælp udi Verket betinge.
Men hvad vil jeg fare slig ubekandt Vei!
Se! Helicon ligger for langt ud af Lei,
Jeg frygter mig Fanden maatt' møde,
Om Natten paa Reisen tilføie mig Vold;
Thi hvo ved ei af de satyriske Trold,
Som vrimler i Ørken hin øde?»

Og et andet sted i den samme indledning stempler han sit digt som norsk hjemmelavet kost. Det er ikke kapuner og kalkuner, druer og meloner, han vil byde sine gjæster paa. Spiseseddelen er af en simplere art:

«En Ret tilberedet af udblødet Sei
Behager jer, Venner, da siger ei nei,
Den skal til jers Tjeneste være.
Smørklakken paa Brækken og sættes skal frem,
Og bygbaged Fladbrød, en Leiv eller fem,
Hver kline, saa meget han løster!
Det være skal gjerne min' Gjester uspart;
Ei ringeste Pølse skal blive bevart,
Ei Blande for dennem, der tøster.
En Skinke jeg eier, om nogen har Løst,
Har hængt udi Røg nu paa niende Høst,
Er temmelig vel udi Spege;
En Tønde godt Bonde-Gods* staar i mit Bur,
Blev fanget ifjor, smager træffelig sur,
Jeg deraf et Par har at stege;»
o. s. v. —

— «Nordlands Trompet» er en topografisk beskrivelse paa vers, og man har rost den for dens nøiagtighed og paalidelighed. Ser man paa overskrifterne over de forskjellige afsnit, saa gjør det

* Sild af ringere kvalitet, som ikke egnede sig til udskibning og derfor blev fortæret herhjemme.

hele indtryk af at være den skjære prosa: «Nordlands Beliggende» — «Nordlands Horizont, Elementer og Veirlig» — «Allehaande Fugler og flyvende Dyr i Nordlandene» — «Om Land og Lands-Brug» o. s. v., o. s. v. — her er saa godt som intet, der peger i retning af poesi. Og dog har PETTER DASS virkelig opnaaet at faa et slags poetisk stemning over sin fremstilling. Ved hvilket middel? Ene og alene ved hjælp af den naive kjærlighed, hvormed han omfatter sit stof. Alle disse hverdagslige smaating, hvormed hans pen beskjæftiger sig, er for ham ingenlunde smaa ting — det er interessante træk, som fortjener at føres i pennen, og den glæde, hvormed han dvæler ved dem, lyser da saa frisk og varm ud af hver linje, at læseren uvilkaarlig smittes og rives med. Foredraget er let, livlig og jævnt. Sjelden antager det en saa bevæget karakter som i følgende stykke om skreien, der hidsættes som et af de ypperste partier i hele bogen:

«Nu maa jeg mig sno til den nordlandske Torsk,
Som Fiskerne kalde mon Skreien paa Norsk,
Han nævnes maa Nordmandens Krone.
Han kroner vor' Hjelder,* han kroner vor Skjaa,*
O! sæl est du Bonde, som Torsken kan faa;
Han føder baad' dig og din Kone.
Du Torsk maa vel kaldes vor Næring og Brug,
Du skaffer fra Bergen saa mangen Tønd' Rug,
Den stakkels Nordfarer til Føde.
Barmhjertige Fader! oplade din Haand,
Velsigne os fattige Folk her i Land
Med dine Velsignelser søde!
Skuld' Torsken os feile, hvad havde vi da?
Hvad skulde vi føre til Bergen herfra?
Da seiled vist Jægterne tomme.
Hvad have vi andet, her bygger og bor,
End søge vor Føde med Angel og Snor
Og pløie de Bølger hin' gromme?
Og skulde du, HErre, forkorte din Hand
Og stænge Skrei-Torsken og Fisken fra Land,
Da lagdes vi hastelig øde.
Vi har ei at lide paa Most eller Vin,
Her findes ei heller Sølv-Bjergene fin',
Os mangler Guld-Gruven den røde.
Vort Land er ei heller et Canaan sød,

* Indretninger til fiskens tørring.

Hvor Marken med Melk og med Honning omflød,
Her findes ei Druer at plukke;
Nei! Fisken i Vandet, det er vores Brød,
Og miste vi hannem, da lide vi Nød
Og jammerlig nødes at sukke.»

Derpaa gaar forfatteren over til en lang beretning om, hvorledes folk har havt det dernord i «disse forledendes Aar», da fisket slog feil. Efter at have hævet sig fra lovprisning af torsken til en apostrofering af «HErren» gaar han nu over til at beskrive, hvorledes fiskerne blev rustet ud til fisket baade med redskaber og med niste, og hvor daarligt det gik dem paa fisket. Saa afvekslende og livlig er PETTER DASS i sit foredrag, naar han beskjæftiger sig med Nordland. Lidt tør og omstændelig bliver hans skildringer unægtelig undertiden, hvor han indlader sig i altfor vidtløftige detailler. Her bliver det ikke det poetiske, men det stilistiske og kulturhistoriske, der fængsler læserens interesse; men snart tager han sit mon igjen, og paa sine steder hæver han sig til en poetisk varme i foredraget, der ikke er bleven angrebet i aller mindste maade af tidens indflydelse. Det ypperste parti i saa henseende er vistnok hans skildring af præsternes livsvilkaar dernord. Det er helt igjennem følt og vakkert. Han fortæller

— «at mange af Presterne maa
Fra Kirke til anden de Bølger hin' blaa
Hver Søndag besværligen pløie;
Thi Nordland saaledes beliggendes er:
Guds Lov maa forkyndes blandt Øer og Skjær
Uagtet al Fare og Møie;
Thi sker det og tidt, at en talendes Mund
Maa søge sin Grav i den dybeste Grund
Og lukke blandt Fiske sit Øie.
Dog bør vi vort Embed forrette med Löst,
Betænke, det er vor Samvittigheds Trøst,
Om GUd os paa Vandet vil kalde;
Og dør vi paa Reisen til Kirker og Sogn,
Da føres vi Heden paa Israels Vogn
Og for vores HErre maa falde.
Hvad vil en GUds Tjener bekymre sig ved,
At ham er udvalt et Begravelses-Sted,
Som Mennisken ikke kan finde?
Om han ikke bæres af Venner her ud,
Han kan dog med Mose begraves af GUd

Og lukkes saa rolig derinde.
Vi bør ei med Jona forandre vor Kaas,
Men reise saa længe, til GUd sætter Laas
For all' vore Veier og Vandring.
Er HErren da kommen i Veiret og Vind,
Vi vil med Elia slaa Kaaben om Kind
Og vente vor sidste Forandring·
Og sige med sidste Beslutning til GUd:
Velkommen, o Brudgom, at hente din Brud
Og hende fra Fængsel udføre!
Jeg hidtil har været en reisende Mand,
Nu vil jeg dig følge, det snarest jeg kan,
Og lukke de yderste Døre.» —

Mellem al den øvrige mangfoldighed forekommer der ogsaa i «Nordlands Trompet» smaa kvikt tegnede folkelivsbilleder, hvor digteren forlader den beskrivende form og gaar over til en mere fri, humoristisk fortællende. Snart giver han en livfuld skildring af et bryllup, og her individualiserer han som en digter af en nyere skole. Det er ikke et bryllup saadan i sin almindelighed, der skildres; det er brylluppet hos Kollbjørn paa Kratt, han fører os med til, og han lader os faa indtryk af hele bryllupsrummelen baade af bordtalerne og af bryllupskosten; snart er det en retstrætte om en hest mellem to bønder, han fordyber sig i, og skildrer dens forløb med overgivent lune.

Dale-Visen.

Den vei, han her har slaaet ind paa, har han gjennemført med stor humoristisk kraft i sin «Dale-Vise», den bekjendte «Fjeldbyggen agter paa Tiden». Her skitserer han i korte, djærve træk en række folkelivsbilleder. Man har sammenlignet dem med Albrecht Dürer's træsnit; det forekommer mig, at de ved sin djærve og humoristiske virkelighedsglæde er nærmere i slægt med de saakaldte «smaa nederlændere». De maler folkelivet uden at bruge sminke og morer sig kostelig over dets eiendommeligheder, selv om disse undertiden er af en mindre appetitlig art. Dalevisen er, efter min opfatning, den frembringelse af Petter Dass, hvori han er naaet til det høieste og mest frigjorte standpunkt som humoristisk folkelivsskildrer. Welhaven synes ikke helt ud at have fundet smag i den. Han gjør den noget træede bemærkning, at «denne lange Vise er skreven med Lune, og har adskillige flinke Træk». Men visen fortjener en bedre karakteristik. Der er her et

liv og en humoristisk friskhed, som fængsler enhver. WELHAVEN kalder den «en Digtning paa anden Haand», idet han gjør opmærksom paa, at der har eksisteret en dansk vise om bondestanden og dens livsforhold, hvoraf et brudstykke er bevaret, og at denne igjen skal have sit forbillede i en svensk vise; men PETTER DASS har intet andet laant fra sine forgjængere end versemaalet og selve den ide at fremstille bondestandens livsforhold. Forresten gaar han sine egne veie og maler saa ægte norske smaabilleder, at man selv den dag idag kan kontrollere deres ægthed. Der er nemlig meget her, som hundredaarene ikke har ændret synderlig. Specielt gjælder dette den nationale skiddenfærdighed, som PETTER DASS synger om med fortvivlet galgenhumor:

«Som det nu lakked til Kvelden,
ind kom Fru Guro med Felden,
Feldens Haar var mange
    Og lange;
Fremmed Rytteri
Paa Fribytteri
Skjulte sig deri,
Ginge paa Parti,
De rede ei paa Sale,
    De Kale,
Men min Ryg det fik at betale.»

— Da Bergen i 1702 blev hjemsøgt af en af sine mange store ildebrande, skrev PETTER DASS «En sørgelig Klage-Vise over Bergens Bys jammerlige og ynkelige Ødelæggelse, som skede ved en uformodentlig og hastig Ilde-Brand Aar 1702 den 19 Mai, hvoraf den hele Stad henfaldt i Aske» o. s. v. Visen er meget lang og meget begrædelig; byen fremstilles som en yndig jomfru, der bliver «tagen med Vold» af en vild rytter, der førte en rødbrun hest i sit skjold. Dette skal betyde ilden — og dette mindre sobre billede dvæler nu forfatteren ved fra vers til vers. Men — og dette er karakteristisk for PETTER DASS's lyse natur —: neppe er han færdig med sin klagesang, før han skriver et nyt digt om byens gjenopbyggelse, og her tumler han da rigtig af hjertens lyst med alle de lyse og brogede billeder, som en saadan gjenreisning giver ham anledning til at male. Han sætter alle slags haandværkere i

bevægelse, han lader alle nationer komme med sine varer for at fylde de øde oplagssteder. Det hele bliver til en fest, til et bryllup i stor stil, og PETTET DASS sørger for, at der er den rette solblanke festivitas over tilstellingen. Endnu et tredie digt skal han have skrevet i anledning af denne ildebrand; men det er gaaet tabt. —

Religiøs digtning.

En betydelig plads blandt PETTER DASS's frembringelser indtager hans religiøse digtning. Medens den bevarede verdslige del kun udgjør et bind af hans «Samlede Skrifter», optager den religiøse to. — Ogsaa som religiøs digter gjør PETTER DASS et friskt og tiltalende indtryk; han klynker og klager ikke saaledes som DOROTHEA ENGELBRETSDATTER og mangfoldige andre af samtidens religiøse versemagere. Han skriver freidig og naturlig. Den kristendom, der har inspireret ham, er ikke mørk og livsfiendsk; den har indgaaet den inderligste forbindelse med livet. Søndagskristendom lyser ikke ud af disse mange digte; det er hverdagskristendom i ordets bedste betydning, en kristendom, for hvilken intet livsfænomen er for smaat eller for ringe til at stilles i forbindelse med religionen. Det forekommer mig, at A. E. ERICHSEN paa en god maade har markeret PETTER DASS's stilling i datidens gudelige literatur, naar han i sin indledning siger: «Den dansk-norske Kirkes navnkundigste Salmedigter, THOMAS KINGO, var DASS's Samtidige. Stiller man disse to ved Siden af hinanden, bliver man en væsentlig Forskjel var. Medens som GRUNDTVIG siger,

> «Kingos Salmer i Søndagsklæder
> Ere alle Høitidskvæder»,

gaar PETTER DASS's jevne Sange saa at sige i Hverdagsdragt og bærer, i sin Helhed betragtet, ikke saameget Præget af den høitidsstemte Opløftelse som af et Sind, der under Livets almindelige Gjøremaal og dagligdagse Dont altid tager Gud med og lader Tanken om hans Nærværelse gjennemtrænge og forædle det daglige Liv. Derfor er der en saadan inderlig Sammenhæng mellem DASS's aandelige og verdslige Digtning, medens KINGO er som to forskjellige Personer. Ligesom PETTER DASS i sin Nordlands Beskrivelse, som vi har seet, lader de livlige Billeder af Natur og Folk gjennemtrænges og besjæles af en religiøs Grundstemning, saaledes kan han i sine aandelige Digte ikke undvære Naturen, det

daglige Liv, Erfaringen. Sine Betragtninger og Formaninger udtaler han heller gjennem Exempler, Anvendelser og Billeder end i abstrakt Almindelighed. Derfor er alt, hvad han har skrevet, saa gjennemsigtig klart, saa forstaaeligt, selv for den ulærdeste, og derfor har ogsaa hans religiøse Arbeider kunnet glæde sig ved en saa usedvanlig Udbredelse, uagtet mangt et Udtryk og mangen Vending nu er forældet og forekommer os underlig og plat.»

Man faar indtryk af, at PETTER DASS har bygget sin religiøse digtning efter en stort anlagt plan. Hele den kristendomskundskab, han havde at meddele sine sognebørn, har han villet gjøre tilgjængelig i letfattelige sange, og han har, i alle fald paa det nærmeste, gjennemført en saadan plan. Den mest elementære blandt disse frembringelser er «Dr. Martin Luthers lille Katechismus forfattet i bekvemme Sange under føielige Melodier». Den bestaar af ti sange om budene, «Den apostoliske Troes Artikler forfattede i tolv Sange», «Herrens Bøn, Fader Vor, forfattet i ni Sange», «Daabens Sacramente» (to sange), «Alterens Sacramente» (tre sange) samt «Hus-Tavlen, forfattet i tolv Sange». Katekismus-Sangene er ikke alene «den modneste Frugt af DASS's Digtervirksomhed, men de udholder Sammenligningen med de ypperste Skrifter, vor Literatur har at opvise i den Retning. Der er i disse Sange en Rigdom paa Tanker, en Færdighed i den poetiske Behandling, en Varme og Hjertelighed i Foredraget, som for hine Tider i Sandhed var et Særsyn. Man kan endnu efter to Aarhundreders Forløb læse det ene efter det andet af disse lange Digte uden at trættes. Der er intet af DASS's Skrifter, hvoraf man faar saa klart et Syn for denne mærkelige Personligheds Evne» (ERICHSEN). —

— Dernæst maa nævnes hans «Aandelige Tidsfordriv eller Bibelske Visebog. Det er: adskillige bibelske Historier, uddragne af den hellige Skrifts Bøger, alle Lysthavende til Fornøielse, udi Rim forfattet». Det er hovedsagelig en del af det gamle testamentes bøger, som PETTER DASS her har omskrevet paa sin friske folkelige maade. Flere af dem er bleven rene folkeviser, saaledes især sangen om «Jephtæ Løfte», som endnu i min barndom blev sunget af gamle bergensere, der kunde hvert eneste vers af den lange sang og foredrog dem med ligesaa stor begeistring, som de fore-

drag «Bor jeg paa det høie Fjeld» eller andre populære sange af nyere oprindelse.

Havde PETTER DASS her væsentlig holdt sig til det gamle testamente, vendte han sig helt og holdent til det nye i sine «Evangelier, sangvis forfattet». Epistlerne befattede han sig ikke med; dem overlod han til sin gamle elev, sin svoger og kapellan STEN WIRTHMAND at behandle, og det er vel nærmest DASS's initiativ, der har bragt denne til at udføre dette værk, som han selv ikke har kunnet klare. Det synes, som om han har følt kræfterne svigte, naar det gjaldt den endelige gjennemførelse af den plan, han havde lagt. Imidlertid har han ogsaa foruden sin bibelske visebog sat andre bibelske bøger paa vers. Saaledes har han fortalt ESTHER's, RUTH's og JUDITH's historie («Trende bibelske Bøger»), og han har endog givet sig i kast med «Salomos Høisang», en digterisk bearbeidelse, som nutiden ikke kjender.

PETTER DASS skrev ikke for at vinde ære og heller ikke for at tjene penge. Han skrev, fordi han havde trang til at skrive. Han gjorde flere af sine bøger fuldfærdige med fortaler og indledninger, som om de skulde gaa i trykken; men i trykken kom de ikke i hans levetid. «Det er et Særsyn i Literaturhistorien, at en Digter efterlader saa rige og omfattende Frembringelser utrykte.» At PETTER DASS har tænkt paa at faa sine skrifter befordrede i trykken, tør vel ansees utvivlsomt; ellers havde han ikke forsynet dem med fortaler og dedikationer, som han har gjort. Men han boede i «ultima Thule»; han havde ingen literære forbindelser nede i kongens Kjøbenhavn; han forsøgte at finde sig en patron i «den Høiædle og Velbaarne Herre Herr DITLOW WIBE», som han tilegnede «Nordlands Trompet»; men patronen synes ikke at have havt synderlig interesse af at faa sit navn prentet foran en bog; i alle fald gjorde han intet for at faa værket frem for offentligheden. Ogsaa «Katechismus-sangene» maa have foreligget fuldfærdige til trykken fra PETTER DASS's haand; han har endog faaet dem forsynet med den nødvendige «Censura» af den trondhjemske biskop, der har dateret sin korte latinske erklæring den 8de april 1698. Men skjøndt PETTER DASS endnu levede i ti aar, fik han dog ikke bogen trykt. Som forfatterne fra den gode gamle tid maatte han nøie sig

med at se sine værker spredte gjennem afskrifter, og af dem synes der at have eksisteret en hel del, hvoraf adskillige — især af «Nordlands Trompet» — endnu er bevaret. Den første af hans bøger, der udkom paa prent, var den «bibelske Vise-Bog» (Kjøbenhavn 1711), saa fulgte Katekismussangene (Kjøbenhavn 1714), Evangeliesangene og «Trende bibelske Bøger» (begge Kjøbenhavn 1723). «Nordlands Trompet» blev første gang trykt i Kjøbenhavn 1739; men den egentlige, autentiske udgave udkom først i 1763, udgivet og kommenteret af digterens sønnesøn, præsten ALBERT CHRISTIAN DASS. Dens titelblad kan sees af medfølgende bilag.

Forøvrigt foreligger der i snesevis af boghandleroplag af PETTER DASS's værker. Af katekismussangene nævner saaledes ERICHSEN ikke mindre end to og tyve udgaver og af den bibelske visebog tyve — og endda er det meget sandsynligt, at der har eksisteret flere udgaver. Sligt taler tydelig nok for, hvilken popularitet PETTER DASS's skrifter har nydt ude i folket. — Imidlertid var teksten gjennem alle disse illiteræere optryk bleven mere og mere fordærvet, og det var derfor en i høi grad paakrævet gjerning, A. E. ERICHSEN paatog sig, da han for et snes aar siden paa den norske historiske forenings bekostning offentliggjorde en med filologisk omhyggelighed revideret udgave af PETTER DASS's «Samlede Skrifter» (tre bind, Kr.a 1874—77). Første bind er forsynet med PETTER DASS's portræt og en længere livsskildring skrevet af udgiveren. Efterat denne udgave var afsluttet, har man imidlertid blandt vort universitetsbibliotheks manuskripter opdaget en hel del tidligere utrykte og ukjendte arbeider af PETTER DASS.

Af DASS's katekismussange har LANDSTAD — i bearbeidet skikkelse — optaget ikke mindre end syv i sin «Salmebog» (no. 58, 149, 157, 218, 248, 354, 355).

En tiltalende karakteristik af den gamle digter leverede WELHAVEN 1854 i «Nordisk Universitets-Tidsskrift». Den har senere faaet plads i 6te bind af hans «Samlede Skrifter».

Lærd literatur. Ovenfor har vi seet, hvorledes renaissancen indvirkede oplivende baade paa interessen for den nationale fortid og paa spirerne til en hjemlig poesi. Bevægelsen havde imidlertid ogsaa en anden side, af kosmopolitisk art. Det var interessen for den klassiske oldtid, iveren for at studere og efterligne de gamle romerske forfattere. Ogsaa denne retning naaede op til Norge, men ytrede sig langt mindre kraftig end den nationale bevægelse. Man har gjort opmærksom paa den kjendsgjerning, at medens det er det vestenfjeldske Norge, der hovedsagelig frembringer udløberne af den nationale renaissance, er det væsentlig Østlandet, der skaber udløberne af den klassiske. Den har sit sæde i Oslo, og dens anseligste repræsentant er **Jens Nilssøn**, rektor, senere biskop i Oslo.

Jens Nilssøn var født i Oslo (1538); han fik sin skoleuddannelse dels i Danmark, dels hjemme i Oslo, indtil han blev student i 1556. Et par aar efter blev han ansat som «hører» ved den lærde skole i sin fødeby, men opgav snart denne stilling for at drage tilbage til Kjøbenhavn og fortsætte sine studier. Kort tid efter sin hjemkomst blev han udnævnt til skolens rektor, omtrent samtidig med, at han ægtede en datter af Oslos biskop. Senere blev han sin svigerfaders medhjælper og endelig hans eftermand. Som saadan virkede han til anno 1600. Hans omhyggelig førte visitatsbøger er bleven udgivne i vor tid (af Yngvar Nielsen) og danner et overmaade vigtigt bidrag til datidens kirke- og kulturhistorie. I manuskript har han efterladt en samling prækener (ialt 32), og desuden har han i trykken udgivet tre ligprækener i datidens vanlige stil. Som latinsk poet har han udgivet tre arbeider, et sørgedigt i anledning af hans datter Catharina's død, en «idyl» om det menneskelige hjertes tryk og angst og endelig et poem om «den skjæbnesvangre komet, som viste sig i aaret 1577». Det sidste er forresten det ældste af hans latinske digte. Som latinsk digter «lagde han for dagen baade lethed i sprogbehandlingen og finhed og smag i form og fremstilling. En mærkelig eiendommelighed ved hans humanistiske retning er den sans for naturskjønhed, og navnlig for det milde og idylliske i naturen, som har fundet et ret fagert udtryk paa nogle steder i hans latinske digterværker» (A. C. Bang). Han døde i aaret 1600.

CHRONICON
REGUM NORVE-
GIÆ, OLIM IDIOMATE
NORVEGICO CONSCRIPTUM:
Nunc autem primo Elegiacis Verſi-
bus latine expoſitum.

A

M. Halvardo Gunario Norve-
gio, in Collegio Aslojenſi S. S. Theol.
Lectore ac Archipresbytero.

DEDUCTA CONTINUA SERIE
AB HAROLDO HORFAGRIO ſive Pulchrico-
mo, Primo Norvegiæ Rege, usq; ad Regem Haqui-
num Haquini Senioris filium.

Ad calcem libri addita ſunt octaſticha I. Sa-
dolini, de regibus Daniæ ſimul & Norvegiæ, ab Olao Ha-
quini filio usq; ad Chriſtianum hoc nomine
Quartum.

Inclyta neſcirent Heroum geſta nepotes,
Si non hiſtoricus proderet illa liber.

ROSTOCHII
Ex Officinâ Typographicâ Stephani Myliandri.

ANNO. M. DC. VI.

Titelblad af en af Halvard Gunnarssøns bøger.

En humanist paa sin hals og frugtbar latinsk poet var Jens Nilssøn's svigersøn, den danskfødte **Jakob Wolf** (1554—1635), der en tidlang var rektor ved Oslo skole. Som saadan sammenskrev han to latinske skuespil, hvis stof han hentede fra Vergil's «Æneide». Han vendte senere tilbage til Danmark og levede og døde som theologisk lektor i Odense.

Endelig maa en tredie af datidens lærerkræfter ved Oslo skole nævnes som forfatter, nemlig **Halvard Gunnarssøn**, «den mest navnkundige af de ved skolen i Oslo virkende lærere». Sandsynligvis er han født i Smaalenene, ikke langt fra Sarpsborg, hvor han har gaaet paa skole; siden blev han Jens Nilssøn's elev ved Oslo skole. Han studerede i Kjøbenhavn, Rostock og Wittenberg og vendte som magister tilbage til Oslo i 1573. Her blev han straks knyttet til skolen; senere blev han theologisk lektor, og som saadan døde han i 1608. «Den nordtyske humanisme,» skriver A. C. Bang, «hvoraf han var bleven paavirket under sit ophold i Rostock, havde vakt i ham sterke historiske interesser og en nationalfølelse, der vistnok ikke var saa dyb og glødende som hos Absalon Pederssøn, men til gjengjæld mere lys, mere forsonet. Paa de samtidige humanisters vis er han en egte polyhistor, hvis interesser omspænder snart sagt hele tidens viden: teologi, filologi, historie, matematik, fysik, astronomi. Det mest fremtrædende ved ham er dog hans fremragende evner paa versekunstens omraade. Han er ikke blot Norges største latinske poet; men han behandler ogsaa det græske sprog i metrisk form med næsten ligesaa stor færdighed. I formel henseende er de allerfleste af hans mange i trykken udgivne skrifter digterverker; enkelte af dem er endog affattede i fire sprog: latin, græsk, hebraisk og dansk.» Man vil allerede heraf skjønne, at det ikke kan være poetiske, men sproglige og pædagogiske formaal, Halvard Gunnarssøn har havt for øie. Det er sine elever, dem, der gik i den osloensiske præstelære, han først og fremst har tænkt paa; det gjaldt at meddele dem de theologiske lærdomme paa en saadan maade, at de paa samme tid forøgede sine kundskaber i de gamle sprog. I sin nys udkomne bog «Den nordiske kirkes historie i det 16de aarhundrede» giver A. C. Bang en oversigt over Halvard Gunnarssøns forfattervirksomhed. Jeg indskrænker mig til at levere et sammentrængt referat af Bang's ord. I 1596 udgav Halvard

GUNNARSSØN «Blomster af den guddommelige visdom» (trykt i Rostock som alle de nedenfor nævnte bøger). Det er evangeliernes og epistlernes hovedindhold, forfatteren her har søgt at fremstille i korte vers paa fire forskjellige sprog. BANG finder, at han paa flere steder har fremstillet søndagsteksternes tankeindhold paa en smuk og vækkende maade. 1598 udkom «Indledning til hvert enkelt kapitel af den hellige skrift», skrevet paa latinske hexametre «til støtte for hukommelsen». Aaret efter var den flittige forfatter atter ude med en ny bog: «De vigtigste hovedartikler af den kristelige lære», ogsaa først og fremst beregnet paa hans elever og fremdeles trykt paa fire sprog. Saa fulgte «Parabler og hellige lignelser» (1602) og endelig «Parafrase af de aarlige søn- og festdages evangelier» (1603). Endvidere har han udgivet en latinsk «Norges krønike», hvis titelblad foran er gjengivet, en metrisk bearbeidelse af CARION's verdenshistorie o. s. v. Han har endelig oversat en «Aandelig spørgsmaalsbog», der endnu den dag i dag er velkjendt paa landsbygden under det lidet tiltalende navn «Præstepinen». — Hvis man blader i HALVARD GUNNARSSØN's bøger, kommer man snart til det resultat, at han var humanist med liv og sjæl. Han slaar om sig med billeder og sammenligninger fra den græsk-romerske mythologi og literatur, og mangen gang faar man det indtryk, at verset er bleven til ene og alene for den elegante klassiske sammenlignings skyld. — En udførlig fremstilling af hans liv og forfattervirksomhed har rektor A. E. ERICHSEN leveret.

FJERDE TIDSRUM.

Ca. 1700—ca. 1750.

LUDVIG HOLBERG.

I det 15de og 16de aarhundrede var der gaaet to store aandelige bevægelser gjennem Europa, renaissancen og reformationen. Begge var en protest mod middelalderen og en tilbagevenden til oldtiden. Reformationen øste en ny og renere tro ved at søge tilbage til kilderne, saaledes som den ældste kristelige kirke havde efterladt dem, og renaissancen søgte tilbage til den klassiske kunst og literatur og øste derfra kraft til udfoldelsen af en ny kunstnerisk, videnskabelig og literær blomstring. Renaissancen var væsentlig en sydeuropæisk bevægelse; den naaede kun i svage og udviskede former op til de nordiske lande. Vi støder paa eftervirkninger af den i ARREBO's *Hexaemeron* og i de latinske digte, som datidens lærde havde det saa travelt med at skrive. Nogen virkelig literær fornyelse var der for de nordiske landes vedkommende ikke at vente fra den kant. Anderledes saa det et øieblik ud til at skulle blive tilfældet med reformationen for Danmarks vedkommende. — Den tilsvarende bevægelse i Sverige lades her helt ud af betragtning, da den ikke øver nogen indvirkning paa dansk-norsk aandsliv. — I Danmark fremkaldte som bekjendt reformationen liv og gjæring; dens indflydelse gjorde sig ikke blot gjældende paa den religiøse literaturs omraade. Modersmaalet kom for en kort tid til ære og værdighed, og sansen for den nationale fortid vaktes. Vi ser efter-

Indledning.

dønninger af dette nyvakte liv oppe hos os, først og frem i PEDER CLAUSSØN FRIIS's oversættelser af kongesagaerne.

Men dette nyvakte liv var ikke af lang varighed. Det tørkede ind som en bæk, der ikke har tilstrækkeligt tilløb. Paa det kirkelige omraade endte den hele bevægelse i det 17de aarhundrede i en død rettroenhed, en aandløs bogstavdyrkelse, der var dræbende for al aandelig udvikling. Det var for en stor del følgen af de voldsomme religionsstridigheder, som førtes i Tyskland, og som de nordiske lande ogsaa deltog i og led under, aandelig som materielt.

I Tyskland var denne kamp vel saa meget politisk som religiøs. Bag religionens maske var det en kamp mellem fyrsterne og keiseren, og den nye lære kom i et afhængighedsforhold til de fyrster, der støttede dem. Dette befordrede i høi grad udviklingen og udbredelsen af læren om det absolute kongedømme. Staten var fyrstens personlige eiendom. Embeds- og politistaten og de staaende hære var et par af dette systems mest fremtrædende følger. Dertil kom, at LUDVIG DEN FJORTENDE's glimrende regimente vakte trangen til efterligning, selv i de mindste stater. «Der er ikke den smaafyrste, som ikke indbilder sig at være noget i stil med LUDVIG XIV; han bygger sit Versailles, har sin maitresser og holder sine staaende hære,» skrev FREDRIK DEN STORE i «Antimacchiavel». Den voldsomste fyrstesmiger blomstrede op i denne frugtbare jordbund. «Hvis Gud ikke var Gud, hvem skulde da heller være Gud end Eders Høifyrstelige Durchlauchtighed,» sagde en forfatter til landgreve ERNST LUDVIG af Hessen, og at danskerne paa dette punkt ikke gav tyskerne noget efter, det viser blandt andet HOLBERG'S lærde samtidige og kollega, professor GRAM, ved sine udtalelser om KRISTIAN DEN SJETTE (1744), som gud selv «fylder med sin Visdom, værdiger sit Venskab, styrker med sine Lærdomme, mætter med sine Samtaler, fylder med sin Guddomsmagt, giver Del i sin Virksomhedskraft, kortsagt smykker med sit Billede», med meget mere af samme surdeig. Udtalelsen staar ingenlunde isoleret. Den, der har lyst til at lære tidens foreteelser paa dette omraade nærmere at kjende, henviser jeg til den danske historiker, professor HOLM's fortræffelige afhandling om «Holbergs politiske og statsretslige opfatning». —

Videnskaben stod ikke paa et synderligt mere ophøiet standpunkt. Den var tørket ind til polyhistori og pedanteri og aandsforladte disputerøvelser. Efter som før reformationen var theologien den alt beherskende universitetsdisciplin, og de øvrige videnskaber blev enten foragtede og tilsidesatte, eller de blev blot benyttede som theologiens tjenere. Studiet af de klassiske sprog, der med humanisterne havde taget et saa stort opsving, blev siden kun drevet for bibelfortolkningens skyld, og filosofien fandt efter som før reformationen kun anvendelse ved de theologiske stridigheder; den var fremdeles ikke andet end en anvisning til dogmatisk mundhuggeri. Den saakaldte skolastiske filosofi, der i middelalderen var bleven brugt til at forsvare katholicismen, blev nu brugt til at forsvare protestantismen; forskjellen var saa liden, at protestanterne længe vedblev at betjene sig af jesuiternes filosofiske lærebøger. Da der stadig blev ført stridigheder snart mellem protestanter og katholiker, snart mellem lutheranere og reformerte, gjaldt det at være vel hjemme i de filosofiske regler. Disputationer om theologiske materier spillede derfor en stor rolle i universitetslivet; ved enkelte universiteter var der endog oprettet særegne professorposter for theologisk polemik. Saaledes var forholdene i Tyskland, og saaledes var de i Danmark endnu paa Holberg's tid. Han har selv givet en skildring af dem i sin «Danmarks og Norges Beskrivelse». Alle studenter var theologer, siger han. I de andre fakulteter var der tilsammen neppe et dusin studerende. Naar en juridisk, medicinsk eller filosofisk professor vilde holde forelæsninger, ansaa han det for en lykke, om han havde tre eller fire tilhørere, medens de theologiske professorers forelæsninger altid var besøgt af en mængde. «Mod hundrede Theologi findes neppe een Medicus eller Jurist». Dog dyrkedes ogsaa filosofien med iver; «men under det, som vore Studentere kalde *Philosophie,* befattes hverken *Philosophia Moralis* eller *Naturalis,* men alene *Logica* og *Metaphysica*, som de kalde Introduction eller Veiviser til Theologien.» Disputerøvelserne ansaaes som en meget væsentlig del af det akademiske liv og dreves med stor iver. Ved de gratismaaltider, som fra Fredrik den Anden's tid foranstaltedes paa offentlig bekostning for omtrent 100 fattige studenter, skulde der hver dag disputeres ved bordet, og den student, der havde plads i en af de friboliger, som Kristian

DEN FJERDE og nogle gavmilde privatmænd havde oprettet for studenter, maatte engang om aaret disputere offentlig. Disse disputatser var en lang tid meget anseede, og en academicus var ligesaa stolt af at have seiret i en disputats som en general af en seir over fædrelandets fiender, ja tidligere havde man endog brugt at skryde over afdøde disputatorers seire i indskrifterne paa deres grave. — Hvor aandløst og ufrugtbart hele dette væsen var, faar man først en fuldstændig forestilling om, naar man hører, hvad det var, der blev disputeret om. I ALBERT THURA's «*Idea historiæ litterariæ Danorum*» (1722) findes der en fortegnelse over de dissertationer, som der var bleven disputeret over. Jeg skal anføre nogle af de mest karakteristiske fra HOLBERG's tidsalder:

Theologisk dissertation, om englene var skabt paa en af de seks dage (1711). Historisk philologisk dissertation om Kristi tunica (1683). Schediasma om frelserens usyede kjortel (1713). Fire kritiske schediasmata om Kristi tornekrone (1713—16). Philologisk-theologisk dissertation om Loths hustrus forvandling til en saltstøtte (1689). Kritisk exercitie om Davids dans foran arken (1712). Philologisk-theologisk dissertation om Absalons hovedhaar (1693). Historisk kritisk dissertation om Nebukadnesars forvandling til en okse (1705). Physisk dissertation om det ægyptiske mørke (1684).

Man behøver bare at forestille sig professorer og studenter disputerende i timevis af alle livsens kræfter om ABSALONS hovedhaar eller om NEBUKADNESAR's forvandling til en okse, og man har et klart billede af tilstanden i den lærde verden paa HOLBERG's tid. Man vil ogsaa heraf kunne forstaa, at de skildringer af universitetsforholdene, som HOLBERG baade i «Peder Paars» og flere af komedierne giver, ingenlunde er synderlig karikerede, men tvertimod holder sig temmelig nær til virkeligheden.

Slig var videnskabens tilstand, og poesiens var ikke et haar bedre. De fleste poeter var forkomne subjekter, der gjorde sin opvartning ved høitidelige leiligheder mod en liden dusør. Poeten i Aabenraa, som HOLBERG har det saa travelt med, var en typisk digterskikkelse i datiden. Det slags folk levede af at lave bryllupsvers, begravelsesvers og lignende rimerier efter godtfolks bestilling — et forhold, der var gjængs ikke blot i HOLBERG's tid, men langt senere. Selv et geni som JOHANNES EWALD var jo for skillingens skyld nødt til at ødsle meget af sin kraft paa det slags produktion.

Og naar udbyttet blev for magert, naar poeten følte sig misfornøiet med sin fattigdom, saa satte han sig til at skrive versificerede ansøgninger eller tiggerbreve. I sine «Moralske Tanker» siger HOLBERG, at der ikke er anden forskjel mellem en poet og en almindelig stodder end, «at den ene tigger udi Vers, den anden udi solut Stil». Renaissancepoesiens indfører, ANDERS ARREBO og den protestantiske salmedigtnings betydeligste danske repræsentant, THOMAS KINGO var begge døde. Ikke engang en dygtig versemager som ANDERS BORDING eiede den danske literatur længer. Smagløsheden, raaheden og plumpheden bredte sig frodig overalt i datidens poesi. TYCHONIUS's og SCHANDRUP's liderlige bryllupsvers, hvis gemenheder gaar over alle grænser, plumpe satirer som SORTERUP's og sørgevers af den miserableste beskaffenhed er typiske prøver paa tidens digtning. De faa frembringelser, der hævede sig op over den almindelige plathed — som FALSTER's satirer, SORTERUP's heltesange og PETTER DASS's digtning — var dog ikke af den art, at de kan karakteriseres som forløbere for en ny og høiere retning.

Dette var tilstanden blandt theologerne, de lærde og digterne. Blandt folket var forholdene i endnu høiere grad trøstesløse. Oplysningen befandt sig paa det aller laveste trin. Hekseprocessernes tid var endnu ikke helt afsluttet; — samme aar, som HOLBERG blev født, blev der saaledes brændt en heks i Bergen. Den mørkeste overtro havde frit spillerum. Alt, som ikke var rent dagligdags, blev opfattet som udslag af overnaturlige magters indgriben. En komet, et jordskjælv, en formørkelse, ja selv en kalv med to hoveder var ikke naturlige fænomener, men tegn fra himlen, manende advarsler til de onde og ugudelige om at vende om i tide. Det var kjærkomne anledninger for præsterne til at holde endeløse tordentaler, og menneskenes børn lyttede til de haarde ord i angst og bæven og troede, at det vist maatte være mod verdens sidste tider.

Den nye tid.

Men ude i verden var der imidlertid foregaaet en stor aandelig udvikling, der havde fremkaldt nye synsmaader paa mange af de vigtigste omraader. Først og fremst var opfatningen af verdensrummet og vor jords plads i dette bleven en anden. Tidligere

havde man opfattet jorden som den halve del af verden; og at den var flad, var der ingen fornuftig mand, som tvivlte paa. Men saa kom de store geografiske opdagelser, COLUMBUS's af Amerika, GAMAS af sjøveien til Indien, MAGELLAN's jordomseiling, — og derigjennem var troen paa jordens fladhed tilintetgjort for alle tider. I hælene paa de geografiske opdagelser fulgte de astronomiske. COPERNIKUS reducerede jorden til at være en liden planet i vort lille solsystem, KEPPLER og GALILEI fortsatte hans arbeide og paaviste ordenen og regelmæssigheden i himmellegemernes bevægelse. Jorden bevægede sig om solen, ikke solen om jorden — det var nu en fastslaaet kjendsgjerning, selv om uvidenheden og dumheden endnu i lange tider bestred den som kjætteri. Og endelig satte NEWTON kronen paa denne storartede række opdagelser ved at paavise, at tyngdeloven var aarsagen til himmellegemernes bevægelser. Det foredrag, hvori han første gang fremsatte denne opdagelse, holdt han i Londons naturvidenskabelige selskab akkurat ugedagen efter HOLBERG's fødsel.

Hvilken omvæltning i de menneskelige forestillinger disse opdagelser maatte fremkalde, kan man let forestille sig. Det var jo, ligesom himmelrummet aabnede sig, saa man skuede ind i uendelige vidder, fyldte, saa langt tanken kunde naa, med sole og planeter, og paa samme tid var det, ligesom jorden skrumpede ind fra at være den halve del af verden til at blive en liden del af vort solsystem, der igjen ikke var mere end et forsvindende punkt i det store hele. Istedetfor en fantastisk verdensopfatning traadte en fornuftig; overalt, hvor man tidligere kun havde seet tilfældighed og vilkaarlighed, saa man nu orden og lovmæssighed. Istedetfor at tro, at stjernernes stilling rettede sig efter menneskenes fremtid, fik man nu øiet op for, at den afhang af evige love. Astrologien var dermed tilintetgjort. Istedetfor at opfatte kometer som truende himmelris og formørkelser som tegn paa himlens vrede, forstod man, at ogsaa dette var naturlige fænomener, hvis tilsynekomst og forsvinden var ligesaa lovmæssig som planeternes gang og maanens af- og tiltagen. Derved havde overtroen faaet sit første alvorlige knæk.

Disse opdagelser blev foreløbig saagodtsom udelukkende den videnskabelige verdens eiendom; men her fremkaldte de ogsaa et

opsving, der blev af den største betydning. Det var ad erfaringens og iagttagelsens vei, at de store resultater var naaet, og erfaringsvidenskaberne blev derfor det syttende aarhundredes kjæphest, fornemmelig i England, hvor nationalkarakteren altid har udmærket sig ved en vis forkjærlighed for det faktiske. En vis mistillid til alle abstrakte filosofiske spekulationer var gjennemgaaende. NEWTON's valgsprog var «vogt dig for metafysik», og filosofen LOCKE havde det samme valgsprog. Det gaar som den røde traad gjennem hans berømte værk «*Essay on human understanding*». Der gives intet i den menneskelige bevidsthed, som ikke har sin oprindelse fra sanseindtryk, paastaar han, og gjennem begrundelsen af denne paastand blev han skaberen af den empiriske filosofi og den, der theoretisk søgte at bygge filosofisk grundlag op under den storartede naturvidenskabelige forskning, der udmærkede England paa hans tid. LOCKE levede fra 1632—1704. Først omkring 1620 var mikroskopet bleven opfundet, og der gik en hel menneskealder, inden man bragte det til den fuldkommenhed, at det kunde gjøre tjeneste ved finere iagttagelser. *Royal society* stiftedes 1662 i London med det maal at fremme videnskaben ad empirisk vei, og takket være mikroskopet gjorde dette selskabs medlemmer en række epokegjørende opdagelser, især paa botanikens omraade. Planternes luftkar (tracheer) var allerede bleven opdagede 1661; deres cellevæv blev opdaget 1667. 1670 blev planteanatomien grundlagt som selvstændig videnskab, og i 1676 var kjønsforskjellen mellem planterne bleven paavist. — Ogsaa til Danmark var denne tidens interesse for naturvidenskaberne naaet, og flere danske videnskabsmænd vandt sig et europæisk navn gjennem sine anatomiske opdagelser (BARTHOLIN, NILS STENSEN); men deres virsomhed kom ikke til at øve nogen indflydelse paa den almindelige aandstilstand i deres land. Paa samme tid som de var fremragende specialister i sin videnskab, var de bundne af hele den gamle tids fordomme og sneverhed, naar det gjaldt videnskabens theori. Den berømte lærde OLE WORM og hans musæum kan tjene som et høist oplysende eksempel paa, hvorledes videnskabelig stræben og høist uvidenskabelig overtro kunde gaa broderlig haand i haand. — Men i England var det anderledes; der var videnskaben mere fritseende, fordi den var runden af national rod, og derfor kom den ogsaa til

at spille en ganske anden rolle i nationens liv end den, nogle enkelte latinskrivende danske anatomer og mathematikere kunde komme til at spille. De blev europæiske berømtheder, men paa den dansk-norske literatur eller det dansk-norske aandsliv øvede de ingen indflydelse.

Engelsk indflydelse.

I England derimod støttedes livet inden videnskaben af et kraftigt og karakteristisk liv inden nationen. De langvarige politiske kampe havde udviklet baade frisind og aandelige interesser. I 1689 havde WILHELM AF ORANIEN'S toleranceedikt gjort de religiøse stridigheder langt mindre farlige og oprivende, og fire aar efter feirede tolerancen en ny seier, idet censuren blev endelig ophævet. Den havde med korte afbrydelser bestaaet under de forskjellige regjeringer siden HENRIK DEN OTTENDE's dage, var bleven ophævet 1679, men blev atter indført 1685; i 1693 var dens saga ude for bestandig. Under disse omstændigheder var det, at England blev ophavsstedet til den moderne presse. Under den spanske arvefølgekrig udkom i London ikke mindre end 18 politiske aviser, og Europas første dagsavis begyndte at udkomme sammesteds i aaret 1709. England var allerede dengang den offentlige diskussjons land, og her krydsede en hel vrimmel af nye ideer hinanden, filosofiske, religiøse, politiske. Det nye livssyn havde bragt kritiken til at vaagne, og den prøvede sine kræfter paa de forskjelligste omraader. Om LOCKE's filosofiske undersøgelser er der allerede talt ovenfor; de kom til at spille en overordentlig rolle langt ud gjennem det attende aarhundrede. HOLBERG omtaler ham paa adskillige steder og altid med stor anerkjendelse; han kalder ham «den navnkundige», «den berømmelige», «den store» o. s. v. —

Blandt de principer, LOCKE hævdede, var ogsaa fornuftens ret til at have en stemme med, naar talen var om religiøse spørgsmaal. Dette princip gjennemførtes af de saakaldte engelske deister, der søgte at rense religionen for alt, der ikke stemte med fornuften. Ogsaa dem omtaler HOLBERG ofte, og skjøndt han gjentagne gange udtaler, at han ikke billiger deres dristighed, gjør han dem dog store indrømmelser. Han finder nemlig, at man i kampen mod deisterne bør «forlade visse Udenværker for at beskytte desbedre Hoved-Skandserne». Til disse udenværker regner han «Skriftens Bogstav i visse Poster, hvorudi man hidindtil stedse haver fulgt

den»; thi «der ere udi Skriften mange Sandheder, som fremstilles under Emblemata, Lignelser og Allegorier». «At gjøre Samtalen mellem Eva og Slangen udi Paradiis og de Visiter, som Fanden siges at have aflagt til Gud, og de Samtaler, som derudi er holdne angaaende Job, til Allegorier og Emblemata», er der efter hans mening intet ondt i, naar det gjøres i en god mening. Ligeledes billiger han, at man indskrænker de bibelske skribenters inspiration til kun at gjælde skriftens lære, men ikke «extendere den til Historien og Skriftens Stiil». —

Holland.

Ved siden af England gav Holland det betydeligste bidrag til de nye aandsretningers udvikling i det 17de og begyndelsen af det 18de aarhundrede. Holland spillede i en vis henseende en lignende rolle i det 17de aarhundrede, som Schweitz har spillet i vor tid; alle forkjæmpere for forfulgte anskuelser fandt her et tilflugtssted, hvor de rolig og uforstyrret kunde sysle med sit arbeide, og hvor ingen streng censur lagde dem vanskeligheder i veien ved trykningen. Her levede Benedict Spinoza til sin død (1677), og her var det, han i 1670 udgav sin theologisk-politiske traktat, der hævder tankens frihed paa alle omraader; her fandt de huguenottiske flygtninge et tilflugtssted; herfra udgav Bayle og Le Clerc sine skrifter, der fløi Europa over; her levede Locke som politisk flygtning (1683—88). Spinoza har ikke spillet nogen rolle i Holberg's udvikling; han kalder hans lære «sælsom» og «ugudelig»; det hele var «en opkaaget Verdens Theorie», som Spinoza havde stjaalet fra Xenophanes. Saa meget større rolle har Pierre Bayle spillet. I 1684 grundede Bayle tidsskriftet «*Nouvelles de la république de lettres*», der senere blev efterfulgt af Le Clerc's «*Bibliothèque universelle*». Det var stort anlagte tidsskrifter, der fulgte med paa alle aandslivets omraader med aarvaagen kritik og i en livfuld stil. Endnu større indflydelse øvede Bayle ved sit berømte «*Dictionnaire historique et critique*», maaske det værk, der har øvet den største indflydelse paa det attende aarhundredes aandelige fysiognomi. Det var et slags «konversationsleksikon», hvori allehaande religiøse, filosofiske og historiske emner behandledes med den for forfatteren egne skeptiske overlegenhed. Hvor stærkt søgt denne bog var, afgiver Holberg selv et vidnesbyrd om, idet han fortæller, at medens han opholdt sig i Paris, stod studenterne i *queue* foran

bibliotheket for at kunne være første mand, naar det gjaldt at faa laane BAYLE's «*Dictionnaire*». Ingen forfatter nævnes saa ofte af HOLBERG som BAYLE; bare i «Epistlerne» omtales han paa ikke mindre end 41 forskjellige steder. Og ingen bog er bleven saa flittig benyttet af HOLBERG som BAYLE's «*Dictionnaire*»; mange citater, ja hele partier — af «Heltindehistorierne» f. eks. — har han hentet fra BAYLE's leksikon.

I de religiøse spørgsmaal stod HOLBERG LE CLERC nærmere end BAYLE. Mellem disse to opstod der en strid om det ondes oprindelse, fremkaldt af BAYLE's «*Dictionnaire*». HOLBERG er i sin første epistel tilbøielig til at stille sig paa LE CLERC's standpunkt, skjøndt han gjør det paa en meget reserveret maade. Ogsaa ved andre leiligheder er han tilbøielig til at finde BAYLE for yderliggaaende, medens han derimod stadig synes at have sympathi for LE CLERC's standpunkt — naturligvis med visse reservationer. Naar han ligeoverfor kritiken over de engelske deister finder, at man bør opgive de svage udenværker for bedre at kunne forsvare hovedfæstningen, da er det LE CLERC's opfatning, han her gjør til sin egen. LE CLERC stod i det hele taget for HOLBERG som en af det 17de aarhundredes største lærde, og da han 1726 var i Amsterdam, besøgte han ham flere gange.

Frankrige.

Fra England og Holland førtes alle de nye tanker over paa fransk grund og antog her i løbet af det attende aarhundrede baade sin mest populære og sin mest yderliggaaende skikkelse. Her møder vi specielt to navne, der har betydning for HOLBERG: MONTESQUIEU og VOLTAIRE. MONTESQUIEU's levealder falder paa det nærmeste sammen med HOLBERG's. Født 1689 levede han til 1755. Allerede i 1721 udgav han sine persiske breve («*Lettres persanes*»), et arbeide, der ikke er uden berøringspunkter med HOLBERG's «Niels Klim». Et par unge persere fingeres at foretage en reise gjennem Europa, og deres breve skildrer da deres opfatning af europæiske forhold. Det var i gamle dage en yndet form for samfundssatire, og MONTESQUIEU beherskede den med mesterskab. Hans «Persiske breve» regnes endnu blandt de klassiske værker i fransk literatur. Endnu mere berømt er «*Esprit des lois*», et udførligt værk i fire bind, der saa lyset henimod aarhundredets midte. Det søger at give en fremstilling af samfundets liv og udvikling. Her som i sine

øvrige arbeider viste MONTESQUIEU en levende interesse for den engelske statsforfatning, hvis frisind stod i en saa skjærende modsætning til fastlandets forhold.

Ogsaa VOLTAIRE var stærkt paavirket fra England af. Han var ti aar yngre end HOLBERG og døde først 1778, 84 aar gammel. Tidlig kom han paa kant med myndighederne paa grund af sin djærve satiriske pen, og efter at have været puttet i Bastillen et par gange søgte han et tilflugtssted i England, hvor han opholdt sig i flere aar i livligt samkvem med videnskabens, literaturens og tænkningens ypperste mænd. Her modnedes og fæstnedes hans livsanskuelse, og fuldt rustet vendte han tilbage for at fortsætte sin allerede paabegyndte kolossale forfattervirksomhed, der i de forskjelligste former omspænder hele tidens tænkning og viden. Af den engelske deisme var VOLTAIRE en svoren tilhænger. Han troede paa guds tilværelse, men var tilbøielig til at opfatte de fleste af religionens enkeltheder som præstepaafund, der ikke længer havde nogen berettigelse i en oplyst tidsalder. Overalt, hvor han troede at finde en fordom i sin samtid, optraadte han som angriber, og hans af aandrighed og vid spillende stil skaffede disse angreb en enestaaende udbredelse over hele den civiliserede verden. Ingen har bidraget til at undergrave og opløse den gamle tingenes tilstand som denne geniale spottefugl.

Af disse to forfattere beskjæftiger HOLBERG paa sine gamle dage sig mest med MONTESQUIEU. Han kalder «*Lettres persanes*» «et Mesterstykke». Vistnok, indrømmer han, støder MONTESQUIEU ofte an mod den orthodoxe theologi og moral; men da han skriver baade vækkende og belærende, bør man være lemfældig i sin dom og «betænke, at adskilligt, som af vore Forfædre haver været holdt for anstødeligt og paradox, nu holdes for axiomata og uimodsigelige Sandheder.» Ogsaa «*Esprit des lois*» holder HOLBERG for «et Mesterstykke»; men i mange punkter deler han ikke forfatterens opfatning. MONTESQUIEU's angreb paa det absolute kongedømme møder saaledes HOLBERG's modstand, og han finder ligeledes, at den franske forfatter gjør altfor meget væsen af den engelske statsforfatning. De afsnit, som handler om religionen, havde imidlertid i den grad vundet hans bifald, at han tænkte paa at oversætte dem paa dansk, en plan, som han ikke fik udført. —

VOLTAIRE synes derimod HOLBERG ikke at have læst særdeles meget af. Ikke desto mindre er der ofte stor lighed mellem deres tanker og indfald, et umiskjendeligt aandeligt slægtskab, som allerede SUHM i sin tid henledede opmærksomheden paa. Undertiden støder man endog paa en paafaldende overensstemmelse i enkeltheder. I «*Discours sur l'homme*» spotter f. eks. VOLTAIRE over menneskenes indbildskhed, der mener, at verden ene og alene er til for deres skyld. Han lader musene prise gud, fordi jorden har saa fortræffelige musehul; andre dyr betragter ogsaa det hele som skabt for deres skyld. Tilsidst kommer æslet og skryder over, at verden ene og alene er til for dets skyld. Mennesket er til for at vogte, strigle, bade det, bygge dets bolig, føre en æselinde til det, idet det misunder det den lykke, som det nyder. Akkurat den samme betragtning gjør HOLBERG gjældende i en af sine epistler. Han finder, at forskjellige dyr som ørne, løver, elefanter maa føle sig staaende over mennesket, og tilslut lader han svinet bilde sig ind, at solen er til for at varme og vederkvæge det, at mennesket er til for at være dets tjener, og at den urenlighed, som menneskene kaster fra sig, og svinet fortærer, er en skat, tiende eller afgift, hvortil de er forbundne. I den 171de fabel vender HOLBERG tilbage til det samme emne, og her er ligheden med VOLTAIRE endnu større, idet det er de samme dyr (musen, æslet), der betragter verden som skabt for sin skyld. En saadan overensstemmelse kan neppe være tilfældig, selv om man henviser til, at begge forfattere paa dette punkt har et fælles forbillede i MONTAIGNE, den udmærkede franske prosaforfatter fra det 16de aarhundrede, hvis «Essays» danner et slags forbillede til HOLBERG's «Epistler». I et af disse essays lader MONTAIGNE en gaasunge tale akkurat paa samme maade som svinet i den 122de epistel og æslet hos VOLTAIRE og i den 171de fabel.

Den gamle MONTAIGNE er i det hele taget en forfatter, som ikke maa forbigaaes, naar talen er om de literære og intellektuelle fænomener, som HOLBERG kom i berørelse med. MONTAIGNE (1533—1599) har i sine essays nedlagt en livsbetragtning, der kan karakteriseres som en fin, gjennemdannet verdensmands skepticisme. HOLBERG citerer ham ved flere leiligheder og altid med fuld tilslutning. Man finder saadanne citater paa flere steder af andet bind af

«Epistlerne» og paa et par punkter af «Moralske Tanker». I sin levnetsbeskrivelse siger HOLBERG: «MONTAIGNE elsker jeg meget for den Oprigtighed, der findes udi hans Skrifter, og jeg holdt endnu mere af ham, dersom han ikke talte saa meget om sig selv.» Ogsaa MONTAIGNE's discipel CHARRON hørte til HOLBERG's yndlingsforfattere.

Endelig maa blandt de franske forfattere, der har øvet indflydelse paa HOLBERG nævnes MOLIÈRE. Men om denne indflydelse er det heldigst at tale, naar vi kommer til den holbergske komedie.

Tyskland.

Af tysk aandsliv tilegnede HOLBERG sig ikke meget. LEIBNITZ's filosofi forekom ham altfor fuld af subtiliteter; han fandt det i anledning af et enkelt spørgsmaal troligt, at LEIBNITZ ikke havde forstaaet sig selv, end sige oplyst andre. Han beundrer hans «subtile Hierne»; men det er en kjølig beundring, der altid har en række indvendinger i sit følge.

Anderledes stiller hans forhold sig til de to tyske retsfilosofer PUFENDORF og THOMASIUS. PUFENDORF (1632—1694) udgav i tiaaret før HOLBERG's fødsel sit værk om natur- og folkeretten. I det store og hele taget var dette værk ikke andet end en nærmere udvikling af HUGO GROTIUS's «*De Jure Belli ac Pacis*». Men i et punkt afveg hans begrundelse af naturretten væsentlig fra forgjængerens, og denne afvigelse var epokegjørende. Tidligere havde retten været sammenblandet med religionen. Naturrettens grundlag var tilstanden før syndefaldet og dens kilde aabenbaringen (de ti bud). GROTIUS, naturrettens grundlægger, havde vistnok bygget den paa menneskets naturlige samfunds-(selskabs-)drift; men han havde ikke vovet at tage skridtet helt ud; aabenbaringens indvirkning havde han delvis indrømmet. PUFENDORF var derimod konsekvent — ligesom CUMBERLAND samtidig i England —; han erklærede menneskets sædelige natur for eneste retskilde, og dens erkjendelse var ikke afhængig af aabenbaringen, men udelukkende af den naturlige fornuft. At aflede naturretten af menneskets ufordærvede natur før syndefaldet var ligesaa taabeligt som ørkesløst. Fornuften beskjæftigede sig ene og alene med samfundets nuværende tilstand, uden at bryde sig om, hvorvidt denne var forskjellig fra uskyldighedsstanden, og hvad der var aarsag til denne forskjellighed. PUFENDORF's naturret var det første forsøg i Tyskland paa at befri videnskaben fra det trykkende

formynderskab, hvorunder theologien havde holdt den i det syttende aarhundrede.*

THOMASIUS (1655—1728) var først naturretslærer i den gamle stil, men gik siden over til PUFENDORF's standpunkt. I 1681 optraadte han i Leipzig med forelæsninger over PUFENDORF og GROTIUS og skræmte studenterne ved sin dristighed, saa han maatte stanse. To aar efter begyndte han paany og slog denne gang igjennem trods theologernes voldsomme protester og trods deres paastande om, at han forførte ungdommen til atheisteri og vranglære. Naturrettens frigjørelse fra theologien hævdes af ham endnu kraftigere end af PUFENDORF. Naturen og aabenbaringen har intet med hinanden at gjøre, følgelig er theologien og filosofien forskjellige baade i udgangspunkt og maal. Theologiens kilde er skriften, filosofiens den menneskelige fornuft; den førstes maal er menneskeslægtens evige vel, den andens dets timelige. Ligeledes sondrer han skarpt mellem ret og moral. Retten angaar den ydre fred og kan følgelig fremtvinges, moralen derimod angaar den indre fred og kan ikke være resultat af tvang. Allerede her havde han angrebet den gamle skolastiske filosofi — eller den aristoteliske, som man dengang endnu kaldte den. Dette angreb fortsattes i hans forelæsninger over logiken, hvis maal var at vise logikens utilstrækkelighed og mangler, saaledes som den dengang lærtes. I 1687 begyndte han at holde forelæsninger paa tysk, noget aldeles uhørt i datiden, da al lærdomsmeddelelse ved universiteterne foregik paa latin. Fordrevet fra Leipzig, blev han den egentlige aarsag til oprettelsen af universitetet i Halle, og her fortsatte han sin virksomhed til sin død. Da HOLBERG som ung mand besøgte Tyskland (1709), saa han paa de gamle Leipziger-professorer med en vis ringeagt. Han gik flittig paa deres forelæsninger, men — «ikke saa meget for at lære noget som alene for at criticere». I Halle opsøgte han derimod «den vidtberømte THOMASIUS»; men han fandt «kun liden Trøst af hans Discours; thi han talte kun om almindelige Ting, saasom han maaske ikke holdt det Umagen værd at holde lærde Discourser med en Lærling.» Saa meget større udbytte har HOLBERG i sin ungdom

* Smlg. HERMANN HETTNER: «Literaturgeschichte des achtzenten Jahrhunderts», III, 1, 86—88.

havt af THOMASIUS's skrifter. Baade forkjærligheden for modersmaalet, angrebene paa den herskende filosofi og interessen for natur- og folkeretten gjenfinder vi som nogle af de mere fremtrædende egenskaber hos HOLBERG ved begyndelsen af hans forfatterbane.

Norge og Danmark.

I forrige aarhundrede raadede der en almindelig opfatning, ifølge hvilken Norge paa det økonomiske omraade var at ligne med et fjeld, hvorfra en elv stadig styrtede ned til lavlandet — Danmark — og berigede dette uden at faa noget vederlag. Paa det økonomiske omraade var dette billede ikke helt ud træffende; paa det aandelige og literære traf det derimod ganske godt. Hvor megen aandelig kraft strømmede ikke ned til Danmark fra Norge i den tid, de to lande var forenede! Det har været vort lands skjæbne lige ned til vor tid, at det ikke har havt raad til at udnytte mange af de kræfter, det rummer i sit skjød, men har maattet overlade dem til fremmede. Ligesom mange af vore gruber er kommet paa fremmede hænder, fordi den indenlandske kapital ikke har været tilstrækkelig, saaledes er mange af vore fremragende mænd bleven udnyttet af fremmede, fordi vi ikke selv har havt leilighed til at anvende dem. Vore malere har været professorer ved tyske kunstakademier; en musiker som JOHAN SVENDSEN anvender sin evne til fordel for musiklivet i en fremmed hovedstad, og en billedhugger som STEFAN SINDING har maattet opgive sin nationalitet og blive borger af et fremmed land for at faa den anledning til at gjennemføre sine store kunstneriske planer, som Norge ikke kunde byde ham. Saaledes er det altsaa tildels endnu den dag i dag, og saaledes var det i langt høiere grad under foreningen med Danmark. Hvad brug havde Norge for aandelig kraft dengang, Norge, provinsen, ravnekrogen, landet uden hovedstad, uden selvstændighed, uden aandsliv!

Naar landet frembragte et geni som HOLBERG, havde det ikke andet at gjøre end at afgive ham til Danmark. Landets værste ulykke var den, at slige mænd var luksusprodukter. Hvem kan beregne, hvilke virkninger det vilde have havt, om Norge havde kunnet byde HOLBERG et hjem, om et norsk universitet havde kunnet reist ham en lærestol, og en norsk læseverden havde staaet

færdig til at modtage hans værker? Hvor ganske anderledes fast og udviklet vilde vort kulturliv da ikke have været!

Istedetfor maatte vi afstaa ham. Det blev det kjøbenhavnske universitet, der kom til at nyde godt af hans nye synsmaader, det blev det danske publikum, som han skrev om og skrev for, og det blev en dansk nationalscene, som grundlagdes ved hans komedier. Ikke desto mindre er det ikke rigtigt, naar man har villet karakterisere HOLBERG's nationalitet som dansk. Et menneske, der tilbringer de første tyve aar af sit liv i fædrelandet, kommer aldrig til at blive som en indfødt i et andet land, selv om han lever der aldrig saa længe. Og ser vi nærmere paa HOLBERG, vil vi snart forstaa, at hvad han udrettede, det havde sin oprindelige forudsætning i hans norske fødsel og barndom, selv om de nærmere aarsager maa søges paa andet hold. HOLBERG vilde aldrig være bleven den, han blev, hvis han havde været født i Danmark. Ligesaa vist som det er, at man maa søge til datidens vesteuropæiske kultursamfund for at forklare hans aandelige præg, ligesaa vist maa man søge til datidens Norge for at forklare, at han fik øie paa disse samfund. Der er altid noget irrationelt ved geniet, som trodser selv den skarpeste undersøgelse; men literaturvidenskaben lægger dog derfor ikke hænderne i skjødet, ligesaa lidt som kemikeren gjør det, fordi han ikke kan opløse grundstofferne. Det er dens opgave at opløse det sammensatte produkt i dets enkelte bestanddele og forklare, hvad der kan forklares. Tidsalderens, fødestedets, afstamningens, læsningens indflydelse er netop saadanne bestanddele, som kan forklares.

Ved sin fødsel tilhørte LUDVIG HOLBERG det unge norske borgersamfund, som havde dannet sig under foreningen med Danmark, et ungt, friskt samfund af kjøbmænd og embedsmænd. Stammen havde sin rod i de gamle lag af befolkningen, der havde ligget brak gjennem aarhundreder og nu først begyndte at vise, hvad der boede i dem. Og denne stamme blev saa efterhaanden podet med fremmede podekviste, med hollandske, engelske, tyske forbindelser og indflydelser. — Ser vi paa HOLBERG's nærmeste forfædre, faar vi allerede et slags indblik i dette samfunds karakter. Hvorfra hans fader CHRISTEN NIELSEN HOLBERG egentlig skrev sig, ved man ikke med sikkerhed; kun saa meget kan man gaa ud fra som givet,

at han var af nordenfjeldsk bondeæt. De ældste efterretninger, vi har om ham, meddeler, at han i 1645 var underofficer ved Trondhjemske infanteriregiment. Af lyst til at se sig om i verden gik han i venetiansk krigstjeneste, og det fortælles, at han benyttede sit ophold i Syden til at foretage en fodvandring gjennem hele Italien, en vandring, som sønnen senere gjorde ham efter, og hvortil han maaske har faaet ideen gjennem beretninger om faderens ungdomsfarter. Efter tilbagekomsten til Norge fik han hurtig anledning til at udmærke sig, idet han paa en fremragende maade deltog i kampene mod svenskerne baade i det nordenfjeldske og det søndenfjeldske Norge. Fra Trøndelagen blev han forflyttet til Bergens stift og forfremmedes til oberstløitnant. I denne egenskab fungerede han gjentagne gange som kommandant paa Bergenhus. Han tog sin afsked i 1679 og døde i 1686. I denne mand, der er sin egen lykkes smed, der kjæmper sig frem fra de laveste til de høieste stillinger, har man en ypperlig repræsentant for det vaagnende Norge. Hans hustru var en vestlandsk præstedatter, Karen Lem, en datterdatter af den bergenske biskop Ludvig Munthe. Det var en familje, som paa den vidtløftigste maade stod i forbindelse med næsten alt, hvad Bergen eiede af indvandrede familjer. Af lignende krydsninger mellem stærkt blandet blod og rent norsk bondeblod er den norske bybefolkning og specielt den bergenske fremgaaet. Det nationale og det kosmopolitiske stod her ikke fremmed ligeoverfor hinanden, men traadte paa mangfoldige maader i forbindelse med hinanden og bragte derved et liv og en bevægelighed ind i forholdene, som savnede sidestykke i andre dele af det dansk-norske monarki. I virkeligheden var Bergen dengang Nordens mest kosmopolitiske by paa grund af dens livlige handel. Kun i Rotterdam paastaar Holberg, at han har seet saa mange skibe samlede i en havn som i hans fødeby, og han finder, at byen «kand lignes med Noæ Ark, hvorudi der er alle slags Creaturer; thi Folk fra alle Verdens Kanter strømme did hen, sætte sig der ned og forene sig med Indbyggerne.» Stærkest indflydelse paa den saaledes dannede blandingsbefolkning havde ifølge Holberg det hollandske element øvet. Efterat Hanseaternes magt var knækket, havde der udviklet sig en livlig handelsforbindelse med hollænderne, og det var i hollandsk tjeneste, at de norske sjøfolk atter lærte at

færdes paa havet. Derfor er endnu den dag idag mange af vore tekniske sjømandsudtryk af hollandsk oprindelse; og ikke blot sjømandsfagord, men en hel del andre udtryk i det bergenske folkesprog peger tilbage til Holland; selv i børnenes lege støder man paa adskillige hollandske benævnelser, som har holdt sig lige ned mod vor tid. Blandt hollandske karakteregenskaber, der var gaaet bergenserne i blodet, fremhæver HOLBERG to, nemlig tarvelighed og arbeidsomhed, egenskaber, som han omtaler med stor ros i sin «Bergens Beskrivelse», og som ogsaa danner fremtrædende træk i hans egen karakter. Naar man læser hans skildring af sine bysbørn, føler man saa ikke, bemærker GEORG BRANDES, «hvorledes de Dyder, der med Tiden skulde blive saa fremtrædende hos ham: den store Tarvelighed, Sparsommeligheden, den rastløse Aktivitet dels i Menneskestudiet, dels i Bogstudiet paa Reiser og hjemme, ere de, han som Barn havde for Øje, og hvorledes disse Omgivelser have fremelsket hans Foragt for Komplimenter og Baslementer, for Laugsaand, for Pedanteri, for den falske Fornemhed? Blot man ser den Stolthed, med hvilken han fremhæver, at man i den By «kan gaa til Fods og det heel bekvemmeligen, saasom den hele Strandgade er belagt med store flade Sten» og det uden Fare for at blive overstænket, føler man da ikke her Latteren spire over den elendigt brolagte Hovedstad med dens Luxus i Karosser og Portechaiser, over Staden, hvor Alle lige indtil Haandværksfolk lod sig kjøre eller bære, og hvor Damerne undertiden holdt sig inde i Maaneder og gave Afkald paa god Helbred, Omgang og daglig Tidsfordriv, blot fordi deres Klædedragt forbød dem at gaa ud til Fods?»

LUDVIG HOLBERG blev født den 3die december 1684 som den yngste af tolv søskende. Faderen maa da allerede have været en gammel mand, og han døde vel et aars tid efter LUDVIG's fødsel. Enken sad imidlertid i ganske gode kaar; men snart hjemsøgte en ny ulykke hende. Under en stor ildebrand mistede hun næsten alt, hvad hun eiede, og det var under smaa forhold, gutten vokste op hjemme hos sin moder til sit tiende aar, da han ogsaa mistede hende. Nu maatte moderens familje tage sig af ham. Den gjorde det paa den maade, at den lod ham indskrive som korporal i det oplandske regiment. Som officerssøn havde han nemlig ret til at blive indskrevet og nyde lønning allerede i barneaarene. Han blev

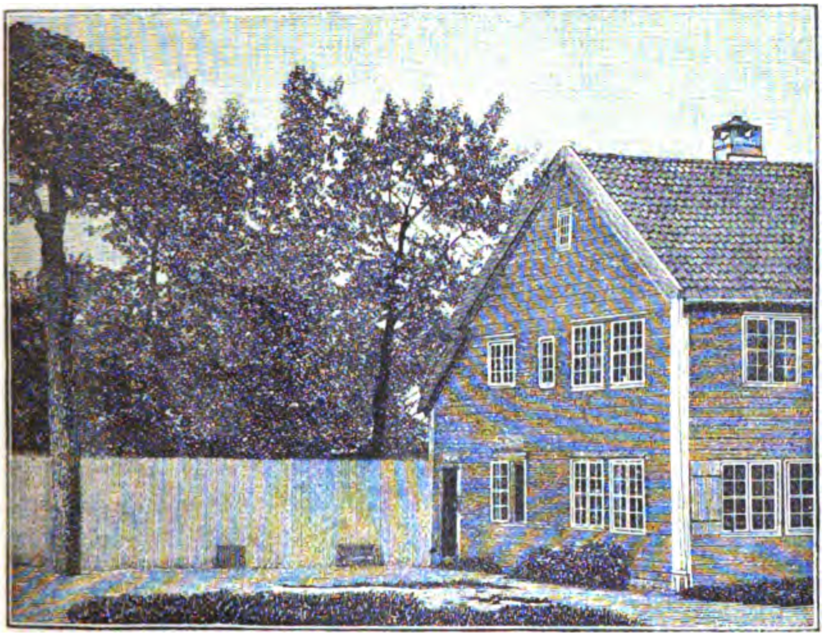
derfor sendt til præsten Munthe i Fron i Gudbrandsdalen, et søskendebarn af hans moder, og her skulde han da forberedes for sin vordende militære løbebane, mod at præsten hævede hans korporalsgage som betaling for kost og undervisning. Længe varede dette ophold i Gudbrandsdalen imidlertid ikke; thi da korporalsgagen udeblev, sendte præsten ham tilbage til Bergen, hvor han i familjen Lem havde slægtninge, der var nærmere til at tage sig af ham. Han kom nu i huset hos sin onkel, den bergenske kjøbmand Peder Lem, en mand, som han synes at være kommen meget godt ud af det med, og som han omtaler med sympathi. Mindre godt synes han at være kommen ud af det med tanten, datteren af en til Stavanger indvandret oberstløitnant af høiadelig fransk afstamning. Det irritable franske blod taalte ikke den vordende satirikers smaa udfald, og hun forlangte ham ved en leilighed ordentlig afstraffet af sin mand; men den joviale Peder Lem tog sagen med ro, og Holberg slap med en spøgefuld tilrettevisning. — Tanken paa at gjøre en soldat af Holberg var bleven opgivet, og han blev efter tilbagekomsten til Bergen anbragt i byens latinskole. Her fik han den unge Søren Lintrup til rektor, en ivrig og lærd Erasmus Montanus, der drev sit sværmeri for de akademiske disputerøvelser saa vidt, at han endog lod de bergenske latinskoleelever disputere. Allerede paa skolebænken har da vistnok Holberg faaet afsmag for disse intetsigende øvelser, og hverken synes rektor at have sat synderlig pris paa ham eller han paa rektor. Forresten kom han godt ud af det med sine lærere tiltrods for, at hans hidsige gemyt undertiden løb af med ham og bragte ham i vanskelige situationer. Ogsaa ligeoverfor skolekammeraterne har denne hidsighed spillet en rolle, naar de ærtede ham for hans stille og gammelmandsagtige væsen. «Det er aabenbart,» bemærker L. Daae, «at den tidligt modne, overlegent begavede, dertil lige fra Barndommen sygelige Dreng med det fine, blege Pigeansigt allerede i sin Skolegang har levet et eget indadvendt Liv, afsondret fra de Meddisciple, der ikke have kunnet forstaa ham. Ved deres muntre Leg har han utvivlsomt mere været Tilskuer end Deltager.» Skulde denne paastand virkelig holde stik, saa har han i alle fald været en yderst interesseret tilskuer. Det fremgaar klart af den livlige og omstændelige

skildring, han i sin «Bergens Beskrivelse» giver af de bergenske guttelege. —

I 1702 hjemsøgtes Bergen paany af en stor ildebrand, der opslugte det meste af byen, deriblandt ogsaa den lærde skole. Dette bevirkede, at HOLBERG kom et aar tidligere til universitetet end beregnet. Han skulde egentlig først været demitteret i 1703; nu blev han allerede kort efter branden sendt til Kjøbenhavns universitet, hvor han blev indskrevet som student i juli 1702. Om noget ophold ved universitetet kunde der imidlertid af økonomiske grunde ikke være tale; han maatte straks vende hjem igjen for at tjene sit brød som huslærer. Som saadan fik han en plads hos den daværende præst paa Voss. Her tilbragte han et aars tid med at prædike for bønderne og undervise præstesønnerne. Hans prækener gjorde lykke hos tilhørerne ved sin korthed og greihed; derimod var han mindre heldig som lærer. Hans elever synes ikke at have været vorherres bedste børn, og naar dovenskaben eller uskikkeligheden løb af med dem, saa løb hidsigheden af med læreren, og der vankede prygl. Dette var mere, end elevernes ømme moder kunde taale, og hun fik sin mand til at sige den unge student op. Et minde om HOLBERG's ophold paa Voss bevares endnu. I den gamle præstegaard viser man et værelse med et eneste lidet vindu; her skal HOLBERG have boet. Og udenfor staar der en stor furu, som gaar under navnet Holbergsfuruen. Under den skal han have yndet at sidde.

I 1703 vendte HOLBERG tilbage til Kjøbenhavn for at tage sine eksamina. Økonomien stillede sig imidlertid fremdeles i veien for et længere universitetsophold; det gjaldt at blive færdig i en fart. Under opholdet paa Voss havde han naturligvis forberedt sig paa egen haand; i Kjøbenhavn fortsatte han eksamensforberedelserne med saadan kraft, at han allerede vaaren 1704 kunde underkaste sig baade den filosofiske og den theologiske eksamen. Saa maatte han atter vende hjem til Norge for at søge sig en ny plads som huslærer. Han fik den i selve Bergen hos en af sine gamle lærere, lektor NILS SMITH, Bergens vicebiskop, en mand, som var begavet med en talrig børneflok, der uden tvivl har skaffet HOLBERG nok at bestille. «Jeg havde neppe haft den Plads nogle Maaneder, førend mig syntes, at jeg var kommen i det største Slaveri,» siger HOLBERG

i sin selvbiografi, og tiltrods for, at hans «Principal» var vel fornøiet med ham, «saasom han mærkede, at hans Børn forfremmedes got under min Information,» længtes han dog bort og var trods alle overtalelser og forestillinger ikke at formaa til at blive. Sagen var, at den unge ørns vinger var begyndt at vokse ud; han følte en uimodstaaelig trang til at prøve dem, til at se sig om i verden,

Voss gamle præstegaard med «Holbergsfuruen».

(Det mindste vindu i anden etage skal have været Holbergs.)

lære nye og større forhold at kjende. Hans «Principal» var selv den uskyldige aarsag til, at denne trang blev vakt. «Samme *Mag.* Smidt,» heder det i selvbiografien, «havde i sine unge Aar reyst meget udenlands, og været paa de fleste Steder i Europa: Jeg tog mig da fore, naar jeg ikke havde andet at bestille, at læse i hans Reyse-*Journal*, hvorudover jeg fik saadan en Lyst til at reyse udenlands, at ihvorvel jeg ingen Penge havde, hvilket kunde have været nok til at dæmpe denne min ædle Lyst, saa blev jeg dog af

Tingens Vanskelighed meere og meere ophidset.» En liden smule var der endnu tilbage af hans fædrenearv; den gjorde han om i rede penge. «Jeg soldte da bort Løsøre, faste Midler, Prioriteter, Privilegier, og alt, hvad jeg kunde sætte paa Auction, og med et Ord: Jeg søgte, som en Guldmager, at gjøre Guld af alle Ting. Men da jeg gjorde Overslag, kunde jeg dog ikke bringe det høyere end til en Capital af 60 Rigsdaler.» Ikke desto mindre besluttede han at reise; han indsaa vistnok, at «Capitalen» ikke strakte langt; men han havde under sit ophold i Kjøbenhavn lagt sig efter fransk og italiensk, og han var sangvinsk nok til at indbilde sig, at disse sprogkundskaber i en snever vending skulde kunne bøde paa reisepengenes knaphed.

Han drog til Holland, det land, som stod i den livligste forbindelse med hans fødeby, til Amsterdam, hvor der var fuldt op af hans landsmænd, især af hans byesbørn, og hvor han altsaa ikke resikerede at staa fuldt saa alene som i et vildt fremmed land. De første uger i Amsterdam tilbragte han bare med at se og iagttage alt, hvad sees og iagttages kunde; men paa denne maade gik det jo ikke i længden — dertil begyndte pengepungen at blive for slunken. Han maatte da se sig om efter noget at bestille som sproglærer; men i dette stykke havde han gjort regning uden vært. «Thi da jeg lærdte at kjende Hollændernes Naturell, fornam jeg nok, at jeg paa den Maade, jeg havde tænkt, ikke kunde fortjene det, jeg kunde leve af, besynderlig i Amsterdam, hvor endog de lærdeste Professorer ikke agtes saa meget som en Skipper.» En febersygdom traadte til; han maatte søge en læge, og denne raadede ham til at reise til Aachen for at benytte de varme bade. Holberg besluttede at følge hans raad og drog til Aachen, hvor han opholdt sig i tre uger; men da var hans midler udtømte, og han maatte paa sin fod vandre tilbage til Holland. Et stort udbytte havde han dog havt af denne udflugt: han var bleven kvit sin feber; og da han endelig var naaet tilbage til Amsterdam, fik han efter meget stræv laant saa mange penge, at han kunde komme tilbage til Norge.

Som Holberg fremstiller dette sit første udenlandsophold, ser det ud, som om det kun skulde have varet en række uger. Det er imidlertid paa det klareste bleven bevist, at reisen har varet et

helt aar. Hvad har HOLBERG taget sig til i al denne tid? Hvorledes har han fristet livet? Hvem har hjulpet ham ud af kniben? Det er altsammen spørgsmaal, som hører til de mange dunkle punkter i HOLBERG's biografi. De er i alle fald ikke opklarede og vil efter al sandsynlighed aldrig blive det. —

Tilbage til Bergen vilde HOLBERG ikke. «I Bergen havde jeg vel mine Slægtninger, som kunde hjelpe paa mig, men somme, vidste jeg og, vild belee mig for min daarlige Udenlands-Reyse. — — Tvert imod paa andre Steder havde jeg intet saadant at frygte for. Da jeg nu havde overveiet alt dette, besluttede jeg endelig at reyse til Christiansand.» I Kristiansand havde HOLBERG ogsaa slægtninge, omendskjøndt dette slægtskab var en smule fjernt. Byens biskop LUDVIG STOUD var nemlig en fætter af HOLBERG's mor, og hans børn var altsaa HOLBERG's næstsøskendebørn. Hos en af disse boede han i længere tid, og han synes i det hele taget at være bleven særdeles vel modtagen i den lille stiftsstad, ligesom han fik god søgning som lærer i sprog. Om sit ophold i Kristiansand fortæller han forresten ikke stort i sin levnetsbeskrivelse. Et par anekdoter er omtrent det hele. Han havde en disput med en konkurrerende sproglærer, og han forargede byens unge damer ved at paastaa, at kvinderne ikke var rigtige mennesker. Sproglæreren forsonede han sig med, og damerne beroligede han ved at tage sin paastand tilbage. Begge disse oplevelser har afgivet stof til «Erasmus Montanus». Et kristiansandsk lokalsagn, der først i vort aarhundrede er bleven optegnet, giver imidlertid et interessant, om end ikke helt paalideligt bidrag til hans livshistorie paa dette tidspunkt. Det meddeler nemlig hverken mere eller mindre, end at HOLBERG under sit ophold i Kristiansand har været forelsket, og gjenstanden for hans kjærlighed skal have været en bispedatter. Sagnet nævner datteren af STOUD's efterfølger paa bispestolen; men DAAE har paavist umuligheden heraf, hvorimod han mener, at det godt kan have været en af STOUD's døtre. Nærmere kjendskab til denne HOLBERG's kjærlighedshistorie har man ikke. Usandsynligt er det imidlertid ikke, at det har været den, der drev ham bort fra Kristiansand og paany ud i den vide verden. Blandt hans kristiansandske venner var der ogsaa en trøndersk student ved navn CHRISTIAN BRIX. Sammen med ham besluttede HOLBERG at drage over

til England. Synderlig penge havde de ikke; men Brix stolede paa hjælp fra sin velhavende mor i Trondhjem, og paa dette haab drog de afsted vaaren 1706. Da skibet styrede rundt Næsset og stak tilhavs, var det sidste gang, Holberg saa Norges kyster.

I over to aar opholdt nu Holberg sig i England, fornemmelig i Oxford, hvor han lod sig indskrive som akademisk borger. I begyndelsen var det meget daarligt med finanserne; men snart begyndte han ogsaa her at faa elever baade i sprog og i musik, en· kunst, som han hele sit liv dyrkede med levende interesse. I sin selvbiografi omtaler han i varme udtryk det gjæstevenskab og den kammeratslighed, som de oxfordske studenter viste ham. De bød ham tilbords «baade Middag og Aften», og da han endelig skulde reise, tilbød de ham reisepenge, et tilbud, som han ikke fandt at kunne modtage. Over dette samliv med elskværdige kammerater glemte han dog ingenlunde sine studier; der er ingen tvivl om, at han har benyttet det storartede bibliothek med stor iver. Om omfanget og karakteren af sine oxfordske studier giver han os desværre ingen meddelelse; kun saa meget er sikkert, at de hovedsagelig har gaaet i historisk og geografisk retning. Under opholdet her paabegyndte han nemlig udarbeidelsen af sine ældste historiske og geografiske værker. At hàn ogsaa har stiftet et fortroligt bekjendtskab med den engelske samtids blomstrende literatur paa det filosofiske og skjønliterære omraade, tør ansees hævet over enhver tvivl. Han fortæller selv paa sine gamle dage, at han har læst alt, hvad de engelske deister har skrevet om religiøse emner; han har læst Addison's og Swift's værker, og tidens engelske skuespildigtning har vistnok heller ikke undgaaet hans opmærksomhed. Hele det rige og blomstrende literære liv i datidens England har overhovedet virket udviklende og befrugtende paa ham, og han vendte hjem som en modern aand, der ikke kunde finde sig tilrette i de antikverede danske universitetsforhold og var tilbøielig til at lægge en kritisk maalestok baade paa universitetet og livet i Danmark overhovedet.

Med et svensk skib forlod han England i 1708, blev landsat i Helsingør og drog derfra tilfods til Kjøbenhavn. Der slog han sig ned og inviterede studenterne til at høre privatforelæsninger over hele det «Liggende fæ af udenlandske Rariteter», som han sad inde

med. Han fik tilhørere i hobetal, og de fulgte hans foredrag med stor interesse; men da det kom til betalingen, blev det smaat stel. Paa denne maade kunde han ikke friste livet, og han var da atter nødt til at paatage sig «en Skolemesters Skikkelse». «Men jeg blev ikke længe ved dette Skolemester-Embede; thi den nys afdøde* Etatz-Raad PAUL WINDING fik i Sinde at lade sin yngste Søn, ANDREAS WINDING, reyse til Tyskland, og som han da havde en Reyse-Cammerat nødig, fik jeg denne Station, omendskjøndt han tilforn ingen Bekiendtskab havde til mig.» Han fulgte den unge mand til Dresden, hvor han skulde blive i længere tid. Over Leipzig, Halle og Hamburg vendte HOLBERG tilbage til Kjøbenhavn fra denne den korteste og mindst lærerige af sine udenlandsreiser. Atter fulgte et aars hoveriarbeide som kjøbenhavnsk huslærer, hvorefter HOLBERG fik en plads paa Borchs Collegium — en anstalt, hvor fattige studenter havde fri bolig og underholdning. Her tilbragte han fem aar, og her fuldførte han sine første literære arbeider.

Det ældste af dem var «Introduction til de Europæiske Rigers Historier» (1711), det første forsøg paa at levere en dansk verdenshistorie. Bogen er temmelig omfangsrig; alligevel er den kun en del af det arbeide, som HOLBERG oprindelig havde planlagt og skrevet. Han fortæller selv herom i sin levnetsbeskrivelse: «Dette Værk gjorde jeg en Begyndelse til, medens jeg var i England paa det Bodleyanske Bibliothek, hvor jeg ved den Leylighed, jeg havde til at læse i de Bøger, som kunde tiene mig til mit Verk, betragtede tillige, hvor berømmeligt det er, saa ung at faa Sted iblant Skribentere. Dette blev jeg da drevet af, og skrev en almindelig Geographie, til hvilken jeg lagde i Enden hvert Lands Historie, men da den var under *Censur,* kom PHLUG's Geographi ud in Quarto, hvorover jeg forandrede mit Sind og lukkede ud alt, hvad som var Geographisk deri, og gav det ud, som var Historisk.» Et lignende værk havde den før nævnte tyske lærde PUFFENDORF forfattet, og HOLBERG fik snart høre beskyldninger for, at han havde indskrænket sig til at afskrive denne. HOLBERG protesterede mod beskyldningen; han havde kun fulgt PUFFENDORF i afsnittet om

* Dette er skrevet i 1726.

Tyskland. Forøvrigt havde han benyttet det rige materiale, som havde staaet til hans raadighed under opholdet i England.

I 1713 udkom hans næste bog. Dens lange titel er saalydende: «Ludvig Holbergs | Anhang | Til hans | Historiske *Introduction* | Eller | Underretning | Om de Fornemste Europæiske Rigers og | Republiquers Stater, | Uddragen af de oprigtigste par|-ticuliere Stater, Jure Publico, og | itzige Seculi Historie, | Og deelt udi 5 Parter. | Første Part.» Denne første «part» handler om Tyskland, England og Holland. De følgende «parter» saa aldrig lyset, og manuskriptet er gaaet tabt. Sandsynligvis har dette været en omarbeidelse af det geografiske værk, HOLBERG ovenfor talte om. Stilen er livlig og begynder allerede at antage det for HOLBERG karakteristiske præg. I fortalen hævder han det sproglige princip, som han senere vedblev at følge: «Hvad sig anbelanger Stiilen, da har jeg beflittet mig paa en reen Danske, og sjelden indførdt fremmede Ord, naar jeg har kunnet finde forstaaelige Danske;» men paa samme tid hævder han de fremmede ords nødvendighed; aflægse gloser, som ingen længer forstaar, vil han ikke vide af. Ogsaa i en anden henseende er denne fortale mærkelig; man træffer her paa det første angreb, som HOLBERG retter mod det danske universitetsvæsen: «Fordi en er en *Academicus*, derfor følger ikke paa, at han skal bryde sit Hoved alleene med distinctioner og Gloser, at drive Tiiden bort at *formere Syllogismos*, eller at grave sig ned udi *Antiqviteter.*» Som man ser, tager HOLBERG allerede her angrebsstilling overfor universitetet.

To aar efter havde han atter et arbeide færdigt. Det var hans «*Introduction* | Til | Naturens | Og | Folke-Rettens | Kundskab | Uddragen | Af de fornemste *Juristers* be | synderlig | *Grotii, Pufendorfs* og *Tho* | *massii* Skrifter, | *Illustreret* med Exempler af de Nor | -diske Historier, og *confereret* med disse | Rigers, saa vel gamle som nye | Love» (1715—16). Den nye videnskab, som HOLBERG her gav en populær udsigt over, var ikke yndet i Danmark, specielt ikke af geistligheden, der ansaa den for ugudelig. En geistlig ved navn MASIUS havde aabent udtalt dette og rettet et heftigt angreb mod den tyske naturretslærer THOMASIUS. Det var derfor et farligt emne, HOLBERG havde givet sig i kast med, og det gjaldt at slippe helskindet forbi den geistlige aarvaagenhed.

LUDVIG HOLBERGS

INTRODUCTION

Til de fornemste

Europæiske

Rigers Historier/

Fortsat

Indtil disse sidste Tider/

Med

Et tilstrækkeligt Register.

Kiøbenhavn/ 1711.

Trykt' hos Johann Jacob Bornheinrich.

Paa Johann Krusens Bekostning/
og findis hos hannem til Kiøbs.

Titelblad til Ludvig Holbergs første bog.

Han gjorde da ogsaa paa forskjellige steder i sin fremstilling den geistlige opfatning adskillige indrømmelser; men rigtignok blev resultatet i regelen, at hvad han gav med den ene haand, det tog han straks efter igjen med den anden. Betragter man bogen i lys af tidsforholdene, maa man karakterisere den som en paa samme tid forsigtig og modig bog. Forsigtighed og mod er overhovedet to fremtrædende egenskaber i HOLBERG's forfatterliv, især i hans yngre aar. Havde han ikke været forsigtig, var han bleven kneblet af autoriteterne; trods hans forsigtighed lagde de ham jo allehaande hindringer i veien. Havde han ikke været modig, havde han aldrig vovet at bringe saa meget farligt nyt ind i den gamle rede, og hans forfattervirksomhed vilde da aldrig have faaet den store og epokegjørende betydning, som den fik. Ogsaa dette værk forsynede han med en mærkelig fortale, hvori han dvæler ved de forskjellige videnskabers værd og atter retter et angreb paa den aandløse maade, hvorpaa filosofien og sprogvidenskaben blev dyrket.

Endvidere forfattede HOLBERG i dette tidsrum et værk om KRISTIAN DEN FJERDE's og FREDRIK DEN TREDIE's historie. Det blev i manuskript indleveret til kongen, men blev ikke trykt; dog vil man vel antageligvis gjenfinde det væsentlige af det i de tilsvarende afsnit af hans Danmarks historie.

Alle disse værker udarbeidede HOLBERG i de fem aar, han laa paa Borchs Collegium; men det var ikke sager, som faldt i den blandt de høilærde herskende smag. En brav *academicus* skulde disputere om allehaande subtile materier, det var simpelthen hans pligt. Men denne pligt gav HOLBERG en god dag. Han disputerede ikke en eneste gang, men kneb sig fra det hele ved hvert aar at holde et lidet foredrag paa latin over et eller andet emne, der laa indenfor den kreds, hvori hans interesser og studier bevægede sig. Trods den temmelig omfangsrige forfattervirksomhed, han i disse aar udfoldede, blev han derfor beskyldt for forsømmelighed, og det har, efter antydninger i hans selvbiografi, neppe været frit for, at han har havt adskillige ubehageligheder i den anledning. Allerede paa dette tidspunkt synes det raadende universitetskoteri at have begyndt at se skjævt til ham som en farlig mand, der havde den utilgivelige feil at ville gaa sine egne veie. Men paa samme tid synes hans skrifter ogsaa at have erhvervet ham enkelte formaaende

velyndere — ellers havde det vel neppe lykkedes ham at trænge frem til kongen med sit historiske skrift, og neppe havde vel heller kongen uden gode anbefalinger belønnet dette arbeide, som han gjorde. Til stor forargelse for de akademiske spidsborgere udnævnte han nemlig HOLBERG til extraordinær professor. Det var vistnok en stilling, som den fattige forfatter ikke skulde blive fed af; thi den indbragte ham ikke en skilling; men det var dog alligevel mere end en tom titel. En ekstraordinær professor stod nemlig dengang for tur til at blive virkelig professor, saasnart et professorat ved universitetet blev ledigt. Kort før denne udnævnelse havde hans velynder geheimeraad ROSENKRANTZ skaffet ham et reisestipendium paa 100 rdlr. i fire aar, og nu drog han ud paa sin fjerde udenlandsreise. Stipendiet skrev sig fra et legat, som den ROSENKRANTZ'ske familje havde oprettet, og det forpligtede stipendiaten til at studere ved protestantiske universiteter i udlandet. Men takket være sin beskytter tog HOLBERG det temmelig let med denne forpligtelse. Istedetfor at drage til et tysk universitet drog han over Holland og Belgien til Paris. Her levede han i halvandet aar, ivrig beskjæftiget med at studere gamle og nye bøger paa de store bibliotheker og menneskene, som de færdedes rundt omkring ham. Han meddeler selv det karakteristiske træk, at han var en flittig tilhører ved byens retsforhandlinger; og at det ikke bare har været «for sprogets skyld», han søgte retssalene, det indser enhver, der kjender lidt til HOLBERG. — «Det gaaer med Begjærlighed til at reyse Udenlands,» siger han paa dette punkt af sin levnetbeskrivelse, «ligesom med dem, der render ned af et steilt Bjerg; thi ingen af dem kan holde stille, om end skjønt de vilde. Jeg hørte af en Fransk Student, at en Reyse fra Paris til Rom kunde ikke komme paa høyere end 20 Rdlr.; jeg spidsede Øren hertil, og fik og alle Omstændigheder at vide af ham, saa at enten jeg sov eller jeg var vaagen, enten jeg stod eller jeg gik, saa stod disse Tanker mig for Hovedet; Lysten trækkede mig til den ene Side, Fornuften til den anden.» Resultatet blev, at lysten seirede; han brød op fra Paris for at begive sig til Italien. Han drog gjennem Frankrig til Marseille, derfra med et skib til Genua og derfra sjøveien til Rom (Ostia). Sjøsyge og sumpfeber besværliggjorde i høi grad reisen, og sumpfeberen slap ham ikke hele den vinter, han opholdt sig i

Rom. Som bekjendt er denne sygdom ikke af den art, at den nøder patienten til at holde sengen. Et feberanfald hvert fjerde døgn med efterfølgende mathed og hovedpine — det er, hvad HOLBERG maatte trækkes med under sit Romer-ophold; men det hindrede ham ikke fra næsten hver dag at gaa ud i byen, bese dens arkitektoniske og plastiske skatte og besøge de udmærkede offentlige bibliotheker, som han dog ikke fik tilstrækkeligt udbytte af, da næsten alt, hvad han ønskede, stod paa listen over de forbudne bøger og saaledes ikke blev udlaant. Man ser ham overhovedet her beskjæftiget paa sin sædvanlige maade: studerende bibliothekernes skatte, fortidens mindesmærker og samtidens folkeliv. I slutningen af februar forlod han endelig Rom og vandrede paa sin fod til Florents. Derfra vandrede han videre til Turin, den allersmukkeste by, han efter sit eget udsagn har seet, og saa over Alperne helt tilbage til Paris. Efter en maaneds ophold her vendte han over Holland hjem til Kjøbenhavn, hvor han ankom sommeren 1716. De to følgende aar var en trang tid for HOLBERG; intet professorembede var endnu blevet ledigt, og han tilbragte disse aar i den yderste fattigdom. Han var i den grad blottet for hjælpemidler, at han maatte modtage understøttelse af Trinitatis kirkes fattigpenge. Dette var i 1717. Aaret efter blev der endelig et professorat ledigt, og skjæbnen vilde, at det netop var i den af HOLBERG ringeagtede «scolastiske» metafysik, en del af filosofien. HOLBERG havde ikke megen lyst paa at overtage dette fag, som han konsekvent havde forsømt i hele sin studietid; men nød bryder alle love, og han tog imod stillingen. «Herudover begyndte de da, som kjendte mit Naturell, at spaae om, at det var ude med denne store Videnskab, og deri toge de heller ikke meget feyl; thi jeg vil reent ud bekjende, at jeg ikke fulgte mine Formænds Fodspor, og at Metaphysica aldrig kunde komme i større Fare, end under mit Forstanderskab. Dog holdt jeg det temmelig gedult i Førstningen; ja, strax derefter holdt jeg en Oration til Metaphysicæ Berømmelse, men en saadan een, som alle sande Elskere af Metaphysica ikke kunde høre uden Ærgrelse, saasom de besluttede, at det snarere var en Parentation (ɔ: ligtale) end en Berømmelses-Tale.»

I to aar var HOLBERG metafysisk professor, og i denne tid er det, han begynder sin poetiske virksomhed. Han, der tidligere kun

havde optraadt som historisk, geografisk og juridisk forfatter, faar pludselig en «poetisk Raptus» og begynder at skrive satirer og komiske heltedigte i en tone, der ikke var synderlig stemmende med en høilærd professors værdighed. Der er her et vendepunkt i HOLBERG's udviklingshistorie, som er høist mærkeligt, og som kræver en nærmere redegjørelse, hvis forstaaelse skal vindes. Det gjælder at gjøre rede for, hvorledes HOLBERG blev digter.

Sansen for det komiske er i regelen en af de aandelige egenskaber, der senest naar frem til udvikling hos menneskene. Ungdommen er lyrisk og alvorlig; den forarges over verdens skrøbelighed; først aarene og erfaringen bringer denne skrøbelighed ind under komisk synspunkt. Sygelighed, fattigdom og alvorlige studier havde længe stængt for HOLBERG's komiske aare. Han havde nok overalt, hvor han færdedes, havt et aabent blik for alt det komiske, der mødte ham paa hans vei. Det viser alle de komiske smaaoplevelser, han fortæller i sin levnetsbeskrivelse, og som han er saa forhippet paa at fortælle, at han for deres skyld glemmer eller forbigaar langt vigtigere ting. Men denne sans for det komiske havde tidligere ikke været saa mægtig i ham, at han havde maattet skaffe den udtryk. Til trediveaarsalderen var HOLBERG væsentlig en alvorsmand, en fattig og sygelig lærd, hvem det ikke et øieblik faldt ind at slippe latteren løs. Nu var imidlertid hans situation bleven forandret, han havde ikke længer sorger for sit udkomme; frit og fornøiet kunde han se sig omkring, og saa er det, at omgivelsernes komik overvælder ham i den grad, at han ikke kan bare sig længer, men maa slippe et helt væld af latter løs. Den, som paa den aandrigste og psykologisk fineste maade har skildret denne overgang, er ubetinget GEORG BRANDES. Han skriver blandt andet: «Der staar han da, den stakkels Professor i Metafysik mod sin Vilje, og docerer for at tjene Livets Ophold Ting, hvorpaa han ikke tror, og hvorved han intet kan tænke, medens foran ham nogle faa sortkjolede Studiosi skrive Visdommen ned og lære den udenad, og medens i Høresalene rundt om det lærde Corps med hellig Alvorlighed forfægter, demonstrerer, slutter og beviser det rene Intet. — Er Situationen ikke ironisk, mefistofelisk, tragikomisk? — Er det et Under, om Ironien nu bliver Grundstemningen i denne Sjæl, et Under, om Smilet, det tilbagetrængte Smil, vil frem og

lejre sig om disse Læber, eller er det ikke fuldt naturligt, at den nye Professor faar et eget Syn paa dette Lærdomstempel, det Land, hvori det er et aandeligt Midtpunkt, og denne hele Verden. — Den er komisk, er den, denne Verden, det ser han nu. — Da han var ung og videbegjærlig og eventyrlysten og frihedselskende, som en Yngling er det, da var Verden saa stor. Der var uendeligt at se og at lære; det gjaldt at komme rundt. Og lille, tynd og spinkel som han var, smuttede han ud, kom igjennem overalt og helskindet hjem. — Da han saa var kommen tilbage og skulde til at fortjene sit Brød, men intet Livsophold fandt; da han med alvorlig og samvittighedsfuld Flid havde udført sine første Arbejder, og det første Angreb rettedes paa ham, da lærte han, at Verden var trang, at det var de fleste ligegyldigt, om han naaede frem eller gik tilgrunde, men at der var Andre, som vilde fortrænge ham fra hans Plads, berøve ham Agtelse og Fremtid, og han griber til Polemik og Satire som Forsvarsvaaben. — Men næsten samtidigt, netop som han er kommen i Havn, er bleven et Medlem af denne Universitas, et lille Led i noget Stort og Fornemt, Embedsmand, neddykket i en Atmosfære af Pedanteri, Lærer i det Meningsløse for de Tanketomme, opdager han, at denne Verden er komisk. Han ser den for første Gang under det Latterliges Synsvinkel. — Først og fremst ser han den Verden, i hvilken han virker, saaledes. Om Formiddagen maa han paa Embedsvegne med højtidelige Miner overvære en Disputats mellem Studenter og Magistre. Men neppe hjemkommen hævner han sig ved at gribe et Blad Papir og lette sit Hjerte. Kunde vi se ham over Skuldren, vilde vi læse:

«Man saae den hele Sal af Syllogismer bæve,
Nu saae man udstrakt Haand, nu saae man knyttet Næve;
Den salte Svede af de lærde Pander rand;»
o. s. v., o. s. v.

— — — — Det er et Blad af første Bog af «Peder Paars».» —

— En eiendommelig indledning til Holberg's satiriske og komiske forfattervirksomhed danner hans feide med Andreas Højer. Denne i det danske monarkis tyske del fødte mand var egentlig mediciner af fag; men han beskjæftigede sig ogsaa — polyhistorisk som tidens tendens var — med historie og jurisprudens. I 1718

udgav han paa tysk en kortfattet Danmarks historie, og tiltrods for, at bogen var forsynet med en krybende tilegnelse til kongen, blev den dog stemplet som farlig, og der blev nedsat en kommissjon for at afgive betænkning over skriftet. Denne betænkning vedkommer jo ikke HOLBERG direkte, men den afgiver dog saa karakteristiske eksempler paa, under hvilke vanskelige forhold en forfatter i datiden arbeidede, at den forsaavidt danner et Holbergianum af værd. Det hed, at HØJER havde omtalt de gamle danske konger paa en altfor dristig og respektstridig maade. Det var f. eks. usømmeligt, at han havde skrevet, at ERIK AF POMMERN drev sjørøveri; han burde have sagt, at kongen gjorde især svenskerne megen skade tilsjøs. Naar det hed, at KRISTOFER AF BAYERN's enke havde forelsket sig i KNUD GYLDENSTJERNE, da var det forargeligt. Forfatteren burde have skrevet, at hun var vel stemt imod GYLDENSTJERNE. At KRISTIAN DEN FØRSTE under sit ophold i Rom havde veget for kardinalerne og holdt vaskebækkenet for paven, gik det nu slet ikke an at fortælle i et protestantisk land. Resultatet var, at bogen blev undertrykt og vedblev at være det i mange aar. Det var imidlertid ikke denne side ved HØJER's historie, der satte HOLBERG i harnisk, men fortalen, hvori forfatteren paa en temmelig overlegen maade tog fat i alt, hvad der tidligere var præsteret af dansk historieskrivning. I denne fortale var der ogsaa en liden spids til HOLBERG i anledning af hans «Introduction til de europæiske Rigers Historie», der blev beskyldt for at være en kopi af PUFENDORF's værk over samme emne. Dette var mere, end HOLBERG kunde taale, og han offentliggjorde da under pseudonymet *Poul Rytter* en latinsk dissertation, hvori HØJER fik sit pas paaskrevet. Poul Rytter var en gammel overligger af en student, et fordrukkent og i det hele taget forkommet individ. Det er i hans navn, HOLBERG tager de danske historikere i forsvar, og anvendelsen af dette navn giver ham da ogsaa anledning til at slaa løs af hjertens lyst. Dette er HOLBERG's første forsøg i den satiriske genre; det er plumpt og grovt. Aaret efter udfordrede HØJER atter den offentlige mening ved et skrift om ægteskab mellem nærbeslægtede; atter fik han HOLBERG paa nakken; denne gang optraadte han under navnet *Olaf Pedersen Normand,* og atter var han mere grov og hidsig end egentlig vittig. Hvor ganske anderledes overlegent og

morsomt behandlede han ikke senere et værk af Højer i en af sine epistler. «*Idea Jurisconsulti Danici*» (1736) indledede Højer med et kapitel om juristens forkundskaber, og der var ikke ende paa alt, hvad en jurist burde vide. Ni sprog, genealogi, heraldik, karttegning, mekanik, hydraulik, medicin, theologi og alle mulige andre videnskaber. I en af sine epistler parodierer Holberg dette charlatanagtige kapitel, idet han udvikler alt, hvad en skomager bør kunne. Den yderst fornøielige parodi findes i tredie bind af Holberg's epistler.

Feiden med Højer var, som sagt, Holberg's første forsøg som satiriker. Han havde faaet blod paa tand, og han fortsatte. Tidligere havde han havt en ren afsmag for vers, og det havde ikke faldt ham ind at forsøge sig i den retning. Nu paakom der ham en uimodstaaelig lyst til at forsøge sig i den satiriske digtart. Han tog sit udgangspunkt i Juvenal's bekjendte sjette satire, der udmærker sig ved sin bidende spot over samtidens romerske kvinder. Men Holberg tager tillige afstand fra Juvenal; det er ikke kvindehad, der gaar gjennem hans første satiriske forsøg, men en vis ængstelighed for at indlade sig nærmere med kvinderne. Satiren, der senere fandt plads som nr. 4 af Holberg's skjæmtedigte og i denne egenskab senere blev indlemmet i hans «Mindre poetiske Skrifter», bærer titelen «*Poeten* raader sin gamle Ven *Jens Larsen* fra at gifte sig», og dens hensigt er at henlede opmærksomheden paa, hvor betænkeligt det er at indlade sig i ægteskab for mænd, der er ude over den første ungdom. Umuligt er det ikke, at spørgsmaalet har havt et slags personlig interesse for Holberg paa det tidspunkt, da satiren blev skreven; men denne interesse har i saa fald været rent theoretisk. Han var nu saaledes stillet, at han kunde tage en hustru og «stifte familje», hvilket efter hans opfatning i grunden hørte til en mands pligter. Men betænkelighederne var for mange og for store; han besluttede at svigte pligtens bud og fortsætte sit enlige liv. Som olding søgte han at gjøre denne forsømmelse god igjen, idet han, den gamle pebersvend, ved sit testament oprettede et legat til fattige jomfruers udstyr. —

— Efter at have sat sig nærmere ind i verslærens regler og love, gav han sig dristig i kast med udarbeidelsen af et stort komisk heltedigt. Det var «Peder Paars», hvis første bog udkom i

En Sandfærdig

Ny Viise

Om

Peder Paars

Som giorde en Reyse fra Cal-
lundborg til Aars/

Skreven til Lægedom/ Trøst og Husva-
svalelse for alle got Folk/ som lide Kaars og
Modgang her i Verden/

Af

Hans Mickelsen

Borger oc Indbaaner i Cal-
lundborg /

Med skiønne Anmerkninger neden under
efter den ny Maade/

Siunges efter den Melodie:
Arma virumqve cano &c.
Eller som den gamle Østerlandske Viise
Ἄνδρα μοι ἔννεπε Μοῦσα &c.
Klinger vel til alleslags Instrumenter, i sær
til Hackebræt eller Lire.

Trykt i dette Aar.

Titelblad af første bog af «Peder Paars» (1719).

1719, udstyret som datidens — og senere tiders — gadeviser. Ikke engang «Trykt i dette Aar» manglede paa titelbladet. Anden og tredie bog fulgte slag i slag, og samtidig seilede der et eftertryk op i originalens kjølvand, besørget af en kjøbenhavnsk bogtrykker. I 1720 udgav endelig HOLBERG «Peder Paars» samlet; den var nu forøget med en fjerde bog, men var dog dermed ikke afsluttet og blev det aldrig. Senere besørgede ikke HOLBERG nogen ny udgave af sin «Peder Paars». Der udkom vistnok baade en tysk og en svensk oversættelse i hans levetid; men en ny dansk udgave saa først lyset henved et snes aar efter hans død. Det er den smukke pragtudgave af 1772, baade i literær, typografisk og kunstnerisk henseende et pragtværk af første rang. Senere er der udkommet en hel del baade tarvelige og gode udgaver. Af dem er F. L. LIEBENBERG's uden sammenligning de bedste (1ste oplag 1855; 3die oplag 1879).

Peder Paars er, som bekjendt, en skikkelig kræmmer i den gode stad Kallundborg. Ledsaget af sin bodsvend og skriver Peder Ruus begiver han sig ud paa det farefulde hav for at drage til Aarhus, hvor hans elskede fæstemø har en stilling som «stadsmø» — kammerjomfru — i byfogdens familje. Men gudinden Avind oprøres ved den tanke, at de elskende skal træffe sammen, og hun iler til Eolus, vindenes gud, for at bevæge ham til at slippe en kraftig vind løs, saa Peder Paars ikke kan naa sit maal. Eolus tør i begyndelsen ikke for Neptun; men tilslut lader han sig dog overtale og slipper et helt kobbel af vinde løs. Nu ser det mørkt ud for Peder Paars. Han viser sig imidlertid som en helt og holder en heroisk tale til sjøfolkene, indtil sjøsygen overvælder ham. Peder Ruus følger ham trofast i hælene, baade naar det gjælder veltalenhed og sjøsyge. Masten gaar overbord, stormen tiltager:

«Der blev et Himmel-Veyr og en poetisk Storm.
Den hele Himmel blev med Skyer overtrekket,
Det mørkt blev som en Nat, man kunde ey paa Dækket
Hin anden mere see, hver laae og holdt sig fast
Een ved et Anker-Tov, en anden ved en Mast.

Man hørte Tovene forskrekkelig at hvine,
Om Skibet tumlede sig Kufferter og Skrine»
o. s. v., o. s. v.

Peder Paars
Poema Heroico-comicum
af
Hans Michelsen

Med tvende Fortaler og Just Justesens Anmerkninger.

Tredie Edition

Forbedret med et Tilleg til den Tredie Bog og med den Fierde, som er gandske nye.

Nihil est, Antipho,
Qvin male narrando possit Depravarier:
Tu id qvod boni est Excerpis.
Terent: Phorm: Act: 4. Sc: 4.

Tryckt Aar 1720.

Titelblad af ‹Peder Paars› (1720).

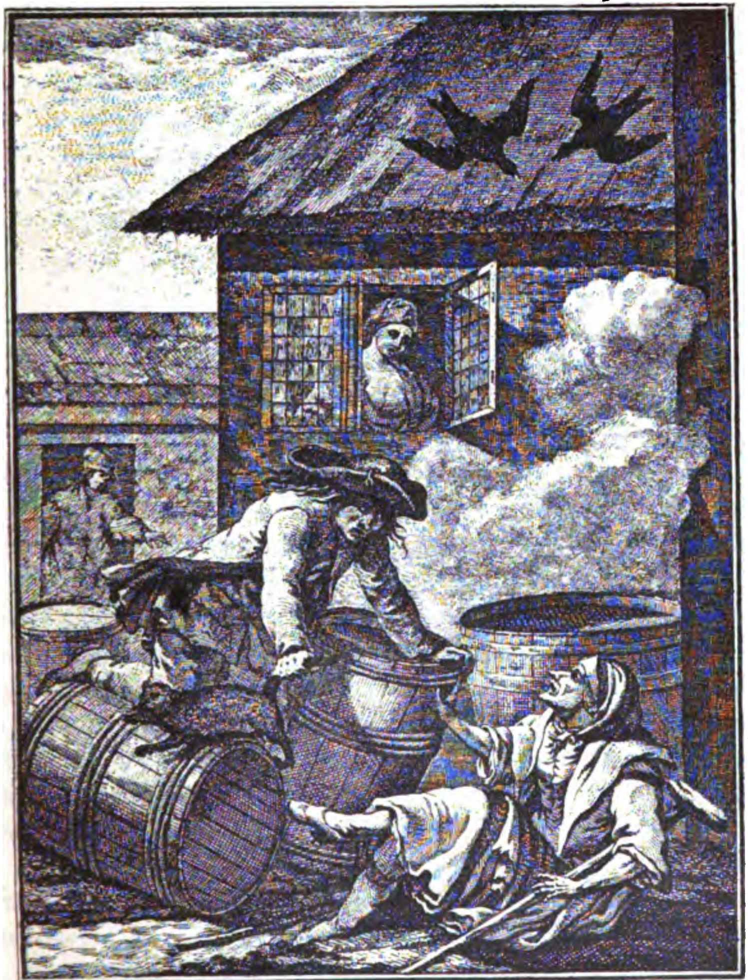
Endelig forbarmer kjærlighedens gudinde sig over Peder Paars og hans følge; hun iler til Neptun og foreholder ham, hvor overmodigt Eolus har handlet ved at slippe vindene løs paa egen haand. Neptun bliver rasende, holder en tordentale til vindene og beder dem pakke sig hjem.

«Det sagde han med Fynd og saadan Myndighed,
At Vindene med Hast i Bierget krøbe ned,
Og skjulte sig af Frygt, man dennem revse vilde.
Men saadan Ordre gav Neptunus alt for silde;
Thi Jagten dreven var imidlertid paa Land,
Hvor den i Stykker gik, dog omkom ingen Mand.»

Saaledes slutter første bogs første sang, der danner digtets indledning. Nu har nemlig Holberg faaet sin helt derhen, hvor han vil have ham, faaet ham i land paa en liden dansk ø, hvis forhold der saa bliver anledning til at fremstille i komisk belysning. Det er øen Anholt, som Holberg har valgt, et valg, der senere viste sig skjæbnesvangert. — At give et referat af Paars's oplevelser paa denne ø vilde føre for langt. De skibbrudne bliver plyndrede af de indfødte, maa levere et heroisk slag med dem, bliver tagne tilfange o. s. v. Endelig redder kjærlighedsgudinden dem atter ud af kniben, idet hun indgiver fogdens datter slig kjærlighed til Peder Paars, at hun hjælper ham til at flygte. Selv bliver hun imidlertid lumskeligen efterladt, og klagende ser hun fra stranden skibet forsvinde i det fjerne, som dronning Dido ser Æneas forsvinde i Vergil's «Æneide». Efter denne flugt kommer Peder Paars til en jydsk by, hvor han har forskjellige mærkelige oplevelser, der ender med, at han bliver sat i daarehuset. Endelig bliver han løsladt og ført i triumf ud af byen; men paa sin videre vandring er han atter uheldig; han bliver nemlig hvervet til soldat og maa kjøbe sig løs for alt det, han eier. Saa fortsætter han da i sin nøgenhed veien til Aarhus, og dermed slutter digtet, der, som før bemærket, aldrig blev fuldendt. —

Denne glimrende satyr-torso har et Janus-hoved. Dets ene ansigt vender mod oldtiden, dets andet mod forfatterens egen tid. Paa den ene side er «Peder Paars» en parodi paa de græske og romerske heltedigte. Det græske og det latinske citat, som staar

II. Bog. 3. Sang.

Illustrationsprøve af pragtudgaven af ‹Peder Paars› (1772).

paa det side 297 gjengivne titelblad, er begyndelsesordene af Homer's «Odyssé» og Vergil's «Æneide». Heltene i begge disse digte flakker omkring fra sted til sted, forfulgte af enkelte blandt guderne, beskyttede af andre — akkurat som Peder Paars. Der blev i datiden — baade i Frankrig og England — ført en livlig meningsudveksling om, hvorvidt oldtidens eller den nyere literatur var at foretrække. Begge standpunkter havde sine ivrige forfægtere. Holberg synes nærmest at slutte sig til den nyere literaturs talsmænd. I alle fald synes han ikke at have havt synderlig tilovers for det heroiske epos, ligesaa lidt for den umiddelbare friskhed hos Homer som for den kunstlede efterligning hos Vergil. Han slaar dem begge i hartkorn og parodierer dem af hjertens lyst. Og forat læseren ikke skal være i tvivl om, hvad han i det enkelte tilfælde sigter til, saa forsyner han i form af noter under teksten sit værk med en hel rigdom af klassiske parallelsteder, der i høi grad bidrager til at skjærpe den parodiske effekt. I denne henseende har noterne ikke været tilstrækkelig paaagtede af udgiverne, og hvis vi engang skulde opnaa at faa en omhyggelig folkelig udgave af «Peder Paars», da vil det ikke være udgiverens mindste opgave at oversætte og kommentere noterne.

Men denne side er nu alligevel ikke hovedsiden ved «Peder Paars». Kan vel være, at den fra først af har staaet for Holberg som den vigtigste. Indledningen synes at tyde derpaa; den er nemlig udelukkende parodisk. Men neppe har Holberg faaet sin helt fra det gyngende hav over paa fast dansk grund, før en anden tilbøielighed bemægtiger sig ham. Det er den satiriske. Han taber vistnok ikke et øieblik det parodiske af sigte; men tidssatiren er dog bleven hovedsagen. Denne ø Anholt, hvor Peder Paars strander, den betyder for Holberg ikke det virkelige Anholt med dets faa fattige fiskerfamiljer, der levede kristelig og næred sig af vrag. Hvad interesse var der ved at beskjæftige sig med dem? Nei, Anholt, det blev selve Danmark. Hele det danske samfund blev presset ind i denne snevre Anholt'ske ramme, og saa bar det løs med satire over alt det forældede og snevre i dette samfund, en frisk, kaad, lattermild satire, overdaadig rig i sin evne til at drage frem stof og overstraale det med blink i blink af lysende latter. I regelen indeholder en stor forfatters første arbeide spirerne til hans senere produktion.

HOLBERG danner i saa henseende ingen undtagelse. I «Peder Paars» ligger hele «Den danske Skueplads» og venter paa frigjørelse som kyllingen i ægget. Jeronimus og Per Degn, de læges overtro og de lærdes pedanteri — ingen latterlighed blev skaanet, selv om den var aldrig saa ærværdig, ingen dumhed sparet, hvor anseet den end var, ingen samfundsklasse forbigaaet, hvilken indflydelse den end havde. Om det saa var forfatterens kolleger ved universitetet, saa gav han dem til pris for latteren ved at stille deres lærde hanekampe i komisk belysning. Selv præsterne gik ikke fri, et eksperiment, som HOLBERG senere af klogskabshensyn ikke vovede at gjentage. —

I almindelighed er vor tid — efter den romantiske periodes eksempel — tilbøielig til at opfatte HOLBERG som et gammelt snusfornuftigt forstandsmenneske; men det, som vi hidtil — altsaa til hans modne manddom — har seet af ham, det vidner om kjæk ungdom, selv om denne ungdom ikke havde romantisk præg over sig. De gamle nordmænd var draget i vikingfærd ud i Europa og var vendt hjem belæsset med bytte. Men var ikke HOLBERG's ungdomsreiser en ny vikingfærd? Atter var en nordmand draget ud paa eventyrlige tog og var vendt hjem belæsset med rigt bytte, — ikke med sølv og guld, men med nye tanker og ny viden. Og da han saa sad vel fortøiet derhjemme, var det saa ikke atter et udslag af kjæk ungdom, af djærvt vikingemod, at han freidig huggede løs paa alt det snevre og forældede, han forefandt omkring sig? Leende slog han vinduet op, saa alt det gamle støv hvirvledes i veiret og blæste ham i øinene.

Om den modtagelse, der blev «Peder Paars» til del, siger HOLBERG selv i sin levnetsbeskrivelse: «Denne Poetiske Skrift blev paa adskillige Maader optagen, nogle bleve aabenbare vrede, andre kuns hemmelig. — Nogle ophidsedes imod Autor, fordi de meente at finde deres Personer under opdigtede Navne; andre havde lige saa ond Samvittighed, og vare bange for det samme, hvorudover de sloge sig sammen, for at bevæbne sig mod Autor; andre, som ikke vare vante til at læse uden alleene Bryllups-Vers, Begravelse-Vers og Lov-Sange, studsede over dette, som noget nyt, og lastede Autors Dristighed. Andre bildte sig ind, at det var deres Uvenner, som bleve ilde paatalte, hvorudover de toge det op med Glæde og

Latter, og tænkte, at de heraf kunde faae god Anledning til at raillere deres Uvenner, efterlode heller ikke ved Leylighed at lade dem høre de Vers, hvilke de meente meest at sigte paa dem, hvorved intet andet blev udrettet, end at Folk desmeere bleve bestyrkede i deres ugrundede Tanker herom. — — — Men der fattedes heller ikke sunde Forklarere og behjertede Forsvarere for dette lille Verk, der ansaae det baade for noget stort og behageligt, paa saadan skjemtsom Maade at skrive nyttige Satyrer.» Man vil heraf kunne ane, hvor stor den opsigt var, som «Peder Paars» vakte. Den blev trykt, eftertrykt, optrykt og eftertrykt paany; den blev læst af høie og lave, læge og lærde, rige og fattige; hos nogle vakte den beundring, hos andre forargelse; nogle lo og morede sig, andre satte et meget strengt ansigt op og mente, at forfatteren havde gjort et skjændigt stykke arbeide; den blev diskutteret paa værtshusene af de brave kjøbstadsborgere, og naar rentedagen kom og bønderne strømmede til byen for at betale sine rentepenge, saa brød diskussjonen ud paany, og det saa ud, som den aldrig skulde tage ende; thi der var ligesaa mange opfatninger, som der var læsere. Ja, selv lige frem til det ærværdige statsraad og til den suveræne trone trængte diskussjonen sig, og enden paa historien blev, at baade konge og raad maatte give sit ord med i laget — kort sagt: ingen dansk bog havde nogensinde vakt mage til røre.

Den sidste del af historien havde imidlertid let kunnet komme Holberg dyrt at staa. Den mægtige etatsraad Fr. Rostgaard indleverede nemlig en klage over bogen, og denne klage støttedes af enkelte af Holberg's kolleger ved universitetet.

Rostgaard var selv en lærd og for literatur interesseret mand; han havde reist meget og gjort omhyggelige studier ved udenlandske bibliotheker. Han var bare 13 aar ældre end Holberg; men alligevel laa der en hel tidsalder, en hel kulturudvikling mellem dem. Rostgaard var af den gamle pedantiske skole, for hvem gloserne betød mere end indholdet. Hans «Smaa Erindringsposter om danske Vers» viser det tilstrækkelig. I literaturen har han væsentlig erhvervet sig et slags navn ved sine samlinger til en dansk ordbog og ved sin to-binds-udgave af Danmarks latinske digtere. Forøvrigt var han en stor nullitet; men hans glimrende forbindelser

skaffede ham en udmærket karriere. Han blev hurtig etatsraad og geheimearkivar, ophøiet i adelsstanden og tilsidst præsident i det danske kancelli. I slutningen af FREDRIK DEN FJERDE's regjeringstid faldt han imidlertid endnu hurtigere, end han var steget. Han blev anklaget for at have modtaget bestikkelser og dømt fra sine embeder. Da «Peder Paars» udkom, sad han imidlertid endnu i sin fulde glans og magt, og den autoritet, hvormed han kunde træde op mod den unge, nybagte professor, var ligefrem knusende. Han var helt igjennem en modstander af aanden og tonen i HOLBERG's værk. I hans «Smaa Erindringsposter om danske Vers» heder det blandt andet: «Først og for alle Ting maa I altid udvælge saadan Materie eller *Subjectum carminis,* som kand være Gud eller Menneskene til Ære eller Læseren til nogen Undervisning, Fornøyelse eller sømmelig Tidsfordriv; men aldrig at skrive noget, som er *Satyricum* o. s. v. Thi om end skjønt det kunde kildre noget i visse Folks Øren, saa er det dog den farligste Karakter, et ungt Menneske kand tillægges at anses som en *Satyricus*; saasom alle ærlige Gemytter bære en indvortes Afsky for saadant et Menneske, om de end udvortes vise ham et mildt Ansigt.» I disse ord laa der en fordømmelsesdom over «Peder Paars», udtalt allerede to aar, før HOLBERG havde skrevet sit heltedigt. Det var en fordømmelsesdom opgjort paa forhaand. Man kan let tænke sig, hvorledes en æsthetiker af saadan kaliber vilde modtage en saadan bog. Hans stemning maatte være forargelse, intet uden forargelse. Og dertil kom endnu en personlig omstændighed, den nemlig, at ROSTGAARD var eier af øen Anholt. Øen er i høieste grad ufrugtbar, den bestaar væsentlig af flyvesand. Fiskeriet gav dengang liden indtægt, og strandinger var indbyggernes væsentligste indtægtskilde; de var der nemlig nok af. PEDER SYV vil jo endog vide, at øen kaldes Anholt, fordi den «holder Skibe an». Endnu helt ned mod vore dage skal, ifølge LIEBENBERG, bjergelønnen være en væsentlig indtægtskilde baade for præsten, fogden og almuen. I HOLBERG's tid var der ikke synderlig tale om reguleret bjergeløn; det gik ikke saa nøie til dengang; enhver tog sig til rette. HOLBERG havde virkelighedens grund at bygge paa, naar han skrev, at «hver lever christeligt og nærer sig af Vrag», eller naar han lader en af sine personer sige:

Latter, og tænkte, at de heraf kunde faae god Anledning til at raillere deres Uvenner, efterlode heller ikke ved Leylighed at lade dem høre de Vers, hvilke de meente meest at sigte paa dem, hvorved intet andet blev udrettet, end at Folk desmeere bleve bestyrkede i deres ugrundede Tanker herom. — — — Men der fattedes heller ikke sunde Forklarere og behjertede Forsvarere for dette lille Verk, der ansaae det baade for noget stort og behageligt, paa saadan skjemtsom Maade at skrive nyttige Satyrer.» Man vil heraf kunne ane, hvor stor den opsigt var, som «Peder Paars» vakte. Den blev trykt, eftertrykt, optrykt og eftertrykt paany; den blev læst af høie og lave, læge og lærde, rige og fattige; hos nogle vakte den beundring, hos andre forargelse; nogle lo og morede sig, andre satte et meget strengt ansigt op og mente, at forfatteren havde gjort et skjændigt stykke arbeide; den blev diskutteret paa værtshusene af de brave kjøbstadsborgere, og naar rentedagen kom og bønderne strømmede til byen for at betale sine rentepenge, saa brød diskussjonen ud paany, og det saa ud, som den aldrig skulde tage ende; thi der var ligesaa mange opfatninger, som der var læsere. Ja, selv lige frem til det ærværdige statsraad og til den suveræne trone trængte diskussjonen sig, og enden paa historien blev, at baade konge og raad maatte give sit ord med i laget — kort sagt: ingen dansk bog havde nogensinde vakt mage til røre.

Den sidste del af historien havde imidlertid let kunnet komme Holberg dyrt at staa. Den mægtige etatsraad Fr. Rostgaard indleverede nemlig en klage over bogen, og denne klage støttedes af enkelte af Holberg's kolleger ved universitetet.

Rostgaard var selv en lærd og for literatur interesseret mand; han havde reist meget og gjort omhyggelige studier ved udenlandske bibliotheker. Han var bare 13 aar ældre end Holberg; men alligevel laa der en hel tidsalder, en hel kulturudvikling mellem dem. Rostgaard var af den gamle pedantiske skole, for hvem gloserne betød mere end indholdet. Hans «Smaa Erindringsposter om danske Vers» viser det tilstrækkelig. I literaturen har han væsentlig erhvervet sig et slags navn ved sine samlinger til en dansk ordbog og ved sin to-binds-udgave af Danmarks latinske digtere. Forøvrigt var han en stor nullitet; men hans glimrende forbindelser

skaffede ham en udmærket karriere. Han blev hurtig etatsraad og geheimearkivar, ophøiet i adelsstanden og tilsidst præsident i det danske kancelli. I slutningen af FREDRIK DEN FJERDE's regjeringstid faldt han imidlertid endnu hurtigere, end han var steget. Han blev anklaget for at have modtaget bestikkelser og dømt fra sine embeder. Da «Peder Paars» udkom, sad han imidlertid endnu i sin fulde glans og magt, og den autoritet, hvormed han kunde træde op mod den unge, nybagte professor, var ligefrem knusende. Han var helt igjennem en modstander af aanden og tonen i HOLBERG's værk. I hans «Smaa Erindringsposter om danske Vers» heder det blandt andet: «Først og for alle Ting maa I altid udvælge saadan Materie eller *Subjectum carminis,* som kand være Gud eller Menneskene til Ære eller Læseren til nogen Undervisning, Fornøyelse eller sømmelig Tidsfordriv; men aldrig at skrive noget, som er *Satyricum* o. s. v. Thi om end skjønt det kunde kildre noget i visse Folks Øren, saa er det dog den farligste Karakter, et ungt Menneske kand tillægges at anses som en *Satyricus*; saasom alle ærlige Gemytter bære en indvortes Afsky for saadant et Menneske, om de end udvortes vise ham et mildt Ansigt.» I disse ord laa der en fordømmelsesdom over «Peder Paars», udtalt allerede to aar, før HOLBERG havde skrevet sit heltedigt. Det var en fordømmelsesdom opgjort paa forhaand. Man kan let tænke sig, hvorledes en æsthetiker af saadan kaliber vilde modtage en saadan bog. Hans stemning maatte være forargelse, intet uden forargelse. Og dertil kom endnu en personlig omstændighed, den nemlig, at ROSTGAARD var eier af øen Anholt. Øen er i høieste grad ufrugtbar, den bestaar væsentlig af flyvesand. Fiskeriet gav dengang liden indtægt, og strandinger var indbyggernes væsentligste indtægtskilde; de var der nemlig nok af. PEDER SYV vil jo endog vide, at øen kaldes Anholt, fordi den «holder Skibe an». Endnu helt ned mod vore dage skal, ifølge LIEBENBERG, bjergelønnen være en væsentlig indtægtskilde baade for præsten, fogden og almuen. I HOLBERG's tid var der ikke synderlig tale om reguleret bjergeløn; det gik ikke saa nøie til dengang; enhver tog sig til rette. HOLBERG havde virkelighedens grund at bygge paa, naar han skrev, at «hver lever christeligt og nærer sig af Vrag», eller naar han lader en af sine personer sige:

«— — Det Eyland Anholt heder
Indbyggerne hver Dag for Søefolk stedse beeder
at see dem her paa Land.» —

— En fnysende klage blev indleveret til kongen, ledsaget af en fortegnelse over alle de slemme steder i bogen. Denne fortegnelse var udarbeidet af HOLBERG's kollega, den lærde, men snever-synte professor HANS GRAM. Efter disse mænds mening var «Peder Paars» en skammelig pasquil og skandskrift, der indeholdt en mængde «usømmelige og bespottelige Expressioner mod Universitetet, Biskopen, Professorerne, ja mod den christelige Religion og Guds hellige Ord». Hvad der sagdes om det fattige land Anholt var til øens beskjæmmelse for evige tider, hvilket landet slet ikke havde fortjent, saasom indbyggerne i den sidste krig havde udstaaet meget ondt, havde reddet mange menneskeliv, dengang da «Eder May. forulykkede *Fregatte Pakan*» strandede der, og trolig assisteret de skibbrudne med, hvad de havde, til deres livsophold (endogsaa uden betaling, hvorfor kan skaffes attester); de havde ofte været udplyndrede, og dog havde de ærligen svaret sine skatter baade ordinære og ekstraordinære — og alligevel vovede denne Hans Mikkelsen, dette vanartede gemyt, at fremstille dem som røvere og røverhunde! Kan man tænke sig en mere gudsforgaaen frækhed! Intet under, at den brave etatsraad kom til det resultat, han kom til! Han sluttede nemlig sin klage med at andrage om, at bogen maatte blive konfiskeret og opbrændt af bøddelen, og at baade bogtrykkeren og forfatteren maatte blive tiltalt og straffet. Heldigvis var baade kongen og hans raad klogere end den vrede etatsraad. Den 12te februar 1720 blev klagen behandlet, og indstillingen lød: «Finder ikke at dette Skrift bestaaer af andet end lutter *fingeret* Skiemt, som heller kunde bleven udeladt end skreven, men som ikke fornemmes at *Professorerne* besværger sig at noget i Bogen er anført, som enten *toucherer* dem eller *Universitetet*, eller strider mod *Religionen,* saa kan *Conseilet* ingenlunde bifalde *Rostgaards* Meening, at det skulde *meritere* saadan *Ressentiment* eller saa høy Straf.» Kongen sluttede sig til denne opfatning, og dermed var den truende fare lykkelig overstaaet.

Ogsaa ved universitetet levede HOLBERG i hin tid paa krigsfod. Et universitetsprogram, som han i embeds medfør havde affattet,

blev undertrykt af hans ældre kolleger. Han udtalte sig nemlig ved denne leilighed aabent om universitetets affældighed og erklærede det hele for at være saa raaddent, at det trængte en grundig omdannelse og fornyelse. Tænk, hvilke ord! Og sligt skulde de høilærde herrer udgive som universitetsprogram! Nei tak; havde de ikke formaaet at stænge den nye fordærvelse helt ude fra de hellige haller, saa skulde de da i alle fald vide at lægge mundkurv paa den. Helst havde de naturligvis jaget HOLBERG paa porten med det samme. GRAM sagde det ligeud: han burde fjernes som en plet paa universitetet.

Efter disse gjenvordigheder blev HOLBERG en smule forsigtigere; fuldt saa udfordrende optraadte han ikke længer; men skræmme lod han sig ikke; han fortsatte uforfærdet paa den bane, han havde betraadt. De følgende bøger af «Peder Paars» var fulgt slag i slag og forelaa i 1720 samlet, forsynet med «Just Justesens Betænkning over Peder Paarses Historie», en indledning, hvori han søger at forsvare sit værk mod al den uforstandige kritik, der havde rammet det, og hvori han prøver at lede læseren til en klarere og mindre fordomsfuld forstaaelse af den satiriske digtning. Det samme arbeide er han ogsaa stærkt optaget af i slutningen af selve heltedigtet, ligesom en af hans satirer — den tredie — dreier sig om samme emne. For ham gjaldt det ikke blot at frembringe, men ogsaa at lede læseren til en rigtig opfatning af det frembragte. Det sidste var ikke den mindst vanskelige del af hans opgave, og i virkeligheden blev han aldrig færdig med den. Selv som olding optager den ham.

I 1722 udkom hans «Fire Skiemte-Digte». Det første beskjæftiger sig med DEMOKRIT og HERAKLIT, den leende og den grædende filosof. Hvem har ret, han, som ler over verdens daarlighed, eller han, som græder over den? HOLBERG anfører først alt, hvad der kan tale for HERAKLIT's taarevædede standpunkt, dernæst alt, hvad der taler for DEMOKRIT's lattermildhed. HOLBERG's resultat er:

> «De havde begge ret; Jeg dog den sidstes Latter
> Meer end den førstes Graad og vaade Øyne skatter.»

Anden satire er «*Apologie* for Sangeren *Tigellio*», en person, der nævnes af den romerske digter HORATS paa grund af sin

vægelsindethed. At der virkelig eksisterer slige vægelsindede mennesker, oplyser HOLBERG ved eksempler. Vi er i grunden alle vægelsindede i større eller mindre grad, baade i stort og smaat. Det er et meget interessant og tankerigt lidet arbeide.

Tredie skiemtedigt bærer titelen «*Critique* over Peder Paars» og er en samtale mellem Hans Mikkelsen og hans svoger Tøger om den satiriske poesis værd og berettigelse. De gjængse indvendinger mod «Peder Paars» fremsættes og gjendrives. — Fjerde satire — «Poeten raader sin gamle Ven Jens Larsen fra at gifte sig» — er før omtalt.

Disse og en del andre mindre arbeider paa vers samlede HOLBERG senere under titelen «Mindre poetiske Skrifter». Jeg skal her ikke opholde mig nærmere ved hvert enkelt af disse arbeider, men kun henlede opmærksomheden paa et af dem, nemlig «Zille Hans Dotters Forsvars-Skrift for Qvinde-Kiønnet». HOLBERG, der i sin ungdom havde ærtet Kristiansands damer med at paastaa, at kvinderne ikke var rigtige mennesker, optræder her som deres ridder og advokat. Deres evner staar ikke tilbage for mandens, og mange af de beskjæftigelser, som mændene nu har privilegium paa, vilde kvinder kunne klare ligesaa godt. Han forkynder med andre ord kvindeemancipationens ideer saa tidlig som i 1721, og at det var hans ramme alvor, fremgaar af, at han gjenoptager emnet i flere af sine senere skrifter. Den, som vil have nærmere greie paa denne sag, henviser jeg til en liden afhandling om «Holberg og kvindesagen» i min bog «Mixed pickles». —

— Saa modig og energisk som HOLBERG havde taget fat, var det dog ikke at undres over, at han snart følte sig kjed af at leve i krig med alle mennesker; han havde for liden støtte, og modstanden var for stærk. Han besluttede at holde op at satirisere og vende tilbage til den mere stilfærdige historisk-geografiske forfattervirksomhed. Allerede tidligere havde han saa smaat begyndt at forberede et nyt værk af den art, nemlig en beskrivelse over Danmark og Norge; nu tog han materialierne frem igjen; men det blev foreløbig ikke til noget. Den poetiske raptus, der var kommet over ham, var endnu altfor stærk. Trods had, forfølgelser og andre ubehageligheder af forskjellig art maatte han følge dens indskydelser. Han siger det selv et sted i tredie satire:

«Jeg veed, *Invidia* og *Irus* dem geleyde,
Der saadan Strænge rør, mod Verden føre Feyde,
Jeg sligt dog ændrer ey, min *Musa* er for kaad,
Den i Bevægelse tidt sætter saa mit Blod,
At jeg ey sove kand, før jeg i Pennen fører
Alt Galskab, Giekkerie, alt hvad jeg seer og hører,
Ved mindste Leylighed min *Musa* siger: Skriv,
Her er *Materie*, gak hen, Afrisning giv!
Jeg ofte siger ney med en *Catonisk* Mine,
Det hielper ey, thi jeg omdrives som *Machine*,
Jeg *disputerer* tidt, jeg bander og seer suur,
Den leer og siger, du ey ændrer din Natur.»

Disse ord kunde staa som motto over HOLBERG's komedier, dem han begyndte at skrive samme aar, som skjemtedigtene blev trykt.

Det er første gang, dramatiske arbeider bliver nævnte i denne norske literaturhistorie. Helt blottet for dramatisk digtning havde dog ikke Norge og endnu mindre Danmark været. De bibelske skolekomedier spillede en fremtrædende rolle i tiden efter reformationen. ABSALON PEDERSSØN BEYER var, saavidt vides, den første, der indførte dem til Norge. I 1563 lod han sine disciple opføre et stykke, der bar titelen «Adams fald» et af skolekomediens mest yndede emner. Senere hører vi ved flere leiligheder om dramatiske opførelser i Bergen, dels paa norsk, dels paa latin. Saaledes blev et par af TERENTS's komedier opførte. Selv saa sent som i HOLBERG's barndom var saadanne skuespilopførelser temmelig almindelige i Bergen. Han fortæller selv, at han har overværet flere; dog var det ikke længer latinskolens disciple, men omreisende tyske komedianter, der agerede. Ogsaa i Oslo og senere i Kristiania havde skolekomedien floreret; en af skolens rektorer, JAKOB WOLF, dramatiserede, som ovenfor anført, partier af VERGIL's Æneide, som han i 1591 lod trykke i Kjøbenhavn. Dette er, om ikke alt, saa dog det vigtigste, man ved om dramatiske opførelser i Norge før HOLBERG's tid. Paa hans præg som dramatisk forfatter har disse forsøg ikke øvet spor af indflydelse. — I Danmark fandtes derimod enkelte tilløb til en betydeligere dramatisk literatur af et mere nationalt præg. Enkelte af disse frembringelser — «Kortvending», «Karrig Niding», «Grevens og Friherrens Komedie» — er ret interessante, men naar man fra enkelt hold i dem har villet se forløbere for den HOLBERG'ske skuespildigtning, da maa der protesteres. Her er ingen

aandelig og ingen literær forbindelseslinje at opdage. HOLBERG's komedier har ingen forgjængere hverken paa norsk eller dansk grund. Det er ude i de europæiske literaturer, at disse forgjængere maa søges.

I HOLBERG-tidens Kjøbenhavn var skolekomedierne og de bibelske skuespil forlængst et tilbagelagt stadium. Hoffet og de fornemme vilde ikke vide af andet end italiensk opera og fransk komedie; borgerstandens dramatiske behov tilfredsstilledes af gjøglere og omreisende tyske komedianter, der spillede de gyseligste rabalderstykker. HOLBERG har foreviget dem i sin mageløse parodi «Ulysses von Ithacia eller en tysk Comoedie». I 1720 fik imidlertid et medlem af en fransk trup, maskinmesteren og theatermaleren ETIENNE CAPION, privilegium paa at opføre skuespil i Kjøbenhavn. Han lod bygge et tarveligt lidet theater, og i begyndelsen af 1722 optraadte den afskedigede franske hoftrup der; senere havde han ikke andet at byde paa end en «stærk mand». I august 1722 fik en af de franske skuespillere, RENÉ DE MONTAIGU, privilegium paa at opføre skuespil paa dansk. Den 23de septbr. 1722 kl. 5 om eftermiddagen gik tæppet første gang op for det første danske theater. ROSTGAARD havde skrevet en prolog; bagefter opførte man MOLIÈRE's «Den gjerrige». Men allerede en uges tid senere bragte theatret en dansk original. Det var HOLBERG's «Den politiske Kandestøber».

Den produktivitet, som HOLBERG nu udfoldede i løbet af nogle faa aar, er rent ud kolossal. Allerede inden udgangen af 1722 havde han leveret fem komedier; i løbet af 1723 skrev han 10, og til 1725 var dette antal bleven forøget med 10 nye. I løbet af tre aars tid havde han altsaa frembragt 25 komedier. Og alt dette arbeide udførte han bare af interesse for sagen. Det eneste vederlag, han fik, var skuffelser og ubehageligheder.

I begyndelsen gik det godt med det nye theater; men snart tabte nysgjerrigheden sig. Hoffet holdt sig fornemt tilbage. For dette tyske hof, overstrøget med et tyndt lag af fransk fernis, var det for simpelt at gaa paa dansk komedie. Af de tre nationer, hvoraf dengang det danske monarki var sammensat, var jo den tyske uden sammenligning den mægtigste, den, som angav tonen. Den danske borgerstand diltede efter, som en dansk dogg følger sin

herre i hælene, og nordmændene spillede slet ingen rolle; dertil var de for faatallige. Kjøbenhavn var væsentlig en tysk by, og det danske theater fristede en kummerlig tilværelse. Huset stod tomt. Allerede i 1723 blev theatret lukket en kort tid, da den ene af lederne, CAPION, blev sat i gjældsarrest. MONTAIGU overtog nu ledelsen alene; men allerede i slutningen af 1724 gik han fallit. Et nyt forsøg aaret efter førte hurtig til en ny fallit. I 1726 fik skuespillerne tilladelse til at spille for egen regning; men søgningen var fremdeles yderst slet. Den 25de februar 1727 opførtes HOLBERG's «Den danske Comoedies Liegbegiængelse» til aller sidste slutning, og det hed, at theatret skulde lukkes for bestandig. Aaret efter gjøres der atter et forsøg; men høsten 1728 indtræffer den store kjøbenhavnske ildebrand; for det første var der ikke tale om at spille komedie mere — og to aar efter dør FREDRIK DEN FJERDE, og pietismen stiger paa tronen med KRISTIAN DEN SJETTE. Intet under, at HOLBERG følte sig trist og bitter i disse aar. Ikke nok med, at man ikke forstod, hvad han vilde; men man misforstod ham ligefrem; istedet for at blive lønnet med beundring og udmærkelse var ringeagt og chikaner hans udbytte. Det var ikke passende for en universitetsprofessor at nedlade sig til at skrive komedier fulde af løssluppen skjemt. Det var langt under hans stillings værdighed; han bragte sin stand i vanrygte, og hans slette eksempel virkede demoraliserende paa studenterne. Det var jo en bekjendt sag, at flere academici optraadte som *acteurs* paa den danske skueplads. I virkeligheden havde HOLBERG meget at kjæmpe med, og hin klage over «Peder Paars» har neppe været den eneste, som blev ført mod ham; professorer og theologer har vistnok lagt sine hoveder i blød for at faa ham fjernet fra universitetet; men heldigvis har han ogsaa havt velyndere og forsvarere, og deres magt har været den største. Til en af disse, sandsynligvis grev RANTZAU, senere statholder i Norge, har han paa dette tidspunkt skrevet sin første «*Epistola ad virum perillustrem*», en udførlig redegjørelse for hans liv, hans færd og hans literære virksomhed, en underlig blanding af selvbiografi og selvforsvar. Det er skrevet efter et rekreationsophold i Paris vinteren 1725—26. Paa tilbageveien fra denne reise modtog han nemlig i Amsterdam et yderst ubehageligt brev. «Det var skrevet af een af mine gode Venner, som raadde mig til at iile med Hiem-

reysen det snareste skee kunde, saasom der vare nogle af mine Fiender, som i min Fraværelse satte stærk efter mig.» I den aller nyeste tid har en forfatter villet stille denne udtalelse i forbindelse med det første brev til en fornem herre, idet han har paapegt dets karakter som et selvforsvar. Kombinationen har ikke saa lidet for sig. Sikkert er det under enhver omstændighed, at HOLBERG paa dette tidspunkt var gaaet træt og nu virkelig gjorde alvor af sin plan at opgive digtervirksomheden og atter tage fat paa den historisk-geografiske forfattervirksomhed. Allerede i FREDRIK DEN FJERDE's sidste regjeringsaar var pietismen og med den præsterne begyndt at komme til magten, og med præsterne vilde HOLBERG nødig indlade sig. Det var farlige folk, som han helst gik af veien for. Som et tungt sneveir faldt den nye strenge aandsretning ned over landet og begrov de unge spirer, som fandtes, under sit trøstesløse lagen. Den HOLBERG'ske digtning, dette lyse vaarbud, som det affældige lærde pedanteris landeveisstøv forgjæves havde søgt at kvæle, det frøs nu stille tildøde. Fra nu af var HOLBERG atter væsentlig videnskabsmand, ikke digter. Allerede i 1729 udkom hans «Dannemarks og Norges Beskrivelse», og derefter tog han fat paa sit omfangsrigeste værk, «Dannemarks Riges Historie».

Men inden vi følger ham over paa dette felt, maa vi tage et overblik over hans virksomhed som dramatisk forfatter.

Holbergs komedier, — Forbilleder.

I modsætning til tragediens verdensliteraturhistoriske udvikling er komediens udvikling i det store og hele en udvikling paa langs. Komediedigterne har i regelen kjendt sine forgjængere og benyttet dem.

Som tragedien stod komedien oprindelig i gudsdyrkelsens tjeneste. Det var et slags religiøse festspil, der senere lidt efter lidt udviklede sig til at antage en profan karakter. Theatret og «kirken» har oprindelig været de bedste venner af verden; det er først i udviklingens medfør, at de er bleven «som hund og kat». — Den

Aristofanes.

første komiske digtning, som i forbindelse med HOLBERG maa berøres, er den ældre attiske komedie, hvis hovedrepræsentant ARISTOFANES var. Den havde en udpræget personlig karakter, idet den paa en drøi maade drev gjøn med dagens begivenheder og

personligheder — saaledes med SOKRATES i «Skyerne». De «tredive tyranner» forbød disse personlige komedier, og dermed var deres saga ude. ARISTOFANES har øvet liden indflydelse paa nyere lystspildigtere. HOLBERG har neppe kjendt mere end et par af hans komedier og benyttet nogle enkelte træk — saaledes f. eks. i «Erasmus Montanus». — Efter forbudet antog den attiske komedie en mindre personlig form. Det var almene forhold og karakterer (typer), som fremstilledes. Familjelivet blev taget med, og kjærlighedsintriger spillede en stor rolle. Den yngre attiske komedie havde sin hovedrepræsentant i MENANDER; hans værker er gaaet tabt paa enkelte brudstykker nær; men vi kjender dem alligevel ganske godt gjennem PLAUTUS's og TERENTS's romerske bearbeidelser. Af disse to er TERENTS den fineste, PLAUTUS den sundeste og kraftigste. Paa HOLBERG har PLAUTUS gjort det stærkeste indtryk, og paa hans gamle dage var der endog en af hans uvenner, som døbte ham *Plautiberg,* hvorved han vilde sigte ham for plagiat af den gamle romer. Sikkert er det, at man i den romerske komedie finder meget af handlingens grundforhold og ydre reisværk, der vedblev at spille en rolle saa langt ned som til MOLIÈRE og HOLBERG. En streng fader, en forelsket søn, en listig slave, der hjælper sønnen, en smuk slavinde, der er sønnens elskede, snyltegjæsten — det er jo Jeronimus, Leander, Henrik, Leonora, Jesper, Oldfux i romersk kostume. Den maade, hvorpaa den sidste ved sin indtrædelse paa scenen i «Jacob von Thyboe» præsenterer sig ved en direkte henvendelse til publikum, er rent antik. «Abracadabra» og «Didrik Menschenschreck» er bearbeidelser efter PLAUTUS. «Jacob von Tyboe eller den stortalende Soldat» har laant sin bititel fra PLAUTUS's «Miles gloriosus», men er forøvrigt nærmere i slægt med TERENTS's «Eunuch». Ogsaa paa sine gamle dage bearbeidede HOLBERG en af PLAUTUS's komedier («Plutus»), denne gang oldingeagtigt og ufrit, uden længer at eie den fantasiens magt, der tidligere havde fyldt hans egen tids kjød og blod i de gamle skikkelser.

Den yngre attiske komedie.

Plautus og Terents.

Blandt HOLBERG's forgjængere maa ogsaa den italienske maskekomedie nævnes — *commedia del'arte,* som italienerne selv kaldte den. Disse italienske skuespillere opførte ikke skrevne og udenadlærte skuespil; det eneste, som var skrevet, var et ganske kort

Den italienske maskekomedie.

grundrids af handlingens gang; resten blev improviseret. Derved fik det hele ofte et løst og tilfældigt præg; dialogen var i regelen temmelig plump, men glimrende vittig. «*Commedia del'arte*» var i nær slægt med pantomimen; den væsentligste forskjel var talen. Her som hist var der staaende karakterer: skøieren Harlekin, oprindelig en vagabond, deraf hans af mange smaastykker sammenlappede dragt — den lærde nar doktor Boloardo (ikke i slægt med HOLBERG's lærde narre) — den intrigante Columbine, der bruger en ligesaa «grov mund» som nogen HOLBERG'sk Pernille — Pierrot, en ærlig, paalidelig og vittig tjener — endelig elsker og elskerinde. — Da HOLBERG opholdt sig i Rom, var der fuldt op af skuespillertrupper i staden; paa grund af sin fattigdom har han vel ikke havt synderlig anledning til at gjøre sig bekjendt med deres præstationer. I Paris optraadte imidlertid ogsaa et italiensk skuespillerselskab, og da de af hensyn til publikum maatte spille paa fransk og ikke kunde improvisere paa dette sprog, saa blev stykkerne opskrevne og oversatte. En stor samling blev udgivet af entreprenøren under titelen «*Théâtre italien*». Fra denne samling har HOLBERG laant mange enkelte vittigheder, sjelden hele scener. Derimod er det fra den italienske maskekomedie, han har optaget ideen med de staaende navne. Fra først af anvendte han ikke staaende navne. I de ældste femten komedier forekommer de kun i to, først ved senere bearbeidelser er de indført i nogle flere. I de senere komedier spiller de derimod en fremtrædende rolle. Jeronimus, Leonard, Leander, Henrik, Pernille o. s. v. — de kommer alle sammen igjen fra stykke til stykke.

Molière. Sidst, men ikke mindst, maa MOLIÈRE nævnes blandt HOLBERG's forgjængere. Om HOLBERG's forhold til MOLIÈRE har der været skrevet meget. En fransk literaturhistoriker har endog saa godt som helt og holdent villet gjøre ham til en efterligner af MOLIÈRE (A. LEGRELLE: «*Holberg considéré comme imitateur de Molière*», Paris 1864). Dette er nu at sætte sagen mere end paa spidsen. Sikkert er det, at HOLBERG skylder MOLIÈRE meget, og dog er den danske skueplads vidt forskjellig fra MOLIÈRE's theater. Personernes væsen er forskjelligt, milieuet (samfundslaget) er forskjelligt. HOLBERG var folkedigter, MOLIÈRE hofdigter. Den sidste gjorde nar af

«den adelsgale borger», den første af den fantefornemme adelsmand («Don Ranudo»), for bare at nævne et kjendt eksempel.

Den Holbergske komedies originalitet.

Trods alt hvad literaturforskningen har draget frem til belysning af HOLBERG's forhold til sine forgjængere, bliver dog i bunden den HOLBERG'ske komedies originalitet uanfægtet. Det fremmede har ophørt at være fremmed; det er indgaaet som organisk bestanddel i det samfundsbillede, som disse komedier giver. Og dette samfundsbillede er billedet af datidens danske samfund, saaledes som det opfattedes af ham, indflytteren med det frie syn og de moderne indtryk udenfra. Han har her nedlagt sine ideer og sin livsbetragtning, sit menneskestudium og sin lattermildhed. Og altsammen kredser om dette danske samfund, som han først havde lært grundigere at kjende, efterat han var bleven moden mand. I HOLBERG's komedier lever dette samfund den dag i dag, og OEHLENSCHLÄGER havde ret i sin bekjendte, mangfoldige gange citerede udtalelse, at om Kjøbenhavn var gaaet tilgrunde, og bare HOLBERG's komedier var bleven bevarede, saa havde man dog kunnet danne sig et levende og detailleret billede af datidens danske samfundsforhold, akkurat som man gjennem udgravningerne i Pompeji og Herculanum kan danne sig et billede af den romerske kultur ved vor tidsregnings begyndelse. Man indføres i datidens borgerlige hus med dets forskjellige karakteristiske figurer, gamle som unge; man lærer sæder og skikke at kjende; man faar et levende indtryk af de yndede kildereiser og af de brydsomme barselstuer, af de gammeldagse julestuers forfald og af de àlamodiske maskeraders blomstring. Borgermandens opblæste vigtighed, rangsyge og bornerthed, ungdommens lapseri, officerernes tyske storskryderi, akademikernes pedanteri, bøndernes uvidenhed og forkommenhed, degnens forslagne dumhed o. s. v., o. s. v., alt tegnes i klare og lystige træk.

«Jeronimus».

Jeronimus er repræsentanten for det konservative element, manden af den gamle skole, der holder igjen paa alle kanter og derved nødvendiggjør stykkets intrige. Han er gjennemgaaende en gammel mand, stivsindet og hidsig og rasende paa ungdommens letsindighed, skjøndt han selv i sin egen ungdom ingenlunde har været saa streng i sine principer, end sige i sin praksis. Dette er, naar undtages det sidste træk, den fælles kontur, der omslutter Jeronimus-

figuren; men indenfor denne kontur gives der meget forskjellige afskygninger. Snart er han rig, snart fattig, snart adelig, snart borgerlig, snart mægtig og fornem, snart tarvelig, snart landmand (aldrig bonde), snart byboer. Han er en fornuftig hædersmand i «Jean de France», og i «Pernilles korte Frøykenstand» er han karakteriseret slig, at man har kaldt ham HOLBERG's «Tartuffe». Mellem disse yderpunkter bevæger karakterskildringerne sig. Man kan sige om Jeronimus, som i større eller mindre grad om alle HOLBERG's staaende figurer: med hensyn til sit grundpræg og sin plads i stykkets økonomi er de staaende figurer; men staaende karakterer er de ikke.

Leonard. Den anden ældre person, Leonard, er fornuftigere; han ser paa forholdene med klarere blik og med større sindsro og prøver at tale Jeronimus til rette; men han er en altfor god og medgjørlig mand, og han savner Jeronimus's energi. Jeronimus kan undertiden optræde som hustyran, Leonard som tøffeldanser.

Magdelone. Magdelone er i regelen den gamle hustru i stykket. Er hun gift med Leonard, er hun en Jeronimus i skjørter, og omvendt. Magdelonerne i «Det lykkelige Skibbrud», i «Pernilles korte Frøykenstand» og i «Den honette Ambition» kan stilles op som tre karakteristiske eksempler paa, hvorledes Magdelone-figuren varieres. Undertiden er Magdelone gammel jomfru, enten husherrens søster («Julestuen») eller hans husholderske («Den Stundesløse»). I saa fald er hun giftesyg eller forlystelsesgal. Hendes morgenbøn dreier sig om, at Vorherre snart vil forbarme sig over hende og skjænke hende en mand («Den Stundesløse»).

Arv. Arv er en halvgammel gaardsgut, der tjener i huset. Dum er han ingenlunde; men han er bondefødt og ser paa bylivet med bondens forundrede blik. Han kan baade være kvik og fiffig («Jean de France», «Henrik og Pernille»), og i «Masqueraden» afsløres han som en stor slyngel.

Leander og Leonora. Blandt ungdommen har vi først og fremst elskeren og elskerinden, Leander og Leonora Disse personer opfattes i almindelighed som de svageste, HOLBERG har frembragt, og man pleier at minde om, hvor langt finere MOLIÈRE er paa dette omraade, samt om, at HOLBERG, den gamle pebersvend, ikke forstod kjærligheden, ikke kjendte den af erfaring og som følge deraf ikke kunde frem-

stille den. Alt dette er sandhed — men sandhed, som trænger en smule modifikation. Vi maa huske paa, at hvor det gjælder lyrik, erotik og alle slige «subtile materier», for at tale i HOLBERG'sk stil, der skifter udtryksmaade og sprogtone langt hurtigere, end hvor det gjælder livets hverdagsforhold, specielt naar disse har faaet et stænk af komik over sig. Og naar det komiske sprog bliver gammelt, saa bliver det gammelt paa en saadan maade, at dets antike præg virker med ny komisk virkning. Det lyriske sprog bruger derimod lang tid, inden det bliver saa gammelt, at det fornyer sig som naivetet i gammeldags klædebond. De virkelige lyriske digtere, der taler i sit eget navn — en AMBROSIUS STUB, for at nævne en af HOLBERG's yngre samtidige som eksempel — gjennemgaar fornyelsesprocessen forholdsvis fort. Men en anden sag er det med de episke og dramatiske digtere, der ikke lader høitstemte naturer, men jævne hverdagsmennesker udtrykke sine følelser. Hvis HOLBERG havde forsøgt at lade sine elskende udtrykke sig med lyrisk «Schwung», saa vilde han have brudt paa tidskarakteren; thi tiden savnede lyrisk svingkraft, selv i sin erotik, hvad vi kan se af de digtsamlinger, vi har fra den tid. HOLBERG lod sine elskende tale det tørre stive sprog, som dengang alle mennesker talte. Det var ikke lyrikens, men kancellistilens tid, og selv kjærligheden brugte kancellistilen paa sit første stadium — længer forfølger HOLBERG den ikke. At denne stil ogsaa har sin erotiske rokoko-charme, det har den danske skuespillerinde fru HENNINGS bevist, da hun ved HOLBERG's-jubilæet i 1884 skabte en Leonora, der ikke var en dukke, men en ung forelsket kvinde i rokokostil.

Henrik og Pernille.

Saa mange ord behøver jeg ikke at anvende paa de elskendes tjenere, Henrik og Pernille. De taler for sig selv, saa meget lettere som ikke nogen af dem mangler talegaver. Deres betydning i stykkernes økonomi er rent konventionel, idet det er dem, som ved sin kvikhed sætter handlingens hjul i bevægelse akkurat som slaven og slavinden i den antike komedie. De omgaaes paa en meget fri maade med sit herskab, og ogsaa heri er der vistnok noget konventionelt. Men forøvrigt er begge figurer vokset op af hjemlig jordbund. Ogsaa de fremtræder rigt varierede i de forskjellige stykker, Henrik forøvrigt mindre end Pernille. Pernillefiguren bevæger sig fra den raa og moralsk forkomne person i «Jacob von

Tyboe» til den tækkelige og elskværdige i «Pernilles korte Frøykenstand», fra den lystige kokkepige i «Jean de France» til den alvorlige og kundskabsrige selskabsdame og kammerjomfru i «Philosophus udi egen Indbildning». Overalt udmærker hun sig ved sin forslagenhed, overalt er hun det bedste hoved i huset, overalt — og dette saa vel i fremstillingen af Leonora som af Pernille — fremtræder de høie tanker om kvindens aandsevner, der gjorde HOLBERG til en tilhænger af tanken paa kvindens ligestillethed med manden.

Endelig har vi Henrik, Leanders tjener og paa en vis maade hans stalbroder og fortrolige, idet han hjælper sin herre med at føre den gamle bag lyset. Dette intime forhold mellem tjener og herskab tager sig noget usandsynligt ud, betragtet gjennem vor tids briller, og urimeligt er det ikke, at der, som ovenfor antydet, heri skjuler sig en smule eftervirkning fra antike forbilleder; men paa den anden side har man med rette gjort opmærksom paa, at forholdet mellem herre og tjener i virkeligheden var ganske anderledes fortroligt paa HOLBERG's tid end i nyere tider. Man levede nærmere ind paa hinanden, og derved blev afstanden uvilkaarlig mindre. I virkeligheden turde Henrik dengang have kunnet tage sig adskillige friheder, og Pernille havde et vist fripas til at sige sit herskab drøie og ubehagelige sandheder. —

Fra de staaende figurer gaar vi over til de enkelte, mere fremtrædende karakterskildringer. Der har været megen tale om, at HOLBERG i sin karaktertegning har gjort sig skyldig i overdrivelser. Men denne tale er ikke berettiget. De 170 aar, der ligger mellem den HOLBERG'ske komedies mennesker og vor tids, har øvet en i høi grad nivellerende og afslibende indflydelse. Samfærdselens udvikling og den stigende kultur har lidt efter lidt taget bort mange kanter. Individualiteterne naar maaske i vor tid en rigere, mere udpræget udvikling; men deres karikaturer, originalerne, dør lidt efter lidt bort. Man har i de sidste menneskealdre havt rig anledning til at studere denne proces i HOLBERG's fødeby. Saalænge den endnu laa der afsides og udestængt, uden synderlig anden forbindelse med udenverdenen end den, som fisketrafiken skabte, saa længe trivedes originalerne frodig, som om det endnu var paa HOLBERG's

tid; i denne lille verden for sig var der fuldt op af eiendommelige menneskeeksemplarer, der hver atter var en liden miniaturverden. Men da byen endelig begyndte at blive draget ind i den store moderne trafik, da var det fort forbi, og nu er de berømte og saa meget omskrevne bergenske originaler en omtrent uddød race. Det er gaaet dem, som det er gaaet indianerne i Nordamerika: civilisationen har fortrængt dem.

«Den politiske Kandestøber».

Det første store karakterbillede, Holberg udfører, er den politiske kandestøber, helten i hans ældste komedie. Betegnende er det, at han ikke har vovet at henlægge handlingen til dansk grund. Stykket foregaar, som bekjendt, i Hamburg, og de grundige og lærde Holberg-kommentatorer har i den anledning sammenslæbt hele bunker af oplysninger om de politiske forhold i den lille tyske fristat. Det er et ligesaa samvittighedsfuldt som aandløst arbeide; thi med «lokalfarven» har Holberg ikke et øieblik taget det alvorligt; det fremgaar til overflod deraf, at han i en senere komedie lader Herman von Bremen optræde i Thisted. Hamburg er i «Kandestøberen», hvad Anholt var i «Peder Paars», og det er ikke vanskeligt at forstaa, hvorfor han denne gang valgte et sted udenfor landets grænser. En vis frygt for, at det skulde gaa ligedan, som det faa aar i forveien var gaaet med Anholt, har uden tvivl været bestemmende. Og denne frygt viste sig ingenlunde ugrundet; thi stykket blev ved sin fremkomst opfattet som et drøit angreb paa borgermester og raad. Havde han henlagt handlingen til Kjøbenhavn, havde han uden tvivl faaet en ny anklage paa halsen. — Trods den hamburgske forklædning er imidlertid Herman von Bremen i sine grundtræk en dansk tidstype. Aviserne var netop begyndt at vinde indpas, og kafélivet var begyndt at udvikle sig. Paa værtshuse og krostuer sad gjæsterne læsende og politiserende. De indenlandske anliggender gik det ikke an at tale om; saa meget friere strømmede passiaren om den udenlandske politik, og da kundskaberne og indsigten stod i omvendt forhold til interessen, antog det hele i regelen et yderst barokt præg. For Holberg var disse personer saa godt som helt komiske; han opfattede ikke den over det daglige liv stræbende interesserthed, den famlende søgen efter et rigere aandsindhold, der vistnok dannede oprindelsen til meget

af denne krostuepolitik; han havde kun øie for den tykke uvidenhed og den opblæste selvgodhed. En stor rolle i disse «politikussers» kredse spillede projektmageriet. Projektmageriet grasserede dengang som en epidemi; det var saa udbredt og plagsomt, at der blev udstedt forordninger mod det, og i «Niels Klim» lader HOLBERG de fornuftige potuanere straffe uheldige projektmagere med døden, ligesindede til skræk og advarsel. HOLBERG var selvfølgelig ikke en fiende af reformer; dertil optraadte han selv som talsmand for altfor mange; men meningsløse og taabelige projekter hadede han som pesten, og skjøndt det hele jo i virkeligheden var temmelig uskyldigt, delte han dog den opfatning, at øvrigheden burde skride ind. Det oplyste enevælde er den politiske grundanskuelse, der har dikteret HOLBERG hans stykke, og saasnart han begynder at moralisere — som f. eks. i slutningsverset —, lugter der pudder af hans ord; men man glemmer let dette pudder over den friske glæde, hvormed han tumler sin helt og hans omgivelser. «Collegium politicum», dette viltre intermesso, er et mesterværk af komisk fremstilling, og alle Herman von Bremens gjenvordigheder som borgermester udi egen indbildning staar ingenlunde tilbage. I al sin djærvhed er dette en komik, der har gyldighed for alle tider.

Langt svagere er HOLBERG's næste kjøbstadsborger tegnet. Det er «Gert Westphaler eller den meget talende Barbeer». At lade en person paa scenen trætte sine omgivelser ved snak er et farligt eksperiment; thi der er ogsaa al sandsynlighed for, at han vil trætte tilskuerne. Paa dette skjær strandede HOLBERG: hans stykke virkede trættende, og det hjalp ikke fuldstændig, da han senere omarbeidede det fra en femakts- til en enakts-komedie.

I «Jean de France» spotter HOLBERG over ungdommens reiselyst; selv havde han jo havt en rem af huden og kunde forsaavidt tale af erfaring; men der var dog alligevel den væsentlige forskjel mellem HOLBERG's reiselyst og den, han fremstiller, at han var draget ud for at lære noget, hans helt derimod kun, fordi ungdommens udenlandsreiser var bleven en modesag. HOLBERG vendte hjem, beriget med nye ideer og nye kundskaber; Jean de France derimod bringer ikke andet hjem med sig end nye dragter, nye danseture og nye eder. I regelen tog HOLBERG parti for ungdommen mod de gamle; men der var dog ogsaa sider hos ungdommen,

som ikke havde hans sympathi; her er netop en af dem. I en af sine epistler vender han tilbage til dette thema, og hans testament til fordel for Sorø akademi stod i en vis forbindelse med det.

Dette var de mest fremtrædende borgerfolk i den Holberg-ske komedie. — Den militære stand er ogsaa repræsenteret ved et par figurer. Lidet virkelighedspræg har den forstandige moralist af en løitnant i «Erasmus Montanus». Han er kun et talerør for forfatteren og et slags *deus ex machina* ved knudens løsning. — Langt mere træffende som tidsbillede er Jacob von Tyboe, skjøndt her maaske er smurt noget tykt paa. Raaheden og uforskammetheden stod dengang i fuld blomstring blandt de militære; begge egenskaber havde havt rig anledning til at udvikle sig under datidens krigsforhold. Der var specielt tre faktorer, som bidrog til at virke demoraliserende. Den første var indkaldelsen af fremmede, især tyske, officerer, hvoraf mange var raa eventyrere; den anden var, at kongen udleiede dansk-norske troppeafdelinger til fremmede magter, og endelig spillede hvervningen en yderst uheldig rolle. Hververne overfaldt folk paa aaben gade, trak dem til vagten og tvang dem ved hug og stød til at lade sig hverve. Slagsmaal mellem officerer og studenter hørte til dagens orden. Selv saa sent som henved tyve aar efter Holberg's død staar der et stort slag mellem disse krigsmagter — og det i selve theatret. Holberg tør imidlertid ikke lade sin officer være virkelig officer; han er det kun i egen indbildning; det ser jo temmelig søgt og noget klodset ud; men atter har det været forsigtighedshensyn, der har lagt forfatteren en lænke om benet. Af samme grund turde han heller ikke gjøre sig lystig over adelig fantefornemhed uden at henlægge handlingen til — Spanien («Don Ranudo»), og derfor er det ogsaa, at der ikke findes en eneste præst i det hele Holberg'ske portrætgalleri; han havde vovet at tage geistligheden med i «Peder Paars»; men straks hed det, at han angreb religionen. Han var nødt til at gjøre indrømmelser paa forskjellige kanter; for at kunne faa anledning til at sige meget maatte han fortie noget. Det var ikke feighed, det var udelukkende klogskabshensyn, og naar man husker paa, hvor meget han satte paa spil, vil man beundre det mod, der var parret med denne klogskab. — Men naar han kom ind paa sin kjæphest, det lærde pedanteri ved universitetet, da gik naturen over optugtelsen, da

havde han intet lært og intet glemt under den forfølgelse, han fra forskjellige hold havde været gjenstand for. Den forlorne videnskabelighed, metaphysica og logica, disputervæsen og bornerthed, alt hudflettes ligesaa kraftig i komedierne som i «Peder Paars». Stygotius i «Jacob von Tyboe» og Erasmus Montanus er repræsentanterne for den lærde stand i HOLBERG's komedier. Begge skuespil er skrevet samme aar, og de to figurer danner sidestykker til hinanden; men medens forfatteren i «Erasmus Montanus» fornemmelig latterliggjør disputationsvæsenet, satiriserer han i «Jacob von Tyboe» mere over datidens lærde pedanteri i almindelighed. Stygotius er desuden ældre end Montanus; han er en gammel udlært pedant, der har et langt universitetsliv at se tilbage paa; han har disputeret over tyve gange og har selv ledet disputationerne, noget, som de unge ikke fik lov til, og han har studeret ved flere fremmede universiteter, naturligvis tyske. Montanus er derimod repræsentanten for den akademiske ungdom, han er den filosofiske hanekylling, der netop er begyndt at gale og slaas; men arten har han allerede i sig. I «Philosophus udi egen Indbildning» har HOLBERG endelig paa sine gamle dage leveret en tredie filosoftype, Cosmoligoreus; men denne figur staar ikke i noget polemisk forhold til datidens videnskabelighed; det er et slags moralfilosof, der ikke lever efter sine egne theorier.

Handlingen i «Erasmus Montanus» er henlagt til en sjællandsk landsby, og heltens forældre er bønder. Det er skikkelige og hæderlige landsfolk, som gjør alle ret og ingen ilde; de solideste egenskaber hos de bedste elementer inden datidens sjællandske bondestand har HOLBERG her draget frem og skildret dem sympathisk. Selv om de langtfra er de betydeligste personer i stykket, saa er det i alle fald dem, der staar i første række, naar der bliver spørgsmaal om at betragte personerne fra karaktersiden. Som bekjendt har imidlertid Jeppe Berg i «Erasmus Montanus» en ældre navnefætter i Jeppe paa Bjerget, og Erasmus's mor, den prægtige matrone, Nille, har en tilsvarende navnesøster i Jeppe paa Bjergets onde og fordærvede hustru. —

I en fortræffelig afhandling har CARSTEN HAUCH paavist, hvor udmærket «Jeppe paa Bierget» er i egenskab af tidsbillede fra den danske bondestands fornedrelsestid. De forhold, hvorunder den

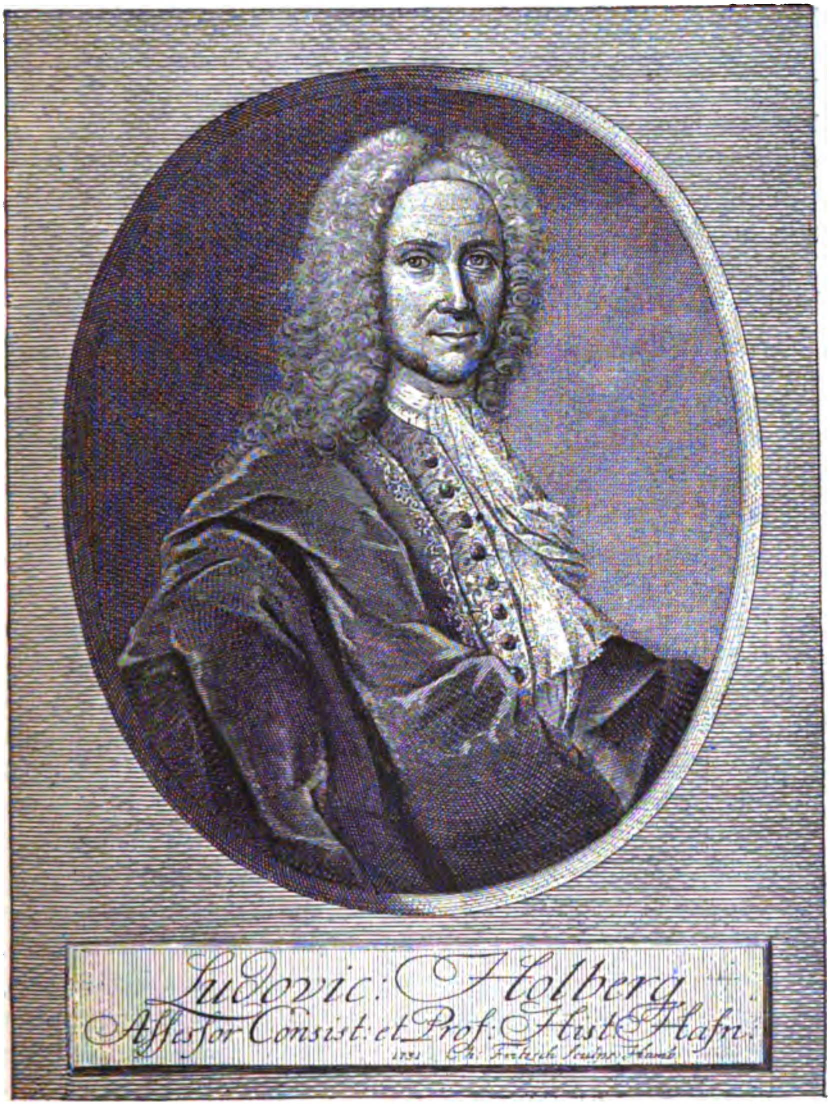
COMOE-
DIER

Sammenskrevne
for
Den nye oprettede
Danske Skue-Plads
Ved
Hans Mickelsen
Borger og Indvaaner i Callundborg.
Med
Just Justesens Fortale
Første Tome.

Tryckt Aar 1723.

Titelblad af ældste udgave af komedierne.

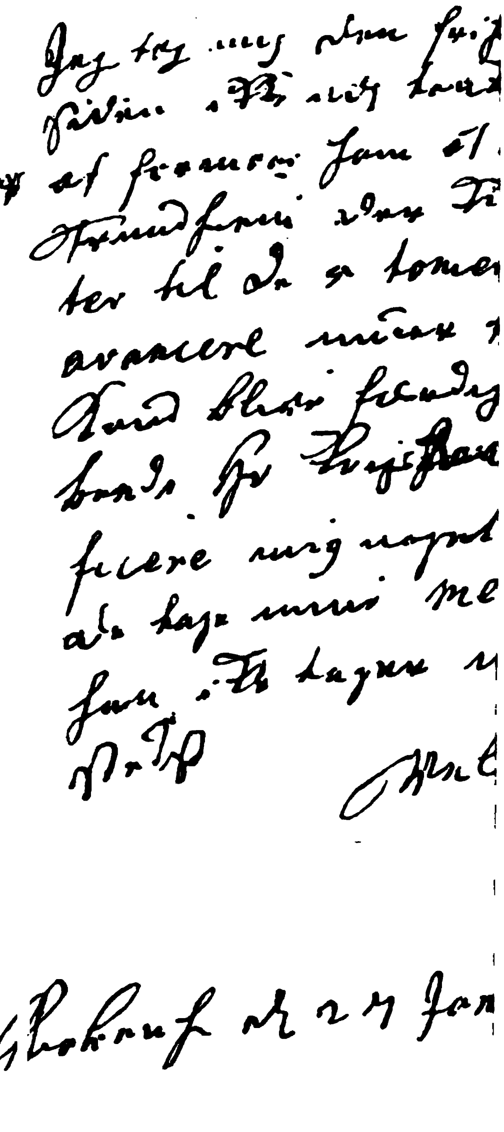
danske bonde dengang levede, var ikke ulig dem, som vi kjender fra Rusland i vort aarhundrede. Selv det af ALEXANDER II ophævede livegenskab havde dengang sit sidestykke paa de danske godser, og disse forhold bidrog naturligvis til at skabe en uvidende og forkommen bondestand, der ikke stod synderlig over sine russiske standsfæller. HOLBERG har med klart blik gjennemskuet hele elendigheden; men paa samme tid har hans digterøie opfattet alle de evner og muligheder, som laa kuede af disse forhold: den vindende godmodighed, det gode humør, den lyse forstand, den bondefule logik. Og paa denne gjennem selvsyn erhvervede opfatning af den danske, særlig den sjællandske, bonde har han skabt sin rigeste og ypperligste karakterfremstilling: Jeppe paa Bjerget. Det er bekjendt nok, at handlingen i denne udmærkede komedie ikke er HOLBERG's egen opfindelse; den er næsten helt og holdent hentet fra BIEDERMANN's «Utopia», en i datiden velkjendt samling af anekdoter og historier; men alligevel er der en himmelvid afstand mellem BIEDERMANN og HOLBERG. BIEDERMANN fortæller kun en anekdot; HOLBERG udfylder den, saa den bliver en levende menneskeskildring. — I sit festskrift om HOLBERG fremhævede GEORG BRANDES, at «Jeppe paa Bierget» indtager en særstilling mellem den store komikers værker. Han paastaar, at i almindelighed tegner HOLBERG sine karakterer tørt og skematisk akkurat som MOLIÈRE; men i Jeppe har han for en gangs skyld givet en fyldig og alsidig karakterfremstilling i slægt med SHAKESPEARE's karakterfremstillinger. Jeppe er ikke bare en egenskab, men et helt menneske. Det forekommer mig, at den sandhed, BRANDES's udvikling indeholder, i sin form er sat en smule paa spidsen; det kunde vistnok paavises, at der ikke er en væsensforskjel, men en gradsforskjel mellem Jeppe og HOLBERG's øvrige karakterer, at de alle er mere mennesker, mindre abstraktioner end MOLIÈRE's. Trods HOLBERG's gjennemførte romanske dannelse er der dog et germanisk element, som aabenbarer sig gjennem hans karakterfremstilling, og dette germaniske element, denne fantasifylde og frodighed i karaktertegningen, den slaar ud i blomst i Jeppe, medens den ellers i regelen kun fremtræder som svage spirer. Jeppe er HOLBERG's mest fuldendte karakterfremstilling. Naar vi har læst stykket, kjender vi manden, som om vi havde levet i hans nærhed i aarevis. Vi ved ikke blot, at han drikker, men ogsaa

Det ældste portræt af Holberg.

(Efter «Danmarks Riges Historie», 1ste udgave.)

hvorfor han drikker; vi kjender alle hans huslige sorger og bekymringer, hans respekt for «mester Erik», hans frygt for Nille, hans had til Mads Degn og dets meget forklarlige aarsag. Vi har faaet et rørende indtryk af hans kjærlighed til sine børn og sine husdyr, lige fra hans øiesten, hans «Dotter Marthe», til Feyerfax, hans tro hund og dørvogter, fra hans brogede hest, om hvem han siger, at «nest mine egne Børn har jeg intet Best elsket saa meget som dig», — til Moens, hans sorte kat, som han ogsaa har en afskedshilsen til i det øieblik, han indbilder sig, at han skal dø. Vi kjender hans fortid, hans bedrifter, dengang han var i krigen, hans religiøse følelser før slaget, da han hele natten laa og læste i «Davids Psaltkar», hans frygt, dengang svenskerne skjød den første «Salme» o. s. v. Vi kjender hans kristendomskundskab og hans boglige lærdom. Det er tyndt bevendt med begge dele; — «Abraham og Eva», vore første forældre, har han dog hørt tale om. Vi hører hans viser og hans vittigheder, hans refleksioner og hans livserfaringer. I anden akt faar vi hans opstandelse, da han vaagner i baronens seng og tror, han er kommen i himmerige, — og i fjerde akt ser vi ham tage afsked med verden og dø; thi som Brandes har bemærket: i denne komedies forkjerte verden gaar opstandelsen forud for døden. Hvem husker ikke scenen, da Jeppe har faaet sovedrikken og tror, at det er gift! Hvilket mesterstykke af kunst er ikke den monolog, hvori Holberg lader ham tage afsked med verden! Ikke et øieblik falder Jeppe ud af rollen, ikke et øieblik glemmer Holberg, at det er Jeppe, som taler. Kun de personer og gjenstande, der har ligget indenfor hans snevre forestillingskreds, dvæler han ved i sit dødsøieblik. Det er den mindste mikrokosmos, som tænkes kan, og dog er det hele Jeppes verden, skjøndt den bare dreier sig om hans børn, hans hest, hans hund, hans stude, hans faar, hans svin — som han takker for godt kompagniskab og for hver dag, han har kjendt dem. — Her er paa et bræt samlet alt, hvad den stakkels forkomne og forkuede bonde med det lyse hode og det eiegode gemyt har elsket her i verden, og netop derfor er denne afsked saa dyb og saa følelsesfuld i sin strenge kunstneriske simpelhed. Man har paastaaet, at Holberg manglede følelse; en monolog som denne viser klart nok, hvor taabelig en saadan paastand er. Der er mere ægte følelse i denne lille monolog end i

mangen tragedie fra vort aarhundredes romantiske periode. Og hvilket beundringsværdigt glansnummer er saa ikke monologen i anden akt, hvor Jeppe vaagner i baronens seng og ikke ved hverken, hvor han er, eller hvem han er! — Dog det nytter ikke at dvæle længer ved denne figur, saa meget mindre, som det ikke er muligt at sige synderlig nyt om den. Alt, hvad siges kan, er bleven sagt — og fortræffelig sagt — tidligere, dels af CARSTEN HAUCH i hans før nævnte afhandling om Jeppe, dels af GEORG BRANDES i en glimrende causeriagtig karakteristik af rollen (i «Kritiker og Portrætter») og i partiet om Jeppe i hans festskrift ved HOLBERG-jubilæet i 1884.

Endnu et par komedier maa faa en særlig omtale.

«Barselstuen».

«Barselstuen» er en ligefrem skildring af en af datidens skikke, den latterlige skik at plage en barselkvinde med barselvisitter, inden hun endnu havde gjenvundet sine kræfter. Det er et genrebillede i hollandsk stil, dristigt og djærvt, uden nogen egentlig dramatisk handling, men alligevel interessant og fængslende ved sin kraftige tidskolorit — et vidnesbyrd om, at «handlingen» i visse tilfælde ikke spiller en saa uundværlig rolle, som æsthetikerne i gamle dage paastod. Det samme gjælder ogsaa «Julestuen», i teknisk henseende et af HOLBERG's eiendommeligste arbeider.

I «Hexeri eller blind Allarm» har HOLBERG taget datidens overtro til skive for sin latter. Naar handlingen er henlagt til Thisted, saa er grunden simpelthen den, at denne lille jydske by, der i vort aarhundrede har udmærket sig ved at skjænke Danmark en digter som J. P. JACOBSEN, i datiden havde udmærket sig paa en mindre fordelagtig maade, nemlig ved at være skuepladsen for en yderst molboagtig besættelsessag.

Literære komedier.

Endel af HOLBERG's komedier maa nærmest karakteriseres som literære — saaledes: «De Usynlige», der latterliggjør datidens følsomme og affekterede romaner paa en særdeles burlesk maade, og «Melampe», en parodi paa den franske tragedie, der maa betragtes som mislykket, fordi sprogfølelsen og stilfølelsen endnu var saa lidet udviklet, at hverken forfatter eller publikum havde greie paa det skridt, som skiller det sublime fra det latterlige. Publikum tog parodien seriøst og fældte sine modige taarer over den, og HOLBERG blev derover saa konfunderet, at han begyndte at spekulere paa, om han i grunden ikke havde anlæg for tragedien. Det blev først

WESSEL, som løste den opgave at parodiere den franske tragedies «høie stil».

«Ulysses von Ithacia».

Ganske anderledes værdifuld er HOLBERG's tredie literære parodi, parodien paa datidens tyske «Haupt- und Staatsaktioner», Ulysses von Ithacia». Det er HOLBERG's lystigste og viltreste stykke; aldrig har han været saa kaad, saa overgiven, saa ungdommelig i sin humor som i dette kostelige spektakelstykke, der slaar gjækken løs fra begyndelsen til enden. De «tyske komedier» gav meget for pengene; der var ikke tale om nogen dramatisk bygning; men i en række tableauer dramatiserede de saadan en femti-seksti aar af den gamle historie, og dramatiseringen var til at graate over, hvis man ikke som HOLBERG foretrak at le. Han lo tilgavns. Hele Iliaden, Odysseen og Æneiden rørte han sammen til sin «tyske komedie»; mindre kunde ikke gjøre det; Paris's dom, Helenas bortførelse, den trojanske krig, Odysseus' omflakken, Æneas og Dido, Penelopes beilere — altsammen danser her forbi en som et broget og lystigt karnevalstog. Illusjon? Hvad pokker skal man med illusjon i «en tysk Komoedie»? Her er tredive aar som en dag og en dag som tredive aar. Og ret som vi bevæger os mellem guder og heroer paa Grækenlands ærværdige jord, dumper vi midt ned i Kongens Kjøbenhavn, ja lige ned i selve theatret. Marcolfus lytter forgjæves efter nattergalens sang, som Helena taler om, han hører ikke andet, end at folk knækker nødder paa galeriet — en i datiden almindelig theateruskik; Paris formulerer sin dom som en ægte dansk tingstud, og Juno og Pallas betaler mulkt som to kjøbenhavnske slagtermadamer, der har brugt grov mund. For sin dristige tale i retten maa de nemlig bøde 10 rigsdaler til Christianshavns kirke.* Her er overgivenhed fra ende til anden, her er fuldt op af den festivitas, som HOLBERG krævede i en god komedie.

«Det lykkelige Skibbrud».

— Af et ganske anderledes alvorligt og høitideligt præg er HOLBERG's fjerde literære komedie: «Det lykkelige Skibbrud». Han havde tidligere forsvaret satirisk digtning i almindelighed og sin egen i særdeleshed baade paa prosa og vers. Her leverer han sit selvforsvar i dramatisk form, og han gjør det baade med kraft og myndighed.

* I begyndelsen af forrige aarhundrede tilfaldt adskillige bøder Vor frelsers kirke paa Christianshavn, som dengang var under opførelse.

I Holberg's dramatiske forfattervirksomhed er der ingen stigning, ingen udvikling, og det er jo ganske naturligt; thi det hele er jo frembragt i løbet af et par aar; det er ikke resultatet af et helt livs arbeide. Det høieste, hvortil Holberg naaede som digter og skribent, det blev ikke mere end et intermesso i hans liv. En sørgeligere skjæbne kan neppe tænkes at falde i en stor digters lod. Vel firti aar gammel afbryder han sin virksomhed som komisk forfatter; enhver udvei til at fortsætte, som han var begyndt, stænges med laas og slaa. Han skriver endnu et par komiske digte (*«Metamorphosis»*, *«Den jydske Feide»)*, og saa gaar han helt op i det historiske arbeide. Hans aand var saa rig, hans interesser saa levende og mangesidige, at stængslerne ikke lammede ham. I 1729 udkom hans «Dannemarks og Norges Beskrivelse», og aaret efter blev han professor i historie ved den bekjendte samler Arne Magnussen's død. Siden han blev fri metafysiken, havde han været professor i latin. Men først nu fik han endelig lov at docere en videnskab, som tiltalte ham, og han gav sig med sin vanlige energi øieblikkelig i kast med en stor opgave inden denne videnskab. Han begyndte paa udarbeidelsen af sin «Danmarks Riges Historie». Det er tre tykke kvartbind, hvoraf det første udkom i 1732, det sidste i 1735.

De historiske arbeider.

Som historiker er Holberg ikke specialforsker; en omhyggelig kritisk sigtning af de overleverede historiske enkeltheder indlader han sig ikke paa. Han er overblikkets mand, et slags popularisator i dette ords bedste betydning. Han samler ikke hele det materiale af trykte og utrykte kilder, som det er ham muligt at komme over; han opererer med faa faktorer; men dem, han opererer med, de præges af hans lyse aand og hans levende historiske sans. Undertiden synes han en smule letsindig, saaledes da han skriver sin store jødiske historie paa grundlag af et par fremmede behandlinger af emnet, en letgjort kompilation og intet videre; men dette er nu den uheldigste situation, han har stillet sig selv i, og resultatet er da ogsaa bleven derefter. «Den jødiske Historie» er Holberg's eneste kjedelige bog, og jeg tvivler paa, at der lever den mand, som har havt taalmodighed til at pløie den igjennem. Men med Danmarks-historien er det en anden sag. Her har han sat sig grundigere ind i emnet, uden paa noget punkt at drukne i detailler.

Holberg som historiker.

Som historiker har HOLBERG store fortrin i kraft af den opfatning af historiens væsen, som han havde tilegnet sig gjennem sine studier udenlands. Han har ikke spor tilovers for de berygtede opregninger af slag og kongerækker, der i sin tid udgjorde historiens yndlingsthema. For ham er historien væsentlig kulturhistorie og anvendt psykologi. Han prøver at forstaa og skildre de ledende historiske personers karakter, søger at male samtiden som baggrund til portrættet. Hans «Betænkning over Historier», der ledsager hans «Danmarks Riges Historie» bærer vidnesbyrd om en opfatning af historiens væsen og opgave, der var overraskende for den tid. Men paa samme tid klager han over, at han i Danmarks-historien ikke kan gjennemføre sine egne grundsætninger. Materialet var for fattigt; memoirer og brevsamlinger manglede for eksempel næsten fuldstændig, og saa var det censuren, som man stadig maatte tage hensyn til. Selv her maatte HOLBERG skrive med lænker om hænderne. Ikke desto mindre frembragte han et værk, der i sit slags er enestaaende i de nordiske landes historiske literatur. Det var en historie for folket, let, klar og fængslende i sin fremstilling, og den blev da ogsaa folkelæsning trods sit omfang. Ingen udførlig historisk fremstilling har opnaaet en slig popularitet som HOLBERG's Danmarks-historie.

«Almindelig Kirke-historie».

Den samme hele og klare fremstilling udmærker ogsaa hans «Almindelig Kirkehistorie», der udkom i 1738, og hvoraf allerede i 1740 et nyt oplag maatte besørges. Den gaar fra kirkens ældste tider til LUTHER's reformation. Theologerne havde ikke noget tilovers for HOLBERG's arbeide, og det var noksaa naturligt; thi det udmærker sig paa mange punkter ved saa frie synsmaader, at en theolog i datiden maatte korse sig over dem. Men HOLBERG saa klarere end datidens theologer, og hans fremstilling kan endnu læses med interesse, tiltrods for at nyere forskninger i mange henseender har gjort den forældet.

«Jødiske Historie».

Efter kirkehistorien forfattede han den «Jødiske Historie», der udkom 1742 som en diger bog paa henved 1500 kvartsider. Den er aldrig senere bleven optrykt, og synderlig afsætning har den neppe fundet i datiden. Endnu den dag i dag hører den «Jødiske Historie» til de HOLBERG'ske originaludgaver, som er lettest og billigst at overkomme. Grunden er antydet ovenfor.

Almindelig

Kirke-Historie,

Fra

Christendommens første Begyndelse,

Til

LUTHERI

REFORMATION,

Med nogle

Anmærkninger,

Over de udi Historien omtalte CYCLIS og Aars-Beregninger,

Ved

LUDVIG HOLBERG,

Assessor Consist. & Professor Hist. Hafn.

TOMUS I.

KJØBENHAVN, 1740.

Trykt paa JACOB PREUSSES *Universit:* Boghandlers Bekostning.

Titelblad af Holberg's «Kirkehistorie», 2den udgave.

Blandt Holberg's øvrige historiske arbeider maa endnu nævnes:

«*Bergens Beskrivelse*» (1733), en liden livlig skrevet bog, hvori han skildrer sin fødeby i fortid og datid.

«Berømmelige Mænds og Heltes sammenlignede Historier» (1739). Her har han efter den antike historieskriver Plutarch's mønster valgt to og to historiske personligheder, skildret hver af dem og siden leveret en sammenstilling af dem. Foran det hele sætter han en moraliserende indledning. Ogsaa dette værk vandt stor udbredelse blandt det læsende publikum tiltrods for, at forfatteren fortrinsvis havde valgt «orientalske og indianske» helte til gjenstand for sine refleksioner, skildringer og sammenligninger. I 1745 fik denne bog et sidestykke i «*Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier*».

Endelig maa blandt Holberg's historiske arbeider anføres hans lille verdenshistorie til skolebrug, skrevet paa latin og udgivet 1732 eller i begyndelsen af 1733 under titelen *Synopsis Historiæ Universalis,* en bog, der oplevede mange oplag og endog blev gjort til gjenstand for et slags literært tyveri — akkurat som «Peder Paars» og komedierne tidligere. Det var dog ikke en simpel eftertrykker, men en «bearbeider», der denne gang var tyven.

I 1737 havde Holberg endvidere udgivet første del af en samling latinske smaaskrifter *(«Opuscula quædam latina»),* hvis anden del fulgte nogle aar senere. Det omfangsrigeste og interessanteste parti i denne samling danner Holberg's selvbiografi, de ovenfor oftere citerede breve til en fornem herre. De tre breve er forfattede til forskjellige tider mellem aarene 1727 og 1743, og det ene fortsætter, hvor det andet slap. Det sidste suppleres endelig af en af Holberg's epistler (den 447de). Som før antydet mangler det ikke paa dunkelheder og udeladelser i dette selvbiografiske værk; men i det store og hele staar det den dag i dag som hovedkilden til Holberg's livshistorie, og hvad forskningen hidtil har kunnet forøge dette autentiske materiale med, har væsentlig været smaa tilføielser og berigtigelser.

Holbergs selvbiografi.

Det andet hovedafsnit af de latinske smaastykker bestaar af en omfangsrig samling af latinske epigrammer — henved tusind stykker. I disse smaavers har han nedlagt sine ideer i epigrammets form. De henter sit stof fra alle mulige omraader og behandler det paa

Latinske epigrammer.

en kort og tilspidset maade, selv om ikke altid epigrammets regler for skarp pointering er strengt overholdt. Tilgjængelige for det publikum, som ikke læser latin, er denne del af HOLBERG's digteriske virksomhed først bleven gjennem vor landsmand rektor MÜLLER's fortræffelige oversættelse (Trondhjem 1863), en oversættelse, der, saavidt jeg kan forstaa, kun har en eneste feil, den nemlig, at oversætteren ikke har beholdt originalens versemaal (disticha), men overført det hele paa aleksandriner. Det er ikke frit for, at noget af den epigrammatiske fynd derved er gaaet tabt.

«Moralske Tanker».

Et slags kommentar til endel af disse latinske epigrammer udgav HOLBERG 1744 under titelen «Moralske Tanker». «Indholdet af dette Skrift,» siger forfatteren selv i sin fortale til læseren, «er Forklaring over nogle af mine latinske *Epigrammata*, som for 8 Aar siden ere trykte. De moralske Materier vise, af hvilken Betydning samme *Epigrammata* ere, og at jeg derfor haver haft Aarsag at klage over deres vitieuse Trykning, som er skeed udenlands. Skriftet befatter et helt moralsk Systema, og er en Blanding af Skiemt og Alvor. — Jeg tilstaar, at jeg udi mit Morale er noget selsom; men jeg underkaster mine Tanker andres Correction: holdende for, at, hvis nogle af mine Tanker ere ilde grundede, saa kand de dog give andre Anledning til at examinere nøjere almindelige Meeninger, og efterforske, hvorvidt de ere grundede paa den sunde Fornuft. Det er til moralske Meditationer og Theologie, mine Studia nu omstunder ere fæstede; thi jeg anseer mig selv, i Henseende til min Alder og Svaghed, som en reisefærdig Mand, der maa forfatte sit Systema, førend han tager Afsked og begiver sig paa Reisen.»

«Moralske Tanker» er i sit slags et af HOLBERG's interessanteste værker; her siger han temmelig uforbeholdent sin mening om mangt og meget, som det var mindre opportunt at tale om, især paa en saa «selsom» maade som hans. Ligeoverfor den herskende rettroenhed og pietisme tager han specielt sine reservationer. Den omfattende bibelkritiske literatur, der var begyndt i England og holdt paa at forplante sig til Frankrig, er han ikke istand til at ignorere, omendskjøndt han ingenlunde billiger alle dens ensidigheder og overdrivelser. Han hævder som olding det standpunkt, at ligeoverfor denne kritik er det rigtigst at opgive de «udenværker»,

Portræt af Holberg fra 1747.

som ikke kan forsvares, og holde sig til det, som er kjernen i kristendommen, — et standpunkt, som selv de fremmeligste theologer har brugt halvandet hundrede aar for at naa. Blandt samtidens theologer var «Moralske Tanker» ikke andet end et nyt vidnesbyrd om, hvilken farlig og oprørsk aand Holberg var.

«Epistler». I nær slægt med de «Moralske Tanker» er hans «Epistler», en omfangsrig samling smaaafhandlinger, hvoraf to bind udkom i 1748, to i 1750 og et i 1754, kort efter hans død. Den sidste af disse epistler er nr. 539 i rækken. Og samlingen en ligesaa broget som omfangsrig; den omhandler «Adskillige *historiske*, *politiske*, *metaphysiske*, *moralske*, *philosophiske*, Item Skjemtsomme *Materier*». Denne korte, lette maade at fremsætte sine tanker paa var bleven meget almindelig baade i England og Frankrig. I det første land var Bacon, i det andet Montaigne den, der begyndte. Sin største popularitet naaede genren med den engelske digter og politiker Addison i begyndelsen af forrige aarhundrede. I «The Tattler» og specielt i «The Spectator», to ugeblade, leverede han en hel række slige opsatser, der gjorde saadan lykke, at de enkelte numre af ugeskrifterne blev samlede i bogform og i denne skikkelse spredtes verden over i en mangfoldighed af oplag. Som epistlernes forfatter er Holberg nærmest i slægt med Montaigne, skjøndt ogsaa Addison ikke har været uden indflydelse. Helt at ville gjøre epistlerne til et slags «dansk Spectator» — som man har forsøgt — gaar ikke an. Holberg er alsidigere i sine emner, friere — gjerne, tom man vil, mere skjødesløs — i sin form og mindre henfalden il at moralisere; han er ogsaa djærvere og rigere i sit lune. Addison er korrekt, soigneret og undertiden lidt — tør. Det sidste er Holberg aldrig, hvad han end giver sig i kast med, og han giver sig, som sagt, i kast med alt muligt mellem himmel og jord. Den fortegnelse, han paa titelbladet giver over sine «materier», er yderst ufuldstændig; skulde man udfylde den, blev det en lang lekse. — Det tiltalende ved Holberg's «Epistler» er det klare indblik, man faar i hans aandsliv som olding. Denne gamle kjøbenhavnske professor, der for længe siden havde ophørt at docere nogen videnskab og var bleven bestyrer af universitetets økonomi — «Quæstor», som det kaldes —, denne magre, visne, sygelige pebersvend, der tilbragte størsteparten af sin tid hjemme i sine egne stuer. han sad

ikke derhjemme med skodder for vinduerne; i et slags udsigtstaarn sad han og skuede frit og vidt ud over Europa. I mere end tyve aar havde han ikke sat sin fod udenfor Danmarks grænser; men ikke desto mindre var han *à jour* med alt, hvad der fremkom i videnskab og literatur; og han stod ikke som en Jeronimus ligeoverfor de nye foreteelser, ikke som en *laudator temporis acti;* han prøvede det nye med sin skarpe forstand og søgte overalt efter bedste evne at skille avner fra kjerne. En slig aandslivlighed, en slig modtagelighed for nye indtryk, slige alsidige interesser finder man i literaturhistorien kun ét sidestykke til. Og det er ingen mindre end VOLTAIRE. Den, som engang kommer til at skrive en i alle dele fuldgyldig bog om HOLBERG — hvad man til dato ikke engang har gjort forsøg paa —, han vil her i disse epistler finde et stort og interessant materiale til karakteristiken af HOLBERG'S aandelige habitus. Der er ikke den aandelige foregangsmand i det syttende og attende aarhundrede, som HOLBERG ikke nævner og paa sin maade gjør op med i dette mærkelige værk. SPINOZA, CARTESIUS, LEIBNITZ, SHAFTESBURY, MONTESQUIEU, BAILE, LE CLERC o. s. v., o. s. v. — alt kjender han, alt har han opgjort sin mening om, og det en mening, som i regelen er vel funderet. —

— I sine senere leveaar gjenoptog HOLBERG sin poetiske virksomhed. Efterat theatret var bleven gjenaabnet ved FREDRIK DEN FEMTE's tronbestigelse (1746), skrev han nogle nye komedier, ialt syv stykker; men ilden var slukket paa hans esse; det var kraftløse senile produkter. Det samme gjælder ogsaa hans «Moralske Fabler», det sidste værk, han udgav, og et af hans mindst paaagtede.

Et digterisk værk fra hans senere aar har jeg med vilje gjemt til sidst. Det indtager nemlig en plads for sig selv i HOLBERG'S produktion og er af den art, at det fortjener særlig opmærksomhed. Det er den filosofisk-satiriske «reiseroman» «Niels Klim».

«Niels Klim».

For den, der læser «Niels Klim» uden at sidde inde med de nødvendige literaturhistoriske forudsætninger, vil dette værk staa som et besynderligt vidnesbyrd om en dristig og tøilesløs fantasi. Der fortælles om en planet i jordens hule indre, om store rovfugle, der gjør tjeneste som diligenser, om talende dyr og træer, levende violonceller o. s. v., o. s. v. Rent udvortes seet skulde man tro, det var en roman af JULES VERNE, man havde faaet i haanden, og

man kommer uvilkaarlig til at tænke: hvilken opfindsomhed, hvilken rig og sælsom fantasi maa ikke denne HOLBERG have skjult bag sin klare forstandighed! Det store brogede apparat i «Niels Klim» er imidlertid ikke enkeltmands værk. Det er produkt af en hel literær retning. Allerede i oldtiden dyrkedes den genre, som vi i mangel af et bedre navn vil kalde den fantastiske reiseroman (LUCIAN, PLATON). Men efter renaissancen, da de store opdagelser havde givet fantasien nyt spillerum, blev den specielt dyrket med forkjærlighed. Man har inddelt reiseromanerne i forskjellige slags. Først har man de geografiske. Fra gammel tid havde menneskene havt trang til at drømme om et vidunderland, hvor alt var herligere og fuldkomnere end i de egne af jorden, de kjendte. Saalænge Amerika ikke var opdaget, tænkte man sig dette land liggende ude i Atlanterhavet, et sted langt derude i vest, hvor solen gik ned i skyer af guld og purpur. Det var vidunderlandet *Atlantis*, hvortil PLATON har henlagt sin ideale stat. Det lever endnu den dag i dag i folketroen og er i vor literatur besunget i lyriske digte først af WELHAVEN og nu nylig af GARBORG i hans sidste bog. Amerikas opdagelse gjorde imidlertid snart Atlantis aflægs, og saa tyede man til nye ukjendte egne, først til Sydamerika og siden til Sydhavslandet. Her havde endnu ønskerne, ideerne og fantasterierne frit spillerum. Men snart blev jorden altfor snever og triviel for disse frie fantasier, og reiseromanen søgte ud i universet. Paa solen og maanen henlagde man det ideale land, som de geografiske opdagelser havde fordrevet fra jorden. Det er de astronomiske reiseromaner, og her hører paa en maade «Niels Klim» ind, idet det væsentlige af fortællingen er henlagt til en fremmed planet, kun med den forskjel, at HOLBERG har anbragt sin planet i jordens indre, ikke paa firmamentet.

Fra et andet synspunkt kan reiseromanerne inddeles i utopiske og satiriske. De utopiske skildrer et efter forfatterens mening fuldkomment samfund — saaledes PLATON i sit ovenfor nævnte værk, og THOMAS MORUS i sin berømte «Utopia», et lavet latinsk navn, der betyder «det land, som ikke ligger nogetsteds». Fra denne bog har HOLBERG hentet navnet paa sin underjordiske mønsterstat Potu; han har bare kastet den latinske endelse («ia») bort og skrevet ordstammen baglængs. — Saa har vi de satiriske reise-

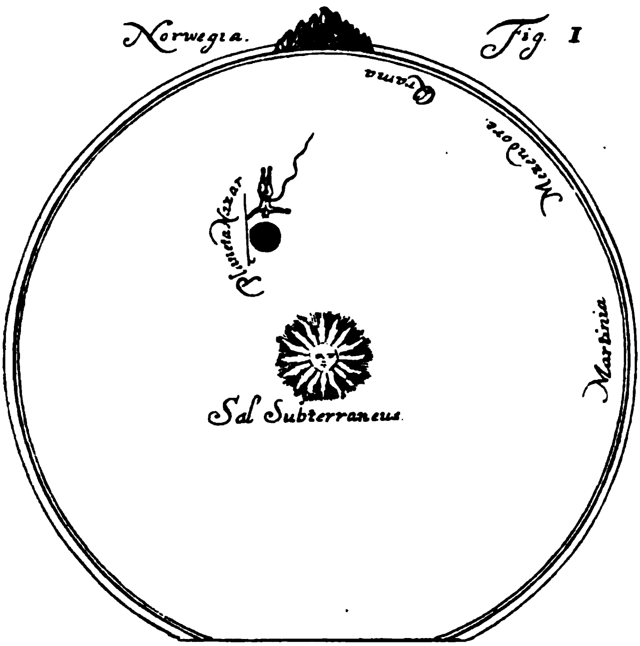
romaner. Her møder vi navne som LUKIAN, RABELAIS og fremfor alt JONATHAN SWIFT med «Gullivers reiser». De er almindelige satirer over menneskelivet, socialt, politisk, moralsk og religiøst. Forfatteren rækker læseren en stærk kikkert; brugt fra den ene ende formindsker den de jordiske forhold til dværgforhold; fra den anden ende forstørrer den dem til det kolossale. I første tilfælde vækker han latter, i sidste væmmelse. I lilleputternes land er Gulliver en kjæmpe; keiserens følge tager sig en lang kjøretur paa hans bord, en hel armé marscherer med lethed mellem hans ben. I kjæmpernes land er han derimod forsvindende liden, han bor i et dukkehus, seiler i en vaskebalje, holder paa at drukne i en flødemugge og udstaar drabelige kampe med landets fluer. HOLBERG har i «Niels Klim» gjort et svagt forsøg paa at faa frem en lignende komisk modsætning mellem de tause potuanere og de snakkesalige martinianere, ligesom i flere andre krasse modsætninger mellem de forskjellige folkeslag, som Niels Klim besøger under sin opdagelsesreise paa planeten Nazar. —

Endelig er der et par slags reiseromaner, der maa nævnes, da ogsaa de har spillet en rolle ved Niels Klims tilblivelse. Først er det robinsonaderne. Med sin «Robinson Kruso» havde den engelske digter DANIEL DEFOË givet en levende og frisk skildring af, hvorledes civilisationen lidt efter lidt udvikler sig af den vilde naturtilstand; hans skibbrudne helt maa gjennemleve alle de primitive udviklingsstadier, som den civiliserede menneskehed har lagt bag sig for aartusinder siden. Herfra har HOLBERG hentet ideen til sin skildring af keiserdømmet Qvama og det femte monarki. — En yndet literær form i datiden var ogsaa den at lade repræsentanter for fjerntboende folkeslag besøge Europa og skildre sine indtryk af forholdene. MONTESQUIEU havde anvendt den i sine «Persiske breve», og VOLTAIRE var inde paa den i sin forøvrigt om SWIFT mindende «Mikromegas», der med overlegent vid finder anledning til at drive gjøn med denne jords forholde ved at lade en kjæmpemæssig Sirius-beboer aflægge et besøg blandt menneskenes børn. Ogsaa denne genre har HOLBERG været inde paa i sin reiseroman, idet han nemlig meddeler et manuskript fra jordens indside, som en af de derværende beboere har efterladt sig efter et ufrivilligt besøg paa jordens overflade.

Alle disse forskjellige arter af fantastiske, utopiske og satiriske reiseskildringer har altsaa afsat sig i «Niels Klim» og bidraget til at give værket det præg, det har faaet. Men kan man end saaledes paavise, at hænderne er ESAU'S, saa er røsten helt og holdent JAKOB'S. HOLBERG har valgt den populære form, fordi den gav ham en bekvem anledning til at udvikle sine ideer. HOLBERG's frie og lyse aand svæver over det hele, baade hvor det gjælder skjemt, og hvor det gjælder alvor, og det er netop denne frie og lyse aand, som gjør «Niels Klim» saa tiltalende for den, der forstaar at læse bogen.

Niels Klim er et bysbarn af LUDVIG HOLBERG; der eksisterede virkelig en mand af dette navn i HOLBERG's barndom; han var klokker til Korskirken og forøvrigt en brav mand af den ældre skole. HOLBERG lader ham vende tilbage til sin fødeby efter at have taget sine eksaminer ved Kjøbenhavns universitet; men han faar intet at bestille derhjemme, og saa beslutter han da at gaa paa et slags opdagelsesreise i en hule, som ligger lige udenfor byen, og som vistnok endnu spiller en vis rolle i den bergenske ungdoms fantasi. Forsynet med en baadshage og med et taug knyttet om livet lader Niels Klim sig fire ned i hulen; men langt ned er han ikke kommen, før tauget brister, og han med rivende fart styrter ned i det mørke dyb. Efter et kvarters tid begynder det dog at lysne, og snart svæver helten omkring i ætheren under en klar blaa himmel. I det fjerne ser han en planet, og mod den er det, han falder; men da han er kommen i en vis afstand fra den, ophører den lodrette bevægelse og erstattes af en kredsformet. Han er med andre ord bleven drabant til den planet, han har nærmet sig, og da han har seilet en stund omkring i denne sin nye værdighed, faar han selv en drabant; thi et brød, som han kaster fra sig, da det ikke smager ham, begynder pludselig at svæve rundt om ham i smaa cirkler, akkurat som han selv svæver omkring planeten i store. Her gjør HOLBERG nar af NEWTON's gravitationstheori, hvis sandhed han aldrig blev overbevist om. I dette stykke vedblev han at være Cartesianer til sin dødsdag, skjøndt han ikke var sikker og ved flere leiligheder kommer ind paa spørgsmaalet. — Endelig kommer en stor fugl flyvende, griber fat i Klim og trækker ham ned til planeten. Udmattet falder han i søvn, men vækkes af en sint okse; i sin forskrækkelse klyver han

op i et træ, der udstøder et skrig af angst; andre træer kommer til og griber synderen. Indbyggerne i dette land er nemlig skabt som træer, og det træ, han har havt den formastelse at krybe op i, viser sig ikke at være nogen ringere end borgermesterens hustru. Han føres for retten, men frikjendes, da han ikke ansees for et tilregneligt væsen. Landets fyrste sætter ham i en skole; men her

Kart over Jordens indre med den underjordiske sol, planeten Nazar, den nedstyrtende Klim o. s. v.

(Efter den latinske originaludgave af 1741.)

gaar det den vellærde kjøbenhavnske academicus meget daarlig. Han fatter altfor hurtig, og det er for potuanerne et sikkert tegn paa overfladiskhed. Da han er færdig med sin eksamen, erklæres han uskikket til ethvert embede, hvortil der kræves hoved; paa grund af sine lange ben udnævnes han til hofløber, og som saadan streifer han landet rundt og lærer forholdene at kjende.

Nu følger en udførlig skildring af forholdene i Potu, der, som

før bemærket, er et slags HOLBERG'sk Utopia. Det er et solid, alvorligt, forstandigt folk; hver passer sine egne anliggender og bekymrer sig ikke om andres; nysgjerrighed eksisterer ikke. Regjeringsformen er uindskrænket, fyrstens person hellig. Efter hans død kommer kritiken; i lighed med, hvad der fandt sted i middelalderen, naar en helgen skulde kanoniseres, optræder der en anklager og en forsvarer; der procederes og fældes dom, og den afdøde faar — en karakter. En erobrer naar ikke høiere end til karakteren «maadelig». Der findes ingen adel, men vel et slags rangforordning, rigtignok en, der er yderst forskjellig fra den danske. Øverst i rækken staar fædrelandets uegennyttige velgjørere; dernæst kommer bønder og haandværkere; kunstnere og kjøbmænd kommer langt nede paa stigen; men aller lavest staar hoffets funktionærer. De lavest lønnede hofmænd danner den næstsidste, de høiest lønnede den aller sidste rangklasse. Begge kjøn har lige adgang til embeder; det er udelukkende begavelsen, dygtigheden, det kommer an paa; en enke er finansminister, en frøken overdommer, og begge røgter sine embeder fortrinlig. Lovforandringer foregaar paa den maade, at regjeringen fremsætter sine forslag, der opslaaes offentlig; enhver kan gjøre indvendinger, fremsætte ændringsforslag o. s. v. Efter privat initiativ kan ogsaa reformforslag fremkomme; men det er voveligt at indlade sig derpaa. Forslagsstilleren maa møde op med en strikke om halsen; gaar hans forslag igjennem, føres han i triumf gjennem byen; falder det, bliver han uden videre hængt som projektmager. Forøvrigt anvendes ikke dødsstraf; forbryderne straffes med aareladning eller forvisning til firmamentet. — Potuanernes religion er stærkt paavirket af deismen. De tror paa en gud, som er ubegribelig, og det er strengt forbudt at opstille lærdomme om hans væsen og egenskaber. Der er ikke mere end fem helligdage om aaret, en stor aarlig fest og en festdag ved hver af de fire aarstider. Mange helligdage befordrer lediggang. Alene i paasken havde det dansk-norske kirkesamfund ligesaa mange helligdage som potuanerne hele aaret, og hvor farligt det var at røre ved denne overflod, det fik STRUENSEE tredive aar senere føle, da han afskaffede trediedagene paa de store høitider. Potuanernes gudstjeneste er meget enkel; der er ingen ceremonier og ingen salmesang; det er latterligt at dyrke gud paa noder. Ingen tvinges

Niels Klim styrter ned i Jordens indre.

(Efter en tegning af den danske maler Juel, stukket i kobber til Baggesens oversættelse.)

til at deltage i gudstjenesten; thi tvang føder hykleri — hører I det, I strenge danske pietister! Her er HOLBERG dristig, kraftig og oppositionel, og han holdt da ogsaa paa atter at komme i uleilighed for sine kjætterske meninger. Tolerancens princip er gjennemført i Potu; den eneste indskrænkning i trosfriheden er, at metafysik ikke taales — hører I det, I lærde ved universitetet i Kjøbenhavn! Enhver, der vil udgrunde guds væsen og skabningens oprindelse, aarelades og forvises. — De videnskaber, som dyrkes ved det potuanske universitet, er historie, statsøkonomi, mathematik og lovkyndighed. Theologi og filosofi er banlyst, lægevidenskab overflødig paa grund af indbyggernes fornuftige levemaade. Disputationer findes ikke ved universitetet; det slags kampe er folkeforlystelser i smag med de engelske hanekampe; rigmænd holder disputatorer, som sportsmænd holder væddeløbsheste, og ved de store kampe indgaaes der væddemaal som ved et almindeligt væddeløb. Naar en disputator holder paa at gaa træt, animerer man ham ved at pirke i ham med en lang stang, hvorpaa der er anbragt en spids naal. Da begynder atter syllogismerne at strømme fra hans læber. Men dette er, som sagt, en simpel folkeforlystelse. Ellers har potuanerne langt ædlere forlystelser; blandt dem staar skuespil i første række. I literaturen eksisterer der ingen politicensur; derimod gives der et slags literær eller æsthetisk censur, der farer strengt frem mod slette bøger.

Niels Klims beskrivelse over fyrstendømmet vækker opmærksomhed, og han bliver udsendt paa en opdagelsesreise rundt planeten. I fremstillingen af Niels Klims oplevelser og iagttagelser paa denne reise dvæler HOLBERG dels ved moralske modsætninger, dels ved europæiske forhold, som han tegner i stærkt karikeret forkortning. I det første land, Klim kommer til, kjender indbyggerne hverken legemssvaghed eller sygdom; men lykkelige er de ikke alligevel. «Ethvert Gode, som nydes uafbrudt, kjeder omsider, og kun det Liv er behageligt, hvis Glæder ogsaa blandes med Bitterheder.» Et land, der har altfor stor frugtbarhed, er heller ikke lykkeligt; indbyggerne fraadser og dovner sig fordærvet, og i de riges land er der saa megen frygt, mistænksomhed og avind, at det ikke er til at holde ud der. I det land, hvor fornuften raader uindskrænket, har indbyggerne ingen ærgjærrighed, ingen rangsyge og udretter derfor ingen ting. For at faa lidt liv i forholdene vil de

Typus Civis Potuani.

En potuaner.

(Efter den latinske originaludgave.)

udføre kloge og indføre narre. Niels Klim føler sig ikke meget smigret, da man tilbyder ham borgerret i dette land. I det filosofiske land holder det paa at gaa Niels Klim meget ilde. De lærde indbyggere lever bare for videnskaben og forsømmer baade sit land og sine hustruer. Niels Klim bliver betragtet som et underligt dyr, og der besluttes, at han skal dissekeres levende; men kvinderne, der ser manden i ham, redder ham og hjælper ham til at flygte — rigtignok paa naturalistiske betingelser, som han senere kniber sig fra at opfylde. Det er denne episode, som HOLBERG senere benyttede i sin gammelmands-komedie «Sganarels Reise til det philosophiske Land». I «Niels Klim» er episoden drøi og morsom. — To lande danner yderliggaaende modsætninger til hinanden; i det ene sover indbyggerne i tyve af døgnets timer og arbeider i fire; i det andet sover de i fire og arbeider i tyve, og alligevel er det de mest sovende, som udretter mest; thi de, som vaager, bruger saa mange omsvøb og saa megen vidtløftighed, at de aldrig bliver færdige. Deres rettergang har seksten instanser, og de udgiver ligprædikener i atten bind. Baade rettergangens vidtløftighed og ligprædikenernes endeløshed kjendte HOLBERG fra Danmark af. — Blandt de lande, som Niels Klim kommer til, er ogsaa kvindelandet Kokleku; her stiller HOLBERG forholdet mellem mand og kvinde paa hovedet; mænd udfører kvinders gjerning og optræder som kvinder og omvendt. Det er et af hans mange indlæg for kvindernes ligestillethed med mændene, og ingenlunde et af de ubetydeligste. Ved sin humoristiske farve er det enestaaende; hans øvrige udtalelser i denne retning er holdt i en alvorlig tone. — Et af de i sin satire fineste og aandfuldeste partier af «Niels Klim» er skildringen af landet Mardak, hvor de fornemste indbyggere ser alting aflangt, og hvor det derfor er fint og fornemt at se aflangt, medens det er simpelt at se firkantet. I templet hænger der en tavle, som er helliget solen; for Niels Klims og andre normale folks øine er den firkantet; men det gaar det ikke an at sige; en gammel mand, der er dristig nok til at paastaa, at den er firkantet, bliver pisket som en gudsforgaaende kjætter, og ingen opnaar æresposter og embeder, hvis han ikke sværger paa, at solens tavle er aflang, selv om den for hans øine synes aldrig saa firkantet. Adressen til europæiske forhold er klar nok, og den udtales tilslut

Niels Klim som fange i det filosofiske land.

(Efter tegning af den danske maler Abildgaard, stukket i kobber til Baggesens oversættelse.)

med al ønskelig tydelighed. — I landet Joktana hersker der fuldstændig religionsfrihed; det var «ligesom et Samlings- og Opbevaringssted for alle Religioner; og alle de Dogmer, som fandtes adspredte paa den hele Klode, vare samlede her som i et Midtpunkt, og foredroges offentlig». Niels Klim tror paa forhaand, at hovedstaden i dette land maa være et rent hvepsebol; men han indser snart sin feiltagelse og forstaar, at tænkefriheden er en af de tryggeste grundpiller, hvorpaa et samfunds trivsel og lykke kan bygges. «Du bedrager Dig, Fremmede!» siger en af de indfødte til ham, «naar Du tænker, at Gud, som er Sandhedens Kilde, finder Behag i forstilt Dyrkelse og i Hykleri. Hos de andre Nationer, hvor Statens Myndighed binder alle til een Troes-Regel, staar Døren aaben for Vankundighed og Forstillelse, da Ingen enten vil eller vover at aabenbare sin sande Mening, men de Fleste bekjende med Munden, hvad de nægte i Hjertet. Derfor behandles de theologiske Studier der med saa megen Kulde, og Ingen gjør sig Umag for at opdage Sandheden; derfor lægge saamange sig efter verdslig Viisdom, saa at endog Præsterne selv, for ikke at brændemærkes med Navnet Kjætter, afholde sig fra theologisk Studering og opofre sig til andre Videnskaber, som de med mindre Fare kan dyrke, og som ikke lægge saa mange Baand paa Friheden. Man plejer i Almindelighed at fordømme alle dem, som afvige fra den herskende Mening, men Hyklere og Øjenskalke ere en Vederstyggelighed for Gud, som har vildfarende Oprigtighed kjærere end hyklerisk Bekjendelse af en sand Tro.» Saa djærvt og saa modig havde endnu ingen vovet at tale i det pietistiske præsteværldes dage. Men HOLBERG stansede ikke her; han endte ikke, før han havde drevet gjøn med selve pietismen. Mod slutten paa sin reise kommer Niels Klim til landet Tumbak, læsernes land. Han maa vente paa sin frokost i to timer, da værten holder andagt; andagten synes imidlertid ikke at have havt nogen for gjæsten heldig indflydelse paa regningen. «Alle Borgere i denne By ere strenge Catoner og Moralister. Alle gaa paa Gaderne med hængende Hoveder og Grene og præke bestandig mod Verdens Forfængelighed, de fordømme enhver, endog den uskyldigste Fornøielse og laste Alting med Barskhed, enhver Bevægelse, ethvert Smiil, og ved uophørlig at gjennemhegle og sværte Andre søge de at til-

vende sig selv Navn af Helgene.» Det er jo ord til andet en skildring af datidens Danmark. En nidkjær læser, der har opdaget Niels Klims vanart, beder ham ind paa et værtshus og præker her ved bægeret saa længe om hans synder, at de begge bliver døddrukne og maa bæres hjem. «Da jeg havde sovet Rusen ud og var kommen til mig selv igjen, overtænkte jeg alvorlig denne Religions Beskaffenhed og fandt da, at dette Folks Nidkjærhed mere har sin Oprindelse fra Galden og onde Vædsker end fra nogen sand from Følelse.» Det er, som man ser, rene ord for pengene. —

— Efter tilbagekomsten fra Potu lader Niels Klim sin reiseberetning trykke; den vækker megen opsigt, ja gjør endog stor lykke; men ikke desto mindre vedbliver han at indtage sin beskedne stilling som hofløber. Det ærgrer ham, og han beslutter at gjøre et fortvilet forsøg paa at komme tilveirs. I kvindelandet Kokleku har han forarget sig over kvindernes herredømme, og hjemme i Potu synes han heller ikke, at forholdene er normale. Han beslutter at fremsætte et forslag om kvindernes udelukkelse fra alle offentlige stillinger. Forslaget falder med glans, og han skulde efter dette hænges, men benaades paa grund af sine ringe aandsevner med forvisning til firmamentet. Her følger nu en række skildringer med benyttelse af dyrefabelen. Klim kommer til Martinia, abernes land og Potus komplette modsætning. Her har man 230 meninger om guds skikkelse og 396 om sjælens natur. Mellem de letlivede og hurtigtænkende abekatte bliver Klim opfattet som et væsen med meget tung begribelse, og han driver det ikke høiere end til en ansættelse som portør. Men her har han dog større udsigt til at gjøre lykke; thi nye projekter er ligesaa populære i Martinia, som de var upopulære i Potu. Klim begynder med at fremsætte fornuftige forslag; men de vækker ingen anklang; endelig har han held med sig; han indfører allongeparykken, og dermed bliver han med en gang en stor mand; han ophøies i adelsstanden og faar en pensjon af staten. Men atter er ulykken ude; en høitstaaende «abinde» viser sig at interessere sig for hans person, som POTIFAR's hustru interesserede sig for JOSEF, og da Klim besvarer hendes tilnærmelser med kydsk kulde, saa oplever han JOSEF's historie. Han kastes i fængsel og dømmes til galeislave. Som saadan sendes han ud paa reise og faar nu anledning til at gjøre

bekjendtskab med vidunderlandene, hvis vidunderligheder jeg ikke skal opholde mig nærmere ved. Paa hjemveien overfaldes skibet af en orkan; det strander, og Klim kommer i land i Qvama. Her er indbyggerne mennesker, men de staar paa det aller laveste udviklingsstadium, og de omliggende dyrestater behersker dem fuldstændig. Her er det, HOLBERG anbringer sin robinsonade, idet han lader Niels Klim optræde som civilisator blandt disse naturmennesker. Her er det ogsaa, at Klim gjør bekjendtskab med den bog, som skildrer en quamits reise oppe paa jorden. Den heder «Tanians Reise over Jorden, eller Beskrivelse over Rigerne og Landene sammesteds, især i Europa». Det er dels satire over almeneuropæiske tilstande, dels over de enkelte nationer. Englænderne slipper bedst fra det. —

Som quamitisk civilisator udretter Niels Klim store ting, og han bliver tilslut udraabt til keiser; men denne ophøielse taaler han ikke; han bliver grusom og hovmodig, styrtes ved et oprør, maa flygte og skjuler sig endelig i den hule, hvorigjennem han er styrtet ned. Ved hjælp af naturkræfter, som jeg overlader det til HOLBERG at gjøre rede for, falder han nu op af den samme hule, han i sin tid er styrtet ned gjennem, og ender saa i sin fødeby som velmeriteret klokker og brav ægtemand, tiltrods for at han havde været gift dernede paa jordens indside, hvor hans keiserinde maaske endnu sad og længtes efter sin høie gemal. Han har vistnok betænkeligheder ved at indgaa et jordisk ægteskab; men disse betænkeligheder rydder hans ven, den lærde Abelin, afveien, og han gifter sig trøstig med sin bergenske kjøbmandsdatter. «Dog har jeg aldrig fortalt hende mine underjordiske Hændelser, skjøndt jeg tilstaaer, at den Høihedsglands, som engang har omgivet mig, har jeg aldrig rigtig kunnet faa ud af Hovedet: hvilket endog undertiden røber sig i enkelte Ytringer eller Handlinger, som kun lidet passe til min nærværende Stilling. Af dette Ægteskab har jeg tre Sønner: Christen, Jens og Casper; jeg har altsaa fire ialt, dersom ellers Prindsen af Qvama endnu er i Live.

— Saavidt gaaer Niels Klims Manuskript.» —

HOLBERG udgav sin «Niels Klim» paa latin, og dertil havde han vistnok flere grunde. Dels vilde han vel gjøre sit værk tilgjængeligt for den literære verden ude i Europa; dels var han ængstelig for

censuren hjemme i Danmark og specielt for theologernes kritik. Men theologerne undgik han nu ikke alligevel. «Det første og eeneste trykte Exemplar, som kom herhid fra Tyskland,» fortæller han i sin latinske levnetsbeskrivelse, «satte heele Byen i Bevægelse man hørte allevegne Snak og mange Fortolkninger, helst hos dem, som ikke havde læst Bogen; Historien blev forbedret med saa mange Forklaringer og Tillæg, og Fablen blev saaledes omskabt, at jeg tænkte, det var et nyt Verk, som en anden havde giort. Saadan Bevægelse var der, indtil Bogen kom i deres Hænder, som dømte sindig og upartisk, da lagde Stormen sig, og de fleeste finge bedre Tanker.» Stort mere meddeler ikke Holberg selv om den modtagelse, «Niels Klim» fik; men af et brev fra Gram til statholder Ranzau ved vi, at det et øieblik var stærkt paa tale at faa bogen konfiskeret. Den tyske hofpræst Bluhme og Pontoppidan, forklaringens forfatter, slog sig sammen om at udvirke en konfiskation i rettroenhedens navn. «Men,» skriver Gram, der nu synes helt og holdent at staa paa Holberg's side, «baade *Klimius* og dens Autor bleve til Lykke staaende paa deres fire Been, og kunde, naar den Omgang og samtlige *Causæ instrumentales* og *occasionales* skulde aabenbares, give en ligesaa artig *Historiam arcanam* at læse, som de man har om visse Skrifter, der lykkeligen, *malgré tous les artifices, et tous les intrigues des Jesuites* ere slupne igjennem i det hellige *Officio* i Rom.» Det hele blev altsaa en seir for Holberg og et nederlag for de danske «jesuiter».

Sidste levedage og død.

Alligevel var Holberg ingenlunde populær paa sine gamle dage. Hans komedier faldt ikke længer i tidens smag; den var begyndt at faa sans for det rørende og sentimentale; saa fin paa det var den bleven, at den fandt Holberg plump, et fænomen, som forresten med visse mellemrum har gjentaget sig ned gjennem tiderne. Hans historiske, og specielt hans moralfilosofiske, forfattervirksomhed var gjenstand for flere ildesindede angreb. Baade det ene og det andet ærgrede ham og bidrog til at gjøre hans alderdom mindre blid, end den kunde og burde være blevet. Som yngling, som mand, som olding — altid ensom, ensom i literaturen, ensom som privatmand, og han døde og blev begravet i en ensomhed, der danner en skjærende saar modsætning til hans rige virksomhed.

I mange henseender var han et stykke af en skrue, en særling. Han søgte — især i yngre aar — gjerne selskab; saaledes vankede han jævnlig paa kaffehusene; men han søgte ikke selskab for at deltage i underholdningen; han kom der kun for at iagttage; selv var han faamælt og indesluttet. Som privatmand fulgte han saavidt muligt sit eget hoved og satte sig dristig ud over skik og brug, selv om han maatte høre ilde for det. Dengang kunde ikke engang en haandværker gaa tilfods i kongens Kjøbenhavn; han maatte kjøres eller bæres i bærestol (portechaise); HOLBERG lod sig hverken bære eller kjøre; han brugte sine ben. Umaadelighed i nydelsen af mad og stærke drikke var en gjængs skjødesynd, og det gjaldt for en skam at være maadeholden i godt lag. HOLBERG tog skammen med ro; af helbredshensyn var han yderst forsigtig, endog altfor forsigtig, saaledes da han en tid lang fulgte den taabelige forskrift at nyde sin daglige kost i et bestemt afveiet kvantum, uden hensyn til de forskjellige retters næringsværdi. Denne levemaade blev han dog hurtig kjed af. Stærke drikke smagte han ikke; han blev syg af dem. — Paa grund af denne tarvelige levemaade fik han ord for at være gjærrig; men han var det ikke; til ting, han ikke havde smag for, anvendte han ikke penge; det klinger jo meget selvfølgelig; men hvor hans interesser gjorde sig gjældende, der sparede han ikke paa skillingen. Mange dyre passjoner havde han ikke, i grunden bare to: bøger og smukke klæder. Den sidste passjon var en meget kostbar passjon i datiden med sine luksuriøse dragter af silke, fløil og kniplinger. — Hans bøger fandt en rivende afsætning, oplag efter oplag udkom, og han var sin egen forlægger og tildels ogsaa sin egen boghandler. Han var en dygtig økonom, og han forstod at varetage de merkantile interesser ved sine bøger, efterat han var færdig med de literære. Det ved vi af de breve, som PAUL BOTTEN HANSEN har udgivet fra HOLBERG til en bogsælgende slægtning i Trondhjem. En kjendsgjerning er det, at HOLBERG blev en rig mand paa sin forfattervirksomhed. For sine penge kjøbte kan jordeiendomme paa Sjælland; i 1747 blev disse eiendomme forenede til et baroni, og HOLBERG blev ophøiet til baron. Det synes besynderligt, at den gamle kloge mand, der havde spottet saa meget over rangsyge og «honnet ambition», selv skulde falde som offer for disse narrestreger, og han fik ogsaa høre

ilde for det. I en af sine epistler forsvarer han sig, saa godt han kan. — Naar han blev baroniseret, var det ingenlunde hans literære fortjenester, som gjorde udslaget; det var den store gave, han havde skjænket Sorø akademi. Efter hans død skulde nemlig hele baroniet Holberg tilfalde akademiet, og senere forøgede han gaven med en pengesum af 12000 rigsdaler. Ogsaa sit bibliothek og en sum til dets vedligeholdelse og forøgelse skjænkede han akademiet. Der er i disse bestemmelser ting, som tyder paa, at han omtrent havde tabt sit norske fædreland af syne. Ikke mere end et snes aar senere ytrede fordringerne paa oprettelsen af et norsk universitet sig med stor styrke; han havde ikke tanke for, at et saadant krav kunde opstaa. Sorø «ridderlige» akademi for adelige danske gutters uddannelse var den oplysningsanstalt, som for anledningen laa hans hjerte nærmest. Ogsaa paa et andet punkt glemte han Norge i sine testamentariske bestemmelser; han glemte sin familje; synderlig tilovers for den havde han ikke havt, siden han forlod Norge; sine møbler og et lidet legat testamenterede han til et par slægtninge; det var det hele, som gik til den kant. Endelig oprettede han et legat til brudeudstyr for fattige unge jomfruer — tilsyneladende en noksaa komisk disposition for at være truffet af en gammel pebersvend, men i virkeligheden en baade fin og smuk tanke. Selv havde han ikke opfyldt sin pligt mod samfundet ved at indtræde i den hellige ægtestand og stifte familje; nu vilde han bøde en smule paa sin forsømmelse ved at lette andre at indgaa ægteskab. Det er saa elskværdig pebersvendagtig, at det næsten er rørende, og mere end én forelsket og giftelysten ung pige har senere havt grund til at takke Holberg for den velkomne lille haandsrækning, han har givet hende, naar det gjaldt at «komme udi brudeseng». — Ogsaa literaturen søgte Holberg paa sine gamle dage at ophjælpe med sine penge, idet han udsatte belønninger for gode danske vers. Belønningerne fremkaldte en del poetiske udgydelser; men dette var den mindst produktive maade, hvorpaa Holberg anvendte sin formue. —

Da Holberg fyldte sit 69de aar, var det vitterligt for ham og hans omgivelser, at han ikke havde lang tid igjen at leve. Fra høsten 1753 havde han været syg, og mod slutningen af aaret blev han stadig daarligere. Det var en brystsygdom, han led af. Skjøndt

han altid havde ytret sin satiriske mistro til lægerne, lod han dog nu en læge hente og bad ham ærlig og redelig meddele, hvorledes situationen var. Lægen erklærede, at den var haabløs. HOLBERG tog meddelelsen med stor ro: «Det er mig nok at vide,» skal han have ytret, «at jeg hele mit Liv har bestræbt mig for at være en nyttig Borger for mit Land. Jeg vil derfor gjerne dø, saa meget mere, som jeg mærker, at mine Sjælskræfter ikke mere ville staa mig bi.» Han levede dog endnu aaret ud og næsten hele januar maaned, stod op hver dag og syslede saa godt han kunde i sit arbeidsværelse. Han havde kun været sengeliggende i to dage, da døden kom natten mellem den 27de og 28de januar 1754.

Nogen synderlig opmærksomhed, end sige nogen sorg, vakte HOLBERG's død ikke i Kjøbenhavn. «Intet Udbrud af Følelse i Kjøbenhavn ved hans Død,» skriver GEORG BRANDES. «Theatret ignorerede ganske dette Dødsfald; der blev end ikke fremsagt et Par Verslinjer i den Anledning fra den Skueplads, der skyldte ham sin Existens. Der var ingen Sørgefest, fordi der ingen Sorg var. — Liget førtes fra Kjøbenhavn til Sorø for at bisættes der. Som det heder i et Brev til SUHM: «Baron Holbergs Lig blev hentet herfra af fire sjællandske Øg; de tvende Bønder udgjorde Comitaten (Følget).» Da ni Dage derefter en løsagtig Skuespillerinde, Jomfru Thielo, døde, kom derimod hele Kjøbenhavn paa den anden Ende. Studenterne bare hende til Graven og et stort Ligfølge af alle Stænder bar Vidnesbyrd om Byens Savn.» Lidt for sort er vistnok denne skildring i sin bitterhed; men den er dog langt nærmere sandheden end de skildringer, der taler om en formodet deltagelse i de bredere lag. Karakteristisk er det, at da P. HANSEN i sin literaturhistorie skal anføre et vidnesbyrd om denne problematiske deltagelse, har han ikke andet at føre i marken end en udtalelse af — en svensk skomager i Stockholm. Var det ikke nærmest danskernes deltagelse, der var tale om? — I Sorø kirke blev HOLBERG's lig bisat i en tarvelig trækiste. Først i 1780 blev det anbragt i den smukke af billedhugger WIEDEWELT udførte marmorsarkofag, hvori det fremdeles hviler. — En kolossal siddende broncestatue er i vor tid anbragt udenfor det kgl. theater i Kjøbenhavn som pendant til en lignende figur af ADAM OEHLENSCHLÄGER. Først

to hundrede aar efter HOLBERG's fødsel reiste Norge ham et monument; det afsløredes den 3die december 1884 i hans fødeby Bergen. Det er udført af den svenske billedhugger BØRJESSON og er et fortrinligt arbeide, selv om portrætligheden kunde have været mere fremtrædende.

At levere en ordentlig HOLBERG-bibliografi vilde være et kjæmpearbeide, som desværre endnu ingen har vovet at paatage sig. Den danske boghandler PHILIPSEN begyndte paa det i 1847, men naaede ikke langt; senere har bibliothekaren ved det store kgl. bibliothek, CHR. BRUUN, syslet en smule med denne sag, idet han har fremstillet et par enkelte bøgers bibliografi (saaledes «Peder Paars»); men dette er jo altsammen rent ubetydelige begyndelser, og det geraader ikke de danske bibliotheker til ære, at de lader det rige materiale, de sidder inde med, ligge hen som en død skat. Den eneste lidt udførligere bogfortegnelse, der haves, er en fortegnelse over den soranske HOLBERG-samling. Den udkom i 1872 som indbydelsesskrift og har aldrig været tilgjængelig for det almindelige publikum.

Bibliografi.

a) Udgaver. Nogen fuldstændig udgave af HOLBERG's samlede skrifter eksisterer ikke. Paa det nærmeste fuldstændig er K. L. RAHBEK's udgave af «Ludvig Holberg's udvalgte Skrifter» (Kbhv. 1804—1814, 21 bind), et særdeles betydningsfuldt foretagende. «Udvalgte Skrifter af Ludvig Holberg» har forøvrigt kun HARTVIG LASSEN udgivet (Christiania 1860). Det er et lidet udvalg besørget som tillægshefte til «Folkevennen» og uden høiere literære pretensioner. Naar det ikke desto mindre nævnes her, er det, fordi Norges bidrag til HOLBERG-literaturen er saa ubetydeligt, at vi ikke har raad til at forbigaa noget. —

Af enkeltudgaver er der en hærskares mangfoldighed. Pragtudgaven af «Peder Paars» (Kbhv. 1772) er allerede nævnt. Et elendigt optryk af den fra 1794 fortjener ikke at nævnes. I 1823 udgav HOLBERG-kjenderen A. E. BOYE sin første udgave af «Peder Paars»; den har senere som billig miniaturudgave oplevet en hel

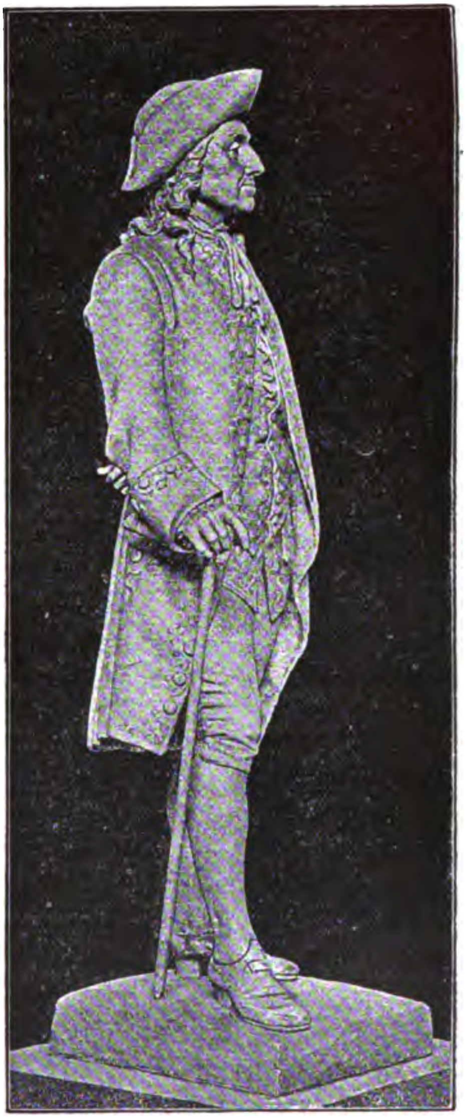
række oplag og er i det hele taget den skikkelse, hvori «Peder Paars» har fundet den største udbredelse. Den er imidlertid ikke andet end et slet og ret optryk uden literært værd. En virkelig literær udgave af «Peder Paars» besørgedes først af den udmærkede literaturkjender F. L. Liebenberg (1ste oplag 1855, 3die 1879). Det sidste af disse oplag er et ypperligt arbeide baade med hensyn til fin tekstkritik og omhyggelige oplysende anmærkninger.

Holbergs ligkiste i Sorø kirke.

Ved de ældre udgaver af *Holbergs komedier* skal jeg ikke opholde mig; de er sjeldenheder, som nu kun har interesse for fagmænd og samlere. I begyndelsen af firtiaarene — i vort aarhundrede selvfølgelig — stiftedes i Kjøbenhavn «Det Holbergske Samfund», og den første opgave, det stillede sig, var at foranstalte en kritisk udgave af komedierne. Selskabets stifter C. Molbech paatog sig at besørge udgaven; men han kom ikke længer end til første bind, før det viste sig, at han ikke var den rette mand til at løse

opgaven paa en helt ud fyldestgjørende maade. Udgaven blev ikke fortsat, og det blev overdraget LIEBENBERG at besørge en helt ny udgave. Den udkom i otte bind (Kbhv. 1848—1854). Paa grund af denne hovedudgave udgav LIEBENBERG senere baade en udgave i tre bind og en i et bind. Den LIEBENBERG'ske recensjon af komedierne staar endnu uantastet som den eneste literære. En luksusudgave, rigt illustreret af den danske kunstner HANS TEGNER, udkom i Kjøbenhavn i anledning af HOLBERG-jubilæet i 1884. — Ogsaa af de «*Mindre Poetiske Skrifter*» har LIEBENBERG besørget en fortrinlig udgave (Kbhv. 1866), den eneste, almindelige nutidslæsere har at holde sig til. — En ny, revideret udgave af Niels Klims latinske originaltekst besørgede C. W. ELBERLING i 1866. Af oversættelser fortjener BAGGESEN's først at nævnes; den udkom 1789 som et pragtværk og har senere oftere

Børjessons Holberg.
(Efter fotogravure af skitsen.)

været optrykt, tildels i temmelig tarvelige boghandlerudgaver. En omhyggelig oversættelse besørgedes af N. V. DORPH (3die udgave 1874). Den er rigt udstyret med historiske og bibliografiske notiser

af historikeren E. C. WERLAUFF. Den, som ikke kan gaa til originalen, vil i denne udgave finde et udmærket surrogat. —

Af HOLBERG's historiske skrifter findes de fleste kun i udgaver fra forrige aarhundrede. Enkelte er dog ogsaa optrykte i vort aarhundrede, saaledes Danmarks-historien af J. LEVIN (3 bind, Kbhv. 1856) og Heltindehistorierne af G. RODE (Kbhv. 1861). —

Baade «Moralske Tanker» og «Epistler» foreligger i gode moderne udgaver. Den første besørgede den netop nævnte G. RODE (1859); den sidste skyldes bibliothekaren ved det store kgl. bibliothek CHR. BRUUN (5 bind, Kbhv. 1865—75). Den udmærker sig specielt ved en meget lærerig navne- og sagliste, der er til udmærket støtte for den, som vil studere HOLBERG's læsning og meninger i hans senere aar. Mindre udvalg af epistlerne besørgedes af F. FABRICIUS (Kbhv. 1858) og FR. WINKEL HORN (Kbhv. 1884). — Af «*Opuscula quædam latina*» er ingen ny udgave besørget paa originalsproget; det var jo ogsaa i grunden en sammenbragt bog, som det var rigtigst at løse op i flere selvstændige bestanddele. De tre selvbiografiske epistler er i 1857 bleven udgivet af J. LEVIN. Hans udgave er imidlertid ikke andet end et optryk af den forkortede og noget frie oversættelse fra 1745; RAHBEKS oversættelse (fra 1814) er fuldstændigere og nøiagtigere, men gjør intet forsøg paa at træffe den HOLBERG'ske sprogtone.

Epigrammerne i samme latinske samling har i vort aarhundrede baade fundet en udgiver og en oversætter paa norsk grund. I 1862 og 1863 udkom der i Trondhjem fire smaa hefter, hvoraf de to dannede en udgave af HOLBERG's latinske tekst, medens de andre to bragte en oversættelse under følgende titel: «Ludvig Holbergs Epigrammer. Oversatte fra den latinske Text af Jens Justesen». Bag dette bekjendte HOLBERG'ske pseudonym skjulte sig daværende rektor i Trondhjem, senere rektor i Kristiania, CARL MÜLLER, en dygtig skolemand med levende interesse for literære sysler. Han havde skrevet leilighedssange, faaet et en-akts lystspil paa rimede vers opført paa Kristiania theater og havde oversat en del sange af DANTE's «Helvede», før han gav sig i kast med HOLBERG-oversættelsen, hans betydeligste og mest mindeværdige literære arbeide. Den principielle indvending, der kan gjøres mod den, er allerede i det foregaaende bleven gjort. —

Holberg havde skrevet adskillige smaaskrifter, som ikke var let tilgjængelige for offentligheden. Han havde skrevet om den indiske handel og om kvægpesten; han havde paa grund af sin stilling lavet «orationer» til universitetet, som dels var bleven undertrykte, dels holdte. Et bind slige «Holbergiana» udgav Wille Høyberg kort efter Holberg's død, og den før nævnte Boye mødte ogsaa i sin tid frem med en samling Holbergiana i tre smaa bind, tildels oversættelser af de paa latin forfattede smaaskrifter. Den, som for alvor vil lære Holberg at kjende, angrer ikke paa at have gjort bekjendtskab med disse smaaskrifter. Selv naar gaardbruger Holberg afgiver sin «Betænkning om den nu regjerende Quægpest», er han helt ud sig selv og skriver paa en saa karakteristisk og fornøielig maade, at man fængsles, om man end personlig giver baade kvæg og kvægpest en god dag.

b) Biografier, karakteristiker og andre bidrag til oplysning om Holberg og Holberg-literaturen. Der er skrevet en hel literatur om Holberg. Før Henrik Ibsen blev en europæisk storhed, har ingen nordisk forfatter været gjenstand for saa megen omtale som den gamle satyricus. Hans bøger er oversatte paa mangfoldige sprog, og baade tyskere og franskmænd har skrevet store bøger, hvori de søger at karakterisere hans virksomhed som forfatter — specielt som digter. Og i Danmark har man fra forskjellige hold — fra juridisk, historisk, kirkehistorisk, theologisk — studeret og fremstillet hans meninger med en kjærlig samvittighedsfuldhed, der er al ære værd. Den første, der skrev Holberg's biografi, var forresten en tysker, nemlig musikeren Johann Adolph Scheibe, der var ansat som kgl. kapelmester i Kjøbenhavn. Holberg's levende interesse for musik havde bragt ham i forbindelse med denne mand, og følgen af denne forbindelse var en tysk, af Scheibe besørget oversættelse af «Peder Paars», der udkom i 1750. Ti aar efter Holberg's død udkom denne oversættelse i forbedret udgave «nebst einer Nachricht von dem Leben und den Schriften des Verfassers». Det er en biografi paa halvandet hundrede sider, skrevet af en ivrig beundrer, der har en mere levende følelse for Holberg's betydning end det store tros af digterens «landsmænd», og han lader denne følelse komme til orde paa en mod danskerne polemisk maade. Hans biografi slutter med disse ord: «Holberg starb,

und seine Landsleute schwiegen; keiner sagte es den Fremden, wie grosz der Verlust war, den wir erlitten; mann könnte denken, dasz wir auch den Verlust nicht erkannten. Ich erröthe, wenn ich sage: Die Dänen nennen bereits seinen Namen mit Gleichgültigkeit.» En oversættelse paa dansk af SCHEIBE's biografi besørgede CARL EWALD i 1884. Denne eneste livsskildring af en samtidig er endnu et af de vigtigste bidrag til HOLBERG's biografi. Den næste udførlige livsskildring skrev sig ogsaa fra tysk haand. Det var den tyske literaturhistoriker og digter ROBERT PRUTZ's i 1857 udgivne «Ludwig Holberg, sein Leben und seine Schriften nebst einer Auswahl seiner Komødien», et interessant og samvittighedsfuldt arbeide, der for sin tid var et hovedværk i HOLBERG-literaturen. — Men allerede aaret efter rykkede danskerne i marken med flere betydningsfulde bidrag. Jeg nævner først KALL RASMUSSEN's lille afhandling: «Bidrag til Ludvig Holbergs Biografi for Aarene 1702—1714» (separataftryk af «Historisk Tidsskrift», 3die række, 1ste bind). Paa grundlag af arkivstudier fremdrager forfatteren adskillige vigtige bidrag til belysning af HOLBERG's paa mange punkter dunkle ungdomshistorie. Samme aar udkom ogsaa fjerde bind af N. M. PETERSEN's «Bidrag til den danske Literaturs Historie» med hans livlige og aandfulde karakteristik af HOLBERG og den HOLBERG'ske tidsalder. I dette HOLBERG-forskningens første kronaar udgav endelig C. W. SMITH sin underholdende og tiltalende bog «Om Holberg's Levnet og populære Skrifter», desværre til dato det eneste omfattende forsøg paa at fremstille HOLBERG's forfattervirksomhed i sin helhed og sammenhæng. Fra samme aar hidrører ogsaa prof. MARTIN HAMMERICH's «Bidrag til en Skildring af Holberg, meest efter hans egne Udtalelser» (særtryk af «Nordisk Universitets-Tidsskrift»). Ovenpaa denne razzia blev det atter en lang stund stille med hensyn til generelle skildringer af HOLBERG's liv og virksomhed, indtil jubilæet i 1884 atter satte literaternes penne i bevægelse. Meget betydeligt fremkom der ikke ved denne leilighed. Det meste var opkog. Et værk af høi rang leverede dog dr. GEORG BRANDES med sin bog «Ludvig Holberg, et Festskrift», hvori forfatteren skildrer, karakteriserer og fortolker den store komiker med den aandrighed og virtuositet, der er ham egen. Det er en bog, som enhver HOLBERG-kjender læser med den største nydelse, selv om han hist og her

maa tage sine reservationer. «Ludvig Holberg, en Levnedsskildring» af Fr. Winkel Horn fortjener ogsaa at fremhæves som en god og grei skildring af Holberg's liv og virksomhed, fremstillet i en for alle tilgjængelig form og bygget paa solide studier.

Naar ikke bidragene til Holberg's biografi og karakteristik er rigere, beror det vel for en stor del paa vanskeligheden ved at skaffe nyt materiale tilveie. Ikke alle er saa heldig som Kall Rasmussen at kunne fremdrage dokumenter, der udfylder og retter, hvad Holberg selv har fundet at burde — eller turde — meddele. Ganske anderledes stiller forholdet sig, naar det gjælder at skildre og belyse de forskjellige grene af hans forfattervirksomhed, og her er der da ogsaa nedlagt et arbeide, der baade i omfang og betydning har antaget ganske andre dimensjoner. Det er til disse specialværker og specialafhandlinger, man maa søge, hvis man vil danne sig et nogenlunde helt begreb om karakteren af Holberg's virksomhed. Først og fremst maa nævnes den utrættelige Rahbek, der efter at have afsluttet sin udgave af Holberg's udvalgte skrifter udgav sin værdifulde bog «Om Ludvig Holberg som Lystspildigter og om hans Lystspil» (Kbhv. 1815—17, tre bind). Det er ikke nogen bog efter vor tids begreber om en bog; men det er et flittigt samlerværk, et indholdsrigt pulterkammer, hvorfra meget kan drages frem. Et udmærket bidrag til komediernes oplysning udgav historikeren Werlauff i 1858 — atter i hint Holberg-forskningens kronaar — under titelen «Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil». Begyndelsen til dette arbeide var forresten udgivet tyve aar i forveien. I 1864 udgav den franske literaturhistoriker A. Legrelle sit værk: *«Holberg considéré comme imitateur de Molière»*. Det bringer en hel masse interessante bidrag til oplysning af forholdene mellem Holberg og Molière, men er altfor ensidigt, idet forfatteren dels tager for lidet hensyn til Molière's og Holberg's fælles forudsætninger i den ældre komediedigtning, dels ikke har tilstrækkeligt kjendskab til de danske forhold, som Holberg havde fremstillet, delvis paa grundlag af de fremmede mønstre, som for Legrelle bliver hovedsagen, men for den indviede kun bliver et nyt blad i Holberg's laurbærkrans som komisk forfatter. Det grundigste og mest omfattende værk om denne side af Holberg's forfattervirksomhed er Olaf Skavlan's doktorafhandling: «Holberg

som Komedieforfatter, Forbilleder og Eftervirkninger», det ypperligste bidrag, Norge har leveret til literaturen om HOLBERG. — Om Niels Klim foreligger der et omfangsrigt værk i dr. J. PALUDAN'S «Om Holbergs Niels Klim med særligt Hensyn til tidligere Satirer i Form af opdigtede og vidunderlige Reiser, et Bidrag til Kundskab om fremmed Indvirkning paa det attende Aarhundredes danske Literatur» (Kbhv. 1878). Af andre specialværker kan nævnes: CHR. BRUUN: «Ludvig Holberg som Lærer i Historie» (Kbhv. 1872). Det er ikke HOLBERG's virksomhed som historiker, men desværre kun hans lille verdenshistoriske lærebog, forfatteren beskjæftiger sig med. Prof. RASMUS NIELSEN: «Om Holbergs Kirkehistorie og Theologie, et Bidrag fra Fortiden til at belyse Nutiden», en meget livfuld og interessant fremstilling af HOLBERG's stilling til theologerne i samtiden. Endelig maa nævnes professor A. C. HOLM's udmærkede afhandling: «Holbergs statsretslige og politiske Grundanskuelse». Et godt bidrag til en karakteristik af tidsalderens daglige liv er Dr. O. NIELSEN's «Kjøbenhavn paa Holbergs Tid, kulturhistoriske Billeder fra Begyndelsen af det 18 Aarhundrede».

— I Sverige har HOLBERG's værker i sin tid øvet stor indflydelse. Selv paa originalsproget har hans bøger fundet adskillig udbredelse, og af oversættelser vrimler der. Bare af «Jeppe paa Bjerget» er der en hel hærskares mangfoldighed. Intet under, at svenske literaturforskere har følt sig fristet til at yde sit bidrag til HOLBERG-forskningen. Et saadant bidrag er GUSTAF LJUNGGREN's «Studier öfver Holberg» (særtryk af «Nordisk Universitets-Tidsskrift», Lund 1864). Til HOLBERG-jubilæet udgav KARL WARBURG «Holberg i Sverige jämte meddelanden om hans svenske öfversättare» (Göteborg 1884).

Fra norsk side har der ikke været bidraget stort. Det vægtigste bidrag skyldes som før nævnt OLAF SKAVLAN. En liden karakteristik, skrevet af WELHAVEN («Om Ludvig Holberg», Chr.a 1854), dernæst «Holbergs Karakter og Meninger. Efter hans egne Udtalelser. Ved H. Lassen» (Kr.a 1863, optaget i forfatterens «Afhandlinger til Literaturhistorien» (Kr.a 1877), og endelig L. DAAE's «Optegnelsen til Ludvig Holbergs Biographi» (Kr.a 1872), der bringer adskillige oplysninger om Holbergs barndom og ungdom herhjemme i Norge.

En stamtavle over familjen Holberg er udgivet paa norsk grund af en franskfødt genealogisk dilettant. —

Holbergs samtid. For Danmarks vedkommende har det sin berettigelse at tale om en Holberg'sk samtid; men berettigelsen er tynd for Norges. Falster's satirer, Sorterup's heltesange og noget senere Ambrosius Stub's smaadigte — det er frembringelser, som har bevaret et navn den dag i dag. De norske poeter fra den første halvdel af forrige aarhundrede er glemte, og denne glemsel er redningsløs. Det vilde ikke lykkes selv den genialeste literaturforsker at vække interesse for disse gamle parykblokker. En af dem fængsler vistnok opmærksomheden, og hans navn nævnes den dag i dag; men det er ved sit liv og sin skjæbne, ikke ved sine literære bedrifter, at han har opnaaet denne navnkundighed. Den kyndige læser skjønner, at det er Povel Juul, jeg sigter til.

Som enhver ved, førtes der i det nye aarhundredes andet tiaar en forbitret krig med Sverige. Svenskerne fik bank; Tordenskjold fór som et uveir fra slag til slag, fra seir til seir. Beleiringen af Akershus maatte opgives som mislykket, og tilsidst endte den krigsgale svenske konge sit urolige liv i en løbegrav foran Fredrikstens fæstning. Det var altsammen begivenheder, som maatte styrke den norske selvfølelse og give folket en lysere og mere fortrøstningsfuld opfatning af fædrelandets kraft. Samtidig var ogsaa skibsfart og handel — specielt trælasthandel — i rask udvikling. Alt dette satte et vist sving paa den stemning, der kom tilorde i datidens literære frembringelser. Flere af disse poeter besang seiervindingerne, andre begyndte at besynge Norges herligheder, en literær retning, der udviklede sig mere og mere i aarhundredets løb og tilslut efter 1814 endte i det komplette skryderi.

Et af seiersdigtene er skrevet af den trønderske lagmand **Thomas Bredal**, fader til den senere theaterdirektør Niels Krog Bredal. Den brave lagmand meddeler paa vers «Nyt af Østersøen for Aar 1710». Det er ikke andet end trivielle rimerier i datidens sædvanlige smag. Af større interesse, om ikke just af større literær værdi, er et digt om kampen i Dynekilen, som prof. L. Dietrichson i sin tid har fundet i en visesamling paa universitetsbiblioteket og

ofret en udførlig omtale i «Den norske Poesis Historie». Forfatteren af dette poem var **Lars Monsen Lindberg**, prokurator paa Kongsberg. Dets titel lyder saaledes: «Det berømmelige Tog, som Velædle og Velbyrdige Commendeur Tordenschiold med flere Søeofficianter d. 8de Juli 1716 holdte udi Dynekilen paa Vigsiden». Forfatteren er en mere livlig end kritisk aand, der lader sin pen løbe, selv om den undertiden løber en smule løbsk. Han har valgt det vanskelige versemaal, som vi kjender fra PETTER DASS's «Fjeldbyggen agter paa Tiden»; men han behandler det med en frihed, en vilkaarlighed, en gemytlig ligegladhed med dets strænge fordringer, der er ligefrem morsom. Man kan ikke nægte, at denne fugl synger med sit eget næb. Det er bare skade, at han ikke kan synge. Men glæde og stolt nationalfølelse over den seir, han besynger, det har han, og den kommer frem paa en elskværdig maade trods de kluntede ord og de pukkelryggede vers. Jeg citerer slutningsverset som en prøve:

«Krantzer af Palmer vi fletter
Paa samtlige skyldige (!) sætter,
Som var i Vaande
Tilhaande,
Ære, Lyche-Stand,
Seyer, Land og Vand
Ønsker alle Mand
Udi Norges Land.
Tordenschiold priser, beviser
Ære udi Kjæmpernes Viser.»

Om en poet som denne kan man sige, at han «synger fra bladet». Den samme forfatter har forresten senere besunget Kongsberg sølvværks herligheder (1727). En hel Norges beskrivelse paa vers havde BALTZAR BECH allerede leveret i begyndelsen af aarhundredet. «Norges Rige og dets kostbare Herlighed» heder den, og allerede titelen viser, at der her ikke længer var tale om jeremiader over landets fattigdom og trange livsvilkaar; her er der bare fryd og glæde over Norges «herlighed».

Det eneste virkelige karakterhoved blandt tidens poeter er som før antydet **Povel Juul**, et underligt hoved med høist udprægede træk, et uroligt hoved, altid fuldt af planer og ideer, indtil det tilslut blev skilt fra kroppen af bøddelens sværd.

Povel Juul var omtrent ti aar ældre end Ludvig Holberg og trønder af fødsel. Faderen drev Nordlands-handel, og naar sønnen skryder af at nedstamme fra «de gamle norske Grever», da tør man vel gaa ud fra, at det er et af de mange store ord, som aldrig pleiede at sidde fast i denne mands hals. Som ungt menneske blev han prokurator i Nordland, og den første plet paa hans ære skriver sig fra den tid. Et sagn fortæller nemlig, at han stak ild paa Harstad sorenskrivergaard for at faa indebrændt en pige, som han havde gjort frugtsommelig. — Fra Nordland drog han til Bergen, hvor han ogsaa drev prokuratorforretninger. Man faar indtryk af, at han paa denne tid som forretningsmand har været en kranglefant, som menneske en ranglefant. Med byens vægtere laa han i stadigt slagsmaal, og naar han blev ilagt mulkt, saa vedtog han den ikke, før han var bleven dømt ved alle retter. Men saa underlig sammensat var denne natur, at han paa samme tid var en lykkejæger, der brændte af ærgjerrighed og forfængelighed, en ren Steensgaard i datidens kostume. Dengang nyttede det ikke en lykkejæger at appellere til de «feststemte brødre og søstre»; han maatte «vende sine øine mod tronen», hvis han vilde i veiret, og det var da ogsaa tronens eller kronens tarv, han væsentlig havde for øie, da han som konstitueret byfoged i Bergen oversendte Fredrik den fjerde en række forslag til forøgelse af statskassens norske indtægter. Enkelte af forslagene var fortrinlige, saaledes naar han vilde indføre en skarpere kontrol ligeoverfor toldindtægterne; andre havde derimod mere karakteren af forsøg paa at presse penge ud af befolkningen. Det var i den store nordiske krigs tid, disse forslag fremkom. Fredrik den fjerde trængte penge og kaldte øieblikkelig den unge byfoged ned til Kjøbenhavn, hvor en kommissjon skulde tage forslagene under overveielse. De vandt ikke kommissjonens bifald; men derimod havde det lykkedes Povel Juul at mele sin egen kage. Han blev vistnok ikke Ober-Bergamtforvalter i det søndenfjeldske Norge, som han havde haabet; men derimod blev han amtmand i Lister og Mandals amt, og det var en pen forfremmelse for en endnu ikke firtiaarig mand med hans fortid. Forfremmelsen steg ham til hovedet, og han begyndte systematisk at chikanere sine norske overordnede, der tilslut skal være bleven saa lei af Juul's prokuratormæssig udspekulerede skri-

velser, at de ikke aabnede dem. Derimod blev hans egen embedsførsel nøie iagttaget, og det viste sig snart, at han ikke havde tilstrækkelig rent mel i posen til at kunne optræde med den paagaaenhed, som han gjorde. De overordnede autoriteter, han havde fornærmet, fik en undersøgelse af hans embedsforhold istand, og resultatet var, at han i 1718 blev fjernet fra sit embede. Man har søgt at fremstille dette som et uretfærdigt skridt, taget af personlige modstandere; men intet viser bedre, hvor berettiget skridtet var, end den omstændighed, at POVEL JUUL allerede to aar før sin afskedigelse havde begyndt sin virksomhed som fædrelandsforræder. Da KARL DEN TOLVTE i 1716 gjorde sit indfald i Norge, var vor Steensgaard saa forsigtig, at han øieblikkelig indledede underhandlinger med — svenskerne. Han vilde have alle broer aabne, selv fædrelandsforræderiets. KARL DEN TOLVTE's anslag mod Norge fik som bekjendt et saa ynkeligt udfald, at lykkejægeren her havde gjort regning uden vært. Han prøvede atter at nærme sig FREDRIK DEN FJERDE, men blev afvist. Rasende herover drog han fra Kjøbenhavn til Sverige, og for at gjøre sig rigtig tilvens med svenskerne fornærmede han til afsked den dansk-norske stat paa det eftertrykkeligste. Men svenskerne vilde ikke have noget med ham at bestille, og han havde derfor den frækhed at vende tilbage til Kjøbenhavn. Her indledede han nye konspirationer. «I Kjøbenhavn opholdt der sig ved denne Tid en tidligere svensk Generalmajor, Friherre GUSTAV VILHELM COYET, der hos den danske Regjering vilde erholde Erstatning for forskjellige Tab, som under den danske Hærs Ophold i Skaane var tilføiede hans derværende Eiendomme. Disse hans Bestræbelser kronedes dog ikke med Held, og da han paa samme Tid var misfornøiet med det daværende Hofparti i Sverige, satte han sin Lid til Hertugen af Holsten-Gottorp, som han mente nok vilde skaffe ham Opreisning, om han kom til Magten. Han knyttede da Forbindelse med en svenskfødt Major i hertugelig Tjeneste ved Navn HÖRLING, der opholdt sig i Kjøbenhavn for at virke for sin Herres Sag, og til disse Mænd sluttede POUL JUUL sig. Ved denne Tid omgikkes han just med Planen til at anlægge en Koloni paa Grønland og oprette et Handelsselskab, som skulde fremme Forbindelsen mellem det gamle norske Skotland og Danmark.» Danmark afviste hans forslag; følgen var, at han gjennem COYET

søgte at faa det frem for den svenske regjering. «Da heller ikke denne vilde antage det, lagde det vakre Consortium, der vel kjendte til Czarens uvenlige Følelser mod den danske Konge paa denne Tid, sine Hoveder i Blød for at faa Kong FREDRIK skilt ved alle de Lande, som nordenfor Danmark hørte under hans Scepter, og bringe dem under Czarens Vælde.» Det skulde begynde med et kolonisationsforsøg af Grønland, ledet af JUUL, og senere skulde arbeidet udstrækkes til Island, Færøerne og endelig til Norge. «For at styrke sin Kredit hos den fremmede Hersker slog JUUL, som hans Vane nu engang var, om sig med store Ord om, at han tilhørte en af Landets ældste og fornemste Familjer, og at han havde indtaget en saa fremskudt Stilling i Norge, at han var sikker paa, at Landets Indbyggere, der længtes efter at løsrive sig fra Forbindelsen med Danmark, alle som en vilde yde ham sin Tilslutning.» Den brevveksling, som førtes i anledning af disse store planer, var imidlertid ikke kommen udenfor Kjøbenhavn, før den var læst og afskrevet. Det var selve postmesteren i Kjøbenhavn, der overtog den noble rolle som spion; paa grundlag af hans meddelelser blev JUUL fængslet i begyndelsen af februar 1723. Ved husundersøgelsen greb JUUL til det ikke ualmindelige kjeltringkneb at prøve at sluge et kompromitterende papir; men forsøget mislykkedes. Under forhørene blev «pinebænken» anvendt for at afpresse synderen fyldigere oplysninger end dem, man var i besiddelse af. Bagefter gjorde man kort proces, og dommen lød paa, at han havde forbrudt ære, liv og gods. Dommen blev imidlertid ikke straks exekveret; thi paa høiere steder indbildte man sig, at JUUL havde medsammensvorne hjemme i Norge, og deres navne gjaldt det at faa pillet ud af ham. Følgelig maatte pinebænken atter gjøre sin pligt, og denne gang anvendtes den saa eftertrykkelig, at det stakkels offer tilslut opgav en række navne, grebne i flæng blandt den norske embedsstand. Derpaa blev han ført til retterstedet; først blev hans høire haand afhugget, derpaa halshuggedes han, og hovedet og haanden blev sat paa en stage. Dette skede den 8de marts 1723. —

— POVEL JUUL har efterladt sig to literære arbeider, begge udgivne i hans sidste leveaar, men efter al sandsynlighed skrevne tidligere. Det ene heder «Et lyksaligt Liv, eftertænkt, da Indbildning og Forfarenhed derom disputerede» (Kbhv. 1721), det andet: «En

god Bonde, hans Avl og Bjæring» (Kbhv. 1722). Begge er læredigte i datidens stil, men staar over det meste af, hvad der dengang fremkom af den art. Begge gjorde megen lykke i samtiden; det første skal have fundet «en overordentlig afsætning», men oplevede dog ikke mere end et oplag; det andet oplevede ikke mindre end fire oplag, hvoraf det sidste udkom en hel menneskealder efter forfatterens død. Det skal ogsaa være oversat paa islandsk. — «Et lyksaligt Liv» er i literær henseende det interessanteste af de to arbeider. Det indeholder en praktisk livsfilosofi, der i sine grundtræk er rent literær og ingenlunde karakteristisk for forfatteren. Denne urolige lykkejæger, der for enhver pris vilde tilveirs, priser det rolige liv i jævne kaar som den høieste lykke, der kan falde i et menneskes lod; den gamle ranglefant og kranglefant anbefaler den strængeste lydighed mod øvrighedens bud, fredsommelighed, fromhed og dyd som lykkens grundpiller. Dog stikker hestefoden frem i enkelte øieblikke, saaledes naar han som en af lykkens livsbetingelser anfører, at man ikke maa være altfor sandhedskjærlig; lidt løgn hører altsaa med som ingrediens i den livseliksir, der kaldes lykke. — Hist og her i digtet forekommer der ogsaa naturskildringer, og trods sin klodsede barokstil røber de dog en naturfølelse, der i bunden er frisk og ægte. Jeg anfører bare et eneste vers som prøve:

«Nu spirer Kornet op til Skabermandens Hæder,
Og Agerlandet i en lys grøn Kiortel klæder,
Nu væver Bladene et Teppe ovenpaa,
Nu titter Axet frem af hver besvangret Straa.»

Povel Juul's andet arbeide handler om jordbrug og er en forherligelse af bondestandens liv og virksomhed, en forherligelse, som vi oftere møder igjen senere i literaturen.

Underligt nok var det altsaa gjennemgaaende det beskedne, tarvelige liv i naturens skjød eller under jævne forhold, Povel Juul forherligede som digter, — et nyt vidnesbyrd om den ulægelige spræk, der var i hans personlighed. Havde han bare i livet villet gjennemføre halvparten af de grundsætninger, han forkyndte i sine læredigte, saa havde han ikke endt paa skafottet. Men liv og lære det er ofte to himmelvidt forskjellige ting, især hos poeten, og

Povel Juul har i dette stykke vist sig som en ægte poet. Maaske er han mest af poeten i sine politiske konspirationer; thi helt igjennem gjør de indtryk af at udmærke sig ved et uoverlagt, fantastisk præg. Denne lykkejæger *par force* havde stærke følelser, især selvfølelse, og dristige indfald. Et klart og skarpt hoved, som han var, naar han kom ind paa praktiske og juridiske spørgsmaal, løb fantasien eller fantasteriet af med ham, naar han begyndte at beskjæftige sig med «de høie Ting». Trods alle de slyngelstreger, han har gjort, kunde maaske en omhyggelig analyse af hans karakter og historie stille ham i et mindre ugunstigt lys end det, han staar i for efterslægten. —

Ole Camstrup.

— **Ole Camstrup** skal være født i 1688 i Etne i Bergens stift. Af hans mærkelige forsøg paa at digte paa folkesproget skulde man være tilbøielig til at drage den slutning, at han var bondefødt. Saa var imidlertid ikke tilfældet; faderen var præst, og Ole fik ikke gaa hjemme paa præstegaarden og drive dank. Han blev sat i Bergens skole, og derfra blev han sendt til Kjøbenhavns universitet, hvor han studerede et par aars tid. Med den lærdom, han havde faaet, vendte han tilbage til Bergen og blev huslærer hos en præst i Hardanger. Til dette punkt falder hans biografi omtrent sammen med hans fire aar ældre studiefælle Ludvig Holberg's; men saa er det, den store modsætning aabenbarer sig: Holberg kan ikke trives i de smaa hjemlige forhold; han maa have lys, luft; han maa være med, hvor der er bevægelse, aandsliv, og han bryder ud af buret og flagrer ud i den vide verden. Slige urolige friluftstilbøieligheder kunde Ole Camstrup ikke forstaa; han var en stakkars liden fredsommelig sangfugl af stuefuglenes klasse, og han slog sig med glæde ned i det første det bedste lille bur, som livet bød ham. — For velstaaende folks sønner var det for simpelt at gaa paa den offentlige latinskole; det var omtrent som at gaa paa folkeskolen nu. Skolegangen medførte desuden enkelte for «bedre mands børn» ubehagelige forpligtelser, som f. eks. at synge ved gudstjenesten i kirkerne som andre kordrenge. Disse ubehageligheder slap de velstaaende bergenseres sønner, naar de gik ind paa den private latinskole, som Ole Camstrup oprettede. Ellers holdt fine folk huslærere til sine fine børn; men Camstrup har forstaaet at ramme

bergensernes økonomiske sans midt i centrum; thi det var jo klart, at ved at sætte sønnerne ind til ham kunde man bevare fornemheden paa en billigere maade, end om man holdt egen huslærer. Hvorom alting er: OLE CAMSTRUP's skole synes at være bleven en meget yndet anstalt i Bergen, og alle byens fineste familjer kappedes om at gjøre ham til Mentor for sine sønner. — Den populære skolemand kom naturligvis i nærmere forbindelse med de familjer, hvis børn var ham betroede, og dette førte til, at han blev byens fine leilighedspoet. Han skrev bryllupsvers og sørgevers i mængdevis, og han havde endogsaa den ære at optræde som den gamle hansestads poetiske talsmand, da CHRISTIAN DEN SJETTE med sin dronning gjæstede byen i 1733. Ved den leilighed sporede OLE CAMSTRUP sin stakkels vingehest efter bedste evne, og resultatet blev et underligt sammensurium af klassiske og lokalt bergenske hentydninger. Han døde i 1762. Sine leilighedsdigte samlede han til en bog, som han i 1739 udgav i Kjøbenhavn under titelen «*Trifolium metricum* eller en Samling af adskillige poetiske Sager». Størsteparten af dem har væsentlig personalhistorisk interesse. Men i et enkelt digt, naturligvis et leilighedsdigt — et brudevers — anslaar han en tone, der er mærkelig, og som har faaet en vis literaturhistorisk betydning, idet den har fremkaldt et andet digt, der endnu har bevaret sin værdi som et friskt udslag af norsk folkelig humor. Jeg lader L. DIETRICHSON fortælle om dette digts tilblivelse: «I 1729 fejrede en vis Hr. HILLEMANN sit bryllup i Bagholmen i Bergens Leed. Bruden var en dydziret Jomfru ved Navn BARBRA MØLLER. Til dette Gilde indfandt CAMSTRUP sig som Festrimer, og det Digt, han medbragte, har en særegen Interesse derved, at det, paa samme Tid som det i sit Indhold stemmer med Tidens fadvittige Bryllupskvæder, er skrevet i det norske Folkesprog. Han kalder sig som Forfatter af Digtet Aschaut Rudlestal. Men foruden denne Mærkværdighed har Digtet endnu en anden, der giver det en vis Vigtighed. Det fingerer, at en Bonde kommer sejlende forbi Bryllupsgaarden og hører Bryllupsgjæsternes Larmen, hvorpaa han begiver sig ind og med forstilt Naivitet spørger, om man kan sige ham, hvor han skal faa kjøbt en Mølle, hvoraf et Ordspil med Brudens Tilnavn, Møller, indledes — og saa falder

Visen ud af Karakteren.» Versemaalet er det, som PETTER DASS havde gjort populært ved sin «Nordlands Trompet».

Nils Heyberg.

Det forsøg, som OLE CAMSTRUP her havde gjort, blev bare et forsøg; men fem aar efter gjenoptog en ung mand ideen og gjennemførte den paa en saadan maade, at han skjænkede literaturen et komisk folkedigt af rang. **Nils Pedersen Heyberg** var i sommeren 1734 vendt tilbage til Norge fra Kjøbenhavns universitet og skal, ifølge et af LANDSTAD meddelt sagn fra Telemarken, netop være kommen tidsnok til sin søsters bryllup, der stod paa faderens præstegaard i Sogndal. Brudgommen var ogsaa en HEYBERG, netop udnævnt til sognepræst i Vinje i Telemarken. I Vinje fortælles der endnu om disse præstefolk, og derfra har LANDSTAD hentet en optegnelse af visen, der paa enkelte punkter er fuldstændigere end de andre bevarede optegnelser. I Telemarken fortælles ogsaa, at NILS PEDERSEN HEYBERG mødte op ved bryllupet forklædt som bonde, og at han i lang tid forblev ukjendt; men det sidste er vel bare en omskrivning af visens tekst. Sandsynligst er vel den antagelse, at den livsglade og begavede unge mand en af bryllupsdagene har trukket i bondekostyme og foredraget sin vise. Visen har to fortræffelige egenskaber: den giver en livfuld og karakteristisk skildring af et bryllup i gamle dage, og den meddeler den i en gjennemført form, saaledes som en — forøvrigt noget dum — bonde vilde opfatte det. Jeg anfører et eneste eksempel, skildringen af klarinetspilleren blandt musikanterne:

«Og sumæ dei bles uti keppar og staang,
ein aat paa ei pylse, var tri elnir laang,
han beit uti pylsa og hikkad;
eg trur nok den pylsa var mærjaleg heit
for fingrane lirkad saa tidt som han beit
og augo dei stod som ei brikka.»

Der er humor i visen, friskt folkeligt humor, sligt som det kunde fødes i en glad festlig stund, og det er festens stemning, som har hævet forfatteren op i den sfære, hvori han har skabt sit lystige digt. Forøvrigt ved man ikke om, at NILS PEDERSEN HEYBERG har optraadt som forfatter. Han synger denne sin ene glade og livsfriske sang, og dermed er han ude af sagaen.

FEMTE TIDSRUM.

1750—1814.

RATIONALISMENS TIDSALDER.

SOM bekjendt pleier man at betegne dette tidsrum som «oplysningens tidsalder». Navnet skriver sig fra Tyskland, hvor oplysning («aufklärung») var et af de mest yndede slagord i den sidste halvdel af forrige aarhundrede. I dansk-norsk literatur spiller ordet ikke en tilsvarende rolle og mister derved en hel del af sin berettigelse som literaturhistorisk benævnelse. Jeg har kaldt perioden rationalismens tidsalder og mener derved at have anvendt en betegnelse, hvorunder alle periodens fænomener kan samles. *Ratio* (forstand, fornuft), det er i grunden summen og hovedindholdet af tidens væsen; den gaar som den røde traad ikke blot gjennem theologien og filosofien, men gjennem historien, dramaet, fortællingen, læredigtet, ja selv gjennem lyriken, baade naar den er lystig, og naar den er sentimental.

Indledning.

Den engelske filosofi og kritik, som allerede havde beskjæftiget HOLBERG i hans ungdom, havde i løbet af hans levetid gjort et glimrende erobringstog gjennem Europa. VOLTAIRE's virtuositet som stilist og aand gjorde de nye tanker til den intelligente og elegante verdens modefilosofi fra Østersjøen til Middelhavet. I Petersburg som i Kjøbenhavn, i Berlin som i Wien fandt denne filosofi et hjem i de aller høieste kredse, og Paris maa naturligvis ikke forglemmes; her var selvfølgelig centrum for det hele.

Fornuften, den klare, enkle logik som høieste dommer i alle spørgsmaal, det var, som sagt, løsenet, og ser man med historisk objektivitet paa sagen, saaledes som vore dage kan se, takket være den lange afstand i tid, saa maa man indrømme, at det var et sundt og historisk berettiget løsen. Saalænge havde nu den stakkels fornuft ligget svinebunden af middelalderlig mysticisme, af protestantisk bornerthed, af quasi-videnskabelig doktrinarisme, af gammel, overalt anerkjendt overtro, at det var baade frigjørende og velgjørende, da fornuften endelig gjorde en stor paladsrevolution og satte sig selv paa tronen som enehersker. Alt, der for den gamle opfatning havde staaet som uangribeligt, blev stevnet ind for fornuftens domstol, og dommeren fandt nok af angrebspunkter. De bibelske bøgers mirakler og andre overnaturlige begivenheder fik en haard medfart. Kunde man ikke forklare dem paa en fornuftig maade, saa reducerede man dem til præstebedrag, og dermed var man færdig med det hele. Hvad blev der saa tilbage af religionen? Den fornuftige moralske kjærne og en naiv begeistring for «skaberens» almagt og visdom, saaledes som disse hans egenskaber aabenbarede sig i de skabte tings orden og sammenhæng. — Oldtidens literatur havde, siden humanismen drog den frem paany, staaet som det ypperste af alt, hvad der var skrevet i verden. Nu var heller ikke klassikernes autoritet sikret mod angreb, og der var dem, som paastod, at de moderne literaturer stod langt over de klassiske; dette førte til langvarige lærde feider, — feider, der mærkelig nok endnu ikke er helt udkjæmpede, idet de gaar igjen blandt skolemændene som strid om «de klassiske studiers betydning». — Filosofien var kommen til det resultat, at den verden, hvori menneskene levede, var den bedste og fuldkomneste verden, som tænkes kunde. Der var ikke tale om respekt længer for dette med grundighed og omhyggelighed udviklede resultat; det blev angrebet, spottet, parodieret af hjertens lyst, vrængt om i karikatur og kastet tilside som ubrugeligt og unyttigt. — Og saa kom endelig som en ny flom midt i hele denne kritiske oversvømmelse: kritiken over kritiken, repræsenteret af LESSING's mægtige skikkelse. Han er tidens barn saa fuldt som nogen; men han ser ud fra sit tyske gemyt anderledes paa mange ting end de toneangivende franskmænd. Han omtaler undertiden VOLTAIRE med en vis skolemestererende tysk pro-

fessoroverlegenhed, og han vover at kritisere de franske klassikere fra LUDVIG DEN FJORTENDE'S tid, noget, som ingen før havde tilladt sig at gjøre. Atter er *«ratio»* ude og gaar, klar, overlegen tanke, som trænger igjennem der, hvor ingen andre før havde gjort forsøg paa at trænge igjennem, men bare havde staaet og «kopt» som en ko paa en væg. Rationalismens periode er den vaagnende kritiks periode; det er fornuften — alias kritiken —, som prøver sine melketænder og bider og gnaver paa alt, som det overhovedet er muligt at faa sætte tænder i. Man har kaldt tidsalderen oplysningsperioden; man kunde i visse henseender ligesaa gjerne have kaldt den opløsningsperioden; thi dens opgave var at løse op en hel del knuder, som de tidligere aarhundreder havde bundet og strammet. Men paa samme tid er der noget friskt, morgengryagtigt ved hele tidsalderen — forsaavidt der er tale om dens aander, ikke om dens spidsborgere —; man faar alligevel en vis sympathi for det tyske slagord *aufklärung;* som substantiv er det uoversætteligt paa norsk; men som verbum kan vi gjengive det i sin naturlige betydning. «Det klarner op», siger man om veiret, akkurat som tyskeren siger, og det var virkelig et slags «opklaring», som skete med denne bevægelse, selv om ikke dagen holdt, hvad morgenen lovede.

I sine egne øine var tidsalderen den eneste civiliserede, som verdenshistorien kunde opvise. De tidligere tidsaldre var barbariske; specielt var middelalderen det rene barbari. Det attende aarhundredes kultur, det var kulturen, og kulturen blev nu forherliget over al maade i modsætning til barbari og natur.

Dette var hovedretningen inden tidsalderen — den VOLTAIRE'ske retning kunde man kalde den. Men der voksede ogsaa lidt efter lidt en anden retning frem, som udgik fra andre kilder og paa mere end én maade indeholdt betingelser for at udvikle sig til hovedretningens modsætning. Lad os kalde denne retning den ROUSSEAU'ske efter en af dens betydeligste repræsentanter. Den VOLTAIRE'ske retning havde i sin ivrige fornuft- og kulturdyrkelse fornægtet følelsen, fantasien og naturen; den anden retning proklamerede naturens og følelsens ret. Fantasien fik foreløbig holde sig udenfor; det var først romantikerne, som ved aarhundredeskiftet gjorde denne aandsvirksomhed til alfa og omega. De, der i det attende aarhundrede repræsenterede følelsen og naturbegeistringen, var paa samme tid

børn af fornuftens tidsalder. Derfor antog følelsen hos dem let et præg af sentimentalitet, der virker trivielt paa nutidsmennesker, og naturbegeistringen fik let et doktrinært anstrøg.

Det var atter England, som dannede udgangspunktet. Kjærligheden til naturen er et dybt indgroet træk i den engelske folkekarakter; den forklarer englænderens turisttilbøieligheder saavelsom hans trang til at henleve sine ældre dage i en landlig idyl. Det er denne landlige idyls fortrin for bylivet, som først bliver prist i den engelske literatur. Digteren THOMSON staar her som den mest bekjendte repræsentant; hans «Aarstiderne» blev et værk, som hele Europa tilegnede sig, og kjærnen i dette værk er netop forherligelsen af naturen i den enkle og praktiske form af landliv modsat byliv. Hos ROUSSEAU er der taget dristigere konsekvenser. Det er naturen modsat kulturen, det her gjælder, og han forherliger naturtilstanden, den vilde, ubundne naturtilstand, som den lykkeligste og fuldkomneste form for menneskelig tilværelse. Gjennem hans talrige filosofiske skrifter gaar denne idé som den røde traad, og den danner kjærnen i hans langtrukne, men ikke destomindre epokegjørende fortælling «*La nouvelle Heloïse*». Her er der ikke længer tale om en liden veldyrket engelsk landidyl; det er det vilde, storslagne schweitzerlandskab, der danner sceneriet. Og heller ikke er her tale om korrekte, salonbundne følelser; følelsen har til en vis grad faaet sin frihed, og den ytrer sig paa en maade, der er ny og overraskende. For dette punkts vedkommende henviser jeg læseren til GEORG BRANDES's smukke redegjørelse i første bind af hans «Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Literatur».

I Tyskland var ogsaa natur og følelse tidlig kommen til at spille en rolle i literaturen. Her fik retningen en national karakter som et slags germanisk protest mod den altbeherskende franske aand.

Klopstock.

KLOPSTOCK staar her som den banebrydende hovedrepræsentant; den franske aand kan han ikke helt frigjøre sig fra; hans germaniske tragedier, der gav sig ud for at være saa urgermaniske, leder dog, ret som det er, tanken hen paa CORNEILLE og RACINE. Og endnu vanskeligere havde han for at frigjøre sig fra romansk indflydelse overhovedet. Hans store epos «Messias» antikiserer af alle kræfter i form, om ikke helt i aand, og hans oder er i sætnings- og periodebygning saa gjennemsyrede af latinsk syntaks, at den, som

ikke har læst latin, vil have vanskelig for at forstaa dem. I mange tilfælde vil han staa fuldstændig fast, saafremt han ikke har en velvillig kommentator til at hjælpe sig ud af uføret. Men trods dette repræsenterede KLOPSTOCK noget nyt og noget germanisk. I sine dramer gjorde han forsøg paa at vække den germaniske oldtid til liv i dramatisk form; forsøgene var vistnok yderst mislykkede, som alle første forsøg pleier at være; men selve den ting at gjøre forsøget var dog allerede, literaturhistorisk betragtet, af stor betydning. Og i sit store Messias-epos staar han paa et helt andet standpunkt ligeoverfor kristendommen end det, som var det populære i datiden. I en af sine oder kan han ikke bare sig for at give voltairianeren FRIEDRICH DEN STORE finter, fordi han stiller sig i et fremmed forhold til kristendommen. Og gaar man saa til hans oder, saa vil man der møde meget ordbram og meget glosebrask; men ved siden af vil man — især i de mindst hastemte af dem — finde et udtryk for følelse, der tildels overrasker ved sin nyhed, tildels ved sin følsomhed. Den lille ode «Ihr Schlummer» begynder saaledes:

> «Sie schläft. O giesz ihr, Schlummer, geflügeltes
> Balsamisch Leben über ihr sanftes Herz!
> Aus Edens ungetrübter Quelle
> Schöpfe den lichten, krystallnen Tropfen.
>
> Und lasz ihn, wo der Wange die Röth' entfloh,
> Dort duftig hinthaun!» —

Hvor VOLTAIRE vilde have leet, hvis han havde læst disse linjer, og fra fornuftens — alias kritikens — standpunkt vilde latteren været fuldt berettiget. Der er kun det at bemærke, at her er logiken opløst og omformet i stemning, en vek følsomhed, der giver de logiske konturer en god dag. — Da der neppe er ti af mine læsere, som har beskjæftiget sig med KLOPSTOCK's digtning, skal jeg endnu citere et digt for at vise, paa hvilken sart maade følelsen kan komme til orde i hans poesi. Det er det lille digt «Das Rosenband»:

> «Im Frühlingsschatten fand ich sie;
> Da band ich sie mit Rosenbändern;
> Sie fühlt' es nicht und schlummerte.

Ich sah sie an; mein Leben hing
Mit diesem Blick an ihrem Leben;
Ich fühlt' es wol und wuszt' es nicht.

Doch lispelt' ich ihr sprachlos zu
Und rauschte mit den Rosenbändern:
Da wachte sie vom Schlummer auf.

Sie sah mich an; ihr Leben hing
Mit diesem Blick an meinem Leben,
Und um uns ward's Elysium.»

Logiken og kritiken kommer her ingen vei; men stemningen er der; det kan ingen nægte, som har øre for poesi. Ulykkeligvis var det nu ikke netop den her fremdragne side af den Klopstock'ske poesi, som kom til at spille en rolle i dansk-norsk literatur; det var netop de mest hastemte, de mest kunstige, de mest forlorent urgermaniske sider, som ledede baade til efterligning og til skarp kritik, og saaledes gik det til, at den Klopstock'ske poesi i næsten en menneskealder kom til at staa som et tvistens æble i den dansk-norske literatur.

I. *Stenersens, Tullins og Bredals tid (1750—1772).*

I 1750 blev Klopstock indkaldt til Danmark, hvor han levede som hofpensionist. Han blev snart centrum i en hel kreds af tyske forfattere, der paa forskjellig maade var knyttet til den danske hovedstad. I denne tyske koloni levede han; noget forsøg paa at studere det folk, hvis brød han nød, og som han i omtrent et snes aar levede iblandt, gjorde han ikke. Trods sin ungdom — 26 aar — var han nemlig allerede ved ankomsten til Danmark en i sin udvikling afsluttet personlighed. «Er war, was er war; er könnte nichts werden,» bemærkede engang den bekjendte professor M. Bernays i en af sine fortræffelige forelæsninger ved Münchens universitet. Dette maa man fastholde, naar man vil bedømme hans forhold til Danmark. Ellers bliver dommen let for streng, og det er den unægtelig bleven hos mange baade danske og norske literaturhistorikere. Hos os har Welhaven ikke været skaansom i sine udtalelser, og L. Dietrichson har fulgt ham trofast i hælene. Man maa erindre, at Kjøbenhavn ligesaa vel var hovedstaden i en tysk som i en norsk og en dansk stat, og at det tyske element endnu

var det toneangivende. Kjøbenhavn var en tysk by, hvori der ogsaa levede en befolkning, som kaldtes dansk, og hvor en forsvindende del af norske studenter og embedsmænd færdedes og begyndte at gjøre mere braak, end rimeligt var.

Mærkelig nok forholdt danskerne sig i begyndelsen temmelig passive ligeoverfor den KLOPSTOCK'ske odedigtning; paa nordmændene synes den derimod at have gjort et stærkt indtryk. Paa enkelte virkede den som et rødt klæde, paa andre som en fane, man hylder og forsvarer med begeistring.

Treschow.

Gerhard Treschow, født 1705 i Lesje i Gudbrandsdalen, præst i Birkerød, optraadte straks som en af den KLOPSTOCK'ske odedigtnings ubønhørlige modstandere. De oder, KLOPSTOCK skrev til den danske konge, blev parodierede af TRESCHOW, og samtidig rettede han et hovedangreb mod den rimfri odes berettigelse. Angrebet røber en mand af den gamle skole, der ansaa rim for en ubetinget nødvendig egenskab ved poesien, og den kritiske feide, der opstod, kom da væsentlig til at dreie sig om det ufrugtbare spørgsmaal, hvorvidt poesi uden rim var poesi eller ikke. Nogle mente nei, andre mente ja, og derved blev det. Ganske heldig var TRESCHOW i sine KLOPSTOCK'ske parodier, især i parodien over KLOPSTOCK's ode ved dronning LOUISE's død (1752). KLOPSTOCK skrev ved denne leilighed sin anden «Ode an den König», og TRESCHOW var straks ude med sin «Ode til Bispen», et fødselsdagsdigt til Sjællands biskop, hvori han følger originalen saa nøiagtig, at hans digt maa betragtes som en fri og skøieragtig omskrivning. Et eneste sted skal nævnes som oplysende eksempel. I KLOPSTOCK's ode heder det med en modbydelig blanding af hofpensjoneret kryberi og tysk sentimentalitet:

«Dich soll der Enkel noch, Du Todesstunde! feiern;
Sie sei ein Fest um Mitternacht,
Voll heiliger tiefeingehüllter Schauer,
Ein Fest der Weinenden.»

TRESCHOW, der har ønsket bispen et langt liv, parodierer verset saaledes:

«Lad Deres Børnebørn en Grædefest da holde,
En Fest ved Midnatstid!
Det er vor Glæde, vi kan holde Fødselsfesten,
En Fest ved Middagstid.»

Istedetfor den «hellige, dybttilhyllede gysen» anbringer TRESCHOW gemytlig et veldækket middagsbord. Hvis gamle fader HOLBERG har læst parodien, saa har han uden tvivl moret sig over denne skøieragtige protest mod opstyltetheden i den sunde sans's navn. Hvorledes HOLBERG stillede sig til disse nye foreteelser fra hans sidste leveaar, ved man forresten ikke af direkte udtalelser. Han iagttog en fornem, bedrøvet og afvisende taushed. Det maa jo ogsaa have været meget trist for denne klare og lyse aand at se de tyske taagebanker trække op over hans blanke aftenhimmel.

Nannestad. At taagerne virkelig for alvor var begyndt at trække ind over den dansk-norske literatur, det havde en anden nordmand allerede aaret i forveien givet vidnesbyrd om. Det var den unge nordmøring **Nicolai Nannestad**, der i aaret 1751 paatog sig at forklare og forsvare KLOPSTOCK's første ode til FREDRIK DEN SJETTE. Han synes at have været et skolelys; thi han blev student fra Trondhjems skole allerede i fjortenaars-alderen, og siden havde han havt anledning til at studere ved flere tyske universiteter, hvor den nye tyske poesi havde gjort et dybt indtryk paa hans ungdommelige følelsesliv. Omtrent samtidig med KLOPSTOCK's ankomst til Danmark var han — 21 aar gammel — vendt hjem til Kjøbenhavn og var bleven lærer ved kadetakademiet. Og da nu KLOPSTOCK's første ode til FREDRIK DEN SJETTE, denne opstyltede tak for hofpensjonen, ikke faldt i publikums smag, saa paatog han sig med ungdommelig selvfølelse at «klare braserne». Det var en sørgelig feil hos danskerne og nordmændene, at de ikke havde sans for ægte poesi. Nu vilde han gjøre sit for at hjælpe paa denne mangel. Han offentliggjorde en «Paraphrasis og Oplysning over Hr. Klopstocks Ode til Kongen, til deres Tjeneste, som beklage sig over, at det poetiske Skrift Messias er dem for høyt og uforstaaeligt, velment opsat af N. N.» Parafrasen og oplysningen var imidlertid mindst ligesaa opstyltet som oden selv og gav den heller ikke noget efter i retning af kongesmiger. En prøve af den kan man finde i L. DIETRICHSON's «Omrids af den norske Poesies Historie» (I, 122—123) og hos P. HANSEN (II, 144). Jeg finder det ikke umagen værd at citere den.

En tilhænger af ganske anden modenhed og gehalt fik KLOPSTOCK's retning i STENERSEN, atter en nordmand.

Stenersen.

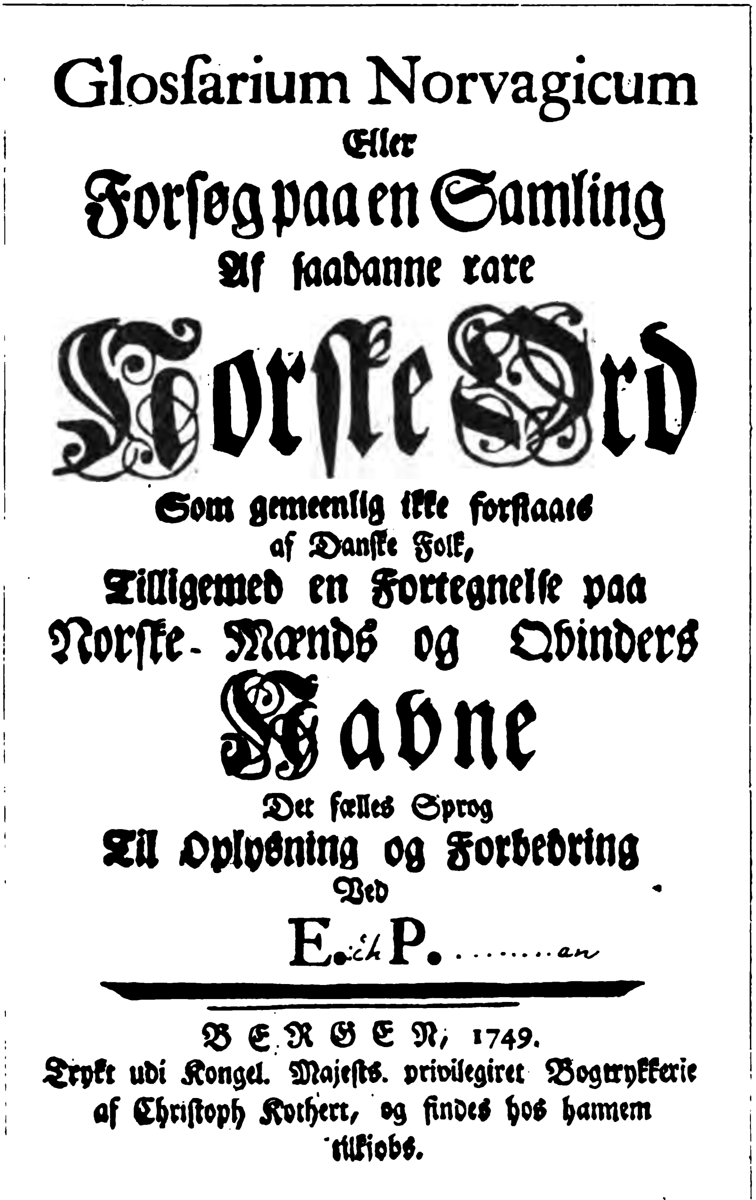
Peder Christofer Stenersen var en fogedsøn fra Gudbrandsdalen, hvor han blev født 1723. Han blev student i en ung alder, studerede theologi og blev 1749 sognepræst til Udby paa Sjælland; 1764 forflyttedes han til et andet sjællandsk præstekald, og her døde han 1776. Nogen gammel mand blev han ikke; nogen omfangsrig forfattervirksomhed har han heller ikke udfoldet; men det lille, han har frembragt, har præg; under læsningen faar man ikke indtryk af at staa ansigt til ansigt med betydelige digterevner, heller ikke med en klar og aarvaagen kritik. Men en dannet og nobel personlighed træder os imøde fra hans arbeider, og det er vel nærmest den, der har bevaret STENERSEN det vakre lille navn, han endnu har i vor literaturs historie.

Allerede i 1748 var STENERSEN fremtraadt som skribent; en ung, begavet dansk filosof, EILSCHOV, var optraadt som sprogrenser og sprogforbedrer. Adskillige af de nye ord, han lavede, var heldige, og flere af dem har faaet hævd i sproget, saaledes at man nu studser, naar man erfarer, at det ikke er halvandet hundrede aar, siden de var nye og omstridte. Et eksempel er ordet o v e r f l a d e. Det var et umuligt ord, mente de kloge hoveder, fordi at ved ordet f l a d e forbandt man forestillingen om noget fladt (p l a n t). Om overfladen af en kugle, jordens overflade o. s. v. gik det derfor ikke an at tale. Nu taler man om kuglens og jordens overflade uden betænkeligheder. Ligeoverfor EILSCHOV's interessante og talentfulde ordlaverier stillede STENERSEN sig afvisende i sine «Critiske Betænkninger over Mag. Eilschovs Kunstord». Han var stærkt imod dette kunstige ordlaveri og henviste til folkesprogene som den rette kilde, hvorfra ordforraadet kunde forbedres og fornyes. Naar N. M. PETERSEN stiller hans kritik over EILSCHOV i modsætning til hans senere anvendelse af enkelte norske ord i sine digte, da er denne modsætning falsk. Det var ordlaveriet, ikke sprogrensningen, STENERSEN var en modstander af. Hans henvisning til de norske ord fik aaret efter en udmærket støtte, idet den før nævnte ERIK PONTOPPIDAN, der var bleven biskop i Bergens stift, udgav et norsk glossarium med det udtalte maal for øie at levere materiale til afløsere for fremmede ord i sproget. Det er en underlig liden bog, fuld af pudsigheder og besynderligheder og misforstaaelser; men det var dog et mærkeligt arbeide for sin tid, og det

burde have gjort mere virkning paa de norske forfattere, end det gjorde. STENERSEN bruger enkelte norske ord og forklarer dem i anmærkninger under teksten — akkurat som vi i vor tid har seet BJØRNSON og JONAS LIE gjøre. Naar TULLIN bruger norske ord og vendinger, bruger han dem uden kommentar; man faar indtryk af, at han har brugt dem ganske naivt, uden anelse om, at de var karakteristisk særeie for den sprogsfære, hvori han levede. Det samme var senere tilfældet med WESSEL, hvis «Kjærlighed uden Strømper» er saa udpræget norsk, ja østlandsk i sin sprogtone.

Men tilbage til STENERSEN! Hans næste literære bedrift var at tage den rimfrie ode i forsvar i anledning af sin landsmand TRESCHOW'S angreb. Hans «Critiske Tanker over de rimfrie Vers» er en lovprisning af KLOPSTOCK og et forsøg paa at begrunde den rimfrie digtnings berettigelse, som han væsentlig sætter i, at digteren opnaar større frihed for sin tankes udvikling, saasnart han ikke er bundet af den tvang, som rimet paalægger ham. «Rimenes vilde Skjær, hvorpaa saa mangen Poet har strandet». Den jødiske, græske, romerske poesi anfører han som eksempler paa rimfri digtning af høi rang. Karakteristisk nok glemmer han den norrøne digtning, som han forresten ikke synes at have kjendt nærmere til. HOLBERG var begyndt at studere de norrøne skindfiller paa sine gamle dage. Den firti aar yngre STENERSEN synes ikke at have havt nogen trang til et saadant studium. KLOPSTOCK og klassikerne — det var nok for ham. Det bør forresten noteres som en pudsighed, at STENERSEN, der faa aar i forveien havde optraadt saa bestemt mod EILSCHOW'S ordlaveri, i sine «Critiske Tanker over de rimfrie Vers» selv optræder som ordlaver, idet han kalder hexametret «det sexede metrum». Konsekvensen leve!

Efter disse kritiske forpostfægtninger paa det sproglige og literære omraade optraadte endelig STENERSEN i 1754 som poet. I 1754 stod der den 30te august et bryllup i en sjællandsk præstegaard mellem præstens datter og en ung præst, IVER BRINCH, der netop havde «faaet brød» (d. v. s. embede) og saaledes efter megen sygdom og modgang endelig kunde føre sin trolovede hjem. Ved denne leilighed skrev STENERSEN sin «Ode til Brudgom og Brud», senere almindelig kjendt under navnet «Choriambisk Ode til min Søsters Bryllup». Originaludgaven eksisterer, ifølge N. M. PETERSEN,

Glossarium Norvagicum

Eller

Forsøg paa en Samling

Af saadanne rare

Norske Ord

Som gemeenlig ikke forstaaes

af Danske Folk,

Tilligemed en Fortegnelse paa

Norske-Mænds og Qvinders

Navne

Det fælles Sprog

Til Oplysning og Forbedring

Ved

E. P.

BERGEN, 1749.

Trykt udi Kongel. Majests. privilegiret Bogtrykkerie
af Christoph Kothert, og findes hos hannem
tilkiøbs.

Titelblad af Pontoppidans «Glossarium Norvagicum».

kun i et defekt eksemplar; men den blev senere — i forfatterens levetid — optrykt, vistnok paa en maade, der ikke var ganske i overensstemmelse med den oprindelige tekst. N. M. PETERSEN paastaar, at det skyldtes redaktionen af det tidsskrift, hvori digtet 1767 saa lyset; men mon ikke STENERSEN selv har foretaget de forandringer, som det her dreier sig om? Den nye rimede indledning fra 1767 maa i alle fald skrive sig fra STENERSEN selv, og hvorfor skulde saa ikke forandringerne have samme oprindelse? Er det ikke fornuftigst at antage, at STENERSEN i 1754 har forfattet og offentliggjort et digt, som han tretten aar efter — da han har faaet andre anskuelser om poesien — ikke længer vil vedkjende sig i den oprindelige form, og som han derfor forsyner med en indledning, hvori han ligefrem beder om undskyldning for disse sine rimfri vers, og forøvrigt pudser paa dem, saa godt han kan? N. M. PETERSEN meddeler ikke nogen hjemmel for sin oplysning, og jeg erindrer ikke nogetsteds at have stødt paa nogen saadan.

Som digtet nu foreligger, falder det, som sagt, i to afdelinger, der maa være bleven til paa forskjellige tidspunkter. Selve oden er uden tvivl den ældste afdeling. Her er STENERSEN Klopstockianer ud i fingerspidsene. Man har endogsaa kunnet paavise, at begyndelsen af STENERSEN's ode er en fri omskrivning af KLOPSTOCK. Hos KLOPSTOCK heder det:

> «Unberufen zum Scherz, welcher im Liede lacht,
> Nicht gewöhnt zu sehn tanzende Grazien.».

Og STENERSEN begynder sin ode saaledes:

> «Sparsom buden at se dandsende Chore af
> Huldgudinder iblant skjemtende Fauners Flok.»

Det er saa nær ved at være en ligefrem oversættelse, som det kan være. Selve oden er i formel henseende saa tung, saa antikiserende, saa KLOPSTOCK'sk som vel muligt. Det er tyske og latinske, ikke danske og norske konstruktioner, som anvendes. Idealet for denne stil var det pompøse og det kunstig indviklede; klarhed og letfattelig gjennemsigtighed var ikke i kurs. Kunsten bestod drastisk udtrykt i at sætte sine ord paa skruer. Jeg behøver ikke at

tage mere end de første seks linjer af STENERSEN's ode for at give læseren et slaaende eksempel herpaa. De lyder saaledes:

«Sparsom buden at see dandsende Chore af
Huldgudinder iblant skiemtende Fauners Flok,
Ei Anakreons Syne,
Ei Tibulliske Skierts bevant;

Dig, o evige Dyd, himmelske Venskab, dig,
Af en høiere Drift helliger jeg min Sang.»
o. s. v.

Ordene og sætningsdelene kan ikke godt være stillet mere paa hovedet. Sætningens hoveddele — subjekt, prædikat, objekt — kommer først i slutningen af sjette linje; hele første vers optages af appositioner til dette fjerntliggende subjekt, og ind mellem disse samhørende led klemmer saa forfatteren en dobbelt hensynsbetegnelse, der tilmed har faaet apostroferende form, — hvorefter saa et komplement og prædikatet følger, inden endelig det ulykkelige appositionsbelæssede subjekt faar lov til at presentere sig for læseren. Slig bærer det ivei gjennem 24 strofer, om ikke netop altid fuldt saa skruet.

Jeg kan igrunden ogsaa holde mig til disse seks første linjer, naar det gjælder at karakterisere det betydningsfulde ved digtets indhold og tone. Læser man — med kjendskab til datidens brudevers — disse seks linjer igjennem, saa vil man se, at de indeholder et program, og det et program, som STENERSEN senere har gjennemført i oden.

Bryllupsdigtene havde tidligere været af en meget frivol art; selv præster — som TYCHONIUS, han, der følte sig stødt over Stygotius i «Jacob von Tyboe», og som var foranledningen til HOLBERG's «Den jydske Feide» — selv en saadan ærværdig pedant af en præstemand har skrevet bryllupsdigte med slige spøgefulde hentydninger til brudenattens mysterier, at det ikke gaar an at citere dem for et nutidspublikum. Og endda var han ikke den værste; man læse, hvad en anden samtidig dansk poet — SCHANDRUP — har præsteret i retning af bryllupspoesi, og man vil blive forbauset. HOLBERG's bekjendte «drøiheder», der har forarget saa megen bukse- og skjørteklædt snob, er for intet at regne mod disse

hentydninger. I det hele taget havde det været herskende skik, at brudeparret ikke skulde faa lov at komme sammen, uden at gjennemgaa en liden skjærsild af slibrige hentydninger.

Det er en bryllupsdigtning af en ny og ædlere art, STENERSEN indleder med sin ode, og han begynder da ogsaa — rent programmæssig — at tage afstand fra den gjængse bryllupsdigtning. Han færdes sjelden blandt de skjemtende fauner; han er ikke fortrolig med ANAKREON's syner og TIBUL's spøg — to antike digtere, der har skrevet lidt «let» om kjærligheden, men ingenlunde plumpt som de forfattere, STENERSEN nærmest havde for øie. Det var en «høiere Drift», som drev ham til at skrive, og for ham stod bruds og brudgoms forening ikke som en begivenhed, der havde den erotiske forbindelse til kjerne, men som en forening af den «evige dyd» og det «himmelske venskab». Til overflod slutter han strofen med den skarpeste protest mod den gamle bryllupsdigtning:

«Bort, poetiske Pøbel,
Med uartig Tvetydighed.»

Der feires da her i dette digt en sædelig forening mellem brudgom og brud, en forening, som ikke savner ungdommens glød, men som lever ud gjennem aarene, netop fordi den har sin grundvold i gjensidigt venskab og dyd:

«Elsk, mens flygtige Tid byder sig gunstig frem,
Et ufølet Minut, øde for Kierlighed,
Kan ei kaldes tilbage,
Naar hun falmende legges hen.

Kiend din Lykke, o Brud! han den Oprigtige,
Dyd og Venskab attraaer. Lad da din Kierlighed
Evig grundes paa Dyden,
Og fornyes ved Venlighed!

Ei skal kommende Aar lunkne hans Kierlighed,
Ei skal synes ham mat blegnede Læbers Kys,
Ei skal mindre begierlig
Søges aldrende Favnetag.»

Som læseren ser, er det helt igjennem i en høiere og renere luftkreds, vi her bevæger os. —

Jeg tror som sagt, at indledningen, som er en privat henvendelse til brudgommen, er af senere datum. Den er skrevet i ganske almindelige rimede aleksandriner og slutter med følgende undskyldning for, at en rimfri ode tillader sig at optræde for anledningen blandt de andre bryllupspoesier:

«— hør et Venne-Qvad, og hold mig det tilgode,
At over Bryllups-Bord oplæses riimfri Ode
Iblant udvalte Vers; saa qvækker hæse Frøe
Mod liflig Nattergal, af den optøede Søe.»

STENERSEN's «Ode til Selskabsbrødrene» er et slags drikkekvad. Her er allerede KLOPSTOCK lagt paa hylden; sproget er klarere, lettere, og det antike versemaal er forsynet med — rim:

«Druernes Kræfter presses til vor Glæde,
Bægret bør stille forudfattet Vrede,
Preussiske Sabler og de Böhmske Glasse
Sammen ei passe.»

Tankegangen er her atter ægte STENERSEN's; ligesom han i bryllups-oden havde taget afstand fra de slibrige bryllupsvers, saaledes læser han her de støiende og stridslystne «Selskabsbrødre» teksten. Slagsmaal hører hjemme blandt de øllede bønder i den røgfyldte krog. Lad en barbar som den trættekjære «Valdris» vælte brudebordet «og med sin Naboe spende Kniv-fuldt Belte!» Men dette er ikke den Bacchus, han venter at træffe i dannet selskab; hans Bacchus er for blufærdig (!) til at høre grovhed, og selv naar han skjemter, glemmer han aldrig høflighed. Det er, som man ser, en meget pyntelig Bacchus, STENERSEN forherliger. Og tilslut fremhæver han ANAKREON som mønster paa en digter, der sang vinens og kjærlighedens pris. Han havde jo været lidt slem mod ANAKREON i sin bryllupsode og skyldte den gamle sanger en opreisning. Oden er forresten en fri omskrivning af en af HORATS's oder. Et tredie af hans digte, «Til en Ven med et Par Flasker Hæggebær-Viin» — atter rimede aleksandriner uden spor af KLOPSTOCK'sk paavirkning — har interesse, forsaavidt som det paa et enkelt punkt finder udtryk for en kjærlighed til det længst forladte

norske fædreland, som viser, at nordmænd ikke helt ophørte at være nordmænd, selv om de henlevede hele sit liv paa de danske sletter. Han fortæller om en drøm, han har havt:

> «Dog da forgangne Nat jeg kom fra harmfrie Sted
> Og baade glad og varm krøb under Dynen ned,
> Mig tyktes (dog uvist i Drømme eller Syne),
> Der Morgen-Søvnen trak paa slappe Øinebryne,
> At jeg var i en Dal, hvor Dovrefield staaer op
> Høit over vaade Skye med Mos-betakte Top.
>
> En Normand føler kun den kiælne Lyst, hvormed
> Jeg løb i fædern' Skov og hilsede hvert Sted,
> Hvor jeg i unge Aar har Bær og Blomster plukket,
> Har flettet Krandse, og for Norske Døttre sukket,
> Og skar i frugtbar Hæg min første Kierlighed
> Med disse ømme Ord: Vox, Hæg! vor Elskov med!»

De tre her omtalte digte findes trykt i «Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber, 6jette Stykke» (Kbhv. 1787) under fællestitelen «Poesier af P. C. St***». N. M. PETERSEN oplyser i en anmærkning, at han paa det kgl. bibliothek i «en Samling kaldet Allehaande, 3die Bd.» har fundet trykte «Poesier af P. C. St***» uden aarsangivelse, og han gjør udtrykkelig opmærksom paa, at denne samling ikke er anført i NYERUP's literaturleksikon. Den burde heller ikke være det; thi hvis man paa det kgl. bibliothek undersøger hint «Allehaande», saa ser man straks, at denne samling «Poesier», som det forresten er forbausende, at PETERSEN ikke undersøgte nærmere, hverken er mere eller mindre end et udklip af poesierne i «Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber». Nogen selvstændig samlig «poesier» har STENERSEN aldrig udgivet. I 1773 kalder WORM ham i sit forfatterleksikon «en lykkelig dansk Poet»; men det var ikke ved at optræde som forfatter af poesisamlinger, STENERSEN havde erhvervet sig dette navn som «lykkelig dansk Poet». Det var tvertimod ved disse spredt fremkomne digte, der røber en mand, som var lyrisk greben, og som gjennemlevede alle lyrikerens stemninger i denne for den lyriske poesi paa dansk-norsk grund saa urolige overgangstid. At STENERSEN umiddelbart efter sin bryllups-ode havde gjort forsøg som odedigter i den KLOPSTOCK'ske

stil, har jeg ikke dvælet ved. Det ene eksempel faar være nok. Men paa hans senere udvikling maa der endnu ofres nogle ord.

I slutningen af sekstiaarene udgav STENERSEN det underlige lille skrift «*Krages Ode til HErr Simson Fogner Esq. med Even Føxens Betænkninger over Skovenes tilstand tilskrevne velbemældte HErr Simson Fogner ved Guttorm Roqvam*» (Aalborg 1769). Skriftet er anonymt, og det er kun fra LUXDORPH, man har den meddelelse, at STENERSEN er dets forfatter; men der er intet, som taler imod denne meddelelses rigtighed; tvertimod. At det er skrevet af en nordmand, fremgaar blandt andet af de talrige norske ord, som forfatteren anvender og tilslut giver en forklarende fortegnelse over; at han er gudbrandsdøl, er der flere enkeltheder, som tyder paa, og for sandsynligheden af, at det er STENERSEN, taler baade forkjærligheden for de norske ord og den delvise anvendelse af smaa begyndelsesbogstaver, begge dele træk, der er særlig karakteristiske for STENERSEN. Man kan da trygt slaa det fast som en kjendsgjerning, at han er forfatteren. Herom har der heller ikke været reist tvivl. I tvivl har man derimod, underlig nok, været om, hvorledes skriftet var at opfatte, som spøg eller alvor. RAHBEK tog det for ramme alvor, BADEN var derimod af den mening, at det var spøg. At der har kunnet herske uklarhed herom, er høist besynderligt og viser, at de gode gamle herrer literaturforskere ikke altid læste saa omhyggelig, som de burde og skulde have gjort. Skriftets sidste linje angiver med et programs tydelighed det synspunkt, hvorfra forfatteren har ønsket det opfattet. Den lyder: «*Ridendo dicere verum qvid vetat*» (ɔ: i skjul af latteren at udtale forbudne sandheder). Jo vist er det spøg, men en spøg, bag hvilken der skjuler sig en alvorlig tanke. En anden sag er det, at STENERSEN slet ikke forstaar den kunst at spøge; han er for meget af en alvorsmand; han bliver tung, klodset og trættende, saasnart han prøver paa at være let, legende og ironisk. Den skjelm, han har bag øret, spiller ham det skjelmstykke at gjøre strike i det afgjørende øieblik.

Ved siden af de literære interesser synes der med aarene hos STENERSEN at have udviklet sig en levende sans for landøkonomiske spørgsmaal. Dyrkningen af embedsgaarden har vel lagt grunden, og theoretisk anlagt som han var, fordybede han sig i de skrifter

over landøkonomiske emner, som fremkom. «Krages Ode» o. s. v. er helt og holdent udsprunget af denne landøkonomiske interesse. Even Føxens paa titelbladet bebudede «Betænkninger over Skovenes tilstand» eksisterer vistnok bare paa titelbladet; men alligevel er det om skovenes tilstand, hele det lille skrift dreier sig. At skaane og beskytte den skov, som findes, og at fremelske ny, det er en smuk opgave for en patriot, en opgave, som «vore upatriotiske Skovherrer» fuldstændig foragter. I modsætning til dem opstiller saa forfatteren sin opdigtede helt, Simson Fogner, en godsbesidder, der har en levende sans for naturens skjønhed og forstaar at give denne sans poetisk form. Han opfordrer forfatteren til ikke blot ved sit eksempel, men ved sin digtning at indvirke paa sine landsmænd, saa de faar følelsen af, hvad skovene har at betyde. «Syng da kjære! syng en straffe sang, bebreyd dem deres efterladenhed, opfyld deris hierter med skam, lær dem at holde hævd over deris skove, overtyd dem om retskaffene borgeres pligter. Forehold dem, at det er ey forsynligt i et udskovet land at bygge saler som templer, for des snarere at fatte kulden, ey faderligt at sette ovne af porcellain, og ey efterlade børnene andet at hede med, end tørre rødder og trunter.» — Og saa følger en lang skjemtende fremstilling af, hvormegen ære og pris han vil høste, hvis han følger opfordringen. Her blander literære og landøkonomiske interesser sig sammen — et nyt vidnesbyrd om, at STENERSEN er forfatteren. Selve oden er en forhaandsforherligelse af Simson Fogners virksomhed i den poetiske forstliteraturs tjeneste. Nogen literær værdi har den ikke, ligesaa lidt som det hele skrift, og naar jeg ikke desto mindre har gjort saa vidt omstændelig rede for dets indhold og karakter, har det væsentlig været, fordi det aldrig er bleven gjort tidligere. Engang bør det dog gjøres, siden det er et værk af en saavidt betydelig og eiendommelig norsk forfatter. —

— I en efterskrift bebuder STENERSEN flere skrifter af lignende art. Et skal udkomme med det første, og det skal hede Ragnild Gudmunds Datters svar paa Thor Væbneres frieri. «Hun undskylder i samme, at hun ey kan indlade sig i ægteskab med ham, saasom hun saae, at deris afkom skulde udarte og blive til hoveriebønder, dette anfører hun som en aarsag, hvorfor hun sagde ham ney, dertil er føyed en kort betragtning, som viser, at Dannemarks

oekonomie i bondestanden aldrig kan forbedres, førend hoveriet eller i ringeste dets misbrug afskaffes, som baade skulde sette bønderne i bedre stand, og vorde herremændene til større fordeel.» Man skulde efter disse udtalelser tro, at det bebudede arbeide har været færdigt eller i alle fald under udarbeidelse paa det givne tidspunkt. Men et saadant værk af STENERSEN saa aldrig lyset. Har censuren gjort vanskeligheder? Eller har det farlige emne i sidste øieblik bragt forfatteren til at faa betænkeligheder? Derom tier historien, og den vil efter al sandsynlighed bevare sin taushed for bestandig. En kjendsgjerning er det, at det eneste større arbeide, STENERSEN endnu udgav, er af rent neutral karakter. Det er hans bekjendte «Ode paa Junkers-Kilde ved Eriksholm». Digtet blev trykt 1769 i fjerde bind af «Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber», men var allerede skrevet i juli 1762. Efter al sandsynlighed er «Krages Ode» af ældre datum; BADEN sætter den endog saa langt tilbage som til 1755. At «Junkerskilden» er den seneste af STENERSEN's frembringelser, turde være tydeligt allerede deraf, at forfatteren fremtræder i en helt ny stilart, som han behersker med en vis sikkerhed. Han har her fuldstændig opgivet KLOPSTOCK og frembragt et naturbeskrivende digt i samtidens engelske smag, som hans landsmand TULLIN fire aar i forveien havde indført i den dansk-norske literatur. Det er atter et praktisk, halvveis landøkonomisk emne, der har sat hans pen i bevægelse. Junkerskilden, hvis vand i gamle dage havde udmærket sig ved sin klarhed og renhed, var i tidens løb bleven til et rent morads, som digteren skildrer i følgende drastiske linjer:

> «Erindrer du, hvad du var før? *
> Hvor skjær du end udlodes af din Hule.
> Den giftig Vandkalv krøb blant fule Rør;
> Seit Paddeleg dig saaes med sure Mos at skiule.
> Nedqvalt i Dynd var du en skiden Søle,
> Hvor sig uhumske Soe omvelted, sig at køle.»

Men den nye eier, etatsraad SEIDELIN, «den ædle Mand», har renset kilden, saa den atter flyder frisk, kjølig og krystalklar. Digteren tager plads ved kilden, og eieren, «den bedste Vert»,

* D. e. før Eriksholms daværende eier overtog stedet.

«— presser i Japanske Porcelin
Guldfarvede Citrons den liflig-sure Væde
Ved dig (ɔ: kilden) han løser op det Indisk Sukker»
o. s. v.

Denne velsmagende, men ikke egentlig stimulerende drik sætter digterens begeistring i den aller stærkeste svingning. Junkerskilden stilles fuldt ved siden baade af Helikon og Hippokrene i evne «til Geisten at oprømme», og det er ingen ringere end PINDAR og HORATS, der indvier forfatteren til at kvæde Junkerskildens, Eriksholms og eierens pris. Digtet — der har smukke enkeltheder, men i sin helhed ingenlunde fortjener den stærke ros, der er bleven det tildel ned gjennem tiderne — slutter med en gyselig smagløshed, der fortjener at fremdrages som en af vore literære kuriositeter. Med beskedenhed forklarer forfatteren oprindelsen baade til det gode og til det mindre gode i sit digt. Han gjør det i følgende linjer:

«Hvor Verset gaaer i sit Phøbeisk Sving,
Der viser Geisten sig af Junkers-Kildespring;
Misgeisten, som vel allevegne findes,
Har Smagen af det Vand, som af min Brønd opvindes.»

Saa lidet udviklet var stilfølelsen endnu dengang, at en slig stilistisk tvetydighed kunde passere upaatalt. Selv ikke de stormægtige selvbestaltede smagsautoriteter, der udgav «Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber», havde noget at bemærke. Ellers var de ikke bange for at gjøre indvendinger og kræve forandringer af forfatterne; men ved denne leilighed synes de ikke at have fundet nogen grund til at optræde. —

— Udgivelsen af ugebladet «Den danske Proteus» (1766) har man tillagt STENERSEN, og der er indre grunde, der kan gjøre en saadan antagelse sandsynlig; men det vilde føre for langt her at paapege disse grunde. En kritik i dette ugeblad (undertegnet S.) har man i alle fald villet tillægge STENERSEN; men ogsaa her bevæger man sig paa gisningernes omraade. Et par drikkeviser, oversatte efter en tysk samling «Lieder» (trykt i Amsterdam 1740), tillægges ham ogsaa. De er under hans navn trykte i anden del af H. J. GRAAE's «Arier og Sange» (Kbhv. 1777). —

— Det kunde have sin interesse engang at se KLOPSTOCK's første — før-EWALD'ske — indflydelse paa dansk-norsk literatur mono-

grafisk behandlet med STENERSEN som midtfigur. Foreløbig maa man nøie sig med de spredte meddelelser, som forekommer hos de forskjellige ældre literaturhistorikere.

Selskabet til de skiønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse.

Allerede gjentagne gange har det literære tidsskrift «Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber» været nævnt, og der har ligeledes været hentydet til det selskab, der udgav det. Dette selskab spiller gjennem sit tidsskrift en saa betydningsfuld rolle i det følgende, at det er nødvendigt at betragte det paa lidt nærmere hold.

Man kan ikke aabne en dansk-norsk literaturhistorie fra dette aarhundrede uden at finde dette selskab omtalt med udpræget uvilje. Selskabet fremstilles som gammeldags og borneret i sine kritiske grundsætninger, som blottet for evne til at forstaa den store begavelse, som middelmaadighedernes faderlige beskytter. Og dette thema har været varieret fra værk til værk, saa at det snart har et aarhundredes hævd paa sig og begynder at blive saa mosgroet, at det staar paa nippet til at tage sæde i dogmernes ærværdige forsamling. Det forekommer mig imidlertid, at man har gjort de gamle herrer adskillig uret. Det er de danske romantikeres EWALD-dyrkelse, der har angivet tonen; selskabets forhold til EWALD har bragt det i miskredit. Det begik blandt andet den feil, at det ikke vilde trykke hans tragedie «Rolf Krage», men indskrænkede sig til at sende ham et gratiale af 60 rigsdaler. — Ganske vist var selskabet ikke saa rede til at tage sig af EWALD, som det burde have været; men dette berettiger ingenlunde til at skjære selskabets hele virksomhed over én kam. I det hele taget er dommen over selskabets virksomhed i sin ensidighed en stemningsdom, afsagt af en ny literær smagsretning, og den maa derfor engang blive underkastet en ny og mere upartisk prøvelse fra danske literaturhistorikeres side. —

— Tanken om oprettelsen af et saadant selskab opstod først hos tænkeren og historikeren TYGE ROTHE. Han var endnu en ganske ung mand, ikke 30 aar gammel; men han havde vundet mægtige mænds, en BERNSTORF's, en MOLTKE's, gunst, og ved deres hjælp var han bleven sat i stand til at foretage en længere studiereise i Tyskland, Schweitz og Frankrig. Umiddelbart efter hjemkomsten

fra denne reise udkastede han ideen, men manglede endnu autoritet til at kunne gjennemføre den. Hvad det gjaldt, var at hæve det danske sprog og den danske literatur. Hvor skulde han søge formaaende alliancer? Karakteristisk er det, ikke blot for ham, men for tidsalderen, at han henvendte sig til — de indflyttede tyskere. Den for nordisk literatur livlig interesserede hofpræst CRAMER greb tanken med iver, og ham skyldes det vel, at den ligeoverfor alt dansk-norsk ligegyldige KLOPSTOCK sadlede sin autoritet paa høiere steder, forat planen skulde vinde anerkjendelse. BERNSTORF og MOLTKE blev saaledes bearbeidet af de to tyskere, at dette vordende selskab til fremme af dansk literaturs udvikling fik løfte om kongelig understøttelse. Beløbets størrelse var foreløbig paa det uvisse; efter nogle aars forløb blev det fastsat til 400 rigsdaler aarlig. Heraf oppebar sekretæren — tyskeren SCHLEGEL — tre fjerdeparter, et misforhold, hvorover der senere med rette blev ført klage fra dansk-norske forfatteres side.* Selskabet blev imidlertid ikke dannet, før flere danske literært interesserede mænd med autoritet var traadt til. Blandt disse skal her specielt nævnes LUXDORPH og CARSTENS, begge høitstaaende embedsmænd med udprægede literære interesser og med udstrakt literaturkjendskab, grundlagt under ungdomsreiser i fremmede lande og senere befæstet og udvidet gjennem læsning. Begge optraadte med held som latinske poeter og beundrede fransk sprog og literatur som mønstergyldige. Det smagfulde, det stivt korrekte, det pent og pyntelig afpudsede stod for dem som poesiens maal; den var en gren af veltalenheden, intet videre. Høit kan man altsaa ikke sige, at de satte maalet; og dog var denne formelle hævdelse af poesiens renhed et stort fremskridt i et land, hvor den krasseste smagløshed havde grasseret, som den vilde, og hvor sansen for det alvorlige poetiske foredrags renhed og værdighed endnu befandt sig i sin spædeste barndom.

Lyrikens tilstand.

Jeg skal anføre et par eksempler paa, hvad der kunde præsteres. De taler bedre end alle ord. — Ved KRISTIAN DEN SJETTE'S død (1746) fremkom der selvfølgelig en hel oversvømmelse af sørgedigte. De blev samlet og trykt i en stor bog, der trods sit omfang præsenterer sig bare som et udvalg af de bedste frembringelser.

---

* PRAM var deres talsmand.

Hvis man har taalmodighed til at gjennemlæse samlingen, kommer man uvilkaarlig til at gjøre det spørgsmaal: Hvis dette er det bedste, hvorledes har saa det værste seet ud? Blandt de i samlingen optagne digte støder man paa et, der begynder saaledes:

«Brister ud I Øyne-Kilder!
Da ey Demning demme kan
Eders Vandløb, der fremtriller
For saà stor en Kongemand.»

I 1746 var dette god sørgepoesi. I et andet af digtene tiltaler Danmark Norge paa følgende maade:

«Hyler, græder, klager saare,
Flyder hen i salte Taare,
Norske Qvinder! norske Mænd!
Norske Fjelde! smelter hen,
Revner, sprækker, brister, springer
Af det Echo, jeg jer bringer,
Falder! ach, hvor kan I staa,
Da jer Konge falde maa?»

I 1751 døde FREDRIK DEN FEMTE's dronning LOUISE; KLOPSTOCK skrev en ny ode til kongen; den blev selvfølgelig parodieret. De danske poeters udgydelser blev ikke parodierede; de besørgede nemlig parodien selv uden at vide det og imod sin vilje. En af dem begyndte saaledes:

«Bryd ud, du Tvillingrige!
I hule Sukke,
Svøb dig i en Sørgeflige,
Du danske Dukke!
Og lad dig bedække
Overalt med Sække.»
o. s. v.

Ingen fandt noget stødende i denne høist komiske maade at omskrive talemaaden «at klæde sig i sæk og aske» paa. Forfatteren (C. H. BIERING) blev ikke udleet; han blev beundret og gjaldt for at være en af Danmarks ypperste poeter, især efterat han et par aar senere havde begaaet sine «Poetiske Tanker over Lissabons

Ødelæggelse». Jeg kunde nævne en hel del lignende eksempler, men jeg skal indskrænke mig til at anføre endnu et par, det ene for eksemplets egen skyld, det andet for forfatterens. — Det var meget almindeligt i datiden at skrive embedsansøgninger paa vers. Kvalificerede ansøgere gjorde det selvfølgelig ikke; men fattige studenter og lignende eventyrlige tilværelser troede at gavne sin sag paa denne vis. Man har adskillige slige rimede ansøgninger. WADSKJÆR, den pudsige danske rokoko-versemager, der søgte alle mulige stillinger for at faa noget at leve af, har især «beriget» denne gren af literaturen; men det pudsigste eksempel har dog en theologisk kandidat leveret umiddelbart efter KRISTIAN DEN SJETTE's død. Han «sørger» over den døde konge i et vers, han hylder den nye i et andet vers, og han griber anledningen til at søge et præstekald i tredie vers. Digtet lyder i sin helhed saaledes:

«Nu Tvillingrigerne sig ganske sort maa klæde
Og med Vemodighed hvert Øie deri græde:
Ach! Himlens Gud! Du tog! Ach, Himmel! Du tog bort
En naadig Konge: See! Derfore gaae vi sort.

Nu siger jeg: ja nu; Nu midt i Sorgens Klage
Vi finde største Fryd, ja immer Fryde-Dage
For hver en Siel gaar ind: O! lovet være GUD!
At Han vor Friederich til Konge valte ud.

Lev da velsignet vel, Kong Friederich den Femte!
Med Din Lovise, som Dig GUD fra Himlen sendte.
Lev vel i mange Aar, i Glæder uden Tal.
Og sig: den dette skrev, skal have Tingsted Kald.»

— Selv en virkelig lyriker som AMBROSIUS STUB kunde i en salme begaa følgende vaskekjærrings-lignelse:

«Op af Synden,
Op af Dynden,
Snart her op, du Adams Barn!
Du er væltet
Nok og æltet
Ned i Ondskabs dybe Skarn.
Ey, hvi ligger du og sover,
Kom din skidne Sjæl ihu!
Naadens Flod, den løber over,
Reys dig, skynd dig, vask dig nu!»

— Som man ser, var der fuldt op at udrette for et sligt selskab, selv om det ikke orkede at tage høiere sigte, end det gjorde.

I slutningen af 1759 offentliggjorde selskabet sit program. Medlemmernes navne holdtes hemmelige; for udenforstaaende var det kun kongens høie beskyttelse, der foreløbig gav selskabet autoritet; for den literære verden var det derimod ingen hemmelighed, hvem der var medlemmer, og rygter fór rundt i Kjøbenhavn og videre om medlemmernes forhold til hinanden, forhold, der i begyndelsen ikke skal have været fri for rivninger paa grund af de forskjellige smagsretninger, der var repræsenteret. Sandsynligheden taler for, at KLOPSTOCK-ianerne fra først af har søgt at hævde en ledende indflydelse, noget, som LUXDORPH o. fl. ikke vilde finde sig i. Det hele endte imidlertid med en fredelig overenskomst.

Den første prisopgave, selskabet udsatte i poesien, dreiede sig om sjøfarten. Det hed nemlig i det nysnævnte program: «Da Søfartens forvovne Opfindelse og dens Farligheder og dens Virkninger, som blandt andre, Folkenes nøiere Forbindelse, Kundskabens Udbredelse, de jordiske gode Tings almindelige Fordeling, Vindskibelighedens Opmuntring, Belønning, Tilvæxt, og den deraf følgende Menneskenes og Staternes større Lyksalighed, give en Digter Anledning til de prægtigste og mest rørende Malerier, samt de lykkeligste Opfindinger og Episoder, saa have vi besluttet, at Søfarten skal denne Gang være Materien for de poetiske Prisskrifter.» «Udarbeidelserne» skulde være indleverede inden den 1ste oktober 1760.

Der indkom naturligvis adskillige besvarelser; to af dem fandt selskabet værdige til at trykkes i første bind af dets «Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber». Og det af disse to, der vandt prisen og som følge deraf aabnede selskabets skrifter, det kom fra en kant, hvorfra man mindst ventede det, nemlig oppe fra Norge, fra den lille trælastby Kristiania. Og forfatteren? Ja, det var en mand, som indtil for to aar siden ikke havde været kjendt som poet udenfor sin fødeby.

Tullin.

Det var «Maidagens» forfatter **Christian Braunman Tullin**. TULLIN var født den 6te september 1728 i Kristiania; forældrene var indflyttede bønder, der havde erhvervet velstand ved handel. Faderen, GUDBRAND HANSEN, var fra gaarden Tullien i Ringebo

(Gudbrandsdalen). Herpaa byggede sønnen sit flotklingende tilnavn, der ved siden af navnet BRAUNMAN — hvormed han var opkaldt efter en lagmand i Kristiania — gav det udseende af, at han maatte tilhøre en eller anden fra udlandet indvandret Kristianiaslægt. Norsk var han nu imidlertid i sin afstamning, tiltrods for, at man ikke mærker stort til det i hans skrifter. Denne søn af en bonde er helt og holdent bleven bymenneske og bevæger sig i den pudrede paryk, silkedragten og de sølvspændte sko, som om der aldrig havde været tunge, trauste dølebønder til i verden. I saa henseende er han et æble, som er faldt langt fra stammen. Det er bleven podet, forfinet og svækket i sin kraft. Legemlig taget var nu kraften egentlig ikke stor. GUDBRAND HANSEN og hustru havde megen sorg i sit ægteskab; deres børn manglede levedygtighed; det ene efter det andet døde i en ung alder; digteren var den længstlevende, og han var dog ikke mere end 37 aar gammel, da ogsaa han bukkede under for slægtens vanskjæbne, brystsvaghed.

Forældrene havde ikke tænkt at lade sin søn studere; men da han ved de offentlige katekisationer viste sig i besiddelse af et opvakt hoved, gav byens stiftsprovst forældrene det raad, at han burde holdes til bogen, og da flere brave mænd i staden var af samme mening, tog GUDBRAND HANSEN huslærer til sin søn og lod ham undervise i de for en vordende student nødvendige fag. Det var nemlig ikke fint for en velstaaende mands søn at besøge den lærde skole, hvis elever maatte synge i kirken ved gudstjenesten, akkurat som waisenhusgutter og andre fattiggutter i en senere tid. Da faderen var død i 1742, ophørte imidlertid denne privatundervisning. En obervisitør KOFOED, der senere blev TULLIN's stedfader, fandt — sandsynligvis i egen velforstaaede interesse —, at der burde spares paa familjens velstand, og som følge deraf blev huslæreren opsagt og den 14-aars gamle gut sat ind i den lærde skole.

Resultatet af TULLIN's skolegang var, at han blev en svoren fiende ikke blot af den lærde skole, men af den klassiske dannelse overhovedet. I sine «Afbrudte Tanker over forskjellige Materier» angriber han begge. I modsætning til STENERSEN med sin HORATS-begeistring stempler TULLIN HORATS som en hykler, hvis forherligelse af dyd og nøisomhed er en paatagen maske, medens han

først bliver sig selv, bliver vittig og livlig, naar han besynger drukkenskab og vellyst.

Efter tre aars skolegang blev TULLIN sendt til universitetet (1745). I den korte tid, han opholdt sig i Danmark, synes han at have været den legemliggjorte flid. Ved skiftet i forældrenes bo havde han faaet 2 000 rigsdaler i fædrenearv, saa han kunde dyrke sine studier uden at spilde tid og kræfter paa at fortjene det daglige brød. I den tid, han havde tilovers fra eksamenslæsningen, lagde han sig efter fransk, tysk, musik og tegning. Efter at have taget andeneksamen tog han ophold hos en lærd præst paa Sjælland, der paa et aars tid forberedte ham til theologisk attestas, som han tog i slutningen af 1747 med bedste karakter. I begyndelsen af 1748 vendte TULLIN tilbage til sin fødeby. Hans ophold i Danmark bærer fra først til sidst præget af et stue- og studieophold. Noget nærmere kjendskab til liv og forhold dernede synes han ikke at have erhvervet. Literaturen synes heller ikke at have gjort noget stærkt indtryk paa ham. Gamle HOLBERG var paa dette tidspunkt midt oppe i det sidste afsnit af sin forfattervirksomhed, det moralfilosofiske; det synes at være den del af HOLBERG's forfatterskab, som TULLIN har studeret med størst interesse og udbytte. Han har efterladt en række optegnelser, der fylder to bind af hans «Samlede Skrifter» («Afbrudte Tanker om forskjellige Materier»). Mon ikke disse optegnelser har været tænkt som en vordende bog i smag med HOLBERG's «Epistler»? Ogsaa den unge frugtbare filosofiske forfatter EILSCHOV, der under TULLIN's ophold i Danmark stod midt i sin korte, men betydningsfulde virksomhed, synes at have beskjæftiget den norske student adskillig. De «Afbrudte Tanker» viser det paa mange punkter. Det er HOLBERG og EILSCHOV, som her gaar igjen, tilegnet og gjengivet af en modtagelig hjerne uden fremtrædende selvstændighed.

Som theologisk kandidat og vordende geistlig maatte han betræde prækestolen kort efter sin hjemkomst. Hans prækener skal have gjort lykke; men mange gange havde han ikke optraadt, før det meldte sig med følelig sikkerhed, at hans svage lunger ikke tillod ham at virke som prædikant. Det gjaldt altsaa at lade theologien være theologi og finde nye virkefelter for arbeidslysten. Han

begyndte at lægge sig efter retsvidenskab, og samtidig kjøbte han en spiger-, stivelse- og pudderfabrik ved Lysaker. Det var et efter omstændighederne noksaa betydeligt anlæg, han saaledes kom til at staa i spidsen for. Han synes at have kastet sig ind i den nye virksomhed med liv og sjæl, og inden man vidste ordet af det, var det unge brystsvage præsteemne bleven medlem af Kristianias energiske lille forretningsverden. Han blev hurtig draget med ind i det bevægede liv, baade det merkantile og det selskabelige, og forskjellige sammenstødende omstændigheder bevirkede, at han snart blev et slags centrum i dette liv, skjøndt det skede meget mod hans vilje.

Kristiania var allerede dengang — og hele aarhundredet udigjennem — det typisk mest fuldkomne eksemplar af en norsk trælastby i det attende aarhundredes stil. At denne stil for disse byers vedkommende havde et stærkt engelsk præg, har ofte nok været fremhævet baade af datidens og senere tiders forfattere. Paa grund af den livlige trælasthandel udviklede der sig et fortroligt forhold mellem de norske trælastkjøbmænd og deres forbindelser paa det engelske marked. Englændere bosatte sig i Norge, nordmænd i England; unge vordende forretningsmænd blev sendt til England for der at afslutte baade sin almindelige og sin særlig merkantile uddannelse. Engelsk var forretningssproget; de fleste kjøbmænd kunde engelsk, akkurat som de fleste danske kunde tysk. Under disse omstændigheder udviklede der sig et slags anglomani i de norske trælastbyer. Fremmede reisende lagde mærke til den, og den var iøinefaldende nok. «I deres Forlystelser, i deres Luxe, Klædedragt, Bygninger, Hauger, kort i alt» havde disse norske smaasamfund tilegnet sig engelske skikke og engelsk smag.

Men som allerede bemærket: i ingen anden by kom dette liv til at udfolde sig saa rigt og eiendommeligt som i Kristiania. Trods forholdenes knebenhed var byen nu alligevel et slags hovedstad i provinsen Norge. Her havde landets høiesteret sit sæde; her boede statholderen og andre af de høieste embedsmænd; her var i det hele taget en talrigere baade militær og civil embedsstand end i nogen af de andre trælastbyer. Disse to samfundselementer, embedsstand og handelsstand, stod i Kristiania ikke fremmede og ligegyldige ligeoverfor hinanden. De sluttede sig sammen, og spid-

serne i begge sfærer dannede i fællesskab en slags aristokratisk ring, der blev toneangivende i byens selskabsliv, som lidt efter lidt tog et høiere sving. Literære interesser, musik, dilettantkomedie begyndte saa smaat at trænge sig frem i forgrunden, uden dog at virke svækkende paa sansen for et godt bord med mange fyldte flasker og fade.

Tullin tilhørte den lærde verden gjennem sine studier, forretningsverdenen gjennem sin virksomhed. Han var altsaa et slags levende vidnesbyrd om den forbindelse, som karakteriserede byens liv. Allerede dette gav ham et slags central stilling, og da han saa med held optraadte som leilighedspoet, var han snart bleven en af de mest populære personligheder i byens selskabsverden. Han blev buden med overalt og feteret overalt.

Hvorledes virkede nu dette liv paa ham? Svaret er givet i hans digteriske frembringelser.

Selvfølgelig kunde han ikke færdes blandt disse halvengelske mennesker uden at tilegne sig engelsk sprog og literatur. Han synes at have gjort det med den samme iver, hvormed han i sin tid havde drevet sine studier i Kjøbenhavn. I sin beundring for den engelske poesi blev han ligesaa god angloman som nogen af sine bysbørn. Medens han ikke fandt synderlig behag i de franske og tyske digteres værker, hvis strenge formelle regelbundethed han ansaa for at være en pedantisk og barbarisk tvang, roste han den engelske digtning for dens frihed og naturlighed og erklærede, at «dersom David og Esaias er de største Poeter, ligner ingen dem mere end en Engelskmand», og medens han betragtede den klassiske oldtids digtere «med samme Øine som visse store Regenter», idet han «ærede dem, men ikke ønskede at være deres Undersaat», bøiede han sig uvilkaarlig for den engelske digtnings overlegenhed og tilegnede sig den saa inderlig, at hans egen produktion ikke blev stort andet end en fri omdigtning af visse engelske digteres arbeider. Han forelskede sig ikke ensidig i en enkelt digter, men paavirkedes samtidig af flere af forrige aarhundredes betydeligste og mest yndede engelske forfattere. Af Pope lærte han at sætte pris paa stilens korrekthed og elegance, Thomson lærte ham at skildre naturens skjønhed og besynge det idylliske liv i dens skjød, medens Young aabnede hans øie for «Guds Visdom i Skabningen»

og dannede det forbillede, der foresvævede ham, naar han priste skaberens almagt og visdom i høitstemte toner.

Dette forhold til den engelske literatur var det, som gav TULLIN's digtning dens literaturhistoriske betydning. HOLBERG havde indført de engelske tanker, TULLIN indførte den engelske smag i den alvorlige poesi.

De toneangivende tyskere var ikke fremmede for denne smag. Baade THOMSON's naturglæde og YOUNG's sentimentale religiøsitet havde gjort indtryk paa tyskerne; men de havde tilegnet sig dem paa sin tyske maade. TULLIN's forhold til englænderne var et ganske anderledes direkte.

Men TULLIN var ingenlunde bare en literær kopist af den engelske literatur. Enkelte af dens ideer gjorde et dybt personligt indtryk paa ham; de var som grebne lige ud af hans egen livserfaring, og han blev deres talsmand med hele den glød, der var i hans sjæl.

Det var atter Kristiania-livet, der virkede som aarsag. Længe synes det ikke at have varet, før byens støiende selskabsliv begyndte at trætte TULLIN. Hans sygelighed tiltog lidt efter lidt, og hans kræfter strak ikke til ligeoverfor disse robuste gilder, som han ikke kunde undgaa at deltage i. Hans popularitet, der vel i begyndelsen har smigret ham, blev ham snart til en plage, og da han hørte til den klasse af «elskværdige» mennesker, som aldrig kan sige nei, saa led han under den, led baade aandelig og legemlig.

Først havde han nu sine literære plageaander. Det var staaende skik i datiden, at enhver høitidelig begivenhed i en familje skulde finde sin poetiske forherligelse. I Kjøbenhavn var det i regelen fattige studenter, der mod en passende godtgjørelse besørgede det slags «poesi». I Kristiania maatte den snille og medgjørlige TULLIN overtage poeten i Aabenraas rolle; han lod sig misbruge som byens velbestaltede leilighedspoet af alle sine venner og veninder, der syntes, at det var den naturligste sag af verden, at han viste dem den lille villighed. Skulde der holdes et bryllup, saa maatte TULLIN forherlige den store begivenhed i et digt, og oprettede man et danseselskab, saa maatte han besørge dets poetiske indvielse. Blev det nye lystige liv, der førtes af hovedstadens fornemme verden, angrebet fra prækestolen, saa maatte han rykke

i marken med et forsvar, og skulde en pokal forsynes med en indskrift, saa var det ham, der skulde forfatte den. Vilde en af byens fornemme damer lyksaliggjøre sin ægtehalvdel med en fødselsdagsgratulation, saa gik hun til sin ven TULLIN og fik ham til at skrive den i hendes navn, og naar den dybt rørte ægtemand blev enig med sig selv om, at han ikke kunde vise sin erkjendtlighed paa en bedre maade end ved at glæde sin hustru med en lignende hilsen paa hendes fødselsdag, saa var det atter den stakkels TULLIN, der maatte holde for. Høitideligholdtes der en fødselsdag inden kredsen, saa maatte han gratulere paa vers i sit eget eller selskabets navn, og indtraf der et dødsfald i byens fine verden, saa var det ikke vel, hvis ikke han forfattede gravskriften. Selv et fem dage gammelt barn kunde ikke blive baaret til graven, uden at TULLIN skulde give det en gravskrift med paa veien. Ni og tyve gravskrifter, fem sørgedigte, ni fødselsdagsvers, fire arbeider til brylluper og en stor del andre leilighedsvers findes i første bind af hans «Samlede Skrifter». De fleste har intet med poesi at gjøre. Han var led og kjed af dette hoveriarbeide og foresatte sig at sige nei; men det blev ikke mere end et forsæt.

At dette virkede i høi grad hemmende paa hans literære produktion, siger sig selv. I virkeligheden kom han aldrig til at skrive noget, der ikke var fremkaldt af en ydre foranledning.

Ikke mindre skadelig virkede som sagt Kristiania-livet paa hans sundhedstilstand. Hans brystsvaghed synes at have udviklet sig til tæring, og det glade selskabsliv, der for hans robuste omgivelser var bare moro, det blev for ham en lidelse, fordi han vidste, at han ikke taalte det. Ligesom HOLBERG maatte han af helbredshensyn være meget maadeholden i sine nydelser. HOLBERG gjennemførte sit princip ved at trække sig tilbage fra verden og leve som en eneboer. En saadan selvafspærring var det umuligt for TULLIN at gjennemføre, og naar han først deltog i selskabslivet, saa fik han tude med de ulve, han var iblandt. «Hvorledes kan jeg være Herre af min Vilje og min Tid,» skriver han, «saasnart jeg gaar ind i et Spilleselskab? Var det ikke Mangel paa Levemaade og Uhøflighed i høieste Grad, om jeg vilde være saa egensindig at afbryde andres Fornøielse for at iagttage min Tid, min Sundhed og Sindsro, især naar jeg har den Ære at spille med det smukke

Kjøn? Kortsagt: man maa ofte lukke Øret for Fornuftens Raab og lade, som man synes godt om visse smaa Daarligheder for ikke at være aldeles ubehagelig. Det er undertiden den største Visdom og ikke sjelden en Gjenvei til at blive lykkelig, at man søger at være selskabelig, og at man forstaar den Kunst at gjøre alting med.» For TULLIN blev imidlertid denne «Kunst» ikke en gjenvei til lykken, men til døden. Tidens gjæstfrihed var af den art, at den gjæst, som ikke nød «bordets glæder» til overmaal, han fornærmede vært og værtinde. At gaa ædru fra et godt lag var en skam baade dengang og mange aartier senere, helt ind i vort aarhundredes første halvdel. Til en værts og værtindes fornemste pligter hørte det at «nøde» gjæsterne, og gjæsten maatte aldrig lade sig «nøde» forgjæves. For en syg mand maatte dette blive en uudholdelig plage; han havde valget mellem at vise sig som en daarlig selskabsmand eller tage lidelsen af efterveerne. TULLIN var saa medgjørlig, at han valgte det sidste; men i ensomme stunder reagerede han mod det liv, han blev tvunget til at føre. I saadanne øieblikke tordnede han mod «disse uvisse, disse urolige, disse væmmelige, ja ofte bedrøvelige Fornøielser», eller han føiede for ramme alvor en bestemmelse som denne til sit «Udkast til en Skatteforordning»: «Hvo, som under Venskabs Skin nøder sine Gjæster til at drikke stærk Drik, straffes som en Falskner.» I saadanne øieblikke var det, at han udskjældte de damer, der flokkedes om ham og beundrede ham, idet han i et brev til en af sine bekjendte kaldte dem «de hykkelske Christiania-Damer». I en saadan stemning er det endelig, at begyndelsen af «En Maidag» er skrevet.

Det var denne stemning, der i form af had til by- og kulturlivet blev den ene grundstemning i hans digtning.

Hvor tilfreds har han ikke været, naar han fra al denne larm og uro har kunnet trække sig tilbage til sin eiendom ved Lysaker og hengive sig til nydelsen af naturens fredelige skjønhed. Han vandrer langs stranden og lytter til bølgeskvulpet, der virker som en vuggesang paa ham:

> «I svage Dønninger, omfavner, vugger, dysser
> Min længselsfulde Sjæl, som er af Vellyst mat!
> Velkommen store Fred, som Verdens Tummel tysser
> Med majestætisk Ro fra Evighedens Nat.»

Eller han vandrede op ad stille skovklædte aaser paa vestsiden af Kristiania, satte sig paa et høit punkt og stirrede ud over det smilende vaarlandskab — slig som han har skildret det i «En Maidag». Her staar man ved den anden grundstemning i TULLIN's digtning. Den udfylder den første, om den end paa langt nær ikke spiller en saa fremtrædende rolle. I «En Maidag» har den faaet udfolde sig friest og selvstændigst; ellers optræder den kun leilighedsvis og da nærmest som et udgangspunkt. Dette er tilfældet i begge prisdigtene, de eneste af TULLIN's arbeider, hvorom der her kan være tale. Kun er der den forskjel, at i det sidste prisdigt er det nattens stjerneklare ro, der som udgangspunkt har afløst den dagblanke idyl fra «En Maidag».

«Maidagen».

Det var i 1758, at TULLIN første gang optraadte som kulturstormer og naturevangelist. Anledningen var besynderlig valgt. I vaaren 1758 holdt nemlig kjøbmand MORTEN LEUCH bryllup med MATTHÆA COLLETT. Begge tilhørte byens pengearistokrati og var saaledes fuldblods repræsentanter for det opblomstrende byliv, som TULLIN rakkede ned paa. Men herover blev der ikke reflekteret synderlig; digtet faldt i publikums smag og skaffede med et slag sin forfatter et literært navn baade i Norge og Danmark, hvor det blev eftertrykt og vandt stor udbredelse. Det blev oversat paa tysk og anerkjendende omtalt af CRAMER i hans tidsskrift «Der nordische Aufseher», ja, det nød endog den sjeldne ære at blive rost af LESSING. Det var kort sagt en opsigtsvækkende literær begivenhed.

Hvad der var nyt ved «En Maidag», var rent udvortes seet de flydende og velformede vers, den rene og fortrinlige stil og det bevægede foredrag. Denne digter var ingen stymper udi den ædle verskunst; naturlige anlæg dyrkede ved flittige studier havde udviklet et herredømme over den metriske form, der stod høit over alt, hvad der tidligere var frembragt. Ogsaa i stillærens finesser var han vel bevandret. Retorikens figurer kjendte han grundig, og han forstod baade at beregne og benytte deres virkninger. Saa vel hjemme var han paa dette omraade, at enkelte af CRAMER's indvendinger mod «En Maidag» slog han af marken blot ved at give et lidet kursus i retorik. Alt dette er egenskaber, som vor tid ikke sætter synderlig pris paa hos en digter; men man maa

huske paa, at forholdene stillede sig ganske anderledes dengang. Denne fint uddannede stilkunst blev en epokegjørende begivenhed midt i datidens stilløshed. Fordringerne til stil og vers blev gjennem denne poesi skruet adskillige skruegange høiere, og allerede denne kjendsgjerning vilde være tilstrækkelig til at sikre TULLIN en varig plads i vor literære udviklings historie. At denne plads bliver langt mere fremskudt gjennem forfatterens forhold til naturevangeliet, siger sig selv.

Inden vor tids læseverden er der et forsvindende faatal, som har læst «En Maidag»; hvad man kjender, er kun korte udpluk i læsebøger og antologier. Det er derfor nødvendigt at give en kort oversigt over gangen i digtet. Digteren aabner sit digt med en opfordring til sin muse om at flygte fra bylivets elendighed; denne elendighed udmales saa gjennem en række vers, udelukkende bestaaende af korte, kraftige relative stedssætninger, der alle slutter sig til begyndelsens karakteristik af byen som et «melankolsk fængsel». Sætningerne følger slag i slag, og mange af dem er tilspidsede og fyndige som epigrammer. Det er ud i naturens skjød, han opfordrer sin muse til at følge sig:

«Søg op det Sted, hvor Frihed boer:
Hvor kunstlet Sorg, selvgjorte Plager
Udgjør ei Livets fleeste Klager,
Men Smile selv hos Armod groer;
Hvor jeg og du kan løse lidt
De Tanker som laae før i Lænker,
Og uden Tummel drikke frit
Den Nectar, som Naturen skjenker.»

Selv denne nye poesi kan da ikke indledes, uden at den traditionelle paakaldelse af musen maa anbringes i spidsen. Men det er kun som ydre apparat, at denne paakaldelse er traditionel; den har et virkeligt indhold — i modsætning til de gamle paakaldelser. Indenfor dens ramme har TULLIN faaet anbragt en hel afdeling af sit digt, og det den betydeligste og mest velformede. Det er her, han har faaet afløb for hele sit had mod bylivet. Hør blot:

«Min Muse kom og lad os flye
Fra dette melancholske Fængsel,
Hvor Ønsker daglig døe i Trængsel,

Og fødes for at døe paa ny.
Hvor Kunst og Vid kun pønser paa
Den beste Plan til nye Sorger,
Hvor Rigdom sulter for at faae
Det Støv, den for sin Arving borger.

Hvor Retten selv er Tærningkast;
Hvor Ja af Hyklere bortleies;
Hvor Dyder mod Ducater veies;
Hvor Fattigdom er største Last;
Hvor Rigdom gjør en Daare klog,
Ærværdig, ædel, sindrig, klygtig;
Hvor Sindets Roe sin Afsked tog,
Da Nøjsomhed blev gjort landflygtig.

Hvor Solen Verdens Morgenpragt
Paa lukte Øjnelaage maler;
Hvor Nag og Sorg, naar Hanen galer,
Gaaer endnu vaagne paa sin Vagt.
Hvor Narre ad hverandre leer,
Og den, som andres Feil antaster,
Er ofte selv, som hver Mand seer,
Langt større Nar end den, han laster.

Hvor Viisdom selv er bunden til
De Love, som af Daarer stiftes;
Hvor man maa leve, elske, giftes,
Ei som man selv, men Moden vil;
Hvor Tvang er Vellyst, Mad blir Gift;
Hvor Sundhed drikkes for at mistes;
Hvor Løfter er kun Tungens Drift;
Og Dyd kun roses for at fristes.»
o. s. v.

— Saa følger digtets andet afsnit, skildringen af vaarnaturen i nærheden af Kristiania. Traditionen vil vide, at det er fra Voxenaasen, Tullin har taget motivet til sin skildring; men denne tradition er ikke synderlig troværdig; thi paa Voxenaasen er der ikke anledning til at høre lærken, og dens sang spiller dog en betydelig rolle i Tullin's digt. Hvis det virkelig er en bestemt «Høi», der sigtes til, da maa den have ligget lavere. — Skildringen af den straalende vaarnatur og det jublende vaarliv naar netop sit høidepunkt i stroferne om lærken. Yndlingsfuglen i den engelske poesi blev ogsaa yndlingsfuglen i Tullin's digt, og gjennem den begeist-

rede skildring af dens sang hæver han sig til en saadan høide, at han gaar direkte over til at prise skaberens almagt, der aldrig fremtræder stærkere og mere haandgribelig end om vaaren. Overgangen dannes af de bekjendte, i sin tid saa beundrede ekkolinjer:

«O lille søde Fløjtenist!
Hvo gav dig disse Egenskaber?»
Saa raabte jeg mod Bjerget hist,
Og Echo svarede — — en Skaber.

Den forherligelse af skaberen, som herved indledes, antager odens høihed og alvor og er saa langt som muligt fra den glade bryllupsjubel, digtet skulde kaste glans over. Men endelig husker digteren, at det i grunden ikke var almagtens, men kjøbmand LEUCH's og hans bruds pris, der skulde være gjenstand for digtet, og saa bryder han pludselig af, idet han lader en hyrde *Menalcas* vandre syngende gjennem skoven. Hyrdepoesien var endnu ikke gaaet helt af mode; paa et sted som Kristiania trivedes hyrdestilen endnu. De brave trælasthandlere og deres hustruer og døtre bar hver sit hyrde- eller hyrdindenavn; Leuch maa have hedt Menalcas, hans brud Melicinda, og under disse navne forherliger saa digteren brudeparret i en slutningsode. Det er en yderst mat og triviel slutning paa det forøvrigt saa høitstemte digt; det virker som et løst atpaahæng, og andet er det heller ikke.

— Paa CRAMER's kritik og oversættelse svarede TULLIN med en antikritik. Med udsøgt høflighed takker han kritikeren for hans rosende udtalelser om digtet, imødegaar derpaa de gjorte indvendinger og paaviser endelig en række feil og misforstaaelser i oversættelsen, fremkaldte af, at CRAMER ikke var tilstrækkelig hjemme i det sprog, han oversatte. Det er et for sin tid fortræffeligt stykke kritisk imødegaaelse, som rammer sømmen paa hovedet. CRAMER skal slet ikke have taget TULLIN dette svar naadig op.

I december maaned 1758 holdtes der atter et «fint» bryllup i Kristiania, og atter var TULLIN ude med et længere digt, «Et Indlæg til Fornuftens Ret fra Qvindekjønnet». Denne gang forsøgte han sig i den skjæmtsomme stil; men den vilde ikke rigtig lykkes for ham. Det er den af HOLBERG — og senere af EILSCHOV — forfægtede frie ligestillethed mellem mand og kvinde, som TULLIN

her er inde paa; men han behandler ikke sit emne paa en saadan maade, at det fortjener opmærksomhed.

Prisdigtet om sjøfarten.

Saa kom — et aars tid efter — «Selskabet for de skiønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse» med sin første prisopgave. Opgaven tiltalte TULLIN, skjøndt han ingenlunde opfattede den, som selskabet ønskede den opfattet. I sit program havde nemlig selskabet givet mange og klare vink om, at det ønskede sjøfarten forherliget som kulturens største udbreder og en af dens kraftigste løftestænger. Men for kulturhaderen og naturdyrkeren TULLIN kom sagen til at staa i det stik modsatte lys. Sjøfarten fortjente ikke at forherliges; netop ved at virke i kulturens tjeneste havde den fjernet menneskene fra naturen, — tilintetgjort freden og den nøisomme lykke i naturens skjød. Naturen havde jo «afmaalt enhver sit Rum med gavmild Maalestok»; den havde «skaaret vor Klode af i smaa og store Dele», saaledes at «ingen Del blev Nøisomhed for trang»; den havde gravet «et skrækfyldt Dyb», havet, for at adskille den ene del fra den anden og gjort veien over dette dyb for lang selv for ørnen. Derfor harmes digteren over sjøfartens opfindelse, der har forstyrret den naturlige orden:

«Hvad Frækhed var det da, som brød Naturens Love?
Som med en sulten Aand fløi fra et dækket Bord
Og vilde uden Tvang i Dødens Gab sig vove
Ei for at vinde Brød, men plyndre andres Jord.»

Under sin senere udvikling har sjøfarten stadig bragt ondt ind i verden; thi efterhvert som den gik fremad —

«Saa voxte Vid og Kunst, men Vellyst endnu mere;
Fra hver opdaget Strand kom nye Lyster frem;
Det Land, som mætted en, det avled mange flere,
Og med hver Ladning Guld kom tusind Laster hjem.

Den tarvelig Natur, som pleies slet med meget,
Den skabte man nu selv Fornødenheder nok.
Man tvang den mer og mer at væmmes ved sit eget
Og gav den saa til Pris for Lægedom og Kok.

En sindrig Gjerrighed ophitted tusind Sager,
Det blev nødvendigt strax, som blot vellystigt var;
Med Kunster strømmed ind en Hob bekvemme Plager
Og ved Exemplets Tvang blev Visdom selv til Nar.»

o. s. v.

Istedetfor efter selskabets plan at omtale «Folkenes nøiere Forbindelse» omtaler han de lave og egennyttige «Venskabspagter», som staterne slutter med hinanden; istedetfor «Kundskabens Udbredelse» omtaler han overdaadighedens og taabelighedens tilvækst; istedetfor «de jordiske Goders Fordeling» lidelsernes og sygdommenes udbredelse over jorden, istedetfor «Vindskibeligheden» havesygen — kortsagt: istedetfor at finde, at menneskeslægten er bleven lykkeligere ved sjøfarten, finder han blot, at den er bleven mere fordærvet og ulykkelig.

Som man ser, staar man her ligeoverfor de samme tanker, som aabner «En Maidag», og resten af digtet om sjøfarten har ogsaa emne tilfælles med «Maidagen». Her som hist dreier det sig om en forherligelse af skaberens almagt og visdom. I bryllupsdigtet fra 1758 dannede skildringen af naturens skjønhed en naturlig overgang til denne forherligelse. I prisdigtet kommer den dumpende yderst umotiveret; efter at have skildret sjøfarten med de sorteste farver begynder forfatteren pludselig at prise skaberen, fordi han har ladet menneskene opfinde sjøfarten. Her er hverken indre eller ydre sammenhæng, men et ulægeligt brud. Og bruddet har sin grund i en mangel paa dybde og klarhed i digterens tankegang. Det gik nemlig ikke an at koble sammen to saa uforenelige og hinanden modsigende ideer som det revolutionære naturevangelium og den konservative begeistring for tilværelsens herlighed. Men netop denne sammenkobling skabte digtets lykke. Havde TULLIN gjennemført naturevangeliet, saa havde digtet ikke tiltalt. Nu tiltalte det, fordi alt det triste og bitre kun fremtraadte som et moment. Pludselig rev forfatteren sig løs fra det og hengav sig til lysere og lykkeligere tanker. Selv denne pludselighed blev beundret som et stilistisk mesterstykke. Endnu saa sent som i 1799 taler RAHBEK om «den mesterlige Vending, hvorved Digteren kommer fra de rædselsfulde Skildringer til den popiske Sætning, at ogsaa det Onde er en Del af det almene Gode.» — Selskabet var ikke rigtig tilfreds med, at dets anvisninger ikke var fulgte: «Dog kunne vi ikke negte, at jo de Fordeele, som Seiladsen har tilveiebragt Menneskene, og den nøie Forbindelse, som den har stiftet imellem de meest adskilte Folk, ere saa væsentlige Stykker af en Afhandling (!) om Søefarten, at Læseren uden Tvivl med os vil ønske, at de ikke

Tullins portræt.

(Efter «Samtlige Skrifter».)

vare saa sparsom berørte.» Ikke desto mindre fik TULLIN prisen, og hans digt nød den ære at aabne første bind af selskabets skrifter.

Tullins andet prisdigt.

JACOB BADEN, selskabets senere sekretær, fremsatte i 1789 den paastand, at emnet for denne prisopgave udtrykkelig var valgt af hensyn til «Maidagens» forfatter. Skulde der være nogen sandhed i denne lidet trolige historie, saa maa det i alle fald være det andet og ikke det første prisdigt, der sigtes til. Ved anden prisudsættelse valgte nemlig selskabet en af TULLIN's to yndlingsideer til opgave: «Om Skabningens Ypperlighed i Henseende til de skabte Tings Orden og Sammenhæng». Vi staar her ved tanker, der beskjæftigede alle dem i samtiden, som ikke var erklærede fritænkere. Den barnlige tros tidsalder var længst forbi; kritiken og tvivlen var begyndt at trænge ind overalt; de engelske deister og deres efterfølgere i andre lande havde ikke skrevet forgjæves. Aabenbaringen var ikke længer uangribelig, og de saakaldte beviser for guds tilværelse var bleven ynkelig medtagne af kritiken. Men et af disse beviser klyngede man sig endnu til; det ansaaes for uomstødeligt, ja for saa indlysende, at det var dumhed at tvivle paa det. Det var det saakaldte teleologiske bevis, der slutter fra «skabningens» til en skabers tilværelse, og som i naturens rigdom og lovbundne orden saa et vidnesbyrd om denne skabers almagt og visdom. Denne opfatning er kjernen i tidens religiøsitet; en stjerneklar aftenhimmel, tordenveirets vælde, en bikubes sindrige indretning — alle slige fænomener blev gjenstand for religiøse betragtninger; man søgte at forklare, hvorfor hvert enkelt fænomen var saaledes, ikke anderledes, og kom altid til meget fornuftige og praktiske resultater. Hvorfor var der tørv i de egne, hvor der ikke voksede træer? Naturligvis for at ogsaa disse egnes beboere skulde have brændsel. Hvorfor var der dæmring og skumring? Fordi det menneskelige øie ikke taalte den bratte overgang fra mørke til lys, og omvendt. Paa denne maade maatte «selv Støvet frembære Guds Lovs Basun» og «hver Atomus gjøre bevislig, at alt er Visdom, Kunst og Pragt og Orden».

Disse tanker fylder en hel del af tidens literatur, baade den prosaiske og den poetiske; i England har de sin hovedtalsmand i YOUNG, hvis omfangsrige, dengang saa berømte «Nattetanker» væsentlig er viet dem. Baade i «En Maidag» og i digtet om sjøfarten havde

TULLIN vist sig paavirket af YOUNG i de afsnit, der var viet skaberens pris. I det andet prisdigt overlader han sig helt og holdent til YOUNG's ledelse. Specielt er det nattetankernes 6te og 7de nat, der har foresvævet ham. Disse to afsnit hører sammen og bærer fællestitelen «*The infidel reclaimed*»; de henvender sig til «fritænkeren Lorenzo» og gaar ud paa at overbevise ham om religionens sandhed og sjælens udødelighed. Her rykker forfatteren da i marken baade med det af kloder fyldte himmelrum og jordens vrimlende skabninger, baade med naturens herlighed og menneskeaandens storhed, med det skabtes rigdom og orden og skaberens almagt og visdom o. s. v., o. s. v. TULLIN's andet prisdigt giver sig ogsaa ud for at være et forsøg paa at omvende en fritænker, og de midler, han anvender, er fuldstændig lig de YOUNG'ske. Han indleder sit digt med en tiltale til natten; skjøndt den minder en smule om indledningen til nattetankernes første nat, er den dog saa smuk og følt, at den fortjener at citeres som et af de høidepunkter, hvortil TULLIN naaede som digter:

«I denne stille Roe, hvor Liv er daanet hen,
Hvor Sands og Overlæg for Phantasien rømmer,
Hvor Slaver i sit Baand om Kongeriger drømmer,
Og Jordens Guder blir til Mennesker igjen;
Hvad søger du min Geist? Mon Eenlighedens Land
Er Sjelens Tidsfordriv? Mon Mørkets stille Boelig
Fornuftens Fristad er? og spæde Tanker roelig
I Nattens frugtbar Skjød til Sandhed voxe kan?

Jo almagtsfulde Nat, bliv du min Hjelp igjen
Som før har lært min Sjel, at Sværm kun avler Daarer!
Du Sandheds Moder, du er den, jeg nu udkaarer
Til Moder for min Sang, og Vidne mod min Ven.*

Hvor gavmild er din Roe! din Eenlighed hvor rig
Paa kostbar Sandhed! Du, hvis sorte Vinger dækker
De Dagens Spøgelser, som ofte Dyden skrekker,
Og fordrer Sandserne mod Sielen ud til Krig;
Kom Viisdoms Prædikant! antænd i min Forstand
Saa stierneklare Lys, som du der oppe tænder,
Hvor Verdner rundt omkring i Myriader brænder,
Og Viisdom, Orden, Pragt i alting øines kan.

* D. e. fritænkeren Philadon, som skal overbevises.

Jag Verdens Tummel bort! stil Syslernes Orkan!
Lad ei spidsfindig Dunst, Vankundighedens Dampe,
Falsk Vidd og Overtroe naae til den Midnats-Lampe,
Som jeg for Philadon og Verden har tændt an.»

Efter denne indledning vender digteren sit blik mod den stjerneklare himmel, «hvis Millioner Vidundere fortæller, hvad han heder, som har sat dem i Orden paa deres Plads». Han svimler ved tanken om det uendelige rum, der overalt er opfyldt af vrimlende skarer af verdener. At hele denne vrimmel bevæger sig regelmæssig og lovbundet, at

«Hver Aarets Tid, ja meer, hver Time, hver Secund
Blev cirklet af saa net, at Mennesket kan blive
Planeternes Prophet, og Reise-Carter skrive
For Verdners aarlig Vei, paa denne Ordens Grund»

— det er et saa klart og overvældende bevis, som tænkes kan. Den, som ikke skjønner det, afviser digteren med et i et saa høistemt digt mindre smagfuldt: «Jeg synger ei for Fæ!» — Endelig rinder dagen, og digteren faar nu anledning til at fremsætte nye beviser. Solens regelmæssige vandring over firmamentet, livets rigdom og orden paa jorden, alt fremdrages og sætter digteren i henrykkelse, saa at hans «Geist daaner», og han tror at høre englenes hærskarer prise gud. — Det hele er en usmagelig blanding af prosaiske betragtninger og religiøs ekstase; men netop denne blanding, der nu virker usmagelig, tiltalte samtiden i aller høieste grad, og alle var enige om, at dette arbeide, der naturligvis ogsaa vandt selskabets pris, var TULLIN's ypperste frembringelse og i og for sig et mesterværk, der gav ham rang som literaturens betydeligste digter. Da han i 1764 besøgte Kjøbenhavn i forretningsanliggender, var der ikke ende paa den hyldest, der blev ham tildel. Han blev enstemmig optaget som medlem af det selskab, der havde belønnet hans digte, og enhver, «der vilde ansees for Skjønner af Talenter», gjorde ham sin opvartning i hans bolig. Digteren fra den lille norske trælastby var bleven literær hovedstadsløve.

Det var, som antydet, ikke paa literaturens vegne, han besøgte Kjøbenhavn, men i et ganske anderledes solid anliggende. I forening med en del Kristiania-kjøbmænd agtede han nemlig at for-

pagte tolden i Akershus stift. Han havde nemlig ingenlunde i disse aar glemt sine praktiske gjøremaal over sine literære bisysler. Ved siden af sin fabrikvirksomhed havde han været optaget af forskjellige slags embedsforretninger. I 1759 var han bleven toldinspektør, i 1760 viceraadmand, i 1763 virkelig raadmand og justermester for maal og vegt, og endelig blev han udnævnt til tolddirektør, efterat forpagtningen af tolden var gaaet i orden. I 1760 havde han ægtet en langelandsk præstedatter, der skjænkede ham et barn hvert eneste aar. Lykkelig familjefader, høitstaaende embedsmand, velstaaende forretningsmand, forgudet af sine omgivelser og populær ved sine digte som ingen anden dansk-norsk forfatter — hvad manglede der mere i lykken? Jo, der manglede en eneste ting: sundhed. Det intense liv, han levede, delt mellem arbeide og selskabelighed, det taalte han ikke; det paaskyndede udviklingen af den brystsygdom, han led af; i den sidste tid synes det at have gaaet raskt ned ad bakke; thi allerede et halvt aar, efterat han havde været feteret i Kjøbenhavn, døde han, knapt $36\frac{1}{2}$ aar gammel (21de januar 1765).

Portræt af Tullin.
(Det eneste kjendte originaleksemplar eies af universitetsbibliotheket.)

Hans sygelighed havde tidlig gjort ham fortrolig med tanken om at dø i en ung alder; et sted i sine skrifter udtaler han sig

endog, som om han var overbevist om, at døden vilde ramme ham i trediveaarsalderen. Med megen fatning tog han sin skjæbne, og han søgte sin trøst i rent humane betragtninger. Han mente, at livet var en drøm, hvis længde eller korthed ikke stod i noget som helst forhold til dens behagelighed: det kom kun an paa, at man indbildte sig at have levet seksti aar istedetfor tredive. For ham havde ikke denne drøm været særlig behagelig, og i sine triste øieblikke kunde han derfor dvæle ved tanken paa døden med en vis tilfredshed; tredive aar var en tilstrækkelig lang tid til at vise livets møisommeligheder, og den var lykkeligst, som døde ung. I sine gravskrifter priser han stadig døden, ikke som en indgang til evigheden, men som en befrielse fra alle livets byrder og besværligheder. — Med en vis stolthed erklærer han et sted i sine skrifter, at livet ikke regnes efter, hvor længe, men hvorledes man havde levet. Og et andet sted definerer han livet saaledes: «At tænke er at leve, at blive vis er at leve længe.» Efter denne opfatning havde han ikke levet saa kort endda. Der fandtes ingen ideer i tiden, som ikke passerede gjennem hans interesserede hjerne — det viser hans «Afbrudte Tanker over forskjellige Materier». I disse rask nedrablede udkast og notiser træder hans personlighed frem i et særdeles tiltalende lys. Snart udvikler han sine religiøse anskuelser, og snart paaviser han katholicismens vildfarelser; snart fordyber han sig i gisninger om overtroens oprindelse, og snart søger han at bestemme forskjellen mellem dyret og mennesket; snart sysler han med et eller andet økonomisk spørgsmaal, og snart undersøger han listerne over døde og fødte og prøver at uddrage almindelige resultater af deres tal; snart veier han de forskjellige anskuelser om kometernes væsen, og snart beskjæftiger han sig med spørgsmaalet om beskaffenheden af jordens indre — kortsagt: alle de spørgsmaal, der dengang stod

Tullins haandskrift og segl.

paa dagsordenen ude i de europæiske hovedlande, fulgtes med spændt opmærksomhed af den syge og overanstrængte leilighedsdigter oppe i den lille norske trælastby. Den trang til kundskab og oplysning, der danner et af de ædleste træk i det attende aarhundredes fysiognomi, var ogsaa en af hans bedste egenskaber. Paa dette punkt var han en efterkommer af HOLBERG, omendskjøndt han ikke naaede sin forgjænger hverken i dybde, klarhed eller selvstændighed.

Hans «Samlede Skrifter» udgaves paa enkens forlag (Kbhv. 1770—1773, tre bind). Første bind er forsynet med en biografi; hans «Udvalgte Digte» udkom i Kjøbenhavn 1799, forsynet med en karakteristik ved K. L. RAHBEK. L. L. DAAE har i vor tid skrevet hans biografi (i «Det gamle Christiania»), og en udførlig biografi og karakteristik leverede HENRIK JÆGER under titelen «En Kristiania-poet fra forrige aarhundrede» («Literaturhist. Pennetegninger», Kbhv. 1878).

Raadmand

Christian Braunman

Tullins

samtlige Skrifter.

Tredie Bind.

Kjøbenhavn,

Trykt hos Nicolaus Møller, Kongl. Hof-Bogtrykker.

1773.

Titelblad af Tullins «Samtlige Skrifter».

I tiden mellem HOLBERG's død og «Det norske Selskabs» optræden var det altsaa den lyriske poesi, som indtog den mest fremtrædende plads i literaturen. Her blev der gjort alvorlige forsøg paa at ind-

føre nye smagsretninger, bryde nye baner. Med STENERSEN gjorde tysk, med TULLIN engelsk indflydelse sig gjældende. Den sidste seirede ubetinget i øieblikket; men disse to retninger var dermed ikke færdig med hinanden; de dukkede snart op paany i mere udprægede skikkelser som de stærkt modsatte smagsretninger, der hyldedes af EWALD paa den ene side og det nye kuld af norske forfattere paa den anden.

Bredal. En nordmand, der kommer til at indtage en fremskudt plads ved begyndelsen af den kamp, disse smagsretninger kom til at føre, maa allerede paa dette tidspunkt omtales, da han var en mand af den ældre skole, en noget yngre samtidig af STENERSEN og TULLIN. Det er **Nils Krog Bredal.**

Han blev født i Trondhjem den 12te september 1733. Faderen, THOMAS BREDAL, der var lagmand over Nordland og Finmarken, er før nævnt som forfatter af et tarveligt krigspoem. NILS KROG arvede faderens literære interesser; men han arvede desværre ogsaa hans mangel paa skabende literær evne, og hos sønnen blev denne mangel saa meget føleligere, for det første, fordi han sigtede høiere, for det andet, fordi fordringerne var stegne. — Han blev student i 1749, og da han var færdig med andeneksamen, begyndte han at studere lovkyndighed; men literatur og theater optog dog mesteparten af hans tid. I 1752, altsaa ikke mere end 19 aar gammel, begyndte han at udgive en oversættelse af OVID's «Forvandlinger», som han senere fortsatte og bragte til afslutning. CLAUS FASTING har foreviget denne oversættelse i sit bidende epigram:

«Rom, Jordens Guder, Alt forvandled Nasos* Pen,
Til Vederlag Nils Krog forvandler ham igjen.»

I studenterdagene gjorde han bekjendtskab med den danske sprogrenser KASPER PETER ROTHE, der netop i disse aar var som ivrigst optaget af sin kamp mod de franske ords overvældende anvendelse i datidens danske sprog tildels paa gode nationale ords bekostning. ROTHE's ideer tiltalte BREDAL, og han blev en ivrig ven af sprogrensningen. Under disse omstændigheder besluttede han at bidrage sit til at ophjælpe sproget paa det felt, hvor hans specielle

* Ovid hed som bekjendt *Publius Ovidius Naso.*

interesser laa, nemlig det dramatiske, eller nærmere betegnet det lyrisk-dramatiske. Her var der store ting at udrette, og det var ligesaa modig som fortjenstfuldt gjort af den unge norske student, at han gav sig i kast med denne opgave. Det dreiede sig her ikke om at fortrænge en del snyltegjæster af gloser, men at skaffe det danske sprog borgerret paa den lyriske scene. Talescenen var bleven dansk; men operaer og syngestykker maatte udføres paa fransk eller italiensk, hvis det skulde være rigtig. Franske og italienske theaterselskaber havde jævnlig gjæstet Kjøbenhavn og høstet baade penge og bifald. FREDRIK DEN FEMTE holdt en fast italiensk opera, som han levende interesserede sig for og flittig besøgte, medens han i sine sidste leveaar ikke satte sin fod i det danske theater. Den smag, der udgik fra hoffet, blev naturligvis publikums i en by som Kjøbenhavn med dens udprægede hofsympathier. Talescenen var ringeagtet som simpel; alle skulde høre opera, selv om de ikke forstod et ord italiensk. Da var det, BREDAL faldt paa den idé at lave dansk tekst til de italienske melodier. ROTHE og hans vennekreds opmuntrede ham, og snart var han færdig med det første dansk-norske syngestykke. Det bærer titelen «Gram og Signe eller Kierligheds og Tapperheds Mesterstykker, et Synge-Spil i trende Optog, forfattet af Nils Krog Bredal. Til Fæderne-Sprogets Ære opført blant Kiøbenhavnske Studentere». Som bog udkom det 1756 i et efter datidens forhold sjelden elegant udstyr, forsynet med særdeles smukke illustrationer. De gammeldagse æsthetikere vilde ikke anerkjende syngespillet som literaturart. Mon ikke forfatteren ved at lade sit værk fremtræde paa denne soignerede maade har villet slaa et lidet slag for det slags frembringelsers hjemstavnsret inden bogverdenen? Sikkert er det, at han var en mand, der forstod at gjøre beregninger, naar det gjaldt at bringe det nye forsøg til at vække opmærksomhed. Det var hoffet, som først og fremst støttede den italienske opera; vilde man udrette noget, maatte man altsaa faa hoffet med, og det havde lykkedes i den grad, at endog en prins overvar denne studenterforestilling, der ikke blev givet paa nogen scene, men paa ROTHE's værelse.*

Emnet til stykket er hentet fra SAXO's fortælling om, hvorledes

* Ifølge Welhaven paa Bredals eget. De maa have boet sammen.

kong Skjolds søn Gram erobrede sin brud Signe. I dramatisk henseende er det hele en umulighed, og de lyriske partier er rimet prosa, der undertiden staar paa grænsen af det parodiske. Men —

«for første gang, for første gang
det giver mangen smaating rang.»

Havde ikke denne sætning holdt stik, saa havde «Gram og Signe» ikke faaet en plads i den dansk-norske literaturhistorie. — Stykket blev opført to gange og fandt en god modtagelse. Dette gav BREDAL blod paa tand, og allerede i 1757 havde han et nyt arbeide færdigt, der blev opført paa det samme sted og af de samme kræfter. Det var et slags forspil i anledning af kongens fødselsdag. Det bar titelen «Eremiten, et nyt Musikalsk Hyrde-Spil, indrettet som en Pastorelle». Titelfiguren i dette stykke lider af menneskeforagt og har trukket sig tilbage fra verden for at leve som eremit i en skov. Hverken venskab eller kjærlighed formaar at bringe ham tilbage til menneskenes samfund; først da han faar høre, hvilket mønster paa en monark kong FREDRIK DEN FEMTE er, og hvor tilfredse hans undersaatter lever, forlader han skoven og drager til Danmark. Flau kongesmiger i to akter — det er alt. Denne smiger banede ham imidlertid vei til nationalscenen, og han var fra nu af en mand, der stadig blev protegeret inden hoffet. Hans hensigt at gjøre danske syngespil «hoffähige» var allerede lykkedes. Paa det kongelige theater fik han i de nærmest følgende aar opført tre syngestykker — nemlig «Den lykkelige Hververe, et Original Dansk Synge Spil udi tvende Afhandlinger, indrettet som en Intermezzo til den Kongl. Danske Skue-Pladses Brug», «Det kræsne Val» og «Den tvivlraadige Hyrde eller den vovelige Prøve» —. Det var en produktivitet, hvis omfang ikke stod i forhold til dens literære gehalt. I 1761 blev BREDAL's virksomhed for theatret pludselig afbrudt, idet han blev udnævnt til borgermester i sin fødeby; allerede fire aar tidligere var han bleven viceborgermester; men dette var nærmest en titel, ikke et embede og gjorde altsaa ikke hans nærværelse i Trondhjem nødvendig. Nu maatte han imidlertid bryde op fra Kjøbenhavn og tage bolig i sin fødeby, hvor han blev helt til 1770.

I Trondhjem var der dengang samlet en liden kreds af frem-

Gram og Signe,

eller

Kierligheds og Tapperheds

Mesterstykker,

Et Synge-Spil i trende Optog,

forfattet af

Niels Krog Bredal.

Til Fæderne-Sprogets Ære opførte

blant

Kiøbenhavnske Studentere.

P.Cramer invt. et sculpt.

Kiøbenhavn, 1756.

Titelblad af «Gram og Signe».

ragende videnskabsmænd. Den danske historiker SUHM, hans norske ven og kollega rektor GERHARD SCHØNING og den som theolog, filosof og naturforsker lige grundlærde biskop JOHAN ERNST GUNNERUS var i de første aar af BREDAL's ophold alle tre bosatte i Trondhjem og oprettede her i forening det endnu bestaaende «kongelige norske Videnskabers Selskab». I dette selskab blev BREDAL sekretær og «berigede» dets skrifter med et par læredigte, der røbede paavirkning af TULLIN. Et tredie læredigt udgav han i Kjøbenhavn umiddelbart, efterat han var vendt tilbage til denne by. Ingen af disse læredigte har krav paa nutidens opmærksomhed. Med theatersager beskjæftigede han sig ikke i disse aar; der var jo ingensomhelst anledning til det; men da der i 1770 foregik en omkalfatring af det kgl. theaters indre forhold, ilede han øieblikkelig til Kjøbenhavn i det haab, at der kunde være noget at udrette for ham under den nye æra. Paa dette tidspunkt blev theatret overtaget af kongen; men overtagelsen foregik rigtignok under den forudsætning, at operaen skulde være hovedsagen, og derfor blev ogsaa den italienske kapelmester SARTI stillet i spidsen som leder af den hele kunstanstalt. Af praktiske hensyn maatte han imidlertid have en dansktalende mand ved sin side som meddirektør, og her var ingen nærmere end BREDAL med hans levende interesse, hans theatererfaring og fremfor alt med hans kjærlighed til operaen. Borgermesteren i Trondhjem blev altsaa udnævnt til SARTI's meddirektør. Resultatet af denne forbindelse mellem den italienske kapelmester og den norske theaterven blev ligesaa unaturligt, som forbindelsen i sig selv var. At staa i spidsen for theatrets sceniske, musikalske og literære ledelse var dem ikke nok; de vilde intet mindre, end at deres egne ord og toner skulde lyde fra de brædder, de beherskede. Det har vel været BREDAL, der med dilettantens vanlige kritikløshed var fader til denne idé; men SARTI gik ind paa den, og da BREDAL var færdig med manuskriptet til «Tronfølgen i Sidon, en original lyrisk Tragi Comoedie udi to Handlinger» *, da var SARTI ikke sen med at sætte dens arier og duetter i musik. Allerede den 4de april 1771 gik stykket over scenen og blev vel modtaget af publikum. — En

* Altsaa ikke længer «afhandlinger» istedet for akter, men det endnu brugelige «handlinger».

nybagt theaterdirektør er sjelden saa uklog at aabne sin virksomhed med et arbeide af egen frembringelse. Der er formeget at tabe i forhold til, hvad der kan vindes. BREDAL havde havt denne dilettantismens dumdristighed, og tilsyneladende var det gaaet udmærket godt. De gange, stykket blev opført udover vaaren 1771, gjorde det lykke. Det operagale publikum nød den pompøse musik og glædede sig over teksten, som i alle fald havde det fortrin fremfor de italienske tekster, at den kunde forstaaes. BREDAL's selvfølelse vokste ved denne medgang, og da saa endelig kritiken kom, da var han ikke den mand, som forstod at møde den med ro. Bævende af krænket selvfølelse fældte han sin lanse mod kritikeren og var saa blind af iver, at han ikke et øieblik mærkede, at denne lanse bare var en stage, som han rendte sig selv i livet. Havde han ikke gjort det, vilde det have gaaet hans stykke, som det er gaaet saa mangfoldige andre af scenens dramatiske døgnfluer: efter at have underholdt publikum en tid vilde det være sunket hen i glemsel. Nu bevirkede forfatterens ukloge optræden, at dette makværk fik en herostratisk berømmelse og kom til at staa som midtpunkt i en interessant literatur- og theaterhistorisk kamp. Det kan derfor ikke nytte at forbigaa det; man maa dvæle ved det, saa man kjender dette stridens æble uden kjerne. — Handlingen er holdt i et slags klassisk hyrdestil og henlagt til ALEXANDER DEN STORE's tid. Efter slaget ved Issus har Alexander besluttet at indsætte «urtegaardsmanden» Abdolonimus til konge i Sidon. Abdolonimus er ikke nogen almindelig urtegaardsmand; han tilhører selv den kongeæt, der har hersket i Sidon; men som vismand har han givet afkald paa det larmende hoflivs glans og trukket sig tilbage til filosofisk ensomhed. Da tæppet gaar op, lever han et nøisomt og lykkeligt liv i naturens skjød sammen med sin datter og sine urtegaardsfolk. Denne idyl bliver imidlertid afbrudt af Alexanders sendebud, der bringer meddelelsen om Abdolonimus's nye værdighed. Vismandens kjærlighed til den nøisomme ensomhed i naturens skjød vil i det første øieblik ikke vige for udsigten til det kongelige purpur; men disse vanskeligheder bliver dog hurtig mindre og mindre. Værre er det med en anden vanskelighed. Alexander har nemlig ikke blot valgt en konge; han har ogsaa udseet en tronfølger i Cleobulus, «en ung Person af fornem Byrd», og for at sætte

kronen paa værket har den almægtige makedonerkonge paabudt, at Cleobulus skal ægte Abdolonimus's datter Euphemia. Euphemia er imidlertid allerede trolovet med Agathocles, en af faderens gartnere. Trods sin ringe stilling er naturligvis ogsaa han «af fornem Byrd». Om ikke forfatteren undgaar at gjøre andre fadæser i sit stykke, saa undgaar han i alle fald med samvittighedsfuldhed den at lade sine personer gjøre sig skyldig i mesalliancer. De trolovede protesterer paa det bestemteste mod det despotiske kongebud. Det forøger selvfølgelig Abdolonimus's betænkeligheder; men da han endelig har besluttet at ombytte havesaksen med scepteret, saa maa ogsaa Euphemia finde sig i at ombytte sin Agathocles med Cleobulus. I næste handling er vi i templet, hvor formælingen allerede skal finde sted. Da kommer Agathocles ilende til; han er klædt i hvide klæder, hans haar er udslaget, og han har en grøn krans om hovedet. «Til en saa høitidelig Fest, som denne, hører et høitideligt Offer,» siger han . . . . «Sidon har faaet en Konge og Euphemia en Brudgom . . . . Agathocles alene har for sin oprigtige Kjærlighed intet andet faaet i sin Lod, hvorved han kan gjøre sig navnkundig for sine Medborgere end et Hjerte, som er for stort til at overleve Vanære.» Derpaa tager han høitidelig afsked med alle, «stikker sig og falder om». Over «en saa usædvanlig Dyd» (!!) bliver den lykkelige medbeiler i den grad rørt, at han gjerne vilde ofre tronfølgen, Euphemia, ja sit liv for at redde Agathocles fra døden. Selv Alexanders sendebud vilde nu ikke sætte sig imod, at Agathocles blev tronfølger og Euphemias brudgom, «om han endnu var i Live». Da — ja, da sker det utrolige. Agathocles reiser sig meget hastig og erklærer, at han lever. «Jeg forbeholdt mig at give mig Hjertestødet til det sidste Øieblik,» siger han. Saa ender alt i fryd og gammen; den skikkelige Cleobulus afstaar alt til fordel for Agathocles, og Alexanders sendebud udtaler for sig selv: «Ere alle Borgere i Sidon saa dydige som disse, jeg her haver forefundet, da kunde de endogsaa beskjæmme Grækerne.» Den gode Bredal maa have havt høist mærkværdige begreber om «dyd», hvis han overhovedet har forbundet noget begreb ved dette tidens modeord, som alle tomme hjerner brugte uden at tænke noget ved det. — Men heldigvis var der ogsaa tænkende mænd blandt theatrets publikum, mænd, for hvem banale deklamationer ikke var ensbetydende

med tragisk pathos, for hvem rimede prosalinjer ikke blev lyrisk poesi, selv om de var sat paa noder. Stykket havde givet den niogtyveaarige Wessel den første udfordring til at skrive sin geniale parodi «Kjærlighed uden Strømper»; men inden denne endnu var bleven skrevet, havde den attenaarige Rosenstand-Goiske offentliggjort en knusende kritik over stykket, og det var denne kritik, der gav stødet til den store theaterskandale, som knytter sig til erindringen om «Tronfølgen i Sidon».

Rosenstand-Goiske var trods sin store ungdom en meget belæst mand; han havde endogsaa beskjæftiget sig adskillig med poetikens theoretikere. Som kjøbenhavner havde han allerede fra barndommen af havt anledning til at se komedie, og disse to ting i forening har givet hans domme en hos en attenaarig usædvanlig modenhed. Naar der fra dansk side er gjort forsøg paa at opstille ham som et kritisk lys, da er imidlertid dette ligesaa skjævt som Welhaven's forsøg paa at reducere ham til ingenting eller saa omtrent. Den, der læser hans kritiker uden forud indtaget standpunkt, vil støde paa mange træffende bemærkninger, men ogsaa hist og her paa misforstaaelser, trivialiteter og ungdommeligheder. Rent umulig er han i stilistisk henseende; han skriver et sprog saa slurvet og klodset, at det er under al kritik. — Denne unge mand havde besluttet at udgive en kritisk theatertidende fra høsten 1771. Theatersæsonen aabnedes den 7de oktober med «Tronfølgen i Sidon», og samme dag udkom første nummer af «Den dramatiske Journal», der aabnede sin «sæson» med en kritik over stykket. Det allerede populære arbeide fik her en behandling, der stod i skarp modsætning til den modtagelse, publikum havde givet det. Ogsaa de rollehavende fik tildels holde for. Naturligvis var der ogsaa anerkjendende partier i kritiken; men de kom til at virke mindre fremtrædende ved siden af de dadlende, saa meget mere som der hidtil kun havde været anerkjendelse og ros at høre. Intet er forklarligere, end at Bredal følte sig krænket i sin forfatterlige værdighed. Her kom denne grønskolling, der reverenter talt ikke kunde knappe sine bukser, da han skrev og lod opføre sit første syngestykke, her kom denne fra skolestuen netop løsslupne guttehvalp og vilde lære ham, hvorledes et stykke skulde skrives, hans personale, hvorledes det skulde opfattes, — og det tiltrods for, at mange ligesaa kunst-

forstandige som høitstaaende personer havde givet baade stykket og spillet sit fulde bifald! BREDAL var indigneret, og i indignationens hede tabte han den smule sund sans, han havde. Han vilde knuse sin modstander, og til den ende fattede han den beslutning at skrive en antikritik; men det skulde ikke være en almindelig antikritik; den skulde være i dramatisk form, saaledes at kritikeren kunde faa sin dom forkyndt og sin straf eksekveret fra selve den scene, han havde fornærmet. Fluksens satte BREDAL sig til at skrive, og da indignationen gav pennen fart — ikke at forveksle med flugt —, saa var han snart færdig med «Den dramatiske Journal eller Critik over Tronfølgen i Sidon, et Efterstykke i een Handling». Det lille stykke udkom først i bogform, og i denne form er det naaet til vor tid. Betragter man det som antikritik, da indeholder det adskillige fornuftige bemærkninger, og BREDAL med sin theatererfaring vilde maaske have staaet sig ganske godt i striden, hvis han havde valgt den for en antikritik naturlige form; men ved at vælge den dramatiske form ødelagde han det hele. Havde han havt talent nok til inden den dramatiske ramme at latterliggjøre sin angriber paa en overlegen og morsom maade, da havde der intet været at sige; men han nøiede sig med at tage en virkelig antikritiks nøgterne indhold og skjære det til i replikform. Derved blev hans opus hverken fugl eller fisk, og det nederlag, han led, blev et af de komplette, som der ikke gives opreisning for. — En dumdristig mand var han atter, idet han udgav sin antikritik som bog, før den blev opført. Dog var det maaske ikke saa meget dristighed, der ledede ham, som en selvgod følelse af at være situationens herre og have hele publikum paa sin side. Heri gjorde han imidlertid en sørgelig feilregning, der paa det klareste viste, at saa levende interesseret han end var for theater og literatur, havde han dog ikke spor af fornemmelse af, at der i det aarti, han havde været borgermester i Trondhjem, var vokset op en ny ung slægt, der stillede høiere og ædlere krav til poesien, end han drømte om. Hele TULLIN's virksomhed laa jo mellem BREDAL's forfatterdebut og hans tilbagevenden til Kjøbenhavn, og under hans fravær foregik der noget for den nye literatursituation endnu betydningsfuldere, nemlig JOHANNES EWALD's første digtervirksomhed. JOHANNES EWALD havde allerede skrevet sit store gammelnordiske prosadrama «Rolf

Krage». Der er «schwung» i denne prosa, ofte for meget «schwung», og der er meget at udsætte; men med alle sine feil har det den fortræffelige egenskab, at man undertiden faar en levende følelse af, at det er skrevet af en digter. Til scenisk brug var det uskikket, og theatret bragte det ikke til opførelse; men heri saa den danske EWALD-sindede studenterungdom en uretfærdighed, og den var rede til at tage parti og demonstrere, saasnart leilighed gaves. Til denne ungdom hørte netop ROSENSTAND-GOISKE; det var i grunden i dens navn, han havde talt, da han skrev sin kritik, og EWALD's «Rolf Krage» stod fra første færd af truende i horisonten. Da nu kritiken over «Tronfølgen i Sidon» blev angreben, og angrebet skulde føres fra selve scenen, da begyndte blodet at bruse, og den hidtil uhørte idé at faa istand en theaterdemonstration begyndte at dukke op. Den 25de november skulde stykket opføres, og allerede den 20de opkastede en indsender i «Kjøbenhavns Adresseavis» det spørgsmaal, om det var tilladt at pibe i theatret; den, som kunde give et fyldestgjørende svar paa dette spørgsmaal, «inden et vist lidet Original bliver opført, han forbinder derved høiligen et Selskab af nogle og fyrretyve Personer». Dette inserat fremkaldte i de nærmeste dage en liden avisfeide. Nogle besvarede det opkastede spørgsmaal bestemt benægtende, idet de henviste til en gammel plakat fra 1753; men andre henholdt sig til den af STRUENSEE nys indførte trykkefrihed og mente, at frihed til at give bifald eller mishag tilkjende i theatret maatte være en direkte konsekvens af ytringsfriheden. Ligeoverfor det saakaldte «Selskab af nogle og firti Personer» truedes der med et «Selskab», der var tyve gange saa talrigt. Det saa i det hele taget ud til krig. BREDAL vidste, at han havde flertallet paa sin side, og han lod det staa til. Det blev en livlig theateraften, for at bruge et mildt udtryk. De EWALD-sindede studenter stod i sluttet geled som stykkets og forfatterens modstandere; men paa den anden side stod hele den yngre kjøbenhavnske officersstand, en talrig skare af Jacob von Tybo'er og Didrich Menschenschreck'er, der betragtede striden som en kjærkommen anledning til at aflægge en liden prøve paa sit martialske mod. Desforuden sværmede de for theatrets af ROSENSTAND angrebne primadonna, og endelig skal de have faaet en rigelig forsyning af fribilletter i tillid til deres drabelighed. Saa

fortælles der i alle fald; men det kan jo hænde, at det sidste ikke er sandt; i det hele taget maa man være meget kritisk ligeoverfor meddelelserne fra denne kamp; thi alle er farvede af den stærke stridsstemning, der har fremkaldt dem. Derfor er ogsaa de forskjellige literaturhistorikeres referater af selve theaterslaget saa afvigende, at det er rent forbausende. WELHAVEN f. eks. fremstiller det, som om tumulterne først brød løs, efterat slutningssangen i «Den dramatiske Journal» var sunget; efter andre beretninger var piberne da allerede forlængst kastet paa porten. Denne uoverensstemmelse har adskillige andre i følge. At WELHAVEN's fremstilling paa det nævnte punkt beror paa en feiltagelse, er sikkert. Kampen begyndte allerede under «Tronfølgen i Sidon»; stærke mishagsytringer mødtes af dundrende bifaldssalver: saa længe «Tronfølgen» varede, lod de krigførende magter sig nøie med denne skarpe noteveksling. Men saa kom det saakaldte «Efterspil», og da brød fiendtlighederne løs for alvor. En af skuespillerne havde lavet en karikatur af ROSENSTAND-GOISKE; han blev udpebet af studenterne, saasnart han viste sig. Men nu var det martialske mod ikke længer til at styre. Den raa KÖHLER BANNER, der et par maaneder senere gjorde sig saa herostratisk berømt gjennem sin tølperagtige optræden ved dronningens fængsling, reiste sig og brølede: «Heraus mit den Lümmeln!» Paa dette kommandoraab styrtede officererne sig over studenterne, og efter et voldsomt slagsmaal blev de sidste kastet paa porten. «Weiter!» brølede nu KÖHLER BANNER, og stykket blev spillet tilende under en overflod af bifaldsytringer, hvori der ikke blandede sig en eneste disharmonisk pibe. Først da de seiersdrukne krigsmænd forlod theatret, kom det atter til kamp, og flere mindre skjærmydsler forefaldt senere paa kvælden rundt paa forskjellige steder i byen. Det var den første virkelige theaterkamp i det danske theaters historie. Men politiet var ikke synderlig begeistret over denne maade at lave theaterhistorie paa; politimesteren forpurrede spektaklernes gjentagelse ved at forbyde efterspillets gjenopførelse, og allerede et par dage efter slagets dag offentliggjorde han en politiplakat, der paa det strengeste forbød pibning og andre demonstrationer i theatret. Trykkefrihed og «pibefrihed» var altsaa ikke det samme, det havde man nu politiets ord for. Men da nu pibefriheden blev fornægtet, blev trykkefriheden brugt som surrogat,

og den blev benyttet i stor udstrækning. I avisartikler og flyveblade blev Bredal kritiseret og gjennemheglet, og skjøndt hans «Tronfølgen i Sidon» endnu gik over scenen en del gange, var det dog fuldstændig slut med hans anseelse som dramatisk forfatter. Hans tilhængere officererne kunde vistnok smide «journalisterne» ud af theatret; men ligeoverfor disses skriftlige forsøg paa at lede opinionen til kritisk forstaaelse, der stod disse uniformerede buldrebasser magtesløse. Og endnu værre blev det, da Wessel slap latteren løs i «Kjærlighed uden Strømper»; det var «hjertestødet» for Bredal's dramatiske poesi. — I virkeligheden blev officerernes bifaldssalver i november 1771 ikke andet end et slags honnørsalut ved skuespildigteren Bredal's ligbegjængelse. Selv synes han at have følt dette; i alle fald gav han senere ikke noget livstegn fra sig som dramatisk forfatter. Han indskrænkede sig til at oversætte franske syngespil for den scene, hvis leder han vedblev at være lige til sin død (1778).

Som theaterleder staar Bredal meget høiere end som forfatter. Han viser sig her i besiddelse af en national interesse og en literær forstaaelse, der er al ære værd. Efter selv at have skaffet det hjemlige sprog borgerret i syngestykket og gjort forsøg paa at frembringe originale danske syngespil — et forsøg, der trods sine mangler ikke var uden betydning, idet det banede veien for Ewald's arbeider paa dette omraade —, vilde han ogsaa gjøre sit til at skjænke landet en national tragedie. Ogsaa tragedien havde tidligere næsten udelukkende været dyrket af de udenlandske (franske) theaterselskaber. Den danske skueplads havde holdt sig beskedent tilbage. Man havde opført et par af Voltaire's tragedier i slette danske oversættelser, og dermed var det bleven. I oktober 1771 — altsaa kort efter sin tiltræden som theaterdirektør — offentliggjorde imidlertid Bredal en bekjendtgjørelse, der fortjente opmærksomhed, selv om den ikke havde havt de følger, den havde. Kjernen i den bestod af disse ord: «Enhver Patriot og Elsker af Sproget længes efter at se den første danske Original-Tragedie. Man er allerede overbevist om, at dette har sin Grund, ikke i Mangel af Genier iblandt os, men maaske i Mangel af Opmuntringer og Belønninger. For nogenlunde at afhjælpe denne Mangel, er det bleven besluttet, at naar et nyt originalt dansk Hovedstykke til Skuepladsen

er indleveret, og spillet et Par Gange, med Bifald af Publikum, da bliver en heel Aftens Indkomst overdragen til Stykkets Forfatter.» — Det var et efter datidens forhold enestaaende storartet tilbud. Den danske skueplads havde egentlig ikke været ødsel med forfatterhonorarer, og det var jo forklarligt nok; den havde ikke noget at ødsle med. Holberg havde overladt sine skuespil til theatret uden spor af økonomisk vederlag, og Bredal har vel neppe havt mere pengeudbytte af sine. Men her stilledes der i udsigt en ganske vakker indtægt for forfatteren, saafremt hans stykke faldt i publikums smag. At Bredal her havde fundet paa en god idé, det fremgaar klart nok af, at denne maade at honorere en forfatter paa blev fastslaaet ved det kgl. theater og var gjældende langt ind i vort aarhundrede. Ved Kristiania theater har den været praktiseret helt ned mod 1880. Da blev den opgivet, fordi det viste sig, at den under moderne forhold undertiden kunde virke parodisk. — Bredal's opfordring frugtede som bekjendt; Johan Nordal Brun, nordmand og trønder som direktøren selv, indleverede sin tragedie «Zarine», der blev antaget, opført og gjorde megen lykke. I det hele taget synes Bredal ikke at have bøiet af for nogen hindring, naar det gjaldt at opmuntre talenter til at berige fædrelandets dramatiske literatur. Nogen grund til at nære velvillige følelser for Ewald havde han ikke — dertil havde denne i «De brutale Klappere» gjort altfor grovt nar af hans tilhængere i theaterstriden; men ikke desto mindre paaskjønnede han Ewald's begavelse, og skjøndt det vel kan være en smule tvivlsomt, hvorvidt han virkelig har «opmuntret» den danske digter til at skrive for scenen, er det dog en kjendsgjerning, at han interesserede sig levende for Ewald's «Balders Død» og fik dette nationale syngestykke bragt til opførelse. Han maa uden tvivl have læst «Balders Død» med underlige følelser. For ham var dette arbeide baade et nederlag og en seir. Et nederlag var det, idet det stillede hans forfattervirksomhed paa syngestykkets omraade fuldstændig i skyggen; men paa samme tid var det en seir; thi den kunstform, hvis indførelse han for tyve aar siden var begyndt at kjæmpe for, den holdt her sit indtog i form af et ægte digterværk. Bredal oplevede imidlertid ikke stykkets opførelse; han døde kort tid forud, 45 aar gammel.

II. Wessel og hans samtid. Det norske selskab (1772—1787).

Tiden fra 1750 til 1770 kunde tegnes i faa og simple linjer. Der var ikke mange figurer paa den literære skueplads, situationerne var enkle og karaktererne lidet sammensatte. STENERSEN, TULLIN, BREDAL, disse tre nordmænd, var de eneste forgrundsfigurer; men de havde liden betydning i kraft af sin egen literære personlighed; deres styrke bestod nærmest i at være indledere og forberedere. Ved begyndelsen af syttiaarene var deres rolle udspillet. De havde — mere eller mindre — øvet indflydelse paa det nye forfatterkuld, STENERSEN mindst, TULLIN mest; men det nye kuld havde ogsaa øst af andre kilder, og de stod i et uafhængigt forhold til de ældre, der aabnede fri adgang for kritik. STENERSEN's bryllups-ode har neppe havt nogen beundrer i WESSEL, og hvilken medfart BREDAL's syngespil fik, det ved vi allerede.

En efter en træder den nye slægts mænd frem paa skuepladsen omkring 1770. Der er grøde i jorden og vaar i luften. Det er et slags gjennembrud, hvor kræfterne svulmer og evnerne udfolder sig. Alligevel skabtes der ikke nogen ny literatur, som samtidig i Tyskland. Man blev staaende paa den gamle grund, og det blev ikke stort mere end tilløb og forberedelser og fremfor alt kritiske undersøgelser og overveielser. Tiltrods for, at tiden eiede et positivt digtergeni som JOHANNES EWALD, er dens grundpræg ikke skabende, men kritisk.

Ligesaa enkle som det forrige afsnits grundforhold var, ligesaa sammensatte er dettes. Her er nye elementer, som gjør sig gjældende, nye modsætninger og nye kombinationer. Det er en stridens og uroens tid, og derfor kommer uvilkaarlig ogsaa noget af denne uro til at meddele sig til skildringen af den.

En modsætning, som her gjør sig gjældende for første gang, er den nationale. Før havde der ikke været følt nogen forskjel mellem nordmænd og danske, i alle fald ikke nogen forskjel, der førte til uoverensstemmelser og rivninger. For HOLBERG havde dansk og norsk været væsentlig ét, skjøndt han jo erklærede, at han som født i Norge ikke var «Paars'es Landsmand»; trønderen BREDAL var «national» og arbeidede for udvidelsen af sprogets om-

raade; men «sproget» var det danske; gudbrandsdølen STENERSEN slog sig for bestandig ned i slettelandet og havde kun nu og da nogle svage patriotiske anfald ved erindringen om barndomshjemmets fjelde; endelig var kristianienseren TULLIN akkurat saa meget norsk, som han uvilkaarlig maatte blive ved at leve hele sit liv i norske omgivelser. Men nu blev det anderledes: en norsk nationalfølelse gjorde sig gjældende. Disse norskfødte forfattere fra begyndelsen af syttiaarene var stolte af at være nordmænd, pukkede paa at være nordmænd, og det var ikke frit for, at de saa en smule ned paa brødrene fra slettelandet, de «bløde danske». Hos de mere umiddelbare naturer antog denne nationalfølelse let karakteren af en vis broutende kraftpatriotisme, saaledes som tilfældet var i JOHAN NORDAL BRUN's «Einar Thambeskjælver»; hos de mere reflekterede optraadte den som et slags elegisk hjemlængsel, parret med spot over «jyderne», i dette tilfælde en norsk lidet smigrende fællesbenævnelse paa alle danske.

Det var under det korte, men bevægede og vækkende STRUENSEEske styre, at disse norske forfattere dukkede frem i literaturen. Al gammel slendrian skulde afskaffes i overensstemmelse med aarhundredets oplyste ideer, alle misbrug rettes, og reformer og forbedringer indføres i stor udstrækning — altsammen i en haandevending. Alle, som følte sig forurettede og tilsidesatte, begyndte at drømme lyse drømme om en lykkelig tid, da deres berettigede ønsker skulde gaa i opfyldelse. Og mellem de forurettede og tilsidesatte stod Norge i første række. Landet var et kongerige og folket en nation; men der savnedes nationale institutioner, som paa samme tid var udtryk for denne kjendsgjerning og styrkede folkets følelse af den. Fra institutionernes side betragtet var Norge væsentlig en provins. Trods den norske handels omfang og selvstændighed havde Norge ikke sin egen bank, og tiltrods for, at de norske embeder i den senere tid stadig blev rekruteret med nordmænd i stor udstrækning, savnede dog landet en høiere læreanstalt, hvor dets sønner kunde finde sin uddannelse. Tidligere havde nordmændene ikke følt noget savn i disse retninger og ikke stillet noget krav. Nu vaagnede savnet, og kravet stilledes. Norge maatte først og fremst faa sit eget universitet, og til STRUENSEE knyttede sig haabet om at se denne tanke ført ud i virkelighed. Blandt alle de forhold,

der skulde reformeres, var ogsaa universitetsforholdene. Biskop GUNNERUS, der havde været professor baade i Tyskland og Danmark, blev kaldt ned til Kjøbenhavn for at afgive betænkning om, hvorledes universitetsforholdene rettelig burde ordnes, og blandt de spørgsmaal, som han havde faaet i opdrag at tage under overveielse, var ogsaa spørgsmaalet om oprettelsen af et norsk universitet. De norske patrioter glædede sig allerede over, at spørgsmaalet nærmede sig sin heldige løsning med stærke skridt — da kuldkastede STRUENSEE's fald alle reformplaner og saaledes ogsaa den dristige tanke at oprette et norsk universitet. Undfanget af nordmænd og knæsat af tyskeren STRUENSEE blev den kvalt i fødselen af danskeren GULDBERG, som en paladsrevolution og hofintriger havde stillet i spidsen for styrelsen. Nordmændene var skuffede og trak sig tilbage med sine krav; nu kunde det saa alligevel ikke nytte at fremsætte dem. Nogen begeistring for det nye styre kunde man imidlertid ikke vente af denne flok. Den unge brødløse embedsjæger JOHAN NORDAL BRUN krummede ryg for ham, og JOHAN VIBE var hans privatsekretær uden at krumme ryg; men ellers staar nordmændene i det store og hele taget ikke i noget forhold til den GULDBERG'ske reaktion. I WESSEL's skrifter støder man paa et par poemer til forherligelse af GULDBERG's støtter, enkedronningen og arveprinsen. De er imidlertid bestilte fødselsdagspoemer og er saa slappe og kjedelige, at man trygt tør sige, at naar en forfatterpersonlighed som WESSEL ikke frembragte noget bedre, da har hans muse for anledningen nægtet sig hjemme. Og WESSEL's forhold til sin muse var af den art, at naar han ikke følte forbindelsen rigtig levende og intim, saa kunde han ikke faa hende i tale. Han har engang skrevet en indledning til et digt, som aldrig blev fuldendt, og slutningen af dette lille brudstykke siger mere om hans forhold til den politiske situation end hans vers til enkedronningen og arveprinsen. I anledning af et af marinens menige foranstaltet opløb juleaften 1771 skrev den bekjendte historiker LANGEBEK et par slette digte, hvori han forherligede kongehuset og nationen paa den tyske usurpator STRUENSEE's bekostning. Blandt andre tarvelige egenskaber havde disse digte ogsaa den, at de fremtraadte som et æselspark, idet de først saa lyset efter STRUENSEE's

fald. Den muse, som LANGEBEK havde havt omgjængelse med ved denne leilighed, kalder WESSEL

«— — — den smageløse Luder,
som indgav Langebek hans Juleaftens-Sludder.» —

— Foruden at være reaktionært var det nye system nationalt dansk. Det var det triumferende tyskeri, som led et nederlag ved STRUENSEE's fald, og den danske patriotisme reiste sig i jubel; men heller ikke her var nordmændene rigtig med. Deres nationalfølelse var som sagt begyndt at skille sig ud som særlig norsk, og opsvinget i den danske fædrelandsstemning bidrog nærmest til at gjøre forskjellen føleligere.

Man vil allerede heraf forstaa, at den kreds af forfattere, vi nu skal beskjæftige os med, det er ikke længer naturaliserede danske borgere som de fleste af aarhundredets tidligere norske forfattere; det er indflytterfolk, der aldrig bliver rigtig hjemme i de nye forhold, og som en efter en trækker sig tilbage fra livet i det literære midtpunkt for at tilbringe resten af sine dage oppe paa en norsk embedsgaard, skrivende og digtende i gammeldags gemytlighed langt ind i vort aarhundrede, som om man endnu skrev sytten hundrede og sytti eller otti. —

— Ikke blot i national, men ogsaa i literær henseende begyndte nordmændene at indtage en bevidst særstilling ved dette tidspunkt. HOLBERG havde skabt interesse for engelsk og fransk aandsliv; TULLIN havde vakt sansen for engelsk poesi. England og Frankrig var de kilder, hvorfra syttiaarenes unge Norge hentede sin aandelige næring. WESSEL vendte sig med forkjærlighed mod England, CLAUS FASTING var fransk i alt, hvad han skrev, JOHAN NORDAL BRUN efterlignede den franske tragedie, tiltrods for at han slet ikke kunde det franske sprog, brødrene FRIMANN o. fl. skrev naturbeskrivende digte i engelsk smag, o. s. v., o. s. v. Det gamle forhold til Vesteuropa var fremdeles levende som i HOLBERG's og siden i TULLIN's dage. Gjennem hele det attende aarhundrede vedblev det at være et af de mest betegnende træk i nordmændenes literære karakteristik; gjennem hele aarhundredet markerer dette træk en hovedegenskab ved nordmændenes literaturhistoriske betydning for fællesliteraturen. Danskerne var fremdeles under tysk indflydelse, og nordmændene dan-

nede en sund modsætning og et gavnligt kritisk korrektiv ligeoverfor tyskeriet. Dette er bleven erkjendt selv af danske literaturforskere paa en tid, da modsatte, af nationale følelser farvede opfatninger endnu stod i vaaben mod hinanden. —

— Striden om KLOPSTOCK's digtning omkring 1750 var, som vi før har seet, af kort varighed. KLOPSTOCK og KLOPSTOCK'ianismen drog ud af kampen uden hverken at have vundet en seir eller lidt et nederlag. KLOPSTOCK levede fremdeles behagelig som dansk hofpensionist, og hans «Messias» saavelsom hans oder og skuespil vedblev at have begeistrede læsere inden det danske publikum. Men nogen dansk skole dannede han ikke. STENERSEN, der var begyndt som en saa lovende elev, skulkede snart af skolen, og saa kom TULLIN med sin engelske smag; for en tid beherskede han situationen trods tyskerne. — Men i det samme hefte af «Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber», hvori TULLIN's sidste prisdigt blev offentliggjort, blev der ogsaa trykt en allegori paa prosa, betitlet «Lykkens Tempel». Forfatterens navn meddeltes ikke, og selve allegorien var ikke skikket til at vække nogen usedvanlig opmærksomhed; den var omtrent, som slige arbeider pleiede at være i datiden. Men den unge mand, som havde skrevet den, han var ikke, som unge forfattere dengang pleiede at være. Han var en abnormitet, en blanding af geni og sygelighed, paa den ene side rig paa ædel fantasi og skjøn følelse, paa den anden side et offer for føleri og fantasteri, det mest irrationelle fænomen i rationalismens tidsalder, en romantiker før romantiken. JOHANNES EWALD var født i Kjøbenhavn den 18de november 1743. Faderen var en for sin strænge pietisme bekjendt præst; moderen synes at have været en stræng og haardhjertet kvinde, der ikke forstod sin søn og behandlede ham som et udskud, da han paa grund af sygdom og fattigdom trængte hendes hjælp. Faderen døde, da gutten var elleve aar gammel, og han blev nu sendt til Slesvig lærde skole, hvis rektor var en ægte pædagogisk tørpeis i datidens snørkelstil. JOHANNES EWALD havde nemlig allerede vist sig i besiddelse af en meget livlig fantasi, en dengang meget ilde anseet egenskab, og den gjaldt det da at faa ribbet ham for itide. Den slesvigske rektor gjorde vistnok sit bedste; men denne rationelle skolemand havde den feil tilfælles med de fleste af sine samtidige «medbrødre»: han forstod ikke at beregne

Johannes Ewald.

irrationelle størrelser. EWALD fortæller selv i sit mærkelige selvbiografiske brudstykke («Levnet og Meninger»): «Jeg var fra Barnsben af en svoren Elsker, en Beundrer af alt det Besynderlige, det, hvormed man lettest kunde skille sig fra Mængden og saaledes blive bemærket, ofte omtalt og peget med Fingre paa. Hvilken Sæd til sande og glimrende Dyder, om den havde blevet nyttet og styret i den rette Flugt! Men saa lod alle mine pedantiske Lærere, ikke een eneste undtagen, sig nøie med at proppe min Hukommelse fuld af bibelske Sentenser, latinske og græske Gloser og philosophisk Sladder, uden at een bekymrede sig om at danne mit brusende Hjerte eller lod det sig vedkomme, enten jeg kunde tænke og føle eller ei.» Blandt tjenestefolkene fandt EWALD næring for den fantasi, som blev sultefodret af hans lærere, og i eventyrenes verden fandt han den sande virkelighed. «Jeg har uden Tvivl ønsket at seile paa en Høvlspaan som Espen, førend jeg har ønsket at erobre Verden som ALEXANDER DEN STORE.» Senere blev det ikke eventyrene fra folkestuen, men de bøger, han fik fat i, der gjorde indtryk paa hans fantasi. Især gjorde «Robinson Crusoe» et vældigt indtryk paa ham. Han maatte selv for enhver pris blive en ny Robinson, syntes han, og saa flygtede han fra skolen og gav sig paa vei til Holland, hvorfra han vilde drage paa langfærd i haab om at strande paa en eller anden øde ø. Han var ikke kommen længer end fire mil fra Slesvig, før han blev fakket og bragt tilbage. Men denne mislykkede ekspedition kurerede ham ingenlunde. Nitten aar gammel fik han som student et nyt romantisk indfald, der ikke var stort fornuftigere. Han var dengang bleven student og havde forelsket sig paa liv og død i den vakre ARENDSE HULEGAARD. Det theologiske studium var en altfor langsom vei at vinde frem til hende paa; fort maatte det gaa, og ingen steder vandtes æren hurtigere end i krigen — følgelig rømte han hjemmefra og gik i preussisk krigstjeneste. Syg og forkommen vendte han tilbage til Kjøbenhavn i 1760 efter at have oplevet en mængde eventyr og døiet meget ondt. Det ry, han havde vundet, var bare ry for at være en uforbederlig fusentast. Med dette umulige subjekt vilde ARENDSE HULEGAARD ikke indlade sig, selv efterat han havde taget sin theologiske eksamen. Hans kjærlighed var haabløs og vedblev at være det. Han søgte glemsel i et vildt liv; men det bidrog kun til yder-

Johannes Ewalds portræt.

(Efter maleri af Erik Poulsen, gjengivet i professor M. Hammerichs biografi af Ewald.)

ligere at nedbryde hans svage kræfter, og som en syg, i regelen sengeliggende mand er det, han udfolder blomsten af sin forfattervirksomhed. — Her er naturligvis ikke stedet at levere en karakteriserende fremstilling af denne forfattervirksomhed; nogle korte antydninger faar være nok til at markere hans literære plads i modsætning til nordmændenes. Ligesaa franske og engelske som nordmændene var i sine aandelige og literære forudsætninger, ligesaa tysk var JOHANNES EWALD; han var et stykke af en «Sturm-und-Drang»-natur; men det var kun i sit liv, ikke i sin digtning, at han tilhørte «Sturm-und-Drang»-perioden. Hans naturel var for dansk og hans opdragelse for klassisk til, at han kunde gribes og paavirkes af de aller nyeste retninger i tysk literatur. Da han begyndte sin forfattervirksomhed, stod CORNEILLE endnu for ham som det store efterlignelsesværdige forbillede i dramatisk poesi, og da han opgav dette standpunkt, blev det ikke SHAKESPEARE, men KLOPSTOCK, han valgte til ledestjerne. Den KLOPSTOCK'ske blanding af halvpietisme, klassicisme og urgermanisme tiltalte og fængslede EWALD, og han blev KLOPSTOCK's svorne beundrer og hans ivrige efterligner. KLOPSTOCK's «Messias» var for ham et slags bibel, som han ikke slap af haanden selv paa dødsleiet; den tyske digters hastemte oder gav stærk gjenklang i hans ha-stemte natur, og endelig gjorde den KLOPSTOCK'ske urgermaniske skuespildigtning et saa stærkt indtryk paa ham, at han forsøgte at skabe et urnordisk eller urdansk drama i stil med, hvad KLOPSTOCK havde skjænket sit land: For ham var KLOPSTOCK overhovedet læreren, mesteren, den store banebrydende forgjænger, i hvis fodspor det bare gjaldt at følge, saa godt det lod sig gjøre. Lidt efter lidt arbeidede hans sunde danskfødte digtereiendommelighed sig ud af al denne tyske taage, og i sine sidste værker havde han skallet det tyske lag af og var original dansk digter, som ingen havde været det før ham; men dette var først, da den stridbare tid i begyndelsen af syttiaarene var forbi, og da allerede den literære gruppering var en fuldbragt kjendsgjerning. — Syg og forkommen, som EWALD allerede længe havde været, levende under trykkende forhold i et sjællandsk fiskerleie, var han dog, som før sagt, bleven et slags centrum i hovedstadens literære liv, en personlighed, der skjøndt fraværende spillede

en fremtrædende rolle, et brændende stridsspørgsmaal, der skabte to mod hinanden fiendtlige leire, en norsk og en dansk-tysk.

«Det norske Selskab».

Af disse to leire er den norske uden sammenligning bleven den berømteste. Enhver kjender «Det norske Selskab». Det dannede sig saa at sige af sig selv lidt efter lidt, og fra først af havde det ikke spor af literær karakter, men var udelukkende selskabeligt. Det var klubbernes og kaféernes blomstringsperiode. Tiden var fyldt af uro og gjærende ideer; menneskene trængte at komme sammen og udveksle sine meninger, og kaféen blev mødestedet. I Paris blev *Café Procope* en verdensberømt konkurrent af de yndede saloner; her traf tidens skjønaander og tænkere hinanden, og her udstrøedes mangt et frø, som senere kom til at spire. I Danmark havde kaféen ingen gammel anseet konkurrent i salonen. Kaféen skjød frem som en nødvendig følge af den udviklingsretning, livet havde taget, og dens frie og gemytlige omgangsformer gjorde den hurtig populær.

I en af det gamle Kjøbenhavns smaagader — den endnu eksisterende Sværtegade — havde en vinhandler ved navn JUEL oprettet en liden kafé; det hele var ganske primitivt, og værtens hustru, den senere som «Det norske Selskabs» prægtige værtinde berømte madame ANNA CATHRINE JUEL, en jydsk provstedatter, stod selv for serveringen. NILS KROG BREDAL skal have været den første nordmand, der blev stamgjæst her, og snart kom den ene nordmand efter den anden, ikke bare folk med literære tilbøieligheder, men alleslags studerende og studerte, baade folk med og folk uden hoved. Hvad bestilte disse mennesker, naar de kom sammen? Hvad man pleier at bestille paa kaféer. De drak, disputerede, sagde vittigheder og morede sig i det hele taget saa godt, de kunde. Engang imellem har vel ogsaa tanken paa hjemmet og dem, som levede derhjemme, lagt en alvorligere grundtone i de unge menneskers sammenkomster. En af de mest yndede fornøielser var at lave vers. Der blev udsat en prisopgave for det bedste vers over et opgivet thema, og prisen var en bolle bisp. I WESSEL's skrifter kan man finde titlerne paa adskillige af disse prisopgaver. Snart var det en latinsk sentens, snart var det «en drikkevise», snart en omtalt dagsbegivenhed, snart et for anledningen opdukket samtaleemne. Enhver kunde del-

tage i konkurrancen, baade de, der kunde skrive vers, og de, der ikke kunde. Følgelig fremkom der baade kvikke og dumme ting; men hovedsagen var, at man morede sig, kanske mangen gang vel saa godt over det dumme som over det kvikke. Man var i det hele taget ikke skaansom, og den, som ufrivillig gav sig til pris for satiren og latteren, han fik i regelen gaa igjennem. Det første skridt til et slags organisation tog selskabsbrødrene, da de — vistnok meget tidlig — besluttede, at der skulde anskaffes en versprotokol, hvori de forskjellige produkter skulde indføres. Den oprindelige versprotokol er gaaet tabt; men der findes flere mere eller mindre fuldstændige afskrifter, saa man kan danne sig et noksaa fyldigt begreb om frembringelsernes karakter.

Nordmændenes munterhed trak folk til kaféen, og det har vel ikke altid været frit for, at paatrængende personer har forstyrret. Ved en saadan leilighed er sandsynligvis WESSEL's vers til en hestehandler bleven til:

«Den Mand, som sælger Heste,
Han gjorde vist det Bedste,
Ifald han gik sin Vei;
Thi man ham lider ei.»

Paa en pynteligere maade er vist aldrig nogen hestehandler bleven vist døren, og den har vel været ligesaa virkningsfuld som det vand, der skvættes paa gaasen. Selskabet lærte snart, at skulde det kunne fortsætte sine sammenkomster, som de var begyndt, saa maatte de faa en stue for sig selv, hvortil kun indviede havde adgang. Særlig blev denne trang stærk, da kampen om «Tronfølgen i Sidon» og opførelsen af BRUN's «Zarine» havde givet nordmændene rigt samtalestof, og en af gjæsterne, den praktiske og energiske OVE GJERLØV MEYER, traf da i april 1772 de fornødne aftaler med værtskabet. En stor stue med flere smaa siderum stod fra nu af hele dagen til nordmændenes udelukkende afbenyttelse, og dermed var «Det norske Selskab» stiftet. Endnu var der ikke literært præg over selskabet; det var kun et slags norsk separatisme, som gjorde sig gjældende. Nordmændene ønskede at komme sammen uden at blive forstyrrede af fremmede elementer. To aar efter selskabets stiftelse udtalte stifteren dette paa sin snørklede maade: «Enhver af os ønskede at have et Selskab, hvor han kunde tilbringe

de Øieblikke, som en anspændt Aarvaagenhed og forud anvendt Flid kunde skaffe ham tilovers fra mange og vigtige Forretninger, hvor han, betrygget for ubehageligt Møde og ubekjendt Omgang, for tvetydige Ansigter og ubeleilige Morsomme, kunde ved bekjendte Venners Hielp forjage den fortredelige Kjedsommelighed, som indsniger sig ofte endog i den bedst anvendte Eensomhed, og er altid en vis Giest i hvert Selskab, som ei forædles ved skjønsomt Valg. Det var Selskabets første og navngivne Hensigt, den behagede ved sin Uskyldighed, og mange underskrev en Plan, hvis største Skjønhed var dens Simpelhed.» Men den nye ordning svarede ikke til forventningerne; det hele var for høitideligt; selskabets bedste elementer begyndte atter at ty ind i kaféen, og de, som blev igjen, var stramme doktrinære — som SØREN MONRAD —, der skaffede selskabet fiender ude i staden ved sine skarpe udfald mod EWALD og hans tilhængere. Mellem disse grinebidere var versprotokollen ikke længere i brug, og selskabet begyndte i det hele taget at føre en temmelig hensygnende tilværelse. Det gjaldt at rekonstruere det — og OVE GJERLØV MEYER var atter manden, som tog initiativet. Selskabets literære virksomhed skulde gjenoptages; men det hele skulde ikke længer bare være spøg, der holdt sig inden fire vægge. Der skulde udsættes præmier, og de bedste af medlemmernes frembringelser skulde forelægges offentligheden. Dette forslag blev fremsat og vedtaget den 30te april 1774, og denne dag blev senere regnet som selskabets egentlige stiftelsesdag. Den udsatte pris var ikke længer en bolle bisp, men en signetring med grøn sten. Ringene har indskriften *Vos exemplaria Graeca*, begyndelsesordene af et bekjendt sted i HORATS's «*Ars poetica*». Det lyder i sin helhed saaledes:

«Vos exemplaria Graeca
Nocturna versate manu, versate diurna.» *

I 1775 udgav «Det norske Selskab» det første bind af sine frembringelser. Det var et lidet hefte, der kun indeholdt otte digte, hvoraf syv skrev sig fra norske penne. Men det var næsten gjennemgaaende sager, der stod over det sædvanlige, og samlingen

* I oversættelse: Studer de græske skrifter, tag dem i haanden om natten og tag dem i haanden om dagen.

gjorde megen lykke inden læseverdenen. Ikke desto mindre udkom et nyt hefte først 1783, og hele ti aar efter kom endelig det tredie og sidste. Der blev saaledes ikke stort af «Det norske Selskabs» literære bedrifter. En langt betydningsfuldere virksomhed udøvede selskabet gjennem sin opposition mod den EWALD'ske literaturretning og dens tilhængere.

«Det danske Literatur-Selskab».

De sidste havde længe havt sit tilhold i madam NEERGAARD's kaffehus i Badstustræde. Blandt de oprindelige stamgjæster var ROSENSTAND-GOISKE og tyskeren løitnant ABRAHAMSON, en mand med livlige literære interesser og en fanatisk beundrer af EWALD. Han blev den ledende aand i denne kreds, medens ROSENSTAND-GOISKE indtog et mere tilbagetrukket standpunkt. Af andre EWALD'iserende digtere, der vankede her, maa nævnes brødrene TROJEL og THOMAS THAARUP, senere meget populær som «Høstgildets» forfatter. Aaret efter, at «Det norske Selskab» var stiftet som offentligt literært selskab, stiftede denne klik ogsaa et selskab, der fik det fordringsfulde navn «Det danske Literatur-Selskab». I det hele taget var dette selskab anlagt i stor stil; dets love bestod af over firti paragrafer, og henved sytti literære arbeider blev fremlagt af selskabets medlemmer i den første tid, efterat det var stiftet. Men massen stod ikke i forhold til gehalten. Snart traadte ogsaa dette selskab frem for offentligheden, idet det udgav en samling bestaaende af ikke mindre end fjorten digte i anledning af indfødsretten. Det var middelmaadighed og talentløshed, forklædt som KLOPSTOCK-EWALD's ha-stemthed, og derfor umuligt af dobbelte grunde. Kritiken fór haardt frem mod samlingen, og parodien bemægtigede sig dens forskjellige poetiske udgydelser som «gefundenes Fressen». Hele byen lo, og selskabet havde ikke andet at gjøre end at stikke piben i sæk; det offentliggjorde intet senere, og efter seks aars forløb hensov det stille og ubemærket af medfødt svaghed. Omtrent samtidig døde ogsaa dets æresmedlem EWALD, og det er ikke usandsynligt, at denne omstændighed har givet det sidste stød til opløsningen. RAHBEK mener ogsaa, at nordmændenes spotterier har svækket selskabet og bidraget til dets undergang. Umuligt er det ikke; thi disse spotterier var ofte vittige, de appellerede til den sunde sans og slog gjækken løs paa svulstens og ha-stemthedens bekostning. Sligt likte publikum; her som altid tog flertallet parti for dem, som fik latteren

paa sin side. Og i dette tilfælde var lattersiden langt fra saa tarvelig og bornert, som den ofte pleier at være. Vistnok var «Det norske Selskab» — eller rettere sagt en del af dets medlemmer — altfor doktrinære tilhængere af den franske klassicismes forældede smagsregler; selv de, der havde et friere blik — WESSEL f. eks. først og fremst —, stod vistnok uberørte og uden forstaaelse ligeoverfor det store literære gjennembrud, der i samtiden foregik i Tyskland, og endelig var nordmændene vistnok i polemikens hede mindre tilbøielige til at yde EWALD's digtning den anerkjendelse, den fortjente; — alt dette kan med fuld ret opføres paa deres synderegister; men saa kan paa den anden side ikke fremhæves stærkt nok det rensende og frigjørende element, som laa i deres lattermilde vittigheder over alt det opstyltede og usunde, der blomstrede og satte frø rundt omkring i EWALD's poesi, og som hos hans efterlignere fandt en frodig jordbund. Selv EWALD's ivrigste beundrere blandt vort aarhundredes danske literaturforskere indrømmer dette, om end indrømmelsen undertiden drukner i et hav af bebreidelser.

Imidlertid vilde man give et falsk billede af situationen, om man fremstillede modsætningen mellem de to leire saa absolut, som det i regelen er bleven gjort. Det var her som altid under stridbare literaturforholde, at de kjæmpende parters middelmaadigheder dannede de fanatiske yderpunkter, medens de mere fremragende personligheder havde lettere for at anerkjende modparten og lettere for at blive anerkjendt af den. I en elskværdig liden novelle, «Digterbesøget», har OEHLENSCHLÄGER fortalt om et meget venskabeligt møde mellem WESSEL og EWALD. Der ligger intet virkeligt til grund for den smukke lille fortælling undtagen slutningen, den nemlig, at man blandt EWALD's efterladenskaber fandt en navneliste, hvorpaa navnet WESSEL var anført. Men der var adskillige folk af navnet WESSEL i Kjøbenhavn i den tid, og selv om det skulde have været vor WESSEL, saa er EWALD's liste ikke en liste over hans venner, som OEHLENSCHLÄGER saa smukt har villet gjøre det til. Men ideen til denne novelle indeholder dog et korn af sandhed. Flere af nordmændene satte EWALD høit som digter. At BREDAL interesserede sig levende for opførelsen af «Balders Død», er før fortalt; CLAUS FASTING skrev efter opførelsen en ligefrem begeistret anmeldelse (1778) og havde allerede i 1771 skrevet et hyldningsdigt

til den store digter; EDVARD STORM var EWALD'ianer med liv og sjæl, efterlignede EWALD, forherligede ham paa vers, holdt sig af princip borte fra «Det norske Selskab» og rakkede paa en yderst utækkelig sladderagtig maade ned paa dets betydeligste medlem, idet han samvittighedsfuldt noterede hvert rygte, han hørte om, at WESSEL havde drukket sig et glas eller to over tørsten. Og endelig kan anføres JOHAN NORDAL BRUN, den mand, der ved sin «Zarine» — høist ufortjent forresten — kom til at staa som et slags norskfødt modpave til «Rolf Krages» forfatter. Præstesønnen WELHAVEN gik i sin barndom ofte erinder for sin fader ind til den myndige gamle biskop. Han blev, som sig hør og bør, modtaget i bispens arbeidsværelse, og han fortæller: «Den eneste Prydelse i hans Kammer var en Gibs-Buste, hvis Træk jeg dybt indprægede mig. Derfor ved jeg ogsaa, at dette Hoved var EWALD'S.» —

Johan Nordal Brun.

Johan Nordal Brun spillede ikke nogen rolle i «Det norske Selskab»; dertil opholdt han sig altfor kort tid i Kjøbenhavn, efterat nordmændene var begyndt at samles hos mad. JUEL; men paa grund af sin literære optræden kom han alligevel en tid lang at danne et slags fraværende centrum akkurat som EWALD i «Det danske Literatur-Selskab», skjøndt i langt mere beskeden maalestok end denne.

JOHAN NORDAL BRUN var trønder af fødsel og en fuldblods trønder. Hans bedstefar og bedstemor, far og mor, allesammen stammede de fra Trøndelagen og levede i Trøndelagen, bedstefaderen som organist paa Røros, faderen som kjøbmand i Trondhjem. Morfaderen JOHAN NORDAL var dog ikke rigtig trønder; han var et stykke af en vestlænding, idet han var født i Nordal paa Søndmør. — Kjøbmand SVEN BRUN i Trondhjem var en halvgammel enkemand med fem børn, da han giftede sig med METTE KATHARINA NORDAL. Hans økonomiske stilling var ikke gunstig, saa noget godt parti var han ikke for en ung pige. Kort efter sit andet ægteskab opgav han forretningen i Trondhjem og flyttede til gaarden Høiem i Bynæssets præstegjæld. En part af denne gaard havde han kjøbt; han byggede sig et lidet hus og slog sig paa landbrug. — I disse forhold blev JOHAN NORDAL BRUN født den 21de marts 1745. Tidlig modtog han undervisning; allerede da han var

fire aar gammel, havde moderen lært ham at læse; faderen lærte ham at skrive og regne. Moderen overtog ogsaa religionsundervisningen, og den bestod væsentlig i læsning af bibelen. Den blev læst fra perm til perm, og da gutten var elleve aar gammel, havde han gjennemlæst den svære bog to gange. Derfor blev han ogsaa saa enestaaende bibelstærk, som han blev, og derfor flyder citaterne baade af det gamle og nye testamente med en saa overvældende rigelighed, som de gjør i hans «Hellige Taler». I det hele taget har moderen spillet den afgjørende rolle i hans barndomsudvikling, og han omfattede denne moder med den varmeste sønnekjærlighed. Hun tilbragte sine gamle dage i hans hus, og da hun døde, skrev han et varmfølt mindedigt — «Tanker ved en Moders Død» — over hende. Det heder her blandt andet:

I landlig stille Ro jeg ved din Side sad
Og inddrak Ærefrygt for Skriftens kjære Bøger:
«Spøg kun med hvad du vil, naar du med den ei spøger.
Gak ud i Verden, bliv blandt Ungdoms Venner glad!

Ja, om du og engang paa slibrig Bane gled,
Guds Ord er Aand og Kraft og kan tilbage kalde
Dem, som blandt Daarers Sværm paa Anstødsstene falde;
Men ringeagt hans Ord — og synk i Afgrund ned.»

Men trods denne strængt religiøse opdragelse var det dog ikke forældrenes mening at opelske et hængehoved og et stuemenneske. En friluftskar skulde der blive af gutten; han var ikke mere end fem-seks aar gammel, da faderen forærede ham økse, ljaa og rive og lærte ham at bruge dem ude i skov og mark. Fiskeri og jagt, ski- og skøiteløbning hørte til hans kjæreste fornøielser under opvæksten, og at blive officer var hans ærgjærrigste drøm. Det saa ogsaa virkelig ud, som om denne drøm skulde gaa i opfyldelse. Chefen for det nordenfjeldske skiløberkorps — en ven af huset og en ivrig beundrer af guttens fortrinlige skiløbning — lod ham i 12-aars alderen indskrive i korpset. Det var en skuffelse for ham, da han ikke desto mindre blev «sat til bogen». Han læste først et par aar med en af sine halvbrødre, og siden blev han sat ind i Trondhjems lærde skole. Efter to aars forløb vilde rektor sende ham til universitetet; men forældrene fandt, at han var for ung, og lod ham besøge skolen et aar til — hvad der forresten ingenlunde var nogen

opofrelse fra deres side, eftersom han oppebar et saa rigeligt skolestipendium, at der endog kunde lægges lidt penge tilside hvert aar. Som andre ubemidlede latinskoleelever havde han desuden kostdage rundt omkring i forskjellige trønderske familjer, og i en af disse gjorde han bekjendtskab med en jævnaldrende pige, INGEBORG LIND. Den syttenaarige skolegut friede og fik ja. Det under slige omstændigheder sjeldne tilfælde indtraf, at forbindelsen holdt ud gjennem aarene og førte til et lykkeligt ægteskab.

Sommeren 1763 drog BRUN til Kjøbenhavn, og allerede vaaren 1764 vendte han tilbage til Trondhjem med to respektable eksamensvidnesbyrd i lommen og havde endda ved siden af lagt sig efter lidt fransk. Saa fulgte tre aars huslærervirksomhed i Trondhjem, og samtidig begyndte han saa smaat paa theologien. Med de theoretiske studier gik det vistnok meget skrøbelig; men de praktiske drev han med saa meget desto større iver. Han optraadte jævnlig som prædikant, studerede ivrig de bedste forbilleder, som byen kunde skaffe ham, og følte sig i det hele taget snart som hjemme paa prækestolen. Inden han var 22 aar gammel, var han fuldstændig paa det rene med, at den geistlige veltalenhed var hans rette element. — I 1767 blev det ham overdraget at ledsage sin yngste elev ned til Sorø akademi. Det var en kjærkommen anledning for ham til at tage theologisk eksamen; han fik et halvt aars permissjon som huslærer, og da han havde afleveret sin elev i Sorø, drog han til Kjøbenhavn og studerede nu i nogle maaneder theologi paa livet løs. Dengang «lagde man op» til en bestemt karakter. Kunde man ikke gjennem sine kundskaber forsvare det *Laudabilis*, man havde lagt op til, saa fik man ingen eksamen. De langt mindre dygtige, der nøiede sig med at lægge op til et *Haud illaudabilis* eller endog et *Non contemnendus*, blev derimod kandidater, forsaavidt de holdt det beskedne maal, de havde opgivet. BRUN var for praktisk en mand til at ville resikere en afvisning; han lagde derfor i betragtning af sine kundskabers ufuldkommenhed op til sletteste karakter — og den fik han. Noget bedre gik det ham, da han kort tid efter underkastede sig den praktiske prøve, der dengang indskrænkede sig til afholdelsen af en præken. Trods sin øvelse fra Trondhjem fik imidlertid den senere for sin ildfulde veltalenhed saa berømte mand ikke bedre end anden karakter. — Saa

bar det afsted til Trondhjem paany, og huslærervirksomheden begyndte atter. Men BRUN var ikke tilsinds at blive siddende der i denne lidet indbringende og ubemærkede stilling. Han var en ung mand med levende følelse af de endnu skjulte kræfter, som boede i ham; han var en ærgjærrig mand, der trods sit theologiske «Non» vilde frem i verden, og endelig var han en forlovet mand, der med en forelsket ungersvends hele utaalmodighed stundede efter at sætte fod under eget bord. Hvad var under disse omstændigheder naturligere for en ung «Streber» end at søge at vinde yndest hos den øverste geistlige autoritet deroppe i Trøndelagen? Den mangesidige biskop GUNNERUS havde med forkjærlighed dyrket naturvidenskaben — særlig zoologien — siden sin bosættelse i Trondhjem, og naar han var paa visitatsreiser i Nordland og Finmarken, var vistnok iagttagelser af havets rige dyreliv mindst ligesaa vigtige for ham som undersøgelser af den lidet opbyggelige tilstand inden menighederne. BRUN var klog nok til at forstaa dette, og da han i 1769 skrev et stort digt til GUNNERUS i anledning af hans hjemkomst fra en visitatsreise i Nordland, var det ikke saa meget biskopen som naturforskeren, han hyldede. Digtet heder «Naturens Navnedag» og er skrevet «i Anledning af Skabelsens 2. 19 for at lykønske Hans Høiærværdighed Hr. Biskop GUNNERI Hjemkomst fra sin Nordlandske Reise». Det sted af Genesis, som BRUN behandler, er det, hvor Adam giver dyrene navn, en virksomhed, der endnu blev fortsat af biskop GUNNERUS og mange andre zoologer, idet Adam ikke paa langt nær havde klaret at besørge det hele. Hvad der i dette digt vækker interesse hos en modern læser, er først og fremst den følelse for dyrenes liv og væsen, som røber sig i det. Den unge jæger og friluftsgut fra Klæbo — hvorhen familjen var flyttet i hans tidlige barndom — kommer paa en tiltalende maade tilsyne i dette digts naturskildringer. Paa prosa skrev han «En øm Faders Betragtninger ved sin dødfødde Søns Ligsten», Throndhjem 1770. Den ømme fader med den dødfødte tilhørte en af byens bedste familjer, og BRUN vandt megen anseelse ved sit prosadigt. Det indeholder forresten væsentlig religiøse betragtninger og har intet med poesi at bestille.

Allerede paa dette tidspunkt var BRUN begyndt at optræde som embedsansøger. Biskopen anbefalede ham paa det allervarmeste;

i en af disse anbefalinger heder det: «Han er sær begavet, saa at alle Folk i Byen, hvor han jævnligen lader sig høre, ønskede sig ham til deres Prest, besidder og meget smukke Studeringer og et mere end almindeligt Geni, hvorpaa jeg selv har seet rosværdige Prøver, derhos er hans moralske Karakter meget god.» Men trods bispens stærke anbefalinger blev der ikke taget hensyn til den unge kandidat ved besættelsen af de embeder, han søgte. Saa blev GUNNERUS, som før er fortalt, af STRUENSEE kaldt ned til Kjøbenhavn for at reformere universitetsforholdene. Han tog BRUN med som sin sekretær; men det viste sig snart, at til denne stilling var han ubrugelig. Forhandlingerne førtes paa tysk, og BRUN var ikke det tyske sprog mægtig; følgen var, at han maatte trække sig tilbage. Men ikke desto mindre blev han i Kjøbenhavn; han prøvede at skaffe sig velyndere, der kunde hjælpe ham til et embede. I venteværelser og forgemakker var han paa dette tidspunkt en hyppig gjæst. Men saa var det, BREDAL opfordrede samtidens forfattere til at skaffe theatret en dansk originaltragedie, og BRUN, der ikke havde andet at bestille, gav sig straks ivei med at følge opfordringen. Saaledes blev hans tragedie «Zarine» til, et arbeide, der i datidens literatur- og theaterhistorie er kommen til at staa som et sidestykke til «Tronfølgen i Sidon», og som næsten fortjener denne lidet smigrende skjæbne. Stoffet havde forfatteren hentet fra Mediens historie, og det var «vor store Guldbergs» verdenshistorie, der havde henledet hans opmærksomhed paa det. Hvilket held, at han kunde anføre dette i sin fortale; thi da stykket udkom, var STRUENSEE styrtet, og «vor store Guldberg» var bleven en særdeles mægtig mand, som det ingenlunde kunde skade en ivrig embedsansøger at staa paa en god fod med.

Da «Zarine» spiller en fremtrædende rolle i datidens literære bevægelser, ikke mindst som bidrag til forstaaelse af tidens mesterværk, «Kierlighed uden Strømper», maa en kort oversigt over handlingens hovedpunkter meddeles. Stryange, mederkongen Cyaxares's feltherre og svigersøn, kjæmper mod sacerne, overvinder dem og tager deres dronning, Zarine, tilfange; men samtidig fanges han selv af hendes «Dyd og Skjønhed». Hans hustru, Rhetea, kommer til leiren og gjør alt, hvad der staar i hendes magt, for at gjenvinde hans kjærlighed, men forgjæves: han vil ægte Zarine for

enhver pris. Zarine ved ikke, at han tidligere er gift; hun vil gjerne blive hans hustru; den eneste betingelse, hun stiller, er, at mederkongen skal give sit samtykke. Stykkets skurk, Lorano, der tillige beklæder den traditionelle dramatiske post som heltens fortrolige, puster af alle kræfter til flammen og prøver at faa Rethea fjernet; men det mislykkes. Derimod lykkes det Réthea at faa

Johan Nordal Brun.

Zarine i tale; hun aabenbarer hende alt. Nu gjør Lorano forsøg paa at bortføre hende med magt, derved fremkaldes den tragiske katastrofe; han fængsles, og Stryange borer den traditionelle dolk i sit hjerte. Naar man nu tænker sig dette indhold udstyret med uendelige deklamationer om heroiske følelser (i Zarines mund), om strid mellem dyd og tilbøielighed, ære og lidenskab (i Stryanges) og om forsmaaet kjærlighed (i Rheteas), saa vil man have et begreb om beskaffenheden af dette «originale» tragediebryg efter fransk op-

skrift. Træffende bemærker WELHAVEN: «Der er en Dristighed i saadanne Foretagender, der vidner om Umodenhed, eller om uklar Overveielse, Ubekjendtskab med Faren. Dette var Tilfældet med BRUN. Han efterlignede Forbilleder, hvis Forholde vare simple, hvis Grundlinier stærkt tegnede, men hvis egentlige Kunstfordringer og rette Finheder han ei forstod.»

BREDAL fandt imidlertid tragedien værdig til den i kundgjørelsen udlovede belønning og ilede med at bringe den til opførelse. I slutningen af februar 1772 blev den opført og fandt den aller gunstigste modtagelse. Kongen og arveprinsen «benaadede dens ringe Forfatter med stor Gavmildhed», fortæller BRUN selv. Tænk ogsaa kongen, den sindsvage stakkel, der ikke havde mere idé om stykkets tilværelse end en kineser eller en zulukaffer! I virkeligheden var det naturligvis GULDBERG, der optraadte i kongens navn; han var en varm beundrer af arbeidet, ingenlunde blot fordi stoffet var hentet fra «vor store Guldbergs Verdenshistorie», men fordi det hele var et forsøg paa at berige den nationale literatur med «originaler» af en ny art. GULDBERG opmuntrede forfatteren til nye forsøg og stillede ham snarlig geistlig befordring i udsigt. Han vandt altsaa baade penge og fremtidsudsigter paa sit dristige foretagende. Noget i retning af, hvad man i theatersproget kalder et kassestykke, blev imidlertid «Zarine» ikke. Tilskuerne græd vistnok sine modige taarer over al denne dyd og al denne ulykkelige kjærlighed; der er neppe nogensinde i det danske theater «rundet flere, blidere, mere veldædige Taarer» end ved denne leilighed, paastaar RAHBEK. Men OVERSKOU, den praktiske theatermand, der ved, at et theater ikke kan bygge sin tilværelse paa taarer, selv om de er «veldædige», oplyser i sin theaterhistorie, at stykket ikke trak hus. En efter omstændighederne pen indtægt har dog altid forfatteren havt af tredie opførelse.* Naar stykket ikke lokkede tilskuere til theatret, var skylden vistnok for en stor del at søge i en misstemning inden publikum ligeoverfor theatrets direktør. Skandalerne i anledning af «Tronfølgen i Sidon» havde, ifølge OVERSKOU, skræmt mange pene

* BRUN blev forresten ikke den første, der nød godt af den nye honoreringsmaade. Et par maaneder i forveien havde den danske skuespilforfatterinde CHARLOTTE DOROTHEA BIEHL faaet opført et helaftens lystspil, der blev honoreret paa samme maade.

familjer bort fra forestillingerne; de vilde ikke udsætte sig for at komme op i slagsmaal. Paa den anden side var en mængde studenter bleven enige om ikke at besøge theatret, saalænge Bredal var direktør. De skjærpede politibestemmelser beroligede ikke den første klasse tilskuere og virkede ophidsende paa den anden. — Kritikens holdning ligeoverfor «Zarine» kan karakteriseres som anerkjendelse med reservationer. Baade «Den dramatiske» og «Den kritiske Journal» havde adskillige bemærkninger at gjøre, men det var ingenlunde, fordi forfatteren paa en aandløs maade havde efterlignet de franske tragikere; tvertimod var det, fordi han ikke havde efterlignet dem slavisk nok. Blandt Ewald'ianerne faldt kritiken strængere ud, hvad der bidrog til at sætte enkelte af de ivrige nordmænd i harnisk. Den brave og velmenende Ove Gjerløv Meyer rykkede i marken med et forsvar for «Zarine», der var mere velment end velskrevet, og nordmændene sluttede sig sammen og dannede en skjoldborg om sin landsmand. — Yderligere tilspidset blev situationen, da Brun's næste tragedie fremkom. Det var et stykke norsk kraftpatriotisme, som ikke kunde andet end vække opmærksomhed i Danmark. I fortalen forestiller digteren sin helt for læseren paa følgende maade:

«Her er Einer Tambeskielver; Dersom han tænker Norsk, dersom hans Norske Tænkemaade ikke vanærer ham, har jeg i det mindste opfyldt den Pligt, jeg skylder min Landsmand; hans Navn skyldte jeg et Æreminde; thi jeg er fød i den Egn, hvor hans Støv hviler; De truende Levninger af hans Herre-Sæde talede til mig, da jeg endnu var en Dreng, og en hellig Ærefrygt for Helten sneeg sig hemmelig ind i mit spæde Bryst. — — — — Men da jeg fik Begreb om sande Fortienester, tænkte jeg ikke uden Følelse paa disse forfaldne Mindesmærker. Denne Følelse blev mig smertelig, da jeg kom ud i Verden. Jeg sukkede, saa tidt jeg saae en adelig Fødsel og tomme Titler med stor Kunst og endnu større Bekostning indhugne i et evigt Marmor. Uskiønsomme Efterslægt, tænkte jeg, er det saaledes, du belønner Fortienester? Og du, mit Fædreland, som har havt saa mange Helte, hvor skiuler du deres Ihukommelse? hvi kneise der ikke paa dine Fieldrygge Ære-Støtter for dine kiekke Sønner? Fuld af denne Ild besluttede jeg at gjøre alt, hvad der stod i min Magt, til at redde mine Landsmænds Navne fra Forglemmelse, og man skal rose min Nidkierhed, om man endog maa ynkes over min Afmagt.»

Allerede dette var stærk kost for danske ganer, især naar man betænker, at Brun's ophold «ude i Verden» indskrænkede sig til Danmark, og at det altsaa maatte være der, han havde seet adelig fødsel og tomme titler belønnes med «evigt Marmor». Men stær-

kere blev kosten i selve tragedien; thi disse helte var nordmænd paa sin hals, og i deres ord larmede og buldrede en national kraftfølelse som et af fossefaldene derhjemme i Norge. Og denne kraftfølelse kommer ifølge emnets historiske natur til at gjøre front mod Danmark. Den stridslystne Harald Haardraade udbryder f. eks. i andet optog:

«Ved Sværd jeg mandelig skal Rigets Ret handthæve,
Ved Sværd skal Norge staae, og Naboe-Riger bæve,
— — — — — — — — — — — — — — — —
Ved Sværd jeg Danmark skatskyldig gjøre skal
Og lære dem, som boe der paa de lave Slætter,
At man omsunst med os om Herredømme trætter.»

Einers søn Endre udtaler senere den samme tanke:

«Ved Krig udvides skal det snævre Fødeland;
De danske Slætter snart adlyde Norske Fielde.»

Der er imidlertid det at bemærke ved disse udbrud, at de ikke staar for forfatterens, men kun for personernes regning. Som ægte menneskeven i det attende aarhundredes stil priser forfatteren fredens velsignelser i modsætning til krigens rædsler og gjør den gamle Einer til talsmand for denne opfatning. Den gamle stridsmand fra Trøndelagen taler som en filosof fra det attende aarhundrede:

«Den viise Konge bør og kunde bruge Fred,
Opelske Kunsterne, udbrede gode Sæder,
Belønne Flid og Dyd, opbygge faldne Stæder,
Og giøre nøgen Høy, som Dalen, grøn og feed.»

Men dette var man i Danmark ikke tilbøielig til at fæste sig ved; man slugte kraftstederne raa og tog forargelse af dem. Jacob Baden anmeldte stykket i «Den kritiske Journal», og han gik med en gang lige løs paa den patriotiske side af sagen: «Hr. Brun er Nordmand; hans Helt ligesaa. Vi ere Danske og stolte af at leve under een Regiering med et Folk, som hele Verden ærer.» I stykket fremhæves nordmandens frihedskjærlighed, kongetroskab og andre ypperlige egenskaber, som om det var noget særeget for den norske del af kongens undersaatter og ikke fandtes hos den anden. Allerede dette skurrer i danske øren. «Dog dermed vilde vi endda

være tilfreds, naar vi kun ikke tillige gjorde saa usel en Figur ved Siden af vore med Rette ophøyede Medbrødre. Men hvad for en Dansk er feig nok til at kunne taale at høre en Norsk Konge tale af denne Tone.» — Her følger et par citater af de ovenfor anførte kraftsteder, og saa fortsætter forfatteren: «Er det ved saadanne Komplimenter, man knytter Baand mellem Nationer, som ikke kunne blive stærkt nok forbundne? Er et saadant Stykke bestemt for en Skueplads i Kjøbenhavn eller Stockholm?» Kritikeren vil ikke anerkjende, at forfatteren i dette punkt maa holde sig til det historiske. Det er jo ikke en historie, der foreligger, men et skuespil, som skal opføres i det attende aarhundrede og der gjøre virkning. «Hvem befalede ham at beholde denne historiske Omstændighed? Hvad havde hans Stykke tabt, om han havde gjort Dannemark til Sverige, eller et andet Naborige? — Denne Feyl allene gjør Stykket, saadant som det er, uskikket til at opføres paa noget Theater under Dansk Scepter.» «Einer Tambeskielver» blev da heller ikke opført; men ikke desto mindre havde stykket sin beundrerkreds. Nordmændene følte sig tiltalt af denne patriotiske pathos og hædrede forfatteren som talsmand for deres nationale følelse. Ikke blot blandt nordmændene i Danmark, men ogsaa hjemme i Norge blev stykket modtaget med varm anerkjendelse. Især i Kristiania skal denne anerkjendelse have være levende; her var vistnok ogsaa den patriotiske stemning kraftigst, og kravene paa eget universitet, egen bank o. s. v. voksede her i den frodigste jordbund. —

«For Norge, Kjæmpers Fødeland».

I det hele taget var der, som før antydet, et stærkt nationalt opsving i begyndelsen af syttiaarene. Med hvilken begeistring blev ikke universitetssagen omfattet, og hvor dyb var ikke skuffelsen, da den strandede! BRUN's væsentlige literære betydning paa dette tidspunkt var den, at han gav det kraftigste og mest karakteristiske udtryk for denne stemning. Ikke i «Einer»; thi det var bare ord; heller ikke paa prosa; der besørgede andre kræfter arbeidet; men i sin berømte fædrelandssang for 1771: «For Norge, Kjæmpers Fødeland», den første norske fædrelandssang, vor literatur har frembragt, og i sit anslag den fyndigste, vi eier:

> «For Norge, Kjæmpers Fødeland,
> Vi denne Skaal vil tømme,

Og naar vi først faa Blod paa Tand,
Vi sødt om Frihed drømme.

Dog vaagne vi vel op engang
Og bryde Lænker, Baand og Tvang,
For Norge, Kjæmpers Fødeland,
Vi denne Skaal skal tømme.»

Sangen er et stemningsudbrud, skrevet for en privat kreds af ligesindede landsmænd, uden tanke paa offentliggjørelse; derfor er den ogsaa saa hensynsløs, saa ærlig og saa ægte, som den er. Men den var for god til ikke at vinde udbredelse, og snart gik den fra mund til mund. Den gjorde sin forfatter megen skade, og det gjaldt at bortforklare de farlige linjer. Det var ingenlunde Norges forhold til Danmark, som der sigtedes til; det var — STRUENSEE og hans styre. Som om STRUENSEE havde paalagt Norge lænker, baand og tvang! Som om han tvertimod ikke havde omfattet Norge med sympathi, gjort det tjenester under sin korte styrelse og netop paa dette tidspunkt vundet norske hjerter ved sin interesse for et norsk universitet! Skal man give sig ivei med at bortforklare en farlig udtalelse, saa faar man da i alle fald finde en bortforklaring, som der er et slags mening i. Der var heller ingen, som brød sig om bortforklaringen; sangen blev baade af fiender og venner opfattet som et udtryk for norske nationale særtilbøieligheder, og det var den i virkeligheden ogsaa. Men paa samme tid maa man ikke glemme, at disse ord ikke betød det samme for NORDAL BRUN og hans samtid, som de betyder for os, naar vi nu læser dem uden at tage de historiske forudsætninger med i betragtning. For os kunde det synes, som om der her «drømtes» om en fuldstændig løsrivelse fra Danmark; men det har ingenlunde været meningen; lænkerne, baandene og tvangen, som skulde brydes, det var de lænker o. s. v., som nordmændene netop arbeidede paa at ryste af sig, universitetslænken, banklænken o. s. v. Gud bevare BRUN fra at have havt videregaaende ønsker; dertil var han altfor loyal undersaat af den dansk-norske konge. — Ingen norsk fædrelandssang har havt en saa bevæget skjæbne som denne. Saa vidt man ved, blev den første gang trykt i Trondhjem 1784; flere af byens autoriteter fandt den farlig og søgte at modarbeide dens skadelige indflydelse paa det kraftigste. Saa kraftig som Kristiansands politi-

mester optraadte de dog ikke. Da et optryk fremkom i denne by (1785), lod han det konfiskere og bogtrykkeren ilægge mulkt. Først i 1814 blev sangen trykt, uden at der lagdes hindringer i veien, og siden har den faaet lov til at leve paa folkets læber uden spor af gjenvordigheder. At forfatteren i 1791 ikke optog den i sine «Mindre Digte», er forklarligt nok; han vilde helst, at dette ungdomsprodukt skulde skrives i glemmebogen; det havde heller ikke hans sympathi længer. Hans frihedsdrømme var det slut med, og han ansaa det ikke længer for en saa prisværdig gjerning at «bryde Lænker, Baand og Tvang». Som saa mange andre var han bleven skræmt af den franske revolution; han var bleven ivrig reaktionær og brugte sin pen til at bekjæmpe de moderne ideer, saa godt han kunde. Hvor godt, vil der senere blive anledning til at se. Her endnu kun den oplysning, at han allerede høsten 1772 søgte og fik Bynæssets residerende kapellani. Det var et magert levebrød, idet indtægterne ikke beløb sig til mere end 300 rigsdaler aarlig. Ikkedesto mindre førte Brun nu sin ungdoms elskede ind i sin tarvelige præstebolig som sin hustru. Deres forlovelse havde da bestaaet i tolv aar. — Ligesaa pludselig som hans fremtræden paa den literære skueplads i Kjøbenhavn havde været, ligesaa pludselig forsvandt han. Hans optræden var kort og opsigtsvækkende. Hans senere liv og forfattervirksomhed udgaar helt og holdent fra Norge og vil først finde sin behandling i næste afsnit. Med «Det norske Selskab» vedligeholdt han ikke nogen forbindelse; han havde nemlig fra denne kant faaet den skarpeste og mest uimodsigelige kritik af sin «Zarine». Og det var selskabets ypperste hoved og populæreste personlighed, der havde besørget den. Manden hed Johan Herman Wessel og kritiken «Kierlighed uden Strømper». At Brun ikke tog denne glimrende parodi naadig op, siger sig selv; han hørte nu engang ikke til de sammensatte naturer, der har evne til at le med, naar der spøges med deres egne svagheder. Wessel har vakt hans indignation, og han glemte ikke. Blandt subskribenterne paa den udgave af Wessel's «Samlede Skrifter», der to aar efter hans død foranstaltedes til indtægt for hans efterladte, findes ikke Brun's navn, medens daværende byfoged i Tønsberg Ove Gjerløv Meyer har tegnet sig for ikke mindre end tyve eksemplarer. Selv i en

subskribentliste kan man undertiden støde paa karakteristiske stemningsudslag. —

Johan Herman Wessel.

Bleg og mager, med et langt uregjerligt haar, som ikke blev generet af datidens sædvanlige paryk, med en kraftig modelleret pande og under den buskede, sammenvoksede øienbryn og store brune øine, ludende i sin gang og i høieste grad skjødesløs i sin paaklædning — saaledes slentrede Johan Herman Wessel omkring i Kjøbenhavn fra vinstue til vinstue — en lyslevende illustration af den ligegyldighed for alt det korrekte og borgerlig solide i tilværelsen, der var et saa betydningsfuldt og skjæbnesvangert træk i hans naturel. Der gives vistnok et andet billede af ham, hvori han baade er rundkindet og yderst soigneret med kalvekryds, haarbukler og pung i nakken. Det er tegnet 1780 af et medlem af «Det norske Selskab»; men man har vanskeligt for at forestille sig, at dette skal være Wessel. Mon det ikke fra tegnerens side skulde være et uheldigt forsøg paa at ofre det karakteristiske paa en idealiserende tilbøieligheds bekostning? Eller det er en gjentagelse af en tegning, der er udført adskillige aar tidligere. Den sidste antagelse er ikke usandsynlig. Dette billede synes at maatte være fra tiden, før Wessel blev Wessel. —

— Af sin far, den stræbsomme præst og jorddyrker ude i Vestby sogn i Akershus, synes han ikke at have taget nogen fremtrædende egenskab i arv. Derimod har han arvet saa meget mere af den eventyrernatur, der ellers fremtræder som et karakteristisk træk i Wessel-slægten, og som paa en saa storartet maade havde slaaet ud i hans grandonkel Peder Wessel Tordenskiold's glimrende bedrifter. Hvad der gjorde denne til en foretagsom vovehals, der ikke skyede nogen verdens ting, det optraadte hos vor Wessel, hvor energien manglede, som en freidig sorgløshed, der var ligeglad med alt. — Der var noget af en bohême og noget af en Aladdin i hans natur, noget af vagabonden og noget af lykkebarnet. Som vagabonden bekymrede han sig ikke om den dag imorgen, men lod hver dag have nok med sin plage, og som lykkebarnet Aladdin var han en «genial lediggjænger», i hvis turban den modne frugt faldt uventet og uden anstrængelse. — En saadan moden frugt var hans komiske mesterværk, «Kierlighed uden Strømper».

Det ældste portræt af Wessel.

(Tegnet i en stambog 1780 af cand. jur. Wedege og gjengivet efter P. Hansens Ill. dansk Literaturhistorie.)

I Vestby sogn, det sydligste i Akershus, paa grænsen mod Smaalenene, blev **Johan Herman Wessel** født den 6te oktober 1742. Bygden er en velstandsbygd. Der er prægtige skove, og fjorden, der danner bygdens vestgrænse, gjør det let at udnytte dem med fordel. Trælasthandlere og skibsredere har Vestby-folket været i lange tider og er det den dag i dag. Bygdens rigdom og velvære naaede imidlertid ikke frem til pladsen Jonsrud, hvor Wessel blev født. Hans far var kapellan hos sin onkel, den gamle sognepræst Ole Wessel, en broder af Tordenskiold, og da de kontante indkomster var smaa, slog kapellanen sig paa jordbruget og opdyrkede sin lille jordvei under præstegaarden efter alle kunstens regler. Han havde allerede en stor familje at forsørge — seks børn —, da den gamle aandssvage onkel endelig døde, og brodersønnen blev hans eftermand i det gode embede. Dengang var vor Wessel seks aar gammel. Det første, faderen nu sørgede for, var at skaffe sine sønner en omhyggelig uddannelse. Johan Herman fortæller selv i et lystigt «Impromptu», at «en af vore Nabopræster for Penge blev min Skolemester». Dette skal have passeret i hans tidligste barndom, da han havde «netop lært at gaa». Levin vil slaa dette hen i veir og vind; men der er intet iveien for, at det kan være en selvbiografisk oplysning, selv om ikke just den øvrige del af «Impromptu»'et er ganske overensstemmende med virkeligheden. Sandsynligt er det imidlertid, at præsten Wessel senere har taget sine sønner hjem og holdt huslærer til dem; thi de blev temmelig længe undervist i Vestby, før de sendtes ind til Kristiania lærde skole. — Wessel var seksten aar gammel, da han blev antaget som elev af næstøverste klasse. Hans nye lærer, A. P. Bartholin, var en mand med megen literær interesse, en god ven af Tullin, der netop paa dette tidspunkt havde skrevet sin «Maidag». Sandsynligvis har denne lærer været den første, der vakte literære interesser hos Wessel. I mesterlektien var der derimod ikke nogen næring for slige interesser at finde. Baade rektor og konrektor var stramme filologer, der ledede elevernes klassiske studier i tidens vanlige smag. Efter tre aars skolegang blev Wessel student (1761) med gode karakterer, og aaret efter underkastede han sig andeneksamen med et ligesaa smukt resultat. Men dermed var han ogsaa færdig med de madnyttige eksamensstudier. Han havde ingen ærgjærrighed;

hverken ære, magt eller rigdom stod som vinkende maal for ham. Hans høieste ønske var bare at fortjene saa vidt, at han kunde give sig af med det, han havde lyst til at give sig af med. Han brød sig hverken om theologi eller retsvidenskab; de moderne sprog og literaturer fængslede derimod hele hans interesse, og et udpræget sprogtalent, som han var, tilegnede han sig uden vanskelighed disse sprog til en vis fuldkommenhed. At forlade Kjøbenhavn faldt ham ikke ind. Han slog sig til ro der for livet. Han higede ikke videre som Holberg; han vendte ikke tilbage til Norge som Tullin, Nordal Brun og andre af forrige aarhundredes norske digtere. Sit udkomme fandt han ved at give timer i sprog; han var ogsaa huslærer i velstaaende kjøbenhavnske huse. Indtægterne var alt andet end rundelige; nogle faa skilling timen betalte man dengang en lærer for hans undervisning; otte skilling timen opnaaede kun de lærere, som var mest i skuddet. Men Wessel fandt sig i at leve af en slunken pung, og naar pungen var tom og lommen læns, saa var han lige blid for det. Naar eftermiddagen eller aftenen kom, og han var færdig med sine timer, traf han altid borte hos madame Juel eller paa et andet kaffehus en eller anden myntstærkere ven, der med fornøielse bød ham et glas eller to. Og saa blev man da siddende udover aftenen i livlig samtale om alt, hvad der optog ens interesser, snart dvælende ved alvorlige spørgsmaal, snart hengivende sig til den løseste og letteste spøg. Dette var glanspunktet i Wessel's daglige liv. Naar han saa sent paa aftenen vendte hjem, var det foreløbig ikke for at sove, men for at læse. I disse sildige timer var det, han vedligeholdt og udvidede baade sin sprogkundskab og sit literaturkjendskab. Under omgangen med de mange forskjellige mennesker, under meningsudvekslinger med intelligente landsmænd, under natlig læsning modnes han lidt efter lidt. Hans vid skjærpes og faar fylde, hans smag forfines og udvides, og hans lette, klare hoved udvikler en kritisk intelligens, hvortil der ikke findes noget sidestykke blandt hans samtidige. Selv Claus Fasting, der ellers med rette gjaldt for at være tidens fineste kritiske hoved, kommer til kort. Her er umiddelbarhed og friskhed i opfatningen paa samme tid, som her er dybde og vidt udsyn. Den eneste samtidige, der saa ligesaa frit og klart paa tidens dramatiske literatur, var Lessing, hvis berømte «Hamburgische Dramaturgie» var bleven

til et par aar iforveien. Der er vel en vis sandsynlighed for, at WESSEL har kjendt denne samling af kritiker — hvor lærdom og forstandsklarhed gaar haand i haand —, ligesom man vel tør antage, at ROSENSTAND GOISKE's «Dramatiske Journal» ikke havde seet lyset, hvis «Hamburgische Dramaturgie» ikke havde vist veien. WESSEL vilde været den rette mand til at skrive en saadan dramatisk journal, saafremt han bare havde havt stadighed. Det stemmede bedre med hans naturel at give et enkelt glimrende virtuosnummer og saa forsvinde fra det hele.

Og denne hans enkelte kritik fremtraadte ikke som almindelig kritik; det var for pedantisk, for skolemesteragtigt for WESSEL. Den var løst op i et latterbad, og dens bestanddele formede sig saa til en ny forbindelse, til den parodi, der har gjort forfatterens navn udødeligt. —

«Kierlighed uden Strømper».

— Det var i 1772. «Tronfølgen i Sidon» var endnu ikke forsvunden fra repertoiret trods theaterspektaklerne det foregaaende aar, og «Zarine» havde netop holdt sit indtog paa bræderne. Seks uger efter den BRUN'ske tragedies første opførelse havde WESSEL skrevet «Kierlighed uden Strømper». Karakteristisk nok skrev han stykket uden tanke paa offentliggjørelse. Han vilde vel nødig lægge sig ud med sine landsmænd BREDAL og BRUN, og desuden var han altfor beskeden til at tillægge sit arbeide noget værd. Heldigvis fik nogle af hans bekjendte se manuskriptet, og de bearbeidede ham saa grundig, at han tilslut maatte give sit samtykke til dets trykning. Det udkom anonymt den 2den september 1772. Pudsig nok blev det averteret tilsalgs hos en guldsmed i Badstuestræde, der indtil for kort tid siden havde været NORDAL BRUN's vært, og i hvis hus «Zarine» var bleven skrevet. Snart holdt det ogsaa sit indtog i den bygning, hvor BREDAL residerede, idet det nemlig den 26de marts 1773 blev opført paa det kgl. theater under meget bifald. — Musiken var komponeret af italieneren SCALABRINI, SARTI's formand som kapelmester, og det maa siges til hans ros, at han har frembragt en musik, der er paa høide med teksten. Alle de kruseduller og dikkedaer, der udmærkede datidens italienske operamusik, har han i rig overflødighed strøet ud over disse banale arier, saaledes at musiken i høi grad forøger tekstens komiske virkning. SCALABRINI skal ikke have kunnet dansk, og paa grundlag

heraf har man i gamle dage lavet den fabel, at han for anledningen løs væk har komponeret høitidelig italiensk operamusik, uden at have anelse om indholdet af de tekster, han skrev til. Men dette er en løs tale, som hver eneste arie paa det aller kraftigste modbeviser. Hver linje røber forstaaelse af teksten; hvert point er kommen til sin ret. SCALABRINI har faaet teksten oversat for sig, ikke «løselig», som OEHLENSCHLÄGER har fortalt, men ord for ord, saa han har kunnet følge teksten med hele sin letlivede italienske intelligens.

— Baade i «Tronfølgen i Sidon» og i «Zarine» spillede deklamationer om ulykkelig kjærlighed en fremtrædende rolle. WESSEL følger dem trofast i hælene. I alle tre stykker stiller den grumme skjæbne sig iveien for de elskendes forening, hist i form af en hustru eller en frier formeget, her i form af et par strømper for lidet. Baade i anlæg og enkeltheder kan der paavises en hel del steder, hvor parodien har direkte adresse. — Men idet WESSEL latterliggjør unaturen i disse efterligninger, prisgiver han paa samme tid hele den da raadende unatur i skuespildigtningen til latteren. Hele tragediens store apparat sættes i bevægelse paa en saadan maade, at dets skrøbeligheder og naragtigheder maa falde i øinene paa enhver dannet læser. Den forslidte strid mellem heltens følelser varieres fra optog til optog paa den kosteligste maade. I første optog er det Gretes «fornuft» og hjerte, som ikke kan komme til enighed. Fornuften vil nøies med Mads til brudgom i mangel af en bedre; men hjertet vil ikke have ham:

> «Hvor nødig Hiertet vil dog for Fornuften vige!
> Jeg hører denne Røst alvorligen at sige:
> Mads blive skal din Mand; men Hiertet siger: Nei —
> Dog, hvorom alting er, saa gaaer jeg nu min Vei.»

I anden akt er det «Æren» og «Elskovs Gud», der kommer i strid med hinanden om herredømmet over Johan, som «Skiebnen» giver valget mellem at miste Grete eller at staa brudgom uden de af moden foreskrevne hvide strømper — og i tredie optog tilspidses denne strid til den latterligste skinfægtning mellem dyd og kjærlighed, mellem at stjæle og ikke at stjæle. Der meddeles endog en fuldstændig opskrift paa, hvorledes helten under slige omstændig-

heder skal bære sig ad i en rigtig tragedie. Da Mette raader Johan til at stjæle Mads's strømper, gaar han hurtig ind paa planen og vil øieblikkelig sætte den i værk; men hun stanser ham og belærer ham om, hvor lidet heltemæssigt sligt hastværk er:

> «Du gaaer saasnart, Johan? jeg kan dig ikke dølge,
> Jeg havde ikke tænkt, det kostede saa lidt
> For en ophøiet Siæl at giøre saadant Skridt.
> Min Helt! for alle Ting mod Dyd lad Elskov stride!
> Viis ikke Lasten frem fra dens luslidte Side.
> De Store synde vel i Grunden som de Smaa
> Men Maaden, som enhver sin Synd udøver paa,
> Den eene giør til Helt, den anden til en Staader;
> Du ei Forskiellen veed, Seigneur! paa disse Maader?
> Saa smuk Opdragelse du end for Resten har,
> Du har i denne Sag opført dig som en Nar.
> Bør du ei sige først, hvordan dit Hierte splittes?
> Snart sværge: At det ei ved Laster skal besmittes?
> Snart raabe: Elskovs Gud din Gud allene er?
> Og efter elleve til tolv Omvexlinger,
> Hvorved nu Kierlighed, nu Dyden Seier vinder,
> Mag saa, at Elskov dig den tolvte Gang forblinder,
> Vræng Munden, vrie din Krop, bær dig, som du var gal,
> Og naar du det har giort, bestiæl saa din Rival.»

Johan følger raadet og begynder paa en tragisk monolog, der har en mistænkelig lighed med enkelte monologer i «Zarine», kun med den forskjel, at den prosaiske slaphed, der ligger bag ha-stemtheden hos Brun, er ubevidst og ufrivillig, medens den derimod hos Wessel optræder i parodiens tjeneste som uimodstaaelig komisk virkning. — Ligesaa kostelig er den maade, hvorpaa den franske tragedies bekjendte lære om de tre enheder er latterliggjort. Stykkets handling skulde have en enhed, en kjærne; det er en lov, som dramaet aldrig kan komme bort fra. Men hele handlingen skulde ogsaa foregaa paa samme sted, det vil sige i samme dekoration, og endelig skulde udviklingen ikke omspænde et længere tidsrum end fire og tyve timer. De to sidste enheder — stedets og tidens — var bare rent udvortes regler, der ikke stod i forbindelse med dramaets natur, og som derfor selv hos fremragende franske forfattere frembragte en tør, kjedsommelig formalisme, der ikke var af det gode. Wessel gjør gjøn med alle tre enheder, mest dog forresten

med tidens enhed, der unægtelig er den svageste. — Alt dreier sig jo om de ulykkelige strømper; disse uskyldige beklædningsgjenstande danner handlingens kjærne, repræsenterer altsaa dens enhed. Grete maa giftes «idag» — ellers bliver hun aldrig gift: «Du aldrig bliver gift, hvis det i Dag ei skeer» — saaledes forkyndes den sorte Geyst's dom allerede i stykkets første linje. Kunde hun bare give Johan «en Dags Opsættelse», som han udbeder sig i anledning af sin fatale strømpemangel, saa vilde alt kunne blive godt. Men hun har jo hørt sin dom i drømme; hun maa ile sit bryllup og sin undergang imøde. — Den stue, hvori handlingen foregaar, har den mærkelige egenskab, at alle personerne synes at være hjemme i den. Der tager Grete sig en lur og modtager besøg af sine tilbedere, der opsøger Mette snart Mads, snart Johan; der efterser Mads indholdet af sin kiste; der tilbringer brudeparret de sidste ømme øieblikke, før vielsen skal finde sted — kortsagt alle personerne er fuldstændig hjemme her, baade naar det gjælder at spise ærter og begaa selvmord. — Dertil kommer saa drømme, anelser, besvimelser, trusler, besværgelser, høitidelige eder — der er kortsagt ikke det forslidte skrammel i tragediens gamle pulterkammer, som ikke bliver trukket frem og latterliggjort. — Paa parodiens vis bringer stykket det høitidelige apparat til anvendelse i en kreds af tarvelige hverdagsmennesker. Istedetfor Achilles, Brutus eller Paris udfører nogle kjøbenhavnske haandværkssvende de store helteroller. Den historiske sandsynlighed bliver derved ingenlunde mindre, end den var i tidens virkelige tragedier. — Men WESSEL har ikke nøiet sig med at give sine personer svendebreve ved siden af helterollerne. For at gjøre virkningen endnu større har han udstyret dem med en kraftig tilsætning af simple hverdagsegenskaber. Han har bundet et blylod af spidsborgerlighed paa Johan, saa han kun ved fortvivlede kraftanstrængelser kan stramme sig op til den heltemæssige holdning og øieblikkelig synker sammen igjen som kogt melk, saasnart han har drevet det til at skumme over; han har udstyret Mads med en lavtliggende gjærrighed, der «endog paa Gravens Pynt» udstøder anklager mod skjæbnen i anledning af det tabte par strømper, og Grete har han givet den glubende appetit, der forfølger hende hele stykket igjennem, og som stilistisk seet naar sit høidepunkt i hendes glimrende monolog i fjerde optog:

«— — — Hvor er min Skiebne haard!
Fra et til andet Sted jeg i den Tanke gaaer,
At min Forfatning skal med Stedet sig forandre;
Men Sorgen følger mig, ihvor jeg end vil vandre.
Jeg ned i Haven gik, min Sorg spadserte med,
I Gyngen satte mig, min Sorrig op og ned
Sig gyngede med mig. Ja i vort Spisekammer,
Hvor jeg saa tidt tilforn fandt Raad for al Slags Jammer,
Omsonst jeg søger nu en Lindring for mit Sind,
Min Sorg med lige Skridt ledsager mig derind.
Jeg tænkte, røget Flesk kan hielpe, hvem kan vide?
Men føelte Flesk og Sorg i Halsen fast at sidde.»

— Helte og heltinder udi egen indbildning, men i grunden spidsborgere, der sidder opover ørene i den mest hverdagslige hverdagslighed, tilbøielige til at flyve høit, men af naturnødvendighed tvungne til at traske omkring i det lave — det er personernes komiske væsen i «Kierlighed uden Strømper».

Den samme komiske modsigelse aabenbarer sig ogsaa i stilen, dels som uoverensstemmelse mellem indhold og form, dels som modsætning mellem stil og sprog. Ligesom personerne i den franske tragedie udfører disse «helte» alle stillærens kunster til fuldkommenhed. Virkningsfulde afbrydelser og velberegnede gjentagelser, brede udmalinger og fyndige modsætninger staar bestandig til deres raadighed. Men denne glimrende stilistiske færdighed er kun en udvortes egenskab; den passer til deres lavtliggende tankegang som knyttet næve til blaat øie. De er f. eks. mestere i at finde paa træffende sammenligninger, og de udfører dem — fornemmelig i arierne — med sand virtuositet; men den kreds, hvorfra de henter sammenligningerne, er saa lavtliggende, at udførelsens kunstfærdighed kommer til at staa i det latterligste misforhold til indholdet. Saaledes f. eks. i Gretes første arie, hvori hun sammenligner Johan med en ret karper, Mads med en ret vindtørket flyndre — «tørre jyder», som denne ret hed i folkemunde — og sin egen giftelyst med en sulten mave:

«Skiebnen bød mig først Johan,
Nu mig giver Mads til Mand.
Naar dig nogen Karper byder,
Og du faaer kun tørre Jyder,

Bliver du lidt flau derved;
Men har du en sulten Mave,
Og ei anden Mad kan have,
Gaaer den tørre Jyde ned.
Skiebnen bød mig først Johan,
Nu mig giver Mads til Mand.»

— Og hvad der gjælder om indholdets forhold til stilen, gjælder ogsaa om det sprog, hvori personernes veltalenhed fremtræder. Ligesaa elegant som deres stilistiske form er, ligesaa lavtliggende er deres sprogform, hvori den simpleste dagligtales ord og vendinger stadig kommer dumpende. Stilen er heltens, men ordene er haandværkssvendens.

I regelen overlever en parodi ikke de værker, den gjør nar af. Som oftest dør den længe før. Kortest lever selvfølgelig de parodier, der er udsprungne af en ældre skoles mangel paa evne til at forstaa og vurdere en ny livskraftig literaturretning. Den tyske boghandler NICOLAI's «Werthers glæder» afgiver et slaaende eksempel. Men selv parodier, der i den sunde sans's og den gode smags navn latterliggjør manér og affektation hos en enkelt forfatter eller inden en enkelt forfatterskole, selv disse sunde og berettigede parodier fører ikke noget langt liv. BJØRNSON's bondenoveller læses af alle, men hvem kjender nu en eneste af de parodier paa deres sagastil, som vittighedsbladene bragte i sekstiaarene? Og dog var enkelte af dem baade morsomme og byggede paa sunde literære principper. «Kierlighed uden Strømper» danner i denne henseende en mærkelig undtagelse: Ingen læser længere «Zarine» eller «Tronfølgen i Sidon», og af hundrede nordmænd eller danske, der morer sig over «Kierlighed uden Strømper», har ikke to havt en fransk tragedie i haanden. Alligevel virker stykket endnu den dag idag lige komisk. Saalænge der er opstyltethed og unatur til i verden, vil man have forudsætninger for at nyde disse latterlige modsigelser mellem vilje og evne, indhold og form, stil og sprog, og der foreligger ingen grund til at tro, at disse forudsætninger saa snart skal tabes.

Wessels senere forfattervirksomhed.

I WESSEL's forfatterliv er der ingen stigning; han hører til de literære personligheder, der begynder med at gjøre sin største gjerning. Sjelden og ligesom leilighedsvis optræder han i literaturen

i de tretten aar, der ligger mellem tilblivelsen af «Kierlighed uden Strømper» og hans død.

Tre aar efter sin første optræden forbausede han dog atter læseverdenen ved at aabenbare nye, uanede sider af sin talent. I første hefte af «Det norske Selskabs» samlinger optraadte han nemlig som lyrisk digter i den høitidelige genre, og han gjorde det paa en saadan maade, at han vandt ny anerkjendelse. En modern læser, der gjennemgaar disse to alvorlige digte, efter at have læst «Kierlighed uden Strømper», vil vistnok føle sig en smule skuffet; han har

Personerne i «Kierlighed uden Strømper».

(Efter en vignet i første bind af Wessels «Samlede Skrifter», Kbhv. 1787.)

faaet det indtryk, at Wessel stod med kritisk klarhed overfor tidens literære fænomener; her viser det sig, at denne klarhed havde sin begrænsning. Hans lille læredigt «Nøisomhed» udmærker sig kun ved sin korthed og ved sin elegante sprogform fremfor de andre læredigte. Tanken er en af datidens poetiske landeveistanker, den at beskedne livskaar er de bedste og lykkeligste, og at det menneske, som længes efter større rigdom, større ære og magt, forstaar ikke sit eget bedste. Havde der været mere af Voltaire, end der var i Wessel, havde han udentvivl parodieret dette emne. Nu skrev han pent og smagfuldt, omtrent som de andre skrev. Hans

ode «Søvnen» staar betydelig høiere. Han priser søvnen, fordi den skjænker ro og befrielse fra alle dagens bekymringer og plager, fordi den skaber ny kraft hos mennesket, og fordi den i drømme skjænker det mange af de herligheder, som det forgjæves attraar i vaagen tilstand, den ulykkelige elsker drømmer sig gjenelsket, den fangne fri, den fattige rig o. s. v. Der er vistnok ikke nogen særdeles høi flugt i denne poesi; den er jævn og holder sig ved jorden, men fin og tiltalende er den, og ikke et øieblik bliver den plat, som de samtidige poeter ikke saa sjelden blev. Den samme fine og sikre stilfølelse, der havde været WESSEL's styrke i den komiske digtning, svigter ham heller ikke et øieblik i den alvorlige.

«Lykken bedre end Forstanden».

Kort tid efter disse digtes fremkomst ser vi hans urolige og søgende talent kaste sig ind paa nok et nyt omraade, denne gang paa intet mindre end det regulære lystspil. I februar 1776 bragte nemlig theatret til opførelse hans «Lykken bedre end Forstanden, et Lystspil i fem Optoge». Man skulde paa forhaand være tilbøielig til at tro, at «Kierlighed uden Strømpers» forfatter maatte sidde inde med ganske særlige betingelser som lystspilforfatter; hans evne til kraftig komisk karakteristik var hævet over tvivl; han havde ogsaa vist, at han kunde opfinde og lægge tilrette komiske scener og situationer, og hvad repliken angik, da havde han med rette vundet navn som sprogets og stilens mester. Om hans komiske evne havde selv en saa nøgtern kritiker som JACOB BADEN skrevet saa stort et ord som, at «alt det, han rørte ved, blev pudsigt.» «Lykken bedre end Forstanden» blev derfor for forfatterens venner og beundrere en af de mindre behagelige overraskelser, som man kalder skuffelser. Stykket virkede mat, og tilskuerne kjedede sig; ikke paa noget punkt havde det lykkedes forfatteren at gribe et kraftig tag i deres opmærksomhed. Og feilen laa ikke hos publikum, men ene og alene hos forfatteren, derom kan der ikke være spor af tvivl hos den, som læser stykket. «Lykken bedre end Forstanden» er helt og holdent bygget paa læsning, ikke i et eneste punkt paa livsindtryk. Forfatteren har kjendt de engelske lystspildigtere, han har været vel hjemme i sin MOLIÈRE og sin HOLBERG, og paa disse literære indtryk har han saa lavet sit stykke. Følgen er, at der ikke er spor af liv, ikke spor af virkelighedsskildring i det. Det heder, at handlingen foregaar i Kjøbenhavn; men der er ikke et eneste karak-

teristisk træk, som knytter den til byen. Det hele er holdt i slig abstrakt almindelighed, at det burde hede, at handlingen foregaar overalt og intetsteds. Lystspillet er en tjenerkomedie i den gamle stil. Enkelte af hovedpersonerne har bare skiftet navne; saaledes heder Leander Eraste, Leonore Julie og Henrik Philip. Mærkelig nok forekommer der ingen Pernille; derimod har vi en Jeronimus alias Orgon, som hans navn er i stykket, og Jesper Oldfux, ja selv en Arv har forfatteren efter fattig leilighed søgt at tegne i Stephen, Orgons «Gaardskarl». Stykket er en intrigekomedie; Philip er, som sig hør og bør, intrigens leder, og hovedhensigten med hans spilopper er at skaffe Eraste hans brud; men den gode herr Philip har ikke held med sine planer. Overalt løber han sig fast, og det vilde tilslut se meget mørkt ud baade for ham og hans herre, hvis ikke forfatteren med et temmelig klodset theaterkup havde gjort en ende paa det hele og ladet stykket ende til almindelig lykke og tilfredshed. De eneste, som ikke er tilfredse, er læserne. De har kjedet sig og ærgret sig over ikke paa noget punkt at finde spor af WESSEL's friske vid. Prosadialogen er maalt med tidens maalestok let og flydende, og dog er det, som om denne prosaform har været forfatteren en lænke om benet. En ting maatte efter dette staa klart: at nogen stor udsigt til at skabe sig en tilværelse som theaterforfatter, det havde han ikke. Det var en trist oplevelse, men det var dog for intet at regne mod den ulykke, der rammede ham lidt senere paa aaret. Han blev nemlig grebet af en meget smertefuld sygdom, en fistelskade i kindbenet, og i halvandet aar bandt denne sygdom ham til sygeleiet. At han i denne tid, trods landsmænds velvillige hjælp, undertiden ligefrem har lidt nød, tør man gaa ud fra som givet. LEVIN anfører et par linjer af et brev fra en af hans venner til en anden ven. De lyder i sin karakteristiske korthed saaledes: «Herman hilser Dem meget, han vil selv takke Dem for Deres Brev, naar Veiret bliver lidt mildere, thi han har, Stakkel, intet at putte i Kakkelovnen, og De veed, man ikke ret vel skriver med frosne Fingre.» — En kjendsgjerning er det, at han reiste sig fra sit sygeleie som en legemlig nedbrudt og aandelig knækket mand.

Heldigvis aabnede der sig omtrent paa dette tidspunkt en liden udsigt for WESSEL til at tjene penge ved theatret. Den bergenske infanterikaptein, kammerherre WARNSTEDT var i 1778 bleven BREDAL's

WESSEL.

Graad ſmelted hen i Smil, naar Weſſels Lune böd,
Og Glædens Smil forſvandt i Taarer ved hans Död.

Baggeſen

Wessels portræt.

(Efter stikket foran første udgave af «Samlede Skrifter», Kbhv. 1787.)

eftermand som theaterdirektør, og blandt denne mands mange gode sider var ogsaa en levende interesse for WESSEL. Den lykkedes ham at skaffe «Kierlighed uden Strømpers» forfatter en beskeden ansættelse som fast theateroversætter. Lønnen var jo ikke stor (100 rigsdaler fast gage og 100 rigsdaler ekstrahonorar for hvert oversat stykke), men der kunde dog altid blive noget af det, hvis han bare fik nok at bestille. Paa dette haab gik WESSEL hen og giftede sig med en to og trediveaarig Kristiania-dame, frøken ANNA CATHARINA BUKIER. Noget inklinationsparti var det ikke fra nogen af parternes side; WESSEL trængte pleie, og hun var saaledes stillet, at hun greb den første den bedste anledning til at blive «forsørget», selv om denne forsørgelse var aldrig saa beskeden. Sandsynligvis har hun gjort sig overdrevne forestillinger om, hvad det vilde sige at være digteren WESSEL's hustru. Nok er det, at hun blev skuffet; fattigdommen vedblev at være WESSEL's uadskillelige følgesvend efter som før ægteskabet; sønnen JONAS' fødsel (december 1781) gjorde det ikke lettere for den lille familje at slaa sig igjennem. Hvis der var noget, WESSEL i det hele taget ikke var skikket til, saa var det til at være familjefader; at arbeide for det daglige udkomme var ham en pine. Var der smalhans hjemme, saa fik der i guds navn være smalhans saalænge; han var ikke manden til at gjøre nogen udvei. Som ægtemand var WESSEL heller ikke af første klasse; ikke saa at forstaa, at han var sin hustru utro; i saa henseende var han sikkerlig patent; hvad man kunde bebreide ham, var derimod, at han forsømte sit hjem og sin hustru og gjenoptog sine gamle ungkarlevaner som stamgjæst paa vinstuerne. Hans hustru synes ogsaa fuldstændig at have manglet evnen til at gjøre hjemmet kjært og hyggeligt; snarere synes hun at have havt evner i den stik modsatte retning. Skildringer fra datiden fremstiller hende i det hele taget som en alt andet end tiltalende personlighed. Efter som før ægteskabet havde altsaa WESSEL sit egentlige hjem paa kaféerne eller vinstuerne; her blev det ham mere og mere en livsfornødenhed at tilbringe sin tid. Han kom derhen nedtrykt, syg og slap, der var ikke spor tilbage af den gamle glade WESSEL; men saa kom flasken paa bordet, og jo mere dens indhold sank, desto mere vaagnede digterens livsaander, han blev livlig, vittig, slagfærdig, hans gamle improvisatorevne flakkede atter i veiret for en

Votre Serviteur

Otiosis.

Et periodisk Ugeblad.

Af

Johan Herman Wessel.

Kiøbenhavn, 1785.

Paa Gyldendals Forlag.

Titelblad af ‹Votre Serviteur Otiosis›.

stund, og hans indfald morede omgivelserne, de blev fortalt udover byen og vedligeholdt hans ry som dens vittigste hoved. Enkelte fortrinlige komiske smaadigte, som han offentliggjorde, bidrog yderligere til at holde dette ry i live. Noget betydeligere literært arbeide følte han dog ikke kraft til at tage fat paa; men endelig tog han sig en smule sammen og begyndte fra marts 1784 udgivelsen af det lille versificerede ugeblad «Votre Serviteur Otiosis».

Komiske fortællinger.

I dette blad var det, han i sit sidste leveaar frembragte omtrent hele rækken af sine komiske fortællinger. I disse rask nedrablede anekdoter, hvis stof han har hentet fra forskjellige kanter, er der ofte en friskhed, en oprindelighed, en originalitet i den metriske og sproglige form, der er forfatteren af «Kierlighed uden Strømper» fuldt værdig. Der findes, som enhver ved, mesterværker af humoristisk fortællekunst iblandt dem, og det er meget oplysende, at en sprogvirtuos som JENS BAGGESEN paa dette omraade kun danner en raffineret fortsættelse af, hvad WESSEL friskt og naivt havde begyndt.*

Ligeoverfor kilderne til sine komiske fortællinger tog WESSEL det ikke saa nøie; han hørte til dem, der «tog sit, hvor han fandt det», ikke blot det raa stof, men ogsaa pointer, vendinger, hvor disse faldt i hans smag. I regelen var det anekdotsamlinger, som han benyttede; men ved enkelte leiligheder bearbeidede han ogsaa ældre komiske fortællinger. Saaledes har en forfatter — i det pædagogiske tidsskrift «Vor Ungdom» — nylig paavist, at WESSEL's berømte mesterværk «Gaffelen» er en bearbeidelse af et digt fra begyndelsen af aarhundredet af den engelske digter MATTH-PRIOR († 1721). Desværre er WESSEL's forhold til sine kilder endnu ikke undersøgt saa omhyggelig, at man kan danne sig et klart overblik

* Et lidet, særdeles oplysende eksempel er forholdet mellem WESSEL's vers over den populære komiske skuespiller LONDEMANN og BAGGESEN's linjer under WESSEL's portræt. Tanken er præcis den samme, men formen er mere ligetil hos WESSEL, mere kunstlet hos BAGGESEN:

«Man sukker, for han er ei meer,
man husker hvad han var, og leer.»
(WESSEL.)

«Graad smelted hen i Smil, naar Wessels Lune bød,
Og Glædens Smil forsvandt i Taarer ved hans Død.»
(BAGGESEN.)

over det. Det samme gjælder ogsaa de WESSEL tillagte smaavers og epigrammer, hvoriblandt der vistnok findes endnu mere, som ikke er helt originalt i den strenge betydning, hvori man i vore dage tager ordet. Selv har WESSEL aldrig samlet disse sine smaavers eller paa anden maade lyst dem i kuld og kjøn. Det er hans forskjellige udgivere, som har bragt tilveie, hvad der haves. At der her let har kunnet indtræffe feiltagelser, siger sig selv. Et eksempel er den lille «Gravskrift over en Hund»:

«Jeg Tyvene greb an, Galanerne lod gaa;
dermed var Herren tjent og Fruen ligesaa.»

Det har længe gjældt for en WESSEL'sk original, men er ikke andet end en ordret oversættelse af et epigram af den tyske digter MARTIN OPITZ, der igjen har oversat det efter en ældre fransk digter. Dette har tidligere været paavist, og epigrammet er derfor ikke optaget i LEVIN's udgave. Et andet eksempel, som besynderlig nok ikke har været fremdraget før, skal jeg her henlede opmærksomheden paa. Kjendt af alle som en ægte WESSEL er den lille gravskrift:

«Her ligger Walt.
Han gjorde Malt.
Og det var Alt.»

Men gravskriften er hverken mere eller mindre end en ordret oversættelse af en engelsk «gravskrift». Kun anden linje tilhører WESSEL. Den engelske original lyder saaledes:

«Here lays John Small,
That is all.»

At WESSEL har kjendt det engelske vers, er hævet over tvivl; thi det citeres af HOLBERG i hans «Moralske Tanker», og HOLBERG har desuden paa to steder i sine skrifter benyttet pointet (i tredie satire og i et af de latinske epigrammer), uden — i formel henseende — at have holdt sig saa nær til originalen, som WESSEL har gjort. Her er naturligvis ikke tale om, hvad vi kalder plagiat, aldenstund det kun er udgiverne og ikke WESSEL selv, der har givet verset ud for en original. Kun saa meget turde fremgaa af disse antydninger om WESSEL's forhold til sine kilder, at der her trænges et literært oprydningsarbeide, der skiller det laante fra det

selvstændige, det uægte fra det ægte WESSEL'ske. WESSEL's literære ry vilde ikke tabe noget paa en saadan oprydning; thi det er i regelen med ham som med HOLBERG: hvor meget han end «laaner» af sin kilde, saa leverer han det ikke fra sig igjen, før han har stemplet det med sit genis stempel. Hans stil og hans versbehandling er helt ud hans egen eiendom; den første udmærker sig ved sin klare naturlighed, den sidste ved sin pudsige og overraskende kunstfærdighed.

Hvis der var noget, WESSEL var en modstander af, saa var det ålt, som hedte kunstlethed og affektation i stilen. Han gik endog saa vidt i sin forkjærlighed for det ligefremme udtryk, at han var tilbøielig til at forkaste brugen af billeder og omskrivninger i det hele taget. CLAUS FASTING havde ikke stort tilovers for de prydelser, som han kaldte allegorierne i stilen, men WESSEL havde endnu mindre tilovers for dem. For ham var anvendelsen af omskrivninger, billeder og sammenligninger omtrent ensbetydende med at sætte sine ord paa skruer, og stødte han paa et rigtig skruet udtryk, kom han i harnisk og protesterede i den sunde stilistiske sans's navn. Dette var grunden — og vistnok den eneste grund — til, at han ikke kunde forsone sig med EWALD's digtning, ligesaalidt som med den tyske. Det er til EWALD og tyskerne, han sigter i begyndelsen af den komiske fortælling «*Felix, quem faciunt aliena pericula cautum*». Hvorfor i al verden skulde man være saa forskruet, at man skrev «et cimbrisk Barn», naar man ret og slet mente en jyde?

> «— Skiønsom Læser! mig ei nægt,
> At jo det første Udtryk Stempel bær
> Af høie Stiil hos fordums Slægt,
> Som tydskviis Barder nævnet er.»

Et sted i fortællingen «Den Druknede» sigter til et bestemt udtryk i EWALD's «Fiskerne». I en sjømandsvise heder det her:

> «Han sadler dristig Havet op,
> Saasnart hans Hierte lyster.»

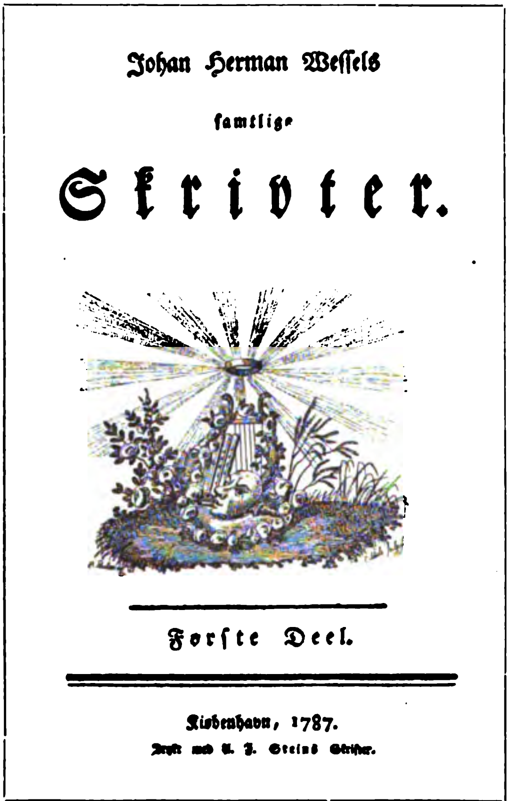
«At sadle havet op», hvad var nu det for et affekteret og meningsløst udtryk! WESSEL kunde ikke bare sig for at drive gjøn med det, og saa skrev han:

«Og jeg i dette Skrift Forsøg vil giøre paa
At deele Roes med ham, som sadled' Havets Bølge,
Jeg praler ei; men kan ei dølge,
Jeg den vil agte for en Nar,
Som ikke mig den Ret vil vederfares lade,
At jeg min Formand overgaaet har.
Betænk! jeg sadler en Najade.
— — — — — — — — — — — —
Jeg hviske vil
Hør, Læser! til:
Den Helt, jeg sadle laer Najaden, var en Fisker:
Hans Sadel var en Baad og denne vaade Møe,
Som sadlet blev, var simpeltvæk en Søe.
Men ingen siig igien, min Herre! hvad jeg hvisker.»

Bag disse vers ligger WESSEL's hele stilistiske program, og naar LEVIN, der finder EWALD's billede «smukt og ægte poetisk», ikke kan faa i sit hoved, at angrebet ene og alene gjælder billedet, men synes tilbøielig til at ville søge et udslag af personlig animositet bag det, da beror dette simpelthen paa, at han — trods sin omhyggelige syslen med WESSEL's skrifter — ikke har faaet øie paa, hvilken betydning stilens renhed og naturlighed havde for ham. I den sunde sans's navn at forfølge stilistisk unatur, det var næsten bleven et slags lidenskab hos ham — den eneste, han som forfatter havde — og den danner alfa og omega i hans forfatterliv. Den ytrer sig paa en genial maade i «Kierlighed uden Strømper», og den gaar igjen i hans sidste umulige skuespil, der udkom samme aar, som han døde, idet han her ofrer omtrent en hel akt paa at gjøre nar af forskruede poetiske talemaader og føre dem tilbage til en naturlig udtryksmaade.

Og vender vi os saa fra hans stiltheorier til hans praksis, saa vil vi snart komme paa det rene med, at her hersker den skjønneste overensstemmelse. Fra først til sidst har han gjennemført sit stilistiske ideal i sine værker, gjennemført det ikke i kraft af en overlagt forstands- og viljesakt, men med den lethed og tvangløshed, der udmærkede hans lykkelige naturel. Aldrig havde ordene flydt saa let og ligetil fra nogen dansk-norsk forfatters pen. Ingen i fortiden og ingen i samtiden havde endog blot tilnærmelsesvis naaet et lignende punkt. WESSEL's landsmand og samtidige CLAUS FASTING var med rette beundret som en særdeles fremragende stilist; men sammenlign hans digte, ja selv hans prosa med WESSEL's vers —

og man vil finde dem tvungne i forhold til WESSEL's utvungenhed. — Læseren behøver bare i erindringen at gjennemgaa begyndelsen af «Hundemordet». Her er ikke en linje, som er skrevet; hver sætning har det mundtlige foredrags liv og friskhed; her er ikke et ord, som ikke staar paa egne ben, eller rettere sagt som ikke optræder i kraft af sin egen værdi og med sin egen betydning; ingen omskrivninger, ingen billedlige repræsentativer for skjulte værdier. Det eneste, der smager af billede, er linjen «hans Hund var ud af Stand at bjeffe» (istedetfor «var død»); men dels er dette en meget nærliggende omskrivning, dels staar vi her ligeoverfor en anden side af sagen, nemlig spørgsmaalet om billeders og lignelsers anvendelse i den komiske virknings tjeneste. Her var naturligvis WESSEL villig til at anerkjende billedsprogets berettigelse, skjøndt det igrunden er paafaldende,

Johan Herman Wessels
samtlige
Skrivter.
Første Deel.
Kiøbenhavn, 1787.
Trykt med A. F. Steins Skrifter.

Titelblad af Wessels «Samlede Skrifter», 1787.

hvor lidet han har benyttet sig af det. Sammenlign i saa henseende hans komiske fortællinger med BAGGESEN's, og den store forskjel vil springe i øinene. Medens BAGGESEN jager efter vittige omskrivninger og andre stilistiske pikanterier, dem han ofte henter saa langveis fra, at en almindelig læser trænger en hel del forklaringer for at forstaa, hvad han mener, gaar WESSEL saa jævnt til-

værks, at han uden videre kan forstaaes og nydes af enhver. Medens BAGGESEN's komiske stil er raffineret, er WESSEL's naiv i dette ords bedste betydning. Den komiske virkning i hans fortællinger opnaaes da, rent umiddelbart, ved hjælp af det vid og det lune, hvormed han fortæller, og her er han rig og uudtømmelig. Naar man tager i betragtning, at de fleste af disse fortællinger er skrevet i hans sidste leveaar, da sygdom og elendighed i en aarrække havde tæret paa hans humør, da faar man følelsen af, at dette lune maa have været uudtømmeligt. Grundfondet maa have været saa stort, at det var umuligt at faa sat det overstyr.

— En udvækst er der paa hans komiske fortællinger, der ikke svarer til den karakteristik af foredragets enkelhed og naturlighed, som jeg saa stærkt har betonet ovenfor. Det er de mange og lange parentheser. I hans ældste og bedste fortællinger spiller de ikke nogen fremtrædende rolle; men senere tager de overhaand. Istedetfor jævnt fortællende bliver foredraget causerimæssigt. Grunden er desværre let nok at finde: det gjaldt at fylde ugebladets lille nummer, og naar stoffet ikke strak til, saa fik man hjælpe sig, som man bedst kunde.

Og det maatte ikke være vanskeligt at fylde en side eller to i en snever vending, naar man tumlede versformen med en virtuositet som WESSEL. Som verskunstner er han et fænomen i det attende aarhundredes dansk-norske literaturhistorie og betegner et gjennembrud af betydning. Hans betydning er den, at verset under hans behandling for første gang bliver smidigt og let. Hvor tungt og klodset havde det ikke været bare et halvt aarhundrede tidligere! Naar man læser disse vers fra aarhundredets begyndelse, kommer man til at tænke paa dragkistedans i sjøgang. Selv HOLBERG var ikke helt fri for at slæbe paa sin dragkiste, naar han skrev vers, hvorfor hver side kostede ham en voldsom hovedpine, som han maatte fordrive med fire skilling udi kaffe. Den eneste, der tumlede verset med nogen lethed, var AMBROSIUS STUB; men letheden var her ikke altid af det gode hverken i sproglig eller metrisk henseende. TULLIN skabte det pompøse vers, EWALD det heroiske; men endnu var den metriske form lidet bøielig, og hos de fleste øvrige af samtidens poeter stod versene opstillet i stive, strunke geleder som grenaderer paa parade. Men hos WESSEL er det anderledes. Selv

hvor han benytter den traditionelle tragiske aleksandrin, som i «Kierlighed uden Strømper»: uden paa et eneste punkt at overtræde dette versemaals strenge regelbundethed, har han alligevel faaet et slags frihed og bevægelighed ind i det, og maaden, han har opnaaet dette paa, er simpelthen den, at han har tvunget det stive vers til at være bærer af en saa naturlig dialog, at stivheden glemmes. Den stive og kjedelige tysk-danske aleksandrin* har aldrig været saa fri for stivhed og kjedsommelighed som under WESSEL's behandling. — Og i de komiske fortællinger er den sidste rest af stivhed forsvunden. Tag bare atter som eksempel begyndelsen af «Hundemordet». Digtet er skrevet i jamber; men her er der ikke tale om noget bestemt jambisk versemaal; thi tre-fodede, fir-fodede, fem-fodede og seks-fodede jamber danser omkring hinanden i den mest gratiøse utvungenhed; anvendelsen af overskydende stavelser øger versets smidighed, ja selv rimstillingens regelmæssighed giver WESSEL en god dag; han begynder med par-rim, slaar saa pludselig over i omsluttende rim i de fire udmærket formede linjer:

«Nu skulde det til Uhæld treffe,
At Hundens Eier kom
I Øieblikket, som
Hans Hund var ud af Stand at bieffe»

og gaar saa atter over til par-rim o. s. v. Denne versbehandling er som hans stil: den deklamerer aldrig, den snakker, et livfuldt parlando, der glitrer og spiller i alle regnbuens farver, idet det følger hver skiftende nuance i teksten, ligesom kamæleonen skifter kulør efter sine omgivelser. Gjennem de bedste af disse sine frembringelser er WESSEL en af forløberne for det nittende aarhundredes dansk-norske versbehandling. —

— Den karakteristik, jeg her har prøvet at antyde, passer imidlertid kun paa et mindretal af WESSEL's komiske fortællinger. «Votre Serviteur Otiosis» indeholder unægtelig meget, der ikke bærer stempel af WESSEL's aand, meget, som er bleven til i et slags literær fodernød, bare fordi et vist antal sider i bladet skulde fyldes. Her faar man undertiden det triste indtryk af, at WESSEL var en

* Om denne se foran under ARREBOE.

J. M.

jeg har nævnt sig, og

Imidlertid er hun at

af l'Amant jaloux. J

at see hos denne Höjvel

den, den Ansigt, som den

Creditor viser, naar han

bitor. Hvor Hr Kammerh

kan gaae, som den er?

Höjvelbaarne

Hr Kammerherre

von Warnstedt.

r endnu af Landsen.

i een igien at oversætte

Haaber meed det forste

a mer fast, endat borrow

agréablement surprenante

Betaler af en ... ig De-

rem ikke at anno 1603

idmiudaugste

Wessel

fattig, nedbrudt mand, der skrev med ulyst, bare fordi hans pung var tom og i høi grad trængte en smule tilførsel.

— Et rent besynderligt produkt er WESSEL's sidste arbeide «Anno 7603, et Skuespil i syv Acter». Som før fortalt kommer HOLBERG's Niels Klim under sine opdagelsesreiser paa planeten Nazar til kvindelandet Kokleku, hvor de to kjøn fuldstændig har byttet roller. Fra denne meget fornøielige skildring af mandhaftige kvinder og kvindeagtige mænd har WESSEL hentet ideen til sit skuespil. Desværre mangler udførelsen al saft og kraft. Hvad han ad negativ vei vil indprente læseren, er den ved sin nyhed ikke særdeles overraskende sætning, at kvinden bør være kvindelig og manden mandig. Han bruger altsaa HOLBERG's stof i et fra HOLBERG's eget forskjelligt øiemed, idet han ikke vil vide af den ligestillethed mellem mand og kvinde, som HOLBERG stadig kjæmpede for. Mand bør være mand og kvinde kvinde — punktum! Men selv om «moralen» i stykket ikke hævede sig høiere end til en saadan triviel identitetssætning, frembød dog emnet rig anledning for en komedieskriver til udfoldelsen af pudsige og komiske situationer. WESSEL har ikke magtet at benytte dem; han har ikke engang benyttet de vink, som han fandt hos HOLBERG. Det eneste, som endnu har literaturhistorisk interesse i stykket, er den ovenfor nævnte satire over den høie stil. Her staar man endnu ansigt til ansigt med WESSEL, skjøndt han ikke er synderlig morsom. Forøvrigt søger man ham overalt forgjæves i denne slappe alderdomsfrembringelse af en olding paa tre og firti aar.

Intet under, at hans samtid følte sig skuffet og fandt, at han ikke havde fyldestgjort de forventninger, som «Kierlighed uden Strømper» havde givet grund til at nære. Uretfærdig og ensidig sin dom, som samtiden let bliver, gik man endog saa vidt, at man fæstede sig mere ved, hvad han ikke havde udrettet, end ved, hvad han virkelig havde frembragt, og da han døde, var der som følge heraf slet ikke den deltagelse fra almenhedens side, som man kunde have ventet ligeoverfor forfatteren af «Kierlighed uden Strømper».

Vi, som nu ser hans liv og forfatterskab i sin hele sammenhæng, kan naturligvis ikke dele denne samtidens betragtningsmaade. Vi indser, at der er aarsager nok til at forklare denne eiendomme-

lige udvikling eller rettere mangel paa udvikling i et forfatterliv, der var begyndt saa rigt.

Allerede karakteren af denne rige begyndelse forklarer meget. «Kierlighed uden Strømper» kunde ifølge sit væsen ikke være indledningen til en almindelig digterisk udvikling. Det røber, som WELHAVEN har bemærket, «ikke en Forfatter, der fremdeles skulde stige og modnes. Det synes snarere at vise en Aand, der har fuldendt sin Kunstanskuelse og slutter med en afgjort Mistillid til de gjældende Mønstre. Man kan ikke forlange mere af en enkelt. Det næste Trin, WESSEL skulde have gjort høiere end dette, maatte have ført ham ind i en Sfære, som Poesien først efter en gjennemgribende Forandring naaede.»

Og dernæst var der i WESSEL's naturel noget karakteristisk, som gjorde en ihærdig literær stræben umulig. Han var en kontemplativ, ikke en produktiv natur; der var ikke fart i ham, og det kom af, at ingen af de drivkræfter, der ellers sætter menneskene i bevægelse, havde nogen magt over ham; han var ligeglad med altsammen. Meget karakteristisk er en anekdote, RAHBEK fortæller om hans audiens hos GULDBERG: En af WESSEL's venner havde sat sig i hovedet, at han skulde gjøre den mægtige minister sin opvartning og bede ham om en stilling, der kunde hjælpe lidt paa hans økonomiske pinagtighed. WESSEL havde ikke spor af lyst; han gjorde indvendinger og søgte udflugter. — «Jeg har ingen paryk.» — «Den skal du faa.» — «Men jeg har heller ingen bukser.» — «Jeg skal laane dig et par.» — Saa maatte han da endelig ivei. Han kommer ind til ministeren og siger sit navn. GULDBERG kjender ham ikke. Ah, tænker WESSEL, han er ikke vant at se mig med paryk — og dermed tager han resolut parykken af og putter den i lommen. Nu kjender GULDBERG ham endelig og spørger, hvad han ønsker. Han staar en stund og snakker, uden at komme sig til at sige, hvad det egentlig er, han har paa hjerte; men endelig faar han da sagt, at han gjerne vil have et levebrød, og saa buser han da ud med følgende, der er til større ære for hans oprigtighed end for hans diplomatiske talenter: «Deres excellence, det maatte være et embede, hvorved der var meget at fortjene og lidet at bestille; thi dertil føler jeg mig mest oplagt.» GULDBERG lader, som han ikke forstaar dette frisprog, og gjentager sit spørgsmaal om, hvor-

med han kan være WESSEL til tjeneste. Men digteren, der forlængst er kjed af hele audiensen og synes, han har talt tydelig nok, svarer gemytlig: «Nu, saa giv mig en pris, far!» Og da han har faaet den, bukker han og gaar. Anekdoten er vistnok adskillig udsmykket; men i dens hovedtræk har man WESSEL, som han stod og gik. —

Naar man ikke gider gjøre sig mere umage for at faa et levebrød, gjør man sig heller ikke den umage at skrive for at tjene penge. Ligesaa lidt som han kunde udholde at føle sig bunden i sin levevis, ligesaa lidt kunde han forsone sig med at være bunden i sit arbeide; han kunde ikke skabe, uden naar trangen var stærk i ham. De bekjendte linjer i en af hans komiske fortællinger:

«Naar af at rime du er kied,
Hr. Rimer gjør som jeg: læg Pennen ned» —

— disse linjer var i virkeligheden programmet for hans literære virksomhed. Og han blev let kjed, det faar man hurtig øie paa, naar man blader «Votre serviteur Otiosis» igjennem. Han har kun fire smaa oktavsider at fylde, og alligevel udfolder han ofte stor opfindsomhed for at slippe fra det saa kort som muligt. — Saaledes tager han sig ud den eneste gang, han indlader sig paa et literært foretagende af økonomiske aarsager. — Hvad brød han sig om penge? Naar han havde nogen, brændte de ham i lommen, han følte sig ikke rolig, før han var bleven af med dem. I modsætning til andre mennesker havde han pengesorger, naar han havde penge, og følte sig først let igjen, naar han var bleven dem kvit. Engang, fortæller STEFFENS, stod han i theatret og var meget nervøs og frastødende mod de venner, der talte til ham. Pludselig blev han venlig og meddelsom. «Hvad gaar der af dig, Wessel?» spurgte man ham. «Aa,» svarede han fornøiet, «for et øieblik siden blev mine penge stjaalne ud af min lomme.» Anekdoten klinger unægtelig lidet troværdig; men selv om den ikke er sand, saa er den i alle fald bygget paa karakteregenskaber, som hans omgivelser kjendte vel til.

Af en saadan fuglefri ligegladhed kan man ikke vente pligtarbeide og besvær og hoveritjeneste, ligesaa lidt som man kan faa fuglene under himlen til at synge for føde; de synger, naar de har lyst, naar trangen kommer over dem. — Men selskabelig anlagt

som WESSEL var, gav han ikke denne trang tid og leilighed til at melde sig ofte. Klublivet og kafélivet øvede langtfra nogen heldig indflydelse paa hans skabende evne. Ligesaa lidt som han var husholderisk, naar det gjaldt penge, ligesaa lidt var han det med sin tid og sine indfald; at gjemme paa sine inspirationer og senere benytte dem i sin digtning, var ikke hans sag; som de kom, lod han dem gaa i den muntre kreds, der omgav ham. Han ruttede med sin aandelige kapital og vekslede en hel del af dens værdier ud i selskabelig skillemynt.

Med et saadant naturel baner man sig ikke vei til lykken i denne vanskelige verden. WESSEL gjorde det i alle fald ikke. Hvor hurtig det gik ned ad bakke med ham, har vi allerede seet i det foregaaende. Flere smaavers fra hans sidste levetid giver karakteristiske bidrag til hans stemning. Hvor meget siger ikke et lidet vers som dette af «Votre serviteur Otiosis»:

> «Naar du er stedt i Nød
> For Brød,
> Og i dit Ansigts Sved ei gider æde det,
> Saa drøm dig mæt.»

Og hans ene gravskrift over sig selv indeholder en selvkarakteristik, der er endnu mere betegnende:

> «Han aad og drak, var aldrig glad,
> Hans Støvlehæle gik han skieve;
> Han ingen Ting bestille gad,
> Tilsidst han gad ei heller leve.»

Den sidste linje blev hurtigere sandhed, end man maaske havde ventet. I julen 1785 paadrog han sig en nervefeber, og da han ikke havde livskraft at staa imod med, vandt den hurtig og let bugt med ham. Allerede den 29de december 1785 døde han. Han blev begravet paa en liden kirkegaard omtrent i centrum af den by, hvor han havde fundet sit hjem. Lige i nærheden ligger EWALD begravet.

Hans historie er en trist historie; men alt dette triste har efterslægten ikke fæstet sig ved. Det er ikke den tidlig ældede WESSEL, hvis billede staar levende for efterslægten; det er den freidige og livsglade forfatter af «Kierlighed uden Strømper». — Jeg sammen-

lignede ham paa dette udviklingsstadium med Aladdin. Men vi behøver ikke at gaa saa langt for at finde en kjendt skikkelse, der svarer til hans væsen. Vi har en i vor egen literatur, der langt bedre karakteriserer ham, idet den røber, at han igrunden er et stykke af en nationaltype.

Det er ikke en tilfældighed, at Askeladden doven og lad, uanselig at se til, og dog rigere paa evner end nogen anden, med sit lyse humør og med sin lune selvsikkerhed, levende i sin ubemærkethed, indtil han pludselig træder frem uimodstaaelig og seierrig og udfører det, som ingen anden har kunnet klare — det er ikke en tilfældighed, at denne figur er bleven yndlingshelten i vore folkeeventyr.

Wessel var i slægt med ham. Han var norsk i sit væsen, og han er det i sin stil i høiere grad end nogen anden af det attende aarhundredes norskfødte forfattere. Derfor lever ogsaa hans minde kraftigere og hans værk friskere i bevidstheden herhjemme end nede i det land, hvor han levede og virkede.

Bibliografi.

Et par aar efter Wessel's død besørgede et par af hans venner den oftere nævnte to-binds-udgave af hans «Samlede Skrifter» (Kbhv. 1787). Udgiverne var Pram, P. J. Monrad og den unge Baggesen, hvis literære debut kort før Wessel's død havde inspireret denne til at sende ham en saa smuk velkomsthilsen som det bekjendte lille rimbrev «Til Hr. Jens Baggesen». Udgaven er smukt udstyret og besørget med omhu, men er langtfra fuldstændig. Adskilligt materiale havde den danske boghandler og literaturelsker E. L. Thaarup draget sammen til sin udgave «J. H. Wessels samtlige Skrifter» (2 bind i duodez, Kbhv. 1794—95). Hans udgave har interesse derved, at det er den eneste, hvori skuespillet «Anno 7603» har fundet plads. Af nyere udgaver er der kun to, som fortjener at nævnes, A. E. Boye's og J. Levin's. Begge er udkomne i flere oplag. Levin's er uden sammenligning den bedste; den er besørget med mest kritik og giver i en lang biografisk indledning og i en række anmærkninger adskillige værdifulde literaturhistoriske oplysninger. Skade, at udgiverens begeistring for Ewald, ret som det er, bringer ham til at se forkjert paa forholdene. Paa grundlag af Levin's udgave udkommer der for øieblikket ikke mindre end to

illustrerede udgaver af WESSEL's skrifter. Den ene illustreres af en norsk kunstner (TH. KITTELSEN), den anden af en dansk (N. WIWEL). Et par billige folkeudgaver savner literær værdi. — Af biografier er LEVIN's nys nævnte biografiske indledning den udførligste. Forøvrigt henvises til literaturhistorierne og til WELHAVEN's «Ewald og de norske Digtere». — En gemen forhaanelse mod WESSEL's minde har en af de kjøbenhavnske baggaders bogkræmmere udgivet under titelen «Morsomme Historier og Anekdoter af og om Joh. Herm. Wessel». Det er en samling, der under et slags literær maske knytter en hel del, tildels temmelig lavtliggende og skiddenfærdige kjøbenhavnske anekdoter til WESSEL's navn. Det lille stykke griseliteratur har fundet en stor udbredelse og bidraget sit til at gjøre WESSEL til en lignende sagnfigur, som BELLMAN er blevet i Sverige.

Claus Fasting.

Hvis læseren vilde forlange besked paa WESSEL's forhold til tidens filosofiske og politiske ideer, saa vil selv den lærdeste WESSEL-kjender se sig nødt til at lade ham i stikken. Der er saa godt som slet intet i hans skrifter, der giver noget fingerpeg i den retning. Selv om han har havt sine meninger, har han ikke følt nogen tilbøielighed til at fremsætte dem. Et par steder er der dog i hans skrifter, der røber, at hans hjerte har tilhørt de nye ideer og kampen for deres gjennemførelse i det virkelige liv. Et par linjer i «Herremanden» er ofte bleven anført som oplysende eksempel. Han lader sin forøvrigt brave herremand efter døden faa en plads i helvede, fordi han har udsuget sine bønder og været døv for deres klager.

«Og det er ilde
Ei Bønders Suk at høre ville.»

Erindrer man, at digtet er skrevet, netop som kampen for den danske bondes frigjørelse fra stavnsbaand og hoveri stod paa, saa vil man forstaa, at dette vers har havt aktuel interesse, idet det har taget bestemt og energisk standpunkt i striden. — I moralen til en anden komisk fortælling, «Førsten og Forbryderen», gjør WESSEL sig til talsmand for tidens nyvakte humanitetsfølelse, der selv i forbryderen anerkjendte mennesket. «Moralen» lyder:

> «Den Første, siger man, giør Vold mod Folkets Ret,
> Som nogensinde Straf vil eftergive.
> Det veed jeg ikke just; men dette tør jeg skrive:
> Den Tigers Hierte har, som ei undskylder det.»

Saavidt mig bekjendt, er dette de mest patetiske vers, der nogensinde er flydt fra WESSEL's pen. — Steder som disse giver, som sagt, en antydning af, paa hvilken side WESSEL stod; men heller ikke mere.

Ganske anderledes stiller sagen sig, naar talen er om hans artiumskammerat **Claus Fasting.** Han er voltairianer med liv og sjæl, og han spilder megen tid og meget blæk paa at lære sine spidsborgerlige byesbørn, hvilken stor mand den franske forfatter var. I de smaa ravnekrogsforhold, hvorunder han henlevede den største del af sit liv, og hvor JOHAN NORDAHL BRUN herskede som hoved- og overravn, indbragte dette ham kun miskjendelse og modgang, og han fik den afskyvækkende benævnelse «fritænker» knyttet til sit navn.

CLAUS FASTING fødtes i Bergen den 29de oktober 1746. Faderen var præst til nykirken i Bergen, moderen tilhørte en indvandret tysk kjøbmandsslægt; om begge forældre oplyses der, at de var meget gudfrygtige folk. Gutten fik WELHAVEN's bedstefar paa mødreneside, præsten CAMMERMEYER, til lærer, og dermed skal han have været vel tjent; thi CAMMERMEYER roses som en fortrinlig lærer. Resultatet viste sig, da han 13 aar gammel blev indmeldt paa latinskolen. Efterat have prøvet hans kundskaber anbragte rektor ham som no. 1 i mesterlektiens øverste afdeling. Skolens rektor, BOALTH, var heller ikke nogen almindelig lektieindpisker; han var en mand med mangeartede interesser; men de kunstneriske, især de musikalske, stod dog i første række. Det er ikke usandsynligt, at det tildels skyldes ham, at FASTING udviklede sig til en ivrig dyrker af musiken. «Som Discipel,» skriver LYDER SAGEN, «blev FASTING snart hans Yndling, og siden som Mand hans Siels Fortrolige.» — Efter to aars skolegang tog han sommeren 1761 *artium* femten aar gammel og vaaren efter *philosophicum*, begge eksaminer med særdeles gode karakterer i de fleste fag. Han skildres paa dette tidspunkt som en livsglad ung student, der ikke skyede sine kammeraters muntre selskab trods den iver og det alvor, hvormed han dyr-

kede sine studier. Efter andeneksamen vendte han hjem til Bergen, hvor han henlevede fire aar i sine forældres hus. Efter faderens ønske maatte han forberede sig til theologisk eksamen; men hans tilbøieligheder gik i en anden retning: moderne sprog, literatur og musik optog størsteparten af hans tid, og i disse frie kunster og videnskaber har han vistnok havt en god veileder i sin forrige rektor. Han lagde sig efter tysk, fransk, engelsk og italiensk, og som «klaverspiller» erhvervede han sig en dygtighed, der skal have staaet høit over det sædvanlige. Disse interesser fandt han endnu rigere anledning til at dyrke under et to-aarigt ophold i Kjøbenhavn (1766—68), der endte med, at han underkastede sig den theologiske eksamen, fra hans side vistnok i bogstavelig forstand en underkastelse under den faderlige vilje. Atter vendte han hjem til Bergen, denne gang for selv at tjene sit brød i egenskab af huslærer eller «hofmester», som NORDAHL BRUN med et fint navn kalder det. Det var nemlig en søn af byens stiftamtmand, han blev lærer for, og stiftamtmandssønner kunde naturligvis ikke nøie sig med en huslærer; det maatte være en «hofmester». — Et par lykkelige aar levede FASTING nu i sin fødeby. I forening med rektor BOALTH stiftede han et musikalsk selskab, der snart samlede alt, hvad byen eiede af syngende og musicerende kræfter. Han omgikkes en del af byens betydeligste mænd, i hvis kreds han følte sig hjemme, og endelig eiede han en kilde til følelse af lykke, som ingen anede: Kjærligheden spirede og blomstrede i hans hjerte, og det unge barn, som han elskede, besvarede hans følelser. Det var næsten helt igjennem en lys og lykkelig tid.

Blandt de familjer, FASTING kom i berørelse med under dette sit ophold i Bergen, var ogsaa en familje ROHDE. Manden spiller ingen rolle i FASTING's liv; saa meget større roller spiller hustruen og datteren. Den sidste, ALETTE SOPHIE, var ti aar gammel, da FASTING kort efter sin hjemkomst blev hendes lærer i musik og sprog. Moderen, der var beslægtet med FASTING, var en intelligent dame, og det har øiensynlig været en behagelig underholdning for FASTING at samtale med hende om ting, som interesserede dem begge. Der udviklede sig et slags venskabeligt forhold mellem dem; men mere end venskabeligt har det fra hans side neppe været. — En ganske anden udvikling tog forholdet til hans unge

elev. I de aar, han var hendes lærer, saa han hende udvikle sig fra barn til ung pige, og i denne udvikling stod han selv som hendes leder og fortrolige. Læsningen af de fremmede forfattere, samtalerne om det læste og først og sidst musiken knyttede baand paa baand mellem FASTING og det unge fintfølende og modtagelige barn, der var betroet i hans hænder. Det er let at sætte sig ind i, hvorledes det er gaaet til: undervisningstimerne har mere og mere tabt karakteren af almindelige undervisningstimer, afstanden mellem den lærde lærer og den begavede elev er bleven mindre og mindre. Hun har i FASTING beundret det ædleste, nobleste, klogeste menneske paa jorden, og han har i hende seet uskyldigheden, ungdomsfriskheden, alle de skjønneste kvindelige egenskaber staaende rigt og forjættende lige ved begyndelsen af sin udfoldelse — den deiligste halvtudsprungne rosenknop, som nogen kunde ønske at eie. Om kjærlighed blev der ikke talt mellem dem; men alligevel: naar de to var forsamlede, var kjærligheden midt iblandt dem. — I 1770 blev ALETTE konfirmeret, og FASTING'S undervisning har vel dermed været tilende. Men paa dette tidspunkt tilstod han hende sin kjærlighed og fik bekræftelse paa, at den var besvaret. Et gjensidigt løfte om evig troskab blev udvekslet skriftlig — og saa forlod FASTING Bergen og drog til Kjøbenhavn, sikker paa sin brud og overbevist om, at fremtiden skulde rydde enhver hindring afveien.

Hvorfor FASTING reiste, er ikke vanskeligt at forstaa. Han drømte om at gjøre carrière med sine talenter og derigjennem vinde en stilling, der kunde gjøre ham antagelig som ægteskabskandidat. Dernæst vilde den fintfølende mand ikke udsætte sin elskede for alle en hemmelig forlovelses pinagtigheder, og endelig var der en tredie grund, den mest afgjørende af dem alle. Det var nemlig ikke bare datteren, som elskede FASTING; ogsaa moderen var bleven greben af en heftig lidenskab for ham og forstod saa daarlig at beherske sig, at selv den unge datter skjønte, hvorledes det var fat. FASTING tog det kloge parti at lade som ingenting; han skrev alle hendes tilnærmelser paa venskabets regning og parerede dem behændig med forsikringer om sit venskab og sin høiagtelse. Situationen var imidlertid under enhver omstændighed pinlig og uholdbar, og det eneste rigtige var at forsvinde for en tid. — Men han havde

ikke været et aar i Kjøbenhavn, før der indtraf en begivenhed, der i høi grad forværrede hans og ALETTE's fremtidsudsigter. ROHDE døde; hans enke var fri; hun var 30 aar gammel, bare fire aar ældre end FASTING; hun var smuk og forelsket; nu stod der intet mellem hende og FASTING. Men FASTING spillede fremdeles sin gamle rolle som den, der intet forstod. Hans kondolenceskrivelse er bevaret og giver et fortræffeligt bidrag til forstaaelsen af hans maade at tage sagen paa. Jeg citerer et stykke af begyndelsen:

Kjøbenhavn d. 6te Juli 1771.

Min kjære og beklagelige Veninde!

Med hvilket Hierte maa jeg skrive Dem til i Dag og i hvilken Anledning! Jeg føler at De er bedrøvet indtil Døden, og jeg græder med Dem uden at kunne trøste Dem. De har tabt den bedste Mand, den fortroligste Ven, og det kjæreste der var Dem i Verden — hvad kunde De tabe mere, min allerkjæreste Henrica! og hvor stor Ret har De ikke til at være utrøstelig. De elskede ham inderlig, jeg veed det. De havde levet sammen i saa mange Aar, og De blev hver Dag overbevist om, hvor umistelig han var Dem.»

o. s. v.

Har hun virkelig troet, at han intet forstod, eller har hun været paa det rene med, at han bare spilte en rolle? Det sidste er vel mere end sandsynligt; ellers havde hun vel neppe efter nogen tids forløb brudt op fra Bergen, hvor hun havde nær slægt, og flyttet til Drammen. — I denne by spilledes saa den sidste akt af FASTING's og ALETTE ROHDE's kjærlighedsdrama, uden at han nede i Kjøbenhavn havde nogen anelse om det. En kjøbmand TYRHOLM, der nylig var bleven enkemand, forgabede sig i ALETTE og anholdt moderen om hendes haand. Hun gav ham øieblikkelig sit samtykke; men nu kunde «den lille ALETTE» ikke tie længer. Hun fortalte moderen, at hun var FASTING's brud, at hun var bundet til ham og han til hende ved løfte om evig troskab, og forat bevise, at hun talte sandt, rakte hun moderen den erklæring, som FASTING og hun havde underskrevet, kort før han reiste. Men den eneste virkning, hendes aabenhjertige tilstaaelse havde, var et anfald af raseri fra moderens side. ALETTE's gjemmer blev undersøgte, hvert brev, hver billet, alt, der mindede om FASTING, blev plukket istykker og brændt, og selv blev hun indestængt paa sit værelse; hun maatte

ikke gjøre sig haab om at slippe ud derfra, før hun samtykkede i at ægte TYRHOLM. «I tre Dage og Nætter, sagde ALETTE — ifølge fru DUNKER's beretning —, laae jeg paa Gulvet eller paa Knæ foran en Stol — jeg nød intet — jeg ventede og ønskede Døden. Da kom — ak! min Moder og gjentog sin Befaling — jeg bad om at faae TYRHOLM i Tale. Jeg sagde ham, at jeg elskede FASTING, at jeg havde givet ham mit Løfte, at han havde været min Lærer og min Velgjører, og at jeg umulig kunde tilhøre nogen Anden. TYRHOLM er en saa god Mand; men Moder havde bildt ham ind, at FASTING var en Uværdig, en slet Mand, der vilde gjøre mig ulykkelig i Tid og Evighed, og at TYRHOLM vilde gjøre en god Gjerning ved at redde mig fra Fordærvelsen. Jeg blev atter indespærret. En Nat besluttede jeg at flygte, jeg steg ud af Vinduet og rendte ud paa Landeveien, jeg vilde gaae til Kjøbenhavn og opsøge FASTING — jeg blev snart indhentet.» Den stakkels lille ALETTE's modstandskraft var snart udtømt; hun bøiede sig for det uundgaaelige og blev TYRHOLM's hustru. Hun levede siden i et godt og jævnt hverdagsægteskab, fik otte børn med sin skikkelige og elskværdige mand og blev en ældgammel kone, der tilbragte sine sidste aar i Soon. FASTING glemte hun aldrig, og han aldrig hende. Paa hans sind havde disse triste begivenheder en stor og afgjørende indflydelse; han blev melankolsk, næsten menneskesky; han elskede ensomheden, og det bedste selskab fandt han i sine bøger. —

Søger man i hans bevarede digte efter udtryk for hans følelser ligeoverfor ALETTE ROHDE, saa søger man i begyndelsen forgjæves. Der er ikke mindre end tre digte, der handler om kjærlighed og bærer dens navn til overskrift; men de indeholder kun almindelige lovtaler over kjærligheden, ikke et eneste personligt udbrud. Paa et sted, hvor man mindst skulde vente det, nemlig blandt hans epigrammer, støder man derimod paa et par smaavers, der utvivlsomt er fremkaldte af forholdet til ALETTE ROHDE. Det ene maa være skrevet i 1770 og dreier sig om moderens aarvaagne skinsyge og datterens ængstelighed:

«Til Klimene.

Din Moder frygter strax, naar Du og jeg er ene;
Hun tvivler om din Dyd, og troer, Du elsker mig;

O! hvorfor troer hun feil, Klimene?
Bedrag din Moder ei, og gjør mig lykkelig!»

Her er epigrammets lette tone anslaaet; det var jo i de lyse, lykkelige dage. Det andet vers er af en helt forskjellig karakter; det er skrevet efter katastrofen; ALETTE fingeres død:

«Over ***.

Ak! kunde jeg fra Dødens Rige
Med disse Taarer vække dig;
Een Gang endnu dig høre sige,
Kun een Gang, at Du elsker mig!»

Sin forfattervirksomhed havde FASTING allerede begyndt under sit forrige ophold i Kjøbenhavn (1766—68). Han havde offentliggjort et par digte i PRAHL's «Skjaldtidende» og leveret en oversættelse af en af GESSNER's idyller. Efter tilbagekomsten til Bergen i 1768 blev han det musikalske selskabs produktive og feterede festdigter. Han skjænkede selskabet en udmærket klubsang, der hører til det bedste, han har skrevet, og til kongens fødselsdag 1770 leverede han et musikalsk hyrdestykke, «Pans Fest», der blev udført af selskabets medlemmer og maa have gjort stor lykke blandt bergenserne, idet det slag i slag udkom i to oplag. Universitetsbibliotheket eier desværre ikke noget eksemplar, saa det ikke har været mig muligt at danne mig nogen mening om det. Under dette ophold i Bergen har FASTING sandsynligvis ogsaa skrevet sin tragedie «Hermione» eller i alle fald gjort den paa det nærmeste færdig. Da han drog til Kjøbenhavn, har det øiensynlig været hans plan at bryde sig en bane som dramatisk forfatter. — Men medens BRUN's «Zarine» samtidig blev antaget og opført, naaede «Hermione» ikke frem til lamperækken. Hvad grunden kunde være til denne forkastelse, er ikke let at forstaa. En theaterdirektion, der havde knæsat «Tronfølgen» og «Zarine», kunde umulig afvise stykket af æsthetiske grunde. Læser man stykket igjennem, faar man imidlertid en formodning om, at andre hensyn har gjort sig gjældende. Der forekommer et sted en lang replik, der efter tidens leilighed var yderst radikal og respektstridig. Det er en skildring

af kongerne, hvori der blandt andet forekommer følgende kraftvers (i Orests mund):

> «— ja, min Ven! jeg kan et Vidne være,
> Hvor voldsom Kongerne i deres Lyster ere,
> De er mod andres — — ha! som Hvirvelvinde mod
> En stille Sommervind, som Havsvælg mod en Flod,
> Forbrydelse er Had hos dem — — og naar de hade,
> I heele Strømme Blod de da sig strax maae bade,
> Og elske de — — ha Gud! det veed mit Hierte best,
> Saa er der ey en Gnist af Stolthed med til Rest.
> Saa ofres alting op — — og for et troeløst Hierte,
> De ofte til sin Skam og til sin Straf begierte,
> Blir alle Pligter, Dyd og Æren selv et Rov,
> Og alting bukke maae for denne nye Lov;
> Her seer du, hvem det er da, som Monarker heder,
> Og disse Guder, som en Verden blindt tilbeder,
> Saa seer de ud, naar du dem seer som Mennesker
> Og uden Maske — — som Tyranner eene bær.»

At man ikke turde lade slige farlige ord lyde fra det kongelige theaters pyntelige brædder, er forklarligt nok. «Hermione» er bleven forkastet paa grund af dette udbrud af europæisk radikalisme, akkurat som «Einer Thambeskielver» kort efter blev forkastet paa grund af de bekjendte udbrud af norsk patriotisk chauvinisme. Det er vistnok følelsen af «fælles skibbrud», der har bragt Brun i sin mindetale over Fasting til at omtale «Hermiones» forkastelse paa følgende maade: «En vis da levende Aand, skjønt mere Legeme end Aand, var den Gang Sielen i et Selskab, som antog eller forkastede Stykker, bestemte for den danske Skueplads; denne Aand var vistnok alt for mange Grader nedenfor Fasting's Aand til at være hans Arbeides retmæssige Dommer.» —

«Hermione» er frugten af en ung literært dannet mands studier af fransk klassisk tragedie — og intet videre. Forbillederne er fulgt med slavisk nøiagtighed, og forsaavidt har stykket et slags literaturhistorisk interesse, som det er den eneste gjennemførte efterligning, den dansk-norske literatur har at opvise. Brun's «Zarine» er i saa henseende hverken fugl eller fisk. Det er en kjærligheds-tragedie, fuld af endeløse deklamationer om kjærlighed og skinsyge. Der er ingen fart og ingen fast gang i handlingen, intet særpræg i karaktertegningen; versene er korrekt byggede, men stive og gammel-

dagse, stilen savner fuldstændig poetisk sving og synker undertiden ned til en prosa, der minder om «Kierlighed uden Strømper». WESSEL har da heller ikke ladet sin ven FASTING dø i synden; adskillige morsomme steder i parodien sigter direkte til steder i «Hermione». — Da stykket i 1772 udkom som bog, blev det anmeldt af JACOB BADEN. Han fremhævede dets store mangler, men fandt det dog som begynderarbeide saa lovende, at han spaaede forfatteren en smuk fremtid som theaterdigter. FASTING selv saa mindre sangvinsk paa situationen. Det nederlag, han havde lidt, synes at have bragt ham til erkjendelse af, at hans forfatterevne ikke pegte i retning af tragedien, i det hele taget ikke i retning af den høiere poesi. Resolut brød han overtvert og viede sig under resten af dette sit sidste kjøbenhavnerophold til kritisk virksomhed, hvad han var særlig skikket til paa grund af sin omfattende læsning og sin udviklede smag. Det varede ikke længe, inden han her vandt et navn som en af literaturens fineste kritiske penne. Og han fortjente det.

Han begyndte sin nye virksomhed i den oftere nævnte «Kritiske Journal», hvor JACOB BADEN var den egentlige leder, og han fortsatte den i «Den kritiske Tilskuer», hvor ewaldianeren ABRAHAMSON indtog en fremtrædende stilling. At han som medlem af «Det norske Selskab» kunde arbeide sammen med ewaldianere, vilde have været paafaldende, saafremt man ikke havde vidst, at han ikke delte sine landsmænds opfatning af EWALD's poesi; han hørte tvertimod til EWALD's beundrere, i alle fald til en vis grad. Det var ingenlunde udelukkende den skjønne literatur, han beskjæftigede sig med som anmelder; ja denne gren af literaturen spillede ikke engang nogen særlig fremtrædende rolle i hans kritiske virksomhed. Hvad han særlig synes at have slaaet sin elsk paa, var frembringelser af gamle snakke- og skrivesalige præster, og dem var der nok af i datiden. Det var mosgroede gamlinger, som havde siddet borte i en afkrog af landet i en menneskealder og mere, uden at have anelse om, at tiden var gaaet frem i sine kritiske fordringer, medens deres selvkritik og intelligens var gaaet tilbage i den lange landlige ensomhed. FASTING flaaede dem og garvede dem af hjertens lyst; han plukkede deres frembringelser sønder og sammen og gav dem ubarmhjertig til pris for latteren. — Særlig anerkjendelse

vandt FASTING ved sine refererende anmeldelser af udenlandsk videnskabelig literatur. Etnografiske, geografiske, filosofiske og literaturhistoriske værker, tilhørende den tyske, franske, engelske, italienske bogverden, fandt i ham en udmærket referent, der stadig forstod at gjøre læseren opmærksom paa det væsentlige og det betydningsfulde ved det enkelte værk. —

Blandt hans anmeldelser af skjønliteratur er der en, som særlig fortjener opmærksomhed. Det er hans anmeldelse af første hefte af «Det norske Selskabs» «Samlinger». Selv havde han intet bidrag leveret til samlingen; men enhver af de bidragsydende hørte til hans omgangsvenner, saa hans stilling som anmelder for anledningen ingenlunde var let; men han greiede sig ikke destomindre pent fra det og fik i det væsentlige sagt sin mening, uden at fornærme nogen. — Han begynder med at rose selskabets foretagende i almindelighed: «at udbrede de skjønne Videnskaber er at udbrede sin Nations Ære og fortjener alle Patrioters Erkjendtlighed.» Dernæst gjør han den indvending mod samlingen i sin helhed, at man har været altfor ensidig i valget af dens indhold. Paa et par undtagelser nær indeholder den bare læredigte; men dem har literaturen faaet en overflod af siden TULLIN's dage. «Vi mangle i de øvrige Dele af den skjønne Literatur ulige mere. Vi have Oder og Satirer, men vi have ingen HORATZ, ingen DÉSPREAUX [ↄ: BOILEAU]. Vi mangle endnu Fabler, endnu Fortællinger (vi mene poetiske), endnu Idyller (i det ringeste som GESSNER's), endnu Breve, efter HAMILTON's eller CHAULIEU's Maade, endnu Romancer. Vi mangle en ANAKREON og en CATUL; vi mangle en Cantate som Ino, endskjønt vi ei mangle Mesteren at skrive den. Vi mangle en MARMONTEL til vore Operetter, og en MARTIAL til vore Epigrammer. — Vi ere forsikrede om, at det staaer allene til «Det norske Selskab» at afhjælpe denne Mangel. Vi have fra adskillige af dets Medlemmer seet Stykker i Haandskrift, som vi endog foretrække for nogle af de Trykte.» Om P. H. FRIMANN's romance «Axel Thordsen og skjøn Valborg» erklærede han, at den gamle folkevise «intet har tabt i Hr. FRIMANN's Haand» (!), paa samme tid som han hæver folkevisen til skyerne som et mesterstykke. Meget rosende udtaler han sig ogsaa om et digterisk forsøg «Foraaret» af E. COLBJØRNSEN. Det har intet med poesi at bestille; men FASTING's patriotiske hjerte har ladet sig forlede af de

norske scener og naturbilleder, digtet indeholder. Det bergenske bymenneske af en kritiker, der aldrig havde seet en østlandsk flom, falder endog i henrykkelse over nonsens som disse vers:

«Naar Bjelken splittet er ved Vandets vægtig' Stød, —
Den fulde Kjerne knust, — og Ertsen hamret blød,
Udmattet Strømmen sig i Dalens Arme hviler,
Mens over Vidiens Top Najaden sølvklar smiler.»

«Hvilke Vers! hvilket Billede! O Fædreneland! o Norge! — —» udbryder FASTING. Ligeoverfor OVE GJERLØV MEYER's læredigt bærer kritikeren sig meget diplomatisk ad; han roser manden for hans fortjenester og finder det meget rimeligt, at han ikke kan naa lige høit i poesien. Endelig omtales WESSEL med ubegrænset beundring. Man har sammenlignet ham med SCARRON,* siger han; men WESSEL staar høit over denne forfatter. Han eier alle hans fortrin, ingen af hans feil. Han er «den lykkeligste af HOLBERG's Rivaler», «det eneste Genie, siden hans Tid, for Skuepladsen.» —

— Ved siden af den kritiske virksomhed, FASTING udfoldede i Kjøbenhavn, optraadte han ogsaa som oversætter og bearbeider. Som han i «Hermione» havde efterlignet den franske tragedie, efterlignede han LA FONTAINE's fortællinger i sin samme aar (1772) udgivne bog, «Forsøg til originale danske Fortællinger efter Fontaines Maade» (1772). Samme aar leverede han en oversættelse for theatret af et lidet fransk lystspil, og endelig udgav han i 1776 en oversættelse af WIELAND's «Musarion».

Sit underhold tjente han i disse aar væsentlig ved informationer, og desuden havde han en liden slet lønnet post som sekretær i tallotteriet. At hans økonomiske stilling ikke har været gunstig, tør man slutte af det kjendskab, han i sin komedie «Aktierne» mange aar senere lægger for dagen ligeoverfor kjøbenhavnske aagerkarle. — Men trods økonomiske gjenvordigheder har han dog i disse aar levet et rigt og bevæget liv. Hans kritiske virksomhed bragte ham i forbindelse med adskillige af datidens videnskabsmænd, og mangesidig interesseret, som han var, har denne omgang været ham ligesaa kjær som ansporende og udviklende. — Og dernæst

* Fransk forfatter fra LUDVIG XIV's tid, gift med madame de MAINTENON.

havde han sine landsmænd i «Det norske Selskab». Den hjertesorg, der nys havde rammet ham, havde sat sordine paa hans livslyst, saa til den overgivne, løsslupne del af selskabet hørte han ikke; men han var ikke desto mindre et ivrigt og produktivt medlem, og han nød stor anseelse i landsmændenes kreds, hvor han stod som en af de betydeligste. — Men dette liv maa alligevel i længden ikke have tilfredsstillet ham. Han længtedes hjem til Norge, til sine gamle musikalske venner i Bergen. Han var ikke som WESSEL bleven kjøbenhavner med liv og sjæl; han var bergenser og gav kun gjæsteroller. Hans forældre var døde, ogsaa andre af hans kjære derhjemme var borte; men alligevel vilde han hjem og prøve at leve livet paa de gamle tomter. I 1777 gjennemførte han denne plan.

Han ventede forgjæves paa at faa en liden juridisk ansættelse i sin fødeby; sin theologiske eksamen vilde han nemlig ikke gjøre brug af. Som CLAUS FRIMANN at leve hele sit liv i et afsides præstegjæld paa landet vilde han ikke have holdt ud, og selv om han havde villet det, havde han ikke været skikket til at være præst. Vistnok stilledes der ikke store fordringer til præsternes rettroenhed, og fornuftkristendommen (rationalismen) beherskede mere og mere præstestolene baade i by og bygd. Men FASTING havde ikke taget sit standpunkt paa rationalismens enemærker. Han var som sagt «voltairianer», det vil i denne forbindelse sige saameget som deist og — præstehader. — Den 31-aarige forfatter, der allerede havde et anseet navn inden de literære kredse, maatte fremdeles søge et tarveligt livsophold ved at give undervisning. Hvor lidet lønnende en privatlærers virksomhed var i Kjøbenhavn, har vi før seet. Vi kan gaa ud fra som givet, at det i alle fald ikke har været bedre, sandsynligvis værre, i Bergen. FASTING var nødt til at gjøre gjæld, den vokste fra aar til aar og blev stadig mere ubehagelig og trykkende. Gammel sorg og nye bekymringer gjorde i det hele taget FASTING mere og mere mørk af sindsstemning. Man har et lidet digterisk udbrud, der aander det dybeste mismod og en bitter haabløshed, der er lige paa grænsen af fortvivlelse. Det lyder:

«Er Dommen fældt? Skal Skjæbnen mig forfølge
Hvert Skridt jeg gaaer?

Og storme i min Sjæl, som Havets Bølge
Paa Vraget slaaer?
Skal tidlig Alderdom paa denne Pande tegne
Dens Rynkers Spor?
Som Blomsterne i Storm indfaldne Kinder blegne
Midt i sin Flor?
Skal Flid og Ønsker da mig ei indbringe andet
End Nøgenhed?
Skal Aftenstjernen see mit Ansigt stedse vandet
Med Graad og Sveed?
Skal jeg ei meer, min Gud! min første Nektar smage,
Og aldrig faae
En Straale blot af den Lyksalighed tilbage,
Min Ungdom saae?
Skal jeg din Labyrinth, o Skjæbne! gjennemvandre,
Og stedse see,
At, ene grum mod mig, du gjør titusind Andre
Lyksalige?
Jeg kan ei meer; — min Sjæl er træt af Klager;
Hvem trøster mig?
Red mig, min Gud! fra denne Hær af Plager!
Jeg flyer til Dig.»

«Vel aande disse Linier den dybeste Hypochondrie — men mere end Udbrudet af en mørk Times Reflexioner torde de dog i Grunden ikke være,» bemærket hans biograf, og deri har han vistnok ret; men grundstemningen var ikke desto mindre dyb sort og vedblev at være det.

Paa dette tidspunkt var det, han begyndte at udgive sine «Provinzialblade», et lidet ugeblad, der udkom med et halvt oktavark om ugen. Det var ingenlunde bare økonomiske grunde, der drev ham til at gaa ivei med dette foretagende; hovedhensigten var at skaffe bergenserne vækkende, belærende og underholdende læsning, og det maa fremhæves som en kjendsgjerning, at denne opgave løste han paa en ligefrem fortrinlig maade. Rahbek, der altid havde en veltalende vending paa rede haand, har, som bekjendt, karakteriseret «Provinzialblade» som «alle Journalisters Mønster og Fortvivlelse»; men selv om man ikke tager munden saa fuld, kan man dog fastslaa som en kjendsgjerning, at «Provinzialblade» hører til det attende aarhundredes ypperste tidsskrifter i dansk-norsk literatur.

Det var en ny genre i tidsskriftliteraturen, som holdt sit indtog

med FASTING's «Provinzialblade». Tidligere havde ADDISON's engelske «Spectator» været forbilledet; de moraliserende og ræsonnerende artikler, der paa en behagelig maade blottede og revsede menneskenes skrøbeligheder, var særdeles yndede. Helt forsvundne er saadanne artikler ikke fra FASTING's ugeskrift; han anstiller betragtninger over vankundighed, overdaadighed o. s. v., o. s. v. Men dette spiller dog en underordnet rolle i ugeskriftet; hovedhensigten er kundskabsmeddelelse af forskjellig art. Ethnografiske og geografiske opdagelser, historiske skildringer og anekdoter, meddelelser om berømte forfattere, oversættelser og bearbeidelser af deres mindre frembringelser, hvis omfang ikke stod i misforhold til ugeskriftets trange plads — og endelig hist og her digte og epigrammer — det var hovedindholdet af disse «Provinzialblade». I begyndelsen leverede ogsaa FASTING en løbende oversættelse af et større værk, nemlig WIELAND's bekjendte fortælling om de græske «molboer», abderitterne; men den trættede publikum, og han maatte bryde af. — Bladet er interessant og underholdende, og man kan endnu den dag i dag læse en hel del af dets indhold med ublandet fornøielse. FASTING's store belæsthed kommer til syne paa en ligesaa behagelig som fordringsløs og upedantisk maade, og han følger med i udlandets samtidige tidsskrift-literatur paa en maade, der er forbausende, naar man tager hensyn til de smaa forhold, hvorunder han levede i en provinsby, hvor der hverken fandtes bibliotheker, læseselskaber eller rige bogelskere. Selv har han maattet skaffe sig de kilder, han behøvede. — «Provinzialblade» havde sit publikum baade i og udenfor Bergen; men de havde ogsaa sine modstandere, der snart optraadte som fiender. Baade i formen og indholdet var der ting, som i høi grad mishagede, ja forargede mændene af den gamle skole. Allerede bladets retskrivning stødte mange. Paa retskrivningens omraade var FASTING nemlig et stykke af en fremskridtsmand. Han skrev «K» for «Ch», «av» for «af» o. s. v., o. s. v. Som bekjendt er retskrivningskjætteri et af de kjætterfænomener, som publikum har vanskeligst for at tilgive. FASTING fik grundig føle denne sandhed. Abonnenterne klagede og truede med opsigelse, hvis det ikke snart blev bedre. Især tog man forargelse af, at han skrev *K*ristus (med K istedetfor med Ch); det var ligefrem gudsbespottelse, især da han et sted havde nævnt Kristus i for-

bindelse med SOKRATES. Det sidste var som at stille korporal K. sammen med ALEXANDER DEN STORE. (Afstanden var dog ikke større, mærkelig nok!) — Men dette var bare et slags forpostfægtning; hovedangrebene rettedes mod hans begeistring for fritænkerske forfattere og mod hans eget fritænkeri. — Hvis der er nogen forfatter, som FASTING fortrinsvis beskjæftiger sig med i sine «Provinzialblade», saa er det VOLTAIRE; han fortæller sine læsere, hvor stor, hvor genial han var som digter — underlig nok synes han ikke at have havt øie for betydningen af hans historiske forfattervirksomhed —; han berører hans angreb paa den katholske geistligheds uvidenhed, fanatisme og magtmisbrug og fremhæver, at VOLTAIRE har optraadt som den ædle forkjæmper for de forurettede og mishandlede. Der er i det hele taget en blanding af begeistring og indignation over det meste, FASTING siger om «patriarken fra Fernay», begeistring over manden og hans værk, indignation over, hvor misforstaaet og miskjendt han er bleven, især her i de nordiske lande. Ogsaa MONTESQUIEU indfører han for sine læsere med en bemærkning om, at selv denne store og ædle aand har katholsk præsteondskab søgt at stemple som en kjætter. Og han slutter sin indledning med følgende ord: «Naar en Skurk, som skriver mod MONTESQUIEU, er rettroende, og den bedste og klogeste blant Mennesker er en Kietter, hvem ønsker da ey at være det sidste?» Ordene var farlige i sig selv, og værre blev de ved at vrænges og misforstaaes. Det blev til, at FASTING havde paastaaet, at den, som ikke var en kjætter, var en skurk. FASTING blev varg i veum. I den bergenske ravnekrog blev der kra'et og hakket, og den før nævnte bergenske overravn har visselig kra'et og hakket med. Hans overbevisning havde udviklet sig i retning af gammeldags bibelrettroenhed. Offentlig kjæmpede han med styrke mod hvert angreb paa rettroenheden; hvorfor skulde han saa ikke privat søge at modarbeide tidens vantro og dybe fordærvelse, selv om det skedte uden angjældendes vidende? En kjendsgjerning er det, at Bergens to eneste forfattere ikke omgikkes, skjøndt de havde gjort hinandens bekjendtskab i «Det norske Selskabs» første dage. BRUN præsiderede i de store flotte kjøbmandsselskaber, hvor man lod «fisken svømme» i vin, og øvede ogsaa der en indflydelse paa sine sognebørns tankegang, der var af betydning, selv om den kun var et

ringe supplement til hans mægtige arbeide fra prækestolen. Det vilde været høist besynderligt, om ikke «fritænkeren» FASTING og hans journalistiske virksomhed her var bleven omtalt og beklaget som et sørgeligt tidens tegn. De eneste, som vedblev at nære velvilje for ham, var hans gamle musikalske venner, og de dannede da ogsaa hans eneste omgang. — At han blev ugleseet af publikum, har han neppe taget sig særdeles nær af, skjøndt det selvfølgelig har gjort ham ondt, at hans velmente bestræbelser i oplysningens tjeneste havde et saa uheldigt udfald. Særlig har det gaaet ham til hjerte, at det literære foretagende, han havde sat igang, langsomt, men sikkert tabte den smule terræn, det i begyndelsen havde vundet. Efter fire aars virksomhed saa han sig ikke istand til at fortsætte længer. Fjerde bind (1781) blev det sidste.

To aar efter fik han endelig et embede, men rigtignok et brødløst; han blev nemlig udnævnt til viceraadmand i sin fødeby. 1787 blev han virkelig raadmand og kom derved endelig i en saavidt fordelagtig økonomisk stilling, at han kunde begynde at afvikle sin gjæld. Han gjorde dette med saa stor iver, at da han fire aar efter døde, var han gjældfri. Og dog var embedets hele indtægt ikke mere end 400 rigsdaler. Som raadmand var han tillige aktor i politiretten, og denne virksomhed bidrog ikke til at gjøre ham mere yndet inden byens handelsverden. Han tog nemlig bare hensyn til, hvad der var overensstemmende med lov og ret, og opgav ikke en tøddel af loven, selv om angjældende var aldrig saa rig og anseet. I hin bestikkelsernes tid var dette noget, som man ikke var vant til. Pengene formaaede alt; men lige overfor denne strænge retfærdighedsfølelse formaaede de intet. En af byens største kjøbmænd havde f. eks. modtaget en ladning bedærvet fisk, som han udenvidere vilde udføre. Sligt havde autoriteterne seet gjennem fingrene med, og hvis de vilde begynde at bruge sine øine, saa havde i regelen en del større banknoter virket som de prægtigste skylapper. Men denne nye repræsentant for retfærdigheden var ikke modtagelig for slige skylapper. Fisken var bedærvet og skulde ifølge loven konfiskeres. Punktum! Den formaaende kjøbmand satte himmel og jord i bevægelse for at faa svækket virkningen af den uforskammede politiaktors indlæg; men politiaktor svarede med nye indlæg, og enden blev, at han fik ret. Fisken blev konfi-

skeret og kastet i sjøen. Slige sager havde han flere af, og specielt glædede det ham, naar han kunde tage den svages og forurettedes parti mod den rige og mægtige. Kjøbmands-vennen NORDAL BRUN finder, at han har gaaet for vidt i denne retning; hans sympathi for de svage har bragt ham til at «feile mod virkelig værdige Mænd». Mon det er manden med den raadne fisk, han tænker paa?

— FASTING's interesse for theatret var ikke sluknet, skjøndt den fik liden eller ingen næring i den lille by. Et musikalsk selskab havde han været med om at stifte; et dramatisk blev det derimod først senere forbeholdt andre at sætte i gang. Imidlertid skrev han — 1787 — et femakts lystspil «Aktierne eller De Rige». Det behandler en voldsom svindel med et slags præmieaktier, som havde grasseret i Kjøbenhavn en del aar i forveien. Nu var dette thema ikke længer aktuelt, mente JACOB BADEN i sin kritik. Stykket var et slags intrigestykke; men intrigen var sammensat af altfor mange smaatraade; istedetfor klarhed og fasthed blev der en forvirring og uro over udviklingen, som gjorde tilskueren træt, før stykket var spillet til ende. «Aktierne» blev, som sagt, opført, men gjorde ingen lykke. For anden gang havde FASTING beilet til Thalia: for anden gang havde han faaet en kurv.

Claus Fastings portræt.

(Efter hans «Udvalgte Skrifter» ved Lyder Sagen, Bergen 1837.)

Dette var FASTING's næstsidste literære bedrift; hans sidste var udgivelsen af første hefte af et nyt tidsskrift, «Provinzial-Samlinger». Det skulde udkomme fra tid til anden i tvangfrie hefter. Døden hindrede ham fra at udgive mere end det første. Dette hefte er imidlertid karakteristisk; det aabenbarer paa en klar maade to af hans egenskaber, hans humanitetsfølelse og hans kjærlighed til

naturen. Hans humanitetsfølelse ytrede sig paa en smuk maade i et stykke om fængslerne. Han havde seet de bergenske fængler, skumle kjælderrum, hvor fangerne holdt paa at blive opspist af rotter. I menneskelighedens navn tog han ordet mod dette barbari, og det lykkedes ham virkelig ogsaa at fremkalde en del forbedringer, skjøndt de paa grund af forholdene bare kunde blive smaa. — Hans kjærlighed til naturen har gjort hovedindholdet af hans «Provinzial-Samlinger» til et stykke botanik. Da hans økonomiske forhold begyndte at lysne, kjøbte han sig en fjeldknaus paa Sydneshaugen paa vestsiden af Bergen. Her byggede han sig en tarvelig liden sommerbolig, og saa gav han sig ifærd med at dyrke og plante af hjertens lyst. Theoretiske og praktiske plantestudier fulgte hinanden haand i haand, og paa samme tid som han stelte med frø og smaabusker, begyndte han i «Provinzial-Samlinger» en beskrivelse af norske træer, deres egenskaber, dyrkning, nytte, sygdomme o. s. v. Det maa have været et personligt liebhaberi hos ham at udgive dette tidsskrift; thi han har neppe indbildt sig, at de bergenske fiskehandlere skulde interessere sig for hans beskrivelser af gran, furu, eg, bøg, alm o. s. v. Hans plantningsforsøg lykkedes imidlertid særdeles vel, og efter hans død blev det af den nye eier døbt «Fastings Minde»; jeg tror, det heder saa den dag i dag. Men ingen har længer glæde af at se det; thi i mere end en menneskealder har «Fastings Minde» været en privat sindsygeanstalt for mænd, og gaar man der forbi en sommereftermiddag gjennem den frodige allé, da kan man se de sære skikkelser vandre rastløst omkring i skyggen af de træer, som Fasting har plantet.

Efter flere maaneders smertefuld sygdom døde Fasting julenat 1791. Hans sygdomstilfælde angives at have været podagra, der «steg op» og slog sig paa de ædlere organer. Brun besøgte ham paa dødsleiet og havde nogle samtaler med ham paa tomandshaand, og i henhold til disse samtaler erklærer Brun, at han døde som troende kristen, ja han citerer endog ordret et slags troesbekjendelse, der i stil og sprog forekommer mig særdeles lig Brun og høist ulig Fasting. Ikke saa at forstaa, at jeg herved vil sigte Brun for at have begaaet et falsum; men muligens kunde hans karakteristik af Fasting's sidste religiøse standpunkt have været mere træffende, om det ikke var stemplet som en saa brat overgang. Gudsfornægter

havde FASTING aldrig været, og at hans gudsforhold i de sidste aar mere og mere nærmede sig kristendommen, er utvivlsomt. Tydeligst taler i saa henseende hans vægtervers, der er inspireret af de gamle vægtervers's barnlige fromhed:

> «Fra Dagens Strid og Møie,
> Fra vilde Lysters Krig,
> I Jesu Navn vort Øie
> Til Hvile lukker sig!
> Naar Dommens Klokke slaaer,
> Skjænk da, o Gud,
> Din frelste Brud
> Den Fred, som ei forgaaer!»

— FASTING havde udtrykkelig forordnet, at hans begravelse skulde foregaa i al stilhed; men da det lille indbudte ligfølge var kommen udenfor sørgehuset, «strømmede fra det hele Nabolav Embedsmænd, civile og militaire, Handelsmænd og Haandværkere, kort, Borgere af alle Classer, Alle ubudne, Alle i Sørgeklæder og fulgte Liget til Graven. — Følget bestod af omtrent 70 Par.» Det var en vakker afskedsmønstring af den lille skare, der havde forstaaet og fulgt FASTING i levende live. Et par dage efter holdt «Det musikalske Academie» sin mindefest, ved hvilken leilighed BRUN holdt sin oftere omtalte, paa sine steder mindre heldige, mindetale. —

— Som forfatter var FASTING fransk fra top til taa; «Hermione» var en fransk afstøbning; de smaalette journalartikler fornægtede ikke et øieblik sin franske oprindelse og i epigrammerne med sin ofte ret frivole tone hørte til tidens franske yndlingspoesi i forbindelse med de komiske fortællinger, der hos os fandt sin repræsentant i WESSEL og senere i BAGGESEN.

Henrik Jæger.

Til «Det norske Selskabs» stiftere hørte ogsaa de tre brødre **Vibe**, af hvilke **Johan** ligemeget ved sit lune og sin elskværdighed og ved sine fortjenester som selskabets sekretær gjorde sig afholdt af alle. Han var født i Drammen i 1748, blev student i 1766, tilbragte som WESSEL hele sit liv i Kjøbenhavn og døde allerede før

denne i 1782, efter en antydning af FASTING, nedbrudt af ulykkelig kjærlighed. JOHAN VIBE var en ypperlig visedigter, vittig og fuld af lune, men et stænk af vemod i flere af hans sange tyder paa et sjæleligt slægtskab med WESSEL. Ogsaa i det bekjendte portræt, han tegnede af sig selv i versprotokollen, da han forlod «Det norske Selskab» for som landmaalerassistent at reise til Fyen, er der en WESSEL'sk selvironi:

«I Versprotokollen mit Minde saa skriv:
Personen er fød udi Norge,
Var saare genægen til syndefuldt Liv,
Ej heller ret fri for at borge;
Hans Stads var en Frak,
Paa andre han drak,
Hans Ros: han var fød udi Norge.»

VIBE var en tid GULDBERG's privatsekretær, og man fortæller følgende fornøielige anekdote fra dette hans forhold til den mægtige og meget høitidelige minister. VIBE havde skrevet sin ypperlige, men unægtelig noget letlivede vise, hvis første vers lyder saaledes:

«Den Skaberen skjænkte en oplyst Forstand,
Han elsker og drikker, imedens han kan.
Thi naar man først Foden hos Charon har sat,
Saa siges al Elskov og Vinen god Nat.»

GULDBERG, der havde faaet en afskrift af visen, og som fandt den deri udtalte livsanskuelse lovlig letsindig, kaldte sin sekretær for sig og gav ham en skarp irettesættelse, hvortil VIBE ganske rolig skal have svaret, at afskriften var ufuldstændig, og at visens sidste vers var udeladt, hvorpaa han improviserede følgende «Antidot»:

«Saa tænker den rasende Ungdom, hvis Mod
Og Sanser ophidses af Druernes Blod.
Den Vise sig glæder i Gudsfrygt og Dyd,
Og venter ved Døden først varende Fryd.»

Af VIBE er ogsaa den smukke og stemningsfulde «Velkomstsang til nye optagne Brødre i det norske Selskab», der regelmæssig blev sunget. Dens første og sidste vers lyder saaledes:

«Og dette Glas, som Druen fylder,
Vort Selskab den til Ære skylder,
Hvem første Gang vi skue her.

Velkommen her til Friheds Sæde,
Velkommen til uskyldig Glæde,
Det norske Brødres Ønske er.

Her kan Du sande Venner finde,
Om Du Dig ønsker dem at vinde,
Om fælleds Ære er Dit Maal.
Lad i Dit Glas da Druen springe,
Høit mod Din Naboes Glas det klinge,
Og drik det Norske Selskabs Skaal »

Af VIBE's øvrige sange kan nævnes den i sin tid meget sungne «Vingudens Gaver alt Bordene pryde» og hans afskedssang til «Det norske Selskab», da han nedlagde sin «sekretariske Pen». En elegi af ham, som RAHBEK optog i sin læsebog, indledes af denne saaledes: «Af denne elskværdige Digter have vi kun denne ene Elegie, der bærer Præget af Hjertets umiskjendeligste Fylde; som overalt det ikke er at miskjende, at selv i de Sange, der have vundet ham Navn af Norges Anacreon, Sørgmod, ja ikke sjelden Mismod, er Hovedtrækket,» — en dom, hvori den «elegiske» RAHBEK gjør sig skyldig i adskillig overdrivelse, da han dog ellers ikke kunde gaa under navnet «den muntre Vibe». RAHBEK har forøvrigt selv skrevet en smuk elegie til hans ære, og i «Det norske Selskabs Samlinger» findes der et sørgedigt over ham af MAGDALENE SOPHIE CASTBERG, der vidner om, hvor afholdt han var.

De faa digte, vi har fra VIBE's haand, er ikke samlede, og de har ganske vist ogsaa intet betydeligere literært værd, men som hans egen personlighed har de i sin tid nydt en fortjent popularitet, og stilens og versets lette og smidige bevægelser er et vidne mere til de andre om, i hvilken grad den norske kreds har formaaet at vikle sproget ud af paryktidens snirklede stivhed.

Blandt de norske eller norskfødte digtere, som i denne periode stod i nærmere eller løsere forhold til «Det norske Selskab», maa fremdeles nævnes THOMAS ROSSING DE STOKFLETH, EDVARD COLBJØRNSEN, brødrene PETER og CLAUS FRIMANN, CHRISTEN PRAM. Det væsentligste af deres poetiske arbeider findes dels i de af «Selskabet for de skiønne Videnskaber» udgivne skrifter, dels i «Det norske Selskabs Samlinger», idet de for det meste er prisdigte over opgivne emner. Saa forskjellige end disse forfattere er i væsen og

digterisk evne, bærer de dog alle sin tidsalders særpræg og indordner sin produktion under de nu engang godkjendte former. — Det er læredigtet, oden og fremforalt den naturmalende digtning, der først og fremst i dem har sine dyrkere. Det er da særlig hjemlandets natur, der besynges, ganske vist med megen kjærlighed og

P. H. Frimann.

national selvfølelse, men naturskildringen er ofte stemningsløs og abstrakt, mangler liv og farve og bliver for nutidens læsere særlig usmagelig ved den hyppige indblanding af moraliserende og belærende betragtninger, der uafladelig forstyrrer indtrykket. I virkeligheden staar naturskildringen kunstnerisk seet endnu paa TULLIN'S standpunkt, og ingen af dens dyrkere undtagen P. FRIMANN naar

ham i stilens smidighed og klarhed. Man kan snarere sige, at denne regelmæssig hos de senere digtere er mere archaistisk og pedantisk, ja selve verseformen — alexandrinen er fremdeles yndet — er tungere og mere ufri end hos «Maidagens» digter. Jeg bortser her fra CLAUS FRIMANN's senere digtning, der ikke tilhører dette tidsrum. Det nye ligger snarest i selve emnerne, der vælges. De antyder en ny, en videre opfatning af naturskjønhed eller rettere af, hvad der er digterisk interessant i naturen. Hidtil havde musernes bistand været paakaldt til at skildre de mildere og blidere naturbilleder, arkadisk-idylliske landskaber, der intet lokalt særpræg havde. Nu agtes naturens vildhed, som den aabenbarer sig i vor fjeldverden og vore fossefald, værdige til at besynges, ganske vist endnu kun som vældige kraft- eller rædselsfænomener, ikke som skjønhedsytringer. Skildringen er endnu ikke frigjort, den har endnu sin ballast af tidens dogmatiserende og moraliserende betragtninger; det er endnu ikke romantik, men vi skimter romantikens rødmende dagskjær i det fjerne. Bevidst og umiskjendeligt bryder imidlertid det nationale igjennem hos disse digtere. For dem selv har det aabenbart været en stor glæde, for ikke at sige en stolthed, at dvæle ved hjemlandet og dets folk og vække interesse for disse i Danmark. Det er ogsaa en kjendsgjerning, at det fremmedartede i selve emnerne formaaede at tilvende sig en opmærksomhed, som den kunstneriske form ellers ikke vilde formaa, og at det «norske» i literaturen i det 18de aarhundrede i Kjøbenhavn var ligesaa paa moden som hundrede aar senere. — Dette forklarer, hvorledes et digt som «Sarpen» af **Thomas Rosing de Stokfleth** kunde vinde smigrende anerkjendelse af en af tidens kritiske orakler, J. BADEN.

Christen Pram.

STOKFLETH blev født i 1743 i Faaberg i Gudbrandsdalen, hvor

hans fader var præst. I 1758 blev han student og ti aar efter byfoged i Fredrikshald; i 1781 blev han sorenskriver til Eker, Modum og Sigdal og boede som saadan i Drammen, hvor han døde i 1808. RAHBEK nævner ham som en af «Det norske Selskabs» ældste medlemmer. Hans deltagelse i dette maa dog have været af en temmelig flygtig art. Rimeligvis har han i nogen tid opholdt sig i Kjøbenhavn i 1776, da han fik sin adel fornyet. Hans literære debut var «Forsøg til originale Fortællinger efter Hr. Fontaines Maade», og en oversættelse af VOLTAIRE's «Alzire», begge i 1772, den sidste optaget i «Forsøg i de skiønne Videnskaber» og i stilistisk henseende hverken værre eller bedre end den øvrige oversættelses-literatur. Megen berømmelse vandt han ved sit fornævnte «Forsøg over Sarpen», et prisdigt og optaget i «Forsøg i de skiønne Videnskaber» for 1777. Prisen var opsat for et «Forsøg i den malende Poesi, hvorved Popes Windsor Skov kunde tjene til Mønster. Dertil maatte udvælges noget Sted i de danske Stater, der ved sin Yndighed eller og ved sin Skræksomhed gjør sig mærkværdigt. Som i det første Fald Sundet eller et af Lystslottene, og i det andet Fald Malstrømmen eller Vandfaldet Sarpen. Man kunde ogsaa vælge noget Sted i Danmark eller Norge, hvor der findes mærkværdige Levninger af Alderdommen eller som udmerker sig ved et gammelt Sagn, der kunde give Anledning til en poetisk Fortælling eller anden Opdigtelse paa Tickets Maade i hans Kensington Garden.» Om digtet skriver J. BADEN i «Critisk Journal»:

«Sarpen er et rigt Stof for den malende Poesi, og man maa lade Digteren den ikke ringe Ros, at han har udført den med al den Nationalhed — man tillade os dette Ord — som saadant et Æmne kunde modtage. Det er ved Nationalhed vor Poesi skal blive vigtig for Fremmede og faa Nyhed. Frugtbare Marker, fiskerige Søer, mostække Bjerge findes flere Steder; men Sarpen er maaske en af de sjeldneste Katarakter i Verden, og den fredsomme Dals Beboer synes sig bortført i fortryllede Egne, naar han laaner opmærksomt Øre til Digteren, som maler dens Skræk. — Vi vil forelægge Læseren den Scene, der forestiller et Mastetræ, revet løs fra sin Flaade, som kommer ud over Sarpen og styrter ned i dens Svælg. Hvor poetisk er ikke den hele Forestilling! hvor malende Udtrykket! hvor norskt!» At den altid velvillige RAHBEK ogsaa

føler sig tiltalt af digtet vil ikke forundre «Sarpen» er typisk for en hel række lignende naturmalende digte i den følgende tid, og en kort analyse af dets bygning og indhold vil derfor kunne give en forestilling om den raadende smag, eller om man vil, mangel paa smag i denne literaturart, der ikke mindre kunde trængt en WESSEL's rensende kritik end «Zarine» og «Thronfølgen».

Digtet begynder med den obligate apostrofering af Musen, som først opfordres til at «fly fra denne Rædslers Bolig», men som, da dette jo vel ikke kan ske, idet der isaafald ikke blev noget digt af, opfordres til at gyde

> «i lærvilligt Bryst harmonisk mandig Klang,
> At Nordens Nil skal ei faa ham uværdig Sang!»

I det følgende skildres saa det mægtige vandfald. Man vil imidlertid forgjæves i denne sammenhobning af enkelttræk, i disse anspændte lignelser, søge efter et helhedsbillede, efter en kunstnerisk bestræbelse for at samle de spredte træk til en karakteristisk og anskuelig totalitet, der kunde gribe læserens fantasi. Der er, som WELHAVEN har sagt, «en Sammenhoben af udsirede Enkeltheder, et Slags pralende Inventarie-Liste over en Egns Natur-Ting og Herligheder.» Mellem udtrykkenes styrke og indtrykkets svaghed er der et skrigende misforhold. Vi staar ganske følelsesløse ligeoverfor de rædsler, digteren skildrer, fordi han aabenbart ikke er grebet selv. Hverken lommens ynkelige død, der den rives med af strømmen, eller «Nordens Ceder-Træs» sørgelige skjæbne, eller baad og mand, som forsvinder i fossen o. s. v. sætter vor indbildningskraft eller vor følelse i bevægelse; thi det hele virker som et kunstlet scene-arrangement. Kun glimtvis møder vi et virkeligt poetisk billede som i følgende linjer:

> «Paa Himlens hvalte Blaae kan ingen Skyeplet kiendes,
> Regnbuens Lys dog her mod Aftensolen tændes,
> Naar brudt i vaade Damp, et frugtbart Regnfald lig,
> Med høie Farvers Pragt Lys-Straalen maler sig.
> Af skummende Kristal her Stytter sig opreyse,
> Hvis Straaler himmelhøit med klare Bobler kneise,
> Men i det Øieblik til dybe Huler blev,
> Da Svælgets skiulte Slug Vandspringene bortrev.»

I naturbeskrivelsen indflettes saa en beretning om de historiske begivenheder, der knytter sig til egnen: OLAF DEN HELLIGE's ophold der, HARALD GILLE's drab af to af MAGNUS BLINDE's lendermænd, Sarpsborgs brand under syvaarskrigen, det store lerfald, der ødelagde Borregaard, det nye anlæg, som derpaa reiste sig. At slutningen indeholder den sædvanlige loyale lovprisning af oldenborgerne siger sig selv.

«Sarpen» har lidet med poesi at gjøre; naar det ikke destomindre kunde tiltale sin tid, kan grundene kun være selve emnets uvanthed og behandlingens overensstemmelse med den godkjendte æsthetiske opskrift. Digtet synes forøvrigt at have faaet et vist norsk pikanteri ved anvendelsen af endel for danske ukjendte gloser, der forklares i noter under texten. STOKFLETH's næste digt var «Heydes Hytte» (1780). De glimt af lyrik, som af og til kunde opdages i «Sarpen», er her ganske borte. Emnet: «et stenigt, moradset og ufrugtbart Stykke Lands blomstrende Forandring ved Oberstløitnant Heydes Erfarenhed og utrættelige Flid» behøver jo ikke i og for sig at være upoetisk, men blev under forfatterens hænder til en landøkonomisk afhandling, hvori han som zirblomster har anbragt personlige ungdomsoplevelser, nogle strofer om indfødsretten, der i de dage var alle poeters yndlingsemne, HEYDE's venskab med den store GULDBERG o. l. Ogsaa her bruger STOKFLETH en række norske gloser med tilføiet forklaring. — Sammen med CHRISTEN PRAM konkurrerede han om Videnskabsselskabets pris for en saakaldet heroide over emnet «Philippa til Erik». Det er den engelskfødte ædle og kjække dronning PHILIPPA, der fra Vadstena kloster kort før sin død skriver til sin gemal ERIK AF POMMERN, der paa groveste maade havde krænket hende. STOKFLETH vandt ikke prisen; hans digt findes i «Norske Selskabs Samlinger, Andet Stykke». Som en anke mod digtet anfører RAHBEK, at PHILIPPA's karakter er for «lunken»; «hun er mere Dronning end Kone, Moder, og Elskerinde; og derfor opvækker hun intet andet hos os end kold Agtelse», medens PRAM's «ømme og heftige Philippa sønderriver vort Hjerte og fylder det med Sorg». Som man ser en høist eiendommelig kunstnerisk værdimaalestok.

STOKFLETH skulde dog komme til at skrive noget, som, skjønt det for samtiden vistnok stod som en langt ringere frembringelse

end de ovennævnte verker, aabenbarer et ægte digterisk gemyt og giver ham plads blandt vore virkelige folkesangere. Det er digtet «Hejmatkomsten» i gudbrandsdalsk dialekt, interessant som et nyt forsøg * paa at benytte folkesproget digterisk, men ikke mindre interessant ved det djerve nationale tænkesæk, der kommer til orde, og fremstillingens friskhed og lune.

Bondegutten, der har tjent som livgardist i Kjøbenhavn, kommer hjem med hjertet fuldt af glæde over at se sin fagre hjembygd.

> «Længje venta Lourdags Quellen eingaang kom,
> Sole saak bāk onde Lie,
> Ølrøik-Skodda la sæg heile Aasen om,
> Sporv og Sulu tōk te tie.
> Jōm taa Elvefossun dura som paa nyt,
> Gla Tordyvil'n vakna, floug op, surra lyt,
> Ettehanda vart
> Meir og meire quart
> Aa me Quellen tōk te lie.»

Hvor fjernt er ikke disse impressionistisk malende begyndelseslinjer, der giver kvældstemningen saa anskuelig og hjemlig, fra «Sarpens» kolde, stivt stiliserede skildring.

Modtagelsen hos faderen, gamle Thor, er hjertelig. Kraftige og ærlige hilsener udvexles, og saa siger den gamle:

> «Aa naa lout æg gjær 'an tydele Beskje,
> Korles Sjøl 'an Far fek læva;
> Om 'an takom ve Paraten tedde se;
> Om 'an log nær Karryn stræva;
> Om 'an taalaa Tydsk, ell Folkje sjøl forsto,
> Bær ell' Farfar has, som kopan aat os slo;
> Daa me svaaraa ja,
> Bann 'an, dæ va bra!
> Huvu strouk, ba Kongjin læva!
>
> Rø døm ikkje, gat 'an, om 'an vaaga tør
> Sjøl aa sjaa paa norske Dalin?
> Hø me svaara nei, saa veit æg ratt on før,
> Han hø vorte vild aa galen.
> Jou, han vil ful gjinne han, saa svaaraa me,

* Se foran side 368 og 69.

Men di store Herrein vil 'kje gjinne te —
Nei sjaa Juten du,
Skreik 'an, harm ti Hu,
Juten raar lel mest ti Galin.»

Den naive loyalitet fornægter sig ikke, men heller ikke den nationale selvfølelse, der endog antager et oppositionelt anstrøg ligeoverfor tyskeriet og hoffets ligegyldighed ligeoverfor Norge. Livgardisten træffer saa hjemme en ung jente, Anne, som han straks bliver forelsket i. Resten af visen handler saa om deres kjærlighedshistorie, en smule arrangeret, men dog fortalt med liv og lune og med fortroligt kjendskab til bondens tænkesæt og talesæt. Visen, der med sin populære melodi har holdt sig paa folkemunde ligesom EDVARD STORM's, var, som allerede ovenstaaende vers viser, skrevet ud af en kraftig patriotisk stemning, og dens virkelige formaal var at belære de danske embedsmænd om, at de ikke mere kunde gjøre fordring paa at forstaaes af bønderne, end de selv forstod disse.

I «Det norske Selskabs Samlinger, Første Stykke» finder man ogsaa et digt af **Edward Colbjørnsen**: «Foraaret». Den er et forsøg i naturskildring, for hvilket den engelske digter THOMSON's berømte digt «*The Seasons*» har været forbilledet. Skjønt dette arbeide fik en velvillig, ja rosende kritik, ikke blot af BADEN — forfatteren «oprettede TULLIN's Tab og BULL's Taushed» —, men ogsaa af FASTING, hvis velvilje forøvrigt beror paa den afsmag, han følte for disse abstrakte, intetsteds hjemmehørende landskabsskildringer. Digtets «nationalhed» og spredte glimt af konkret anskuelighed — han giver saaledes en ganske kraftig skildring af en tiurleg — er imidlertid dets eneste fortjenester. Det var neppe heller fremkaldt af nogen indre drift, og der er vistnok liden føie til at istemme RAHBEK's suk over, at han tabtes for muserne. EDWARD COLBJØRNSEN (1752—93), en broder af den bekjendte minister CHRISTIAN COLBJØRNSEN, «Bondens Talsmand», skrev nemlig siden intet mere, blev embedsmand og døde som regjeringsraad paa St. Croix.

Høiest naaede denne literaturretning hos brødrene FRIMANN, navnlig den ældste, **Peter Harbo Frimann**. Denne fødtes som den yngste af fire brødre paa Selje præstegaard i Nordfjord i 1752 og levede saaledes op under de mægtige naturindtryk og de legender og sagn, der skulde danne emnerne for hans senere digtning. Fami-

lien kan følges tilbage til begyndelsen af det 16de aarhundrede, dens medlemmer tilhørte for det meste præstestanden og havde i tre generationer sin bopæl i Nordfjord. De to digterbrødres, Peter og Claus's, digteriske anlæg synes at kunne tilbageføres til moderen, Sara Cold. I sit 17de aar blev han student og tog aaret efter anden-examen. I lighed med Wessel valgte han intet embedsstudium, men kastede sig med iver over læsningen af klassiske og nyere literaturer og erhvervede sig derigjennem en mærkværdig modenhed, en alsidig dannelse, en fin smag og en fortrolighed med europæisk kultur, der gjorde ham til Fasting's jevnbyrdige, og som afspeiler sig i hans digtnings beherskede kunst og sikre form. — P. H. Frimann's digtning er kun en kort episode i hans lange liv. Han var 22 aar gammel, da han udsendte sit første digt; han var 24, da han for bestándig vendte poesien ryggen. Og det var ikke manglende paaskjønnelse fra almenhedens side, ubillig kritik eller overhovedet ydre forhold, som fik hans muse til at tie. I saa henseende havde han intet at beklage sig over, tvertimod: tidens altid velvillige kritik er rede med sine varmeste udtryk og mest smigrende skulderklap, naar det gjælder ham. Han har aabenbart været manden efter dens hjerte. I hans stils renhed, hans korrekte versekunst, klare, gjennemsigtige tankeindhold, sikre harmoniske stofordning, vel ogsaa i hans elegiske sentimentalitet og verdensmandsfilosofi saa den det fuldkomneste udtryk for sit lyriske ideal. Men i disse rent udvortes fortrin ligger ogsaa forklaringen til, at hans digtning saa pludselig hørte op at strømme. Den mangler indre fylde og oprindelighed. Den er ikke først og fremst natur, den udgaar ikke af en sterk indre drift, et bevæget sjæleliv, der kjæmper sig frem til en afklaret form, den er væsentlig kunst, en efterdigtning — vistnok personlig og selvstændig — men dog en efterdigtning — efter antike og moderne forbilleder, og efter sit indhold er den paa den ene side en erindringens digtning, der kredser rundt om barndommens og ynglingealderens minder, og paa den anden en reflexionens digtning, der afspeiler en dannet og rolig aands livsfilosofi. Men erindring og reflexion er ikke først og fremst det, der betinger en rigere digterisk frembringelse, og Peter Harboe Frimann skulde ikke som broderen Claus søge tilbage til moderjorden og i inderligt samliv med fædrelandets natur og folk hente ny befrugtning. Med den selvkritik,

som var et hovedtræk i hans personlighed, vender han sig bort fra poesien, uden kamp og uden savn, og finder i kollegietjenesten og diplomatiet en virkekreds, hvor hans egenskaber fandt en naturlig anvendelse. I 1776 blev han fuldmægtig i finantskollegiet og forlod denne stilling i 1780 for i et aar at reise i Holland og Frankrige. Efter sin hjemkomst levede han i 6 aar paa vartpenge. Derefter gjorde han tjeneste som attaché ved legationen i Stockholm, som sekretær ved legationen i Petersburg og atter som chargé d'affaires i Stockholm, hvor han blev vidne til GUSTAV DEN TREDIES mord i 1792. Fra 1795 var han i 35 aar expeditionssekretær i udenrigsdepartementet og døde i 1839 som konferentsraad, 87 aar gammel. WELHAVEN «besøgte ham flere Aar før hans Død og fandt i ham en svag Olding, hos hvem Fædrelandets Billeder, der havde vakt hans Ungdoms Sang, næsten ganske var udslettede.»

P. H. FRIMANN's første offentliggjorte digt var romancen «Axel Thordsøn og Skjøn Valborg». Den findes optagen i «Det norske Selskabs Samlinger, første Stykke» og skreves til en af dette udsat pris. Man studser noget ved det eiendommelige emne; det er en af folkedigtningens populæreste viser, over det vemodigste emne, to unge, som elsker hinanden, som naturen synes at have bestemt for hinanden, men som ondskab og en asketisk religions naturstridige moral skiller og dræber. — Professor DIETRICHSON har i sin «Omrids af den norske Poesis Historie» fremhævet stærkt det nye og heldige i «Valget af et Stof, hentet fra de hidtil saa upaaagtede Kjæmpeviser» og vil deri se et «Vink henimod den Kreds, hvori Poesiens Fornyelse laa». Det gjælder imidlertid i dette tilfælde som ved EWALD's benyttelse af gammelnordiske emner, at forfatteren har staaet ganske forstaaelsesløs ligeoverfor den middelalderske aand. Ligesom EWALD flyttede sagntidens guder og helte ind i sin egen tids forestillingskreds og tildannede dem aandelig efter det 18de aarhundredes rationalistisk-ethiske idealer, saaledes har FRIMANN moderniseret sin Axel og sin Valborg, saa de ganske uvilkaarlig fremstiller sig for læserens fantasi som et elskovsbillede i tidens hyrdestil, ja hvem hverken den pudrede paryk eller fiskebensskjørtet vilde misklæde. Emnet er i og for sig saa vart at behandle, har saa overordentlig let for at flyde ud i taarevædet sentimentalitet eller trivialitet, at kun folkevisens naivt-rørende inderlighed eller en

SHAKESPEARE's lidenskabsfyldte digtning (f. ex. i «Romeo og Julie») formaar at gribe dybere i vor medfølelse. FRIMANN's digt er et stykke kunstpoesi, musikalsk i sin form, men uden den gjennemklingende melodi, der faar os til at synge med. Den ros, som den vandt i vide kredse — RAHBEK fortæller, at «de tvende deilige Begyndelsesstropher gienlød ligesaa hyppig og begeistret fra Ynglingens og Ungmøens Læber, som senere OEHLENSCHLÄGER's og INGEMANN's meest henrivende Elskovsskildringer» — har ikke kunnet redde den fra at indlemmes i den literære antikvitetssamling som et stykke, der kun har historisk værd. Det er bekjendt, hvorledes WESSEL's fine øre følte overlegenheden i folkevisens i al sin knaphed saa veltalende udtryk for Axels kjærlighedslængsel i den enkle strofe:

«Paa Reisen var han saa rask og snar,
ham fulgte vel tredive Svende,
men da han kom til sin Moders Gaard,
da red den Herre alene»

— sammenlignet med følgende beundrede og unægtelig elegant formede og malende vers:

«Meer ilende fløi Pilen ei
I Luften hen fra Buens stramme Sene,
End Axel paa sin længselsfulde Vei
Flyr hastende forbi dens ønskte Milestene.
Sin raske Fod den stolte Ganger hæver,
Den grønne Hede flyr, og ved hans Fodslag bæver.»

Ogsaa FASTING lader tydelig forstaa i sin særdeles anerkjendende kritik, at han satte folkevisen høiere.

Sammen med WESSEL skrev P. H. FRIMANN for selskabets pris «Ode til Søvnen». Den har ikke WESSEL's stærkt personlige og dybt følte alvorlige, næsten religiøse stemning, men bæres af en mild og blød følelsesfuldhed, der er særdeles tiltalende. Den har en større anskuelighed i naturskildringen end almindelig i tidens digtning, og enkelte vers minder i stil og udtryk om den HEIBERG'ske skoles naturpoesi, om hvilken den danske kritiker VILHELM ANDERSEN rigtig bemærker, at den er mere gammeldags end OEHLENSCHLÄGER's. — Om FRIMANN's kunde man omvendt sige, at dens hele tonefald er

mere moderne end samtidens lyrik, skjønt det mythologiske apparat og stilens rhetorik ikke fornægter dens udspring. Ogsaa anvendelsen af trochæiske rythmer virker som en behagelig befrielse for øret fra de evige jamber. — Oden begynder og slutter som en kjærlighedssang til den slumrende Selinde, hvis fine velklang endnu den dag i dag skattes:

«Aander sagte, Vestenvinde,
Milde Luft, udgyd din lunkne Strøm!
Søde Søvn, omfavn Selinde,
Mig til Held, med Lunas beste Drøm!
Flyder sagte, klare Bække!
Grene, bæver stille nu!
Ingen Lyd den Dyrebare vekke!
See den Skiønne sover nu.

Lad Selinde, som indhylles
I dit Sløer, i Drømme favne mig!
Lad den Grummes Siel fortrylles!
Vekkes op, min Siel i Længsel liig!
Lad mit elskovfyldte Øye
Tale Hiertets hede Sprog!
Lad en Strøm af Graad det Hierte bøye
som ey vaagen for mig slog.»

Disse vers omslynger en række betragtninger over søvnen, dens dulmende, styrkende, fornyende evne ligeoverfor alt, som lever, og i ikke faa af stroferne lykkes det ham at give et plastisk skjønt udtryk for tanken:

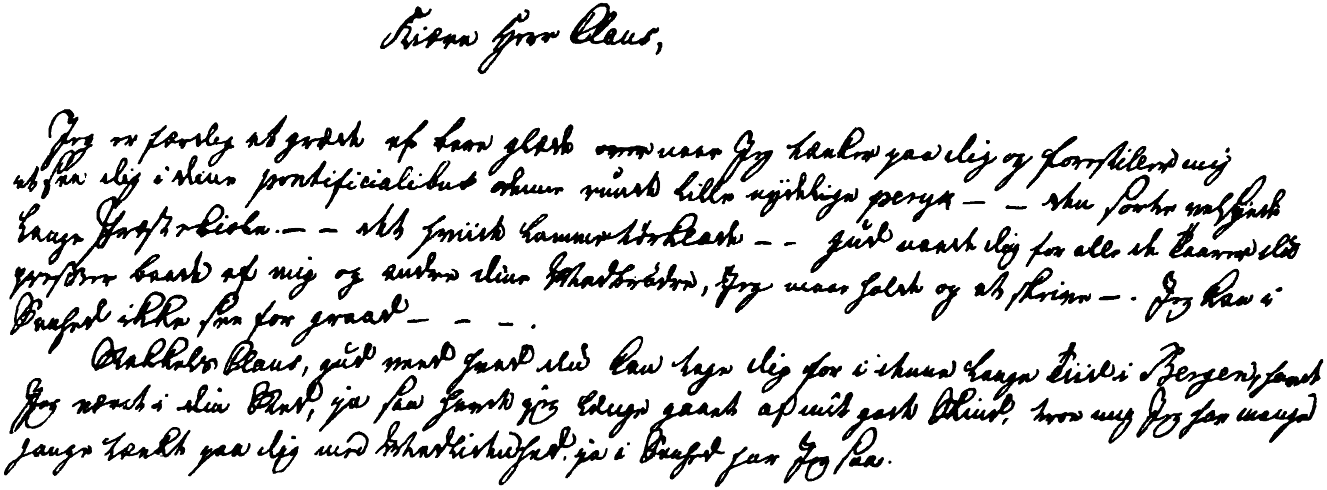
«Fuglene mod Natten iile
til sin Green og kjendte Sovested;
Qvæget slæber sig til Hviile,
Knælende for Søvnens Guddom ned;
Menneskets og Quægets Længsel
Ved hver Aften Maalet naaer;
Milde Søvn, hver Morgen af Dit Fængsel
Gjenfødt Skabningen udgaaer!

Bøy du Nattens Gud dit Øre
Til min Sang! gjør usles Malurt sød!
Mættelse den Kraft tilføre
Den, som græd aarvaagen for sit Brød!

Lykken blind sin Skat bortskienker,
Giør den vaagne Drømmer riig —
Lad da den, som Dagens Kummer krænker,
Dog lyksal'g drømme sig!»

I P. H. FRIMANN's næste arbeide, «Tanker ved en Flod», gjenfinder man den samme bløde følelsesfuldhed. Digtet er nærmest en række aforismer af en tænkende, resigneret aand; der er steder, som minder om TULLIN, og digtet røber overhovedet stærk paavirkning af ROUSSEAU. Floden gjøres til et billede paa livet i sine forskjellige faser. Det skildrer barndomstidens fred og uskyld, den menneskelige kløgts kortsynethed, lærdommens værdiløshed, tvivlens uro, skabningens forvandling og forgjængelighed. Den priser den uvidende og bonden lykkelig, men end lykkeligere drømmeren. — Ganske mærkelige tanker hos en mand paa 24 aar. Digtet trætter imidlertid ved manglende begrænsning. Han udnytter ogsaa floden som billede paa et folks udvikling, gjør historiske afstikkere, faar plads baade for HOMER og VOLTAIRE og rummer overhovedet mere filosofi end fantasi.

Endnu stærkere viser denne mangel paa begrænsning sig i hans store naturmalende digt «St. Synnevas Kloster paa Selløe med omliggende faste Land», optaget i «Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber». Titelen er allerede betegnende. Efter tidens smag var en landskabsskildring først fuldkommen, naar et eller andet historisk eller et mythologisk sagn kunde flettes ind i den. Her er det da sagnet om den skotske prinsesse SUNNIVA's skibbrud, som maa holde for. Digtet har FRIMANN's poetiske fortrin, en mild vemodsstemning ved tanken paa barndomshjemmet, en naturskildring, anskuelig og klar, men uden kraftig stedsfarve, der yderligere udviskes ved anbringelsen af klassisk mythologisk pynt, en ren harmonisk stilkunst. Men som titelen allerede viser, har digteren ikke forstaaet den kunstneriske begrænsning. «Digteren ser nemlig og fremstiller altfor Meget paa een Gang. I Landskabet, som er udmalet med alskens Grønt af Vexter og Træer, er der baade Hjort og Jæger, Kvæghjorde og Elvefiskere, — ja der er endog i det Parti af Fjorden, som hører til Billedet, baade Delfiner og store vandsprudende Hvaler og desuden Søgang og Seilere, der have Møie nok med at bjerge sig» (WELHAVEN).

Kiere Broer Claus,

Jeg er færdig at græde af bare glæde naar Jeg tænker paa dig og forestiller mig at see dig i dine pontificialibus [illegible]

Begyndelsen af et brev fra Peter Harboe Frimann til Claus Frimann.

Originalen i kgl. fuldmægtig Thv. Boecks samling.

Af indtryk, P. H. FRIMANN har modtaget af de naturomgivelser, hvori han tilbragte sin barndom, har intet været stærkere end det, der knytter sig til de vældige fjeldmasser, som paa Nordfjords kyst reiser sine steile vægge op af havet. — Særlig vilde er formationerne paa øen Bremanger, hvor paa den indre side det navnkundige fjeld Hornelen med sit spidse horn, det ved OLAF TRYGGVESON's bedrift navnkundige Smalserhorn stiger brat op til en høide af 3000 fod. Det var nemlig her, han efter sagaen en dag gik op, og da en af hans hirdmænd vilde gjøre ham bedriften efter, men ikke kunde komme ned, gik han op endnu en gang og bar den anden ned. Til stedet knytter sig ogsaa en folkevise om HELLIG OLAF, der skal have manet til sten et trold, som vilde stanse kongen, da han her sprængte sig et sund for sin seilads. — Fra denne natur har FRIMANN bevaret et uudsletteligt indtryk af uhygge og rædsel, og om denne forestilling er ogsaa det bekjendte prisdigt «Horneelen, et Bierg Nordenfields i Norge», optaget i «Forsøg i de skiønne Videnskaber», bygget. Derigjennem har den hele komposition vundet en fasthed og kraft, som ikke alene hæver det høit op over samtidens øvrige naturmalende poesi, men ogsaa gjør det til det mest helstøbte kunstværk blandt digterens egne arbeider. Hvis man skjærer væk den efter tribunalets program indflettede Thorsmythe og ser bort fra enkelte stilistiske ofre til tidens modesmag, er «Horneelen» et stykke naturpoesi, som den dag i dag holder maal. For første gang ser vi forfatteren bevæget af en stærkere stemning end vemod og sentimentalitet. Emnets vælde giver hans skildring uvant kraft og liv. Han ikke alene fortæller os om rædslen, «fælheden» og vælden, men vi fornemmer den hos ham selv gjennem diktionens energi. Et par vers vil bedst kunne give læseren en forestilling om, hvor skarpt billedet har tegnet sig i hans sjæl, og hvor fast han kunde faa den poetiske form til at slutte sig om det:

«Driv, Stormvind, bort den Taage, som bedekker
Mit sorte Bierg, og viis dets Skikkelse
Fra Dybet af op til det Høieste,
Som graanende i Himlens Blaae sig strekker! —
Sortglinsende det Horn, uhyre Krop!
Med Mile-Maal høit over Naboe-Bierge,
(En Kiempe liig blant lavt nedtrykte Dverge)
Mod Stiernerne du dristig skyder op.

Siig, hvo dit Bryst saa glat og steilt har jevnet,
At Ravnen selv ei Rifter fandt deri,
Som klynkende saa tit dig fløi forbi,
Og ingen Pynt til Hviilested fandt levnet?
Med hvasse Kløer den hugger i dit Bryst,
De fæste ei; og vred den flyer tilbage
Lavt til den Fod, hvor Ynglen og dens Mage
Gienkalde den med hæs, uafbrudt Røst.

Her Luftens Flod sig Æther-reen udgyder,
For giftig Damp af Jordens Huler frie.
Her oversees den himmelvante Skye,
Som uldenfarvet lavt i Luften flyder.
Hos dig, Horneel! jeg troer mig Himlen nær;
Nu Dagens Lys med Aften-Skumring strider
Og Maanen frem paa Himlens Hvelving glider,
Jeg trefold stor dens blanke Klode ser.

Mildskinnende den lyser over Jorden,
Som Natten taus til Hvile dysser ind,
Mens en aarvaagen Styrmand ved den Skin
Fremstævner langsom fra det høie Norden,
Hvor Solen tit i Havets Skiød ei gaar.
Det trinde Seil, som hist liig Pilen iler,
For Øiet her, som Klippen, stadig hviler,
Skiønt det indsvundne Seil knap Synet naaer.»

Til dette digts tilblivelse knytter der sig ifølge Rahbek's beretning i «Minerva» en eiendommelig omstændighed. Det er skrevet for den samme pris som «St. Synnivas Kloster», og forklaringen til, at han skrev to digte, skal være følgende: Den fraværende ældre broder Claus havde indsendt gjennem Peter et digt «Horneelen», som imidlertid denne paa en eller anden maade forlagde. For nu at erstatte tabet skrev og indleverede Peter sit ovenfor omtalte arbeide under sin broders navn. Senere gjenfandtes det oprindelige digt, der fik prisen. Claus Frimann kom saaledes til at staa som forfatter af begge. Historien forekommer temmelig tvilsom og indeholder neppe den virkelige forklaring. Hvorom alting er, staar P. H. Frimann's navn ikke paa titelbladet til hans digt, skjønt hans forfatterskab ikke længe kunde forblive hemmeligt.

Den almindelige opfatning har længst underkjendt den dom, som Selskabet fældte over de to Horneler, og ingen vil kunne

nægte P. H. FRIMANN's skildring en ulige større kunstnerisk sikkerhed og kraft. Men den opfatning, som ogsaa længe har havt literær kurs, at CLAUS FRIMANN overhovedet var en ringere digter, har WELHAVEN for bestandig gjort det af med, og den opmærksomme læser vil selv i alt det schablonmæssige i hans «Hornel» finde den CLAUS FRIMANN, som senere under samliv med en stor natur og et oprindeligt folkeliv vikler sig ud af en kunstlet smags puppehylster og aabenbarer sit virkelige væsen, «en poetisk Natur, en født Sanger, med den dybeste Inderlighed og det lifligste Udtryk» (WELHAVEN). Saa sikkert rammende, i sin enkle realisme saa poetiske linjer findes ikke hos P. FRIMANN som følgende:

«Hvor langt i Havet ud er du, Horneel, i Syne!
Dig kjender Fiskeren; paa Vaar- og Sommerdag,
Naar han et roligt Døgn af Himlens blide Mine
Kan spaae, han spender Arm i lange Aaredrag.
Hvor, som en Høstak stoer, Du rører ved hin Odde,
Der er hans Fiskergrund, og der først maa han lodde.

Gienkomne Sommer nu hver Eng og Mark forskiønner,
Med guult og rødt og blaat isprengt det Grønne staar,
Nu rødmes Krandsene paa de velvoxne Rønner,
Nu Birken glitrende sin grønne Fernis faar;
I Bekken sig Viol og Purpur-Rose speiler,
Guldnebbet Trost i Sang, med spendte Vinger beiler.

Der Hvalen brølende forfølger Silde-Tropper,
Som bryde Søen ned, men finde intet Skiul;
Høit Hvalens Avindsmand, den glubske Hugger hopper,
Og Søen er af Blod og Galde rød og guul.
Hav-Maagen slaaer med Sang i Søen sine Vinger
Og med forsølvet Sild sig snart igjen opsvinger.»

Her møder vi et natursundt digterisk øie, der ikke er oplært til at se tingene anderledes, end de er, og et digterisk øre, der ud fra en ufordærvet sproglig-musikalsk sans uden kunst finder netop de ord, der gjør forestillingerne levende for læseren.

Claus Frimann var født den 15de mai 1746 og saaledes sex aar ældre end sin broder. Han blev student 19 aar gammel, senere end den tid almindeligt, og maatte efter anden-examen tjene sit brød som huslærer hos præsten MELDAHL i Fanø, hvis datter ANNA senere

blev hans hustru. I 1768 tog han theologisk examen og blev i 1771 kapellan i Volden i Søndmøre hos den mærkelige præst og naturforsker Dr. HANS STRØM. Hvad smaa kaar havde nægtet FRIMANN tidligere, at kunne drive friere studier efter sin lyst, fik han her adgang til; thi STRØM havde et efter tidens leilighed fortræffeligt bibliothek. Den varme hengivenhed, han følte for denne, har han givet et udtryk i slutningsversene til digtet «Kjeld Stub», der ligefrem besynger «Hr. Hans paa Eger». STRØM forflyttedes nemlig i 1779 til Eker sognekald; samtidig reiste CLAUS FRIMANN til Kjøbenhavn, hvor han opholdt sig aaret 1779—80 som embedssøger. I denne tid falder hans personlige forhold til «Det norske Selskab», hans bekjendtskab med SUHM og hans andet poetiske forsøg, nemlig «Sange over Evangelierne». Brødrene FRIMANN har i denne tid mødt hinanden efter en lang adskillelse. Nu gaar deres veie atter fra hinanden for aldrig at mødes. PETER FRIMANN droges mod den store verden og dens finere og rigere livsformer, medens den ældre broder vendte tilbage til den veirhaarde natur og de trange og smaa vilkaar i Nordfjord, hvor han havde levet sin barndom. I 1780 udnævntes han nemlig til sognepræst i Daviken, og her skulde han tilbringe sit lange liv, indtil han i 1829 døde. Som han her selv afkastede hovedstadslivets konventionelle livsformer for at leve blandt og med bønder og fiskere, saaledes skulde ogsaa hans digtning frigjøre sig for tidens rhetoriske pynt og flitter og blive folkelig og naturlig i ordets ædleste betydning. Jeg skal senere komme tilbage til denne periode af hans digterliv. Her skal jeg kun omtale det større naturbeskrivende digt, der aabner andet stykke i «Det norske Selskabs Samlinger», det, der er tilegnet selve GULDBERG, «Fredriksborgs Egn og Udsigten fra samme». Skjønt dette arbeide først tryktes i 1783 — det belønnedes da «med 40 Rdl. og desuden en Præmie-Ring» —, gjør det indtryk af at kunne være skrevet under hans sollicitantaar i Kjøbenhavn eller umiddelbart efter som en takkesang, fordi han havde faaet kald; thi det versdrøie digt er en eneste hyperloyal besyngelse af døde og levende oldenborgere, først og fremst naturligvis af CHRISTIAN DEN FJERDE. Digtets poetiske værd er overhovedet saa ringe, at det for læseren snarere er en ørkenvandring end en forfriskende fodtur at følge forfatteren fra Fredriksborg til Fredensborg og langs sundets bøininger. —

FRIMANN omarbeidede forøvrigt senere sit digt, og skjønt det ikke kan nægtes, at det ved denne omarbeidelse, der er meget indgribende, har vundet i komposition og stil, er der dog fremdeles liden glæde ved det. —

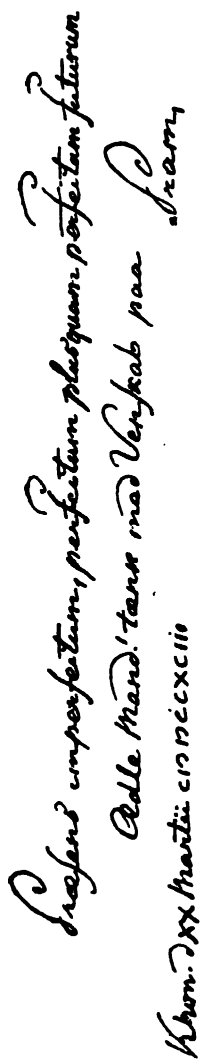
I «Det norske Selskabs Poetiske Samlinger» finder man ogsaa et par digte af **Kristen Henriksen Pram**. Af denne grund, og fordi han en stund var et ivrigt medlem af nævnte selskab, skal han her kortelig omtales, skjønt han i virkeligheden har lidet eller intet med Norge eller den norske retning i literaturen at gjøre. Selv yndede han rigtignok at betegne sig som nordmand. Man gav sig jo derved et slags literært adelsbrev (cfr. hans «Elegie i Anledning af Rector Herslebs Død»). Hans familie er dansk, men var en tid knyttet til Norge. Faderen var præst i Lesje i Gudbrandsdalen, hvor PRAM fødtes i 1756. Allerede 8 aar gammel kom han til Kjøbenhavn og saa ikke Norge igjen før i 1804—1806, da han gjorde en reise did for at studere fiskerierne. Han døde som toldforvalter paa St. Thomas i Vestindien i 1821.

PRAM er i mange maader en typisk personlighed for denne af de mest forskjelligartede ideer og planer gjennemkrydsede tid og synes at have havt en vidunderlig evne til at tilegne sig dem alle. Hans forfattervirksomhed var saa mangfoldig, saa spredt, saa uensartet, at man forbauses ligemeget over hans aands vidunderlige bevægelighed og hans kundskabers og interessers alsidighed som over den fuldkomne mangel paa sammenhæng og enhed i hans ideer og bestræbelser. PRAM's samtlige arbeider vil alene kunne udgjøre et enkyklopædisk bibliothek, hvor nærsagt ingen literaturgren eller videnskab savnes. Han har skrevet episke, lyriske og dramatiske arbeider af enhver art; han har skrevet kritiske og filosofiske opsæt, statsøkonomiske, politiske, populær-pædagogiske afhandlinger. Han har skrevet om stenkul og fisk, om pudeluld og brød af halm, ja han har beregnet de HOLBERG'ske komediers nytte og de mange timers glæde, de har tilveiebragt. Han har saaledes som «Horatses datter Mette» kunnet sige:

«At gavne og fornøie
Jeg haver havt for Øie.»

Han var et ægte barn af denne filantropinismens tidsalder, med dens rastløse virksomhedstrang og nyttestræben, men ogsaa med

dens overfladiskhed og aandløshed, og han nød hos sin samtid et ry, som imidlertid ikke har havt nogen varighed. Hans mest kjendte poetiske arbeider er «Emilias Kilde», der blandt andet skildrer Strandveien ved Kjøbenhavn, det episke digt «Stærkodder» i 15 sange (1785), der gjorde megen lykke og skaffede ham tilnavnet den danske «Ariost». Det er en efterligning af WIELAND's «Oberon», skrevet uden forstaaelse af sagnets aand, og er i virkelighed en flad og udtværet allegori, der indprænter visse meget trivielle almensandheder. Af hans talrige dramatiske arbeider har kun «Ægteskabsskolen» (1795) gjort lykke ved sin kunstfærdig slyngede, om end meget udvortes ordnede intrige — forklædninger og misforstaaelser — og godt tegnede karakterer. PRAM's betydeligste literære fortjeneste er dog knyttet til udgivelsen af tidsskriftet «Minerva», som han fra 1785—1791 udgav, i den første tid sammen med RAHBEK, der senere overtog det hele. «Minerva», der var anlagt delvis efter ADDISON's «Spectator» som mønster, blev det almene mødested for alle tidens skrivende mennesker og kom derigjennem til at læses af hele verden, som RAHBEK fortæller. Det havde et overordentlig alsidigt indhold, fra det letteste skjønliterære stof til tankevægtigere afhandlinger om politiske og økonomiske emner. PRAM var selv den flittigste pen, og hans bidrag, særlig de satiriske artikler og komiske fortællinger, var høit skattede, og PRAM var utvilsomt ved siden af RAHBEK den af tidens skribenter, der har øvet den stærkeste, om end en kortvarig indflydelse paa meninger og tænkesæt hos den store læsende almenhed.

Prams haandskrift.

Paa mindestenen paa titelbladet for «Det norske Selskabs Sam-

POETISKE SAMLINGER

UDGIVNE

AF

ET SELSKAB.

FÖRSTE BIND.

KIÖBENHAVN, 1793.

TRYKT HOS JOHAN FREDERIK SCHULTZ,

HOF- OG UNIVERSITETSBOGTRYKKER.

«Poetiske Samlinger», udgivet af et Selskab.

linger» vil læseren finde indridset som første navn **Hans Bull.** Han hørte imidlertid ikke til Selskabet, var nogle aar ældre end dettes ældste medlemmer, idet han fødtes allerede i 1739 i Orkedalen, hvor hans fader var oberstløitnant, blev student i 1755 og vendte efter afsluttede universitetsstudier straks tilbage til Norge, hvor han døde som præst i 1783. Han opholdt sig en kort tid i Kjøbenhavn i 1765 som embedssøger og har saaledes ikke været under den befrugtende indflydelse, som samlivet med «Det norske Selskabs» muntre og lyse aander udøvede paa enhver, og i endnu høiere grad end STOKFLETH og CLAUS FRIMANN i dennes ældre periode, der jo begge ogsaa kun gav gjæsteroller i Madame JUEL's stuer, bærer hans stil og form præget af ikke at være gaaet igjennem Selskabets forædlingsproces. Der er malm nok i hans sprog, men det mangler ganske den klarhed og bøielighed, som udmærkede de bedste af periodens forfattere, og alexandrinen var den eneste verseform, han brugte.

BULL er en gjennemnational digter, og hans patriotisme har den samme fynd og selvbevidsthed som BRUN's, samtidig som den ikke anser det fornødent ved enhver leilighed at lægge loyalitetens filt om følelsens naturlige kraft. BULL gjør indtryk af at have været en fri og uafhængig aand, paavirket af tidens ideer og med en umiddelbar varme i glæden over sit folk og natur, som trods den tunge og stive form gjør hans digtning tiltalende.

BULL's første arbeide udkom i 1769 i «Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber» som besvarelse af prisopgaven: «Hvor roesværdig en ægte Landets Fader er frem for en Herre, som sætter sin Ære i Erobringer». Samme emne behandledes ogsaa af WERNER ABRAHAMSON. Som titelen viser, er det et stykke didaktisk poesi af den art, som dengang var paa høieste mode. I anledning af dette digt er det, at RAHBEK varmt taler læredigtets poetiske berettigelse og i den anledning paaberaaber sig ingen ringere autoritet end lord BYRON. BULL's læredigt har en egenskab, der ellers ikke regnes til den didaktiske digtnings særmærker, men som i virkeligheden er dets digteriske styrke — det er fyldt af en ild og kraft, der stundom finder sentensens fyndige udtryk. En moderne fredsivrer vil glædes ved at læse følgende energiske antitheser:

«Den mindste Voldsmand døer, den største Dommen skriver;
Eens Drab ham Blodskyld er, men tusindes er Iver
For Statens Gavn; Kort sagt, hin gaaer til Døden hen,
Ei for han slog ihjel, men for han slog kun een.»

Der er en næsten revolutionær klang i følgende strofe:

«Hvad om Monarken fik et Indfald ved sit Bord?
Hist sidder en Statist, en Proteus i Rænker,
Og, af sit Anlæg fuld, langt ud paa Natten tænker;
Hvorpaa? paa Rigets Vel? Nei dette er den Mand,
Som for en skjæl-løs Krig best Rede giøre kan.
Han i Historier, i Slægte-Bøger blader,
Fremkalder hver Gemal og muldnet Stammefader.
Hans væbnet Øie seer i et forslidt Papiir
Et Solegran af Ret — som Centner-vægtigt blier»
o. s. v.

Han skildrer krigens rædsler med levende og stærke farver:

«Til Tigre skareviis sig Mennesker omskifte,
Og Brødre styrte ned ved Brødres Haand aflivte;
Enhver forbitret er, uvidendes hvorfor,
Og, fuld af bistert Had, til Evigheden gaaer,
Hvad Hær af Rædseler om Ven og Fiende svæver!
Metallet Dødens Røst udtordner; Jorden bæver;
Det lyner Marken om; det hagler Morder-Bly;
Al Luften er en Damp, al Himmelen en Skye.»

Ogsaa hans satire har fynd og klem som i skildringen af seierherrens triumf:

«Imens saa alt staar til, maa Seierherren fare
I Pragt til Templet op, hvor hans blodstænkte Skare
Lovsynger Himmelen, af grusom Andagt varm,
Fordi at Mord og Rov vellyktes ved hans Arm.
Paa Naboe-Rigets Stoel han i Triumph sig sætter,
En ivrig Sværm om kap ham Laurbær-Krandse fletter,
Hans rædselsfulde Navn blant Heltes tegnet staaer,
Paa Rygtets Vinger faer, og Efterslægten naaer.»

To aar efter finder vi i «Forsøgene» et nyt prisdigt af Bull, «Om Landmandens Lyksalighed ved Friheds og Eiendoms Nydelse», idet han denne gang kappes med den mangfoldige Charlotta Dorothea Biehl. Digtet er et af de eiendommelige vidnesbyrd om

den stærke nationale stemning, som arbeider sig frem hos nordmændene under indflydelse af de europæiske oplysningsideer og natursværmeriet, og gjennem de tunge og ubehjælpelige alexandriner fornemmer vi en dyb og varm kjærlighed til Norge, dets natur og folk. Selve indledningen er i saa henseende karakteristisk. Det er den hjemvendende digter, som jublende hilser fædrelandet:

«Hæld dig! min Hilsen tag, elskværdig Fødeland!
Og Himlen evig Lov! for jeg dig hilse kan.
Jeg saa ei første Pynt af dine blaanend Fielde,
De Vandes første Gny ei hørte, der udvælde,
Før længe-savnet Fryd paa mit oprømte Sind
Ved hvert et Aandedrag ublandet strømmed ind.»

Den rene luft faar blodet til at flyde lettere i aarerne, den afvekslende natur fryder hans øie, før «til kjedsom Lighed vant», folket selv sundt og frit, klogt og ærligt, flittigt og lykkeligt henrykker ham:

«Som Muur din Frihed staar; Din Eiendom saa fast,
At før den rokkes skal, før denne Klippe brast.»

Ja, friheden, det er kilden til Nordmandens lykke og rigdom. «Ja Norge, Kongsberg ei, men Frihed giør dig rig.» Den gjør hans lange vinter taalelig og hans stræv glædesfyldt. I kraftige antitheser — Bull's rhetoriske yndlingsfigur — stiller han saa den odelsbaarne bondes lykkelige kaar op mod den «stavnbundne Vorned» og læser «vantreven Jorddrot» og «uskiønsom Adel» alvorlig teksten. Friheden, det er nu for Bull som for hans samtidige odelsretten; den har intet med politisk frihed at gjøre; ja han belærer ikke alene Polakkerne, men ogsaa Thomson om, at deres frihed ikke er meget værd. Ogsaa den norske bondes kongetroskab prises, men denne kongetroskab har intet servilt ved sig; den er tvertimod parret med en stærk selvfølelse:

«I rolig Kiekheds Sprog tør Nordmand sige frit:
Min Kreds min egen er, og dette Sted er mit.
Nedarvet Fødestavn, der paa min Afkom venter,
Sit gamle Herskab huld, afgiver glade Renter.
Min Søn, min Sønnesøn og leve skal derpaa;
Mens Arrilds-Navn er til, den skal i Slægten gaa.»

Ægte TULLIN'sk — eller om man vil ROUSSEAU'sk — er den begeistrede hyldest af den «legende Natur» som den sande lykkes formidler og det hvasse anfald, han gjør paa civilisationen og kulturlivet. Der gives ikke de dyder, som ikke huses inden de norske bjælkestuer. Der bor sjælens ro og legemets sundhed, sindets ligevægt, arbeidsglæden og den nøisomhed, som skaber den uforstyrrede tilfredshed med tilværelsen. Her bor vennesind og «Glædskab», munter skjæmt, kjærlighed til fædrenes bedrifter og tapperhed hos kvinder som hos mænd. Hvad byder al kulturens rigdom, der kan opveie dette?

«Yd Fyrste! Landets Marv til nagsyg Yppighed,
Reys Pyramider op, af Støtte-Rade kied,
Udskiær Canaler hist, her anlæg Hængehaver,
Til Marmorslotte føer, hvad herligt Rom opgraver;
Blant Konstens Under saa, dybsindig, synløs vank
Og der — der, om du kan, Lyksalighed indsank!
Ifør dig Silke-Pomp og frys i Kølingen,
Hold kiedsom Nattevagt paa Seng af Elfenbeen,
Inddrik en tilig Død af skinnende Kristallet
Og sult af Ekkelhed, hvor Modens Smag befaler,
Paatvungen Tidsfordriv udhold den vante Stund;
Og, alt i Ligning sat, min Normands Kaar misund!»

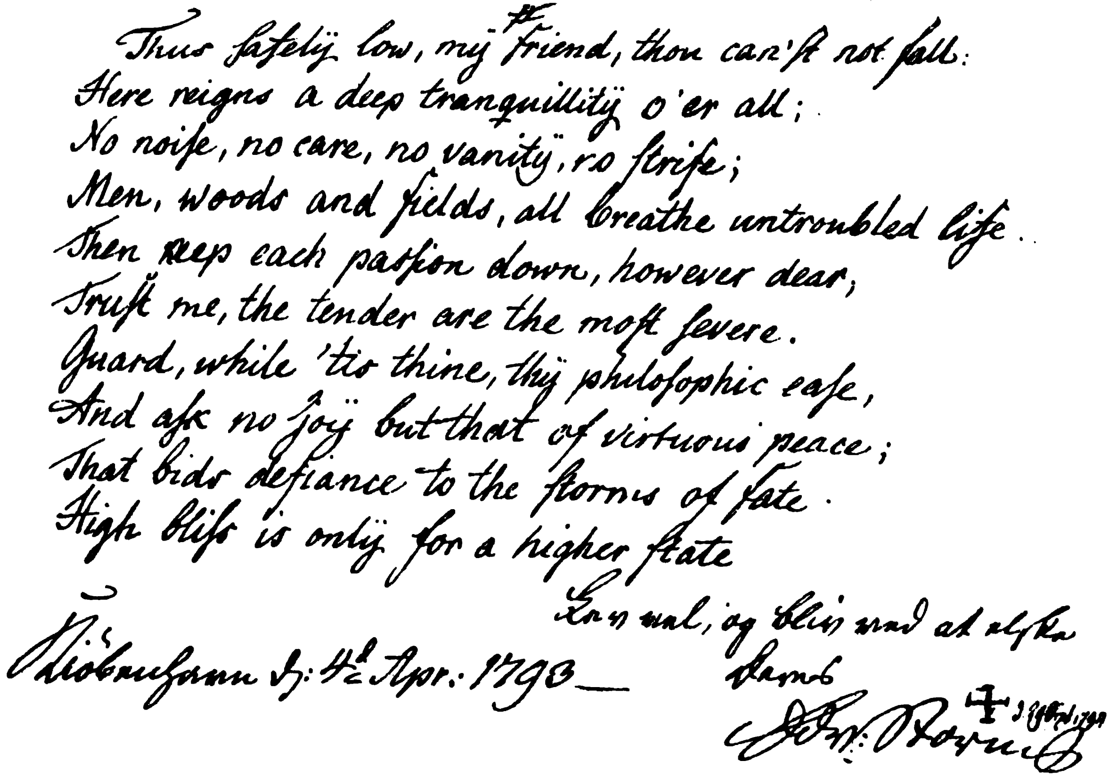
Det er en side ved denne national-patriotiske bonde- og odelsfriheds forgudelse, som J. E. SARS har paapegt. Odelsfrihedens værd ligger ikke blot i, at den er demokratisk, men ogsaa i, at den er historisk, at den er en samfundsordning, hvortil folkets glansfulde oldtidshistorie formodedes at knytte sig. Denne trang til at forbinde nutid med fortid har netop hos BULL fundet et karakteristisk, for nutidens læsere helt komisk udtryk, idet «Haagen Adelsten», odelsrettens formodede ophavsmand, fremtræder som en ægte theateraand og udtaler sin glæde over landets og folkets lykke, samtidig som han helt belevent finder anledning til at sige CHRISTIAN DEN SYVENDE endel smukke ord i anledning af de reformer i bondens vilkaar, som forberedtes under ham.

BULL's digt gjorde megen lykke baade hos den læsende almenhed og hos kritiken. Det var jo et kraftigt indlæg for visse reformideer, som under STRUENSEE's styre beskjæftigede de mere oplyste og fremmelige aander, og ogsaa dets poetiske egenskaber, dets

originalitet, enthusiasme og maleriske kraft blev høit skattet. ABRAHAMSON hilser ogsaa digteren som den nye TULLIN. BULL skulde imidlertid ikke indfri de forhaabninger, man stillede til ham. Naar man undtager et lidet betydende naturmalende digt, «Elven Nids Udspring», der først blev trykt længe efter hans død i «Minerva» 1806, kom der intet mere fra hans haand.

En yngre broder af HANS BULL **Andreas (Anders) Bull**, født i 1746, død i Kristiania i 1796 som politimester og kancelliraad, forsøgte sig ogsaa som digter i den naturbeskrivende stil. Man har af ham digtene «Dovrefjeld», «Landlivet», «Kjærlighed til Fædrelandet» og «Udsigt fra Egeberg». Det sidste digt, der findes i «Topographisk Journal for Norge» for 1792, behandler det TULLIN'ske emne, Kristianiadalen, men er mindre poesi end topografi. Det begynder med en historik over begivenheder, der knytter sig til egnen, og gaar saa over til en meget indgaaende, men ikke særlig beaandet opregning af forskjellige steder i og om Kristiania med tilføiede forklarende noter.

Idet vi nu vender os til **Edvard Storm**, er der straks at lægge mærke til, at han ikke slutter sig til «Det norske Selskab», skjønt han tilbringer det meste af sit liv som voksen mand i Kjøbenhavn i dets umiddelbare nærhed, samtidig som hans opvækst i hjertet af Norge, midt i en natur og et folkeliv, som aabenbart har gjort det stærkeste indtryk paa hans sind, skulde synes at maatte føre ham ind i den landsmandskreds, hvem det fælles nationale bandt sammen, og som bevidst lod dette nationale komme til orde. Det er imidlertid en kjendsgjerning, at STORM ikke alene stod udenfor «Det norske Selskab», men endog i ligefrem modsætning til dette, og at han oftere lod sin uvilje mod enkelte af dettes medlemmer, f. eks. WESSEL, komme frem paa en utilhyllet maade. Aarsagerne hertil er aldrig helt blevne opklarede. Man har pegt paa hans beundring for EWALD som forklaring, men beundring for EWALD var ikke kontrebande i «Det norske Selskab», hvor blandt andre FASTING vel forstod at skatte dennes digtergenius. Man kunde ligesaa godt forklare hans EWALDS-dyrkelse af hans uvilje mod Selskabet, hvis ikke meget i hans digtnings foredrag og stil aabenbart godtgjør, at denne dyrkelse var ægte og hang sammen med et vist slægtskab i poetisk naturel. Det er ikke urimeligt, at STORM, der synes at have

Thus safely low, my friend, thou can'st not fall:
Here reigns a deep tranquillity o'er all;
No noise, no care, no vanity, no strife;
Men, woods and fields, all breathe untroubled life.
Then keep each passion down, however dear;
Trust me, the tender are the most severe.
Guard, while 'tis thine, thy philosophic ease,
And ask no joy but that of virtuous peace;
That bids defiance to the storms of fate.
High bliss is only for a higher state

Lev vel, og bliv ved at elske
Dem

Kiöbenhavn d: 4de Apr: 1793 —

Edv: Storm

Stambogsblad af Edvard Storm.

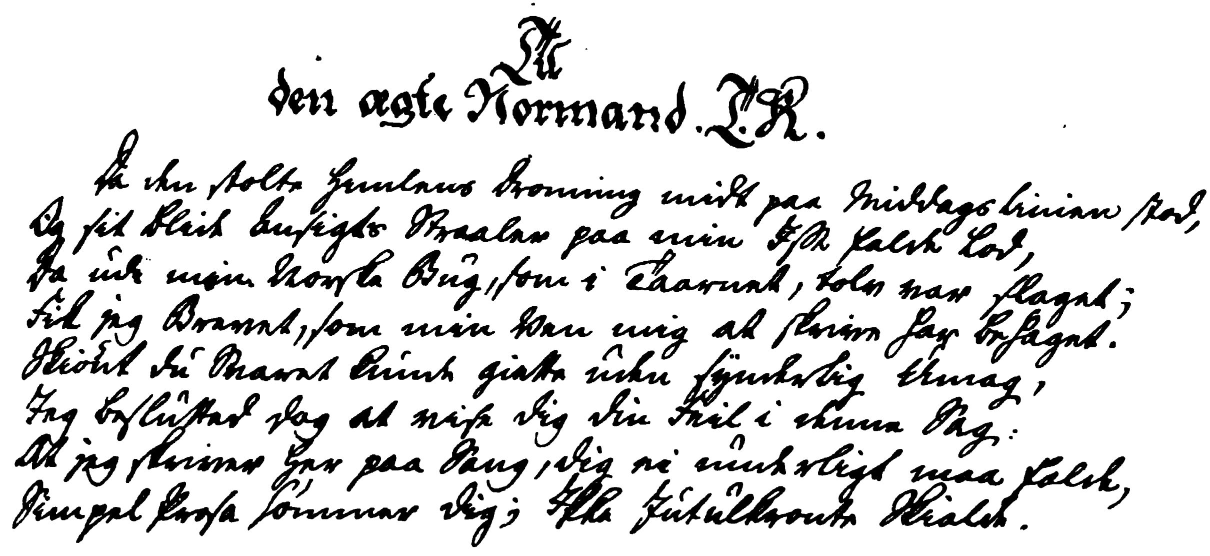
(Af Claus Pavels stambog.)

været af et sensibelt og let saarbart gemyt, paa en eller anden maade er bleven personlig krænket, og at han af den grund har søgt hen til «Drejers klub», der som bekjendt var midtpunktet for den EWALD'ske retning i literaturen. Her synes han at have befundet sig vel, og hans skjemtsomme «Udkast til Love for Fostbrødrelaget», skrevet for klubben, viser, at han har været et virksomt medlem af denne, ligesom han ogsaa her sluttede et fortroligt venskabsforhold til TH. THAARUP og DREJER o. fl. — STORM blev efterhaanden en fuldblods kjøbenhavner, uden at dette svækkede hans kjærlighed til fædrelandet. Indtil det sidste hang hans hjerte ved hjembygden og ungdommens glade og saare minder. I sine livserindringer fortæller OEHLENSCHLÄGER, at STORM, da han i sin undervisning i geografi kom til Norge, med eiendommelig varme i stemmen sagde: «Nu kommer vi til mit fædreland, mit barn.» Han kalder ogsaa STORM «en ægte Nordmand». Et endnu stærkere vidnesbyrd om hans følelser har vi i de breve, han skrev til en ungdomsven, JACOB DANIELSEN, klokker i Vaage, i aarene 1772—79. Her giver hans hjemlængsel og fædrelandsfølelse sig atter og atter udtryk. Blandt andet fortæller han om, hvor lykkelig han var ved at kunne hjælpe de norske livvagtssoldater i Kjøbenhavn i deres mangen gang haarde kaar og vanskelige forhold.

Disse breve har forøvrigt interesse ogsaa i en anden henseende. De aabenbarer en eiendommelig side af STORM's personlighed, der ved første blik synes at stemme lidet med andre ytringer af denne. Disse breves fortrolige karakter borger imidlertid for udtalelsernes ægthed, der forøvrigt bestyrkes paa anden maade. STORM viser sig her som en oprigtig religiøs natur, der tog det meget alvorligt med sit gudsforhold, og som søgte trøst i livets kampe ved inderlig gudshengivelse. Hans religiøsitet har imidlertid ikke noget asketisk eller pietistisk præg, tvertimod, den er lys og sund. «Hele Skabningen er for skiøn til at beskues gjennem Taarer, vor Jord er altfor yndig til at være en Grædedal for sande troende Christne,» siger han i et af brevene. At denne livsopfatning ikke netop behøver at staa i strid med den, der giver sig udtryk i hans drikkeviser, vil indrømmes, naar man erindrer, hvor meget i stilen og maneren i disse var konventionelt, og at den bacchantiske stemning som tiest laa som skum paa overfladen. Snarere kunde man

finde en uoverensstemmelse mellem hans religiøse alvor og den sanselige erotik, som dele af hans digtning bærer spor af. Imidlertid er det i hans tidligere digtning, at man finder lignende skildringer, og hvad særlig hans norske viser angaar, er de gjennemgaaende af en saa naturalistisk karakter, at der intet paafaldende er i, at natteløberiet ogsaa der har faaet sin plads. STORM omtaler i ovennævnte breve, at han har havt haarde tider, og vi ved, at han ikke alene havde at kjæmpe med økonomiske vanskeligheder, men at hans første optræden i literaturen beredte ham skuffelser. Denne modgang synes at have udøvet en lutrende indflydelse paa ham. Hans sind er bleven renset og hans personlighed adlet til den godhed og uselviskhed, som saa smukt træder frem i hans senere liv, og som vandt ham saa megen hengivenhed. Som det allerede fremgaar af ovenstaaende, var STOTM en mangesidig bevæget natur, og hans digteriske produktion er ikke alene ganske omfattende kvantitativt, men ogsaa med hensyn paa arten af de emner, hvori han har forsøgt sigt. Han har spillet paa alle lyrens strenge, sunget viser og salmer, han har forsøgt sig i den episke digtning og dramaet, han har doceret livsfilosofi i læredigtets adstadige og høitidelige rythmer som i satirens og fablernes lettere tempo og forsøgt sig som moralist. Han var uden tvil digter af indre drift; han havde sine lykkelige inspirationer; men han var uden dybere originalitet og stærkere bevæget sjæleliv. OEHLENSCHLÄGER siger om ham: «STORM var ingen stor Digter; han havde ingen skabende Fantasi, ikke den sterke Ild. Han kjendte Verden mere af Bøger end af Erfaring.» Han havde heller ingen fast kunstopfatning og sikkert udviklet smag. Det gjælder STORM som CLAUS FRIMANN, ZETLITZ og flere af periodens digtere: de er mest kunstnere, naar de mindst tror sig at være det, og omvendt. Hvor STORM's muse optræder i national dragt eller ifører sig visens fordringsløse gevandt, er der en naturlig gratie over hende. Naar hun staser sig til efter tidens konventionelle mode, bliver hun ikke sjelden smagløs og tvungen.

Det er sagt, at en digters første arbeide i regelen er hans bedste, at han aldrig senere skriver med den følelsens friskhed og umiddelbarhed, som naar han første gang søger at give sit bevægede indre den kunstneriske form. Dette gjælder i ethvert fald om STORM. Hans første digteriske arbeide er hans «Gudbrandsdalske

Begyndelsen af rimbrev fra Edvard Storm.

Originalen i kgl. fuldmægtig Thv. Boecks samling.

Viser». Det er, ligesom han i disse har nedlagt alt det, hans sjæl rummede af naturfølelse, hjemkjærlighed, elskov, ungdom ligetil kaadhed. Og i hjembygdens trohjertige maal fandt han det fuldttonende ord for stemningen. Med sine folkelige melodier lever endnu flere af disse viser paa folkets læber; thi det har just i dem fundet det typiske udtryk for dette naive og oprindelige i følelseslivet, som til alle tider vil være uadskillelig forbundet med den naturbestemte tilværelse. Og som disse halv snes sange har staaet sin prøve for den strengeste domstol, folket selv, saa maa den literære kritik give sin uforbeholdne ros til saadanne perler som f. eks. «Markje grønnast, Snjogen braana» og «Os haa gjort, kva gjerast skulde».

Fra 1774 slog STORM sig ned i Kjøbenhavn. Han skal i sin hjembygd have forelsket sig i en bondejente, RAGNHILD, der tjente hos svogeren, præsten MUNCH i Vaage; men da hans fader modsatte sig hans kjærlighed, drev hans hjertesorg ham for bestandig bort fra dalen og fjeldet. Det synes, som om med dem den digteriske inspiration ogsaa har forladt ham for en stund; thi forgjæves vil man søge den i det komiske heltedigt, «Bræger», han udgav allerede i 1774. Det er ganske uforstaaeligt, hvorledes RAHBEK og efter ham BOYE kan finde saavel fabelen som de enkelte træk i denne uheldige efterligning af «Peder Paars» komiske. WELHAVEN har ret i, at «Fortællingen er udtværet og Hexametrene slette», og STORM har selv senere forkastet dette sit første forsøg paa at «ombytte Sproget» og «forvexle Luuren med den comiske Harpe».

Aaret efter udsender han et nyt arbeide: «Adskilligt paa Vers ved Erland Siverssen». I fortalen til dette finder vi det bekjendte sted, som længe gjorde tjeneste som bevis for, at STORM skal være proskriberet fra «Det norske Selskab»: «Den guddommelige Apolls Børn nægtede mig engang Adgang til deres Faders Helligdomme». Men som WELHAVEN har paapeget, hentyder det simpelthen til den temmelig umilde dom, som «Den critiske Journal» fældte over «Bræger», og hvorover STORM var temmelig fornærmet. Denne digtsamling har et høist forskjelligartet, for ikke at sige modsat indhold. Den første halvdel er gjennemstrømmet af en fuldkommen antik-hedensk livsbetragtning. Vi finder her Horatsiske

oder i oversættelse og ved siden af dem temmelig nedringede erotiske digte som oden «Kjærligheds Tempel», hvis sapphiske strofer forresten har baade glød og farver, idyllerne «Steinar og Astrid», «Badet» o. fl.

Efter denne sensualisme overraskes vi ved at føres ud i rent religiøse stemninger i de «Aandelige Sange», som udgjør bogens sidste fjerdedel, og skjønt det ikke altid lykkes digteren i disse at finde salmens enkle og fuldttonende akkorder, vidner de dog om baade følelsens dybde og ægthed. Det er med disse STORM's følelsesstrømninger som med elvene i hans hjemdal: de flyder længe ved siden af hinanden i samme leie uden at blandes. Hos STORM skulde det efterhaanden blive den alvorligere, som overskyllede den frivole. Et naturbeskrivende digt findes ogsaa i denne samling, nemlig «Ode til Jutulsbjerget», det samme fjeld, hvortil eventyret om Johannes Blessum knytter sig. Det har væsentlig sin interesse ved slutningsversene, hvori digteren apostroferer sin ungdomselskede, RAGNHILD, og dvæler ved deres lykkelige kjærlighed i den store natur.

I 1778 ydede STORM sin tribut til «Indfødsretten» ved et digt i fire sange, og samme aar udkom hans første samling «Fabler og Fortællinger i den Gellertske Smag». At slutte af fortalen var det med en vis ængstelse, at STORM imødesaa kritiken over dette forsøg. Man mærker, at recensionerne over hans tidligere digte endnu svider ham i huden, og han forsvarer sig energisk paa forhaand mod at have brugt levende modeller. Han havde den glæde at vinde almenhedens bifald i en grad, som ikke er os let at forstaa. Fablerne er jo en form for didaktisk digtning, der har til øiemed at indprente en eller anden god moralsats gjennem en liden historie, som fantasien med samme ret kan hente fra naturlivet som dyre- og menneskelivet. Forsaavidt kan man sige, at fabelen er til for moralens skyld. Men medens hos den ægte fabeldigter en naivt-barnlig fortælling forener sig med en epigrammatisk tilspidset moralsats, saa den sidste kun fremtræder som den essens, hvori hins farve og duft fortætter sig, er STORM's fabler og fortællinger som regel fantasiløse og den tilføiede moral udvandede almensandheder. Pædagogen har taget magten fra digteren, og begge er blevne skadelidende.

Hvor fjernt STORM's digtning var kommen fra den følelsens og formens umiddelbarhed, den havde i den første ungdom, da den øste lige ud af naturen, kan vi lære af et større digt, «Jøndalen», der udkom sammen med fablerne. Det er aabenbart ikke blot ved afstand og aar, at STORM er fjernet fra hint inderlige forhold til hjembygden. Den oprindelige friskhed i hans naturforestillinger er gledne over i abstraktion, og hans realistiske kunst i folkeviserne er stiliseret efter herskende modeformer. Klassisk-allegoriske billeder anbringes midt oppe i vor vilde fjeldverden; der ødsles med guld, ædelstene, perler, krystaller — thi de «koste en Digter intet» — og endelig anbringer han i en hule i disse omgivelser en nymfe, «Jóna», tronende i al denne pragt, som gudinde i dette den norske digtnings pantheon; thi her hænger HOLBERG's harpe og BRAUNMANN's laurbærkrans o. s. v. Stilen og smagen eller smagløsheden i denne poesi kan man faa en forestilling om i følgende skilderi af «Jóna»:

«Hvor skiøn var hun — En Hals saa hvid og skier,
At Sneen hist, som Jøndals Tinding kroner,
Misundelig, sig selv fortær
I Graad, som flyder fra dens gamle tykke Broner.
Paa Purpurkind sig Ungdoms Foraar malte,
Mild Munterhed udaf de blanke Øine talte.

Et bleegrødt Taft fra Skuldre flagred ned
Til Saalen, som var med Guldlidser bundet;
Om trinde velskabt Beltested
Et søegrønt Baand vellystigen var vundet
I kruset Lok balsamisk Rose skimred,
Paa Alabaster Arm Smaragd og Onyx glimred.»

I de sidste vers lovpriser digteren naturlivets rene lykke, saaledes som den nydes af «de stærke Dalens Sønner», dette «Uskyldighedens Folk, som elsker frit og veed af ingen Tvang», og bringer saaledes sit offer til natursværmeriet i en stil, der har hele tidens konventionelle maner.

I 1785 udgav STORM selv de digte, han vilde vedkjende sig for eftertiden, under titelen «Samlede Digte». Titelbladet er, som man ser (side 536), prydet med en vignet, der forestiller Kringen, hvor Sinclar faldt i 1612. STORM, der overhovedet yndede at skrive lange fortaler,

har forudskikket denne digtsamling en længere «Forerindring». I denne gjør han da rede for de aarsager, der har bevæget ham til at udgive denne samling, og hvorledes han i det hele anskuer sin egen digtervirksomhed. Han siger her: «Uagtet jeg slet ikke har den Tanke at forhverve mig noget stort Navn blandt de Danske Digtere (som vilde og kun være til liden Trøst for den, hvis Legems Brøstfældighed daglig minder ham om, hvor høi Tid det er at rive Sindet løs fra Smaating, og at jage efter en bedre og varigere Krands), saa kan jeg dog ikke sige, at jeg er ligegyldig med mine Medmenneskers Dom. Dette skal saaledes forstaaes, at om jeg end ikke kan hede en stor og glimrende, saa vil jeg dog heller ikke holdes for en unyttig og foragtelig, eller, hvilket endnu var værre, skadelig og forførisk Digter. Heri bestaar al min Ærgierrighed, høiere gaar ikke mine Ønsker.»

Edvard Storm.

Denne beskedenhed vidner fordelagtig om STORM's selvkritik; men en saa tam tale fører ikke den gudbenaadede digter, der føler kaldet som en lidenskab, der behersker hans hele væsen. STORM har ikke ført noget stærkt bevæget indre liv; han har forholdsvis let kommet til ro efter de sjælelige konflikter, han kan have udkjæmpet, og skjønt han levede midt i en i visse henseender aandelig stærkt bevæget tid, er der i hans som i mange samtidiges digtning mærkværdig faa spor deraf. Imidlertid er det aabenbart, at poesien har været mere for ham end adspredelse eller behagelig kunst i ledige timer. Han har, som han siger, «følt den hellige Varme i sin Sjæl», og han har sigtet mod høiere maal end at skrive sofaliteratur eller at fyre op under glæden i et lystigt selskab. Naar eftertiden har sat hans selskabs- og klubsange høit blandt hans arbeider, fordi han der er naturligst og friskest, var hans egen opfatning en anden, ja han gjør i «Forerindringen» næsten undskyldning, fordi han tager dem med, og i grunden har han ret, naar han regner dem til fantasiens ringere døtre. At han ikke

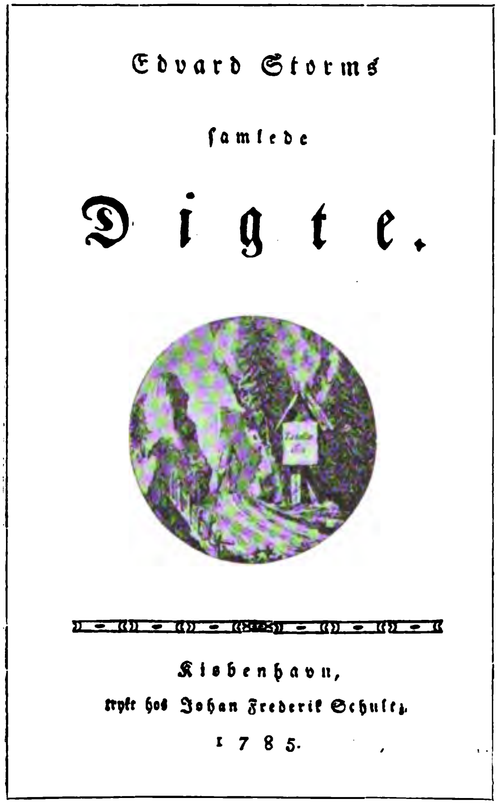
destomindre som digter tildels lever paa disse, viser kun, at hans poetiske vingefang ikke var mægtigt nok til at løfte ham op til friere høider, hvorfra de betydeligere aander overskuer tilværelsen. Men at han higede mod den store poesi, kan vi se af hans panegyriske digt «Ewald eller den gode Digter», hvor det heder:

«. . . Hvad er en Digters Kald?
Hvad Pligter kræves af en god og nyttig Skiald?
Mon Lastens Volde brudt og Dydens styrket bliver
Naar (skiønt af Sandhed ført) romantisk Pen beskriver
Den Høi, jeg hviler paa, den sivbegroede Øe
Som svømmer for mit Syn i speileblanke Søe,
Naar ved Camoenens Kunst hiin raslend Kilde taler,
Og Skoven lyder af forelskte Nattergaler?
Nei Musa! Sving dig fra den sivbegroede Øe
Op til den Arm, som den udkasted i sin Søe.
Tilbed den Magt, som gav det døde Vand et Mæle,
Og byd hver følsom Aand for Glædens Fader knæle.»

Hvor Storm resignerer og lader «en god og nyttig Skialds Pligter» være for, hvad de er, og giver øieblikkets stemninger frit løb, mangler hans digtning hverken ynde eller lune. Der er i nævnte digtsamling smukke naturstemninger som «Sommeraftenen», skjemtsomme selskabsviser som «Hymne til Spadille», «Stærkodder», «Pounchens Dyder». Stundom fornemmer vi hans varme hjertelag for de smaa og fortrykte som i oden «Nøisomhed» og «Bernstorffs Vise». Her træffer vi ogsaa de kjække sange i folkevisens tone «Thorvald Vidførle» og «Zinklars Vise». Denne bekjendte sang blev af «Efterslægts-Selskabet» aaret efter trykt i 2000 eksemplarer og solgt som gadevise, Meningen var at fortrænge de slette viser, menigmand sang, med gode viser; men «Zinklars Vise» var den eneste, som slog igjennem, og som ved at gaa over i læsebøger og visebøger har bevaret sin popularitet den dag i dag.

«Efterslægts-Selskabet» stiftedes i 1786 af 17 mænd, der gik ud af det tidligere stiftede «Selskab for Borgerdyd». Blandt stifterne var Tode, Paulli, Thaarup, Drejer og Storm. Det havde ligesom det ældre selskab et filantropisk-moralsk formaal og satte sig særlig som maal at virke for ungdommen gjennem en reformeret skole, hvor modersmaal, levende sprog og naturfag gaves en større plads.

Den af selskabet i 1787 oprettede, endnu eksisterende, realskole fik Srorm til bestyrer, og derved fik denne en virksomhed, hvor hans bedste egenskaber kunde komme til sin ret. Med utrættelig flid skjøttede han sin gjerning i $7^{1}/_{2}$ aar, og han har i skolens annaler efterladt sig det smukkeste minde lige meget ved sin milde, uegennyttige, nøisomme personlighed som ved sit virksomme pædagogiske initiativ. Han skaffede tidsmæssige lærebøger, bragte liv og methode ind i undervisningen, indførte gymnastik, friminutter og ferier, stillede skolen i et nærmere forhold til hjemmet o. l. Men dette ihærdige arbeide angreb hans svage helbred, og han var de sidste aar stadig sygelig. Dette øvede ogsaa en hemmende indflydelse paa hans digteriske virksomhed. I 1788 skrev han digtet: «Skrivefrihed». Dette indlæg for sandhedens ret og tankens frihed er baaret af en mandig og modig følelse, der undertiden giver diktionen en energi og ild, som ellers er usædvanlig hos Storm, og som røber, at han med hele sit hjerte var hos den nye tid. Hans harmfulde angreb paa censuren har linjer som disse:

Edvard Storms
samlede
Digte.
Kiøbenhavn,
trykt hos Johan Frederik Schultz.
1785.

Titelblad til «Edvard Storms samlede Digte».

«. . . . Af Blye hans Throne var,
Af Jern hans Spiir; en svovlet Tordenskye
Omgav hans Tinding, som et Diadem.

Der sad han og Fornuften Love skrev,
Og Overtroe og Dumhed bøied Knæ
Som for en Gud. Ei Præstevælden blot
Ansaae ham for sin Støtte, men endog
Den verdslige Despot fandt, at hans Arm
Var stærkere end mangen næseviis
Og ubeleilig Sandhed, som iblandt
Oplod sin Røst mod Uret og mod Vold.»

Og hans lovprisning af friheden og dens frugter har en ynglings enthusiasme:

«En ny Epoch af Klarhed, Lys og Dag
Begynder. See Videnskabens Mand
Tør kaste sit System, og tænke selv.
See Patrioten tør om Statens Tarv
Og Mangler tale høit og lydeligt.
Han Bondeplageren i al sin Skræk
Tør skildre; give mangt et nyttigt Vink;
Fremføre Folkets Ord og Ønsker, som
Tidt lyde langt — langt anderledes, end
Mildøiet Hykleris Sirene-Sang.»

Digtet blev trykt op igjen i «Minerva» i 1798 og i 1805. I anledning heraf skriver NYERUP: «Om dette herlige Poems Udgivelse 1788 bidrog noget til, at den Pressetvang, som Lysets Fiender dengang machineerte paa, blev forebygget, er mig uvitterligt. Men at dets Trykning paa ny 1798 ikke formaaede at afværge Forordningen af 27de Septbr. 1799, det saa vi.»

STORM's eneste forsøg i den dramatiske poesi, «Ernst» (1791), var mislykket, og ikke meget heldigere var han i sin fortælling «Jesper Hansen» (1791). Hans aandelige sange bevirkede, at han blev medlem af den kommission, som udarbeidede den «Evangelisk christelige Psalmebog», og man finder her et par af hans salmer; men ellers har han vistnok ikke øvet nogen indflydelse paa dens formning. I 1794 blev STORM theaterdirektør, en stilling, hvortil han vistnok var meget lidet skikket. Døden sparede ham imidlertid for at gjøre bitre erfaringer, idet den bortrev ham den 29de september 1794. Han døde af vatersot. I «Efterslægts-Selskabets» medlemsprotokol staar følgende korte, men megetsigende bemærkning: «Desværre for tidlig ved Døden afgaaet.»

Paa en eiendommelig maade skulde STORM komme til at knytte sit navn til det store aandelige gjennembrud i det nye aarhundrede. OEHLENSCHLÄGER var en af de disciple, som han havde skaffet ind i sin skole, og som han havde mest kjær. Denne har ogsaa sat ham et smukt minde i sine livserindringer, og skjønt det ikke siges, skulde det ikke være tænkeligt, at læreren har tændt den første gnist i denne sjæl, der snart skulde brænde af en ild, der lyste over hele Norden?

STORM's digte blev atter udgivne i udvalg i 1832 af A. E. BOYE og i 1871 af H. P. HOLST.

III. De norske digtere i fædrelandet 1787—1814.

Berøvet sine muntreste aander og lyseste hoveder gaar «Det norske Selskab» efterhaanden over til at blive en almindelig selskabelig klub, hvor der ganske vist endnu kunde falde mangt et vittigt og skjemtsomt ord, men hvorfra der ikke længere udgik impulser, der fik afgjørende betydning i tidens literatur og aandsliv. Det taber efterhaanden sin udprægede nationale karakter, ja fik endog et betydeligt element af danske, deriblandt RAHBEK, der tidligere som ivrig EWALD'ianer havde følt sig forpligtet til at bekjæmpe det. De norske digtere, som REIN og ZETLITZ, der en kortere tid var Selskabets medlemmer, kunde ikke opretholde dets tidligere karakter, saa meget mere som den strøm af elegisk følelse, der vælder ind sydfra og vestfra, ogsaa fik sine norske dyrkere, der i saa henseende fjerner sig fra de gamle gode traditioner. Selve madame JUEL forlod det for at ende sine dage i Trondhjem. De bevægede politiske tider fyldte ogsaa menneskenes sind med andre tanker end literaturens og var saaledes ugunstige ligeoverfor de æsthetiske interesser, som havde præget 70- og 80-aarenes samliv. De bragte ogsaa i forgrunden de politiske realitetsspørsmaal, som efterhaanden skulde løsne forbindelsen mellem landene. Nordmændenes patriotisk-nationale selvfølelse tabte sin abstrakte karakter og omformede sig til krav og handlinger, og de betydeligste inden literaturen søger hjem til Norge for i embedsvirksomhed at tjene sit folk. Under

disse forhold sygner Selskabet hen, skjønt versprotokollen fortsattes og de gamle erindringer og tilreisende veteraners besøg endnu formaaede at holde det ilive. I 1812 opløstes Selskabet. Versprotokollen blev sendt til professor N. Treschow i Kristiania, en af Selskabets stiftere; men skibet kom paa en eller anden maade bort, og med det det kostelige arvestykke. Af dette eksisterer der nu kun en afskrift i universitetsbibliotheket. Et klubselskab i Kristiania, der stiftedes i 1818 og endnu eksisterer, optog det gamle navn.

De forfattere, som afslutter denne periode, vil vi saaledes finde bosatte i Norge den største del af sit liv. De skulde næsten alle opleve den politiske adskillelse fra Danmark, der fuldbyrdede den nationale frigjørelsesproces, hvis udvikling vi har havt anledning til at følge paa literaturens omraade, og enkelte af dem skulde personlig være medvirkende ved de betydningsfulde historiske begivenheder, som knytter sig til foreningens opløsning. Nogen dybere indflydelse paa literaturen fra tidens stærke bølgegang vil man dog forgjæves efterspore, ligesaalidt som den store europæiske fornyelse i poesiens væsen, der i aarhundredets begyndelse trænger op mod Norden, rækker til Norge. Forskjellige i sit forhold til tidens brændende ideer, er de alle væsentlig konservative i literaturen, og saa indtræder det forhold, at samtidig som nationens livsevner udfolder sig kraftig paa politikens, samfundslivets og tankens omraader, skrumper literaturen sammen og ophører at være forkynderen af tidens stemninger og behov. Poesien ældes, medens folket forynges, et særsyn, der har faaet sit betegnende udslag i den kjendsgjerning, at medens det er 30-aars mænd, der fører an i den politiske kampagne i aarhundredets begyndelse, er det digtere i livets høst eller paa gravens rand, der slaar harpens strenge.

Som den i alle maader betydeligste personlighed i denne periode møder vi igjen «Zarines» og «Einar Thambeskielvers» digter, **Johan Nordahl Brun**. Vi finder ham i Bergen som præst ved Korskirken siden 1774, og skjønt det var med tungt hjerte, han ombyttede Trondhjem med den regnpiskede handelsby, hvor han fik svar paa hyrdens spørgsmaal hos Vergil:

*«Dic, quibus in terris coelum non amplius ulnas tres patet . . .»,**

* Sig, i hvilket land horizonten kun er tre alen.

skulde han snart finde sig tilrette mellem de skoldede fjelde, der hørte hans navn udraabes som det stærkeste og klangfuldeste i folket og sendte det videre udover landet og tiden med langtrækkende ekko. Hans livsbanes ydre begivenheder er ikke netop mærkelige. Langsomt og ikke uden ivrige bestræbelser fra sin egen side stiger han op paa .den geistlige trappestige, blev i 1793 stiftsprovst, konstitueredes i 1797 som biskop og naaede sin ærgjerrigheds maal at udnævnes til virkelig biskop i 1803, i hvilken stilling han døde den 26de juli 1816. Men hans virksomhed og indflydelse strakte sig langt udover sjælesørgergjerning og kirkelig administration. Den statelige mand med de hvasse øine under de buskede bryn, ørnenæsen og det svære, kraftige underansigt, med den myndige, fuldtklingende røst, den selvbevidste sikkerhed i meninger og optræden og trangen til det store svingerum var som skabt til at herske i alle de forhold, han kastede sig indi, at paatvinge alt og alle sin vilje, herskesygt at trænge enhver medbeiler tilside, at binde og baste meninger, som stred mod hans politiske og religiøse rettroenhed, at tage ledelsen, hvor andre stod rædde eller vaklende, enten det gjaldt at opflamme soldaterne til kamp eller med kongelig myndighed foreholde den, der var Norges første konge, hans pligt og ære. Brun's første forhold til poesien havde, som vi har seet, havt en tilfældig karakter, og han skulde heller ikke i sine senere aar træde i nogen inderligere forbindelse med den for længere tid. Han blev aldrig andet end leilighedsdigteren, og naar han greb sig an ligeoverfor større opgaver, mislykkedes disse for ham. Tiltrods for, at han i visse øieblikke kunde komme under en kraftigere inspiration og da frembringe herlige ting, var det ikke i digtningen, hans væsen skulde udfolde sig rigest og mest personlig. Hans fóredrag var mere pathetisk end lyrisk, ligesom hans begavelse i sin inderste kjerne var mere rhetorisk end poetisk. Brun's ypperste aandsfrembringelser var vistnok ogsaa hans taler. Her naar han undertiden det høieste ved bevægelsens inderlighed og fylde og udtrykkets originale og kraftige anskuelighed. Det virker som et maëstoso fra et mægtigt orgel, der uvilkaarlig griber trods det stive og skematiske i emnets opstilling, stilens mange underligheder og det snevre og begrænsede i tankerne. Og det var ikke blot som geistlig taler, han fængslede sine tilhørere — han udtalte selv med stolthed, at

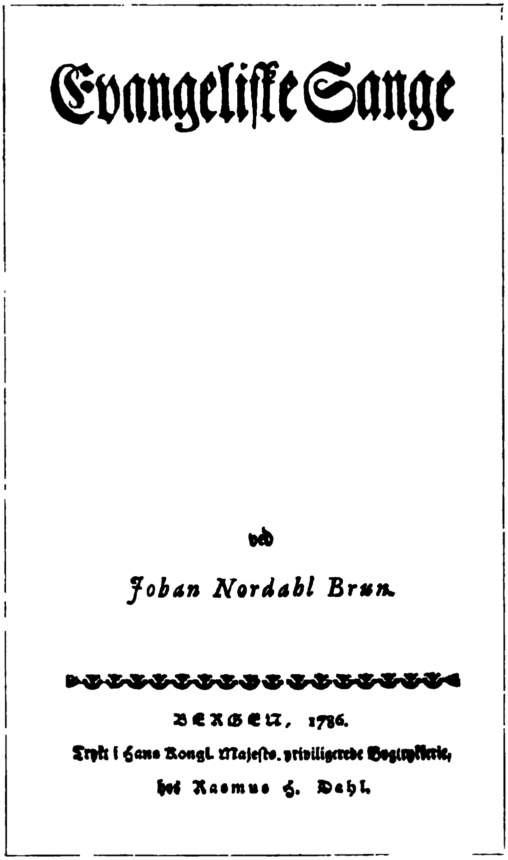
han i 30 aar altid havde havt kirken fuld — men ogsaa i sine verdslige taler; naar han opildnede soldaterne til at værge sit land, eller han gav sit besyv med i tidens politik, er der en kraft og en glød, som ikke slukner før med livet.

Her skal ikke skrives om Brun som historisk personlighed, om hans brændende patriotisme og hyperloyale kongedyrkelse, heller ikke om Brun som geistlig embedsmand, om hans utrættelige nidkjærhed som præst, hans uskrømtede, men lyse og sunde fromhed, om hans stridbare rettroenhed og aarvaagne vagthold mod rationalisme og kjætterier. Kun forsaavidt disse sider af hans personlighed og liv ytrer sig gjennem hans skrifter, vil de her streifes. Det er Nordahl Brun i literaturen, som i det følgende skal finde sin omtale.

I det første tiaar af sit ophold i Bergen synes Brun saa helt at være fyldt af sin geistlige virksomhed og de mange andre gjøremaal, som stod i nærmere eller fjernere forbindelse med denne, at det saa ud, som om han ganske havde vendt literaturen ryggen. Hans første gjenoptræden som forfatter var ogsaa i et kirkeligt spørsmaal, der satte aanderne paa den tid i stærk bevægelse. Det var den saakaldte «liturgiske Feide», der fremkaldtes ved præsten Kristen Bastholm's forslag om en reform af gudstjenesten i rationalistisk retning. Blandt dem, der optraadte mod Bastholm, var ogsaa Brun, der i sit skrift: «Vore gamle Kirkeskikke forsvarede mod Hr. Konfessionarius og Doctor Bastholm» med fynd og klem taler det bestaaendes sag. Brun's skrift, der af nogle betegnedes som «en sand Oase i Ørkenen», og som ogsaa fortjener denne ros, forsaavidt som det er skrevet med den ham eiendommelige friskhed, blev fra andet hold skarpt kritiseret som vidnende om «en meget maadelig Skribent og en ulærd Theolog, Mangel paa Kultur og opklaret Indsigt o. s. v.», og i denne dom er der ogsaa meget berettiget, saasom Brun trods sin bibelstyrke ganske vist ikke stak dybt i theologien — der sagdes om ham, vistnok med overdrivelse, at «han ikke havde gidet læse en Bog igjennem» — og derhos var saa selvfølende i sin konservatisme, at han ikke sparede paa krudet og var lidet tilgjængelig for andres tanker.

Den samme konservatisme ligeoverfor et gammelt forhold lægger han ogsaa for dagen i sit bekjendte skrift: «Tanker om Norges Odelsret», der udkom i 1788. Det foranledigedes ved nogle bøn-

ders ansøgning om odelsrettens ophævelse i Norge og bæres paa sine steder af en veltalende begeistring for den norske bondefrihed, hvis palladium er odelsretten, der i hans øine har den samme hellighed som arvekongedømmet, og det, ved vi, ikke vil sige saa lidet.

Evangeliſke Sange

ved

Johan Nordahl Brun.

Bergen, 1786.

Trykt i Hans Kongl. Majestæts privilegerede Bogtrykkerie, hos Rasmus H. Dahl.

Titelbladet til «Evangeliske Sange».

To aar i forveien, i 1786, havde Brun udgivet sine «Evangeliske Sange». Bogen er tilegnet hans syv børn, og tilegnelsen indeholder i en kort hovedsum det religiøse og sædelige livssyn, som Brun havde tilegnet sig, og hvis efterlevelse han lægger sine børn paa hjerte. Det ligger i denne tilegnelse en tydelig bekjendelse om, at begjærlighed efter jordisk magt og ære ikke har været fremmed for ham; nu har han naaet sit maal, der er kommen ro over hans sind, og hans tanker har kunnet fæste sig mere uforstyrret ved hans indre liv. Af denne selvprøvelsens lutring er hans salmer fremgaaet. Bogen har ogsaa en «Forerindring», rettet til læserne, der har sin eiendommelige interesse. Den indeholder nemlig en bestemt desavouering af den rebelske sang «For Norge Kiæmpers Fødeland». Det heder: «Man har sat mit Navn under Sange, jeg ikke har forfattet. Jeg har forfattet nogle, som længst er mig modbydelige. Jeg har ingen Selskabs-

Sang forfattet, som jeg ønskede ved Trykken bekjendtgjort.» Hentydningen er aabenbar. BRUN gjør her offentlig pønitense for sin ungdomssynd. Desværre eller heldigvis — faar man her sige — kan man ikke altid løbe fra sine ungdomsforgaaelser. Af fortalen ser vi ogsaa, at han har skrevet disse salmer i de faa ubekymrede øieblikke, han havde i sine mange embeds- og hussorger. Han betegner selv samlingen som et beskedent supplement til salmebogen; den er i virkeligheden hans ypperste sangværk, storlinjet og enkelt, som salmedigtningen skal være, inderligt i den religiøse stemning, fuld af brændende tro og i de bedste med en umiddelbar kraft og magt i rythme og ordvalg, der gjør ham til KINGO's og GRUNDTVIG's ligemand. Neppe nogensinde har opstandelsens fest været feiret med en skjønnere hymne end denne:

«Jesus lever, Graven brast.
Han stod op med Gudoms Vælde,
Trøsten staar som Klippen fast:
At hans Død og Blod skal gielde.
Lynet blinker, Jorden bæver,
Graven brast, og Jesus lever;»

og hvor er ikke jubelen fuldtonende i pinsesalmens anraabelse:

«Aand over Aander, kom ned af det Høye,
Evig med Fader og Sønnen en Gud!
Kom, vore Siele tilsammen at føye,
Kom, at bereede den himmelske Brud;
Kalde, forsamle og Jesum forklare,
Bygge Guds Kirke, oplyse hans Folk.
Det er din Gierning; lad os den erfare,
Kom, du Guds Kierligheds mægtige Tolk!»

Fem aar efter salmerne udgav han «Samling af Johan Nordahl Bruns mindre Digte», Kiøbenhavn 1791. Den udgaves paa ny efter hans død i 1818 af hans søn CHRISTEN BRUN. Fortalen «Til Læseren» er en dobbelt apologi, først fordi han «efter Landsens Skik og Brug har solgt sit Strøegods til de Hrr. Hofbogtrykker Møller og Søn», dernæst fordi han har taget sine selskabssange med. Det er ikke for «de saa kaldte friske Fyrer», han vil retfærdiggjøre sig, men for «et Slags alvorligt Folk, som man urettelig kalder Pedanter».

Man kan heraf skjønne, at der har været dem, som ikke ubetinget har seet med blide øine paa BRUN's hyppige deltagelse i selskabslivet, der stemte saa vel med hans livfulde og socialt anlagte natur, og at det har været ham om at gjøre paa forhaand at fjerne den uvilje, som selskabssangene kunde vække hos saadanne. Hans forsvar gaar kort og godt ud paa, at hans sange er skrevne som afløsere af ældre letfærdige viser for at fremme «Sædelighed og god Orden», og han er overbevist om, at de holder prøve for «Dydens og Sandhedens Domstol». Dette vilde dog neppe have givet dem et længere liv, hvor tilfredsstillende det end kan være for forfatteren selv at have den gode samvittigheds bevidsthed. De egenskaber, der har gjort dem kjære for generationer efter ham og endnu reddet de bedste af dem for forglemmelse, er deres friske og kjække sangtone, deres elskværdige lune og den kjærlighed til natur og folk, der slaar os imøde. Ganske vist afspeiler just ikke «Bor jeg paa det høie Field» og «Den norske Vinter er saa vakker» nogen høiere idealitet i livsglæden eller fædrelandsfølelsen, og forsaavidt er H. LASSEN's karakteristik af den første som «spidsborgerlighedens triumfhymne» træffende, men der er unægtelig noget smittende i den umiddelbare naivt-ubevidste glæde, hvormed det travle liv i skov og dal, paa fjeld og i fjære besynges og den sorgløse tilfredshed ved det rige bord og det fulde bæger prises. WERGELAND kunde ogsaa med fuld rette kalde den «Nordmændenes kjæreste Nationalsang». Og hvilken frisk luftning fra sø og strand slaar os ikke imøde fra linjer som:

«Boer jeg ved den nøgne Strand
Paa en Holm, fuld af Æg mellem rullende Bølger,
Hvor en Fuglehær paa Vand
Sild og Brisling og Morten forfølger;»

og straaler ikke ungdommens vinterjubel fra dette raske vers:

«Nu Dalens muntre Sønner glide
Paa Skier ned fra Fjeldets Side
Saa rask, som Piil i Luften fløi,
Nu let paa Skøiter de sig svinge,
Nu Kanefartens Bielder klinge,
Og Øret dirrer af den Støi.»

I denne lyrik møder vi frilufts- og idrætselskeren BRUN, han, der som smaagut var en mester paa ski og paa skøiter, som streifede om i skog og mark med fiskestangen eller bøsse, og som senere som præst og biskop gjerne færdedes paa veirhaarde visitatsreiser. Ungdomsminderne har han feiret i det prægtige digt, «Den norske Gut», der formelig strutter af kaad kraftfølelse og naturglæde:

«Da jeg var Gut i mit syttende Aar,
Jeg rendte paa Skie ned af Bakker
Saa snøgt som Pilen i Luften gaar,
Og saa quik og saa glad
Under Granen jeg sad
Og om ingen Ting bad.
Hei saa falleralle o. s. v.»

At han hele sit liv igjennem var en dyrker af alle mandige følelser, at han elskede mod, tapperhed, dødsforagt, det ser vi blandt andet ogsaa af hans soldaterviser. Den kirkens mand, der i 1808 kunde gaa omkring paa kystbatterierne og opildne soldaterne, medens vinden bar ind kanonskuddene fra kampen mellem den engelske fregat «Tartar» og de norske kanonbaade, ham høvede det ogsaa at skrive et saadant flammende kampopraab som «En norsk Soldater-Sang»:

«Gaaer, Brødre! gaaer med freidigt Mod
Som til en Dands,
Retferdig er vor Sag og god,
Og kiæk som Klippen Nordmand stod
Og gik, om end det kosted Blod
Som til en Dands;
Og naar de glade komme hjem,
Da fletter norske Piger dem
En Krands:
Da fletter dem en Krands,
Da fletter, Piger! Krands.»

Der er i denne samling en kreds digte «Til det kongelige Huses Ære», hvor vi ser de to følelser, nordmandsstolthed og loyalitet, i huld omslyngning, som har fundet sit træffende udtryk i linjerne:

«Bort med politisk Sværmerie,
At slaa sig gal og være frie!

Modsatte Ting hos Nordmand er,
God Orden har han kier.
Sin Konge gav han Faders Navn
Og streed for ham og Fødestavn;
Men kaldte trodsig Larm og Vold
At føre Nidding-Skiold.»

Der er endvidere tre større beskrivende oder: «Den norske Agerdyrkning», «Fiskerierne» og «Den gamle Nordmand» til ære for indfødsretten, af hvilke navnlig den anden, trods at prosaen breder sig frodig i lange betragtninger og forklarende noter, er frisk og livfuld i skildringen af det vekslende liv ved hav og elv. Ganske udenfor poesien ligger det meste af den afdeling i bogen, der kaldes «Menneske-Malerier», hvoriblandt en mængde «Plade-Vers» ɔ: gravskrifter over afdøde mænd og kvinder, hvis skjæbne og dyder kan have interesseret samtiden, men som for os staar som et kuriøst bevis paa, hvor platfodet den BRUN'ske muse til sine tider kunde bevæge sig.

I begyndelsen af 1793-aarene stiftedes i Bergen «Det dramatiske Selskab» efter mønster af det siden 1780 i Kristiania eksisterende. Det var overhovedet privattheatrenes gyldne tid, og de gik ind i selskabslivet som en af dettes væsentligste elementer. Det siger sig selv, at i dette selskab maatte BRUN med sit dramatiske navn fra de bevægede theaterkonflikter i Kjøbenhavn blive en hovedkraft, om end hans geistlige stilling maatte paalægge ham nogen reservation; «thi det at være Stiftsprovst og tillige en apokryfisk *Maitre de plaisirs* lød ikke godt». Selskabets oprettedes som en ligefrem virkning af, at han gjenoptog sit dramatiske forfatterskab. I 1791 udgav han det forresten tidligere skrevne «Endres og Sigrids Bryllup, et Syngestykke i 3 Handlinger», med et nationalt-historisk stof, af ringe kunstværd og liden interesse udenfor selve forsøget paa at udnytte sagaen dramatisk og en vis norskhedsbestræbelse i sproget. Interessantere er skuespillet «Republikken paa Øen, et Skuespil i fem Handlinger», der opførtes paa kronprins FREDRIK's fødselsdag 28de januar 1793. Stykket har en udpræget tendens, den at vise republikens umulighed som varig statsform. Scenen er en ø — «den, ingen Columbus skal opdage» —, der har løsrevet sig fra moderlandet, og hvor nu frihedens og lighedens grundsætninger

skal praktiseres for at lyksaliggjøre menneskene. Stykket er aabenbart skrevet med ligefremme hentydninger til de sidste tiders begivenheder i Frankrige. Ligesom der er al adel ophævet, bondefriheden proklameres, kvindernes ligestillethed sættes igjennem, republikanske egteskaber bringes istand o. s. v. Republiken styres af et octovirat, en slags velfærdskomité, der bestaar af sværmere og slyngler, og som derfor er indbyrdes uenigt og uskikket til at bringe orden i det haabløse anarki, som udvikler sig, og som kun bringes til afslutning ved en dansk eskadre, hvis leder giver styrelsen en garde af «400 Norske Soldater! Klippernes Sønner, tappre og stærke og saa frie i deres Aand, som Mennesker paa Jordkloden kan være, men derhos vante til Orden og Lydighed.» Et kjærlighedsforhold, der udvikler sig mellem en formentlig forældreløs adelig, ung pige og hendes beskytter, en tjener — der senere viser sig at være en slægtning, ligesom hendes fader dukker op som en «*deus ex machina*» i skikkelse af den ovennævnte danske —, binder de forskjellige scener sammen til en udvortes sammenhæng, hvortil ingen indre helhedshandling svarer. Brun's mening var at skrive en satire i en fantasidigtnings frie form;

No. 20.

Herunder hviler den i Livet
Velædle og Høifornemme
nu i Døden salige
Jfr. Dorothea Catharina Riech,
fød i Bergen den 7 Januar 1760,
død sammesteds den 4 September 1776.
Denne Rose
begyndte at hænge paa Bladene tidlig;
den vilde ikke trives i vor Jord,
men den havde andre Skiønheder,
end dem,
som Verden roser hos dette Kiøn.
Her var
Dyd i Stedet for røde Kinder,
en stille Aand under Lidelser
i Stedet for verdslig Munterhed,
et Hierte trolovet til Frelseren
i Stedet for mindre varige Forbindelser;
Med et Ord:
Himmelske Farver spaaede allerede her,
at denne blege og falmende
Plante,
omsat i en anden Jord,
vilde blive
en særdeles yndig Paradiis Rose.

«Plade-Vers» af Bruns digte.

men satiren mangler den legende overlegenhed, som betinger, at hudfletningen af personer og ideer nydes af tilskuerne, og fantasien er uden flugt. Forfatteren tager for haandfast og tungt paa emnet, og ret som det er, skimter vi bag personernes forklædning hans svære skikkelse og hører hans myndige forkyndelse af den ene saliggjørende verdensorden. Trods en paa sine steder frisk og djerv dialog og nogle veltegnede figurer, deriblandt en kaadmundet bergensisk Pernille, har stykket ringe kunstnerisk værd og aabenbarer paa ny, at BRUN ikke var dramatisk digter, tiltrods for at bifaldet heller ikke denne gang udeblev.

Umiddelbart efter opførtes «Einar Tambeskielver», og deraf tog BRUN anledning til at forsøge at bringe tendensen i de to stykker i overensstemmelse og derigjennem værge sig selv mod anklagen for i det sidste at have svigtet de frihedsideer, som han forkyndte i det første. Forklaringen maa da søges i de forskjellige tidsforhold, der berettigede til i 1772 at skrive, hvad man i 1792 forkastede, men den er neppe tilfredsstillende for andre end ham selv.

BRUN's sidste skuespil var det anonyme «Officieren», der udkom i 1802. Det er uden poetisk værd. Forøvrigt skrev han en række prologer og epiloger for særegne anledninger og viste i det hele theatret stor interesse, hvorfor han ogsaa i 1797 udnævntes til æresmedlem af «Det dramatiske Selskab».

I 1788 udsatte «Selskabet for de skiønne Videnskaber» er pris af 1000 rdlr. for et dansk epos, der skulde være færdigt til 1793. Senere forlængedes fristen. BRUN skrev i anledning heraf sit bibelske epos «Jonathan og David», en forherligelse af venskabet, der udkom i Kjøbenhavn i 1796. Dette udtværede digt i tunge alexandriner kan kun læses, naar man tager det i smaa doser. Man sagde, at det i sin tid kun blev læst af én mand, nemlig paa embeds vegne af JACOB BADEN. I sit satiriske skrift «Fluesmækken» er MALTHE CONRAD BRUUN spydig nok til «som Middel mod Søvnløshed at rekommandere en Sang af Digtet Jonathan blandet med flere Ingredienser». Det interessanteste ved digtet er dedikationen til «Israel», i hvilken BRUN varmt og smukt udtaler sin kjærlighed og ærbødighed for det folk, «som nu lever adspred over Jordens Kreds, Du, hvis Gud er min Gud, hvis Religions Bogs Guddommelighed jeg agter ligesaa høit, som nogen af Det heele Folk.» Ellers rider han i dette digt

jevnt og tidt sine kjepheste; saavel den franske revolution som oldenborgernes landsfaderlige styre og nordmændenes troskab og fasthed maa holde for, og i en længere udvikling faar han endog anledning til at udtale sin afsky for krudtet, «det sorte Støv —, hvis grumme Morderskud mangfoldig Død frembar». — Man kan neppe bebreide selskabet, at det ikke tildelte forfatteren prisen.

Brun udgav endelig i 1797—1798 sine «Hellige Taler» i to bind, hvortil kom et «Anhang» i 1805. Jeg har allerede før fremhævet Brun's sjeldne veltalenhed og dens magt over tilhørerne. At meget af denne beroede paa hans rent ydre fortrin er utvilsomt; men Pavels gjør dog uret i at ville tillægge disse den hele ære. Brun skrev sine taler omhyggelig ned, og han lærte dem udenad. Det kan ikke nægtes, at denne strenge udarbeidelse med sin omhyggelige disposition og den arkitektoniske nøiagtighed i emnets opstilling og udførelse til sine tider virker kjølende og trættende. Men hvor han slipper sig løs, hvor han glemmer at docere, men lader sig rive med af sin trosvarme til at vidne eller af sin kamplyst til at slaa løs, kommer der liv og fart over hans diktion. Navnlig er hans intimationer før den egentlige udlæggelse af teksterne af stor magt. Gjennem de «Hellige Taler» træder Brun os imøde med hele sin stærkt udprægede personlighed. Vi ser den nidkjære kjæmper for den gammellutherske rettroenhed og den svorne fiende af al rationalisme, den bundkonservative hævder af autoritetens ret i stort og i smaat, men ogsaa den frygtløse retfærdsven, der kunde sige sandheden til høie som lave. Vi ser ham i hans stærke forhold til livet, fortrolig med dets glæder som dets lidelser, dets fristelser og farer som dets sundhed og værd, en menneskekjender og menneskeven, klog og erfaren, sikker og stærk i meninger og domme, stundom fordi hans horizont var uden vidde og hans tænkning indgjerdet af fordomme. Dette stærkt personlige giver hans taler et høit literært værd. Og hvor digteren fortrænger læreren, fantasien dogmatiken, kommer der over hans prædiken en billedrig, konkret anskuelighed, der henriver.

Brun oplevede begivenhederne i 1814 og fulgte disse med en ynglings liv og interesse. Saa smertefuldt det end var ham at se foreningen mellem Norge og Danmark briste, hilste han med begeistring udsigten til, at Norge skulde blive et selvstændigt rige

under Christian Fredrik. Denne gav den 70-aarige mand udtryk for i den epilog, som han skrev til Iffland's «Manden af Ord», der i januar maaned blev spillet i Bergen. Om denne epilog siger Pavels med rette: «Ved denne kunde jeg og mine Lige fristes til at nedlægge vor Digterpen, idetmindste i patriotiske Emner, ved at føle, hvorlidt vi i den kraftigste Manddomsalder har af den 69-aarige Oldings Aand og Ild.»

Med sin indgroede respekt for al autoritet fandt Brun sig snart tilrette med foreningen med Sverige, som han fra først af bekjæmpede, og modtog hædersbevisninger af sin nye konge med erkjendtlighedsudtalelser, som uden skade kunde været mere tilbageholdne. Han levede kun to aar efter foreningens fuldbyrdelse, idet han døde den 26de juli 1826. Blandt dem, som var hos ham i hans sidste timer, var hans ven, præsten Nils Hertzberg, der skriver herom: «Vor Samtale var som sædvanlig *seria* (alvorlig), endog *cum jocis* (spøgefuld). Hans Aand, ja Munterhed, Varme for alt sundt, ret og godt, var den gamle Nordalske.» «Nu var Tid at dø; jeg frygter ei for Døden, men for at vegetere. Kjendte du Presten H., som tog sig en Pris Tobak og — døde; det var herligt; men overleve sig selv er tungt.» — Hans begravelse den 5te august var en gribende høitidelighed. Hele byen fulgte; alle flag var paa halv stang, og minutskud drønnede. Om aftenen var der sørgefest i theatret med kantate af Sagen og nekrolog af Rein. Saaledes fik prædikanten og digteren sin sidste hyldning.

Brun havde ganske vist levet sit liv fjernt fra tvillingrigernes aandelige midtpunkt, men dog i et samfund fuldt af liv og virksomhed, hvor ikke alene «Tangenternes Slag paa dette Handels-Claveer gav Musik», men hvorfra gik «Skibe saa vide om Land», som bragte hjem ikke alene solide dukater, men ogsaa nu og da friske pust fra de store verdensstorme udenfor. Anderledes med **Claus Frimann**. Fra det øieblik, han i 1781 som 35-aarig nygift mand med sin 39-aarige hustru drog ind paa Davikens præstegaard, levede han i den største afsondrethed og modtog kun faa og svage impulser fra verdenslivet udenfor gjennem sparsomme bøger, endnu sparsommere breve og nu og da en embedsbroder eller anden tilreisende, som for en dag eller to slog sig ned i hans gjæstfrie, velstelte hjem. Naar Claus Frimann under disse forhold reddede sig fra aandelig

forsumpning, ja i en vis forstand foryngedes og fornyedes, saa skyldes dette det friske og freidige i hans gemytsliv, der, befriet fra al skoletvang, nu kunde udfolde sig efter sin egen indre drift, og fremfor alt den lykkelige harmoni mellem hans væsen og den natur og de livsformer, hvortil han blev hensat. Thi CLAUS FRIMANN var runden af den jord, hvor han levede sin manddom og sin alderdom. Han var fortrolig med den fra de første sansefornemmelser og de første bevidsthedsytringer og følte sig som favnet af en kjær ven, som kjendte hans hjertes hemmeligheder, og med hvis hemmeligheder han var fortrolig. I virkeligheden havde FRIMANN aldrig været hjemme noget andet sted end mellem Nordfjords sorte, havvaskede klipper, og hans forskjellige ophold i Kjøbenhavn er snarest at regne som kortvarig udlændighed, hvorfra han længtede tilbage til moderjorden. Det er neppe for dristigt at sige, at Daviken har reddet CLAUS FRIMANN for poesien. Havde han gjennem et længere tidsrum levet med i tidens literære kredse, vilde det gaaet ham som EDVARD STORM; det oprindelige, naturvoksede i hans stemnings- og følelsesliv vilde være bleven lagt i en kold og kunstlet stils og maners snørliv, hans friske og levende indtryk fra land og hav vilde være afblegede til fjerne erindringsbilleder, kun tjenlige som staffage i konventionelle prisdigte.

CLAUS FRIMANN følte sig selv som en ringere mand paa parnasset fra det øieblik, han aflagde den sirlige modedragt og tog den fordringsløse bondekofte paa; han forstod ikke helt ud selv, at han bar denne med en naturlig utvungethed, ja gratie, som den dag i dag vækker læsernes behag.

CLAUS FRIMANN har rimeligvis været en maadelig præst og i sin forkyndelse hverken bedre eller værre end de fleste af sine samtidige. Han var rationalist i sine anskuelser, og hans menighed førte klage over, at han tog sig visse friheder med de kirkelige handlinger, og at han var temmelig nærig. WELHAVEN har vistnok seet hans liv vel meget som en idyl og hans forhold til menigheden vel rosenrødt. Med sine friere religiøse meninger har han aabenbart havt let for at støde an mod sine bibelstærke og rettroende menighedslemmer, og Nordfjords bredder danner intet idyllisk Arkadien. Snarere har hans liv i det veirhaarde fjordgab været strengt og virksomt, og virkeligheden har saa tidt og haardhændt banket

paa hans dør, at han ikke har havt ro til at føre idyllens stille henglidende tilværelse. Navnet «Sildepræsten» og forskjellige anekdoter, der lever i folkemunde om ham, tyder ogsaa paa, at han har været en ivrig og kyndig mand i denne verdens mangehaande bestyr, og naar HARTVIG LASSEN siger, at hos ham «det idylliske Element i denne Tids Digtning kommer til sin reneste Udfoldelse», saa er der paa den anden side vel at mærke, at der ytrer sig en saa kraftig realisme i grundtonen som i enkelthederne, at vi kan forstaa, at denne poesi har formet sig af det stærkeste personlige forhold til natur og folkeliv. CLAUS FRIMANN har mangen uveirsdag, «naar Himlen viser, den er vred, og rynker Øienbryn», redet stormen af i aaben baad; han har havt mangen lystig seilads, «naar friske Kuling gunstig føier», har de stille havbliksdage i doven henstrakthed ladet sig brune af «Solen, som er Sømands Ven», og i de klare nætter følt sin «Sjæl henrykkes» ved «den glimrende, den høie Bue, det Stierne-strøte blanke Blaa!» Han har været med paa bankfiske og frydet sig ved at se «Fisken op efter Snoren danse» og trukket selvtilfreds ind sine garn med «De store Fiskesværme». Han har «hvæsset sin blanke Lee, det rige Græs at fælde» og takket «Høstens Gud, som kroner Aaret», for al den rigdom, han berger i lo fra sin «Helligdom», sin «gyldne Ager». Han har hørt økseduggene klinge i de dunkle skoge og seet de «ranke Graner», de «røde Fyrre» og «gulflammede Eege» falde og i fantasien fulgt deres skjæbne som kneisende mast med «Vimpel-klædet Top», som «Skab i Fruens Gaard», som solid «Husevæg». Han har med jæteren streifet om paa de ensomme fjeldbeiter, over de molterrøde myrer mellem de trange kløfter, i de varme sommerdage gaaet med fiskestangen langs «Elveløbet, Du snaksom gode Grande!» og med budeien ladet sig kogle ind i «Sanct-Hans-Qvellens» lyse trylleri. Kort, naturens vekslende aasyn som bondens og fiskerens liv i helg og til hverdag, deres dyder og feil, deres klogskab og fordomme, deres glæder og sorger, alt er gaaet ind i hans tilværelse og personlighed som noget kjært og inderlig tilegnet.

Ja saa stærkt assimileret med hans væsen var denne natur og disse livsformer blevne, at hans øine først efterhaanden blev opladte for den rigdom af poesi, de gjemte, ja det er vel overhovedet tvilsomt, om CLAUS FRIMANN nogensinde helt har formaaet at løse dem

ud af denne forbindelse og faaet dem paa den afstand, som betinger den bevidste kunstneriske overlegenhed ligeoverfor stoffet. Han har overhovedet ikke stillet sig en æsthetisk, men en pædagogisk opgave gjennem sine folkesange, og naar hans lyrik alligevel helt ubevidst finder den ægte kunsts enkle og sikre udtryksformer, er dette et vidnesbyrd om, hvor kraftig og fritstrømmende hans poetiske begavelse har været.

Hans første samling af «Poetiske Arbeider», som udkom i Kjøbenhavn i 1788, viser, at hans ærgjerrighed endnu var at beile til den samme kritiks og den samme literære smags paaskjønnelse, som tidligere havde opmuntret ham. Vi finder her naturbeskrivende digte, elegier, læredigte, horatsiske efterdigtninger, karakteristiker, epigrammatiske forsøg, selskabssange, kort en række forsøg i alle de stilarter, hvori tidens digtere yndede at give udtryk for sin filosofi og sin følelse. FRIMANN's filosofi er ikke synderlig original og hans følelse ikke synderlig mægtig, men der er over mange af disse digte et elskværdigt lune, der stundom tilspidser sig til en mild ironi, og han finder ikke sjelden i den enkleste form det lykkelig rammende udtryk for sin tanke, i antithesen som i det lille læredigt: «Hvad man kan blive», i en djerv sammenstilling som i verset:

«Lyksalig Mand, hvis Søn, naar han var borte
Een Maaned eller to,
Fra Kiøbenhavn tilbagekom med Skiorte
Og Rest af Christen-Trol»

eller i et omkvæd som i digtet: «Hvad onde Mennesker sige om det smukke Kiøn», hvor alle vers, i hvilke kvindens stolthed, dyd, utilgjængelighed og fromhed skildres, ender med det uærbødige:

«Ei desmindre siger man,
At de overtales kan.»

I denne digtsamling af ulige værdi og høist uensartet stof støder vi paa enkelte ting, som fængsler ved emnets nyhed eller formens utvungne fritløbende naturlighed, og hvori vi varsles om, at bevidst eller ubevidst foregaar der i FRIMANN's indre en evolution mod en ny poesi. Saadanne digte er «Dagfind Bonde», hvor han

første gang bryder med den høitidelige historiske paradestil og finder en folkelig og enkel sangtone, der har meget af kjæmpevisens og sagaens djerve ligefremhed, «Til et Asketræe», et erindringsdigt, der faar os til at mindes BAGGESEN's «Da jeg var lille», men hvis elegiske stemning er ganske fri for dennes søgte sentimentalitet, det ypperlige «Den norske Fisker», ved sin impressionistiske knaphed og anskuelighed og den kjærlige fortrolighed med menigmands liv, det afspeiler, kanske hans bedste digt. Er det muligt at gjøre en situation mere levende med enklere kunst end i verset:

> «God Hustrue oppe seer ud igien;
> Det qvælder tilig, og kold er Stuen,
> I Krogen setter hun Rokken hen,
> I Asken rager, giør Ild paa Gruen;
> Tung op fra Stranden
> Ind stamper Manden,
> Tre vaade Trøier, en efter anden
> Han slænger hen.»

Vi formelig ser og hører de enkelte bevægelser i dette genrebillede, og vor fantasi fortsætter uvilkaarlig, hvor digteren braat stanser.

Man ser, at FRIMANN er bleven sig bevidst denne nye evne til folkelig digtning, og at han er bleven greben af tanken om at udnytte denne til gavn og glæde for almuen. Han siger i slutningen af sin «Forerindring»: «Gid nogen heldig Digter ogsaa vilde forsyne Almuen paa Landet med bedre Folkesange, end de hidtil brugelige! — Jeg siger: Digter; thi jeg skulde ikke troe, at nogen fornuftig Digter holder det under sin digteriske Værdighed at nedlade sig til sine ringere Medbrødre, for at opvække Kiækhed, Fædrelandskjærlighed, Stræbsomhed og andre Dyder. — Ikke skammer jeg mig derved.»

Det blev ham selv, som skulde løse denne opgave paa den fortræffeligste maade. Allerede i 1790 udgav han paa GYLDENDAL's Forlag sin «Almuens Sanger». Som allerede før nævnt betragtede han denne sin literære virksomhed som hørende til en ringere art. Den høiere poesi maatte i hans tanker ogsaa have de høie sving, og han gjorde sig ingen illusioner om at «føre i Marken med sig en 9 à 10 hundrede Subskribentere, eller paa nogen anden Maade

at gjøre nogen synderlig Parade.» Saameget stærkere, ja saa meget ædlere har den drift været, der har bevæget ham til at forsøge sig som folkedigter. Han minder selv om Petter Dass, og han er i virkeligheden dennes fortsætter i en fuldkomnere form. Han havde den gamle nordlandspræsts kjærlighed til folk og natur, hans troskyldighed og lune; men der ligger hundrede aar imellem dem, og denne forskjel er mærkbar i Frimann's langt overlegne sangkunst. — Som et ægte barn af oplysningens, fornuftens og filantropinismens aarhundrede sætter han sin digtning i folkeopdragelsens tjeneste. Almuen har intet at læse uden værdiløse historier og viser. Han vil skaffe dem sange, som kan opmuntre dem i deres arbeide, forfriske sindet i deres hvilestunder og give dem gode eksempler til efterfølgelse, men han vil ogsaa forvise det smudsige og plumpe fra deres forestillinger og rydde overtroen ud af deres sind. Vi ser, at han skatter kjæmpe- og folkeviserne, og han har paatagelig lært af dem, men han forkaster dem som folkelæsning paa grund af «den megen Trolddom og Dævelskab, som i disse er indvævet». Saaledes berøvede han sig selv af rationalistisk rettroenhed eller af ængstelig hensyntagen til almuens formodede tarv det rige fantasistof, hvori folket havde søgt erstatning for den trang til at give livet den større vidde, farve og rigdom, som virkeligheden havde nægtet det. —

«Almuens Sanger» indledes af tre længere læredigte i alexandrinere, hvori han giver bonden sunde og gode raad om jordbrug, læsning, husflid, tilfredshed i sin stand, nøisomhed og diverse andre ting, som viser, hvilken klog, forfaren og velvillig mand Frimann var, men som ikke er særdeles morsomme eller poetiske. Vor digter har imidlertid ved disse lettet sin samvittighed; han har opfyldt sin skyldighed som præst og folkelærer og kan nu synge ud af fuldt bryst sin sjæls friske melodier. — Her lærer vi da først Frimann at kjende som den djerve patriot, den fædrelandselskende nordmand, modets, hæderens, offervillighedens varme sanger, der holder fortidens bedrifter i ære og løfter dem op for de levende slægter. Hans «Hæders- og Mindesange» er delvis ypperlige digte, i sit slags klassiske ved sit foredrag og sin form. Og denne er helt ud hans egen. Her er ingen efterligning, ingen efterdigtning, som heller ikke den folkelige tone skyldes nogen kunstnerisk be-

stræbelse. «Man har,» som NORDAHL ROLFSEN træffende har sagt, «ingensinde Følelsen af noget, som er gjort, men af noget, som har gjort sig selv» — «hans Sange er sprungne ham paa Læben saa naturlig, som Ordet flyder fra den Talendes Mund.» — Man mindes om kjæmpevisens brede, enkle foredrag, men det er dog ikke kjæmpevisens; man mindes om sagaens djerve, kraftige fortællemaade, men det er dog ikke sagaens. Han har med sit naturfine øre skabt sig sin egen sangtone, der slutter med en mærkværdig smidighed om det vekslende indhold, hvor mangelfuld hans «Versification» end kan være. Den glider i roligere rythmer som i sangen om «Audun», der

> «reeder sit sølvgraae Skiæg,
> De Kobbeskinds Støvler paadrager,»

for at reise til den hellige fader; den faar fart og krigersk klang i «Olvar skiæggehvid», naar han gaar løs paa venderne:

> «At see nu var ei Olvar god.
> Paa rynket Pande Hielmen stod,
> Nu slog han Øxen ned ved Fod
> Med saadan Kraft,
> At Bordet skialv og Biælken sang,
> Af Gulvesteenen Gnister sprang
> Om Skaft;»

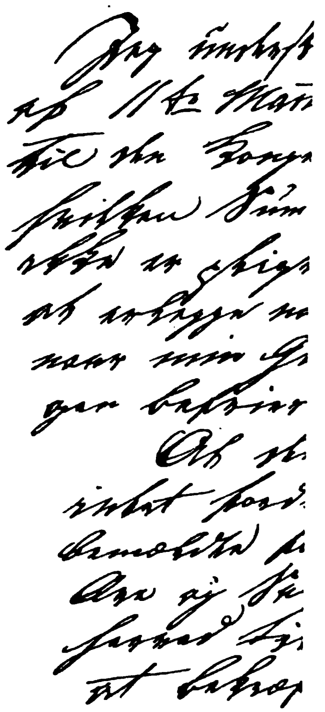
den faar almusangens naivt-fortrolige, enstonige karakter i «Ole Svendsen Bakke», den klokker paa Id, som med kugler og krudt lærte de svenske herrer, at

> «— hvo som Fred
> Ei holde vil med Grande,
> Til ingen Tid sig sikker veed
> for Blod-bestænket Pande;»

den farves af folkehumorets drastiske komik i «Stærkodder», der sidder nøgen i kulden og fryder sig:

> «Dette var deiligt, saa sagde den Gamle,
> Nu skal ei Skindtrøiens bidende Smaa
> Lystes saasnart sig paa Ryggen at samle,
> Lad nu kun Haglen de Kiæltringer slaae!
> Maatte kun ikke mit Sværd blive vaadt,
> Snee-Vandet er ei paa Staalet ret godt.»

Sine emner finder han i sagaens beretninger, i fortællinger fra senere tiders svenskekrige, i danske krøniker, og det er ikke blot berømte navne, som nævnes, snarest drages han mod at besynge

Her er antithesen mellem de to halvdele af verset med sine tilbagevendende omkvæd og den næsten forbløffende realisme i det anvendte forestillingsstof af ypperlig virkning.

Fra de krigerske stemninger føres vi over til mildere og fredeligere livssider i hans «Marksange». Her er det bondens stilfærdige sysler og roligere følelsesliv, som besynges, hans arbeide ved høst og vaar, hans selvtilfredse velvære om vinteren, hans tak til Gud for gode aaringer, hans omsorg for buskapen, hans trygge selvfølelse og slægtsfølelse som odelsbonde. Vi finder ham i hans fortrolige samliv med naturen, i dens vekslende former og livsytringer, prisende foraaret, der bringer livet igjen, glædende sig over solen, som gylder mark og eng efter regn, andagtsstemt ved de skinnende stjerner og vaagen med den herlige lyse midtsommernat, en enkel, kunstløs, hjemlig poesi, der virker med en særegen ynde.

Den samme fordringsløse og dog saa anskuelige fortrolighed møder os i «Sømands- og Fiskersangene». Her er ingen landkrabbe, som sidder i sit lune hjem og skriver om det, han kun kjender paa afstand. Her har en mand ordet, som har tumlet om paa «Bølge-Marken», som har hørt «Toug og Takkel hvine, Og Bølgen høi slaa tunge Slag», men som ogsaa med føielig vind har pløiet «Bølge-Ryggen, Paa begge Sider pyntet ud Med Skummets hvide Blomsterkrandse», som i storm eller magsveir tager Gud med i sine tanker, som vi læser det i de ypperlige vers:

«See Vinden vil os føie,
Gud selv nu være med!
Hver have sit for Øie
Og Alting paa sit Sted!
Nu trille smaa de Bølger,
Nu leeger sig det Roer.
At Gud og Lykken følger,
Det haaber jeg og troer.

Saa veed den store Herre
At hjælpe Søemand frem,
Han byder Vinden bære
Ham fra og til sit Hiem,
Han snoer de stride Strømme,
Han jevner Bølgens Top,
Han holder Hav i Tømme,
Naar det sig reiser op.»

Der er endelig en krans digte af forskjelligt indhold, glade selskabssange, til at synge i godt lag, leilighedssange, som dels knytter sig til bestemte begivenheder, dels er formede over en øieblikkelig indskydelse, dels over foreteelser og erfaringer fra det daglige liv, ofte med et stænk af skjælmeri og spøgefuld satire. Ofte dækker han sig helt bagom almuens tænke- og talesæt som i «Hvad den gamle Terne lærte den unge», i «Mads», i «Bonden, som var i Kjøbenhavn». Her finder vi ogsaa «Sange ved Haandarbeidet (for Quindekiønnet)», deriblandt den kjendte: «Saa knytter jeg Traad» og «Vuggeviser». Bogen slutter med en del «Fabler og Fortællinger», i hvilke der er ulige mere naturligt lune og djerv komik end i Edvard Storm's.

I «Almuens Sanger» har Frimann skabt en folkebog af rang, som var hans inderste ønske, og samtidig givet literaturen en lyrik, der i stemning og stil betegner en absolut fornyelse, noget, han ikke havde tilsigtet eller anet. Før Oehlenschläger, før romantiken afskaller det puppehylster, som hindrer den fri udfoldelse af følelses- og fantasilivet, før de river skjællene fra menneskenes øine, saa tilværelsen møder deres sanser i sin nøgne legemlighed, har en beskeden sanger i en norsk afkrog, uden paavirkning, uden efterligning, blot ved at lade sit digteriske instinkt give form til, hvad han saa med sit ufordærvede øie og følte med sit ærlige hjerte, fundet sin egen vei bort fra alt konventionelt og stiliseret ind til natur. Den Frimann'ske poesi kunde ikke som hint brusende vaarbrud forandre literaturens veie, dertil var den for begrænset og beskeden. Den kom ogsaa for tidlig til helt ud at forstaaes — derom vidner tilstrækkelig tidens kritik —. Det er først en eftertid, der har forstaaet dens værd og givet digteren sin ret. Naar Welhaven kalder Frimann «den ypperste Digteraand blandt alle de norske Sangere fra den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede», har han udtalt en dom, der vil blive staaende til alle tider.

«Den syngende Sømand», som Frimann udgav i Bergen i 1793, har de samme friske og tiltalende egenskaber. En ægte sømandsmæssig tone klinger igjennem de fleste af dem, snart som en kjæk opsang som i «Frithjof» med sit omkvæd, der saa ypperlig gjengiver det uforfærdede sømandsmod i uveir og fare: «Det er dog kun en Overgang», snart som stille vemod ved afreisen og jublende

glæde ved landkjending, snart som jovialt lune som i «England» med sin ypperlige indsats:

«Hvor Oxesteg vinker ad kommende Hænder
Paa store og blanke udhamrede Tin,
Men spør derhos efter grundmurede Tænder
Og Knivene brede og hver haver sin,»

snart som religiøs stemning, der kan stige til hymnens høihed som i følgende vers:

«I Lysets høie Kredse
Blandt talløs Stjerne-Hær,
Der vidste du at ridse
Sin Cirkel for enhver;
Som os du Vandet gav,
Og her vor Vei bereder,
Saa hine du veileder
Paa deres Himmelhav.
I Aanders høie Rige
Langt over skabte Soel,
Hvor kun Udødelige
Tilbede for den Stoel,
Hvad der du byder skee,
Naar dine Bud du sender,
Som snare Vind sig vender,
Med Lyst udrette de.»

Ligesaa vekslende er foredraget; ligefra nordlandspræstens gammeldags bedagelige versemaal til det raske tempo fra «Kong Christian stod ved høien Mast». I det prægtige digt «Øresund» studser vi næsten ved en WERGELAND'sk flugt og billedbrug:

«Med hvide krandsende Koral
Om vaade Haar,
Fra Throne høi af Muskelskal
Og Perlemor,
Rank, hævende din trinde Barm,
Hvor Englemild
Udrækker Du Din Rosenarm
Stolt Ørelild!
Hil være dig Sundenes Dronning!

Hvad Vellyst maa det være Dig
Ved kronet Sund
Nu der at see den samle sig
Den Mastelund!

Nu paa Det lange Speielblaa
I Perspectiv
At see saa mangen gylden Raa,
Og alt det Liv!
Hil være Dig Sundenes Dronning!»

CLAUS FRIMANN har udfoldet en ganske omfattende virksomhed som forfatter af opbyggelsesliteratur. Efter sine «Sange over Evangelierne» udgav han i 1785 «Andagtsøvelser og gudelige Tanker til Brug for Almuen», i 1793 «Søe-Cabinet eller gudelig Haandbog for Søefolk», i 1794 «Nyeste originale Psalmer», forfattede for den nye salmebog, i hvilken ikke færre end 42 fandt plads. Som religiøs digter mangler imidlertid CLAUS FRIMANN den brændende troesvarme, som en NORDAHL BRUN i saa rigeligt mon besad; hans rationalisme har over hans salmer som over hans opbyggelige tanker bredt en tør og flad abstrakt prosaiskhed, hvor kun glimtvis den FRIMANN'ske digtergenius aabenbarer sig. Den samme tunge flugt er der i digtet «Hagen Adelsteen», i «Tredie Stykke» af «Det norske Selskabs Samlinger». Her gaar han atter ind i den høitidelige poesis schablonmæssige foredrag med det hele apparat af oplysende noter, allusioner til samtidige forhold, obligat hyldest til den «anden Adelsteen», forherligelse af odelsbonden: «Ja Kongeblod tidt Vadmel dølger. Du kæmpehøie Døle-Karl,» dyds og moralbetragtninger o. l.

I aaret 1800 valgtes FRIMANN til provst i Nordfjords provsti, og fra denne tid af skriver han kun leilighedsvis. Det er muligt, at ogsaa de alvorlige rivninger med menigheden i 1798 og 1799, der endog førte til biskop BRUN's personlige indgriben, har sin del deri, forsaavidt som FRIMANN i den følgende tid har ofret sig mere for sin præstegjerning. Det lykkedes ham i ethvert fald senere at vinde BRUN's anerkjendelse baade som præst og prædikant. Denne kunde derfor ogsaa med god samvittighed foreslaa ham til ridder af Dannebrogsordenen, skjønt han satte ham sidst paa indstillingslisten. Mærkeligt nok synes FRIMANN's digteriske fortjenester i BRUN's øine at være af underordnet betydning for denne udmærkelse, skjønt han ofrer dem nogle velvillige ord. FRIMANN blev ridder den 28de januar 1812, og da BRUN ved samme leilighed blev kommandør, skrev han et varmt digt til denne. I 1821 feirede han sit 50-aarige embedsjubilæum, og i 1822 tog han afsked og flyttede

fra præstegaarden til det vakre «Frimannslund», hvor han døde den 11te oktober 1829, 83 aar gammel.

I 1826 udgav han efter tilskyndelse af SAGEN en «Poetisk Eftersamling», hvori han foruden enkelte ældre digte optog, hvad han i den sidste tid nu og da havde skrevet, saaledes hans digt om orlogsskibet «Phønix», det eneste skib, som engelskmændene sparede i 1807, «Phøebe eller det norske Universitet» i 1811 og andre leilighedspoesier. De fleste af disse er temmelig uinteressante; dog viser enkelte, at der endnu var noget tilbage af ungdommens lyrik hos den alderstegne digter. Blandt disse maa nævnes hans smukke digt «Paa min 50de Embedsaarsdag», hvori han gjør op sit livs regnskab og bøier sig i ydmyg tak til Gud, som

«— langt fra høien Hal
Mig gav det Kald:
I Stilhed Din Ager at dyrke;
Mod Sværmens Strøm ei skulde jeg havt
Den halve Kraft
End selv udi Manddommens Styrke.»

Sit sidste ønske former han i et vidunderlig enkelt og yndefuldt billede i afslutningsverset:

«Men, hovedkuls styrt mig heller ei
I Graven! — nei —
Med Ankeret reede paa Stavnen.
Vel den, der glider med Smaaseils-Vind
Saa langsomt ind,
Og kaster sit Anker i Havnen.»

Af FRIMANN's øvrige arbeider skal endelig nævnes hans patriotiske digt «Panthea eller Selskabet for Norges Vel», «Dido», en oversættelse af Æneidens 4de bog, i 1818 og hans sidste digt «Den bergenske Musea» i 1829.

I sin indstilling af CLAUS FRIMANN til ridderværdigheden nævner BRUN, at hans «Celebritet som Norges første lyriske Digter var offentlig bekjendt, men nu forældet». Det er neppe tvilsomt, at denne dom er rigtig. CLAUS FRIMANN, der i visse retninger poetisk var en nydanner, gled meget snart ud i forglemmelse. I 1851 skrev

WELHAVEN: «Kun et Snes Aar er henrundne siden CLAUS FRIMANN's Død, og allerede er han saa godt som glemt i sit Fædreland.» WELHAVEN opdagede ham igjen og samlede det værdifuldeste af hans spredte digtning i en liden bog, hvis forord er en fint og varmt skreven literær opreisning for ham. WELHAVEN har ogsaa efter en ungdomserindring givet os hans portræt — noget andet gives der ikke af ham. Han gjæstede ham en sommerdag i 1821 paa en feriereise og skildrer ham som en «lille Mand med et butformet, rødmoset Ansigt, hvori Øinene var ualmindelig klare og smukke. WALTER SCOTT's Portrait minder mig levende om hans Træk. Uagtet han haltede lidt, var hans Bevægelser lette og livlige.» — Efter at have skildret præstegaarden, bibliotheket og omgivelserne ender han: «I min Erindring ser jeg ham helst vandre paa de smukke Skrænter, der omgav hans Bolig, og hvor en lys og munter Vext af frodige Løvtræer og blomstrende Buske skyggede hans Vei.» — En anden situation fra digterens senere aar viser os ham en fødselsdag kranset af unge bondejenter med vaarens fine løv og blomster. Disse og lignende smaatræk har bidraget til over hans liv og personlighed at lægge en idyllens rolige harmoni, som hans digtning tør have bidraget til at give en almengyldighed, der ikke helt svarer til virkeligheden. Men deri ligger ogsaa et vidnesbyrd om dens poetiske værd, der er mere veltalende end nogen literær kritik.

I aarene 1777—1780 kunde man i «Det norske Selskab» hyppig se en ung theologisk student, **Jonas Rein**, hvis udseende og væsen kun syntes at harmonere daarlig med den muntre og skjæmtsomme tone, som endnu i den tid herskede i de røgfyldte stuer. Den unge mand bar i sit blege, nervøse, melankolske ansigt tilskue et temperament, der syntes mere skabt for at se livet mørkt end lyst, om vi end tør tro, at denne sygelige sindsretning endnu i denne tid holdtes itømme af ungdommens naturlige sangvinitet. At han i denne kreds særlig synes at have omfattet den meget ældre WESSEL med hengivenhed vil ikke forundre, naar man kjender dennes hjertensgodhed og fordringsløshed, og WESSEL synes paa sin side at have mødt denne hengivenhed med den aabne og ligefremme venlighed, der var ham egen. At slutte af nogle linjer i den første elegi, som REIN skrev i anledning af WESSEL's død, og som staar at læse

i «Det norske Selskabs Samlinger», har REIN endog faaet hans opmuntrende anerkjendelse for sine første digteriske forsøg. De lyder:

«Ung voved' jeg for Dig at synge
Og fik Dit Vennesind til Løn.»

Forøvrigt havde ikke REIN's hypokondre sindsretning i denne tid noget menneskefiendsk ved sig, og indtil de sidste aar, da hans sjæl indhylledes af aftenens skygger, var han ifølge SAGEN «jevn og behagelig i Omgang, i fortrolig Vennelag munter og aabenhjertig — kun mod den indbildte Nar, mod Hovmods Slave sarkastisk-bidende.» I Kjøbenhavn nævnes ogsaa ZETLITZ og RAHBEK som hans fortrolige omgangsvenner, begge glade selskabsbrødre. —

Jonas Rein.

Sikkert er det imidlertid, at hans melankoli behersker hans digtning i den grad, at han er kaldet «den sande Sorgs ulignelige Sanger» (ZETLITZ). Heri skiller han sig skarpt ud fra den retning, som i «Det norske Selskab», der overhovedet stod paa vagt ligeoverfor enhver ensidighed og overdrivelse, hidtil havde havt sit hjem. Med JONAS REIN holder «følsomheden» sit indtog i den norske digterkreds. Fra England gjennem OSSIAN, YOUNG, RICHARDSON, fra Frankrige gjennem ROUSSEAU, fra Tyskland gjennem KLOPSTOCK og «Sturm und Drang»-periodens digtning havde en vældig følelsesbølge rullet over Europa, der var træt af klassicismens korrekthed og rationalismens tørhed. Den havde ogsaa naaet Norden, og i Danmark bruser den gjennem EWALD's pathos og kulminerer i BAGGESEN's følelsessvælgeri. Den har hidtil kun sat lette stænk i de norske digteres poesi, i en P. H. FRIMANN's beherskede sentimentalitet og en EDVARD STORM's sen-

sualisme. Nu fremtræder den nye følelsesretning som den bærende grundstemning i JONAS REIN's produktion.

I hans digt «Almeen Oplysning» læser vi følgende linjer, som klart viser, under hvilket stjernebillede hans poetiske genius var født:

> «Rousseau hvis Navn, hvis Minde jeg tilbeder
> Saa tidt min Aand hen til den Grav mig leder.»

Det er den store revolutionære franskmand, hvis discipel han som saa mange andre er. Og dog hvilken afstand mellem hins stormende lidenskab og den norske digters elegiske graaveirsstemning. Den mangeartede følelsesskala, som møder os hos hin oprører mod autoritet og civilisation og hos saa mange andre af tidens stærkt bevægede aander, menneskekjærlighed, friheds- og ligheds-sværmeri, henrykkelse, verdenssmerte, skrumper hos REIN ind til en trættende, enstonig molklang uden vidde og uden evne til at gribe andre. Her er intet «himmelhoch jauchzend», som oftest et «zum Tode betrübt». Hans følelsesliv er ærligt, hans frihedssværmeri oprigtigt og stolt, hans patriotisme ubestikkelig, sin kjærlighed til folket og sit had til «despotismen» bar han frygtløst, ja hensynsløst tilskue, men hans sensible, saarbare sind gjorde hans forkyndelse ufri og uglad, personlig og bitter. LYDER SAGEN anvender paa ham SHAKESPEARE's ord om HAMLET: «Dette var en Mand!» Havde REIN eiet en FASTING's fornemme sky for at bære sine sjælesaar tilskue, vilde denne dom været sand; men han kredser om sine sorger og skuffelser med en haardnakkethed, som ender med at gjøre læserne ligegyldige og kolde.

Og dog er hans tungsind og bitterhed ikke blot et medfødt temperament. Livet og menneskene har ikke været retfærdige mod ham. Hans evner og kundskaber, om hvilke han selv havde en høi bevidsthed, fik ikke den paaskjønnelse, som de berettigede til, og hans uafhængige karakter og djerve oprigtighed var ikke altid en anbefaling i deres øine, som raadede over livets materielle vilkaar.

JONAS REIN blev født 30te januar 1760 paa Sandbrækken i Øksendalen i Sundalens sogn, hvor hans fader, OLE REIN, var præst og en lærd mand, som ledede hans undervisning med saa stor dygtighed, at han uden at gjennemgaa nogen skole kunde gaa lige til

universitetet. Han blev student i 1777 og theologisk kandidat allerede i 1780. De følgende fem aar opholdt han sig dels som huslærer paa Buskerud paa Modum for godseier P. COLLETT's søn, dels i Drammen. Her var det, at han forsøgte sig paa en større digterisk opgave, idet han forfattede sørgespillet «Hagen og Axel» over den samme folkevise, som havde givet stoffet til P. H. FRIMANN's bekjendte digt, og over hvilken OEHLENSCHLÄGER 23 aar senere skulde digte sit endnu mere bekjendte drama. Sørgespillet sendte han sammen med sit i 1786 skrevne digt «Vinteren i Norge» til sin førnævnte elev, daværende student P. COLLETT, med anmodning om at faa digtet ind i «Minerva» og overrække J. BADEN sørgespillet, idet han samtidig udtalte haabet om, at disse literære forsøg skulde bane ham vei til et residerende kapellani. Det fremgaar af REIN's private breve fra den tid, at dette har været den nærmeste foranledning til hans poetiske forsøg. Saaledes skriver han i et brev til P. COLLETT i 1786: «Jeg merker nok, at mine poetiske Arbeider indrenter kun en Bagatelle, neppe Post-Porto. Dersom jeg ikke for Fremtiden kan vente at høste nogen Nytte heraf, har jeg desværre meget slet anvendt min Tid.» Som man ser, en betragtning af digtekunstens værd og opgave, der har mere med økonomi end literatur at bestille, men som man ikke skal gaa for stærkt i rette med forfatteren for; thi den havde nok af sidestykker. Havde ikke den mægtige minister GULDBERG i sin tid fristet den store J. N. BRUN med et embede, naar han vilde skrive en ny «Zarine»? Tragedien kom ud i 1786, men blev aldrig spillet og neppe læst, og digtet kom i «Minerva»; men embedet kom ikke, og dette var saameget uheldigere, som REIN nu havde forlovet sig med ANNA CATHRINA ARBO, der skulde blive hans elegiske poesis muse under det mindre velklingende navn «Lina». Da hans haab om befordring saaledes slog feil, besluttede han sig til at reise til Kjøbenhavn som sollicitant. Her opholdt han sig i fire aar, fra 1787—1791, før han kunde faa sit ønske opfyldt. SAGEN antyder, at REIN har paadraget sig en mægtig stormands unaade, og at dette var hindringen for hans befordring. Fra JACOB AALL ved vi, at denne maa have været kancellipræsident CHR. BRANDT. Forøvrigt ved man intet nærmere om grunden, end at den maa søges i REIN's skarpe tunge. Den virkelige eller formentlige tilsidesættelse

virkede imidlertid ikke gavnligt paa REIN's selvfølende sind. Idet han maalte sit værd med andre lykkeligere medbeilere, kom han uvilkaarlig til at betragte sig som en martyr for sine meninger, og dette fyldte ham med dyb bitterhed, saaledes som vi kan læse i hans digt «Mine Ønsker», hvor det heder:

«Men ak! den svandt min Ungdoms Tid,
Ey Vandel, Virksomhed og Flid,
Mig Haab om blide Dage skiænker,
Som Offer for Kabalens Rænker
Jeg tumler om og ser ey Havn
Og skrækkes end ved Linas Favn.»

I andre henseender var dette nødtvungne ophold i høi grad udviklende for ham. Saaledes drev han ivrig filologiske studier, hvori han havde grundige kundskaber fra før af, og underkastede sig i 1789 den aaret i forveien anordnede embedseksamen «Store *Philologicum*» med laud. Blandt de forfattere, han lagde op til denne, var ogsaa den dystre satiriker JUVENAL, med hvem han ganske vist har følt sig aandsbeslægtet. Han har alvorlig tænkt paa at gaa skoleveien; deraf blev der dog intet; men i hans digtnings indhold og form har hans klassiske studier sat sig dybe spor. Samtidig kastede han sig ogsaa over nyere sprog, navnlig fransk. Han knyttede derhos forskjellige literære forbindelser. Navnlig var han en hyppig gjæst i det RAHBEK'ske hus, hvorom flere af hans digte smukt minder. Sammen med den kreds, som samledes i Bakkehuset, PRAM, P. A. HEIBERG, ZETLITZ, SCHACK STAFFELDT o. fl., indvikledes han i den literære «Holgerfeide», ja gav paa sit vis stødet til denne. BAGGESEN havde af WIELAND's «Oberon» laget den maadelige operatekst «Holger Danske», der atter igjen oversattes paa tysk. REIN gjorde sammen med ZETLITZ og RAHBEK paa en klub «under Drik, Spøg og Latter» endel bidende epigrammer over den, som skreves ned paa gamle konvolutter. Det blev senere trykt i en avis og blev indledningen til den feide, som aabnedes med dette BAGGESEN'ske forsøg, og som efterhaanden formede sig til en forbitret kamp mod Tyskeriet, i spidsen for hvilken P. A. HEIBERG gaar.

Endelig slog ogsaa REIN's time: Han skulde faa det ønske bogstavelig opfyldt, som han udtaler i ovennævnte digt:

«Min Lina kom og lad os flye,
Blandt Klipperne at søge Lye,
Og Norge! Du din Ven modtage,
Som træt af Ønsker og af Klage,
En liden Afkrog ønsker sig,
Ved Nøysomhed og Frihed rig.»

Han blev nemlig udnævnt til sognepræst i — Kautokeino. Heldigvis reddedes han fra dette exil. Da han paa veien kom indom Hafslunds gods, tilbød dettes eier, generalauditør Wessel, digterens broder, ham det ledige residerende kapellani til Skjeberg, hvortil hin havde kaldsret. Rein tog med glæde mod tilbudet; han kunde nu ægte sin Lina og levede her i ca. 8 aar, i mange henseender blandt de lykkeligste — eller mindst ulykkelige — i hans liv, som hans digte ogsaa bærer vidnesbyrd om, skjønt disse ogsaa fortæller om, hvor ensom han følte sig fjernt fra aandelige fermenter, og skjønt han allerede i 1794 mistede sin hustru. To aar efter giftede han sig igjen. Hans voksende familie tvang ham til at søge forflyttelse; han fik i 1800 Eidanger sognekald, og i 1808 kom han endelig i forhold, der svarede bedre til hans evner og ønsker, idet han blev sognepræst til Nykirken i Bergen.

Under sit ophold i Eidanger udgav han sine «Samlede Digte» i to dele i 1802. Naar man har læst igjennem disse for det meste meget lange digte — Rein giver aldrig en stemning i en kunstnerisk sammentrængt form, men hans lyrik fremkalder derfor heller ikke hos læseren en kraftigere stemningsrefleks —, lukker man bogen med en utilfreds følelse af, at disse oder, bekjendelser, naturmalerier, elegier, romancer er «gjorte» og ikke som Frimann's har «gjort sig selv». Her er ingen stærkere beaandelse, ingen mægtigere poetisk drift, ingen umiddelbarhed i forholdet til natur og menneskeliv. Følelsen kan være ægte og alvorlig nok, men den er tør og kjølig; selv sorgen, som han har følt dybest og stærkest, fremtræder for reflekteret og man kunde fristes til at sige «materialiseret»; thi den sættes altfor ofte i forbindelse med saadanne konkrete forhold, som ikke netop er egnede for poetisk behandling. Man faar overhovedet et bestemt indtryk af, at hans digtning snarere er en interesse end et kald, snarere et talent, han pleier, end en gjerning, han dyrker. Dette stemmer ogsaa med hans egne udtalelser. Vi har før omtalt

hans meget praktiske anskuelser af sine poetiske arbeider som gode midler i embedsbefordringens tjeneste; men man har mere ligefremme vidnesbyrd. I fortalen til sin digtsamling af 1806 siger han: «Ved Vanen vistnok mere end et virkeligt Kald er Lyst til Digtekunsten, jeg tilstaar det, bleven mig lidenskabelig. Uden Tvivl er det derfor ærlig Mands Færd at bryde overtvert med et Arbeide, der kunde svække Lysten og borttage Tiden fra pligtmæssigt og helligt Kald.» Man kan vistnok ikke heri blot læse en klædelig beskedenhed. REIN var en saa oprigtig natur, at han ikke kunde lægge skjul paa, at han selv har følt misforholdet mellem vilje og evne, selv om det bifald, som hans digtning høstede, nok kunde vildledet hans egen dom over sig selv. Thi REIN havde i en sjelden grad sin samtids yndest. Den skattede paa en gang hans omhyggelige, klassisk gjennemsigtige, let flydende foredrag og hans alvorlige, rene, ædle tanker, ja selve hans sorg og klager synes at have rørt tidens følelseshungrige mennesker. For os er han for abstrakt og upersonlig. Alt natur og liv bliver farveløst og ulegemligt gjennem hans kunst. Han, som paa ROUSSEAU'sk vis hylder naturen, har ikke ret havt øie for dens skiftende fysiognomi og ikke naaet udover hyrdestilens stiliserede landskabsbilleder, og endnu mindre har han følt sin egen sjæls fornemmelser i samklang med dens stemninger. Og det samme gjælder, hvor han staar ligeoverfor menneskene. Det personlige forflygtiges i abstraktion, hvad enten han medfølende skildrer dem i livets omskiftelser, eller han satirisk svinger svøben over deres daarligheder. Thi han forsøgte sig ogsaa som satiriker, men man mærker altfor vel, at han nok havde den ægte satires harme, men ikke dens lystige overlegenhed og rammende vid. «Gud, Natur, Sandhed, Frihed, Dyd, Venskab, reen Glæde, disse er hans Yndlingsæmner,» siger SAGEN, en stofangivelse, som i virkeligheden skarpt og bestemt peger paa bristen i hans digtning, der snarest er en række betragtninger over yndede almensatser i bunden stil og ikke en fantasistærk eller følelsesbevæget personligheds udbrud. Hvad JONAS REIN har skrevet tilhører derfor nok literaturhistorien, men ikke den gjennem tiden levende literatur. — I slutningsdigtet «Til Musen» ender vor forfatter med følgende vers:

«Din Harpe da, o! Muse, tag,
Jeg maa, men ak, med Vemod den borthænge.
Fremlyser aldrig meer den Dag,
Da jeg igjen kan klimpre paa dens Strenge,
Da skjænk den til en Norges Søn,
Hvis Sjæl er blid, hvis Stemme skiøn,
Som synger Dyd og stundom rene Glæder,
Og spøger ej med lastefulde Sæder.»

Grunden til denne afsked med musen er ikke ganske klar. Kun saameget forstaar vi, at hans humør er sort, og at dette staar i forbindelse med formentlige forurettelser eller tilsidesættelser:

«— Jeg Nedrighed nu atter seer at lykkes,
Jeg seer nu Byrd og Hielm og Skiold,
Broderet Skurke og Rigdoms Vold,
Og Uslingen, som kun forstaar at bukke,
De skønneste blandt Livets Blomster plukke.»

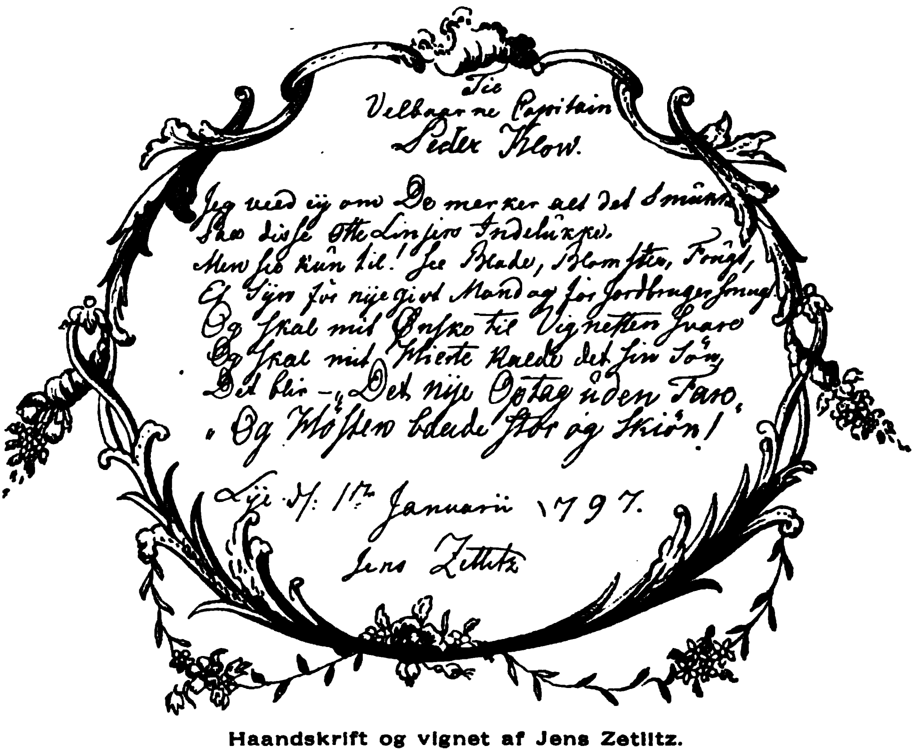
Længe kom han dog ikke til at hænge «harpen» bort. I 1810 udgav han «Nyeste Digte»; men denne samling maa i det væsentlige være fuldendt meget tidligere, da «Forerindringen» er dateret allerede «24 Maii 1806». Den betegner ingen udvikling hos digteren. Han spiller paa de samme strenge som før og paa samme vis. Det interessanteste af digtene er en kantate, «Valpladsen ved Lützen», ved den oplysning, forfatteren giver om dens tilblivelse. Han havde nemlig som ganske ung havt den tanke at skrive et større episk digt om Gustav Adolf's tog til Tyskland. Rimeligvis har han selv følt, at han ikke har kunnet magte emnet paa den maade, og at han overhovedet kom tilkort ligeoverfor større kompositioner. Af hans forsøg i den episke digtning fremgaar det ogsaa klart, at han særlig ingen evner havde for denne art poesi; hans fortællinger eller «Romancer», som han kalder dem, er ualmindelig kjedsommelige, uden opfindsomhed og fart i fortællingen. Af det mægtige emne blev der derfor en ikke meget omfangsrig kantate, hvor anstrængt rhetorik erstatter ægte begeistring. Da Rein udgav sin sidste digtsamling, sad han som præst i Bergen. Rein havde faaet Nykirkens kald under et ophold i Kjøbenhavn i konkurrence med Marcus Fredrik Irgens, hvis kapellani ved domkirken biskop Brun vilde have ledigt for sin søn. Dette skabte et mindre godt

forhold mellem Rein og Brun, der i sine yderst forskjellige temperamenter og vel ogsaa i sit digteriske medbeilerskab ikke havde de bedste betingelser for at trække godt sammen. Brun taalte ingen rivaler; det havde lykkedes ham at isolere den fornemme Fasting; men Rein var en mand af en anden natur. Han vilde gjøre sig gjældende, og hans popularitet som digter i forbindelse med en veltalenhed, hvis tørre abstrakthed dækkedes af en omhyggelig formet pathos, der navnlig smagte den mere velstaaende klasse af befolkningen, som udgjorde hans menighed, gjorde ham virkelig en tid til Bergens mest skattede prædikant tiltrods for det strænge alvor, der prægede hans personlighed og forkyndelse. Den kritiske Pavels karakteriserer hans veltalenhed saaledes: «Der var en imposant Værdighed i hans Foredrag, det første han traadte op, men siden blev han kold og tør, og den dæmpede monotone Stemme betog efter et Kvarters Forløb mig, som dog kunde forstaa og følge ham, al Opmærksomhed.» Denne karakteristik passer heller ikke ilde paa hans digtning; thi denne har regelmæssig et kraftigt anslag eller indsats, men stemningen holder sig ikke længe paa den første høide, men synker efterhaanden ned i en mat monotoni.

Den anseede stilling, Jonas Rein indtog i Bergen, gjorde det forklarligt, at byens borgere valgte ham til en af sine repræsentanter paa Eidsvoldsforsamlingen. Hans ubestikkelige fædrelands- og frihedssind i forbindelse med hans heftige veltalenhed gjorde ham til et indflydelsesrigere medlem, end hans politiske evner synes at kunne berettige ham til. Sin store dag havde han den 13de mai, da finanskomiteens indberetning om landets økonomiske stilling forelaa til forhandling. Ligeoverfor de pessimistiske betragtninger, som i denne fremholdtes, hævdede han i en tale fuld af flammende fædrelandskjærlighed og bidende sarkasmer ligeoverfor Sverige, at Norge var økonomisk kraftigt nok til at hævde sin selvstændighed. Talen hilsedes med stormende bifald.

Rein's ubøielige uvilje mod foreningen og hans deraf følgende spændte forhold til det mægtige Wedel'ske parti hindrede ham i at bestige den bergenske bispestol, der blev ledig efter Brun i 1816. Hans helbred var allerede da stærkt nedbrudt og hans sindsstemning saa mørk, at han for ramme alvor vilde nedlægge sit embede og blive klokker i sin egen menighed. Endnu bevarede han dog sine

literære interesser. Saaledes var han sammen med C. M. FALSEN og HERMANN FOSS udgiver af ugebladet «Den norske Tilskuer», der udkom i Bergen i 1817—1821, og skrev selv i dette flere digte, deriblandt en større kantate i anledning af reformationsfesten den 31te oktober 1817. Sine bedste stunder tilbragte REIN i dette aar i selskabet «Qvodlibet», sammen med mænd som CHRISTIE, FALSEN, P. MOTZFELDT og SAGEN. Den sidste har sat ham et smukt minde

Til
Velbaarne Capitain
Peder Klow.
Jeg veed ei om De merker alt det Smukke
Som disse Otte Linier Indelukke.
Men see kun til! See Blade, Blomster, Frugt,
Og skal mit Ønske til Vignetten svare
Og skal mit Hierte raade det sin Søn,
Det bliv — Det nye Optag uden Fare,
Og Høsten baade stor og skiøn!
d: 1te Januarii 1797.
Jens Zetlitz

Haandskrift og vignet af Jens Zetlitz.

i førnævnte ugeskrift, og skjønt hans karakteristik hverken er fyldig eller helt ud upartisk, har den sit store værd ved den uforbeholdne hengivenhed, som den afspeiler hos hans yngre ven, og som utvetydig vidner om, at REIN's hele personlighed tiltrods for feil og kanter har været vindende ved sin ubestikkelige retskaffenhed og uafhængighed. «Smiger var den Hensovede forhadt; og ligesom hans Liv hædredes, ved at undvære dens almindelige Belønninger,

saaledes skal heller ikke dens krybende Ranke slynge sig vanzirende om hans Urne; men Sandheden skal raabe ved hans Gravhøi: Her slumrer en ædel Mand!» Med disse ord slutter SAGEN sit mindeskrift.

REIN døde den 21de november 1821. Ved begravelsen den 5te december talte biskop PAVELS smukt, men uden varme. Han var heller ingen ynder af hans personlighed og digtning. SAGEN skrev en vakker koral til samme leilighed.

Med **Jens Zetlitz**, «Glædens muntre Sanger», kommer vi fra den REIN'ske poesis skygger igjen ud i muntert og oplivende sollys. Vi møder hos ham atter det lyse, sunde og ukunstlede, som var et særkjende for den norske digterskoles ægteste repræsentanter, en WESSEL's sorgløse lune og blanke vid, en NORDAHL BRUN's djerve freidighed, en CLAUS FRIMANN's ligefremme, folkelige sangtone, men alt i en afdæmpet og mindre personlig udpræget form. ZETLITZ er en livsglædens utrættelige sanger, men hans livsglæde har intet af den rige, brusende fylde, der følger med den stærke samfølelse med livets store kræfter og opgaver, den er snarest en jovial epikuræisme, der søger at «gjøre det bedste ud af denne bedste af verdener», der lader de store storme glide hen over sit hoved og priser den beskedne tilværelses stilfærdige glæder. Han fæster ikke som REIN sit øie paa den uretfærdighed, som livets vilkaar frembyder, og har en saa ringe grad af ærgjerrighed og selvfølelse, at han ikke lader sit sind forbitres af tilsidesættelser, men holder sig helst paa tilværelsens solside, fordrer ikke, hvad der er over evne og mulighed, skyr de stærkere sindsbevægelser, og hvor filosofien ikke slaar til, søger trøst i sit «fulde Glas og Sangens raske Toner». Det fortrolige venskabsforhold, hvori REIN og ZETLITZ stod til hinanden, har overrasket mange; som to magnetiske poler har de tiltrukket og frastødt hinanden, men ikke kunnet undvære hinanden, og de har begge følt og varmt hyldet hinanden; den ene har hos sin ven beundret det alvor, han skattede, men ikke eftertragtede, og den anden til gjengjæld laant straaler fra det lyse sind, hvis oplivelse han trængte, og hvis savn han følte, men som han i sit alvor har seet ned paa.

Denne kjærlighed til en kontemplativ-nydende tilværelse, uforstyrret af tidens stærkere bevægelser, har ganske naturlig givet ZETLITZ's livsbane sit præg. Det er et stilfærdigt liv i smaa for-

hold med adskillige savn og familiesorger, men uden berørelse med de store ideer og begivenheder omkring aarhundredets skifte, uden høi stræben, men derfor uden stærkere spænding eller skuffelser. Han er byfødt, thi han saa lyset i Stavanger den 26de januar 1761, og synes at have omfattet sin fødeby med en kjærlighed, som minder om ALEXANDER KIELLAND's; men han skulde leve sit længste liv som voksen blandt bønder og leve lykkelig og tilfreds i en landspræsts smaa vilkaar. Han blev tidlig forældreløs, idet hans fader, regimentsfeltskjær SIGISMUNDUS ZETLITZ, døde allerede, medens han laa i vuggen, og hans moder, da han var 11 aar gammel. Fra 1775—1780 gik han paa Bergens kathedralskole og blev af dennes bekjendte rektor, BOALTH, dimitteret til Kjøbenhavns universitet. I Bergen kom han til at vanke i huset hos JOHAN NORDAHL BRUN, som han hele sit liv omfattede med ærbødig hengivenhed, og hvis stærke personlighed har øvet en stor indflydelse paa ham. BRUN's konservatisme og fiendtlige forhold til revolutionstidens ideer gik over paa ZETLITZ, skjønt dennes fredeligere og mere uinteresserede temperament holdt ham borte fra enhver aktiv optræden. Han nøiede sig med nu og da at give revolutionens mænd og ideer et uskyldigt spark. Fattigdom tvang ham allerede til i 1781 at forlade Kjøbenhavn, og vi finder ham de følgende aar som huslærer, først hos digteren justitsraad STOCKFLETH i Drammen, senere i Arendal; fra 1786 til 1788 opholdt han sig i sin fødeby. Endelig sattes han istand til ved en agent GABRIEL KIELLAND's hjælp at fortsætte sine studier og blev i 1789 theologisk kandidat.

Hans sidste ophold i Kjøbenhavn havde i mange henseender været frugtbringende for ham. Han levede her i literære kredse, var et ivrigt medlem af «Det norske Selskab» og hørte ogsaa til den kreds af forfattere, for hvilke RAHBEK's hus var et centrum. Om den kjærlighed, hvormed han omfattedes af sine venner, har man blandt andet et vidnesbyrd i den afskedssang, som JONAS REIN skrev, da han reiste hjem for at blive personel kapellan hos provsten BULL i Ly præstegjæld, hvis datter MAREN ELISABETH — den i hans digtning feirede ELISA — han ægtede. I 1800 blev han sognepræst til Vigedal i Ryfylke, hvor han mistede denne sin hustru og senere ægtede CHRISTIANE v. KROGH, og endelig i 1811

sognepræst til Hviteseid i Telemarken, hvor han døde den 14de januar 1821.

ZETLITZ blev sig meget tidlig sin poetiske evne bevidst. 20 aar gammel indleverede han til «Det norske Selskab» et beskrivende digt «Den norske Vinter», der imidlertid ikke optog det i sine skrifter, og i de følgende aar offentliggjorde han forskjellige digte i aviser og tidsskrifter. Den lykke, som disse gjorde, bevægede ham til i 1789 at udgive en større samling under titelen: «Poesier af Jens Zetlitz, Studiosus Theologiæ», med et motto af VERGIL: «*Sunt & mihi carmina*». Dedikationen til JOHAN NORDAHL BRUN fremhæver dennes betydelige indflydelse paa digterens udvikling. ZETLITZ udgav ikke selv senere nogen større digtsamling, en tanke, som han oprindelig har havt, men i 1825 udgav C. SCHWACH paa GRØNDAHL's forlag i Kristiania hans «Samlede Digte» i to bind. I disse er dog ikke optaget hans «Psalmer» (1795), «Sange for den norske Bondestand» (1795) og «Ni Sange for den norske Armée» (Trondhjem 1808), der er en stor sjeldenhed, idet den saaledes ikke findes i universitetsbibliotheket. Naar man hertil føier hans «Prædikener og Leilighedstaler», der udgaves aaret efter hans død, er det væsentligste af, hvad han har skrevet, nævnt.

ZETLITZ viser sig i sine bedste digte som en gudbenaadet sanger, hvis personlighed fandt et umiddelbart og fritstrømmende udtryk i rythmer og rim. Han er en ægte lyrisk natur, og hans lyriks grundpræg er lyst og muntert. Hvor han følger sin naturs drift, hvor han freidig synger ud sin glæde over tilværelsen, sin trang til muntert samliv, til at slaa gjækken løs ved det skummende bæger, til at nyde naturens idylliske sorgløshed, fjernt fra livskampen og dens lidenskaber, der naar han høiest. Saaledes i sine drikkeviser og selskabssange. I denne poesiretning, hvori de lettere og grundere aander i slutningen af aarhundredet søgte sin trøst i al den oprevethed, hvis mening de ikke forstod, eller hvis tummel forstyrrede deres sindsro, er ZETLITZ uden sammenligning den første, den fineste og den naturligste. Hans drikkeviser er rent undtagelsesvis en hyldning af den ravende Bacchus, og de er fri for al sentimentalitet; han priser ikke vinen, blot fordi den bedøver og skaber øieblikkets glemsel; i det bæger, han kredentserer, perler og skummer det af den ædle druesaft, der opliver og beaander, der

gjør menneskene muntre, vittige og elskværdige. Til ære for vinguden har han skrevet følgende jublende vers:

«See! Brødre, see! han nærmer sig — tilbeder!
See Ranken snoet omkring hans Tindinger,
Uskyldig Spøg og Ungdoms muntre Glæder
Ledsage ham — hans Aag selv Tigre bær.

Som Morgenrødens Blik paa Havets Flade,
Saa blussende er Gudens trinde Kind,
Saa blomstrende som Rankens friske Blade,
Saa sorgesløst, saa muntert er hans Sind.»

Saa hellensk-idealiseret optræder dog kun undtagelsesvis vinguden hos Zetlitz, og hans sang stiger sjelden til denne dithyrambiske flugt. Den Evan, for hvem han i sine drikkeviser har reist sine altre, er som regel en meget mere prosaisk personlighed, jovialgemytlig, med en ganske liden perial, der gjør ham en smule komisk, og som tillader digteren at behandle ham som *bon camerade;* men skjønt en smule anløben og lasket er han aldrig simpel og raa. Hans rus er let, hans smil lyst, hans væsen skjælmeri og hans hjerte godt:

«Evan er et Tempel værd,
Han giør rig og kiek og lærd,
Og laer Jordens Sønner læse
Vore Dyder paa vor Næse.»

«Han mild fremkommer, og Smerten døer,
Skienk i!
Blandt Livets Torne han Roser strøer,
Skienk i!
Den gustne Armod han mild beriger,
Han tæmmer Løver og stolte Piger.»

I disse og lignende strofer ser vi, hvorledes Zetlitz helst opfatter druernes og rankernes glade gud.

Det kan ikke negtes, at med al sin gratie og sit glade skjelmeri virker denne drikkepoesi i længden enstonig og trættende. Vi fristes til at udraabe: «for meget vin», og vi bliver næsten ærgerlige ved at se vindunsten lægge sig snart sagt over alle stemninger.

Om digteren synger om venskab og kjærlighed, natur, fædreland og frihed, ofte smukt og følt, saa kan han nødig lade glasset være. Det er blevet ham en vane, der som alle vaner skaber mekanisme og stereotypi. Derfor virker det saa forfriskende, naar hele dette konventionelle tilbehør er borte som i det smukke digt «Mine Længsler», hvor hans fordringsløse livsopfatning har formet sig til saa gode vers som disse:

«Hvor saare lidet vil der til
For lykkelig at være;
Et muntert Sind, en Piges Smiil,
En Ven, som giør dig Ære,
En Hytte, som dig skiule kan,
Sundt Brød, og Kildens klare Vand,
Saa megen Viisdom, at du vil
Og bruger denne Lære.

Guld har sin Glands, og Magt sit Værd,
Og Rang vanærer ingen;
Det er ret smukt at være lærd;
Men det er ikke Tingen.
Nei! skielve ei for Daarens Dom
Og tage Dagen, som den kom,
Er meer end Guld og Ære værd,
Og det dig røver ingen.»

Og hist og her i alvorligere digte glædes vi over den ægte, rene, ædle klang i hans stemninger og foredrag, og vi forstaar, hvorledes den samtidige kritik kunde udtale, at det alvorlige er det, der lykkes ZETLITZ bedst.

I enkelte af selskabssangene optræder ved siden af livslysten og den joviale sorgløse vinstemning ogsaa en let legende ironi, som smiler af menneskenes daarskaber og trækker paa skuldrene af deres anspændte kamp for indbildte værdier. Statsmanden, som «hentænker Natten», Orgon, som «sammenskraber Penge», Heraclit, som «med viise Taarer, Begræder og omvender Daarer», Alexander, som stræber «til evig Lov og Hæder», Magister Møl, der «i gamle Bøger Randsager baade Dag og Nat», og de, «som vil ophøied være, og søge sieldne Skialdes Ære», er alle mere eller mindre gjenstande for hans milde medynk; naar man har tilværelsens lykke saa lige ved haanden, naar rankerne grønnes, roserne dufte og dru-

erne gløde, hvorfor jage efter luftige hjernespind, naar virkeligheden er saa tiltalende, hvorfor da bemøie sig med at søge indbildte glæder? Undertiden ironiserer han til gjengjæld over sin egen livsfilosofi, og i digtet «Elegie over Lucas fra Pisek», der døde 115 aar gammel efter at have havt 25 700 rus, opnaar han gjennem den burlesk-parodiske modsætning mellem det elegiske foredrag og emnets saftige komik en BELLMAN'sk virkning. — En enkelt gang slipper han ogsaa helt den let ironiske tone, og der kommer en skarpere, næsten bitter klang i hans apostrofering af verdens daarlighed og uretfærdighed, der minder om P. A. HEIBERG, som i den bekjendte selskabssang, hvis første vers lyder:

«At Slyngler hæves til Ærens Top,
At Smiger mæskes og Sandhed tigger,
At Rige sluge de Arme op,
Og Dyden nøgen paa Gaden ligger,
At Baand og Stierne
Og tomme Hierne
Forenes ofte, ja mer end gierne,
Det ser man tit.»

Det er dog især WESSEL, med hvem ZETLITZ's hele anskuelsesmaade og temperament er mest beslægtet, og dette fremtræder fornemmelig i hans efterligninger af hin digters komiske fortællinger. Han anslaar i enkelte af disse den WESSEL'ske tone indtil forveksling ligt, og skjønt han selvfølgelig aldrig naar den uforlignelige, komiske virkning som WESSEL i hans ypperste digte, er der dog saameget friskt lune over dem, at man læser dem med ublandet fornøielse. De bedste af disse er «Giæstebudet paa Olymp», der rigtignok har enkelte døde partier, men hvor travestien i kaadhed og uærbødig skjemten med de høie guder minder om LUKIAN, «Veddeløbet», ypperlig ikke mindst ved den enkelhed, hvormed den komiske virkning opnaaes, «balladen» «Lore» og digtet «Til Chloris», hvor han med stor virkning satiriserer over sentimentaliteten i GØTHE's «Werther» og RICHARDSON's «Grandison». — Hvor han forsøger sig i den HOLBERG'ske satire, mislykkes han imidlertid ganske. Dennes brede djerve komik laa hans væsen fjernt, og hans «Brev fra Abelin til Niels Klim» og «Brev fra Nille Waaldemar til Peder Paars» er næsten ulæselige. ZETLITZ har skrevet en

række større beskrivende digte, saaledes «En norsk Høst» i THOMSON's stil, «Grevskabet Karenslyst» en skildring af et lidet norsk Arkadien i nærheden af Stavanger, og det vidtløftige «Egenæs, et Digt med Anmærkninger», oprindelig trykt i «Topographisk Journal», et stykke stavangersk lokalhistorie, hvori der fortælles om opdyrkningen af Egenæs, der fra en «fuul og raaden Sump» blev omdannet til frugtbare agre og skjønne lunde, og de familier og personer, der har fortjenesten deraf. Midt i den velmente og omhyggelige, men alt andet end inspirerede skildring gjør digteren de mærkværdigste digressioner i anledning af «En Begravelsesurne og et Sværd, fundne her i adskillige Gravhøie», — Det franske Kongemord — Norges Troskab mod sin Konge, ikke farlig for dets Frihed — Stavangerske Skiønne o. s. v.» Det hele er, for at bruge den WELHAVEN'ske betegnelse, en ægte «Inventariefortegnelse», hvor alle mulige ting har faaet plads. — I det hele har alle disse digte de samme feil som de fleste af lignende art, vi tidligere har lært at kjende, men at ogsaa ZETLITZ kunde henrives til en umiddelbar jublende naturbesyngelse, ser vi blandt andet i hans sang «Til Vaaren», hvor hans glæde over naturens nyfødte liv former sig til rythmer som disse:

«Vaadt er dit Haar
Af Dug, og Morgenrøde
Kranser det, Vaar!
Dig jubler Alt i Møde.
Vældig og blid som en straalende Aand
Jorden du løser og quæger.
Mægtige Vaar! i din skabende Haand
Bruser Begeistringens Bæger.

Pragtrige Vaar!
Du kommer, Fjeldet ryster
Snee af sit Haar
Og i sin Pomp sig bryster.
Mysk og Aurikler ad Rifterne gaae,
Krandsende mosede Stene!
Gulgrønne Birke indbydende staae,
Sang er paa fødende Grene.»

I ZETLITZ's «Nationale Sange» savner vi BRUN's kraft og FRIMANN's ukunstlede, folkelige tone, skjønt der er nært slægtskab

mellem disse digtere i selve det patriotiske grundsyn. Thi ogsaa Zetlitz er en odelsbondens, odelsfrihedens, loyalitetens forherliger, og hans patriotisme er forbundet med det samme statsøkonomiske element som hos hans store forbillede. Den bedste og i saa maade mest karakteristiske af disse sange er den velkjendte «En norsk Mands Sang»: «Jeg er saa fro, jeg er saa glad, jeg er min egen Herre», hvor bondens uafhængige nøisomhed og tilfredshed prises i jevne og ligefremme vers.

Zetlitz var i det hele ligesom Frimann bondeven. Han tilbragte største delen af sit liv lykkelig og tilfreds i beskedne kald paa landet, delvis i afsidesliggende bygder, hvor han lærte at føle «en Nordmands Kjærlighed for sit Land» og tilegnede sig «den Philosophie, som Naturen lærer et Menneske». Et udslag af hans kjærlighed til almuen var hans «Sange for den norske Bondestand», der udkom første gang i Bergen 1795. I fortalen til denne samling imødegaar han følgende anke, som en eller anden vil kunne gjøre mod den: «Hvor længe vil Nordmænd adskille sig fra sine danske Brødre? Hvorfor er disse Sange ikke almindelige for begge Rigers Bondestand? Og fremfor Alt, hvorfor er alt det, som hædres i Hæders-Sangen, norskt?» Han svarer: «Det er nødvendigt at kjende den Kreds, man vil undervise og more, og jo mere Nogen i det Enkelte kan træffe den, dens Skikke, Luner, Meninger, jo nærmere kommer man sit Maal. Jeg skulde paa Grund heraf foragte mig selv, om jeg, for den Ære at læses i to Riger, havde udsat mig for at blive unyttig for begge.» — Man forstaar, hvorledes Zetlitz her paalægger sig selv et baand, som maa hindre en fri udfoldelse af den poetiske stemning. Det meste af denne samlings sange savner derfor i høi grad det, der var hans lyriks ypperste egenskaber, dens lette flugt og gratiøse sving. Det er præsten, moralisten, landbrugspædagogen, som her har ordet, og digteren formaar kun glimtvis at gjøre sig gjældende. Selve titlerne er tilstrækkelige til at vise, hvor fjernt «Glædens muntre Sanger» er kommen fra den freidige, livsglade, sorgløse hengivelse i øieblikkets stemninger. Her er ikke mindre end ni «Sædelærer», versificerede, men yderlig prosaiske raad og leveregler til bonden, her er «Undervisende Sange», hvori der fortælles om «Dagfind den Drikfældige» og «Reyer den Ærlige», om «Arne den Ukydske» og «Ole den

Kydske» o. s. v. Her er sange for barsel, bryllup og ligfærd, en formelig formularbog, afpasset efter de forskjelligste tilfælder. En særegenhed ved disse sange er ZETLITZ's hyppige anvendelse af dialektord; hans tanke var, at han ved at indflette disse skulde gjøre sangene mere smagelige og forstaaelige for menigmand. Her findes ogsaa en række «Hæders-Sange», hvori kjendte historiske personer besynges. CLAUS FRIMANN er hans mønster, men hvor langt han er fra dennes kjække, ægte folkelige sangtone, vil man forstaa, naar man hører, hvorledes viserne skal tjene til at indprente eller forherlige visse dyder, f. eks. «Menneske-Kjærlighed», «Høimodighed», «Troskab mod Kongen», «kjekt Mod», «Tapperhed» o. l. Hvor ZETLITZ lader sin naturfølelse synge ud uden forstyrrende bihensyn, gjenfinder vi den ægte sanger. Da kan han skrive vers saa letstrømmende, solfyldte som disse:

«Kommer, vi ville med duftende Krandse os smykke!
Kommer, vi ville i Sange vor Glæde udtrykke!
Agren staar skjøn,
Lovende rigelig Løn;
Engen i fyrsteligt Smykke.

Elskov og Skjønhed og Liv og utallige Glæder
Følge den skabende Sommer. Naar blid den fremtræder,
Dug fra dens Haar
Drøsser, og Frugtbarhed staaer
End paa udyrkede Heder.

Venligen smilende, haabfulde gavmilde Sommer!
Godheds Herold! Du fra Lysenes Fader nedkommer,
Prækende Gud,
Magtes og Miskundheds Gud;
Lovsang at vække Du kommer.»

ZETLITZ's bondesange blev trods sine poetiske svagheder ligesaa populære blandt almuen, som hans selskabssange var det blandt de høiere klasser. Forsaavidt gik hans ønske om at blive bondens DASS i opfyldelse. «Det Kongelige Selskab for Norges Vel» fandt sig endog opfordret til at trykke en ny udgave i 1812. I denne findes ogsaa nogle sange af ZETLITZ's ven, kirkesanger P. BJØRNSEN i Hviteseid, der røber en ikke ringe lyrisk evne. Det var den

samme, hvem digteren ogsaa havde overdraget alle sine efterladte papirer.

Skjønt uden stærkere originalitet og dybde i sit poetiske grundsyn fortjener dog ZETLITZ's poesi at leve ved visse egenskaber, hvori vi gjenfinder sider af vort folkelynne gjennem tiderne, dets sunde humor og lyse, glade livsopfatning og ikke mindst ved en form, der i de bedste af sangene har en naturlig frihed og smidighed som hos faa af hans samtidige. Hvorledes han opfattedes af sin samtid, kan vi se af RAHBEK's mindedigt i «Tilskueren»:

«Spred dine Lokker, Epheu, paa det Muld,
Som Glædens hedengangne Skjald bedækker;
Gyd, Rosenbusk, Din Duft om Harpens Guld,
Hvis brustne Streng paa Graven mat sig strækker.
Lad, slanke Viinstok, under brede Løv
De gyldne Druer om hans Gravhøi gløde;
Thi disse Strenge var, før de blev Støv,
Som Roser liflige, som Druer søde;
Sig Grat'er og Pierider svang
Herned, saa tit han til sin Harpe sang.»

Envold Falsen, den sidste af de digtere, vi møder i dette tidsrum, har sit meget bestemte særpræg, der adskiller ham skarpt fra de forfattere, vi nylig har behandlet. Trods al individuel forskjel vil ingen kunne være i tvil om, at der mellem disse — man kunde kalde dem «Vestlands-digtere» — er en udpræget lighed i anskuelsesvis og kunstopfatning. De er alle lyrikere — i mol eller i dur —, deres poesi suger af naturen og folkelivet, enten den nu fremtræder i visens fortrolige og hjemlige form, med fædrelandssangens raskere, kraftigere, selvbevidste rythmer, eller i idyllens søndagsstilhed, elegiens klagetoner, læredigtets brede prosa.

I FALSEN's forfatterskab gjenfinder vi kun glimtvis beslægtede anslag. Hans naturfølelse synes ikke særlig stærk, i ethvert fald spores naturstemninger og naturindtryk yderst sjeldent i, hvad han har skrevet, og han har ikke tilbragt nogen større del af sit liv ude blandt det af kulturen upaavirkede folk. Den eneste gang, den haarde nødvendighed førte ham ud som embedsmand blandt almuen, følte han dette som en forvisning, der formørkede hans sind. Han er en civilisationens mand, der elsker at leve blandt mennesker, og

hvis fantasi bevæges af menneskelivets skuespil. Han drages af lidenskabernes og interessernes sammenstød, han er en følelsernes herold, de tragiske og komiske konflikters interesserede tilskuer, og naar han hist og her skildrer livets idyller, enkle og usammensatte menneskers livsskjæbne, søger han ikke hen til naturens fred, men til de beskedne hjem i byens afkroge.

Falsen vælger ganske naturlig dramaet som sin form. Han er den eneste virkelige skuespildigter, Norge paa lang tid frembringer, og han vinder for en tid en vis position som saadan. Han er derhos selv en lidenskabelig skuespiller, og trods anstrængende embedsgjøremaal, politiske bekymringer og private sorger hænger han ved scenen og dens fortryllelse til det sidste. Men hans originalitet og opfindsomhed er ringe, og han naar i sin menneskeskildring ikke ind til sjælelivets dybder. Han er en forfatter paa anden haand, der laaner emner, ideer, personer og situationer af andre, men som efterhaanden erhverver en ikke ringe behændighed i den dramatiske teknik, og som har følelse og humor nok til at røre og more tilskuerne.

Gjennem Falsen's digtning klinger ekoet af verdensstemningerne kraftigere end hos nogen af hans norske samtidige. Hans enthusiastiske og let bevægelige sind favnede alle tidens herskende ideer. Han var frihedsmand og demokrat, han var Rousseau'ist, Werther-paavirket og engelsk-sentimental og er i flere af sine dramaer en lidenskabelig forkynder af denne hjertets og følelsens revolution mod fornuft, konventionel moral og konventionelle samfundsregler, som farver al betydeligere aandelig produktion i aarhundredets slutning.

Envold Falsen er østlænding. I ham fik Kristiania atter sin digter. Han er ogsaa kaldet den «anden Tullin», thi ligesom denne indtog han en fremtrædende plads i byens høiere selskabsverden, og ligesom denne maatte hans muse gjøre tjeneste, naar en mere eller mindre celeber begivenhed skulde feires. Falsen har dog været en langt inflydelsesrigere personlighed end sin forgjænger. Gjennem sin høie embedsstilling og ikke mindre gjennem sin aandelige overlegenhed og fine dannelse blev han en central personlighed i den norske hovedstad, og hans popularitet strakte sig derhos langt udover den kreds, han nærmest omgikkes; thi som offentlig personlighed kom han til at gjøre sit folk sjeldne tjenester, og gav hans

patriotisme sig end et mindre høilydt udtryk end hos den bergenske bisp, viste den sig ikke mindre ægte i handling.

ENVOLD FALSEN fødtes i Kjøbenhavn i 1755 som eneste søn af nordmanden CHR. M. FALSEN, der i 1765 blev justitiarius i den norske overhofret i Kristiania. Allerede samme aar, altsaa kun 10 aar gammel, tog den unge FALSEN examen artium, en modenhed eller overmodenhed, der er ligesaa merkelig som foruroligende, og skjønt denne drivhus-udvikling tilsyneladende lod hans sjæls sundhed uberørt, tør man temmelig sikkert i denne søge en af aarsagerne til den sensibilitet, der var ham egen, og den hurtige henvisnen af livskraften og livslysten i en alder, da en lang fremtid endnu kunde synes at vente ham.

Envold Falsen.

I hans familie havde dramatiske interesser gaaet sammen med juridisk virksomhed. Hos ENVOLD FALSEN er theaterlidenskaben i den grad tidlig udviklet, at han allerede i 1776 udgav sit første store skuespil: «Salvini og Adelson», «en borgerlig Tragoedie i fem Acter». Emnet er taget af den franske forfatter ARNAUD's fortællinger *«Epreuves du Sentiment»* og giver os et afskrækkende exempel paa, til hvilke uhyrligheder tidens følelseshysteri kunde drives. Helten, Salvini, er en italiensk maler, som en af dyd og ædelhed skinnende engelsk lord, Adelson, har fundet i Italien i nød og forladthed og som sin ven ført med sig til England. Maleren forelsker sig imidlertid i Adelsons brud, søger forgjæves at bekjæmpe sin lidenskab, gjør et

mislykket selvmordsforsøg og ender med i raseri at støde dolken i den unge dames hjerte, samme dag hun skal staa brud. Han fængsles og dømmes til døden. I fængslet træffer han imidlertid — *mirabile dictu* — sin fader, som er forsvundet i hans barndom. En anden ædel mand havde reddet denne fra slaveri i Marokko og ført ham til London, hvor han tjente sit brød som slutter. Gjensyns-tableau, «store Følelsers Pause». Den gamle giver sønnen gift for at undgaa skafottet; imidlertid har Adelson i sit hjertes uforlignelige godhed udvirket kongens benaadning for sin ven. Den kommer for sent, og Salvini dør. Den sidste replikveksel kan tjene som et eksempel paa stilen og tonen i denne ungdommelige tribut til tidens unatur og slette smag:

Den gamle Salvini.

Forbandet være min utidige Stolthed — den berøver min Søn Livet — Den væbnede min Haand med Gift — Sorg og Fortvivlelse skal blive min Deel — dræb mig Lynild — knus, udryd den afskyeligste Forbryder — Sønnemorderen — ah ulyksalige Søn — kan du tilgive mig.

Salvini.

Det er Din Naade, min Fader — og Din, min Ven, som jeg anraaber — ædel var Din Hensigt — og mig har Du gjort en Velgjerning — snart lukkes mit Øie — straks har min Jammer Ende — jeg efterlader Verden et Mindesmærke paa en uhørt Utaknemmelighed — en sørgelig Virkning af Lidenskabernes Voldsomhed — og den oprigtigste Fortrydelse — afsindig Elskov gjorde mig til et Uhyre mod den ømmeste Ven — Adelson — tilgiv mig — velsign mig, min Fader — hisset venter jeg Eder —- Naade — o Skaber! (Han døer.)

Adelson.

O Sorg — o Skræk — Nelly — min Ven — I kalde mig — snart skal jeg følge Eder.

(Han hælder sig over Salvinis Ansigt — den gamle Salvini staar ubevægelig med Øine henvendte mod sin Søn — og Dækket falder.)

Det hele er engelsk og tysk føleri i en yderst usmagelig og vammel blanding. Det blev ogsaa forkastet af theaterdirektionen. Skjønt det er det sletteste og mest umodne af Falsen's skuespil, er det et særlig karakteristisk eksempel paa maneren og stilen i de

ældste af disse. Da han selv synes at have manglet opfindsomhed, laaner han emnet fra en eller anden fransk, tysk eller engelsk fortælling uden klar forstaaelse af dets dramatiske brugbarhed, udspinder saa af dette tre, fire eller fem akter, der snarest er en række tableauer med lange deklamationsnumre og en syndflod af ord. Karakterskildringen er helt udvortes, uden relief og uden skygger. Personerne er abstraktioner, en personifikation af en enkelt egenskab. Der er ædle helte, uskyldshvide og sværmeriske kvinder, ømme mødre, sorte skurke, elskere, der er lidenskabens slaver, elskere, der er dydens og retskaffenhedens svorne tilhængere, o. s. v. Til denne art skuespil hører, foruden det ovenfor nævnte, «Idda, Drama i fem Acter», efter LAFONTAINE'S fortælling «Idda von Tockenburg», et ridderskuespil «Arven i Marseille, Drama i een Act», forfattet i Kristiania 1778 og opført i Kjøbenhavn 1792, og «Hvad vil Folk sige? Comoedie i fem Acter», en efterligning af de engelske sentimentale theaterstykker. Det sidste er fra hans senere ophold i Kjøbenhavn og røber en smidigere teknik og større afveksling i situationer og karakteristik.

I 1777 blev FALSEN ved faderens indflydelse assessor ved den norske overhofret i Kristiania. Her vandt han stor anseelse som duelig embedsmand og ikke mindre som skjønaand og selskabsmand. Han var ved familiebaand knyttet til byens ledende familier, som ANKER og COLLETT, og hans navn nævnes som et af de hyppigste og første i det storstilede selskabsliv, som førtes i og omkring Kristiania. I 1780 stiftede han sammen med BERNT ANKER, JAMES COLLETT og flere et dramatisk selskab, der gav offentlige forestillinger i «Grændsehaven», og ved disse optraadte saavel FALSEN som hans talentfulde hustru ANNA MATTHIESSEN, hvem han ægtede i 1781. I 1788 blev han justitiarius i en alder af kun 33 aar; men saa indtræder der et pludseligt omslag i hans skjæbne. Et forhold til generalauditør WESSEL'S smukke hustru bevirkede, at han faldt i unaade hos kronprins FREDERIK, som netop i de dage gjæstede Kristiania, og FALSEN maatte nødtvungen gaa til Nordland som lagmand. Overgangen til denne ensomhed fra Kristiania-livet var for stærk for FALSEN'S sensible sind. Han levede som i forvisning, længtede efter samliv med mennesker og blev tilsidst saa nedtrykt og sjælesyg, at han «paa Lykke og Fromme» i 1791 reiste ned

til Kjøbenhavn, hvor han var heldig nok til at blive assessor i høiesteret.

Falsen, hvis letbevægelige sind havde vist stor modtagelighed for den franske revolutions ideer, knyttede her forbindelser med mænd, der var paavirkede af disse, og var navnlig en fortrolig ven af P. A. Heiberg. Her blussede atter hans literære interesser op, og han skrev under sit tiaarige ophold i Kjøbenhavn en række originale theaterstykker, oversættelser af fremmede skuespil, prologer o. l., der gjorde ham til en af tidens populæreste theaterforfattere.

Fra denne periode i Falsen's liv har vi foruden den tidligere nævnte «Hvad vil Folk sige», «Frierne og Kjæresten, Comoedie i tre Acter» efter en novelle af Schenck, «Die Kautianerinn», hvor scenen er henlagt til Norge, uden at nogen særlig norsk lokalfarve kan opdages, «Snurrige Fættere», en komedie halvt i Holberg'sk, halvt i Molière'sk stil, «Kunstdommeren, original Comoedie i fem Acter», efter Marmontel's fortælling «*le Connaisseur*», og endelig det bekjendte «Dragedukken, et Syngespil i fire Acter». — Alle disse stykker viser en større behændighed i haandteringen af de dramatiske midler end de tidligere, en ikke ringe evne til at skabe komiske og livfulde situationer og en fastere og sikrere karakteristik. De blev alle spillede paa det kongelige theater og gjorde adskillig lykke. Navnlig blev «Dragedukken» i høi grad populær. Det spilledes første gang i 1797, holdt sig paa scenen i 25 aar og oplevede 50 opførelser. Det har ogsaa den gode folkekomedies bedste egenskaber, humor, livfulde optrin, en vis djærv realisme i stof og stil, en karaktertegning, der vistnok ikke er meget dyb, men dog kraftig individualiserende, og det hele tilsat med den sentimentalitet, som kildrede tidens følelseshunger, og som hører til enhver god folkekomedie. Lokalfarven er ægte kjøbenhavnsk, og handlingen er i korthed følgende: En brav skomager, Jacob Olsen, der allerede tidligere er velsignet med en talrig børneflok, ser sin familie forøget med tvillinger. I sin fortvilelse griber han til den udvei en nat at udsætte sit barn i en kurv foran en rig barnløs urtekræmmers dør. Hans hustru, der ikke kan føre over sit hjerte at skille sig ved sit barn, forbytter det imidlertid hemmelig med en trædukke, og med denne vandrer Jacob saa afsted. Pudsig nok har en anden mand nogle

timer tidligere været ude i samme hensigt. Urtekræmmeren, der er rasende over denne ufrivillige adoption, griber Jacob paa fersk gjerning, tror, at Jacob ogsaa er den skyldige i første tilfælde, og truer ham til at pakke sig afsted med begge børnene. Et stort opstyr i gaden med drukne værtshusgjæster og politi skræmmer ham til at gjemme sig, og først sent paa morgenen kommer han hjem til sin ængstede familie. Den tragi-komiske situation, at tvillingerne er blevne til trillinger, opløser sig imidlertid til lutter fryd; thi et brev i hittebarnets tøi indeholder 200 Rdl. til finderen og løfte om 100 Rdl. aarlig for fremtiden. Saaledes ender det hele i fryd og glæde for alle; dukken har draget lykken til huset. — I de til stykket knyttede sange lægger FALSEN for dagen en betydelig evne til at anslaa den folkelige visetone, og mange af disse holdt sig længe med KUNZEN's iørefaldende musik paa folkemunde, saaledes: «I Haven gik Signe en Rose at plukke», «Druen voxer paa vor Klode», «Hisset Morgenstjernen blinker», «Hold Lampen tændt, sye Tøfler, Skoe» o. fl.

Ved siden af dette mere selvstændige forfatterskab udfoldede FALSEN som nævnt ogsaa en omfattende virksomhed som oversætter af fremmed dramatisk literatur og som forfatter af theaterprologer, leilighedssange, kantater o. l. Om hans oversættelser sagdes der, at musikeren KUNZEN udstyrede dem med en musik, de ikke havde fortjent. Af hans prologer kan nævnes «Festen i Valhalla» til kongens fødselsdag 1796, et versificeret smigerdigt til «Skjoldungen», den aandssløve KRISTIAN DEN SYVENDE der viser, at «girondisten» FALSEN ikke lod det skorte paa den nødvendige loyalitet — den førte ogsaa til et brud med den iltre M. C. BRUUN —, og «Fredens Triumf», hvor Bellona og Mars optræder i «En nordisk Egn, omkrandset af Skove og Fjelde», det hele i den reneste hyrdestil, skrevet efter skjærtorsdagsslaget. I anledning af det engelske overfald skrev han ogsaa den kjendte kjække krigssang, hvori der er baade kraft og ild:

«Til Vaaben! see Fienderne komme!
Til Vaaben! I nordiske Mænd!
Alt røres den larmende Tromme,
Til Kampen Hver føie sig hen!

Hist fraader Codaniske Bølge
Af Harm mod Tyrannernes Følge;
Op Dannemænd! kjæmper i Fædrenes Spor!
For Konge, for Arne, for Frihed i Nord!

Svæv hædret fra kneisende Master
Du Danmarks uplettede Flag!
Mens Landværn til Bannerne haster,
At møde i standende Slag.
Almægtige Hærenes Herre,
Giv Danien Seier og Ære!
For Freden at vinde, i Kampen vi gaae,
For Konge og Arne vi stride og slaae.»

I 1808 skrev Falsen en ny krigssang, fremkaldt ved det engelske overfald paa Danmark—Norge i 1807 og den derved indledede krig. Denne sang er en ildfuld opfordring til at værge Norge, til «at hævde vor Odel, vort Fædrelands Sag», og aander i hver linje den sterke fædrelandsfølelse, som i de dage fyldte Falsen's sjæl.

Under sit ophold i Kjøbenhavn fik Falsen ogsaa anledning til at levere et værdifuldt indlæg i den brændende norske universitetssag. I 1793 havde en anonym nordmand i «Berlingske Tidende» skrevet nogle artikler mod tanken om at grunde et norsk universitet og i den anledning i stærke ord fremhævet Kjøbenhavns store fortrin for Kristiania. Med overlegent vid plukker Falsen denne forfatters argumenter i stykker og giver samtidig en grundig og indgaaende fremstilling af de stærke grunde, der taler for, at styrelsen imødekommer nordmændenes ønsker. Det er i stilistisk henseende et fortræffeligt essay og derhos baaret af en varm fædrelandsfølelse og en begeistret lovprisning af oplysningen. «Denne er,» siger han, «Nationernes som Individernes Velgjører; det er den, som udvikler deres Evner, udvider deres Kraft, og, for at forfatte dens Lovtale i eet Ord: det er den, som skaber, som grundfæster Frihed, som igjennem denne anstrænger Modet til store Foretagender, imedens Dumhed, efter Aristoteles, er trælbaaren af Naturen, og hendvæler i Vaners, Fordommes, Uvirksomheds og alle Lænkers Aag. Naturen gjorde meget for Norge, Politiken hidtil lidet; det gaar altfor ofte Nationerne, som en vittig Mand har sagt om Russen, at de raadne, førend de modnes.»

Man gjenkjender i disse linjer en CONDORCETS oplysnings-enthusiasme, medens slutningsapostrofen er en gjenklang af ROUSSEAU:

«Norge! Dig helliger jeg disse Blade, Frugten af en Borgers varme Kjærlighed. Maatte de ei forekomme Dig uværdige! maatte de kunne afbetale en Deel af min Gjeld til Dig! Du blev mig mer end Fødeland. Du gav mig Glæder og Sorger. Paa Dine Fjelde følede jeg mig exalteret, og naar jeg fra deres Toppe saa Morgenrødens Straaler i Dine yndige Dale at forkynde Naturens Herlighed, raabte jeg ofte: Norge, bliv kraftfuld, bliv lykkelig, som Du er skjøn!»

Eiendommeligt nok var det ikke Kristiania, FALSEN helst saa som et vordende universitets sæde. Han foretrak en mindre by, fordi den gav mere ro og færre fristelser, og nævner Tønsberg som et gunstig beliggende sted.

Det skulde snart falde i FALSEN's lod at yde det fædreland, han elskede saa høit, uvurderlige tjenester. I 1802 udnævntes han til justitiarius i den nyoprettede stiftsoverret i Kristiania, og vi finder ham snart igjen som en af Kristiania selskabslivs spidser og det dramatiske selskabs leder. Han kaldtes dog snart til alvorligere opgaver.

Da krigen med England brød ud i 1807, afbrødes den jevne forbindelse mellem Danmark og Norge, og det blev nødvendigt at give det sidstnævnte land et mere selvstændigt styre. Der nedsattes en regjeringskommission med prins CHRISTIAN AUGUST som formand og tre andre medlemmer. Den betydeligste og indflydelsesrigeste af disse var FALSEN. I denne stilling udfoldede han en anstrængt virksomhed. Han udgav blandt andet et officielt blad, «Budstikken», hvis formaal var at opflamme nationens fædrelandssind og give paalidelige efterretninger fra krigsskuepladsen.

Arbeidet og spændingen ved denne ansvarsfulde stilling i forbindelse med hans øvrige gjøremaal og interesser — han spillede saa sent som 23de marts 1808 i OLUFSEN's «Gulddaasen» — nedbrød efterhaanden ganske hans allerede før svækkede konstitution. Hans nervøse, let saarbare sindsstemning gik over til den sorteste hypokondri, der tilslut endte med døden. Den 16de november 1808, hans hustrus fødselsdag, spilledes der i Grændsehaven. Før forestillingen var tilende, forlod han theatret. Han kom ikke hjem om aftenen,

og morgenen efter fandt man hans lig drivende i Bjørviken. — Dødsfaldet vakte overordentlig sorg og deltagelse, der paa en gribende maade gav sig udslag i hans storartede jordefærd og i den utallige mængde gravskrifter og poesier, der forfattedes over ham, blandt andre af RAHBEK.

ENVOLD FALSEN's skrifter udgaves i 1821 af professor LUDV. STOUD PLATOU i et temmelig tarveligt udstyr. I denne savnes dog de fleste af hans leilighedsdigte, som findes spredte paa forskjellige steder, saaledes i «Minerva». Et par af disse, den kvikke fødselsdagsvise til P. A. HEIBERG og fru FALSEN, den 16de november 1796, og hans vise til et bal i Kristiania 1799 med sine hentydninger til tidens politiske forhold kan læses i professor dr. L. L. DAAE's udførlige og interessante biografi over ENVOLD FALSEN i «Morgenbladet» septbr.—novbr. 1896. —

Med ENVOLD FALSEN slutter rækken af de betydeligere norske forfattere i dette tidsrum. Det skrives ganske vist af forskjellige endel leilighedspoesi, men intet af denne har noget større literært eller blivende værd. Saadanne leilighedspoeter var f. eks. biskop CLAUS PAVELS (1769—1822), NICOLAI WERGELAND (1780—1848) og FREDRIK SCHMIDT (1771—1840). Den første af disse har imidlertid sin literære betydning ved sine «Dagbøger», og den anden særlig ved sit bekjendte indlæg for et norsk universitet, «Mnemosyne».

Det kan ikke nægtes, at poesiens kilder mere og mere udtørres, jo nærmere vi kommer den store krise i 1814. Overser vi imidlertid i sin helhed den indsats i fællesliteraturen, som nordmændene siden 1750 havde gjort, kan vi ikke underkjende dennes betydning. Ganske vist er der kun faa af denne bogavls frembringelser, som har et betydeligere kunstnerisk værd og en længere levedygtighed, ligesom den ikke eier et eneste skabende geni, der har ført poesien ind i nye baner. Ikke destomindre har den norske digterskole gjennem sin høit udviklede ømfindtlighed for stilens renhed og det sproglige udtryks klarhed øvet en velgjørende indflydelse i retning af at frigjøre poesien fra paryktidens snørkler og den KLOPSTOCK'ske svulst og føre den til enkelhed og natur, og ikke mindre betydningsfuld har været den indvinding af nye emner og nye frugtbare udgangspunkter for digterisk udvikling, som betegnes ved, at de norske digtere søgte hen til fædrelandets natur og folk. Den er saa at